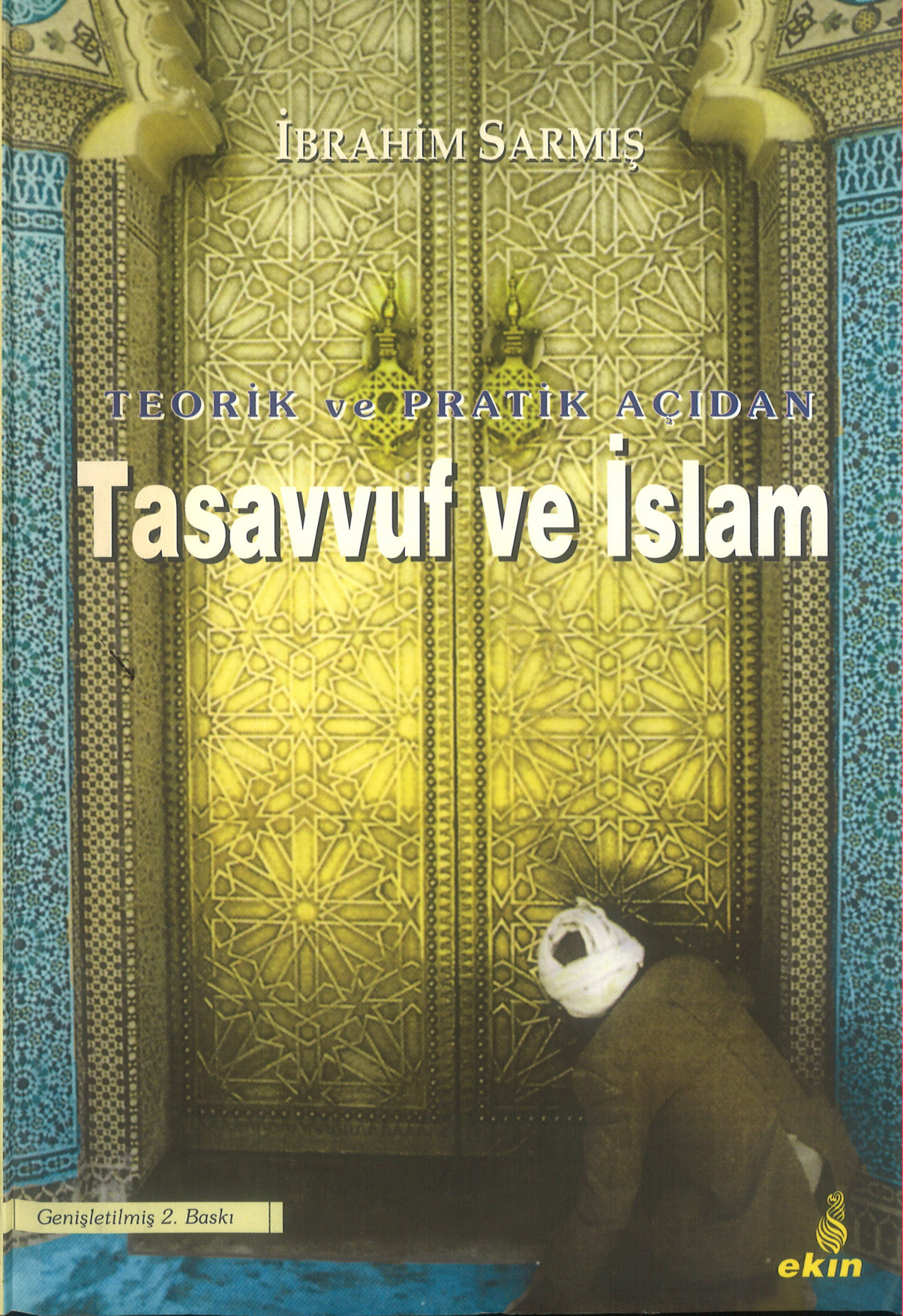

İBRAHİM SARMIŞ
TEORİK ve PRATİK AÇIDAN
Tasavvuf ve İslam
Genişletilmiş 2. Baskı
ekin

Ekin Yayınları / 17
Kültür Araştırmaları Serisi: 2

İBRAHİM SARMIŞ

1948 yılında Mardin'de doğdu. 1973 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi. 1977'de ise aynı okula Arapça Asistanı olarak girdi. 1979 yılında MEB'in araştırma bursu ile Mısır'a gitti. 1982 yılında doktorasını tamamlayan Sarmış, 1987 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doçent ve 1995 yılında profesör oldu. Halen S. Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı Başkanlığını yapmaktadır. Bir çok çeviri ve makale çalışması bulunan İbrahim Sarmış'ın telif eserleri şunlardır:

1- Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutup, Ank. 1992
2- Bir Edebiyatçı Olarak Seyyid Kutup, Ank. 1993

Kapak: Ekin
Baskı: Bayrak
Baskı Tarihi: Eylül 1997

ibrahim sarmış

●

TEORİK ve PRATİK AÇIDAN

TASAVVUF ve İSLAM

Genişletilmiş 2. Baskı

ekin

Fevzipaşa Cad. 115 / 2
34250 Fatih-İSTANBUL
Tel: 635 40 38

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Birinci Bölüm
KUR'AN ve SÜNNETE GÖRE İNANÇ ve İBADET 17
a- İslam'ın Dengeli Yapısı 17
b- Kur'an En Doğru Olana İletir 19
c- İnanç Yolu Olarak Kur'an ve Hz. Muhummed'in Vahyi Uygulaması... 24
d- İbadet Yolu Olarak Kur'an ve Sünnet 30
e- Ashab-ı Kiram'ın İnanç ve İbadet Yolu Olarak Kur'an ve Sünnet... 33

İkinci Bölüm
TASAVVUFLA İLGİLİ ÖNCELİKLİ KONULAR 37
a- İslam Öncesi Toplumlarda Tasavvuf 37
b- İslam Dünyasında Tasavvufa Ortam Hazırlayan Sebepler 43
c- İlk Sûfilik 53
d- Tasavvuf ve Fıkıh-Kelam Mezhepleri 55
e- Nefis Tezkiyesi 61
f- Bilginin Yolları (Keşf, İlham, İşrak) 76
g- Tasavvuf ve Hızır Kıssası 87
h- Tasavvuf'da İyileştirme Çabaları 98
ı- Şiilik ve Tasavvuf 127
a- Özel İlimler İddiası 127
b- Şia'da İmamet ve Tasavvuf'da Velayet 130
c- Dinin Zâhir ve Bâtın Olduğu İnancı 133
d- Kabirlerle Tevessül 136
e- Diğer Ortak Özellikler 137

j- Tasavvufçuların Bâtını Tevilleri 143
k- Tasavvuf Kitaplarının Değerleri 153

Üçüncü Bölüm
NAZARİ TASAVVUF 165
1- TASAVVUF'DA TANRI ANLAYIŞLARI 165
A- Gazali'nin Tanrı Anlayışı 168
i- Vahdet-i Vücud Terennümleri 172
ii- Vahdet Mitolojisi 174
B- İbn Arabi'nin Tanrı Anlayışı 176
a- İbn Arabi'ye Göre Herşey Allah'tır 177
b- Allah'ın Sıfatları, Yarattıklarının Sıfatlarıdır 178
c- İbn Arabi'ye Göre Tanrı Herşeydir 179
d- Tanrı'nın Kadın Sûretinde Görünmesi 181
e- İbn Arabi'ye Göre Allah Kullara Muhtaç 183
f- İbn Arabi'nin Bilgi Kaynakları 183
g-İbn Arabi'nin En Çok Eleştirilen Görüşleri 188
Diğer Mutasavvıfların Tanrı Anlayışları
C- Abdülkerim el- Cili'nin Tanrı Anlayışı 192
D- Kendini Tanrı İlan Eden Ebu Yezid el-Bistami ve Şatahatı 197
E- İbn el- Fârid 201
F- İbn Amir el-Basri 206
G- Sadreddin Konevi 206
H- Abdülgani en- Nablusi 208
I- Muhammed ed-Demirtaş 209
J- İbn Acibe 210
K- Hasan Rıdvan 211
II- TASAVVUFA GÖRE İLAHİ VAROLUŞUN AŞAMALARI 213
III- HAKİKATİ MUHAMMEDİYE 218
IV- İNSAN-I KAMİL NEDİR? 234
V- VAHDET-İ VÜCUD ile VAHDET-İ ŞÜHUD 240
VI- DİNLERİN BİRLİĞİ 257
a- İbn Arabi'nin Din Anlayışı 257
b- Abdülkerim el-Cili'nin Din Anlayışı 260
c- İbn Farıd'ın Din Anlayışı 270

VII- İSLAM'A ve TASAVVUF'A GÖRE VELİ KAVRAMI 273
VIII- KERAMET 279
IX- RABITA 287
X- ŞEYH-MÜRİD SİSTEMİ ve ŞEYHLERİN İNSANÜSTÜ KONUMLARI..... 295
XI- TASAVVUFÇULARIN KABİRLERE TEVESSÜL ETMELERİ 304
XII- TASAVVUFTA KUTUPLUK 312
a- Kutbun Yardımcıları 313
b- İbn Arabi En Büyük Kutup 316
c- Mertebeler ve Üçler, Yediler, Kırklar 317
d- Tasavvufun Divanı 319
XIII- HATEMÜ'L-EVLİYA 321
XIV- İSLAM ile TASAVVUF ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA 324

Dördüncü Bölüm
AMELİ TASAVVUF 337
I- ZÜHD MESELESİ 337
II- DÜNYADAN NEFRET ETMEK 346
III- TASAVVUF ve İLİM TAHSİLİ 352
IV- TASAVVUFÇULARIN ZİKİRLERİ 356
V- TASAVVUFÇULARIN AHLAKÇILIĞI 364
VI- TASAVVUFUN KUR'AN ve SÜNNETE BAĞLILIK İDDİASI 377
VII- TASAVVUFA YÖNELİŞİN NEDENLERİ 386
a- Yönetimlerin İslam'dan Sapmaları ve İslami Hayatı Engellemeleri 387
b- Bağnaz Fıkhi Mezhepçilik 396
c- Kelam Tartışmaları 397

Beşinci Bölüm
GÜNÜMÜZDE TASAVVUF 401
I- TASAVVUFÇULARIN YENİLERİ DE ESKİLERİNİN YOLUNDA .. 401
a- Günümüzde Hakikat-i Muhammediye veya Nur-u Muhammedi 411
b- Günümüzde Vahdet-i Vücud 411
c- Hak Şehidi Hallac ve Dinsel Sosyalist Karmatiler 423
d- Günümüzde Rabıta 433

e- Günümüzde Zikir 437
f- Günümüzde Keşf ve İlham 439
g- Günümüzde Şeyh-Mürid İlişkisi 441
h- Günümüzde Kutupluk (Ricalü'l-Gayb) 443
ı- Günümüzde Kabirlere Tevessül ve Ruhlardan Yardım İstemek 444
i- Dinin Hükümleri Karşısında Marifet ve Hakikat İddiası 447
j- Dinlerin Birliği 448
II- ESKİ TASAVVUF ANLAYIŞINDAN DEVAM EDEN BAŞKA ÖRNEKLER 450

SONSÖZ 461
KAYNAKLAR 469
İNDEKS 476

ÖNSÖZ

İslam, dosdoğru yoldur. İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamayı amaçlar. Dosdoğru İslam yolunda bulunan İslam ümmeti de vasat ümmettir[1]. İslam'ın öğretileri bu doğruluğun ve vasatlığın korunmasına çok özen gösterir. İlk nesil müslümanların bu vasatlık özelliği ve dosdoğru yolda olma niteliğini en mükemmel şekilde taşıdıklarını görüyoruz.

Şüphesiz mensubu oldukları dinin bazı unsurlarına daha fazla ağırlık veren ve bu vasatlıktan sapma gösteren kişilere her toplumda rastlanır. Hz. Muhammed'in bu konudaki öngörüsü ve uyarısı onun için çok önemlidir:

"Rabbinin senin üzerinde hakkı vardır. Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Ailenin senin üzerinde hakkı vardır. O halde sen de her hak sahibine hakkını ver."[2]

Rasulullah(s)'ın tasvip etmediği ve yolundan sapma olduğunu belirttiği sözkonusu durum, onun vefatından sonra ve özellikle Hz. Ali ile Muaviye taraftarları arasında meydana gelen çatışmalarla beraber tekrar başgösterir. Bunun başlıca sebebi, İslam toplumunu etkileyen yeni şartlardır. Siyasi, ekonomik ve ideolojik alanda meydana gelen bu başdöndürücü değişiklikler "zühd" eğilimli kişileri etkiler ve onlar için elverişli bir ortam hazırlar. Özellikle siyasi çalkantıların yolaçtığı olumsuzluklardan uzak kalmak isteyenler içe kapanmayı tercih ederler. Bu eğilimlerini or-

1-Bakara 143

2-Buhari, Savm, 51, 54, 55; Teheccud, 30; Nikah, 89; Edeb, 84, 86; Muslim, Siyam, 183, 187

taya koyabilecekleri en uygun ortam olarak da Hint, İran ve Arabistan'ın özellikle kültürel yönden kavşak noktası durumunda olan Kûfe ve Basra şehirlerini bulurlar.

Bu ortamlarda ortaya çıkan anlayış ve uygulamalar elbette İslam'ın dengeli ve vasat yapısından bir sapma niteliğindedir. İslam'ın ideal ve güzel bir ifadesi değildir. Bu tutumlar, İslam'ın özü ve ruhu olarak takdim edilen "tasavvuf"un zühd şeklinde ilk tezahürleri olabilir. Ama İslam'ın dengeli ve vasat yapısını temsil ettiği söylenemez. Zira başta Raşid Halifeler olmak üzere genel olarak ashabın hayatında böyle bir eğilimi veya davranışı göremediğimiz gibi, bunun İslam cemaati tarafından tasvip gördüğü de söylenemez.

Ashab arasında en bariz örneklerimiz olan Raşid Halifeler ve öncü sahabe, hayatta en aktif rol oynayan kişilerdi. Genel olarak ashabın yaşadığı hayata zühd hayatı demek ve bunun tasavvuf olduğunu söylemek mümkün değildir. Başka bir deyişle, yukarıda belirttiğimiz ve sapmadan ibaret olan bazı münferit davranışlar dışında, ashabın hayatında tasavvufun dayanak bulması mümkün değildir. Hele peygamberlikten önce Hz. Peygamber'in inziva için Hira Mağarası'na veya başka bir yere inzivaya çekilmesiyle tasavvufu başlatmanın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü Rasulullah, içinde yaşadığı toplumun şirk ve dalalet içinde olduğunu görüyor ve bundan nefret ediyordu. Ama bundan kurtuluş yolunun ne olduğunu da bilmiyordu.

Yüce Allah, Hz. Muhammed'i toplumu bu sapıklıktan kurtaracak risaleti almaya hazırlıyordu. Bunun için de Hz. Muhammed zaman zaman inzivaya çekiliyordu. Bu inziva hayatının, İslam olduğunu hiçbir İslam alimi söylememiştir. Nitekim İslam, "itikaf" ibadetini getirmiş ve "inziva" denilen bir duruma yer bırakmamıştır. İtikafın, sözkonusu inzivadan ne kadar farklı olduğu kitaplarda yazılıdır.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in inzivalara çekildiği dönemde içinde bulunduğu durumu şöyle belirtmektedir: "Seni yol bilmez iken bulup yola koymadı mı?"[3] Rasulullah bu dönemde "iman nedir, kitap nedir bilmezdi."[4]

Nur ve hidayet olan Kur'an, Rasulullah'a toplumu cahiliye ve dalalet hayatından kurtarmanın yolunu göstermiş ve aydınlatmıştır. Bu bakımdan Rasulullah'ın peygamberlikten önce çekildiği inzivanın İslam olduğunu söylemek ve tasavvufun kaynağı ve delili saymak mümkün değildir.

İslam'ın dengeli ve vasat yapısı içinde ahireti birinci planda tutan ve dünya hayatının geçiciliğini belirten, bunun gereği olarak bu dünyada ahiret için hazırlık yapmayı öğütleyen ve dünyayı ahiret için ekin tarlası gören nasslar, insanların ayı ebedi hayat yurdu olarak görmemeleri, maddeciliğe kaymamaları ve or-

---

3-Duha, 6
4-Şura, 52

taya çıkan sapmalarda olduğu gibi sapmalara düşmemeleri içindir. İslam dengeli yapıyı ve vasatlığı korumak için dikkatleri dünya hayatının geçiciliğine çektiği gibi, ferdi ve toplumsal hayatta İslam'ı hakim kılmak için dünyada çok çalışmanın gerekliliğine de dikkatleri çekmiştir. İslam'ın bu dengeli yapısını, dünya hayatına iltifat etmeme ve yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi dünyadan el etek çekme tavrını, zühd diye nitelemek, hele tarih boyunca İslam kültürüne katılan yabancı inanç ve kültürlerle çığ gibi büyüyen bu eğilimi tasavvuf diye İslami bir disiplin olarak göstermek doğru değildir.

Hayata karşı bir tavır alma olan zühd anlayışı, siyasi hayatın getirdiği karışıklıklar ve siyasi iktidarın oluşturduğu baskılardan uzaklaşma sebebiyle toplumda zamanla revaç bulmuştur. Anlamsız ve cüretkar davranışlar, baskılar, karışıklıklar, zühd hareketi mensuplarının çoğalmasına imkan hazırlamıştır. Bunların yukarıda da belirtildiği şekilde, bariz özelliği İslam'ın dengeli yapısından mana yönüne doğru sapma ve toplumsal konulardan kaçınmadır. Bu insanlarda kuvvetli günah şuuru, kalplere hakim olan Allah korkusu ve ortama hakim olan haksızlıklara karşı tavır almanın etkili olmadığını da söyleyemeyiz. Bu şuur ve tavır, zamanla bir disiplin olma eğilimi haline gelir.

Ashab ve Tabiin döneminde fetihler yapılmış ve İslam toplumuna etnik ve kültürel olarak yeni birçok unsurlar katılmıştır. Bu dönemde yabancı kültürlerden birçok unsurlar zühd akımı mensupları tarafından ilgi görür ve benimsenir. Bu unsurlar daha çok Hint ve İran özellikleri taşımaktadır. Bu akımın belirginleşip revaç bulduğu yerin Arap yarımadasının uç bölgesi olan ve Hindistan-İran-Arabistan'ın kavşak yeri sayılan Basra ve Kufe gibi yerlerin olması da dikkat çekicidir. Hatta öncekileri ve sonrakileriyle, çok azı dışında tasavvuf meşhurlarının acem milletlerden ve özellikle İran menşeli olması da dikkati çeken ayrı bir gerçektir. Burası, Arabistan'ın kalbi olan Mekke ve Medine'den çıkan müslümanların Hint ve İran kültürü ile karşılaştıkları, hatta Irak ve İran'ın fethi için ilk savaşların yapıldığı yerlerdir. Tabir caizse, hak kültürü ile batıl kültürünün buluştuğu ve içiçe olduğu bir yerdir. Çok geçmeden fetihler genişleyecek ve Türk kültür unsurları da bu karışıma dahil olacaktır.

Daha önce bilinmeyen tasavvuf ismi ve tasavvufçular bu dönemde ortaya çıkar. Yabancı inanç ve kültür unsurları için İslam'ın kimi nasslarından altyapı aranır. Bulunmayan yerlerde vaz'edilir. Sahih anlayıştan uzak, farklı yorumlar getirilir. Zahir, batın, fena, beka, şeyh, mürid, keşf, ilham, sahv, mahv, sekr, cem', fark, tekke, özel giyim gibi tasavvufi içerikler sökün etmeye başlar. Çok geçmeden buna Batı cephesi diyebileceğimiz eski Yunan felsefe ve kültürü de değişik kanallarla eklenir ve tasavvufun klasik yönü olan ve zühd diye adlandırılan "ameli tasavvuf" ile felse-

fe yönü olan "felsefi tasavvuf" şıkları meydana gelir. Yerli ve yabancı malların sergilendiği bir fuar halini alan tasavvuf, yerli mallar diyebileceğimiz İslami motifler yanında, yabancı mallar olan dış unsurların bir sentezi olur ve Allah'ın dininin sanki bir tamamlayıcısı olarak İslam dünyasında yayılır.

Nitekim günümüzde de kimi tasavvufçuların aracılığıyla İslam'a giren René Guenon, Martin Lings (Ebubekir Siraceddin), Frithjof Schuon (İsa Nureddin) ve Roger Garaudy gibi batılı birtakım muhtediler eliyle tasavvuf kültürünün ihyasına çalışıldığını görüyoruz.

Schuon, "İslam'ı Anlama" adlı eserinde 'Kelime-i Şehadet-i' İbn Arabi'nin vahdeti vücut öğretisinin ışığı altında şöyle açıklamaktadır: "Kelime-i şehadetin ilk kısmındaki "ilah" kelimesi gerçek (reel) olmaması sebebiyle dünyaya işaret eder; Çünkü sadece Allah gerçektir (reel). Şehadetin ikinci kısmında yer alan peygamberin adı Muhammed de gerçek (reel) olması hasebiyle dünyaya işaret eder; "Çünkü hiçbir şey Allah'ın dışında var olamaz. Dolayısıyla bir bakıma her şey, 'O'dur. Şehadetin birinci kısmının manasını anlamak demek, sadece "prensip"in gerçek olduğunun, kendi açısından var olsa da dünyanın var olmadığının tam olarak şuuruna varmaktır. Çünkü onun sahip olabileceği realite, sadece var olan ya da başka bir deyişle, ilahi olabilir. O halde kelime-i şehadeti anlamak demek, Allah'ı her yerde, her şeyde, onda görmek demektir."[5]

Martin Lings'in de Kur'an-ı Kerim'i vahdet-i vücutçu bir yoruma tabi tuttuğunu görüyoruz. Ona göre, Kur'an'daki bazı ayetler (mesela: "Biz ona şah damarından daha yakınız"[6] ayeti) vahdet-i vucut öğretisi dikkate alınmadan kolayca açıklanamaz[7].

Eserleriyle bütün İslam âleminde, özellikle Türkiyede büyük yankı uyandıran Roger Garaudy'nin İbn Arabi'ye bakış açısı da son derece dikkat çekicidir. Ona göre İbn Arabi, insanlık tarihinin tanıdığı en büyük düşünürdür. Çünkü Hegel ile ölmüş olan Batı felsefesinin yeniden dirilebilmesi ancak İbn Arabi'nin felsefesi ile mümkün olabilecektir[8].

Tasavvuf, geçmişte İslam alemini sanki zilletten izzete çıkarmış gibi Batılı bir yorum ve kostüm içinde Kur'an ve Sünnet eğitiminden yeterince nasibini alamamış müslüman kitlelerin önüne sunulmaktadır. Özellikle müslüman gençliği bulanık bir kültürün içine çekmenin hayra alamet olmadığı muhakkaktır. Bu nevi muhtedilere

5-Doç. Dr. Salih Akdemir, İslami Araştırmalar 24, c. 2, sayı. 7, Mayıs 1988, Ankara, Schuon Frithjof, Understanding Islam, Terc. D. M. Matheson Mandala Yay. Londra, 1976, s, 17'den naklen.

6-Kaf, 16

7-Martin Lings'in görüşleri ve tenkidi hakkında fazla bilgi için bakınız. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Din Felsefesi, İzmir, 1987, s, 152

8-Doç. Dr. Salih Akdemir, a. g. e. c. 2, sayı, 7. R. Garaudy, La Promesse de L'Islam, s, 118, Terc. İslam'ın Vadettikleri, s, 134'den naklen

mistik acem kültürü ile yoğrulmuş Seyyid Hüseyin Nasr gibi bazı kişilerin öncülük ettiğini görmekteyiz. Nasr'ın savunduğu ve fikir babalığını Suhreverdi ile Molla Sadra'nın yaptığı irfan ve işrak felsefesinden İslam alemi geçmişte bir yarar görmediği gibi, bugün de bir yarar görmesi mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerim ve ilk İslami uygulamalar ışığında incelendiğinde teoriğinden pratiğine kadar tasavvufun İslam'dan aldığı unsurlardan daha çok İslam dışı unsurlar içerdiği görülür. Yalnız bu mozayik ve sentez karşısında olaya bugüne kadar kanaatimizce ters bir açıdan bakılmıştır. Bugüne kadar meseleye "İslam'da Tasavvuf" açısından bakıldığını görüyoruz. Bu konuda yapılan çalışmalarda hep İslam'da tasavvufa yer aranmıştır. İslam dışı unsurlarının İslam'ın nasslarıyla ve sahih pratiğiyle bağdaştırılmasına çalışılmıştır. Hatta İslam'ın tevhid öğretisine aykırılığı gün gibi açık vahdet-i vücud nazariyesi gibi birçok doktrin ve rabıta gibi bid'at uygulamalar İslam'la bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Tasavvufun eleştirisini yapanların dışında, bütün çalışmalar hep İslam'da tasavvufa yer aramaya yönelik olmuştur.

Halbuki tasavvufun eklektik yapısı, bilgi edinme yolu ve amel metodu ile kaynağı ve sonuçları, kısaca teorik ve ameli yönü ile bütün sistemi gözönünde bulundurulursa, meseleye tasavvufta İslam olarak bakmanın daha gerçekçi olduğuna inanıyoruz. Yani tasavvufun kaçta kaçı İslam'dır yahut islam'ın öğretilerine uygundur. Çünkü tasavvuf İslam'dan aldığı unsurlardan çok, yabancı unsurlar ve kültürlerden oluşmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında gerçekler daha net olarak görülecek ve daha gerçekçi sonuçlara varılacaktır, diye düşünüyoruz.

Bu bakış açısı bizi belki hoşlanmayacağımız veya beklemediğimiz birtakım sonuçlara götürecektir. Çabalarımız hem dünya hem ahiretimizin mutluluğu için, daha doğrusu Allah rızası için olduğu sürece gerçeklerden korkmamamız ve aleyhimizde de olsa gerçeği arayıp itiraf etmekten kaçınmamamız gerekir. Çünkü bu gerçeklerle hem kendimize, hem de insanlara hizmet etmiş olacağız.

Yüce Allah buyuruyor: "Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun, kendiniz, ana babalarınız ve akrabanız aleyhinde de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun."[9] Hz. Peygamber de şöyle buyuruyor: "Cihadın en üstünü sultana karşı söylenen adaletli sözdür."[10]

Unutulmamalıdır ki, İslam herşeyin üstündedir ve hiçbir şeye feda edilemez. İslam Yüce Allah'ın insanlığa rahmeti ve saadetidir. Hak ve adalet hiçbir ekol veya kişi için feda edilemez ve gizlenemez. Birtakım kişileri veya uygulamaları savunmak yahut kurtarmak gayretiyle İslam öğretilerinin tevillerle yamuklaştırılması ya-

9-Nisa, 135

10-Ebu Davud, Melahim, 17; Tirmizi, Fiten, 13; Nesai, Bey'at, 37; İbn Mace, Fiten, 30.

hut gözardı edilmesi kesinlikle doğru değildir. İbn el-Cevzi gibi alimler bu noktaya dikkati çekmekte ne kadar isabet etmişlerdir! Şöyle diyor:

"Hakta tarafgirlik olmaz. Söylenenler doğru değilse, o zaman böyle şeylerden, o mezhepten ve kim olursa olsun o kişiden sakındırmış oluruz. Allah biliyor ki, hata edenin hatasını söylemekten maksadımız, şeriatı tenzih etmek ve onu yabancı şeylerden korumaktır. Yoksa söyleyen ve işleyenle bizim bir işimiz yoktur. Bununla ancak ilim emanetini yerine getiriyoruz. Alimler de hata edenin kusurunu açığa çıkarmak için değil, hakkı ortaya koymak için birbirlerinin hatalarını gösteriyorlar.

'Kendisiyle teberrük edilen falan zahide nasıl cevap verilir veya sözü nasıl reddedilir?', diyecek cahillerin sözüne itibar edilmez. Çünkü bağlılık şeriatın getirdiklerine olur, şahıslara değil. Adam cennet ehli veya evliyadan olabilir. Onun derecesi hatasının gösterilmesine engel olmaz.

Bir şahsın yüceltilmesine bakıp ondan sadır olana delil ile bakmayan kimse, Hz. İsa'nın kendisini görmeyip onun elinde meydana gelen mucizelere bakan ve bundan da onu tanrılaştıran kimse gibidir. Halbuki Hz. İsa'ya bakıp yeme-içme ile yaşayan bir insan olduğunu görseydi, ona sadece layık olduğu değeri verirdi (insan sayardı)."[11]

İslam'ın tenkid metodu budur. Bu metodun dışına çıkmak gerçeklere haksızlık olur. Bütün kişi ve gruplara bu gözle baktığımızı, yazı ve sözlerini bu metodla değerlendirdiğimizi belirtmek isteriz. Bunun dışında kişiler ve gruplar hedefimiz olmamıştır. Her müslüman İslam'ın kendisine yüklediği sorumluluğu İslami çerçeve içinde yerine getirmeye çalışırsa gerçekler günyüzüne çıkar ve batılın uzun süre hükmünü sürdürmesi mümkün olmaz.

İkinci baskıda kitap yeniden gözden geçirilmiş, birinci baskıda elde olmayarak meydana gelen kimi yanlışlar düzeltilmiş, görülen ihtiyaç ve gelen istekler üzerine yer verilmeyen bazı konular eklenmiş, kısa olanlar da detaylandırılmıştır.

Şüphesiz tasavvufla ilgili literatür oldukça geniştir. Bu literatürün hepsini elde etmek ve incelemek mümkün değildir. Gerek kitaplarda ve gerekse süreli yayınlarda buraya alamadığımız daha nice yanlış anlayışlar ve kötü örnekler bulunmaktadır. Zaten tasavvuf dünyası hak ile batılın, gerçekle hurafenin, doğu kültür ve inançlarıyla batı kültür ve inançlarının cirit attığı, iç içe olduğu ve karmaşık bir yapı oluşturduğu bir dünyadır. Kendi içinde yetmiş üç fırkayı çoktan aşmış bulunmaktadır. Onun için bu literatürün hepsine ulaşmak, tümünü inceleyip değerlendirmek imkansız gibidir. Verdiğimiz örneklerin bunlara da ışık tutacağını ve yanlışlıkların görülmesinde yardımcı olacağını umarız.

Kitabın birinci baskısı süresince ilgili kişiler ve çevreler tarafından bilimsel bir

11-Ebu'l-Farac İbn el-Cevzî, Telbisu İblis, 69, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1368

yöntemle incelenip eleştirilmesini çok arzu etmeme rağmen, sübjektif ve biraz da önyargılı sayılabilecek bir-iki eleştiri dışında eleştirinin olmadığını belirtmeliyim. Buna karşın Malatya'da Radyo Nida'nın kitabın içeriği ve tasavvuf hakkında panel şeklinde düzenlediği ve telefonla canlı bağlantıların yapıldığı on kaset doldurracak kadar süren fikir sohbetleri programı başta olmak üzere, çok kişi ve çevreden olumlu tepkiler gelmiştir. Radyo Nida'da bu konuda program yapan değerli dostumuz Ömer Şevki Hotar beyefendiye, İslam'ın dosdoğru yolunu değerli bilgileriyle net bir şekilde ortaya koymaya çalışan arkadaşlarına ve taktir ederek yahut eleştirerek değerlendirmelerini esirgemeyen bütün kardeşlerimize teşekkür ederim. Bu çalışmamızın daha kapsamlı çalışmalara ışık tutmasını ve gerçeklerin açığa çıkmasına yardımcı olmasını Yüce Allah'tan dilerim.

"Rabbimiz! Doğru yola erdirdikten sonra kalplerimizi saptırma. Katından bize rahmet bağışla. Şüphesiz sen bağışı çok olansın. "[12]

12-Ali İmran, 8

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN ve SÜNNET'E GÖRE İNANÇ ve İBADET

a- İslam'ın Dengeli Yapısı

Tasavvuf, İslam'ın dengeli ve vasat yapısından zühd şeklinde bir evrilmeyle ortaya çıkan hareketlerle kök bulabilmiştir. Bilindiği gibi, insanın yapısında maddecilik ve maneviyatçılık yönüne doğru sapma eğilimi bulunmaktadır. Bunun açık örneği de yahudi ve hristiyanlarda madde ve mana yönüne doğru meydana gelen sapmadır. Her iki dinin mensuplarının yaşadıkları hayat ve taşıdıkları din anlayışı bunun açık ifadesidir. Namazın her rekatında tekrarladığımız "Gazaba uğrayanlar ve sapanlar" ayeti bu sapmaya dikkatimizi çekmektedir. Tasavvuf en genelde, kendine özgü ibadet biçimleriyle dünya kirlerinden arınma ve yaratıcının bilgisiyle veya yaratıcının varlığıyla bütünleşme çabalarının adıdır ve İslam dünyasında zühd hayatı şeklinde belirginleşip, kurumlaşmaya başlayan tasavvuf, mana yönüne doğru meydana gelmiş bir sapmadır. Bunu görebilmemiz için önce İslam'ın dengeli ve vasat yapısı üzerinde durmamız gerekir.

İslam, insanın yapısında doğuştan varolan bu iki eğilimin arasında dengeyi sağladığı gibi, hayatının bütün alanlarında da dengeyi sağlamıştır. Bu dengenin bir tarafın lehine bozulmasını kesinlikle kabul etmemiştir. Bu denge sahibi müslümanların da yeryüzünde vasat, yani her yönü ile dengeli ve dosdoğru olan sırat-ı müstakim üzere bir ümmet olduğunu belirtmiştir. Doğru yol üzerinde her zaman bulunmak ve dengeyi kaybetmemek için daima Yüce Allah'a dua etmemizi ve ondan yardım dilememizi emretmiştir. İs-

lam, ümmetin maddi ve manevi hayatında dengeyi sağlamış ve bu dengenin sürekli olmasını istemiştir. Yüce Allah, buyuruyor: "Böylece sizi insanlara şahit ve örnek olmanız için tam ortada bulunan (vasat) bir ümmet kıldık."[1]

İslam'ın sağladığı dengeye sahip olan müslümanlar, bütün insanlar hakkında şahitlik yapacak vasat bir ümmettir. İnsanlar arasında adaleti ve hakkı gerçekleştirir, onlar için ölçü ve değerleri belirlerler. Herkesi kurtuluşa ve sırat-ı müstakime götürecek hak görüşü ortaya koyar ve örnek olurlar. İnsanların ölçü ve değerlerini, gelenek ve davranışlarını, anlayış ve düşüncelerini bu hak ölçüsüyle değerlendirir ve yönlendirirler. Bunlardan hak ve doğru olan ile yanlış ve batıl olanları birbirinden ayırırlar.

Vasat olan bu ümmet; ölçü ve değerlerini, anlayış ve düşüncesini başka milletlerden ve ideolojilerden alan yahut başkalarını taklit eden bir ümmet değildir. Onun için tek yol, sırat-ı mustakim olan Kur'an ve en güzel örnek olan Rasulullah'tır. Bütün dünya milletleri arasında doğru yolda yürüyen ve sadece Kur'an ve onu pratiğe aktarımı olan sünneti ölçü kabul eden vasat ve dengeli bir ümmettir.

Ashab ve onların yolunda giden müslümanlar, dünya milletlerinin tevecüh ettiği ve örnek aldığı insanlar olmuşlardır. Bizans'ta dikta ve baskı rejimi altında yaşayan insanlar, İran'da tahakküm ve vahşet yönetimi altında inleyenler, Arap yarımadasında cahiliyyetin barbarlıkları içinde cehennem hayatı yaşayanlar, kurtuluşu bu örnek neslin yolunu izlemede bulmuş; hak, adalet, eşitlik, kardeşlik ve insanca yaşarnayı bunlardan öğrenmiştir. Böylece insanlık İslam ümmetinin sırat-ı mustakim yoluna şahit olup hidayete ererken, müslümanlar da bu insanlığın herşeyine şahit olmuştur[2].

Rabbimiz, insandaki maddi ve manevi eğilimleri dengede tutmak için kesin ölçüler ve açık hükümler koymuştur. Herşeyden önce heva ve hevesle hareket edilmemesini istemiştir. Kur'an'ın hükümleri ve Rasulullah'ın örnek uygulaması dururken, insanların heva ve hevesleriyle hareket etmesi şiddetle yasaklanmış ve hevesleriyle hareket edenler, "Hevesini kendisine ilah edineni gördün mü?"[3] diye kınanarak bu sapmaya dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamberin uygulamasında da bunu açıkça görüyoruz. Onun ibadetleri karşısında kendi ibadetlerini azımsayarak sürekli namaz kılmayı,

---

1-Bakara, 143

2-Seyyid Kutub, Fî Zilali'l-Kur'an, cüz, 2, s. 14-16, 4. baskı; Elmalı'lı, Hak Dini Kur'an Dili, 1/524-525, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul.

3-Furkan, 43

hergün oruç tutmayı ve evlenmemeyi kararlaştıran üç kişinin bu durumu kendisine ulaşınca Rasulullah onlara bu işi yasakladığını ve sünnetinden sapanların kendisiyle ilişkilerinin kesilmiş olacağını söylemiştir. Yine oruç için güneşte durmayı adamış birini gördüğünde durumunu yadırgamış ve bu işi bırakmasını emretmiştir. Aynı şekilde bu dinle kimsenin yarışmamasını ve yarışacak olursa mutlaka yenik düşeceğini bildirerek[4] insanların belirlenen ibadet şekil ve miktarlarıyla bağımlı kalmalarını istemiştir.

Yine, birilerinin kendisini aşırı bir şekilde övmesini yadırgayarak "Beni hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdüğü gibi övmeyin" buyurmuş ve insanları aşırılıktan sakındırmıştır." Allah, kişiye gücünün üstünde bir teklifte bulunmaz." "Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun" gibi ayetler de insanın itidal çizgisi içinde kalması ve aşırılıktan kaçınması gerektiğini ifade etmektedir. Kur'an ve sahih Sünnet'te bunu ifade eden hüküm ve uygulamalar o kadar çoktur ki, burada kaynaklarını göstermeye bile gerek bırakmamaktadır.

b- Kur'an En Doğru Olana İletir

"Şüphesiz ki Kur'an, insanları en doğru olana iletir ve salih amel işleyen mü'minlere büyük bir mükafat olduğunu müjdeler."[5]

Kur'an, insanları en doğru yol olan sırat-ı mustakime iletmek için Allah tarafından indirilmiştir. İndirildiği andan itibaren, yer ve zaman sınırlarıyla sınırlı olmaksızın insanları en doğru yola ilettiğini ifade eder. Onları hidayet ettiği yol da hayır ve iyiliğin bütün şekillerini, insanların ulaşabilecekleri her türlü iyiliği içermektedir.

Hiçbir kapalılık ve giriftliği bulunmayan sade ve açık inanç sistemiyle zihin ve vicdan sahasında en doğru olana iletir. Bu inanç, ruhu kuruntu ve hurafelerin bataklıklarından, zan ve mitolojik anlayışlardan kurtarır. Allah'ın yarattığı tabiat kanunlarını insanın yapısındaki fıtri kanunlara bağlar ve uyum içinde bütünleştirir.

Kur'an insanın maddesi ve manası, içi ve dışı, duygu ve davranışları, inanç ve amelleri arasında en güzel uyumu sağlayarak insanları doğru yola iletir. Bütün bunlarla Kur'an'ın hidayeti sayesinde kopmayan sapasağlam ipe bağlanmış olur. Ayakları yerde iken en yüce ufuklara gözünü diker. Allah için yaptığı bütün ameller ibadet kesilir.

Semavi dinlerin okijinalini kabullenme, hepsinin temelde Allah'tan gelen birer tevhid dini olduğuna inanma, prensiplerini ve kutsal değerlerini tak-

4-Buhari, İman, 39; Nesai İman, 38; İbn Hanbel, 4/422, 5/350-351
5-İsra, 9

dis edip sayma konusunda Kur'an en doğru olana iletir. Bir de bakarsınız bütün insanlık tahrif edilmeyen semavi inançlarıyla bir barış ve uyum içindedir. Bu prensiplere ve esaslara bağlandığı taktirde insanlar bir ahenk ve barış içinde yaşarlar.

"Evet, bu Kur'an en doğru olana iletir. Salih amel işleyen mü'minleri büyük bir mükafatla müjdeler. Ahirete inanmayanlar için de acıklı bir azabın hazırlandığını bildirir.[6] "Halbuki O, alemlere uyarıdan başka birşey değildir."[7] "Biz sana Kitabı gerçek ile indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin."[8] "İnsanlar bir tek ümmetti. Allah, peygamberleri müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi. Onunla beraber anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere içinde gerçekleri taşıyan kitabı indirdi."[9]

Bu ayetler, Kur'an'ın amacı hakkında bize bir yaklaşım sağlamaktadır. Ayetler, Kur'an bütünlüğünde ve Rasul'ün örnekliğinde, Allah'ın murad ettiği manada anlaşıldığı sürece muttakiler için yol göstericidir. Ayetler, bağnazlığı kırdığımız, hurafe ve bidatlardan temizlendiğimiz, kaderci anlayışı ıslah ettiğimiz andan itibaren, karanlıklardan aydınlığa ulaştıran nurdur. Ayetler, beraber kıyam ettiğimiz, rukuya gittiğimiz, istişari çabalarda bulunduğumuz sürece müjde ve uyarıcıdırlar. Ayetler, anlaşmazlığa düştüğümüzde onunla hükmettiğimiz sürece hidayettirler.

Kur'an'ın ana hedefi, Allah'ın varlığını ispatlama noktasında değil, insan ve insan davranışları üzerine yoğunlaşmaktadır. Nitekim Kur'an kendisini de "İnsanlara yol gösterici, karanlıklardan aydınlığa çıkarıcı, alemlere uyarıcı" şeklinde tanımlamaktadır ki, bu manada çok sayıda ayet sıralamak mümkündür. Bununla birlikte Allah lafzı, Allah'ın sıfatları ve isimleri Kur'an'da birçok defa kullanılmıştır. Fakat Kur'an'da, Kur'an'ın amacı, Allah'ı ispatlamak şeklinde konmamıştır. Zira tabiat ayetlerinin, Allah'ın varlığını ispat etme konusunda yeterli olduğunu Kur'an bize hatırlatmaktadır.

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidiş ve gelişinde elbette akıl sahipleri için deliller vardır."[10]

Ama Kur'an bizatihi tevhid inancını ikame etmeye, zihinlerde ve pratik hayattaki şirk şekillenmelerinin, bozuk inançların, batıl geleneklerin ıslahına yönelmiştir. Dikkatlerin bu yaklaşıma çekilmesi, vahyin amacına uygun bir yolun tutulmasını sağlayacaktır.

Yüce yaratıcı fikri, insanın içinde, derununda mevcuttur. Dolayısıyla problem, Allah'ın varlığını ispat etme problemi değildir. Kaldı ki, hiçbir ta-

6-İbrahim, 2
7-Kalem, 52
8-Nisa, 105
9-Bakara, 213
10-Ali İmran, 190

rih diliminde ateizm sorun olacak düzeyde büyük bir gündem oluşturmamıştır.

Hepimizin bildiği Mekke dönemi Arap toplumunun yapısı dikkate alındığında, onların da Allah inancına sahip oldukları, yeri ve göğü yaratan Allah'ın varlığına inandıkları görülecektir. Bununla birlikte Kur'an bu toplumun din anlayışını tümden değiştirmek için vahyedilmiştir.

İlahi kanunlar insanlar için gönderilmiştir. Bu kanunların tümünün, gerek fert düzeyinde olsun, gerek toplum düzeyinde olsun, günlük yaşamda bir karşılığı, pratik bir değeri bulunmaktadır. Aksi durumda vahyin insanlar için hidayet aracı olmasının geçerliliği olmazdı. Dolayısıyla insanların temel zaafları Allah'ı yok sayma noktasında değildir. Asıl zaaf ve sapma, onunla birlikte başkalarını veya kendi heva ve heveslerini ilah edinme noktasında başlamaktadır.

"Ne oluyor, nasıl hükmediyorsunuz? Yoksa okuduğunuz bir kitabınız mı var ki onda istediğiniz herşeyi buluyorsunuz? Yoksa ayetlerimizde kıyamet gününe kadar süregidecek ahitleriniz mi var ki, kendiniz için hükmettikleriniz sizin olacaktır! Sor onlara, bunu kim üstlenir. Yoksa onların ortakları mı var? Doğru sözlü iseler ortaklarını getirsinler."[11]

Vahiy, insanlara ihtilaf ettikleri konularda hakem olsun diye gönderilmiş, mücadele bunun üzerine kurulmuştur. Allah'ın hükümlerini indirmesinin arkaplanında yatan gerçek, insanların taşıdıkları benzeri zaaflar olmuştur. Atalarından aldıklarını din edinen, yeryüzünde fitne çıkaran, hevalarıyla hükmeden, insanlara zulmeden, bozgunculuk yapan şirk dini mensuplarının düzelmesi, ıslah olması ve genelde insanlara hidayet rehberi olması amacıyla, Allah insanlara peygamberleri aracılığıyla vahiy-kitap göndermiştir. Vahiy, doğru ile yanlış, aydınlık ile karanlık arasında bocalayan insanoğlu için doğruya ulaştırıcı en sağlam ölçüdür. Dolayısıyla vahyin getirdiği ölçütlere sahip olmamak, karanlık dehlizlerde kalakalmaktır. İnsanları uyarmak, onlara doğruyu göstermek, onları zaaflarının ve hevalarının düştüğü aşağılıklardan kurtarmak, aydınlığa çıkarmak, Kur'an'ın ana hedefidir.

Kur'an-ı Kerim'in muhatabı insandır. İnsanın fıtratına hitap eder ve fıtrat üzere süregelen Sünnet üzerinde durur. Kuşkusuz bu Sünnet'te en önemli husus, insan-Allah ilişkisidir. Allah, kainatı belli bir düzen içinde yaratmış ve bu düzen gereğince varlıklara yollarını göstermiştir. Her varlık yaratılış gayesi doğrultusunda hareket etmektedir. Bu varlıklar arasında

11-Kalem, 36-41

sanları bu hedeften uzaklaştırabilecek bütün yol ve yöntemlerden kaçınmıştır. Uzun ve meşakkatli bir yol olmasına rağmen bu hedeften asla sapmamıştır.

c- İnanç Yolu Olarak Kur'an ve Hz. Muhammed'in Vahyi Uygulaması

1- Hz. Muhammed, Allah'a imanın özelliklerinin yitirildiği bir asırda peygamber olarak gönderildi. Şöyle ki:

A- Araplar, Allah'ın varlığına inanıyor, alemin yaratıcısı ve yağmurun indiricisi olduğunu kabul ediyorlardı. Ama onlara göre bu ilahın ölümden sonra kendilerini diriltmeye gücü yoktur. İnsanların bu dünya hayatından başka bir yaratılış gayesi yoktur. Ne kıyamet, ne de hesap vardır. Sonra bu ilah diğer tanrılar gibi olup rızık, yağmur ve düşmana karşı üstünlük için melekler ve salih kişiler gibi sevdiği varsayılan kişilerle kendisine tevessül edilirdi. Hoşnutluğunu kazanmak ve şerrinden korunmak için ona birtakım aracılarla yaklaşılırdı.

B- Hristiyanların hak dini ise kaybolmuş ve ona çok nadir bazı kişiler bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Hristiyanların büyük çoğunluğu ise, Hz. İsa'nın Allah'ın kendisi veya Allah'ın oğlu olduğuna inanmışlardır. Yani insanı Allah'a benzetmişlerdir. Alimlerini ve rahiplerini kendilerine tanrılar edinmiş ve ellerinde bulunan İncillere aykırı da olsa, her konuda onların söylediklerini yerine getirmişlerdir. Aralarından salih kişileri takdis ve tanrılaştırma derecesine kadar çıkarmışlardır.

C- Yahudiler ise Allah'ı yaratıklara benzetmiş, yalan, cimrilik, haramları işleme, gaflet ve geleceği bilmeme gibi insana nisbet edilebilecek çirkin sıfatları ona nisbet etmişlerdir.

D- İran ve Hindistan'da ise daha çok felsefeler egemen olmuştur. Her felsefe tanrısını sahiplerinin hoşuna gidecek şekilde tasvir etmiştir.

a- Alemin iki tanrısı olduğunu söyleyen felsefe karanlık ve aydınlık tanrılarının varlığını öne sürerek bu iki tanrı arasında sürekli bir mücadelenin olduğunu iddia etmiş, hakkın batıla galip gelmesi için ateşler yakarak insanları hayır ve aydınlık tanrısına yardım etmeye çağırmıştır.

b- Bir felsefe de alemin bir yaratıcı tanrısı olduğunu söylemiş ve bu tanrıda fena bulması için insanın birçok çilelerden geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öldükten sonra ruhunun bu aleme ikinci defa tenasüh yoluyla gelmemesi için nefsiyle çok mücadele etmesini istemiştir.

c- Bir felsefe de, birtek zatın külli vücut olduğunu söylemiştir. Bu külli vücudun varlıkları ve sıfatları çok olduğunu belirtmiştir. İran'da şairler ve

yazarlar kendilerine herşeyde görünen ve her varlıkta açığa çıkan bu külli zatın sevgisini terennüm etmişlerdir.

d- Eski Yunan'da birçok felsefeler ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu alemin bir yaratıcısı olduğunu söylemiş ve ona vacibü'l-vücud yahut illetlerin illeti adını vermişlerdir. (Daha sonra İslam filozofları aynı ismi akl-ı evvel olarak kullanacaklardır.) Ne var ki bu felsefelerin tümü bu yaratıcının alemi yaratmasının gayesi, hedefi ve insanların varacağı son hakkında doğru teşhisler ortaya koymaktan çok uzak kalmışlardır.

2- Bütün bu antik felsefeler gaybı (meçhulü) bilme çabalarının ürünüdür. Hepsi de müşahade edilen bu alemin ötesinde nelerin bulunduğunu anlama gayretlerinin neticesidir. Bütün bu beşeri çabaların açık bir fiyasko ile sonuçlanacağı ortadadır. Çünkü zan, tahmin, kuruntu, faraziye ve şeytanlarla cinlerin vesveseleri ile insanların gaybı bilmeleri mümkün değildir.

3- İşte böyle bir dönemde Yüce Allah, yoldan çıkmış ve türlü yollara sapmış şaşkın insanlığa Allah'ı tanıtmak, yaratıcısını göstermek, yaratılış hikmetini, kendisine doğru gittikleri akıbati ve Allah'ın insanlar için sevip hoşnut olduğu yolu ve sistemi öğretmesi için Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdi.

4- Hz. Muhammed Allah'ın peygamberi olduğuna dair insanlara kamil ve apaçık delili gösterdi. Vahyin kendisine Allah'tan geldiğini söyleyerek açık delil getirdi. İnsanlara "Bu Allah'ın kelamıdır, onu size okuyorum. Allah'tan olduğuna inanmıyorsanız bir tek sûresine benzer bir sûre getirin." dedi.

5- Rasulullah'ın(s) bütün felsefelere, inançlara, düşünce ve anlayışlara karşı koyup hepsinin batıl ve yanlış olduğuna dair hüccet göstermesi, insanları kendisine çağırdığı şeylerin gerçek olduğuna dair delil göstermesi gerekiyordu. Onun için savaş inanç savaşı idi.

6- Bu savaş, kendisinden çok, esasların öne çıktığı iki temel üzerinde yoğunlaştı. Bu temeller şunlardır:

a- Allah'ı birlemek demek olan tevhid. Bunun anlamı, Yüce Allah'ın yegane ilah, yaratıcı ve mabud olması, isimlerinde, sıfatlarında ve fiillerinde ona kimsenin ortak olmaması, kemal, cemal ve celal bütün sıfatlara sahip olup noksan bütün sıfatlardan münezzeh olmasıdır.

b- Allah'a giden yolun tekliği. İnsanların işlerinde Allah'tan başka kimsenin egemen olmaması, başkasının kurallarıyla insanların yönetilmemesi ve ona ancak kendisinin koyduğu usullerle yaklaşılabileceği esası. Bu da "La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah" olarak ifade edilen Tevhid keli-

diğinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Sebebi de Allah ve Rasulünü ifade eden tek zamir kullanmasıdır."Kim ikisine isyan ederse" demesidir. Onun yerine Rasulullah, Allah'ın ve Rasulullah'ın ayrı ayrı söylenmesini emretmiş, böylece uzak bir ihtimal de olsa Rasulullah'ın mertebesinin Allah'ın mertebesiyle aynı olduğu şüphesinin uyanmasını önlemiş oluyordu. Rasulullah'ın bu kadar özen göstermesi dinin tevhid esasının ne kadar korunması gerektiğini ifade etmektedir. Yüce Allah hakkında vacip olanla, Rasulullah hakkında vacip olan şeyleri birbirinden ayırdetmede ne kadar titizlik göstermek gerektiğini ortaya koymaktadır.

c- Ashabın seçkinlerinden olan Osman ibn Maz'un'un vefatı anında Rasulullah, onun yanında bulunuyordu. O anda kadın sahabi Ümmü'l-A'la'nın İbn Maz'un hakkında şöyle dediğini işitti: "Ey Ebu Saib, Allah'ın sana ikram ettiğine şehadet ederim." Rasulullah ona şöyle buyurdu: "Allah'ın ona ikram ettiğini ne biliyorsun?"

Böylece Rasulullah, kadının gaybi bir konuda hüküm verdiğini bildiriyor ve onu uyarıyordu. Çünkü gaybi bir konuda hüküm vermek caiz değildi. Zira gaybı Allah'tan başkası bilmez. Bunun üzerine kadın şöyle dedi: "Sübhanallah, ey Allah'ın Rasulü! Allah ona ikram etmemişse, kim ikram eder?" Apaçık bir karşılık ve itiraz değil mi? Ama Rasulullah ona bundan daha beliğ ve açık bir ifade ile cevap vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'ın Rasulü olarak yarın bana ne yapılacağını bilmiyorum" Bu da işin sonucu ve kesin bir esasa bağlanması oldu. Çünkü Allah'ın nezdindeki yüce mertebesi ve değerine rağmen Rasulullah'ın bile endişe ve bekleyiş içinde olması gerekmektedir. Yani ahiretten korkar ve Rabbinin rahmetini umar olması lazımdır. İşte burada Ümmü'l-Ala' şu şerî ve büyük hakikate ulaştı ve şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra hiçbir kimseyi tezkiye etmem."[27]

İşte bu ölçü hadislerde de görüldüğü gibi birçok ayetlerde kararlaştırılmıştır. Mesela:

"Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve hiçbir kimse kıl kadar haksızlık görmez. Bak, nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar. Apaçık bir günah olarak bu onlara yeter."[28] "Ne sizin kuruntularınız, ne de ehli kitabın kuruntuları gerçektir. Kim bir

27-Buhari, Cenaiz, 3, Ta'bir 13, 27, Şehadat, 30, Menakibu'l-Ensar, 46, Edeb, 95, Zuhd, 65, 66 Fethulbari, 3/358, 6/223-224, 8/266; İbn Hanbel, 6/436

28-Nisa, 49-50

kötülük yaparsa, onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz."[29]

Bu da "Biz cennetin ehliyiz ve Allah'ın seçkin halkıyız" diyen Yahudilere cevap olduğu gibi, "Cennetin ehli biziz, çünkü insanlığı günahından kurtaran Allah'ın oğlunun tabileriyiz" diyen Hristiyanlara da cevaptır. Aynı şekilde "Biz Muhammed'in tabileriyiz, onun için cennet ehli biziz" diye iddia eden müslümanlara da cevap teşkil etmektedir. Yüce Allah cennetin temenni ve kuruntularla değil, ancak salih amelle kazanılacağını, kim bir kötülük işlerse cezasını göreceğini ve şuna yahut buna mensup olmasının kendisine fayda vermeyeceğini bildirmiştir.

d- Bir adam Rasulullah'a gelerek şöyle dedi: "Allah'ın dilediği ve senin dilediğin" Rasulullah ona "Beni Allah'a eş mi yaptın? Sadece, Allah'ın dilediğini söyle" buyurdu."[30] Böylece dilemenin sadece Allah'ın elinde olduğunu belirtmiş ve Allah'ın dilemesinin yanında başka hiçbir kimsenin dilemesinin olamayacağını mü'minlere öğretmiş oluyordu.

e- Mekke'nin fethinden sonra ashab Hevazin'e giderken bir ağaç gördüler. Müşrikler kılıçlarını ona asıyor ve böyle yapanların savaşlarda düşmanlarına karşı galip geleceklerine inanıyorlardı. Bunu gören ashab: "Ey Allah'ın Rasulü, onların asacak ağaçları olduğu gibi bize de asacak bir ağaç tayin et" dediler. Bunun üzerine Rasulullah onlara şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim ki İsrailoğullarının Musa'ya "Onların tanrıları olduğu gibi bize de tanrı yap" demeleri gibi konuştunuz."[31] Böyle birşeyin müşriklerin işlerinden olduğunu ve böyle şeylerde onlara benzemenin de şirk olacağını belirtmiştir. Çünkü bereket ve zaferi Allah'tan başka şeylerden istemek şirktir.

10- Bütün bu ve benzeri deliller Hz. Peygamber'in İslam'da ilk esas olan Tevhid'e toz kondurmaya veya gölge düşürmeye hiçbir zaman müsaade etmediğini Allah adına bilmeden konuşmanın ve onun dışında varlıklardan ve Rasulünün öğrettiklerinden başka şeylerden hidayet almanın yasaklığını göstermektedir.

11- Hz. Peygamber kahinlik, müneccimlik ve gaybı bilme iddialarının kapısını kapatmış, böyle şeyleri ic·lia edenlerin kafir olduğunu, kahin veya müneccime inanan kimsenin Muhammed'e nazil olan dine küfretmiş olacağını bildirmiştir. Kendisine müneccimler sorulduğunda "Onlar hiçbir şey değildir" demiştir. Bu şekilde değerlerinin olmadığını belirterek ve horlayarak hiç olduklarını söylemiştir.

29-Nisa, 123

30-İbn Hanbel, 1/214-224-282-347; Buhari, Edebu'l-Müfred, 783.

31-İbn Hanbel, 5/218, Tirmizi, Fiten, 18.

Ashab "Ama bazan bildirdikleri şeylerin doğru olarak çıktığı da oluyor" demeleri üzerine Rasulullah, şeytanların gayb aleminden haber almaya çalışabileceklerini ifade ettikten sonra: "Şeytanın dostu olan insanların söyledikleri bazan doğru çıkar , ama çok zaman yalan söylerler"[32] demiştir.

Belirttiğimiz bütün bu deliller ve burada sayılamayacak kadar başkaları Rasulullah'ın davetinde inanç yönünü sağlamlaştırmak, yerleştirmek, gaybe imanın kaynağının sadece Yüce Allah olduğunu bildirmek, bu yoldan başka bir yol edinmenin müslüman için kesinlikle yasak olduğunu ve böyle yapanların imanın dışına çıkmış olacaklarını söylemektedir.

d- İbadet Yolu Olarak Kur'an ve Sünnet

Yasamanın birtakım alanları vardır. başlıcaları ibadetler, muameleler, politika, hayat ve geçim işleri şeklinde sayılabilir. İbadetler dışında hepsinde içtihad kapısı açıktır. Çünkü ibadetlerde içtihad olmaz. Allah'a yapılan bütün ibadet şekillerinde ve yollarında şeriatın belirlediği ölçü yanında kalmak farzdır. Rasulullah bu alanda hiçbir kimsenin fazlalık getirmesine veya değişiklik yapmasına izin vermemiştir. İnanç temellerinden olan bu temeli ispat edecek birtakım delilleri sunalım.

1- Rasulullah (s) tavaf esnasında bir adamın iki kişinin yardımıyla yürüdüğünü gördü."Bu kimdir?" diye sordu."Bu adam yürüyerek hac etmeyi adamıştır", dediler. Rasulullah şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah'ın bu adamın kendine eziyet etmesine ihtiyacı yoktur. Söyleyin binsin"[33] Sahibi Allah'a yakınlaşmak ve ibadet etmek niyetiyle yapmış olsa bile, Allah'ın teşri etmediği bir işi yapmayı yasaklamış oldu.

2- Hz. Peygamber, bir defasında da bir adamın güneşte oturduğunu gördü. Kim olduğunu sorunca: "Ey Allah'ın Rasulü, bu adam oruç tutmayı, konuşmamayı ve güneşte oturmayı adamıştır" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Orucunu tamamlasın, konuşsun ve gölgede otursun."[34] Rasulullah sadece meşru olarak tutulan orucu tasvip etti. Uydurma oruç olan konuşmamayı ise yasakladı. Hz. Zekeriyya kıssasında belirtildiği gibi geçmiş bir şeriatta meşru da olsa, Rasulullah bunu yasakladı. Kıssada şöyle deniliyordu: "Allah'a oruç adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."[35] Geçmiş bir şeriatta olmasına rağmen Allah bizden böyle bir oruç istememiş ve böyle oruç tutmamızı teşri etmemiştir. Yine adamın

---

32-Buhari, Tıb, 46, Edeb, 117, Tevhdi, 57, Bed'u'l-Halk, 6; Muslim, Selam, 123.

33-Buhari, Sayd, 27, Eyman, 31; Ebu Davud, Eyman 19; Tirmizi, Nuzûr, 10

34-Buhari, Eyman, 31; Ebu Davud, Eyman, 19; İbn Mace, Keffarât, 21; Muvatta, Nuzûr, 6.

35-Meryem, 26

gölgede oturmasını da Rasulullah emretti. Çünkü gölge var iken güneşte oturmak ahmakça bir tekellüf, hak yoldan sapma ve Allah'ın teşri etmediği bir ibadet şeklidir.

3- Abdullah İbn Amr İbn el-As'ın hadisi bu iki delilden çok daha açık ve kesindir. Babası, kendisini Arabın eşrafından birinin kızıyla evlendirmiş, günler geçmesine rağmen eşinin yanına varmadığından onu Rasulullah'a şikayet etmiştir. Babası hergün geline "Kocan nasıl?" diye sormuş, ama gelin "İyidir, ama yatağımıza girdiği yok." diye cevap vermiş ve bu durum onbeş gün devam etmiştir. Bunun üzerine Rasulullah, Abdullah'ı çağırmış ve kendisine şöyle buyurmuştur."Duydum ki gündüzleri oruç tutuyor ve geceleri ibadetle geçiriyorsun." Abdullah evet, dedi. Rasulullah "Her ay üç gün oruç tut, dedi. Abdullah, "ey Allah'ın Rasulü" deyince, ona beşgün tut, dedi. Abdullah ısrar edince, yedi gün dedi. Yine ısrar edince, dokuz gün dedi. Yine ısrar edince sonunda Rasulullah ona şöyle buyurdu: "Kardeşim Davud... birgün oruç tutar, birgün tutmazdı. Düşmandan da kaçmazdı."[36]

Bu hadis bize şunları anlatıyor: İslam'ın yolu insanın bütün ihiyaçları arasında denge yoludur. İnsan Allah'ın hakkını verirken kuvvetinin, nefsinin ve eşinin hakkını asla unutmaz. Onun için hadiste şöyle buyurulmuştur: "Rabbinin senin üzerinde hakkı vardır, eşinin senin üzerinde hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver."[37]

4- İbadet ve Allah'a yakınlasma konusunda Kur'an ve Sünnet'in gösterdiklerinin dışında bir ibadet şeklinin caiz olmadığında en açık delil, Rasulullah'ın evine gelip nasıl ibadet ettiğini soran üç kişinin durumunu anlatan şu hadistir:

Bir kere ashabdan üç kişi Rasulullah'ın gizli ibadetini sormak üzere peygamberin hanımlarının evlerine gelmişlerdi. Bunlara Peygamberin ibadetinin ne kadar ve nasıl olduğu söylenince, kendi ibadetlerini azımsayarak "Biz nerede, Rasulullah nerede? Şüphesiz Allah, peygamberin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır, dediler. Sonra şöyle söz verdiler:Birisi, ben geceleri daima namaz kılacağım, dedi. Diğeri, ben de hergün oruç tutacağım, dedi. Üçüncüsü, ben de hiç evlenmeyeceğim, dedi. Onlar bu söz üzerinde iken Rasulullah yanlarına gelerek:

Siz şöyle şöyle söyleyen kimselersiniz, değil mi? Fakat Allah'a yemin ede-

---

36-Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 34

37-Buhari, Savm, 57-59; Enbiya, 37-38; Muslim, Siyam, 183; Ebu Davud, Savm, 66; Nesai, Siyam, 69. Dinin bildirdikleriyle yetinmek, aşırılığa kaçmaktan sakınmak ve dinle yarışmamak konusunda Hz. Peygamberin çok öğretileri bulunmaktadır. İfrat ve dinle yarışmaktan şiddetle sakındırmıştır. Bakınız, Buhari, İtisam, 5, İman, 29 (39); Nesai, Hac, 217, İman, 28 (38); İbn Mace, Mesaki, 63; Mukaddime, 7; Ebu Davud, Mukaddime, 19-35.

rim ki ben sizin Allah'tan en çok korkanımız ve korunanımız bulunuyorum. Bununla beraber bazen oruç tutar, bazen tutmam, gece hem namaz kılarım, hem uyurum, kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetim (yolum) budur. Kim benim yolumdan yüz çevirirse, benden değildir, buyurdu. "[38]

Bu hadis, bize çok şey anlatmaktadır. Şu anda yalnız konumuzla ilgili kısmı bizi ilgilendirmektedir. O da, Allah'ın teşri ettiği ve Rasulullah'ın gösterdiği yoldan başka bir yol tutmak, ne suretle olursa olsun gösterdiğinden başka şekilde ibadet etmek veya Allah'a yakınlaşmaya çalışmak, İslam'ın apaçık ve dosdoğru yolundan sapmak ve başka bir yolu benimsemektir. Bu amel salih bir niyet ve sadece Allah rızası için de yapılsa, İslam'ın kabul etmediği bir ameldir. Çünkü Yüce Allah'a ancak onun teşri ettiği ve Rasulullah'ın gösterdiği şekilde yapılan ibadet makbul olur. Nitekim Yüce Allah ona şöyle emretmiştir: "De ki, şüphesiz benim namazın, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, hepsi alemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim."[39]

Rasulullah, dindarlık amacıyla evlenmemeyi ve hadımlaşmayı yasaklamış, böyle bir şeyi Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılmak olarak değerlendirmiştir. Evlenmeme ve hadımlaşmanın yasaklanmasıyla ilgili mesela Buhari şunu rivayet etmektedir:

"Rasulullah, Osman İbn Maz'un'un evlenmekten yüz çevirmesini yasakladı. Peygamber onun (dindarlık için) evlenmemesine izin verseydi, biz daha ileri giderek hadımlaşırdık. "[40]

Rasulullah her şeyde müslümanların ilkidir ve örnektir. Bundan başkasını onun hakkında düşünmek bir müslüman için caiz değildir. Onun gösterdiğine ve uyguladığına ilaveler yapmak ve değiştirmek, ona yapılan saygısızlık ve büyük bir itham olur.

5- Rasulullah bütün bunları açıklamakla yetinmemiş, halka yaptığı bütün konuşmalarında şunu belirtmiştir: "Her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık cehennemliktir."[41] Yine şöyle buyurmuştur: "Allah'a ibadet etmek ve ona yakınlaşmak amacıyla uydurulan her amel merduttur ve sahibinin aleyhine olur."[42] Çünkü Allah'a ibadet ve ona yakınlaşmak sadece ve sade-

38-Buhari, Nikah, 1 Muslim, Nikah, 5 Ebu davud, Nikah, 3 Nesai, Nikah, 4

39-Enam, 162-163

40-Tecridi Sarih, c, 11, 1787 nolu hadis, 1788 nolu hadiste Ebu Hureyre'nin hadım olmasına izin vermesi amacıyla soru sorması ve dört defa ısrar etmesine rağmen Rasulullah yüz vermemiştir. Dindarlık amacıyla ve evlenme imkanı bulamadığından dolayı hadımlaşmayı ve evlenmemeyi yasaklaması, evlenme imkanı bulamayanlara oruç tutmalarını tavsiye etmesi hakkında bakınız, Buhari, Nikah 8, Muslim, Nikah, 6-8, tirmizi, nikah, 3, Nesai, nikah, 4, İbn mace, Nikah, 2 Darimi, Nikah, 3 İbn Hanbel, 1/175, 176, 183, 3/158, 254, 5/17, 6/91, 112, 125, 157, 253

41-Muslim, Cuma, 43

42-Buhari, Sulh, 5, Akdiya, 17; İbn Mace, Mukaddime, 3. Rasulullah'ın bu konuda uyarıları çoktur.

ce Allah'ın teşri buyurduğu ve Rasulullah'ın öğrettiği ile olur. Bunun dışına çıkmak, eksiltmek veya artırmak, değiştirmek bid'attır ve sapıklıktır.

e- Ashab-ı Kiram'ın İnanç ve İbadet Yolu Olarak Kur'an ve Sünnet

Ashab-ı Kiram bu esası kavramış ve her davranışlarında ona bağlı kalmışlardır. Çünkü "La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah" sözünün gereği budur. Bu esasa uymuş ve üzerinde titizlik göstermişlerdir. Bundan en ufak bir sapma gördükleri anda büyük tepki göstermiş ve derhal önlemeye çalışmışlardır. Abdullah İbni Mes'ud'un Kufe mescidinde müşahede ettiği olaya tepki göstermesi ve yasaklaması bunun güzel bir örneğidir.

Abdullah ibni Mes'ud, birgün Kûfe Mescidi'ne gelmiş ve birtakım halkalar görmüştür. Her halkanın ortasında bir yığın çakıl taşı ve başlarında duran bir adam halka yapan insanlara yüz defa sübhanallah, yüz defa elhamdulillah, yüz defa Allahu Ekber diyor, onlar da tekrar ediyorlar. Abdullah ibni Mes'ud onlara şöyle demiştir: "Ey insanlar! Allah'a yemin ederim ki sizler ya Rasulullah'ın dininden daha doğru bir din üzerindesiniz yahut sapıklık (dalalet) kapısı açmış bulunmaktasınız."[43]

Bu apaçık bir mantık kuralıdır. Bunlar ya Rasulullah'tan daha çok hidayet üzerindedirler —Çünkü Rasulullah'ın muvaffak olamadığı bir amele muvaffak olmuşlardır— ya da sapıklık içindedirler. Birinci durum kesinlikle mümkün değildir. Çünkü Rasulullah'tan daha üstün bir kimse yoktur. İkinci durum kalıyor. Yani bunların bir sapıklık kapısını açmış olmaları durumu.

İbn Mes'ud'un sözünü duyunca onlar şöyle dediler: "Ey Ebu Abdurrahman! Allah'a yemin ederiz ki, hayırdan başkasını istemedik." Bu da onların bu işi nasıl iyi niyetle yaptıklarını ve bu bid'at amel ile Allah'ın rızasını nasıl aradıklarını gösteriyor. Ancak İbni Mes'ud onlara: "Hayrı isteyen nice kişiler vardır ki, hayra ulaşmaz" demiştir. Bu demektir ki, amelin sahih ve geçerli olabilmesi için tek başına iyi niyet yeterli değildir. İyi niyet yanında şeriatın ölçü ve sınırlarına bağlı kalmak da şarttır.

Bu şekilde ashab, dine yabancı unsurların girmesini önlemek ve yabancı herşeyden onu uzak tutmak için son derece titizlik göstermişlerdir. Ta ki insanlar Allah'ın kitabı ve Rasulü'nün sünnetiyle oturup kalksınlar, onların gösterdiği şekilde edeb ve ahlak sahibi olsunlar, onların sınırları içinde yaşasınlar. Bu hassasiyetleri sonucudur ki, Hz. Ali, hayali kıssalar ve uydur-

43-Biraz farklılıkla Darimi rivayet etmiştir. Senedi iyidir.

ma hikayelerle insanların kalplerini yumuşatmaya, dine bağlamaya çalıştıklarını sanarak onlara va'zeden ve kıssalar anlatan kişileri camiden koymuş ve bu şekilde anlatmalarını yasaklamıştır. İbn Ömer de aksırınca "elhamdulillah vessalatu vesselamu ala Rasulullah" diyen adama tepki göstermiş ve şöyle demiştir: "Rasulullah bize böyle öğretmedi. Onun yerine "Biriniz aksırınca Allah'a hamd etsin buyurdu. Rasulü'ne selat getirsin, demedi."[44]

Bütün bu gerçekler ve ölçülerden şunları anlıyoruz:

a- Hidayet, Allah'ın buyurduğu ve Rasulullah'ın örneklendirdiğidir. Onun dışında hidayet olmaz."İşte benim doğru yolum budur. Ancak ona uyun; başka yollara uymayın ki sizi O'nun yolundan ayırmasın"

Bu hidayet Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın sünnetiyle sınırlıdır. Bunun dışında Allah'a yaklaştıran ve cehennemden uzaklaştıran üçüncü bir yol yoktur.

b- Allah'ın kitabına ve Rasulullah'ın sünnetine aykırı olan her inanç, mücadele edilmesi ve ortadan kaldırılması farz olan bir inançtır.

c- Allah'a yakınlaşmak ve nefsi tezkiye etmek amacıyla şeriatın belirlediği ibadetlerde ve taatlarda yapılacak her türlü değişiklik, İslam'a mensup olan ve ona davet eden kişilerden de olsa, merdut bir bid'attır. Bunu yapanlar cehennemlik olurlar.

d- Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın sünneti konusunda gaybi bir bilgi iddia eden ve buna cinler, fetih, feyiz veya semaya ulaşma yolu ile ulaşıldığını söyleyen herkes yalancıdır ve dinin dışına çıkmış olmaktadır.

e- Din işlerinde alimlerin sözleri yüzde yüz doğrudur veya alınması vaciptir, diye birşey yoktur. Sözlerinin Kur'an'a arzedilmesi ve onunla ölçülmesi gerekir. Kur'an'a ve Rasulü'nün sünnetine uyanlar alınır, uymayanlar atılır. Delili bilmediğimiz zaman bu sözlerle amel etmek, ancak delili öğrenip bilgi sahibi oluncaya kadar caiz olur. Delili öğrenip bilgi sahibi olduğumuz anda bu sözleri yargılar ve hakkında hükmederiz .

İslam'ın tevhid inancını ve sırat-ı mustakimi korumak için tedbirler alması ve ölçüler koymasına rağmen aradan yıllar geçtikten sonra muhtelif sebeplerle İslam toplumunda birtakım sapmaların meydana geldiğini görüyoruz. Bu sapmaların en önemlilerinden birisi, şüphesiz dindarlık ve takva

44-Aksıranın "el-Hamdu lillah" demesi hadisini Buhari ve başkaları rivayet etmiştir. Bakınız, Buhari, Edeb, 126; Tirmizi, Edeb, 3; İbn Mace, Ebeb, 30. Olayı Darimi ve Bezzar da rivayet etmiştir. Hangi amaçla olursa olsun, Rasulullah adına yalan söylemek ve hadis uydurmanın cehenneme götüren bir iş olduğunu Rasulullah'ın bildirdiğini biliyoruz.

kılığında ortaya çıkan ve sonraları tasavvuf adını alan uzletçi ve mistik sapmadır.

Bu sapmanın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok sebepleri vardır. Bunlar arasında özellikle siyasi ve sosyal sebeplerin en büyük rolü oynadığını görüyoruz. Onun için kitabımızın ikinci bölümünde bu sapmayı hazırlayan siyasi ve sosyal sebepler üzerinde biraz durmak istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFLA İLGİLİ ÖNCELİKLİ KONULAR

a- İslam Öncesi Toplumlarda Tasavvuf

İnsanın yapısında madde ve mana eğilimi doğuştandır. Madde eğiliminin ağır bastığı kişiler hayatta ölçü olarak maddeyi ve onun yasalarını geçerli saymaktadır. Tabiat ötesi bir yaratıcının ölçülerini kabul etmemekte ve varlığına inanmamaktadır. Bu eğilime materyalizm denildiği ve ilk asırlardan itibaren insanlığın tarihinde mevcut olduğu bilinmektedir. İman ile küfür arasındaki savaşın başlangıcı da buna dayanmaktadır.

Mana eğiliminin ağır bastığı insanlarda ise hayata tek yanlı bir bakış hakim olmakta ve değerlendirme ölçüsü olarak sadece ruhi ölçüler kabul edilmektedir. Madde alanından soyutlanma ve mana ikliminde olgunluğa erme inancı bu eğilimin ağır bastığı kişilerde yegane ölçü ve gaye sayılmaktadır. Bu da materyalist eğilimin karşıtı olup, ruhaniyetçi veya maneviyatçı eğilim (idealizm) olarak bilinmektedir.

Ruhaniyatçı eğilim dünyanın belli başlı hemen bütün din mensuplarında mevcut olmuştur. Bunu görmek için Yunan, Hint, Mısır, Hristiyan ve Yahudi topluluklarına bir gözatmak yeterlidir. Mesela Antik Yunan'da Pisagor ile başlayan, Sokrat ve Eflatun'la devam eden ruhaniyatçı eğilim Yunan Felsefe ve hikmetinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tasavvuf kitapları bile tarihimizde tasavvufi olarak bilinen mistisizmin ilk temsilcisinin Pisagor olduğunu kaydetmektedir. Mesela tasavvuf üzerinde araştırmaları

bulunan Mehmet Ali Aynî (öl. 1945) *Tasavvuf Tarihi* isimli eserinde Pisagor için şunları kaydetmektedir."Onu bizim kitaplarımız bile tasavvufun kurucusu olarak sayıyorlar. Hatta bazı alimlerimiz onun nübüvvetine kail olmuşlardır. Giritli alim vezirlerden Sırrı Paşa'nın *Şerh-i Akaid* tercümesinde şöyle denilmektedir:

"Pisagor'un buluşu olan hikmet-i işrak, felsefe ilimleri meyanında bizim ilimler arasında tasavvuf gibidir. İslam mutasavvıfının hikmet-i işrâka nisbeti, kelam ilminin hikmet-i ilahiyyeye nisbeti gibidir. Keşfu'z-Zunun'a göre hükemayı ilahiyyundan işrakiyyun, meşreb ve ıstılahta sofiyyun gibidir. Hikmet-i işrak kitaplarını inceleyenlere gizli kalmayacağı şekilde, tasavvufun ıstılahları işrakiyyun ıstılahlarından alınmadır. Hikmet-i işrakın sonucu kuvve-i ameliyye ile nefsi ikmal etmektir ki, buna üç derece tayin edilmiştir. Birincisi; tehzib-i zahir, ikincisi, tahliye, tahliyeden sonra istiğrak, yani vuslatullah'tır. İnsanlıktan istenen gaye budur, dediler.

Pisagor, tasavvuf tekkesi ve rahipler manastırının banisidir. Velayet seyrinin müşahhası gibidir."[1]

Hindistan'a baktığımız zaman yine sözkonusu maneviyatçı eğilimin mevcut ve hayata egemen olduğunu görüyoruz. Hintlilerin en eski kutsal kitabı, bilindiği gibi Vedalar'dır. Antik çağlarda Hintlilerin mistisizme ve vahdet-i vücuda nasıl yöneldikleri şöyle anlatılmaktadır:

"Vedalar'da... Hadsiz hesapsız mabudlardan bahsedilmekte ise de, Ariyalar bu bedevi durumu bırakıp Ganj nehrinin suladığı münbit ovalara yerleştikten sonra mezhepleri incelmiş, yükselmiş ve muhteşem bir vahdet-i vücut (Pantheisme) mezhebine dönmüştür. Zira ondan itibaren ikinci derecede olan mabudların üstünde lem yezâl ve lâ yüzâl, gayri şahsi, bizatihi kaim bir ilahın varlığına inanılmıştır ki bunun Sanskrit dilindeki adı Brahma'dır. İşte bu Brahma'yı düşünmek için Hindistan'ın münzevileri-Sanskrit dilinde Rişi (Rishis)-samet, atıl ve her şeye bigane medîd ve muttarid bir cezbe halinde vakit geçirirler.

... Hint münzevilerinin düşündükleri hep yokluk dalgasıdır. Zira her sûret zaildir. Buna göre dünya rüya içinde rüya görmektir. Öyleyse elem çekmek, sevmek, bir arzu bir murad arkasında koşmak niçin? Hayat gam ve kederden ibaret bir rüyadır ki, ruh bir an evvel bundan kurtulmak ister."[2]

"Vedalar'ın tefsiri olan Vedanta'nın öğretilerinin özü vahdet-i vücuddan ibarettir. Zira Brahman, yani bütün varlıkların mebde-i ezelisi yahut bütün alemleri yaratan, hıfz ve irca' eden kuvvet ile insan ruhunun birliğini öğretmekte, başka bir deyişle, gerçek irfana nail olduğumuz vakit keşf ve teyakkun ettiğimiz gerçek ve batınî hüvi-

1-Mehmed Ali Aynî, Tasavvuf Tarihi, 37, Erzurum 1979, Yukarıda aldığımız satırlar sadeleştirilmiştir.

2-Mehmed Ali Aynî, a. g. e. , 2. Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. g. e. , 2-19, Tasavvufî Türk edebiyatının ana temalarından biri budur.

yetimizle Allah'ın müttehid olduğunu bildirmektedir. Vedanta'ya göre, her birimizin ruhu Brahman'ın bir parçası, bir zuhur ve tecellisi değil, bütün kemaliyle sermedi ve bölünmez olan Brahman'ın kendisidir."[3]

Bilindiği gibi, bundan sonra ortaya çıkan Budizm dininde de bu dünya hayatı insan için bir nevi zindan telakki edilmiş ve bundan kurtulmak için uzun yıllar çile hayatı yaşamak gerektiği kabul edilmiştir. Bu çileli hayatın sonunda insanlar *"nirvana"* denilen mertebeye ulaşırlar ki, tasavvuftaki *"fena fillah"* mertebesine ulaşılmış sayılır. Hint dinlerinin hemen tümünde bu ruhaniyatçı eğilim hakimdir.

Mısır toplumunda da ruhaniyatçı eğilimin daha açık bulunduğu ve bugün İslam toplumunda tarikatlarda bulunan şeyh-mürid sistemi ile sülûk sisteminin egemen olduğu görülmektedir. Antik Mısır toplumunda bu işlerin üstadı Hermes Toth kabul edilmektedir. Hermes bir kişi olarak Mısır'ın en eski ve en büyük mürşididir. Tarîk(at) olarak da kendisine gaybî ananeler ve batın sırlar emanet edilmiş olan rahipler demektir.

Hermes'in tarikatında çile aşamalarından bir çile gecesiyle ilgili sözleri nakledelim:

"Çile gecesinde yeraltındaki hücrede kendisine manaları izah olunan ve yirmi iki sırra delalet eden kutsal nakışlar iki sıra olarak mabedin divanhanelerinden birinde aynen mevcuttu. İlm-i ledun şehrinin kapısında kendisine kenarından gösterilen bu sırlar ilahi ilimlerin bizzat umutları idi. fakat onları anlamak için seyr ve suluku bitirmiş olmak lazımdır. . .

Bunun üzerine sâlik, yine mesai hücresine dönerdi. Böylelikle nice aylar ve seneler geçerdi. Nihayet salik kendisine geç bir tahavvul, tam bir istihale meydana gelmekte olduğunu hissederdi. Gençlikte müptela olduğu ihtiraslar artık uzaklaşmakta ve şimdi kalbine gelen fikirler kendisine ölmeyecek dostlar gibi tebessüm etmekte idi. Her an toprak kökenli vücudunun gittiğini ve yerine daha güzel bir ruhun doğduğunu duyardı. Kalbine bu duygu geldikçe kutsal haremin kapısı önündeki basamaklara kapanıp yüzünü gözünü sürerdi. Bundan sonra salikin içinde ne muhalefet, ne esef, ne emel hiçbir şey kalmazdı. O artık Hakka teslim olmuş, hakikate nefsini adamıştı. Salikin bu irfan derecesine ulaştığı anlaşılınca başrahip günün birinde salikin yanına gelip kendisine hakikatin inkişaf etme saatinin yaklaştığını tebliğ ederdi."[4]

3-Mehmed Ali Aynî, a. g. e. , 3, İslam öncesi toplumlarda mistisizm ve Agnostisizm hakkında geniş bilgi için bkz. Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam, 8-42, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1966

4-Mehmed Ali Ayni, a. g. e. , 30-31; Prof. Dr. Cavit Sunar, Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe, 15, Ankara, 1974

müdafaa etmiş, fakat buna rağmen insanları sert bir tabakalaşmaya maruz bıraktığı için vahdet düşüncesinin tam bir idrakine vasıl olamamıştır.

Keza eski Mısır'da Ledun ilmine sahip bulunan güzide kimselerin tevhid akidesine inandıkları Maspero tarafından vesikalara dayanılarak ispat edilmiştir.

Eski Yunan'da tasavvufun öncüsü olarak Pisagor'u görüyoruz. Sokrat, Platon ve Aristo gibi düşünürler, tasavvufla ilgili fikirleri dolayısıyla Pisagor'u tasdik ve takdir etmişlerdir. Sokrat, insanın herşeyden evvel kendini bilmesini tavsiye etmiş, Platon da gözle görülen vücut alemine çıkabilen şeylerin, Allah'ın ezeli sıfatlarından ibaret olduklarını ve Allah'ın vücudundan ayrı bir vücuda malik olmadıklarını (vahdet-i vücud) belirtmişlerdir.

Museviyyette, Allah'ın Musa'ya ateş suretinde görünmesi, Allah'ı görmenin bir surete muhtaç olduğu fikrini telkin etmektedir. Nitekim tasavvufta da kendi benliğini yok etmedikçe insanın Allah'ı göremeyeceği fikri mevcuttur.

Hristiyanlıkta tasavvufla ilgili fikirleri Denys'de görüyoruz. Denys, Hakk'a ulaşmak için insanın kendini yok etmesi gerektiğini müdafaa etmiş ve bu gayenin temini için birtakım usuller va'zetmiştir."[9]

Hristiyanlar da Roma ve Bizans gibi dünyanın en büyük denilebilecek devletlerin sahibi idiler. Karşılarında sadece Sasani imparatorluğu bulunuyordu. Denilebilir ki, Hristiyanların dünyadaki mevkileri bugünkünden daha büyüktü. Görünürde kendilerine nimet verilmiş gibiydiler. Ama gerçekte korkunç bir akibete doğru gidiyorlardı.

Gerçi bunlar madde ve kavmiyet çemberine sıkışmış değildi. Ama hak ölçüsünü kaybetmişlerdi. Daha çok ibadet etmek veya daha fazla maneviyatçı olmak için Allah'ın kendilerine farz kılmadığı rahipliği uydurmuş ve dini bozmuşlardı. Hz. İsa'ya insanüstü vasıflar atfederek onu uluhiyet derecesine çıkarmış ve neticede teslis inancına düşmüşlerdir. Allah'ın kendilerine indirdiği ilahi kitaplarla hükmetmeyi bırakmış, rahip ve papazlarını şari durumuna koymuşlardı. Onların helal ve haram hükümlerine boyun eğmiş ve tanrının hükümleri gibi bağlanmışlardır. Bundan dolayı hem Yahudilere, hem de Hristiyanlara hitap ederek yüce Allah böylelikle kafir olduklarını, haham ve rahiplerini tanrı edindiklerini belirtmiştir:

"Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rableri olarak kabul ettiler..."[10]

Rahiplik hayatını sürdürmek ve maddi hayattan uzaklaşmak için hristiyanların manastırlara kapandıkları, dünya zevklerinden kendilerini mah-

9-Amiran Kurtkan, Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik, 38-39, Kutsun Yayınevi, İstanbul 1977. Yine bakınız. Ömer Rıza doğrul, a. g. e. s. 22-45

10-Tevbe, 31. Bkz., Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1/139-142.

rum etmek için rahiplerin evlenmedikleri ve çile hayatı yaşadıkları bilinmektedir. Bütün bunlar maneviyatçı eğilimin ağır basması ve iki eğilim arasında dengenin bozulması sonucu ortaya çıkan durumlardır. Bu eğilimin ağır basması sonucu Hristiyan inancına birçok esrarengiz ve mistik unsurlar da karışmış, hristiyanlığa daha fazla ruhaniyatçı bir karakter kazandırmıştır.

b- İslam Dünyasında Tasavvufa Ortam Hazırlayan Sebepler

Bilindiği gibi İslam, Arap Yarımadası'nda Araplar'ı müslüman bir ümmet olarak birleştirmiş ve siyasi bir çatı altında toplamıştı. Yüce Allah bu gerçeği bize şöyle ifade etmektedir:

> "Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın. Düşmandınız, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz. Sizi oradan kurtardı. Allah doğru yola erişesiniz diye, size böylece ayetlerini açıklar."[11]

Arap Yarımadası'nda Araplar doğudan Sasanilerin, kuzeyden de Bizans'ın tahakkümü altında yaşıyor ve toprakları sömürülüyordu. İslam onları ve topraklarını sömürge olmaktan kurtarmış ve onları bir ümmet haline getirmiş, güçlü bir devlete kavuşturmuştur.

İslam devletinin mali durumu fetihlerle birlikte hergün gittikçe güçlenmiş ve toplumda zenginlik, elle tutulur bir şekilde gerçekleşmiştir. İslam devletine ganimetler ve servetler dört bir taraftan akıyordu. Bu da toplumda belirgin bir refah seviyesi meydana getiriyordu. Diğer taraftan gerek fetihler sonucu ve gerekse gördükleri manzara karşısında insanlar kitleler halinde İslam'a giriyor ve İslam devletinin nüfusu gittikçe büyüyordu. İslam toplumu Araplar ve Arap olmayan mevali denilen topluluklardan oluşmaya başlamıştı. Bu Arap olmayan insanlar İslam toplumuna girerken beraberlerinde önceki inanç ve kültürlerinden birçok unsurları da taşıyorlardı. Ama bu güzel günler çok sürmedi. Hz. Osman'ın hilafetinin özellikle ikinci yarısında bu berraklığı bulandıran birtakım nahoş olaylar meydana geldi. Bir takım çevrelerin fitne ateşini alevlendirmeleri ve kimi yöneticilerin halkı tedirgin eden davranışları sonucu toplumda çok tatsız ve kötü etkileri günümüze kadar süren olaylar meydana geldi. Daha hayatta iken ashabtan seçkin kişiler birbirlerine kılıç çekmek ve birbirinin kanını akıtmak durumunda kaldı. Daha önce sağlanmış İslam kardeşliği gittikçe bozulmaya ve kardeşlik duyguları yavaş yavaş zayıflamaya yüz tutmuştu.

11-Ali İmran, 103

Bilindiği gibi, Hz. Osman şehid edildi. Yerine geçen Hz. Ali'ye karşı Emevi ailesi Osman'ın kan davasını güderek Hz. Ali'ye karşı ayaklandı. Bilinen savaşlar oldu ve İslam'ın imanla söndürdüğü fitne ateşi yeniden alevlendi.

Bu fitne ortamı karşısında müslümanlar gruplara bölündüler. Mevcut İslami yönetimi korumak ve devam ettirmek için Hz. Ali tarafını tutanlara karşı Hz. Osman'ın kan davasını güderek başkaldıran Muaviye tarafını da başkaları tutmuştu. Her iki tarafta müslümanların bulunduğu ve birbirleriyle çarpıştığını gören diğerleri ise, taraftarlardan herhangi birine katılmayı red ederek tarafsızlığı tercih etti.

Bu çatışma ortamında İslam devletinin birliği ve egemenliği sarsılmış, kutsal değerler ve yasaklar çiğnenmiş, aileler dağılmış ve kanlar dökülmüştür. Deyim yerinde ise, önceki emniyet yerine anarşi, kardeşlik yerine düşmanlık, kuvvet ve kudret yerine zayıflık ve bölünmüşlük, sevgi ve dayanışma yerine nefret ve saldırı egemen olmuştur. Haklı haksız arasında taht kavgaları ve nüfuz hesapları önplana çıkmıştır. İslam devletinde ayaklanmalar, bölücü propagandalar ve fırkalaşma toplumda derin yaralar açmış ve onarılması çok güç çatlaklar meydana getirmiştir.

Başlangıçta Hz. Ali tarafını tutan ve hilafeti korumaya çalışan "Hariciler", bazı olaylardan sonra Hz. Ali tarafını da bırakmış ve her iki tarafa karşı tavır almışlardı. İki taraf arasında meydana gelen olaylara karışmayan ve bulaşmak istemeyen "Mürcie" denilen bir fırka meydana gelmiştir. İktidarı ele geçiren Emevi ailesi taraftarları ise karşı tarafı haksız göstermek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Kısaca İslam toplumu "Arap saçı"na dönmüştür.

Nihayet Emeviler devri başladı. Denilebilir ki, Emeviler devri fırka ve çatışmalar, fitne ve bozukluklar bakımından tipik bir devirdir. Toplumun bütün kesimleri arasında fitne ve savaşlar, saltanat kavgası ve hizipleşmeler, baskı ve şiddet kullanma, Arap ve mevali çatışması, milliyetçilik ve grupçuluk, zulüm ve adaletsizlik yönünden çok tipik bir devirdir[12].

Bilindiği gibi, Emeviler devri, milliyetçilik hareketlerinin toplumu kasıp kavurduğu, sınıflara böldüğü ve Arap olanlarla olmayan mevali arasında korkunç boyutlara varan çatışmalara yolaçtığı bir devirdir. Yönetimin bozukluğunu toplumun değişik kesimleri muhtelif şekillerde protesto ederken, yönetim bunlara karşı en acımasız yollara başvurmuştur. Başta Hz. Peygamber'in torunları olmak üzere insanlar alabildiğine cezalandırılmış ve öl-

12-Geniş Bilgi için bkz. Abdulaziz Duri, İlk Dönem İslam Tarihi, 101-129. Ter. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İst. 1991; Muhammed el-Hudari, Muhadarat fi Tarihi'l-Umemi'l-İslamiyye, cüz, 2, s. 100-160, Mısır, 1969; Prof. Dr. Erol Güngör, a. g. e., s. 65.

dürülmüştür. Saltanat ve veliahtlık sistemi İslami yönetimin önüne geçmiş ve yönetim babadan oğula geçen bir saltanata dönüşmüştür. Bir yandan saray mensupları arasında taht kavgaları sürerken; bir yandan da bu adaletsiz yönetime son vermek için mücadele veren toplum kesimlerine karşı şiddet ve baskı uygulanmıştır[13].

Emevi devleti yıkılıp yerine Abbasi devleti geçtikten sonra da bu olaylar durmamıştır. Bu sefer Abbasi yönetimi, Emevilerden ve taraftarlarından intikam alma yoluna gitmiş ve es-Saffah zamanında kan gövdeyi götürmüştür. En acımasız kitle imha yoluna gidilmiş ve terör ortalığı kasıp kavurmuştur. Abbasi devleti bir taraftan Emevilerden intikam alırken, bir taraftan da Ebu Muslim ve taraftarlarına diyet borcunu ödemeye çalışmış, bunun neticesi olarak Şiî ve rafızî güçler toplumu tahakkümleri altına almaya çalışmıştır. İhtilal, çocuklarını burada da yemiş ve başta Ebu Muslim olmak üzere zinde güçler Halife Mansur zamanında tasfiye edilmiştir[14].

Bütün bunların fitneye bulaşmak istemeyen, dinine ve ahlakına bağlı insanlar üzerinde ne kadar olumsuz etkiler yaptığı, onları toplumdan soyutlayıp münzevi bir zühd hayatı yaşamaya nasıl zorladığı bilinen bir gerçektir. İnsanların mal, saltanat, kavmiyet mücadelesi içinde olduklarını gören, toplumda adalet ve eşitlikten bir ölçüde de olsa ümidini kesen kişilerin kabuklarına çekildiklerini biliyoruz. Bir bakıma bu durum, Emevi saltanatının politik, ekonomik ve sosyal uygulamalarına bir tepki mesabesindeydi[15].

Bu siyasi ve idari bozukluk yanında toplumun ahlaki ve sosyal yönlerden de bozukluklar içinde bulunduğu müşahade edilmektedir. Toplum kesimleri arasında ekonomik ve sosyal dengesizlik, ahlaki ve dini bozukluk elle tutulur bir duruma gelmiştir.

Mesela ilk halifeler, boş vakitlerinde zaman zaman şairlerin kasidelerini dinlerken, çok geçmeden bunun yerini şarkı dinlemek almıştır. Emevi halifelerinden Muaviye, Mervan, Abdulmelik, Velid, Süleyman, Hişam ve Mervan ibn Muhammed, nedimlerle aralarında bir perde bulundururlardı ki halife şarkıdan coştuğunda nedimler ne yaptığına muttali olmasınlar. Bazan eğlence sırasında aşırı neşe, halifenin aklını başından alır ve bazı hareketlerde bulunurdu ki, bu hareketlere yakın cariyelerinden başkası muttali olamazdı. Perdenin arkasından herhangi bir ses yükselir veya garip bir hareket meydana gelirse, perdedar "Yeter ey cariye, kendini tut, son ver, kısa kes" diye bağırarak nedimlere bu hareketi cariyelerden birinin yaptığını vehmettirmek isterdi.

13-Bkz. M. el-Hudari Bek. , a. g. e. , 100-160; Ebu'l-A'la Mevdudi, Hilafetten Saltanata, Hilal Yayınları, İstanbul 1972.

14-Dr. Yusuf el-Uş, Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye, 23-28, Daru'l-Fikr, Dımeşk, 1982.

15-De Lacy O'Leary, İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, 117. Ankara Ü. İ. F. Yayınları, Ankara, 1971.

Yezid ibni Abdulmelik, nedimlerden yüksek tabaka ile alt tabakayı eşit hale getirdiği, onları bir arada bulundurduğu gibi, nedimlerin huzurunda çok laubali olur ve halkın kınamasından hiç çekinmezdi. II. Velid zamanında halk musiki ve şarkıya çok düşkünlük gösterdi. Bu hususta halk son derece ileri gidiyor ve halifenin uzak bölgelerden Şam'a davet ettiği meşhur şarkıcı ve müzisyenlere bolca para harcıyorlardı. Ses sanatkarlarının Şam'a gelmelerinin halkın ahlakı ve toplum hayatı üzerinde büyük tesiri oldu. Nihayet ülkede yavaş yavaş konfor yayıldı[16].

Her iki devletin devrinde başta müzik olmak üzere lehviyyat ve eğlence oldukça yayılmış, şarkıcılar çoğalmıştır. Başta halifelerin bir kısmı olmak üzere memleketin zengin ve yönetici kesimi bu işte önayak olmuşlardır[17].

Eğlence ve içki meclisleri ile bu meclislerde olup biten ahlaksızlıkların haddi hesabı yoktur. el-Ağani, Beşşer, Ebu Nuvas ve Muslim ibn el-Velid gibi şairlerin divanları ahlaksızlık ve edepsizliği dile getiren örneklerle doludur.

Müziğe çok düşkün olup bu konuda ilerlemeler kaydettiler. Müzik meclislerinde içki ve atışmalar yapıldı. Tavla ve satranç oyunlarına daldılar. Güvercin beslemeye, köpek ve horoz döğüştürmeye çok düşkünlük gösterdiler. Fakirlerin iş yerlerinde ve evlerinde bile kumar alabildiğine yayıldı. Nevruz günü çok hediye verme adeti yayıldı. Dans ettiler. İshak ibn İbrahim el-Mavsili en meşhur dansözlerdendi.

Lüks ve konfora alışkın olan Farisi soyu Abbasilerde çoğaldı. Cariyeler muhtelif yerlerden seçilip getirildi. Güzellikte yarıştılar. Bunun neticesi olarak eğlence, ahlaksızlık ve çıplaklık eğilimleri çoğaldı. Beşşar, Ebu Nuvas ve Sari' el-Gavanî gibi bazı şairler bu duyguları şiirleriyle körüklediler ve müstehcenliği yaydılar. Konserlerde ve eğlence meclislerinde içki yayıldı ve şairlerin şiirleri genellikle onu tasvir etti.

Bu şekilde hayat bu asırda, bir kısmı dışında, ahlaksızlık ve oyunla dolmuştur. Emeviler devrinde daha ciddi ve mazbut sayılabilen Irak bölgesi, Abbasiler devrinde ahlaksızlık ve fucur yeri haline gelmiştir. Bunun belli başlı iki sebebi görülmektedir: Malların oluk oluk gelmesi ve çoğalması, Irak bölgesinin kozmopolit bir bölge olması. Bu bölgede her soydan ve inançtan topluluklar bulunmaktadır[18].

16-Prof. Dr. H. İbrahim Hasan, İslam Tarihi, 2/254-256, İst. 1985.

17-Prof. Dr. Philip Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, 2/422-426, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980; Prof. H. İbrahim Hasan, a. g. e. , 2/356; Dr. Yusuf el-Uş, Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye, 260-261, Daru'l-Fikr, Dımeşk, 1982.

18-Ahmed Emin, Duha'l-İslam, 1/124-126. Onuncu baskı, Beyrut trs. Dr. Yusuf el Uş, a. g. e. , 260-261, Genel olarak Emevi yönetiminin ve özellikle halife Velid'in İslamdışı yaşayışları, sarayın ahlakdışı durumu hakkında bkz. Doç. Dr. İ. Süreyya Sırma, Emeviler Dönemi Hilafetten Saltanata, 120-123, Beyan Yayınları, İstanbul 1990, ikinci baskı.

Emevi halifeleri, kralları ve onların şâşaa ve debdebelerini taklid ettiler. Şam'daki halife sarayı gayet azametliydi. Sarayın duvarları mozayik, direkleri mermer ve altınla, tavanı mücevheratla süslenmiş ve altınla tezyin edilmişti. Fıskiyeler, dışardan akan sular, çiçekli ve ağaçları bol zengin bahçeler, sarayın havasını güzelleştiriyordu. Halife büyük bir azamet içerisinde otururdu.

Kufe'de meşhur aileler, ganimetler ve yıllık atiyyeler sayesinde büyük servetler biriktirdiler. Hatta Kufe'li biri savaşa giderken, aile efradını ve eşyasını yüklemek için yanında bin deve götürmüştü.

Saraydaki lüks hayat sadece halifelere mahsus değildi. Şam ve diğer büyük şehirleri güzelleştirmek hususunda emirler ve büyük devlet adamları birbirleriyle yarışmışlardır[19].

Müzik, oyun ve eğlence, lüks ve israf, hayatın ağırlığını gösterirken toplumda değişik ahlaksızlık şekilleri de sergileniyordu. Bunun boyutlarını göstermesi bakımından hadımlaştırma uygulamalarına değinmek istiyoruz.

Bu adet, daha önceleri Bizans ve antik bazı şark memleketlerinde mevcut olmuş, daha sonra İslam alemine hicri 200/810 yıllarında girmiştir. Halbuki Hz. Peygamber bunu şiddetle yasaklamıştır.

Harun Reşid'in oğlu halife Emin, halife olduğunda hadımlaştırılmış erkeklere ilgi duydu ve para ile satın aldı. Gece gündüz onlarla başbaşa kaldı, yeme içme işlerinde, emir ve yasaklamalarında onları çalıştırmıştı. Onların emrine de birtakım insanları görevlendirmişti. Onlarla oturup kalkmış, hür kadın ve cariyelere ise iltifat etmemiş, bundan dolayı da kınanmıştı[20].

Nitekim meşhur şair Ebu Nuvas bu durumu bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

"Ey Müslümanlar! Hepiniz Allah'a hamdediniz, Sonra usanmadan "Allah'ım Emin'e ömür ver' deyiniz. Hadımlaştırmayı yaydı, öyleki hadım olmayı din haline getirdi. Halk da Emiru'l-Mü'minin'e uydu."[21]

Müslümanlar hadımlaştırmanın haramlığından kurtulmak için hadımlaştırılacak kişileri satın alır, Yahudi ve Hristiyanları hadımlaştırırlardı. (Halbuki Yahudilik de bu işi haram kılmıştır).

(Hadımlaştırmanın yoğun bulunduğu bölgeler, bu işin nasıl yapıldığı, fıkhi hükümleri, nasıl gelir kaynağı teşkil ettiği anlatıldıktan sonra şöyle devam ediliyor): Bu çirkin uygulama hadımlaştırılanların fiyatlarının çok

19-Prof. Dr. H. İbrahim Hasan, a. g. e. 2/263

20-Adam Netz, el-Hadaratu'l-İslamiyye fi'l-Karni'r-Rabi' el-Hicrî, 2/157, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, trs. Tarihu't-Taberi, 3/950'den naklen.

21-Adam Metz. a. g. e. , aynı yer, Tarihu't-Taberi, 3/965'den naklen.

yükselmesine sebep oluyordu. Bu zavallılara bazen hizmetçi, bazen muallim, bazen şeyh veya üstad adı da verilmiştir. Halk bunlarla alay ediyor ve hor gözle bakıyordu[22].

Bu ahlaki bozukluk yanında zındıklık da toplumda geniş ölçüde yaygınlaşmıştır. Ebu'l-Ala el-Maarri *"Risaletu'l-Gufran"* kitabında zındıklardan Emevi halifesi Yezid'in oğlu Velid'i, şair Dı'bıl, Beşşar, Ebu Nuvas, Salih ibn Abdilkuddus, Ebu Muslim el-Horasani, Babek, Afşin, Hallac-ı Mansur ve başkalarını saymıştır.

Bu asırda zındıklığa davet eden birtakım etkenler olmuştur. Kimileri daha önce alışık oldukları Mecusilik dini sebebiyle zındıklığa gitmiştir. Bunların Mecusiliğin adet ve alışkanlıklarını seleflerinden miras olarak almışlardır. Ancak devrin İslami kimliği ve otoritesi karşısında, maddi çıkarları elde etmek arzusu ile göstermelik olarak İslam'a girmişlerdir. Fırsat buldukça da İslam'ı, elbiselerini çıkarıp attıkları gibi atmış, İslam'a ve Müslümanlara her türlü zararı planlamış, zındıklığa, şuûbiliğe ve yıkıcı mezheplere davet etmişlerdir. Bir topluluk da dinler hakkındaki şüpheleri ve akla sınırlarının ötesinde yer vermeleri sebebiyle zındıklığa düşmüşlerdir. Bunlar sadece gözleriyle gördüklerine inanır ve aklı alanının dışındaki yerlerde ve şeylerde hakem tayin ederler.

Bir kısmının da hayattan beklentisi şehvet ve lezzetten ibaret olmuştur. Onlara göre hayat, içki ve şehvetten ibarettir. Dini düşünüp akıllarını yormayı bile uygun görmezler. Şehvetleriyle çatıştığı ve ahlaksızlıklarına karşı çıktığı zaman da dine kızar ve cephe alırlar. Böyle durumlarda da sarhoş kafalarla saçmalayıp durur ve dini alay ve eğlence konusu yaparlar.

Bütün bu sınıflar Abbasiler devrinde mevcut olmuştur. Müslümanların çoğunluğu ise, bunlardan nefret etmiş ve onlarla savaşmıştır[23].

Toplumdaki bu ahlaki ve dini bozukluklar yanında sınıflar arasında da büyük farklılıklar mevcut olmuştur. Devlet malları toplumda dengeli bir şekilde dağıtılmış değildi. Sınıflar arasındaki farklar da basit farklar değildi. Aksine sınıflar arasında büyük uçurumlar bulunuyordu. Devlet mallarının büyük kısmı oyun ve eğlence meclislerine, ordu komutanlarına, hilafet saraylarına ve emirlere veriliyordu. Bu emir ve valiler de bu mallardan edebiyatçı, alim, şarkıcı, cariyeler, tüccar sınıfı gibi kesimlere dağıtırlardı. Bu sınıflar bir dereceye kadar zengin sayılırken, halkın geneli yoksulluk ve fakirlik çekerdi.

22-Adam Metz, a. g. e, 2/157-165.

23-Ahmed Emin, a. g. e. , 1/154-155, onuncu baskı, Beyrut.

Bağdat bolluk ve zenginlik merkezi görüldüğü için halk oraya akın ediyor ve orada yaşamayı daha kolay görüyordu. Halbuki fakirler için çekilmez bir durumdaydı.

Emir, komutan, vali ve halifelerin önünde malların haddi hesabı yoktu. Diledikleri gibi malları müsadere ederlerdi. Onlardan biri bir şarkıcının şarkısını, şairin şiirini veya güzel bir cevabı beğenince sahibine binlerce bağışta bulunurdu. Aksi olduğu zaman da kanlarını döker ve malları müsadere ederdi.

Bu asırda insanlar üç sınıfa ayrılmıştı: Birinci sınıf, halifeler, tüccarlar, vezirler ve eşraf takımı olan aristokratlar. İkinci halk, orta tüccar ve emlak sahipleri gibi insanlar. Üçüncü sınıf, fakir sınıf. Küçük çiftçi, işçi ve halifelerden uzak duran alimler[24].

Bütün bunlara İslam'a giren başka milletlerin beraberinde getirdikleri eski kültür ve inançları, alışkanlık ve gelenekleri de katarsak, toplumda homojenliğin ve bütünlüğün ne kadar sarsıldığını, bozuklukların ne büyük boyutlara vardığını rahatlıkla tasavvur edebiliriz[25].

Hayattaki bu bozukluk ve sınıflaşmalar bariz iki hareketi doğurmuştur. Bunlardan birincisi, kötülükle savaşan topluluktur. Bunlar yolları kesen, fıskı açıkça işleyen, yollardan kız ve erkek çocukları kapan bozgunculara örgütlü bir şekilde mücadele etmiştir... İki grup halinde çalışan bu insanlardan birinci grubun başında Halid ed-Derviş, ikinci gurubun başında da Sehl ibn Selame el-Ensari vardı. Bunlar, Allah'ın Kitab'ı ile amel etme, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama prensiplerine çağırır, zalimin zulmünü önlemeye çalışırlardı. Halktan büyük kitleler bunlara katılıyor ve uyuyordu. Bunların belirli merkezleri ve alametleri olmuştur. Ancak çok geçmeden vurguncu ve soyguncu ayak takımı ile işbirliği halinde olan yönetim tarafından bunlar tutuklanmış ve zindanlara doldurulmuşlardır. Bu olay hicri 201-202 yılında meydana gelmiştir.

İkinci hareket ise, zühd hareketidir. Bu hareketin mensupları ise, toplumdaki lüks ve eğlence hayatından, ahlaksızlık ve kötü gidişattan tiksinen, elde etmek istediklerini elde edemiyen, bundan dolayı arzu ve isteklerini asgariye indirip aza kanaat eden, kendilerini zühde ve mahrumiyete alıştıran kişilerin oluşturduğu harekettir. Yukarıda sayılan veya benzeri sebeplerden hayata küsen ve ona iltifat etmeyen insanlar zühdü yol edinmiş ve kendilerini ona alıştırmışlardır. Zühdü, basit hayatı ve ahirette hesabın kolaylığını

24-Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, 2/7, 2/12-14; Üçüncü baskı, Mısır, Duha'l-İslam, 1/127-129, onuncu baskı.

25-Dr. Yusuf el-Uş, a. g. e. 236-242

düşünerek seçenler de olmuştur. Bu anlamda tasavvuf yayıldıkça yayıldı. Çünkü toplumda "İstediğin olmuyorsa, olabileceği iste" sözü mesel haline gelmiştir[26].

Zühd hareketinin Irak'ta başlaması ve Irak'ın İran ile yakın teması gözönünde bulundurulursa, eski İran dinlerinin bunda büyük rolü olduğu daha iyi anlaşılır.

Daha Emeviler devrinde başlayan eski Yunan, Hint ve Sasani kültürünü tercüme hareketinin toplumda meydana getirdiği kültürel ve itikadi çalkantıları ve insanların yabancıya yahut yeniye ilgi duyma eğilimlerini de hesaba katmak lazımdır. Bu hareket toplumun özellikle aydın kesiminde fikri ve itikadi büyük bir değişiklik ve çalkantı meydana getirmiştir. Özellikle Hind kültüründen yapılıp İran yolu ile geçen ve hem mistik hem de esrarengiz unsurlar taşıyan kültürün yanında, Yunan felsefesinin de aydınlara cazip gelen yönlerinin etkileri büyük olmuştur. Bütün bunlar tasavvuf eğiliminin başlangıçta zühd şeklinde doğmasında ve gün geçtikçe yayılmasında büyük rol oynamıştır. Başka bir deyişle, muhtelif fikri, itikadi, felsefi eğilimlerin yanında tasavvuf eğiliminin de doğup gelişmesi, yayılıp güçlenmesi için münbit bir toprak hazırlanmıştır. Zaten sapma niteliği taşıyan eğilim ve akımlar böyle olumsuz ortam ve şartlarda kısa zamanda boy verip gelişmekte ve revaç bulmaktadır.

Şüphesiz bütün bu sosyal, ekonomik ve siyasi bozukluklara rağmen toplumda iyi insanlar da bulunmuştur. Her şeyden önce Emevi devrinin genel olarak ashab ve tabiinin yaşadığı devir olduğu unutulmamalıdır. Sonra kimi alimlerin beşinci raşid halife olarak andığı Ömer ibn Abdulaziz gibi Raşid halifelerin yolundan giden bazı idarecilerin bulunduğu da bir gerçektir. Aynı şekilde Said ibn el-Müseyyeb, Urve ibn ez-Zubeyr, Kasım ibn Muham-

---

26-Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, 2/10, 14-15, üçüncü baskı, Mısır, Duha'l-İslam, 1/131-133, onuncu baskı, Beyrut; Ebu'l-Farac Abdurahman ibn el-Cevzi, Telbisu İblis, 161, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Dr. Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 197, Dergah yayınları, İstanbul, 1990, ikinci baskı.

İslam'a giren değişik milletler ve dışarıdan gelen yabancı kültürlerin tasavvufun doğup gelişmesinde ve güçlenmesinde nasıl rol oynadığını Dr. Kemal Muhammed İsa şöyle anlatmaktadır:

"Hicri dördüncü asırda değişik yer ve medeniyetlerden tasavvufa birçok yabancılıklar girmiştir. Bunlar bilinçsizce yapılan tercümeler, basiretsizce meydana gelen gelişmeler, Kur'an ve sünnetten uzaklaşıp Hristiyanlık, Hint ve İran din ve mezheplerine dayanan hurafe, heves ve kuruntulara sarılma sonucu girmiş ve yayılmıştır. Tasavvufçu zümrenin meydana gelmesinde Hristiyan rahiplerin tarihini, Suriye ve Mısır'daki kilise ve manastır kültürünü, yahudi zühdünün dirilişini görüyoruz. Yeni Eflatuncu düşüncelerin de bunda açık etkisi olduğu kesindir. Nitekim o yüzyıllarda Hint yoga sisteminin İran'da büyük revaç bulduğu anlaşılmaktadır. Feyiz (kalbe akıp gelme) ve vahdet-i vücudu Eflatunculuktan, ittihad ve hululün hristiyanlıktan, sarhoşluk ve müziğin budizmden geldiği bir gerçektir. " Dr. Kemal Muhammed İsa, Nazarat fi Mu'tekadat ibn Arabi, 74-75, Daru'lCidde, 1984, ikinci baskı Kuveyt,

İbn Arabi kültürünün İslamdışı ve tevhide aykırı pekçok unsur kapsadığı ve bu kültürü savunanların büyük bir yanılgı içinde bulunduklarını görmek isteyenlerin yüz sayfa kadar olan küçük hacimli bu kitabı okumalarında yarar vardır.

med, Harice ibn Zeyd, Ata ibn Ebi Rebah, Tavus ibn Keysan, Mücahid ibn Cebr, Alkame ibn Kays en-Nehaî, Ebu İdri el-Havlanî, Numan bin Sabit, Sa'd, Eb Useyd el-Kasıl ibn Sellam[27] gibi meşhur müfessir, fakih alimler de mevcut olmuştur. Bu arada siyasi bozukluğa karşı çıkan ve yönetimin düzelmesi için her şeyi göze alan İbn ez-Zübeyr, İbn el-Eş'as gibi şahsiyetlerin hareketleri olmuştur.

Ne var ki idare, İslami çizgiden saptırıldığı ve yönetim keyfiliğe dönüştüğü için bir yerde bu iyi insanların çabaları umulan ıslahatı gerçekleştirememiş ve toplum gittikçe bozulmaya doğru gitmiştir. Nitekim çok geçmeden Emevi devleti de yıkılmıştır. Çünkü yönetim rayından çıkmış, ona karşı yapılan çıkışları bastırmak için de toplum sindirilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Ömer ibn Abdulaziz bir yana bırakılırsa, genellikle Emevi devlet başkanları, şahsi ve siyasi hayatlarını dini ahkam ile düzenlemeyi zaruri görmemişler, idarelerini daha çok Arap örf ve adetine dayandırmışlardır. Buna bağlı olarak da din alimlerine yeteri kadar önem vermemişlerdir[28].

Bu olumsuz şartlar, toplumda fitneden korunmak için uzlet hayatını hazırlamış, bir yerde ona götürmüştür. Toplumda kimi insanlar kabuğuna çekilerek tam bir zühd hayatı yaşamıştır. Bu hayata yönelen insanlar daha önce kitleler halinde İslam'a giren ve değişik kültürleri taşıyan insanlarla yüzyüze gelirken, terceme hareketiyle de İslam toplumuna giren Hint, Yunan, Sasani gibi kültürlerle de muhatap olmuşlardır. Bilhassa Hint ve İran kültürünün münzevi hayat yaşayan bu insanlara cazip geldiği, bu milletlerden ihtida eden kimi insanların eski anlayış ve geleneklerine uygun olarak yaşadıkları hayatın ilgilerini çektiği anlaşılmaktadır. Hatta daha sonra tasavvuf olarak adlandırılacak olan akımın liderliğini özellikle bu iki milletten birtakım insanların yaptığını ve toplumda tervic ettiklerini görüyoruz. Nitekim toplumda bu hareket gizli başlayıp ikinci asırda kendini açığa vurduğunda bu akımın başını çekenlerin istisnasız hepsinin acemlerden olduğunu görüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, toplumda bozuk düzenden, fitne ve fesattan uzak durup uzlet hayatını tercih eden kimi insanların yaşayışı dışarıdan gelen Hint ve Sasani mistik hayat tarzı ile toplumda bütünleşince daha sonra tasavvuf olarak adlandırılacak akım ortaya çıkmış ve gittikçe gelişip dalbudak salmıştır. Toplumda İslami yaşayıştan meydana gelen sapma Hint ve Sasani kültüründeki mistik hayat ve felsefe ile bütünleşince, bugün

27-Tabiin devrinde müçtehidler için bkz. Hayreddin Karaman, İslam Hukukunda İçtihad, 85-87, D. İ. B. Yayınları, Ankara.

28-Hayreddin Karaman, a. g. e. 83

bilinen tasavvuf akımı meydana gelmiş, İslami motiflerle yabancı unsurların karışımından oluşan akım ortaya çıkmıştır. Bunu tarafsız müslüman araştırıcılar kabul ettiği gibi, özellikle Şark mistik hayatı üzerinde araştırmalarını yoğunlaştıran oryantalistler de kabul ve itiraf etmektedir.

Şunu belirtelim ki, İslam toplumunda meydana gelen bütün yenilik ve gelişmeleri islamdışı unsurlara veya topluluklara, kimi oryantalistlerin yaptığı gibi mal etmekten yana değiliz. Corci Zeydan ve benzerlerinin yaptığı gibi, İslam toplumunda meydana gelen bütün gelişmeleri İslamdışı unsurlara maletmek elbette doğru değildir. Ancak ortada bir gerçek vardır. O da, yukarıda bir nebze belirtmeye çalıştığımız Kur'an ve Sünnet yolundan toplumda sapmaların meydana geldiği, İslam düşünce ve yaşayışına yabancı birtakım unsurların karışmış olduğudur. Bu yabancı unsurların gerek İslam'a giren yabancı insanlar ve gerekse yabancı kültür ve medeniyetlerden yapılan tercümeler yolu ile girdiği muhakkaktır. Yoksa Hz. Peygamber ve ashabı zamanında felsefi-işraki tasavvufun yahut şeyh-mürid sisteminin veya tasavvuftaki sayısız bid'at ve hurafenin bulunmadığını herkes kabul etmektedir. Hatta günümüzde kişinin müslümanlığının mihengi olarak görülen keramet, velayet, ermişlik gibi şeylerin o zaman gündeme gelmediğini de biliyoruz. Bu bakımdan sözkonusu olan ve İslamdışı olduğu açık bulunan birçok anlayış ve yaşayış şeklinin İslam'a ve müslümana yabancı başka şeylerden geldiği şüphesizdir. Bunların başında da Hint ve İran kültürleri gelmektedir. Bu konuda oryantalistlerden bazılarının söylediklerini kısaca nakletmek istiyoruz:

> "Önemli olan bu (safa, sofos, sûf) kimselerin kelimenin manasına uygun olarak giyinip kendi istekleriyle sadeliği tercih ederek lüksten ve alayişten kaçınmaları hususudur. Eğer bunu bir çeşit zahidlik telakki edersek, bu türlü zahidliğin Kur'an'da bulunmadığını ve bunun ilk müslümanlar için de yabancı olduğunu tebarüz ettirmek icabeder. . . Hristiyan manastır hayatı tarihi veya birçok Hind dinleri salikleri ve hatta muahhar sufilerin anlayışına göre bu, insan hayatının normal zevk ve düşkünlüklerinden, bilhassa evlenme, ruhun safiyetini bozan ve tekamülünü durduran şeylerden kaçınmayı düşünmek manasına gelir. Bu manada zahidlik İslam'ın ruhuna yabancıdır ve müslümanlar arasına gelmiş olarak görülür..."[29]
>
> "İlk devrin müslüman ileri gelenleri, çölde yaşamış olan atalarının geleneklerine tam manasıyla bağlıydılar ve bir bid'at olduğu mülahazasıyla lüks hayatı reddetmekteydiler. Bu, kadim İsrail peygamberlerinde müşahade edilen anlayışa da çok benzer. Sufiler geleneğe değil, ruhun yükselmesine mani olan bedenin arzularını bertaraf etmeye önem verdiler. Bu da gösteriyor ki, ilk müslümanlarca bilinmeyen

29-De Lacy O'Leary, a. g. e. 114

yeni bir fikrin tesiri altında kalmışlardı. Bu bakımdan kendilerini hiçbir manada sahabenin muakkipleri (izleyicileri) saymak mümkün değildir."[30]

Alfred Won Cromer *"Tarihu'l-Efkari'l-Barizati fi'l-İslam"* kitabında tasavvufta bariz farklı iki unsurun bulunduğunu söylemektedir. Bunlar hristiyan ruhbanlık unsuru ve budist Hind unsurudur. Bu unsurlar Haris el-Muhasibi, Zinnun el-Mısri, Ebu Yezid el-Bistami ve Cüneyd el-Bağdadi'de açık bulunmaktadır. Vahdet-i vücud nazariyesinin de Hind unsurunun ürünü olduğunu söylemektedir[31].

Hollanda'lı oryantalist Dozi de *"Tarihu'l-İslam"* kitabında tasavvufun İslam'a İran'dan girdiğini söylemektedir. Nitekim İslam'ın doğuşundan önce de İran'da mevcut olduğu ve buraya Hindistan'dan geldiğini belirtmektedir. Gerçek mevcudun Allah olduğu, onun dışında bir varlığın bizzat mevcut olmadığı ve herşeyin Allah'tan sadır olduğu inançları İran'da çok eski asırlarda ortaya çıkmıştır", demektedir[32].

Goldziher ise, İbn Haldun'un görüşünden etkilenerek tasavvufta iki değişik akımın bulunduğunu söylemektedir. Birinci akımın, İslam'ın ruhuna ve ehl-i sünnet mezhebine yakın zühd olup büyük ölçüde Hristiyanlığın rahiplik sisteminden etkilendiğini, diğerinin de felsefi akım olup hem yeni Eflatunculuk, hem de Hind Budizminden etkilendiğini belirtmektedir[33].

Yukarıda da belirtildiği gibi İslam toplumundaki olumsuz şartlar ve dışarıdan İslam düşünce ve hayatına sızan yabancı kültür unsurları toplumda İslam çizgisinden bir sapmanın meydana gelmesine ve tasavvuf akımının doğup gelişmesine yol açmıştır. İslam'dan koparılıp karıştırılan bir takım İslami motiflerle bu akım süslenmiş ve tervic edilmiştir. Günümüze kadar bu akım gelişip büyüyerek bir ağ gibi toplumu sarmış ve değişik gelişmeler göstermiştir.

c- İlk Sufilik

İslam'ın ilk yüzyılında Araplar arasında tasavvuf diye bir şeyin bulunmadığı, bunun ancak ikinci yüzyıldan itibaren ve İslami fetihlerin ardından başladığı bilinmektedir. İlk temsilcilerinin de acemler olduğu bir gerçektir. Bir sapma şeklinde toplumda başlayan zühd akımının tasavvuf kültürüne can kurtaran simidi gibi sarıldığı ve zamanla tekamül ederek tasavvuf olarak revaç bulduğu bilinmektedir. Nitekim İslam tarihinde tasavvuf akımı-

30-De Lacy O'Leary, a. g. e. 115

31-Muhammed Fihr Şakfe, et-Tasavvuf Beyne'l-Hakki ve'l-Halk, 47, Dımeşk 1982.

32-Muhammed Fihr Şakfe, a. g. e. , 47.

33-Muhammed Fihr Şakfe, a. g. e. , 47.

nın bariz temsilcileri olan mesela Kuşeyrî, Hucvirî, Camî, Attar, Kelebazî, Suhreverdî, Gazalî, Bistamî, Hallac, Tusî, Tebrizî, Rumî, Muhasibî[34] gibi kişilerin de acem (İran menşeli) oldukları bir gerçektir. Diğer taraftan anakonuların hemen pekçoğunda tasavvuf ile gulat şiilik arasında bir aynîlik olduğu görülmektedir.

Şii bir araştırmacı olan Dr. Kamil Mustafa eş-Şeybî'nin *"es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu"* adlı çalışmasında İslam tarihinde sûfî adıyla vasfedilen ilk kişilerin Cabir ibn Hayyan, Ebu Haşim el-Kûfî ve Abduk es-Sûfî olduğunu belirterek şöyle demektedir:

"Cabir ibn Hayyan, Cafer-i Sadık'ın öğrencisi veya kölesidir[35]. Şia, Cabir ibn Hayyan'ın şianın büyüklerinden ve imam adına konuşan anlamında Bab olduğunu kabul eder. Şiilikle ilgili kitaplar yazdığı ve zühdde özel bir ekolü olduğunu söylerler. *"İhbaru'l-Ulema bi Ahbari'l-Ulema"* kitabının yazarı el-Kıftî, Cabir ibn Hayyan'ın birçok felsefi bilgilere sahip bulunduğunu, Haris el-Muhasibi, Sehl ibn Abdullah et-Tusterî gibi tasavvufçuların yolu olan batın ilmi yolundan gittiğini söyler. Bu adam kimya ilminde çok mahirdi[36].

İkinci adam olan Ebu Haşim el-Kûfî ise, Remle'de tasavvufçular için ilk defa tekke inşa eden kişidir. Rahipler gibi yünden uzun elbise giyer, Hıristiyanlar gibi hulul ve ittihadı savunurdu. Ne var ki Hıristiyanlar hulul ve ittihadı sadece Hz. İsa için kabul ederken, Ebu Haşim el-Kufî bunu kendisi için iddia etmiştir.

Ebu Haşim'le ilgili söylenenlerden anlaşılıyor ki, hakkındaki haberler azdır. Bununla beraber bu haberler Cabir ibn Hayyan'a dair haberler kadar yekun oluşturmaktadır. Ebu Haşim, Cafer es-Sadık'ın ve Cabir ibn Hayyan'ın çağdaşıdır. Şia onu tasavvufun mucidi (babası) olarak adlandırır. Cafer es-Sadık'ın onun hakkında şöyle dediğini naklederler:

"Gerçekten akidesi bozuktur. Tasavvuf adında bir mezhep uydurmuş ve çirkin akidesi için yol yapmıştır."[37]

34-İran menşeli sofuların isimleri için Molla Cami'nin "Nefehatu'l-Üns min Hadarati'l-Kuds" kitabına bakınız. (Bedir Yayınevi, İst. 1971.)

35-Veya Bermekilerin başı Cafer el-Bermeki'nin yakınlarındandır. Bkz. Kamil Mustafa eş-Şeybi, es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu', 1/286, Bağdad, 1963

36-Dr. Kamil Mustafa eş-Şeybi, a. g. e. 1/276-279, Abdurrahman Abdulhalik, el-Fikru's-Sufi fi Dav'il Kitab ve's-Sunne, 413-432, Kuveyt 1986. ;

Dr. Ahmed Emin bu konuda şöyle demektedir, kimi kimyacılar kimya bilgisi sayesinde olağanüstü bazı şeyler göstermişlerdir. Bunların başında sofu Cabir ibn Hayyan gelmektedir. Zinnun el-Mısrî ve Hallac da bunlardandır, Zuhru'l-İslam, 2/65, ahire, 1962

Cabir'in ilk üç kişiden olduğuna dair yine bakınız: Dr. Süleyman Ateş, Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri, 1, Sönmez Neşriyat, İst. 1969; Philip Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, 2/667, Ter. Prof. Dr. Salih Tuğ, Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın, İslam Tarihi Dersleri, 29, AÜİF. Yayınları, İkinci baskı, Ankara 1982, Mehmed Ali Aynî, İslam Tasavvuf Tarihi, 35-36, Sadeleştiren H. R. Yananlı, Akabe, İst. 1985.

37-eş-Şeybi, a. g. e. 1/289-292

Üçüncü adam olan Abduk es-Sufi ise, Kufe'de kurulmuş yarı şii, yarı tasavvufi bir fırkanın kurucusu olarak bilinmektedir. Sufiyye kelimesi, Muhasibi ve Hafız'ın eserlerinde bu fırkanın adı olarak kullanılmıştır. Abduk es-Sufi, zahid ve münzevi bir kişi olup hicrî 210 yılında Bağdad'da ölmüştür. Sofu adı verilen ilk kişi olarak da bilinir. O tarihlerde bu isim Kufe'de bazı şiiler ve İskenderiyye'de bazı isyancılar için kullanılırdı. Abduk, Bişr ibn el-Haris el-Hafî ve es-Serî es-Sakatî'den önce büyük şeyhlerdendi. Adaletli imamların gittikleri yoldan gitmek gerektiğini ve adaletli imam olmadığı zaman azık miktarı dışında dünyadan birşey almanın caiz olmadığı düşüncesini savunan bir fırkanın reisi olduğu da belirtilmektedir.

Abduk isminin aslında Abdulkerim olduğu ve torunu Muhammed İbn Abduk'un da şianın önde gelen kişilerinden bulunduğu, böylece Abduk'un Kufe'de yayılan ve zühdle karışık aşırı şiilikten kaynaklanan değişik yönleri şahsında toplayan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır[38].

Netice olarak yeni araştırmacıların "sûf" kelimesinden geldiğine kesin gözüyle baktıkları sufî kelimesinin ilk olarak Kufe'de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kufe'de bütün zahidler yün giymişlerdir. Tasavvuf da sûf kelimesinden türemiştir. Yün giymenin de Hz. Ali soyundan gelen imamlara haksızlık yapanlara karşı muhalefeti ile meşhur Kufe ortamında ortaya çıktığı anlaşılmıştır[39].

d- Tasavvuf ve Fıkıh-Kelam Mezhepleri

Asrı saadet ve Raşid halifeler devrinde bugün bildiğimiz manada mezheplerin bulunmadığı bir gerçektir. Bununla beraber tefsir ve fıkıh konularında ashab arasında kimi insanların bir nevi uzmanlaşmış olduğu ve temayüz ettiği bilinmektedir. Ama sonradan ortaya çıkan ve her dereden birşeyler alarak büyüyen tasavvuf denilen akımın Asrı Saadet veya ashab devrinde bulunduğunu söylememiz mümkün değildir[40]. Nitekim tasavvuf denilen alanda ashab arasında birilerin meşhur olduğu veya başkalarından farklı bir konumda olduğu kaydedilmemiştir. Bilhassa İslam'dan iktibas edilen İslami motiflerin dışında kalan tasavvuf meselelerinin o dönem İslam toplumunda mevcut olduğunu iddia etmek kadar yanlışlık olamaz.

Bu durum da gösteriyor ki ashabın, fıkıh, tefsir ve hadisle uğraştığı, bu alanlarda daha fazla bilgiye sahip olmak için çabaladığı devirde, tasavvufun ne adı mevcut olmuş, ne de bugünkü meseleleri sözkonusu edilmiştir. Bu

38-eş-Şeybi, a. g. e. 1/292-293

39-Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. , 413-415; Dr. Kamil Mustafa eş-Şeybi, a. g. e. 1/ 293.

40-Mehmet Ali Ayni, a. g. e. 13

bakımdan tasavvufu fıkhî ve itikadî mezheplere benzetmek mümkün değildir.

- Tasavvuf ile fıkıh-kelam mezhepleri arasındaki farkları maddeler halinde kısaca şöyle belirtebiliriz:

1- Şunu hemen belirtmek gerekir ki, fıkıh ve kelam mezhepleri dediğimiz ameli ve itikadi mezhepler, hiçbir zaman İslam'ın bir kısım unsurlarını alıp onları İslamdışı başka unsurlara karıştırarak bu karışımın İslam'ın özü ve ruhu olduğunu söylememiştir. İslamdışı birtakım düşünce ve inançları alanlar veya bunların İslam olduğunu iddia edenlerin yaptıkları merdut olup İslam düşünce tarihinde bunlar sapık fırkalar olarak anılmaktadırlar. Zaten Kur'an ve sahih sünnete bağlı müslümanlar bunlarla mücadele etmiş ve sapık fırkalar olduklarını belirtmişlerdir.

2- Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnet çerçevesinde olan itikadi veya fıkhi hiçbir mezhep kendini İslam'ın özü ve ruhu olarak nitelememiş, başkalarını da kabuk olarak takdim etmemiştir. Fıkhi veya itikadi hiçbir mezhep mensubu kendini mutlak hak ehli, başkalarını da hak ve hakikattan nasipsiz olarak nitelememiştir. Böyle yapanlar varsa, hem İslam hem de İslam'a bağlı bütün müslümanlar tarafından reddedilmiştir.

3-Fıkıh-kelam mezhepleri Kur'an ve Sünneti esas alarak içtihada dayanmaktadır. Tasavvuf ise sezgi, keşf, ilham ve gizliliğe dayanmaktadır. Nitekim gerek Hz. Ali, gerekse Hz. Ebu Bekir yolu ile tasavvufun geldiğini savunanlar bu gizli yolu savunmaktadırlar. Tasavvufun kullandığı pek çok asılsız hadisin gizli yolla sahih olduğunun tesbit edildiği, felsefi tasavvufta bulunan pek çok teorinin keşf, rüya ve ilham ile tesbit edildiği, İbn Arabi'nin *Futuhatı Mekkiyye* ve *Fususu'l-Hikem* gibi kitapların keşf ve ilham ile yazdırıldığı düşünceleri bilinmektedir. İlhamın şekli ve değeri konusunda İbn Arabi ve taraftarlarıyla ile Gazali arasındaki düşünce farklılığı meşhurdur.

4-Fıkıh-kelam mezheplerinin sufiler gibi ayin ve törenleri, örgüt ve teşkilatları, âdâb ve pratikleri yoktur. Bu mezhepler salt teorik içtihadlar ve görüşlerden ibarettir.

5-Kur'an ve sahih sünnet çerçevesinde kalan fıkhi ve itikadi mezheplerin hiçbiri İslam'ı öz ve kabuk yahut şeriat-tarikat-hakikat-marifet olarak nitelememiştir. Hiçbiri İslam'ın hükümleri için bu şeriattır, şu hakikattır, şu marifettir, dememiş ve İslam'ı parsellememiştir. Hiçbiri kendini İslam'ın yerine koymamış ve "Beni izlemediğiniz taktirde hakikatten ve marifetten yoksun kalırsınız" dememiştir. Aksine hepsi de kendilerinde İslamın naslarına aykırı bir şey bulunduğu taktirde terkedilmesi gerektiğini ve yaptıklarının sadece bir içtihad olduğunu belirtmişlerdir.

Tekrar belirtmek gerekirse, İslam'ın nassları çerçevesinde kalan fıkhi ve itikadi hiçbir mezhep kendini İslam'ın yerine koymamış, alınması farz ve terkedilmesi haram olan Allah'ın dini gibi kendini takdim etmemiştir. Durum böyle iken, İslam'dan aldığı unsurlardan çok, yapısında yabancı felsefi ve ameli unsurlar barındıran tasavvuf akımı müslümanlar tarafından nasıl temel bir İslam disiplini olarak kabul edilebilir?

Bilindiği gibi tasavvuf; en genelde kendine özgü ibadet biçimleriyle dünya kirlerinden arınma ve yaratıcının bilgisine veya varlığına ulaşma çabası olarak değerlendirilmektedir. Tasavvuf yahut tarikat ile fıkhî-itikadi mezhepler arasında hiçbir benzerlik yoktur. Kaynak olarak, metod ve ölçü olarak, karakter ve sonuç olarak birbirlerinden tamamen ayrıdır. Onun için tarikatın yahut tasavvufun bu mezheplere benzetilmesi asla mümkün değildir.

Tasavvufun İslam'la ilgisi şöyle bir şema üzerinde gösterilirse, durum herhalde daha iyi anlaşılacaktır.

Tasavvuf	İslam
Vahdet-i vücud	Namaz
Vahdet-i şuhud	Oruç
Makamlar ve rütbeler	Hac
Kutup ve yardımcıları	Zekat
Ricalulgayb	Tevbe
Tasavvufçuların miraçları	İstiğfar
Hakikat-ı Muhammediyye	Zikir
Dinlerin Birliği	Dua
Fena ve dereceleri	Dünyaya gönül bağlamama
Tasavvufun divanı	Havf ve reca
Tasavvufta sırlar ve semboller	İhsan ve ihlas
Keşf ve ilham	Şeytana uymama
İstiğase, Tevessül, Rabıta, Gavs ve ondan istimdat,	Heva ve hevese uymama
Ölülerin tasarrufları ve onlardan istimdat,	İsraftan kaçınma
Şeyhlerin saltanatı ve müridlerin köleliği,	Ölümü ve ahireti düşünme
Şeriat, hakikat, tarikat, marifet ayırımı	Ahireti dünyaya tercih etme
Ğaybı bilme ve kalbleri okuma	Fedakarlık
Tarikat sistemi	Sevgi
Tasavvufun gizli yolla gelmesi ve gizli tebliğe dayandırılması	Yardımlaşma
Keramet nazariyesi	Doğruluk
	Açıkta ve gizlilikte Allah korkusu
	Emanet
	Şükür
	Bütün nafile ibadetler

Fıkıh ve kelam mezheplerinin dinde esas ve ölçüleri bellidir. Doğru ve yanlışları Kur'an-ı Kerim'in nasları ve Rasulullah'ın sahih sünneti ile tesbit edilir. Bunlara uygun olan kısımları tasvip görürken, aykırı düşen tarafları terkedilir ve yanlışlığı insanlara anlatılır. Fıkhi veya kelami her hangi bir içtihadın İslam'a uygun olup olmadığı tartışılabilir. Zaten içtihad, kabul veya red edilebilen, sahih ve sarih nasların belirlediği alanlar dışında kalan meselelerde olmaktadır. Yoksa, sahih ve sarih nasların belirlediği konularda içtihadın olması sözkonusu değildir. Dolayısıyla fıkhi ve kelami içtihadların dinin esaslarında ve kesin hükümlerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeleri mümkün değildir. Çünkü dinin esasları ve hükümleri kesin ve açıktır. Bütün alimler tarafından bilinir ve bunlara aykırı bir düşünce olması halinde hemen red edilir. Yani fıkhi ve kelami mezheplerin temelleri açık, ölçüleri kesin ve herkes tarafından görülüp kullanılan temellerdir.

Acaba ihsan, irfan ve kişinin iç dünyasının ilmi olarak kendini takdim eden tasavvuf böyle midir? Herşeyden önce tasavvufçular da tasavvufun *"kâl"* (söz) ilmi değil, *"hâl"* (yaşayış, durum) ilmi olduğunu söylemiyorlar mı? Yani haksız olarak ilim diye adlandırdıkları bu şeyin ilme ve nassa dayalı sarih ve kesin bir temeli yoktur. Çünkü hallerin ölçüye vurulması, derecesinin, miktarının tesbit edilebilmesi mümkün değildir. Mesela ihsan diye takdim ettikleri şeyin kimde ne oranda bulunduğu, bulunduğu iddia edilen insanlarda gerçekten mevcut olup olmadığı, iddia sahibinin doğru veya yalan söyleyip söylemediği nasıl ve ne ile tesbit edilebilir? Bunun kişinin helal ve haramları gözetmemesi, şeriatın hükümlerine riayet etmemesiyle bilindiği söylenirse, hemen belirtelim ki bunun hal ilmi, ihsan ve ihlas dedikleri tasavvufla hiçbir ilgisi yoktur ve bu ölçü şeriatın kendisidir. Böyle bir kimse için şeriata uyup uymadığı ancak söylenebilir. Yoksa böyle bir kişide ihsan ve ihlasın bulunup bulunmadığı söylenemez. Onun için İslam'da hak batıldan ayrılmış ve neyin hak, neyin batıl olduğu açıkça belirtilmiştir."Doğruluk, eğrilikten ayrılmıştır."[41] Tasavvufta durum böyle midir? Hangi insanın kalbi yarılıp içinde takva, ihsan ve ihlasın bulup bulunmadığı araştırılabilir? Sarfedilen sözler ve işlenen amellerden başka kişinin iman ve küfrünü yahut ihlas ve samimiyetsizliğini gösterecek başka bir ölçü mü vardır?

İnsanların iddialarında ve sözlerinde doğru olup olmadıklarını göstermek için kalplerini açıp bakabilecek ve inanç yahut ihlas derecelerini ölçebilecek elimizde bir ölçü aleti yoktur. Bunu bildikleri için tasavvufçular "Tatmıyan bilmez, yaşamayan bilmez" gibi savunma mekanizmaları geliştirmemişler miydi? Hamdım, piştim, yandım, keşf ve gaybe muttali olacak derece-

41-Bakara, 256

ye yükseldim, kalpleri okuyacak ve melekut alemini seyredecek, hatta levh-i mahfuzu karıştırıp yıllar ve asırlar öncesini yahut sonrasını okuyacak makamlara ve hallere eriştim, şu kadar defa miraca çıktım, Cennet ve Cehennemde insanların yerlerini ve makamlarını gördüm[42], diye iddia eden insanların kalplerindeki iman, ihlas ve ihsan derecesini ne ile ölçelim ki doğru olup olmadıklarını anlayabilelim? Yoksa mürid ve dervişlerin evliya ilan edip uçurdukları ve kutup deyip hem yaşarken, hem öldükten sonra hayatta tasarruf ettirdikleri insanların böyle olduklarını bütün insanların körü körüne kabul etmeleri gerektiğini mi söyleyeceğiz?

Tekrar ediyoruz, böylelerinin şeriatın hükümlerine uyup uymamasıyla ölçüleceği söylenirse, hemen belirtelim ki tasavvufta böyle birşey yoktur ve bu, şeriat, kışır (kabuk) ve zahir dedikleri İslam'ın ölçüsüdür. Bunlar tasavvufun ne konusudur, ne de ölçüsüdür. Bu durum, yukarıda belirttiğimiz gibi fıkhi ve kelami mezheplerin özelliği olup tasavvufun özelliği değildir. Hem tasavvuf "kâl" (söz) değil, "hâl" değil miydi? "İlim" yerine "irfan" değil miydi?

İki şema karşılaştırıldığında tasavvufun, İslam'dan aldığı unsurlar kadar İslamdışı unsurlar da ihtiva ettiği görülmektedir. Bu karışıma da tasavvuf adı verilmektedir. Yabancı unsurları kabul etmiyoruz ve İslam saymıyoruz, denilecek olursa, hemen belirtelim ki geriye sadece İslam kalmakta ve tasavvuftan eser kalmamaktadır. Kısaca, mesele, İslam'da tasavvuf değil,

---

42-Bir örnek olarak İmam Rabbani'nin şu sözlerini göstermek yeterlidir: "Arşın üstünde yükselmek çok oluyor. Bunlardan birinci çıkışta uzun yolculuktan sonra arşın üstüne yükselince, cennet yukarıdan kuşbakışı göründü. Bildiklerimden birkaçının cennetteki makamlarını görmek istedim. Dikkat ettim, göründüler. Makamların sahiplerini de o makamlarda gördüm. Dereceleri, yerleri, şevkleri ve zevkleri başka idi. Başka bir yükselişte büyüklerimizin ve ehli beyt imamlarının ve hulefa-i raşidin'in ve Rasulullah hazretlerinin ve başka peygamberlerin makamları ayrı ayrı göründü. Meleklerin büyüklerinin makamları arşın üstünde göründü. Arşın üstünde o kadar yükseldiler ki, yeryüzünden arşa kadar veya biraz daha az, yani Hace Nakşibend hazretlerinin makamına olan uzaklık kadar ilerlettiler. . . " İmam Rabbani, Mektubat Tercümesi 1/6-7, Mektup 1, Çev. Hüseyi Hilmi Işık, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1968.

Bir de bu iddialara örnek olması için bazı keramet çeşitlerini belirtmekte yarar vardır.

a- Diriyi öldürmek, ölüyü diriltmek.

b- Kabir haline ve ölülerin durumuna vakıf olmak ve aynı zamanda ölülerle konuşabilmek,

c- Su üzerinde yürümek ve havada uçmak,

d- Gaybı bilmek, görmek ve herkesin kalbindeki sırlara vakıf olmak.

e- Melekut alemine nüfuz edip tasarruf etmek.

f- Rüzgar estirip esen rüzgarı dindirmek, soğuğu sıcak ve sıcağı soğuk yapmak,

g- Ateşte yanmamak ve öldürücü sebeplerden etkilenmemek. . . " bkz. Molla Cami, Nefahatu'l-Üns min Hadarati'l-Kuds, 92, Bedir yayınevi; R. A. Nicholson, İslam Sofileri, 119, ter. Komisyon, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, A. Faruk Meyan, Muhammed Bahaeddin Buhari, 124-125, Çile Yayınları, İstanbul 1970, Dr. Hasan Küçük, Tarikatler, 130-131, İstanbul 1980; İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, 43-44, Seha Neşriyat, İstanbul 1984. Şia'da imamlara tanınan makamların ve giydirilen olağanüstü sıfatların tasavvuf mehurlarına giydirilenlerle benzerliği için bkz. Ali Şeriati, Ali Şiası Alevi Şiası, 141-155, ter. Feyzullah Artinli, Yöneliş, İstanbul, 1990. Ayrıca Budistlerde ve İslam'dan önceki Türklerde bu nevi olağanüstülük iddiaları ve bunların kaynakları için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, 7-10, Ankara, 1984.

tasavvufta İslam meselesidir. Yani tasavvufun temelde İslam olmadığı, belki İslam'dan birtakım unsurları almış bulunmasıdır. Zaten tasavvufun, değişik sebepler altında, Kur'an ve sünnet yolundan meydana gelen bir sapma olarak ortaya çıktığı zühd şeklinde kendini gösterdiğini belirtmiştik. Bu sapma, yapısında İslam'dan birtakım motifler taşımıştır. Bu bakımdan meselenin İslam'da tasavvuf değil, tasavvufta İslam meselesi olarak algılanması gerekir.

Tasavvufun İslam'dan aldığı unsurlar gösterilerek hak ve İslam'ın kendisi olduğu söylenemez. Zira dünya üzerinde hiçbir inanç ve ideoloji yoktur ki, yapısında yararlı ve doğru unsurlar bulunmasın. Hatta tahrif edilmiş bulunan Hristiyanlık ve Yahudiliğin hak ve doğru birçok unsurlar taşımadığını kim söyleyebilir? Bu hak ve doğru unsurlarından dolayı, bütün yanlışlık ve sapıklıklarıyla bugünkü hristiyanlık ve yahudiliği İslam saymamış ve insanları onlara davet etmemiz mümkün müdür? Bu dinler ve inançlar her türlü sapıklıklarını ayıklayıp İslam çerçevesi içine girmedikçe İslam olamaz. Bunları tasfiye ettiği zaman da tasavvuf denilen şeyden eser kalmaz ve Allah'ın dini olarak İslam kalır. Bu İslam'ı da bölmeye, ona yabancı unsurlar karıştırmaya ve tahrif etmeye kimsenin hakkı yoktur. Daha açık bir ifade ile, hiçbir kimse ve hiçbir düşünce Allah'ın dini üstünde ve ondan kutsal değildir[43].

Asrı Saadet ve Raşid halifeler devrinde insanlar İslam'ın hükümlerine ellerinden geldiği kadar bağlı olmaya çalışmışlardır. Yeri geldiğinde mallarının tümünü Allah yolunda infak etmişlerdir. Hatta yeri geldiğinde günlük ihtiyaç dışında elde mal tutmanın kötülüğünü bile savunanlar olmuştur. Ama bu devirde insanlar arasında zahidler, veracılar, takvacılar, ihlasçılar, abidler gibi ismi taşıyan kişi veya cemaatlerin bulunduğu söylenemez. Aksine müslümanlar ellerinden geldiği kadar İslam'ın bütün emir ve yasaklarını gözetmek ve hükümlerine bağlı kalmak için yarış halinde bulunmuşlardır. İslam'ı bir bütün olarak görmüş ve bütün unsurlarıyla yerine getirmeye çalışmışlardır. Ebu Zer Gıfarî gibi günlük ihtiyaç dışında elde mal bulundurmanın yasaklığını düşünen insanlar kendilerine zahid adını vermedikleri gibi, çokça ibadet eden, Allah'ı çokça zikreden, dünya malına fazla iltifat etmeyen insanlar da kendilerine abid, zakir ve zahid ismini vermemişlerdir. Rasulullah zamanında nisbet iman ve İslam'a olmuştur. İnsanlar mü'min ve müslim olarak anılmışlardır[44].

Kaldı ki sözlük anlamıyla da olsa, bu nevi bir yaşayışı ifade eden bir keli-

43-Ebu'l-Farac İbn el-Cevzi, Telbisu İblis, 169, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
44-Ebu'l-Farac İbn el-Cevzi, a. g. e., 161.

menin tasavvufun temeli olacağını söylemek ve bu yaşayışı sürdüren insanlara sofu olarak bakmak mümkün değildir. Mesela, elde ihtiyaç fazlası mal bulundurmanın iyi olmadığını söyleyen Ebu Zer Gıfari'yi Arap aleminde sosyalist olan çağdaş bazı insanların sosyalist saymaları ve bu yaşayış ve düşüncesinin de sosyalizm olduğunu iddia etmeleri ne kadar gülünç ise, İslam'ı bütün olarak yaşamaya çalışan insanların yaşayışlarından bazı unsurlara bakarak onları zahid veya tasavvufçu saymak da gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zaten zühd kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sadece bir defa ve tasvip edilmeyen bir anlamda kullanılmıştır[45]. Yoksa o insanların yaşadıkları hayata tasavvufçuların zühdü olarak bakmak veya böyle adlandırmak mümkün değildir.

e- Nefis Tezkiyesi

Arapça'da nefis, kişinin kendisi demektir. Yani nefis ile kişi özdeştir. Kur'an ayetlerine bakıldığında nefsin hep kişi anlamında kullanıldığı görülür.

Felsefe ile tasavvufun kullanımında ise nefis, insanın içinde şahsından ayrı manevi bir varlıktır. Tasavvufa göre nefis, insanın amansız düşmanıdır. Ömür boyu onu dize getirmek ve dizginlemek için kişinin onunla mücadele etmesi gerekir. Azgın bir düşman olduğundan ötürü insanın ölünceye kadar onunla savaş halinde olması lazımdır. Vücut kalesinde saklı olduğundan zaptetmek için vucut kalesini sürekli dövmek ve yıpratmak gerekir. Nefis dışarıdaki en azgın ve güçlü düşmandan daha korkunçtur. Onun için "Küçük cihadtan büyük cihada döndük" uydurma hadisinde nefse karşı yapılan mücadele düşmanla yapılan meydan savaşından daha büyük gösterilmiştir. Halbuki Kur'an ayetlerinde ve Rasulullahın sahih sünnetinde durum bunun tam aksidir.

Düşmana karşı yapılan cihadın en büyük cihad olduğu ve başka ibadetlerin ona denk sayılamıyacağını gösteren ayet ve hadisler çoktur. Mesela Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

> "İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mal ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler birbirine eşit değildir. Allah, mal ve canlarıyla cihad edenleri derece olarak oturanlardan üstün kılmıştır. Allah hepsine de cenneti vadetmiştir. Ama Allah, cihad edenleri oturanlara, büyük ecirler, dereceler, mağfiret ve rahmetle üstün kılmıştır. Allah bağışlar ve merhamet eder."[46]

45-Yusuf, 20. Zühd bölümündebu konu ayrıntılı olarak işlenecektir.

46-Nisa, 95-96

Bu konudaki hadislerden sadece bir tanesini belirtmekle yetineceğiz: "Bir adam Rasulullah'a sordu; Ey Allah'ın Rasulu! Bana Allah yolunda cihada denk bir amel söyle. Rasulullah, ona gücün yetmez, buyurdu. Adam, yine de söyleyin, dedi. Rasulullah şöyle buyurdu: Cihada çıktığın andan itibaren aralıksız namaz kılmaya ve iftar etmeden oruç tutmaya gücün yeter mi?"[47]

İslam anlayışında kişinin kendini ıslah etmesi, Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı olarak yaşamaya alışması, şeytanın fitnesinden korunmaya çalışması, her türlü iyiliğe yönelmesi, her türlü sıkıntıya katlanarak sabretmesi, emredilen bir şeydir. Müslüman olmak için zaten İslam, kişilerden bunu istemektedir. Kurtuluşa ermek için İslam imanın yanında mutlaka salih ameli şart koşmaktadır. Onun için Kur'an-ı Kerim'de iman kelimeleri hep salih amel ile birlikte kullanılmıştır. İman ile kişi müslüman olur ama salih amel olmadan cennete gitmek mümkün değildir. Kişinin kendini İslamın öngördüğü terbiye ile terbiye etmesi ve bütün çirkinliklerden uzak duracak şekilde tezkiye etmesi İslamın genel öğretisidir.

Amellerin birbirine üstünlüğünü hepimiz biliyoruz. Nitekim birçok defa müslümanlar Rasulullah'a amellerin hangisinin daha üstün olduğunu sorduklarını görüyoruz. Kişinin kendini tezkiye ve terbiye ile uğraşması zorunlu bir amel olmakla beraber, hiçbir zaman Allah'ın sözünü üstün kılacak cihad ibadetinden daha üstün olduğu söylenemez. Zaten İslam da böyle bir şey söylememiştir. Büyük cihad-küçük cihadla ilgili anlatılan şeyler hadis olmayıp uydurma bir sözdür.

Kur'an-ı Kerim'de nefis bazı sıfatlarla anılmaktadır. Bunlar insanın içinde bulunduğu veya bulunacağı psikolojik durumlar yahut değişik hallerdir. "Ey huzur içinde olan mutmain kişi! O senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön. Kullarımın arasına gir, Cennetime gir!"[48] ayetinde olduğu gibi. Burada kişinin hoşnutluk durumu yahut hali belirtilmektedir. Buna razı olan nefis adı verilmiştir.

"Ben kendimi suçsuz saymıyorum. Şüphesiz kişi kötülük işlemeye çok düşkündür. Ancak Rabbimin rahmet ettiği kişiler bundan kurtulur"[49] ayetinde de kişinin heves ve şehvetlere düşkün yanı, yani cazip gelen şeylere insanın aşırı eğilimi, bu tür şeylere karşı zaafının fazlalığı ifade edilmektedir. Yoksa, insanın içinde sürekli kötülüğü emreden ikinci bir varlığı belirtmemektedir. Bilindiği gibi insanda hem iyilik, hem de kötülük işleme eğili-

47-Buhari, Cihad 1; Muslim, İmara 110; Tirmizi, Fadailu'l-Cihad 1; Nesai, Cihad 17; İbn Hanbel, 2/344, 424.

48-Fecir, 27-30

49-Yusuf, 53,

mi doğuştandır ve imtihanın dayanağı da bu iki şık arasındaki serbest tercihdir. İnsan iyilik işleme eğiliminin etkisi altında hareket ettiği taktirde mutlu, kötülük işleme eğiliminin etkisi altında hareket ettiği taktirde ise bedbaht olmaktadır. Felsefe ve tasavvuf insanın bu kötülük işleme eğilimine "nefsi emmare" adını vermiş ve tasavvufun ana konusu kabul etmiştir.

Fakat kötülükleri emreden bu nefisle ilgili olarak şöyle bir soru akla gelmektedir: Acaba bu emmare olan nefis neden iyilikleri değil de, hep kötülükleri emretmektedir? Halbuki emretme özelliğine sahip olan bu nefsin biraz iyilikleri de emretmesi gerekmez miydi? Terbiye ve tezkiye ile insanın kötülük işleme eğilimi sıfıra indirilebileceğine göre, insanda kalıcı ve bağımsız özel bir birim olarak sadece kötülükleri emreden bir nefis yoktur. Onun yerine, kötülük işleme eğiliminin insanda zaman zaman galip gelmesi ve ağır basması vardır. Bu da insanın kötülük işleme ve şehvetlere düşkünlük gösterme eğilimidir. Yoksa, değişmeyen ayrı bir nefis olayı değildir.

"Kınayan nefse yemin ederim"[50]. Bu ayette de kişinin pişmanlık ve suçlama özelliği belirtilmektedir. İnsan bir kötülük yahut haksızlık işledikten sonra işlediğine pişmanlık duyar ve böyle bir şeyi yaptığından dolayı kendi kendini sorgulamaya ve kınamaya başlar. Bu da insanın sorgulayıcı ve kınayıcı yanı yahut halidir. Tasavvuf buna "levvame nefis" adını vermektedir.

İslamın anlayışında insan ruh ve beden olarak bir bütündür. Ruhu ne kadar saygın ve değerli ise vucudu da o şekilde saygın ve değerlidir. İslam, insana bölünmüş bir varlık olarak değil, bütün olarak bakmaktadır. Ahirette de kişiler ruh ve beden birlikteliği içinde haşrolacak ve azaba yahut mükafata muhatap olacaklardır.

İslam dışı felsefelerden etkilenen tasavvufun iddia ettiği gibi vücut, ruh için sürekli kurtulmağa çalıştığı bir zindan veya kafes değildir. Çünkü Yüce Allah ruhu yarattığı gibi vucudu da yaratmış ve ikisinin birlikteliğiyle kişi insan olmuştur.

Tasavvufa göre vucut ruhun zindanı veya kafesidir. Ruh bu zindandan kurtulmak ister. Çünkü ruh Allah'ın parçasıdır ve asli yurduna dönme özlemi ile yaşamaktadır. Bu anlamı desteklemek için de "Sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır"[51], "Mahrem yerini koruyan Meryem'e ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu alemler için bir mucize kılmıştık"[52], "Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelime-

50-Kıyame, 2
51-Secde, 9
52-Enbiya, 91

si ve ondan bir ruhtur"[53], "Ona Ruhumuzu gönderdik de kendisine tam bir insan olarak göründü"[54] "Kendilerine bir musibet geldiği zaman 'Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz' derler"[55] gibi ayetlerde geçen "onun ruhu, ondan bir ruh, Allah'a ait olmak, ona dönmek" anlamındaki lafızlar delil gösterilmekte ve insanların Allah'tan ayrılan parçalar yahut şeyler olarak onunla bütünleşmek için O'na döneceği söylenmektedir.

Halbuki ayetlerin bu anlamla hiçbir ilgisi yoktur. Evrendeki bütün varlıklar gibi insanlar da Allah'ın malı ve mülküdür. Ayetlerde bulunan tamlanan kelimeler tamlayanın kendisi ve parçası değildir. Bu gibi ayetlerde tamlama mülkiyeti belirtmektedir. Yani insanlar da, ruh da, bütün yaratıklar da Allah'ın malı ve mülküdür. Mesela, "Evimi tavaf edenler, itikaf edenler, ruku ve sucud yapanlar için temizleyiniz"[56] "Allah'ın devesine ve suyuna dokunmayın"[57], "Allah'ın yarattığı işte budur. Onun dışındakilerin ne yarattığını bana gösterin"[58] ayetlerindeki tamlayan olan ev, deve, yarattığı isimleri nasıl Allah'ın parçası olmayıp sahibi ve maliki olduğu varlıklar ise, yine şehadet kelimesinde kullandığımız "Abduhu ve Rasuluhu" tamlamalarındaki "Abdu" ve "Rasulü" isimleri nasıl Allah'ın parçası olmayıp sahip bulunduğu varlıklar anlamında ise, delil getirilen sözkonusu ayetlerde de tamlayan olarak gelmiş isimler için de durum aynıdır. Mülkü olan o ruhtan Adem'e, Meryem'e, İsa'ya üflemiş ve can kazandırmıştır[59]. Hz. Adem'e sahip bulunduğu ruhtan üfleyip can kazandırdığı halde, sapık felsefi tasavvuftan başka, kimse Adem'in Allah'ın parçası veya kendisi olduğunu nasıl söylemiyorsa, Hz. İsa, Hz. Meryem ve diğer bütün insanlar için de söyleyemez.

"Sen iznimle, çamurdan kuş gibi bir şey yapmış, ona üflemiştin de iznimle kuş olmuştu..."[60] ayetinde belirtildiği gibi Hz. İsa çamurdan yaptığı kuşa benzer şeylere üfleyince o şeyler canlanmış ve kuş olmuştur. Bu kuşların Hz. İsa'nın bir parçası olduğunu ve onunla bütünleşme özlemi ile yaşadığını söylemek mümkün olmadığı gibi, Allah'ın yarattığı bütün varlıklar için de durum aynıdır.

Ayetlerde anlatılan şudur: Varlıklar onun emretmesi yahut can vermesiyle vucut bulmuştur. Dünyada işlediklerinin karşılığını görmek üzere insanlar ahirette Onun huzuruna döneceklerdir. Nitekim Allah'tan geldiği ve onun bir parçası olduğu söylenen ruhların kimi sahipleri kafir ve günahkar olarak Allah'ın huzuruna çıkacak ve cehennemde azap göreceklerdir. Kafir

---

53-Nisa, 171
54-Meryem, 17
55-Bakara, 156
56-Bakara, 125 ve Hac, 26
57-Şems, 13
58-Lokman, 11
59-Rağıb Isfahani, el-Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'an, 205, Daru'l-Marife, Beyrut,
60-Maide, 110

ve günahkarların cehennemde ruh ve beden olarak azap görecekleri de kesin bir şeydir. Allah'tan koptuğu veya bir parça olduğu iddia edilen ruhun cehennemde azap görmesi demek, Allah'ın azap görmesi demektir. Bu bakımdan böyle bir anlayıştan Yüce Allah'ı tenzih ederiz.

Yeri gelmişken, Kur'an-ı Kerim'de "ruh" kelimesinin kullanıldığı anlamlara değinmekte yarar vardır. Kur'anda ruh kelimesi şu anlamlarda kullanılmaktadır:

a-Hayat ve hareketi sağlayan şey anlamında kullanılmıştır: "Sana ruhu sorarlar. Deki, ruh Rabbimin emrindendir, size ancak az bilgi verilmiştir"[61] ayetinde belirtilen ruh.

b-Bazı meleklere ve özellikle Cebrail'e ad olarak kullanılmıştır: "Uyarıcılardan olman için Ruhulemin onu kalbine indirdi. "[62] "Ona Ruhumuzu gönderdik de kendisine tam bir insan olarak göründü"[63] ayetlerinde belirtilen ruh.

Görüldüğü gibi Cebrail için isim olarak kullanılan ruh adını Yüce Allah kendisine izafe etmekte ve "Ruhumuz" demektedir. Cebrail'in Allah'ın kendisi veya bir parçası olduğunu hiçbir kimse söylemeyez.

c-Kur'anın adı olarak kullanılmıştır: "Bu şekilde sana emrimizden bir ruh vahyettik"[64] ayetindeki gibi.

Yüce Allah ile yaratıklar ve bunlardan biri olarak insan arasındaki ilişki yaratan ile yaratılan, kulluk yapan ile kendisine kulluk yapılan ilişkisidir. Allah bütün varlıkları yaratmıştır. Onlar da her şeylerini Allah'a borçludurlar. Allah ile yaratıklar arasında bütün veya parça olarak organik hiçbir bağ yoktur ve olması da mümkün değildir. Nitekim Hz. Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu söyleyen yahudiler, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söyleyen hıristiyanlar ve melekleri Allah'ın kızları olarak gören, cinleri ortak koşan, oğul ve kızlar isnad eden müşrikler Kur'an'ın hükmüyle kafir olmuşlardır. Aynı şekilde yapısında Allah'tan bir parça veya organ yahut özellik olduğunu söyleyenler de kafirlerin konumuna düşerler. Onun için insanların Allah'ın bir parçası veya ruhu olduğunu, yer yüzünde Allah'ın şeklini temsil ettiğini söyleyen anlayışların İslam ve tevhidle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu anlayış Hıristiyanlık, mecusi Mani dini ve başka inanç mensuplarının ürünüdür. Bu inanç ve felsefelerin etkisiyle tasavvufa sızmış ve felsefi tasavvufta değişik şekillerde terennüm edilmiştir.

Mesela, Celaleddin Rumi ruhun vucut kafesinden kurtuluşunu düğün ve

---

61-İsra, 85
62-Şuara, 193
63-Meryem, 17
64-Şura, 52

bayram görmektedir. Ruh adına Ney'i konuşturarak kamışlıktan koparılmayı ruhun Allah'tan ayrılması olarak ifade etmekte ve inlemesinin de ruhun bu ayrılıktan duyduğu ızdırap olduğunu söylemektedir. Ruhun gûya Allah'a kavuşması olan ölümü de iki sevgilinin kavuştuğu zifaf gecesi olarak nitelemektedir. Mesnevi'nin başında anlatılan bu anlayış, bir ana tema olarak *Mesnevi*'de işlenmektedir *Mesnevi*'yi tercüme ve şerh eden Abdulbaki Gölpınarlı bunu şöyle dile getirmektedir:

"Eski şarihlere göre buradaki ney, "İnsan-ı kamil"dir. O, birlik kamışlığından kesilmiştir. Kendi varlığından geçmiş gerçek varlıkta var olmuştur. Ondan çıkan her ses, tanrı iradesini bildirir; Onun ihtiyarı, tanrı ihtiyarıdır. Fakat görünüşte sıfatlarla, fiillerle kayıtlıdır; Bu bakımdan ıtlak alemini özler. Daha doğrusu da, onun bu özleyişi bir cilvedir, kendi kendisine bir nazdır..."[65]

"Mevlana, "Dinle, bu ney nasıl şikayet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor" derken, hem kamışlıktan kesilen ney'i, hem de mutlak varlıktan mukayyed varlığa düşen kendisini kastetmektedir..."[66]

"Canı beden ayıbından kurtulunca, sevine sevine aslına gitti.

Can, Doğan kuşuna benzer, ten ona tuzaktır. O, beden tuzağına ayağı bağlı, kanadı kırık bir halde düşüp kalmıştır.

Fakat, aklı fikri gidince ayağı açıldı, artık o doğan kuşu, Keykubad'a uçar gider."[67]

Mesnevi şarihlerinden Tahir Mevlevi de bu konuda şöyle demektedir:

"İnsan-ı kamil de böyledir. Neyistan-ı ezelden, yani (ayan-ı sabite) aleminden, daha açığı, alemi ilahideki mekisinden kader sevkiyle şu dünyaya getirilmiş, beşeriyet kaydına ve anasırı tabiat bendine vurulmuş, ayrılık ateşiyle bağrı şerha şerha olmuş, makamı kadimindeki feyizden mahrum kalmış, kalbini nefsin heveslerinden, zihnini (hesti mevhum), yani şu vehimden ibaret varlıktan tahliye etmiş, kendisini Allah'ın kudret ve düzenine terketmiş, müessiri hakikinin iradesine vasıta olmaktan başka bir vazifesi kalmamış, nefha-u ilahiye hangi perdeden zuhur eylerse o nağmeyi icra ediyor.

Mahlukattan her birinin vatanı aslisine karşı muhabbeti olması ve onun hasretiyle ağlayıp inlemesi ve şikayette bulunması tabiidir.

Neyden maksat, bildiğimiz ney olsa da, mecazen insanı kamil bulunsa da, her ikisinde de bu vatan hasreti bulunduğundan, hikayelerinin dinlenilmesi faydalıdır."[68]

"İnsanı kamil de menşe-i feyzi olan ayanı sabite aleminden ayrılıp şu beşeriyet sa-

---

65-Abdulbaki Gölpınarlı, Mesnevi ve Şerhi, 1/33, Kültür bakanlığı yayınları, Ankara, 1989

66-Abdulbaki Gölpınarlı, a. g. e. 38

67-Mevlana, Mesnevi, v/187, Ter. Veled İzbudak,

68-Tahiru'l-Mevlevi, Şerhi Mesnevi, 1/51, Ahmed said matbaası, İstanbul 1963

hasına geldiği ve firkatin acıklı ızdırabını çektiği için, yüreğinden fışkıran tesirli sözler, kim olursa olsun dinleyenleri kabiliyetleri derecesine göre müteessir eder..."[69]

Bu anlayışı Cüneyd Bağdadi ise şöyle dile getirmektedir:

"Rabbin, Adem oğullarının bellerinden zürriyetlerini almış ve onları nefisleri üzerine şahadet ettirmişti; Ben sizin Rabbınız değil miyim? Evet, demişlerdi."[70]

Allah, insanlar yok iken kendisinin yaratmasıyla var olduklarını ve ondan sonra onlara hitabettiğini haber vermiştir. Bu varlık, yaratıklara mahsus varlık cinsinden değildir. Bu, o manada bir varlıktır ki Allah'tan başkası bilmez. İşte bu varlık o rabbani varlıktır ve o ilahi idraktır ki ancak Allah'a mahsustur.

Onları çağırdığı zaman onlardan kendisine cevap veren yine kendisi idi. Onlar, onun huzurunda sadece düşünce halinde bulunuyorlardı. Sonra tanrı, o tasavvur halindeki yaratıklarını tohumlar gibi yapıp kendi iradesiyle insan tohumu haline naklederek Adem aleyhisselamın beline koydu. Ve yine Allah, onu şu sözü ile ifade etti: Rabbın adem oğullarının bellerinden zürriyetlerini aldı ve onları kendi nefisleri üzerine şahadet ettirdi;Rabbınız değil miyim?

Böylece şanı yüce Allah onlara, mevcut değillerken ve sadece bir tasavvur halinde bulunurlarken hitabettiğini haber verdi. Onlar da Hakkı bildiler ama kendi varlıklarıyla değil. Kendi varlıklarından hiç haberleri yoktu. Orada Hak, Hak ile var idi. Bu varlığı ondan başka kimse bilemez ve kendisinden başkası bulamaz".

Demek ki Cuneyd'e göre insanın iki çeşit varlığı vardır. Biri tanrısal varlığı ki Allah'ta düşünce halinde var olmaktadır. Zamansızdır. Bizler dünyaya gelmezden önce böyle bir varlığa sahiptik. Diğeri de yaratılmış olan şekli varlıktır.

Birinci varlığın mahiyetini Allah'tan başkası bilmez. Bu varlık en tam ve en mükemmel varlıktır. Cuneyd'in tasavvur halindeki varlık dediği, Allah'ın bilgisinden başkası değildir. Allah bizim var olacağımızı biliyordu ve onun bilgisinde vardık. İşte allah, o bilgisindeki varlıklara hitabederek "Ben sizin Rabbınız değil miyim?" demiştir.

O zaman var olan kimdi? Var olmazdan önce nasıl var olabilir? Saf, hoş ve kutsal ruhlardan başkası mı tanrının sorusuna cevap vermiştir? Bunlar Allah'ın geçerli gücü ve tam dilemesiyle cevap vermiş değiller miydi?

Tanrı, bu ide halindeki zamansız, soyut ruhtan ibaret varlıkları kesif zamanlı kalıplara koymuştur. İnsan bu kalıba girmekle o tanrısal ve tam varlıktan ayrılmanın hasretini çeker. Tekrar öyle bir varlığa sahip olmak

69-Tahiru'l-Mevlevi, Şerhi Mesnevi, 1/54,
70-Araf, 172

ister. İnsanın bütün üzüntüsü ondandır. Hele güzel manzaralar gördüğü zaman üzüntüye benzer bir his duyması, o tanrısal varlığı hatırlamasından ileri gelir. Zira her güzel, o tanrısal güzelliği hatırlatır.

Madem ki insan vaktiyle böyle bir üzüntüsüz, tasasız, mükemmel bir varlığa sahipti. O halde bu tasasız varlığa dönmek için çalışmalıdır. Peki ama bu varlığına nasıl dönecek insan? İşte Cuneyd bunu fena fillah görüşüyle açıklamaktadır.

Tanrısal varlığına kavuşmak isteyen muvahhid, beşeri varlığını kaybetmek, unutmak zorundadır. İşte bu kaybediş haline *"Fena"* denir. Cuneyd, fenayı üç mertebeye ayırır:

"a-Amellerini yaparak, cehd ve ğayret sarfederek, nefsine aykırı giderek onu istediği amellere koşarak , nefsani sıfatlardan, huylardan ve tabii özelliklerden fani olmaktır.

b-Hakkın senden istediği şeye uymak ve seninle onun arasında hiçbir vasıta kalmamak, her şeyden vazgeçip sırf ona yönelmek, ibadet ve taatlardaki zevk alma düşüncelerinden fani olmaktır.

c-Vecdin son mertebesinde Hak şahidi ğalebe edince artık Allah'ı müşahedeye ermenin farkına varmaktan da fani olmaktır. İşte o zaman sen fani bakisin. Resmin(görünüşün) kalır ama, ismin (benliğin) kalkar. Artık sen başkasıyla olursun."[71]

İnsanın Allah'tan ayrıldığı düşüncesini Yaşar Nuri Öztürk de şöyle dile getirmektedir:

"Bu sürekli yolculuk, tasavvuf düşüncesindeki "Asli Vatan" kavramıyla da ilişki arzeder. Asli vatan, insanın ruhlar alemindeki yeridir. Mevlana bunu Mesnevi'sinde, "Kamışlık", İkbal ise Cavidname'sinde "Can Yoldaşın Yanı" olarak nitelendirmiştir. Bu asli vatan-ki insanın ayrıldığı bütün olan Allah'tan başkası değildir-tanımlanamaz, ele geçmez, yakalanmaz bir hedef ve sevgili olduğundan, ona varma zevki onun yolunda olma zevkinden başka türlü düşünülemez. Onu istemek ve yine istemek. . . İşte aşkın esası da, mükafatı da budur. "Allah kullarından bir topluluğa: "Güneşin altında sizi böyle kıvranarak durmaya iten nedir?" diye soruldu da, onlar şu cevabı verdiler: "Gölgeyi arayıp istemek zevki. " İstemek ve aramak, aşık için Allah dışında her şeyi yabancı, her yeri gurbet haline getirmiştir. Kuşadalı bunu şu güzel sözü ile ifadeye koymuştur: "Vatan-ı aslimiz, bezm-i elest (Allah'tan ayrıldığımız an ve alem)dir. Her yerde misafir gibiyiz."[72]

Bu anlayış Tasavvufi Türk Edebiyatı veya Divan Edebiyatına da boyasını vurmuş ve temel felsefesi olmuştur. Ahmet Kabaklı bunu şöyle ifade etmektedir:

71-Doç. Dr. Süleyman Ateş, İşari Tefsir Okulu, 81-83, Ank. Ü. İ. F. yayınları, Ankara 1974
72-Yaşar Nuri Öztürk, Din ve Fıtrat, 172, Yeni Boyut, İstanbul, 1995

"Tecelli dolayısıyla evrendeki her şeyde tanrı sıfatlarının belirdiğini (yani ilahi sıfatların canlı ve cansızlar şeklinde tezahür ettiğini) görmüştük. Allah, gerçi her şeyde bir veya birkaç sıfatı ile görünmüştür ama bütün sıfatlarıyla tecelli ettiği biricik nesne insandır. Bu yüzden insan, hem yokluk, hem varlık, çirkinlik ve güzellik unsurlarını kendinde toplamıştır.

Tanrının bütün sıfatları, evrende dağınık ama insanda toplu olarak vardır. Aynaya baktığında nasıl kendini görürse, Allah da bütün vasıflarını toplu olarak insanda görmüştür.

İnsan biri ölümlü (fani), öteki ölümsüz (ebedi) olan iki unsurdan teşekkül eder. Ölümlü olan (fani), gövde (ten) unsurudur ki kainatta ateş, hava, su vetopraktan ibaret (dört unsur)dan meydana gelen bütün diğer nesnelerden farksızdır. Bu gövdenin ruh denilen ilahi manevi varlığı barındırıp misafir etmekten başka bir görevi, bir değeri yoktur. Maddi olan bütün nesneler gibi o da çürüyüp dağılacaktır.

Ölümsüz unsur ise; insana asıl şerefini ve değerini bağışlayan ilahi tarafımızdır. Ruh (can) adı verilen bu unsur, Tanrının bütün sıfatlarına mazhardır. İnsanda (var olan), ebedi olan ve birgün tanrıya ulaşacak olan bu ruh varlığımızdır.

Allah'tan kopmuş olan uyanık ve hasretli ruhu Mevlana Celaleddin Mesnevi'sinde neyi ile anlatmaktadır. İnsan ruhu, kamışlıktan koparılmış olduğu için durmadan inleyen, herkesi dertlendiren bir neydir. Nitekim Mesnevi "Dinle neyden ki anlatıyor-Ayrılıklardan şikayet ediyor" mısralarıyla başlamaktadır.

Allah'tan bir parça olan ilahi ruh, nereden geldiğini, ne yüce olduğunu hatırlatmakta, bundan dolayı kafeste tutulan bir kuş gibi gövde içinde çırpınmaktadır. İnanışları duyar da ten unsurunu eritirse, hürriyetine kavuşarak evvelceden tanıdığı ilahi vatanına tekrar yükselecektir."[73]

Bu temel bilgilerden sonra İslamın ve tasavvufun nefsi eğitme (tezkiye)sine gelince; İslam'ın, nefsi eğitmesi (nefis tezkiyesi) Kur'an'ın öğretileri ve Rasulullah(s)'ın örnekliği ile gerçekleşirken; tasavvufta nefis tezkiyesi, tasavvuf şeyhlerinin icad ettikleri çoğu dindışı uygulamalarla gerçekleşmektedir. İslam, nefsi getirdiği emir ve yasaklarla (hükümlerle) gerçekleştirdiği eğitim ve teşviklerle en mükemmel şekilde eğitmektedir. Kişinin haramın bütün şekillerinden uzak durması ve hayatını helallerle şekillendirmesi yanında, her yerde ve her zaman Allah'ın kendisini görüp murakabe ettiğini, kuvvet ve kudretiyle kendisini ihata ettiğini ve O'nun külli iradesi altında çalıştığını unutmaması, O'ndan korkması, rahmetini umması, O'nu anması, insanları küfür ve kötülük şekillerinin tümünden uzaklaştırmaya çalışması, muhtaçları gözetmesi, acıma duygusuyla varlıklara şefkat göster-

73-Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, 2/119, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1968

mesi, büyük-küçük insanların haklarını gözetmesi, akrabalık, komşuluk ve üzerinde hakkı bulunan kişilerin haklarını gözetmesi, toplumsal görevlerinin bilincinde olması, dayanışma ve yardımlaşma duygusu taşıması, fedakarlık ve diğergamlık ruhuna sahip olması, eli ve diliyle bütün kötülükleri önlemeye, gücü yetmediği zaman kalbi ile onlara buğzetmeye çalışması, Allah'a, Rasulullah'a, ulu'l-emirlere ve bütün mü'minlere karşı samimi olması, onları her zaman doğruya yöneltmesi ve yanlışlardan sakındırması, malı ve canıyla, dili ve kalemiyle cihad etmesi, malından açık ve gizli infak yapması, ilim okuması ve okutması, en azından ilim tahsilinde dinleyici olması, insanlara Allah'ın dinini tebliğ etmesi, kişisel ve toplumsal bütün hayat kesitlerinde Allah'ın hükümlerini gözetmesi, cennet va'dini ve cehennem azabını gözönünde tutması, geçmiş milletlerin tutum ve akibetlerinden ibret alması, kendisini kuşatan şu alemde yüce Allah'ın ayetlerini düşünüp taşınması, onun rahmetini, büyüklüğünü, yüceliğini ve sonsuz lütfunu düşünmesi, gece ile gündüzün, renklerin ve dillerin, mevsimlerin, ilahi kudretin eseri olan tabiat ve toplum yasalarının Allah'ın yüceliğini nasıl gösterdiğini ve nasıl birer ayeti olduğunu anlamaya çalışması, insanlarla hatta diğer yaratıklarla ilişkilerinde tevazu ve şefkat sahibi olması, iyiliksever, hoşgörülü, yönlendirici, eğitici, nasihat edici olması, Allah'a çokça tevbe ve istiğfarda bulunması, kafirlere karşı yeri geldiğinde metin ve çetin olması, itaat, şükür, helal yemek ve helal kazanmak, kanaat, tevekkül, şeytana düşmanlık, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, doğruluk, iyi niyet, haya, istikamet, yakin sahibi olmak; zina, içki, kumar, yalan, iftira, hile, rüşvet, ana babaya itaatsizlik, sihir, yetim malı yemek, faiz, evli kadına iftira, ilhad, öfke, ölçü ve tartıda hile yapmak, Allah'ın rahmetinden ümid kesmek, Allah'ın azabından emin olmak, deyyusluk, yol kesmek, sövmek, israf, başkasını alaya almak, başkasına lakap yakıştırmak ve kötü isimle anmak, gıybet, ihanet, bid'at, harama şehvetle bakmak, lanet etmek, müslümanla konuşmamak, avret yerini açmak, tekelcilik ve karaborsacılık, meşru bir ibadeti iptal etmek, kötü zan, kibirlenmek, gösteriş ve dalkavukluk, yağcılık ve jurnalcilik, nimete nankörlük, cehalet, sabırsızlık, inatçılık, taklid, kin ve nefret, gaddarlık, uzun emel, aldatmak, münafıklık, fitnecilik, heva ve hevesine uymak, günaha izin vermek, emanete hıyanet, zulmü ve haksızlığı önlemeye çalışmamak, misafire iyi davranmamak, komşuya eziyet etmek, borcunu mümkün olduğu halde ödememek veya geciktirmek, müslümanları zarara sokmak, haram elbise giymek, yalan şahitlik yapmak, yalan yere yemin etmek, Rasulullah'a ve Kur'an-ı Kerim'e karşı saygısızlık göstermek, Rasulul-

lah'a iftira etmek, haksız yere insan öldürmek, küçük günah işlemeye devam etmek, söz ve fiille müstehcenlik yapmak ve kötülüğü teşvik etmek, verdiği bir şeyi başa kakmak, kahin, müneccim, sihirbaz ve benzerlerini tasdik etmek, haksız yere mücadele etmek, riyakarca davranmak, köleyi hadımlaştırmak, kişinin hem kendisinin hem de aile fertlerinin haklarına riayet etmemek, tecessüs, adaletten uzaklaşmak gibi İslam'ın yasakladığı fiillerden mümkün olduğu kadar kaçınması konularında insanı Kur'an-ı Kerim'in eğittiği ve bu konularda Hz. Peygamber'in örneklik yaptığını biliyoruz.

Bunun dışında kalan ve İslam'ın tasvip etmediği şeylerle yahut yollarla nefis tezkiyesini savunmak, hele bunun İslam'ın ruhu ve özü olduğunu söylemek şüphesiz İslam değildir.

Hürriyet, bağımsızlık, sadece Allah'a kulluk, şeref ve haysiyet, izzet ve kahramanlık dini olan İslam'ın insana bakış ile insanı miskinleştiren, ezen, bağımsız kimliğini ve iradesini yok sayan, şeyh ve mürşid ilişkisini kurumlaştıran tasavvuf anlayışının insana bakışı arasında çok temel farklılıklar vardır. Vahyin rehberliği ve risaletin önderliği neticesinde daha önce tam anlamıyla barbar bir cahiliyye hayatı yaşayan insanlar, saadet asrının birer sahabisi durumuna gelirken, Kur'an'da övülen bu neslin tasavvufun şu veya bu yolunu, şeyhini, tarikatını izleyerek bu seviyeye geldiklerini hangi akıllı söyleyebilir?

Hayatını Kur'an-ı Kerim'in canlı bir örneği haline getiren ve ona aykırı bütün şeyleri reddeden ashab neslinin sonu gelmeyen uzun tesbihleri çekerek, kudüm ve def çalarak, ney ve kaval üfleyerek, raks ve sema ayinleri düzenleyerek, kendinden geçip ayakta ve dizüstü çöküp zikir dedikleri danslar yaparak, gazel ve kasideler okuyarak, rabıta ve silsile ezberleyerek, posta oturup el öptürerek, fakirhane açıp çile doldurarak, kadın erkek karışıp ışıkları söndürüp gözleri yumarak ve başları örtüp binlerce virdler çekerek, Allah'ın dinini yayıyor ve keramet gösterisi yapıyor deyip insanların vücutlarına şişler batırarak veya bıçaklarla vücutlarını yararak, sihirbaz ve cambazların yaptıkları gibi avuçta ateşler ve kızgın demirler tutarak ve bütün bunların üstünde pîr denilen kişiler edinip putlaştırarak bu seviyeye geldiğini kim iddia edebilir? Bütün bu yapılanların İslam'dan olduğunu ve ona uygun bulunduğunu nasıl söyleyebiliriz?

Felsefesi, yöntemleri ve pratiği ile tasavvufun İslam'ın nefis tezkiyesi metodundan ayrı ve uzak olduğu açıktır. Yukarıda ancak bazı yönlerini sıralayabildiğimiz İslam'ın nefis tezkiyesi metodu ile tasavvufun nefis tezki-

yesi metodu ve anlayışı birbirinden tamamen farklıdır. Bu tezkiye sonunda ikisinin sonuçları da çok ayrı olmaktadır. Tasavvufun nefislerini guya tezkiye ettiği insanların kimi uluhiyet ve rububiyet iddialarında bulunmakta, kimi Allah'ın zatını müşahede ettiği ve arşının üstüne çıktığını söylemekte, kimi İslam'la hiçbir ilişkisi bulunmayan ve tamamen esrarengiz muammalar olan makam, rütbe, sıfat ve ünvanlar iddia etmekte, kimi öldükten sonra da hayatta tasarruf ettiğini söylerken, kimi levh-i mahfuzda olanları görüp okuduğunu, değiştirdiğini, melekut alemini kolaçan ettiğini söylemektedir. İslam'dan ayrı bir vadide gelişen tasavvufun kavram ve isimlerine bir göz atıldığında bu gerçek açıkça görülür[74].

Tasavvufla nefislerini tezkiye ettiklerini söyleyenlerin kimi eşyanın hakikatlerini inkar ederek ne varsa hepsinin Allah olduğunu söylemekte, kimi gözün gördüğü, kulağın duyduğu ve kalbin hatırladığı herşeyin bir tarafa bırakılarak bu organlarla sadece Allah'ın görülüp, duyulup hatırlanacağını ifade etmekte, kimi velilerin peygamberlerden üstünlüğünü savunurken, kimi Firavn ve cahiliyye müşrikleri gibi kafirlerin gerçekte arif billah olduğunu iddia etmekte, kimi keramet göstereyim derken hayvan, cin ve yabani varlıkların suretine girdiğini söylemekte, kimi oturduğu yerden kainatı parmağıyla oynattığını ve dünyanın öbür ucundaki işleri idare ettiğini belirtmekte, kimi pîr ve şeyhinin kalbleri okuduğu, gaybı bildiği ve melekut alemiyle irtibat halinde olduğunu anlatmakta, kimi kendini kafirlerden müşriklerden, hatta hayvanlardan daha aşağı saymaktadır[75].

74-Merak edenlere bir örnek olması bakımından tasavvufun kullandığı terim ve isimlerden bazılarını buraya alıyoruz. Görülecektir ki, Arapça ve Farsça birer kelime olması dışında bu terim ve isimlerin Kur'an ve Sünnetle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.
Mesela Fena-ı murakabe, tecelli-i nur, tecelli-i ilahiyye, fena billah, beka billah, müşahede-i cemal, fena fi'r-Rasul, zülcenaheyn, fena fişşeyh, letaif-i ahfa, fena fillah, nefiy, isbat, murakabe, cezbe-i ilahi, letaif-i kalb, müşahede-i rasulullah, tecelli-i esma, tecelli-i ef'al, tecelli-i sıfat, makam-ı hilafet, sırr-ı hilafet, müşahade-i zat, istiğrak, fena ender fena, beka ender beka, müstağrakin-i fizzat, celaliyye, cemaliyye, müstağrakin fi zatillah, makam-ı hayret, tecelli-i berk-i zat, cesed-i ruhani, müşahede-i muhammedi, tecelli-i Hak, sıfat-ı Muhammedi, melekut kapısı, hakikat kapısı, ceberrut alemi, Muhammed kapısı, alem-i lahut, mirac-ı ehlullah, makam-ı hayret, ruh-u sultani, ruh-u hayvani, akl-ı maaş, akl-ı mead, keşf-i melekut, keşf-i ceberut, gına-ı ehlullah, gavsiyyet, kutbiyyet, kümmelin, akl-ı kûl, mirac-ı aktab, beka bi zatillah, fena fi zatillah, müşahede bi zatillah, müstağrakîn fi zatillah, müşahidin fi zatillah, ecelli-i berk, ifna-ı hayret, tecelli-i zamir, müşahede-i künhi hakikat, ehadiyyet, vahidiyetten, inniyyet, ayniyyet, künhiyyet, akrabiyyet, basariyyet, ilmiyyet, failiyyet, mefuliyyet, melihkiyyet, hayatiyyet, mahbubiyyet, tevhid-i vücudi, tevhid-i şuhudi, vakit, makam, hal, sema, kabz, bast, heybet, üns, tevacüd, vecd, cem', fakr, sekr, cemulcem', gaybet, huzur, sahv, mahv, isbat, setr, tecelli, taayyun, muhadera, mukaşefe, müşahede, levaih, tevali, levami', bevadih, hücum, telvin, temkin, kurb, bu'd, hakikat, tarikat, marifet, nefes, havatır, varid, şahid, muvafakat, hak ve hakikat, tefrid, firaset, nefis, sır, yad, kerd, baz geşt, vukuf-i adedi, huş der dem, nigahdaşt, hevacis, vesavis, ilhamat, varidat, ma'kulat, suver-i kainat, vukuf-i kalbi, yad daşt, nazar ber kadem, halvet der encümen, sefer der vatan, vukuf-i zamani, enbiyaiyye, hakikat-ı Muhammediyye, Ahmediyye dairesi, la taayyun kayyumiyet. . . " Gümüşhanevi, Veliler ve Tarikatlar 109-116, 304-315, Ter. Rahmi Serin, Pamuk yayınları, İst. 1977; Mehmed Nuri Şemsuddin en-Nakşibendi, Tam Miftahu'l-Kulub, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1976; Süleyman ateş, İslam Tasavvufu, Pars matbaası, Ankara, trs. kitapları
75-Örnek olarak bkz. İmam Rabbani, Mektubat Tercümesi, 1/22, Mektup 11. yine 1/395, Mektup 262. Abdulkerim el-Cili'nin din Anlayışı, bölümü.

Aslında nefis tezkiyesi yaptıklarını iddia ederek nefsi insanın içinde iflah ve ıslah olmaz bir düşman olarak gören tasavvufçular, ömür boyu kendi kendilerine içlerinde bir düşman belirleyerek kendi kendileriyle mücadele etmeleri, kendileriyle barışık değil kavgalı olmaları, hayatı nefis mücadelesi eksenine oturtmaları ruh ve nefislerinin ne kadar hasta olduğunu göstermektedirler. Bir insanın ömür boyu kendi kendisiyle kavgalı olması, hep kendi varlığıyla mücadele etmesi, kendi kendisiyle mücadele etmesini savaş meydanlarında kafir düşmanla yapılan savaştan daha büyük görmesi sağlık alameti değildir. Bir bütün olarak insanın fitri istek ve ihtiyaçlarını şeriatın belirlediği şekilde karşılamamak için mücadele etmek, vucudu nimetlerden mahrum bırakmak, meşru yeme, içme, evlenme, uyuma, neşelenme, çalışma, kazanma ve harcama, çocuk sahibi olma ve diğer bütün nimetlerden yararlanmayı red etme elbette sağlık alameti olamaz. Tasavvufçular bu metodla nefislerini tezkiye ettiklerini söylerken, aslında Allah'ın yarattığı fıtratı değiştirmekte ve kendilerini tezkiye değil, belki çarpık bir eğitime kurban etmektedirler. Yüce Allah'ın "Rabbimiz, bize dünyada iyilik, ahirette de iyilik ver, ateşin azabından koru"[76] "Allah'ın sana verdiği şeylerle ahiret yurdunu ara ve dünyadan da nasibini unutma"[77] ayetlerinde belirtilen dünyanın iyi ve güzel nimetlerinden mahrum bırakmakla Allah'ın koyduğu fıtrî yasaya da aykırı davranmaktadırlar. Halbuki yüce Allah verdiği nimetleri kullarının üstünde görmek ister. Zaten o nimetlerle imtihan etmekte, ne kadar meşru olarak kullanacaklarını, ne kadar şer'i ölçüler dışına çıkacaklarını ölçmektedir. Böylece islamın madde ve mana dengesini koruyan İslam eğitimi gerçekleşmiş ve insanlar dengeli bir yapıya sahip olmaları sağlanmış olur.

Şüphe yok ki, toplumda insanlar, Kur'an-ı Kerim'in eğitiminden uzak kaldıkları ve Rasulullah'ın sünnetine yabancı oldukları için tezkiyeyi onlardan başka alanlarda aramış ve İslam'a yabancı, batıl yollara düşmüşlerdir. Böylece İslam'a yabancı yollar toplumda revaç bulmuş ve Kur'an ile sünnet eğitimi artık çok garip karşılanmıştır. Bunun neticesi olarak insanlarla Kur'an'ın arası açılmış, mesafeler meydana gelmiştir. Bu boşluğu birtakım insanlar bulanık ve İslam'a yabancı kültürleriyle doldurmaya çalışmıştır. Gündemlerinde Kur'an-ı Kerim ve Rasulullah'ın örnek yaşayışı olacağı yerde, başka insanların menkıbeleri, bid'atları, keramet iddiaları, din anlayışları, kimi yerde İslam'la uyuşan kimi yerlerde de onunla çelişen yaşayışları olmuş, bunlar örnek alınmış ve gittikçe kutsallaştırılarak dinin yerine geçirilmiştir.

76-Bakara, 201
77-Kasas, 77

Bu insanlar toplantılarında, sohbetlerinde, görüşmelerinde ve tezkiye amacıyla bir araya geldiklerinde Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlama, öğrenip anlatma ve uygulama yerine, birtakım kişilerin adab ve menkıbe kitaplarını okumakta veya anlatmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'de hidayetlerine uymamız emredilen peygamberlerin tevhid mücadeleleri ve dine davetleri araştırılıp anlaşılacağı yerde, silsile olarak onların ezberlenip okunacağı ve ahlakları örnek alınacağı yerde, tarikat şeyhlerinden oluşan silsile ezberlenerek okunmakta, onlarla teberruk edilmekte, onların çoğu yerde İslam'a yabancı yaşayış ve tezkiye yolları örnek alınmaktadır.

"Bunların yerini Kur'an'ın ve sünnetin alması gerekir, insanlara öncelikle Kur'an eğitiminin verilmesi gerekir" deyip öğüt veren ve yol gösterenler olursa, bunlar yadırganmakta, yanlış anlaşılıp anlatılmakta, hatta hiyanet ve bozgunculuğa kadar varan birtakım suçlamalarla suçlanmaktadır. Böyle çevrelerde sürekli gündemde tutulan ve aktüalitesini kaybetmeyen birtakım yaftalar ve şablonlarla lekelenmekte, insanlar üzerinde olabilecek yönlendirmelerinin önüne bu şekilde setler çekilmektedir.

Kur'an hidayetinden uzak eğitim sistemleri ve yolları zamanla bu sonucu doğurmuş ve eğriyi doğru görecek kadar görüşü çarpık nesillerin yetişmesine yol açmıştır. Bütün bunlar müslümanların tekrar Kur'an-ı Kerim'e yönelmeleri, inanç, düşünce, anlayış ve örneğini ondan almaları, ondan beslenip duygu ve düşünce dünyalarını onunla şekillendirmeleri, hayatlarını onunla düzenlemeleri, onunla oturup kalkmaları, gündemlerinde onu tutmaları, bütün işlerinde onu ölçü ve hakem yapmaları, önünde çekilen perdeleri ve dikilen setleri bertaraf etmelerinin ne kadar gerekli olduğunu açıkça göstermektedir.

Hz. Peygamber ve ashabı zamanında tarikat, şeyh, mürid, adab, hücrelerde çile doldurma ve nefsi öldürme gibi şeylere rastlamadığımız gibi tasavvuf kültürü ve felsefesinin oluşturduğu terminolojiye de rastlamıyoruz. Vahdet-i vücud, vahdet-i şuhud, fakr, sekr, sahv, mahv, aşk, fena, tevessül, istiğase, rabıta, hakikat-ı muhammeddiyye, hatemu'l-evliya, aktab, evtad, ğavs, keşf, feyiz, ehadiyet, vahidiyyet, tekke, derviş, şeyh, mürid, kuddise sirruh, kuddise nuruhu, kuddise ruhuhu gibi izahı ciltlere varan tasavvuf kavram ve uygulamalarının hiçbirine rastlamıyoruz. İslam'ın bütününden koparılan ve tasavvufa monte edilen ahlak, tevazu, edeb, itaat, teslimiyet, istiğfar, tesbih ve zikir, haramlardan sakınma ve şeytana uymama gibi birtakım terimlerin ancak İslam'ın bütünlüğü içinde gerçek anlamlarını taşıyabileceği ve bu anlamların tasavvufa giydirilen anlamlarla ilgisinin bulunmadığı bir gerçektir. Bunlara İslami terimler veya anlamlar yerine tasavvu-

fi terimler veya anlamlar olarak bakmak da hem İslam'a haksızlık, hem de büyük bir yanlışlık olur.

Böyle olunca ne oldu? Fetihlerle beraber ve daha sonra İslam'a giren birtakım milletler beraberlerinde eski dinsel ve kültürel hayatlarının bazı unsurlarını getirdiler ve yaşattılar. Türklerin Şamanizm, İranlıların Mani ve Zerdüşt inançları, Hintlilerin Budizm ve Brahmanizm dinleri, Ortadoğu'daki Hristiyan ve Yahudi unsurların dinleri, Kuzey Afrika'nın yöresel dini anlayış ve yaşayışları, Eski Yunan inaç ve felsefeleri İslam'a giren insanlarla beraber değişik şekil ve oranlarda İslami hayata sızarak sindi. Cahiliyye devrinde Arap müşriklerinin sahip olduğu ve uçan kuştan deve yavrusuna kadar pekçok şeyde kutsallık gören çok sayıda cahili inanç unsurlarının zamanla toplumda hortlaması da buna dahildir. Mesela birtakım gün ve gecelerin uğursuzluğu, ocak anlayışı, nazar boncuğu, kapıya, tarla ve bahçeye birtakım fetişlerin asılması ve dikilmesi, şu gün ve saatte birtakım işlerin yapılmasının uğur veya uğursuzluğu, gibi inançların eski dini inançların devamı olduğu bilinmektedir. Hatta şeyhliğini veya seyyidliğini ilan eden birtakım ailelerin kendilerine "Ocak" adını vermeleri de bu inanca dayanmaktadır.

Kabirlerle tevessül, kabirler üzerine bina yapma, kabirleri ziyaret edinme, onlar için mevlidler düzenleme, ruhlarının hayatta tasarruf ettiğine inanma gibi inançların da İslam öncesi dinlerden ve ehli-i kitap inançlarından geldiği bir vakıadır. Türbelere mum yakma, ağaçlara bez parçası bağlama inançları da bu eski inançların kalıntılarındandır[78]. Batın fıkhı ve zahir fıkhı yahut dinin batını ve zahiri olduğu inancı da bu anlayışın bir devamıdır. Aynı şekilde tasavvuftaki fena, makam, vahdet-i vücud, vahdet-i şuhud, tecelli, ehadiyyet-vahidiyyet, gavs, kutub, ruhların tasarrufu ve ruhlardan istimdat, felekler ve benzeri inançlar da Hint ve eski Yunan kültür ve felsefesinden gelmektedir. Nitekim vahdet-i vücudun panteizm olup olmadığı tartışmalarının bugüne kadar devam etmesi de bunun bir ifadesidir[79].

Bütün bunlar ve burada sayamayacağımız daha pekçok şeyin İslam toplumunda temelsiz kalması düşünülemezdi. En başta tarikat sisteminin İslami bir temele oturtulması gerekiyordu. Onun için hadis rivayetindeki senet sistemine benzer bir tarikat senedi sistemi düzenlendi. Kimi tarikatlar, fa-

78-Prof. Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, 116, Çev. Prof. Dr. Salih Akdemir, Ankara Okulu Yay. 1995. Bu konuda şiilik üzerinde Hristiyanlığın etkileri için bkz. Ali Şeriati, Ali Şiası Safevi Şiası, 169-174., Yöneliş Yayınları, İst. 1990.

79-Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmed Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, 7-13, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984; Dr. Yusuf el-Uş, Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye, 240.

lan filandan aldı sistemiyle Hz. Ebubekir'e ve oradan Rasulullah'a dayandırılırken, kimileri de Hz. Ali ve oradan Rasulullah'a dayandırıldı. Kimisi bu geçişin Hira Mağarasında gizlilik içinde olduğunu söylerken, kimisi de evde yahut vadide yine gizlilik içinde Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında olduğunu söyledi[80]. Böylece bütün insanlığa gelen dinin özü, ruhu, zübdesi, ihsanı, ihlası ve takvası, kısaca tasavvufun deyimiyle, işe yarayanı Hz. Peygamberin hayatında bütün ashab arasında sadece bir kişiye tebliğ edilip diğer bütün ashab neslinin bundan mahrum bırakıldığı da iftira edilmiş oldu. Hem de Yüce Allah'ın "Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, onun elçiliğini yapmamış olursun."[81] buyurmasına rağmen! Veda Haccı'nda yüzbini aşan ashabın huzurunda Allah'ın dinini bütünüyle tebliğ ettiğini Rasulullah'ın ilan etmesi ve orada bulunanları buna şahit göstermesi, dini tebliğ ettiğine Allah'ı da şahit tutmasına rağmen!

Mamafih geçmişte işlenen bir yanlışı devam ettirmek ve üzerinde ısrar etmenin hiçbir yararı yoktur. Kişinin hatasını bilip ondan dönmesi ve hakkı benimsemesi kadar büyük fazilet olmaz. Bugün tarikat çevrelerinin bizce yapması gereken şey, bunu insanlara duyurmak ve hatadan dönerek durumu tashih etmektir. Hak ile batılın karıştığı tasavvuf felsefesini ve bid'atlarını bırakıp Kur'an-ı Kerim'e ve Rasulullah'ın sünnetine yönelmektir. İslam'ın tabiatına uymayan kurumsallaşmayı bırakıp insanları Allah'ın dinine yöneltmektir. Bu da, İslam'a girerken insanların sahip oldukları birçok şeyleri bırakmaları onlara nasıl zor gelmiyorsa, tarikat çevrelerine de zor gelmemelidir. Amaç Allah'ın rızasını kazanmak ve Rasulünün yolunu izlemek ise, hatadan dönmek ve bid'atları terketmek insanlara zor gelmemelidir.

f- Bilginin Yolları (Keşf, İlham, İşrak)

Bilginin sebepleri yahut yolları üçtür. Bunlar duyular, akıl ve doğru haberdir. *Duyular:* İnsan, kendi dışındaki şeyler hakkında bilgiyi duyu organlarıyla elde eder. Duyu organlarıyla hissedilen şeyler hakkında bilgi elde edilir. Bu duyu organları kendilerine tahsis edilen alanda işlevlerini yerine getirirler. Bunlarla istidlale ihtiyaç olmayacak şekilde bilgi elde edilir.

Akıl: Duyu organlarının sahası dışında kalan soyut varlıklar hakkında

80-Sened yolu ile tarikatların Hz. Ebubekir ve Hz. Ali'ye ulaşmalarının mümkün olmadığına dair bkz. Doç. Dr. Süleyman Ateş, İslam Tasavvufu, 49.

81-Maide, 67

bilgileri akıl sağlar. Akıl, nazari ve istidlale bağlı bilgilerin sebebidir. Akıl ile elde edilen bilgiler zorunlu bilgiler ve istidlale dayanan nazari bilgilerdir. Aklın da duyular gibi bir çalışma alanı vardır ve bu alan içinde bilgi kaynağı ve sebebi olabilir. Akıl, alanının dışında bilgi kaynağı olma gücüne sahip değildir. Yani, akıl idrak sınırlarının ötesinde kalan alanlardan bilgi edinme gücüne sahip değildir. Bu da gayb alanı denilen ve ne duyularla, ne de akılla idrak edilemeyen alandır.

Doğru haber: Bilindiği gibi, haber doğru veya yalan olabilir. Doğru haber, gerçeğe uygun olan haberdir. Haberin doğru olabilmesi için gerçeğe uygun olması gerekir.

Dini bilgiler doğru haber yolu ile gelmiştir. Vahyi Yüce Allah'tan alan peygamber, aldıklarını eksiksiz insanlara bildirir. Onlar da kendilerinden sonra gelenlere naklederler.

Peygamberin verdiği haber kesin ve gerçeğin kendisidir. Yüce Allah tarafından vahiy yolu ile kendisine bildirilir. Allah'ın bildirdiği dışında bir peygamberin meçhul gayb aleminden haber vermesi veya bilgiler aktarması mümkün değildir. Zira gayb alemi duyular veya akılla idrak edilen veya mahiyeti bilinebilen birşey değildir. Onun için gayb ile ilgili yegane bilgi kaynağı veya aracı vahiydir. Bunun dışında gayble ilgili bilgi verecek başka bir araç veya sebep yoktur. İslam ölçülerine göre bilginin yolları veya sebepleri bunlardır.

Keşf, perdenin kalkması ve arkasındaki gizli manalara muttali olmaktır. Müşahede somut varlıklarla ilgili, keşf ise mana ve gizliliklerle ilgilidir.

Keşf, maddi varlıklar için kullanıldığında, o şeylerin üzerindeki örtünün kalkması anlamındadır. Psikolojik durumlar için kullanıldığında da kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumu deşifre etmek, sıkıntı ve kederini gidermek anlamlarında olur. Tasavvufta ise, kişinin önündeki karanlık perdenin kalkması ve hakikatleri görmesidir. Bu da görme organı olan maddi gözle değil, basiret yahut kalp gözüyle görmektir. Başka bir ifade ile, aklın idrak sınırlarının ötesinde kalan ve duyu organlarıyla bilinmesi imkansız olan gizli, kapalı ve gaybi şeyleri bilmek, onlara muttali olmaktır.

Tasavvufun Kur'an metodundan ayrıldığı en açık yönlerden biri keşf ve ilham meselesidir. Vahyin bildirdiği, aklın kavradığı ve duyu organlarının müşahade ettiği gerçeklerin ötesinde, insanların birtakım riyazat ve makamlarda yükselme ile hakikat dedikleri birtakım gaybî şeylere muttali olduklarını ileri sürmektedir.

Biliyoruz ki, Kur'an mübin bir kitaptır. İnsanlar için gerekli inanç ve

amel bilgilerini kesin olarak bildirmiş ve izlenmesini istemiştir. Hz. Peygamber de bu bilgileri insanlara eksiksiz olarak bildirmiş ve açıklamıştır. Rabbinden aldığı ve O'nun insanlara bildirmesini istediği bütün bilgileri insanlara bildirmiştir. Kısaca, görevini eksiksiz yerine getirmiştir. Bu bildirilenlerin ötesinde insanların gayb ve melekut alemiyle yahut ahiret alemiyle, vahiy yolu dışında birtakım bilgileri elde etmeleri mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın bildirdiği şu yol dışında insanlarla konuşmasının olmadığını bildirmektedir:

"Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi göndererek izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu o, yücedir, hakimdir."[82]

Bu açık nasstan anlaşıldığı gibi, yüce Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile yahut bir perde arkasından veya bir melek aracılığıyla konuşur. Perdenin kalkıp insanlarla doğrudan konuşması, yani onlarla diyalog kurması sözkonusu değildir.

Yine Yüce Allah vahiy yolu dışında bir yolla insanları gaybına muttali kılmayacağını da bildirmektedir:

"Allah size, gaybı bildirecek (muttali kılacak) değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçip ona gaybı bildirir. Artık Allah'a ve peygamberlerine inanın."[83]

"Gaybı (görülmeyeni) bilen Allah, gayba (görülmeyene) kimseyi muttali kılmaz. Ancak peygamberlerden bildirmek istediği bunun dışındadır."[84]

Hz. Peygamber de "Hiçbir kimse yarın ne olacağını bilmez"[85] buyurmaktadır. Hz. Peygamber, İslam'ı insanlara eksiksiz tebliğ etmiş ve din de tamamlanmıştır. Onun bildirdikleri dışında bir şeyin gelmesi veya gayb alemine dair bilgilerin inmesi artık sözkonusu değildir. Bütün müslümanlar, bu kesin hükmü kabul etmek zorundadır. Hz. Peygamber'in dinin belirli şeylerini veya hükümlerini gizleyip onları yalnızca belirli kişilere bildirdiğini yahut insanlardan bu bilgileri gizlediğini düşünmek ona büyük bir iftira olup insanı dinin dışına çıkarır. Çünkü onun görevi Allah'ın risaletini insanlara tebliğ etmek ve açıklamaktır. Yüce Allah bunu "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun"[86] ayetiyle açıkça belirtmektedir.

Belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber Allah'ın dinini insanlara eksiksiz tebliğ etmiş ve din tamamlanmıştır. "Bugün size dininizi bütünledim, nimetimi size tamamladım ve islam'ı size din olarak seçtim"[87] Bu gerçeği Veda Hutbesi'nde bütün ashab karşısında ilan etmiştir. Bunun aksini iddia etmek veya

82-Şura, 51
83-Ali İmran, 179
84-Cin, 26-27
85-Buhari, İstiska, 29
86-Maide, 67
87-Maide, 3

söylemek Kur'an'ın bildirdikleri ve Rasulullah'ın tebliğ ettikleriyle çelişmekte ve sahibini dinin dışına çıkarmaktadır.

İslam'a göre durum bu şekilde iken, tasavvufçular keşf ve ilham diye başka bir ilim elde etme yolunu uydurmuş ve şeriatın bildirmediği yahut vahiy yolu dışında bir yolla bilinmesinin mümkün olmadığını söylediği birtakım şeyleri bu yolla bildiklerini iddia etmişlerdir. Vahyin artık bittiği ve Hz. Muhammed'den sonra başka bir peygamberin gelmeyeceği kesin olarak bilindiği halde, onun bildirmediği, Kur'an'ın da vahiy yolu dışında bir yolla bilinmesinin mümkün olmadığını söylediği birtakım bilgileri keşf ve ilham yolu ile bildiklerini söylemişlerdir.

Kişinin riyazat ve nefsini tasfiye ile insanüstü bir takım yeteneklere sahip olabileceğini, ruh ve kalbinin saflaşıp berraklaşması sonucu insanlara kapalı bulunan ve normal bilgi yollarıyla idrak edilmesi imkansız olan birtakım gaybi bilgileri bilebildiğini, ruh ve nefislerinin ayna gibi gayb alemindeki gerçekleri yansıttığını söyleyerek meçhuller aleminden haber vermiş, akıl ve duyu organlarının ötesinde kalan kişilerle temas kurmuş, hatta ölüp ahirete göçmüş kişilerle diyalog kurduklarını iddia etmişlerdir. Tasfiye ve makamlarda yükselerek melekut alemini seyredebildiklerini, Allah'la konuştuklarını, levh-i mahfuz'u okuduklarını, cennet ve cehennemi seyrettiklerini, kaza ve kaderle oynadıklarını söylemişlerdir. Ondört asır önce vefat etmiş olan Hz. Peygamber'le keşf yolu ile görüşüp ondan birtakım bilgiler ve talimatlar aldıklarını, hadislerinin sahih olup olmadığını kendisinden sorduklarını ve sahih bir senedi olmamasına rağmen keşf yolu ile birtakım hadislerin sahih olduklarını belirlediklerini iddia etmişlerdir[88].

Mesela Muhyiddin Arabi, İslam'ın kesin hükümlerine aykırı pekçok şeyleri içeren *"Fususu'l-Hikem"* kitabını bile Hz. Peygamber'le görüşmesi ve onun direktif vermesi üzerine kaleme aldığını iddia etmekte[89] ve İslam'a aykırı düşüncelerini bir kutsallık halesiyle kuşatmaktadır. Yine *"Futuhat-ı Mekkiyye"* kitabını Hz. Peygamberin talimatı ve semavi ilhamın delaletiyle tasnif ve tertip ettiğini söylemektedir.

Gazali gibi bir insan, melek aracılığıyla olmaksızın evliyanın peygamberler gibi gaybten ilham aldığını söylemekte, bu konuda İbni Arabi ve eş-Şarani ile meleğin evliyaya görünüp görünmediği konusunda ihtilaf etmektedir.

88-İbn Arabi, hayatının son günlerini yaşayan Fahreddin er-Razi'ye yazdığı meşhur mektupta okuyup yazarak, ilim tahsil ederek ve eserler yazarak ömrünü boşa geçirdiğini, bunun yerine mücahede ve mükaşefe yolundan gitseydi bütün bunlara ihtiyaç kalmayacağını, elde ettiği bilgilerin boşuna olduğunu, keşf ve ilham yolundan gitmeyenlerin akibetinin hüsran olacağını söylemektedir. Mektubun muhtevası ve kritiği için bkz. Abdulaziz el-Mecdub, er-Razi Min Hilali Tefsirih (son bölüm) ed-Daru'l-Arabiyye li'l-Kitab, Libya, trs.

89-İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 1/47, 166, Afifi'nin tahkik ve neşri.

Onlar meleğin bu bilgileri peygamberlere getirdiği gibi evliyaya getirdiğini söylerken, Gazali, meleğin sözkonusu olmadığını, peygamberlere gökten bilgiler geldiği gibi, evliyaya da gökten bilgiler geldiğini savunmaktadır.[90]

Gazali bunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Evliya ve enbiyaya bu işin inkişaf etmesi ve kalblerine nurun akması, okuma, öğrenme ve kitaplar yazmakla değil, dünyaya değer vermeme, ondan ilişkileri kesme, dünya uğraşılarından kalbi boş tutma ve himmet künhüyle Allah'a yönelme ile olmuştur."[91]

Gazali, evliya diye adlandırdığı tasavvufçulara birçok ilhamların geldiği ve keşf yolu ile hem levhi muhfuzdaki bilgilerin, hem de gizli şeylerin onlara açık olduğunu iddia ederek şöyle demektedir:

"Şüphesiz kalb, bütün eşyanın hakikatinin yansımasına elverişlidir. Bu yansımayı engelleyen şey, yukarıda belirttiğimiz beş duyudur. Beş duyu, kalb aynası ile Yüce Allah'ın kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yazdığı levhi mahfuz arasında yansımayı engelleyen engeldir. Levhi mahfuz aynasından bilgilerin kalb aynasına yansıması, aynadan karşı aynaya görüntünün yansıması gibidir. İki ayna arasındaki perde bazan elle kaldırılır, bazan rüzgar kaldırır. Aynı şekilde lütuf rüzgarları esebilir ve kalblerin gözünden de perdeler kalkabilir ve levhi mahfuzdaki bilgiler o kalblere yansıyabilir.

Bu bazan uykuda olur. Bu keşifle gelecekte olacak şeyler anlaşılır. Perdenin tamamen kalkması ölümle gerçekleşir. Uyanık iken de bazan Allah'tan gizli bir lütufla perde kalkar. Gayb perdelerinin ötesinden kalpte gizli bir şimşek gibi çakar, bazan da bir süre devam eder. Devamlı olması son derece nadirdir.

Bilginin kendisi, bilgilerin yeri ve onları edinmenin sebebi açısından duyularla ve ilhamla bilgi edinme arasında bir fark yoktur. Fark sadece perdenin kalkması açısındandır. Çünkü bu, kulun isteğiyle olan bir şey değildir.

Bu konuda vahiy ile ilham arasında da fark yoktur. Fark, sadece bilgi getiren meleğin görülmesindedir. Kalblerimizde bilgi melekler vasıtasıyla meydana gelmektedir. Yüce Allah "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi göndererek izniyle dilediğini vahyeder" ayetiyle buna işaret etmektedir.

Bunu öğrendikten sonra, şunu bil ki tasavvuf ehlinin meyli, öğrenimle elde edilen bilgilere değil, ilhamla gelen bilgileredir. Onun için ilim öğrenmeye, müelliflerin yazdıklarını okumağa, görüşleri ve delillerini araştırmaya heves etmemişlerdir. Onun

90-Gazali, İhyau Ulumiddin, 3/18, el-Halebi, Kahire 1939,

91-İhyau Ulumi'd-Din, III/9, Gazali'nin mücahede ve riyazatla cilalanıp parlatılan kalbe levhi mahfuzdan bilgilerin nasıl yansıyacağı, yani işrak yolu ile bilgilere nasıl sahip olunacağına ilişkin görüşü Tasavvufta İyileştirme Çabaları bölümünde yeterince açıklanmıştır.

yerine, bilgi edinmenin yolunun mücahede, kötü sıfatları yok etme, Allah'tan başka varlıklardan bütün ilişkileri kesme ve himmet künhü ile Yüce Allah'a yönelme olduğunu söylemişlerdir. Bu gerçekleşince, artık kulun kalbini Allah'ın kendisi yönlendirir, ilim nurlarıyla O nurlandırır. Allah kulun kalbini yönlendirirse ona rahmet taşar, içinde nur parlar, gönül ferahlar, melekutun sırrı ona açılır, rahmet lutfu ile kalpten gurur perdesi kalkar ve içinde ilahi işlerin hakikati parlar.

Kulun yapacağı şey, sadece mücerred tasfiye ile hazırlıklı olmak, sadık irade ile himmeti toplamak, bağrı yanık olmak ve Allah'ın vereceği rahmeti devamlı beklemekten ibarettir.

Peygamberlere ve velilere durum açık olmuş, öğrenme, okuma ve yazma ile değil, belki dünyaya karşı zühdle, dünyadan ilişkileri kesmekle, dünyanın işlerinden kalbi boşaltmakla ve himmet künhü ile Allah'a yönelmekle kalblerine nur dolmuştur. Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur.

Bunun da önce dünyadan bütün ilişkileri kesmek, ondan kalbi boşaltmak, aile, mal, çocuklar, vatan, ilim, makam ve mevkiden himmeti tamamen kesmekle olacağını ileri sürmüşlerdir. Kalbi öyle bir seviyeye gelmelidir ki orada her şeyin varlığı ile yokluğu eşit olacaktır. Kişi sonra kendi başına bir köşeye çekilir, sadece farzlar ve sünnet namazlarıyla yetinir. Kalbini tamamen boşaltmış ve bütün himmetini toplamış olarak oturur. Kur'an okuma, tefsire bakma, hadis yazma veya başka bir şeyle düşüncesini dağıtmaz. Kalbine Allah'tan başka bir şeyin gelmemesi için çalışır. Halvette otururken kalbini toplamış olarak "Allah, Allah" demeye devam eder. Öyle bir duruma gelir ki dilinin hareket ettiği gibi hareket eder ve kelimenin dilinde kendiliğinden tekrar ettiğini görür. Dilde etkisi silininceye ve zikrin kalbinde devam ettiğini görünceye kadar bu durum üzerinde sabreder. Kalbinden de lafzın sureti, harfleri ve kelimenin yapısı silinip onun ayrılmaz bir parçası olarak sadece soyut anlamı kalıncaya kadar zikre devam eder. Bu dereceye kadar devam etmekte serbest olduğu gibi, vesveseleri gidererek bu durumu daha da ileri götürebilir. Ama Allah'ın rahmetini celbetmeme serbestisine sahip değildir. Zira bu yaptıklarıyla Allah'ın rahmetinin esintilerine maruz kalmış bulunmaktadır. Artık bütün yapacağı, bu yolla enbiya ve evliyaya açtığı gibi, Allah'ın kendisine açacağı rahmeti beklemekten ibarettir.

İşte o zaman, niyeti sadık, himmeti saf ve uygulaması güzel olmuşsa, şehvetleri onu rahatsız etmemiş ve nefsi kendisini dünyevi şeylerle meşgul etmemişse, kalbinde hak parıltıları parlar. Başlangıçta ani şimşek gibi olur ama tekrar gelir, gecikebilir de. Tekrar gelince devamlı olabilir veya kesik olabilir. Devamlı olursa, bu devamlılık uzayabilir, uzamayabilir de. Böyle kişiler bunun artması için çalışabilir yahut bir türle yetinebilirler.

Bu konuda Allah'ın velilerinin menzilleri sayılamayacak kadar çoktur. Tıpkı yaratılış

nitelikleri ve ahlaklarının çeşitliliği sayılamadığı gibi. Bu yol kendi tarafından mahza temizliğe, tasfiye ve tecellilere, sonra, istidat ve beklemeye bakar!"[92]

Keşfe ulaşmak isteyen tasavvufçulara Gazali'nin gösterdiği yol da şudur:

"Kişi sonra kendi başına bir köşeye çekilir. Sadece farzlar ve sünnet namazlarıyla yetinir. Kalbini tamamen boşaltmış ve bütün himmetini toplamış olarak oturur. Kur'an okuma, tefsire bakma, hadis yazma veya başka bir şeyle himmetini dağıtmaz. Kalbine Allah'tan başka bir şeyin gelmemesi için çalışır..."[93]

Acaba Gazali'nin öğütlediği bu halvet ve meditasyon hangi yoganın kopyasıdır? Kur'an ve sünnette böyle birşey var mıdır? Acaba bununla tasavvufçu Allah'ı veya Allah'ın nurlarını yahut melekleri veya Rasulü mü görmekte, yoksa şeytanın kendisine süslediği bu amel ile hayal ve kuruntular dünyasında mı yüzmektedir? Yıllarını ilahiyat ilimleriyle geçiren Gazali, böyle bir uygulamayı acaba Rasulullah'ın sünnetinde mi gördü ?

Tasavvufçulara bu gibi hurafelerde akıl hocalığı yapan, onların bid'at ve hurafelerinin yayılmasına hizmet eden Gazali, bütün bunlara rağmen tasavvufçulara meleklerin nazil olduğunu söylememektedir. Herhalde, peygamberden sonra kendisine vahyin indiğini iddia eden kimsenin kafir olacağını bildiği için peygamberlere indiği gibi meleklerin tasavvufçulara da ineceğini söylememiştir. Ama bunu söylememekle Gazali, İbn Arabi gibi tasavvufçuları kızdırmış olacak ki, meşhur İbn Arabi, bundan dolayı kendisini eleştirmiş ve yanıldığını söyleyerek meleklerin peygamberlere indiği gibi tasavvufçulara da indiğini, sadece getirdikleri şeylerden birinin vahiy, diğerinin ilham olduğunu söylemiştir[94].

Bu derece keşf ve ilham teorisi tasavvufa boyasını vurmuş ve başlı başına bir ilim yolu yahut sebebi kabul edilmiştir. Bununla da İslam literatüründe ilmin yolları yahut sebepleri anlayışından tasavvufun nasıl farklı bir yol izlediği açıkça anlaşılmaktadır.

İbn Arabi'nin de beş duyu ve aklın bilgi için yeterli olmadığı, hatta bize yanlış bilgiler verdikleri ve yanılttıkları, külli meseleler hakkında doğru bilgiyi ancak keşf veya mükaşefe ile elde etmenin mümkün olduğuna dair görüşü yaygındır[95].

92-Ğazali, ihyau Ulumiddin, 3/18-19, 20, el-Halebi, Kahire, 1939, Evliyanın peygamberler gibi gaybı bildiğini (İhya, 3/24), Ebu Yezid el-Bistami'nin bilgilerini direkt Allah'tan aldığını (İhya, 3/23) da savunmaktadır. Halbuki Peygamberin kendisi gaybi (meçhulu) bilmediğini söylemektedir. Enam, 50, Hud, 31. Göklerde ve yerde gaybı Allahtan başka kimsenin bilmediğini Kur'an açıkça belirtmektedir:" Deki, Allahtan başka, göklerde ve yerde olanlar gaybı bilmezler", Neml, 65

93-Ğazali, İhya, 3/18, el-Halebi, 1939

94-Abdulvahhab eş-Şarani, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/24-25, Yine bkz. Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. 171-177

95-Prof. Dr. Nihat Keklik, Muhyiddin İbnu'l-Arabi Hayatı ve Çevresi, s. 23 Çığır yayınları, İstanbul.

İbn Arabi'nin, beş duyu ve aklın sınırlı olduğu ve bazen bizi yanıltabileceği sözleri doğru olmakla beraber gayb veya külli meseleler hakkında bize kesin ve tam bilgileri vahyin bildirdiğini söylemekten kaçınması, onun yerine tasavvufçuların iddiası olan keşf veya mükaşefeyi ileri sürmesi vahiy yolundan nasıl ayrıldığını göstermektedir.

Metod ve muhteva olarak tasavvufun kelam ve fıkıh mezheplerinden farklı olduğu bundan da rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Tasavvufçular, keşf ve ilham nazariyesine dayanarak Kur'an'ın ayetlerini ve Rasulullah'ın hadislerini batını ve ilhadi bir yolla tevil etmiş, şer'î ve lügavi bir karineye dayanmadan zahir manalarından saptırmışlardır. Bilhassa İbn Arabi'nin ve onun yolundan gidenlerin eserleri bu nevi batınî ilhadî te'villerle doludur[96].

Belirttiğimiz gibi, tasavvufçular keşf ve ilhamı bilgilerinin kaynağı ve yolu kabul ederek vahiy yolundan ayrılmışlardır. Keşf ve ilhamın felsefesini de yapmış, derece ve özelliklerini belirtmişlerdir. Mesela İbn Arabi'nin eserlerinde keşf ve ilhamın şu çeşit ve derecelerini görüyoruz:

"el-Keşfu'l-İ'tisamî, el-Mükaşefetu bilvecd, keşfu ilm, keşfu ayn, keşfu hak, el-Keşf: Cevelan bilhissi bi'l-Melekût, el-Keşf ve'ş-Şuhud, lezzetu'l-Keşf, el-Keşfu'l-İrfanî, el-Keşfu'l-Melekî, el-Keşfu'l-Vehbî, el-Keşfu'l-Kalemi, el-Keşfu'n-Nûnî, el-Keşfu'l-Hakiki, el-Keşfu'l-İradi, el-Keşfu'l-İlmî, el-Keşfu'z-Zatî, el-Keşfu's-Sûrî, el-Keşf ve'l-Estâr, el-Keşfu'l-Aklî, el-Keşfu'n-Nefsanî, el-Keşfu'r-Ruhanî, el-Keşfu'r-Rabbani, el-Keşf ve'l-Hicab, Sahibu Keşf, el-Keşf ve'l-İlm, Ehlu'l-Keşf ve Ehlu'l-İlm, Ehlu'l-Keşf ve'l-Vucud, El-Mükaşefetu'l-Maneviyye, el-Keşf li'l-Esrar."[97]

İbn Arabi ve onun izleyicileri keşf ve ilham konusunda, peygamberlere vahiy getiren meleğin tasavvufçulara da aynı şekilde vahiy ve ilham getirdiğini söyleyecek kadar ileri gitmiş ve bunun savunmasını yapmışlardır. Bu akımın başını, belirttiğimiz gibi, İbn Arabi ve onun hararetli savunucusu eş-Şa'ranî çekmektedir.

İbn Arabî, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu gibi kendisinin de en son ve en büyük veli olduğunu[98], böylece *"Hatemu'l-Evliya"* bid'atını ortaya atan ve haksız olarak el-Hakîm diye adlandırılan Muhammed ibni Ali et-Tirmizi'nin yolunu izlediğini görüyoruz. Kur'an ve sünnet bilgisinin tü-

96-Tasavvufçuların batını ve işari tevillerine dair geniş bilgi ve örnekler için bakınız. Doç. Dr. Süleyman Ateş, işari tefsir Okulu, Ank. Ü. İ. F. yayınları, 1974. Ayrıca örnek olarak, Kaşani'ye nisbet edilen İbn Arabi'nin Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, I-II. , Daru'l-Yakzati'l-Arabiyye, Beyrut, 1968, kitabına bakılabilir.

97-İbn Arabi'de bu keşflerle ilgili bilgiler kendi eserlerinden çıkarılmıştır. Bkz. Dr. Suad el-Hakim, el-Mucemu's-Sufî, 971-972, Beyrut, 1981, birinci baskı.

98-İbn Arabi hatemu'l-evliya (en son veli) olduğuna göre, ondan sonra veli kalmamış demektir. O zaman tasavvufçuların evliya ilan ettikleri bu kadar kişinin veliliği yalan mı olmaktadır?!

münü ihata ettiğini, bütün kitaplarının hatadan korunmuş olduğunu ve yazdığı her şeyin kendisine vahyedilen vahiyden başka birşey olmadığını, *"Futuhat-ı Mekkiyye"* kitabının bölümlerinin bile kendi tertibi değil, kendisine gelen vahiyle yapılıp tevkifi olduğunu iddia etmiştir. Bu ve başka sözlerini *"Futuhat-ı Mekkiyye"* kitabından derleyip *"el-Yevakît ve'l-Cevahir fi Beyani Akaidi'l-Kebair"* kitabında sıralayan eş-Şa'ranî'yi dinleyelim:

"Futuhat-ı Mekkiye, bölüm 1:

Arifler yazıp bablara ayırdıkları şeylerde sadece kelama bağlı değildirler. Çünkü kalpleri Allah'ın kapısında durmakta ve oradan çıkacak şeyleri beklemektedir. Oradan bir söz çıkınca onu kendilerine tarif edildiği gibi kaydederler. Rabblerinin emrine uyarak kendilerine verilen bir şeyi cinsinden olmayanın yanına yerleştirmiş olabilirler. Bunun hikmetini Allah bilir.

Futuhat-ı Mekkiyye, bölüm 10: Bütün söylediklerimiz, lafızların ifade ettiği şeylere değil, Allah'ın kalplerimize verdiği bilgilere dayanıyor.

Futuhat-ı Mekkiye, bölüm 47: Bizim ve ashabımızın ilimleri düşünce yolu ile değil, ilahi feyz yolu iledir.

Futuhat-ı Mekkiyye, bölüm 246: Bütün ilimlerimiz zevksiz ilimlerden değil, zevk ilimlerindendir. Çünkü zevk ilimleri ancak ilahi bir tecelli ile olur.

Futuhat-ı Mekkiyye, bölüm 348 ve 389: Futuhat kitabının tertibinin kendisinin değil, ilham meleği yolu ile Allah'ın kendisine yazdırması yolu ile olduğu, sözlerinin arasında bazan irtibatsız şeyler olabileceği, tıpkı talak, nikah ve vefat iddeti ayetleri arasında namaza ve ikindi namazına titizlik gösterilmesinin zikredildiği gibi, sözlerinin arasında bazen irtibatsızlık bulunduğu ve bunun bize imla ettirilmesi sonucu meydana geldiğini söylemektedir.

Futuhat-ı Mekkiyye, bölüm 367: Rasulullah'tan başka kimseyi taklid etmediği ve bütün bilgilerinin hatadan korunmuş olduğunu söylemektedir.

Futuhat-ı Mekkiyye, bölüm 373: Yazdığım ve yazmakta olduğum bütün şeyler ilahi bir yazdırma, rabbani bir ilham veya ruhuma yaplan bir üflemedir. Bütün bunlar istiklal hükmü ile değil, miras hükmü iledir.

Bütün bunlar kamil insanların söylediklerinin hata kabul etmediğini göstermektedir."[99]

İbn Arabi ve Şa'ranî'ye göre evliyaya gelen vahiy ile peygamberlere gelen vahiy aynıdır. Ancak peygamberlere gelen vahiy teşri, evliyaya gelen vahiy ise ittiba vahyidir. Evliyanın kalbine vahyetmek istediği zaman Allah, vahyedeceği şey suretinde tecelli eder ve veli salt bunu görmekle Allah'ın kendi-

99-Abdulvahhab eş-Şa'ranî,'el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/83-84, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısriyye, Kahire 1307 hicri.

sine vahyedeceği şeyi anlamış olur. Bazan bu vahiy sadık rüya yahut vahyedilecek şeylere evliyayı muttali kılmakla olur. Levh-i Mahfuz'da yazılmış olan ile kulların yazılarını birbirinden ayırdedebildiğini de söylemektedir. Bazan da ilhamın, gökten yazılı bir levha halinde indiğini belirtmektedir. Onbeşinci bölümde "Bu levhanın gökten indiğinin alametinin başkalarına gösterilmemesi ve ne taraftan okunursa doğru okunacağıdır." der ve Allah'ın Levh-i Mahfuz'un yazısı ile kulların yazıları arasındaki farkı kendisine öğrettiğini de kaydeder.

Tasavvufçulara meleklerin indiği, Allah'ı gözleriyle gördükleri, gaybın seslerini işittikleri, vahyin kendilerine yazılı geldiğini belirtmekle yetinmemekte, belki evliyanın kalblerinden perdelerin kalkıp cenneti ve cehennemi gözleriyle seyrettiklerini de ilave etmektedir. Kalplerinin parlaması ve nefislerinin yücelmesi sonucu gökler alemini seyrettiklerini ve orada olup bitenleri bildiklerini de kaydetmektedir. Bütün bunlarda peygamberimizi izlediklerini ve ona bu şeylerin vaki olduğunu söylemektedir[100].

Tasavvufçular, bilgiye ve hakikate ulaşmanın yolu olarak bir de işrak yolunu uydurmuşlardır. İşrak'ı insanın kalbinde hakikat nurunun parlaması ve meçhul olan şeylerin bilinmesi şeklinde tanımlarlar. Bu düşünce temelde Nuru'l-Envar anlayışına dayanmaktadır. İşrak bilgisi, sadece sezgiye dayanan bir bilgidir. Akıl ve duyular aleminin ötesinde bir alanın mevcut olduğu ve bu alana ancak işrak yolu ile ulaşılabileceğini söylemektedir. Kesin bilginin ancak bu yolla elde edilebileceğini ifade eder. Bu yola zevk, keşf, ilham ve vicdan yolu da denir. Sezgi yolu ile elde edilen bilgi, tasavvufçunun kalbine damlar, o da bunu alır, ama tavsif etmesi ve tarifini yapması mümkün değildir.

"İşrak felsefesi"ne göre, insan bir an gelir beşeriyyetinden sıyrılıp melek gibi olma yeteneğine sahip olur. Bu yetenek yüceye doğru yönelmekte ve fıtrat yolu ile yüce aleme ulaşmaktadır. Bundan sonra nefis ilahi ilham ve mükaşefe yolu ile bilgiyi alır. Bu ledünni bilgi de ancak kalb ile yüce alem ara-

---

100-Abdulvahhab eş-Şa'ranî, a. g. e. , 2/88, Daha geniş bilgi ve değerlendirmeler için bakınız. Abdurrahman Abdulhalik, el-Fikru's-Sufi fi Davi'l-Kitab ve's-Sunne, 175-194, Kuveyt, 1986.

İbn Arabi, İslam terminolojisindeki Levh-i Mahfuz anlayışını da değiştirerek bunun insanın kalbi olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir: "Kalbin iki yüzü vardır. Biri dış yüzü (zahir), diğeri iç yüzü (Bâtın). Kalbin iç yüzü mahv (silinme) kabul etmez, aksine, mücerred ve muhakkak olarak isbatır (sabit olma, silinmeme), oysa dış yüzü mahv kabul eder. Gerçekten de kalbin bu yüzü mahv ve isbat levhasıdır. Burada herhangi bir şey bir süre sabit kalır, sonra Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır. Bütün kitapların anası (ummu'l-kitap) O'nun yanındadır. " İbn Arabi, Fena Risalesi, 52, Ter. Mahmut Kanık, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991)

sında gerilmiş olan perdenin mücahede yolu ile kaldırılmasıyla mümkün olur[101].

Tasavvufçulara göre işrakî bilgi, kesinlik ifade eder[102]. Yukarıda da belirtildiği gibi bu bilgiye ledünni bilgi adını verirler. Bu bilgiye şek ve şüphenin ulaşması mümkün değildir. Nitekim İbn Arabi bu konuda şöyle diyor: "İmanını delil ve istidlal üzerine kuran kişinin imanına güvenilmez. Çünkü bunu düşünme ve nazar ile elde etmiştir." Fahreddin Razi'ye hitaben söylediği "kamil ilim, raviler ve hocalar yolu ile değil, doğrudan doğruya Allah'tan aracısız gelen ilimdir" sözü meşhurdur.

Yine Beyazıd Bistami'nin çağdaşı alimlere "Alim, bir kitaptan ezberleyen ve ezberlediğini unuttuğu zaman cahil kalan değil, okuma ve ezberleme olmadan istediği zaman ilmini Allah'tan alan kişidir"[103] sözü, işrak yolunun tipik bir ifadesidir.

İşrak yolu sezgi ve zevke dayalı bir yol olduğu için tasavvufçuların ilah anlayışları da zevk ve sezgi niteliklerine paralel olarak değişmektedir. Bunun açık ifadesini ileride tasavvuf meşhurlarının Allah anlayışlarında göreceğiz. Onların ilahı akıl veya nakille yahut yerin ve göklerin yaratılışını dü-

---

101-"İslam felsefesi veya felsefi tasavvufta işrak felsefesinin babası Şihabuddin Suhreverdi (öl. 587/1191)dir. İşrak, hakikatlerin derece derece açılması veya nurun parlaması anlamına gelir. Onun için bu felsefeye nur felsefesi de denir. Akla karşılık, zevki esas alan bir metottur. İbn Sina ve Farabi'nin başını çektiği Meşşai felsefe ile İbn Arabi'nin temsil ettiği tasavvufi felsefe arasında bir yol sayılır. Mücahede, riyazat ve kalbi parlatma sonucu kalbte bilgilerin doğması ve kalbin nurla dolması esasına dayanır.

Suhreverdi, felsefesini aydınlık ve karanlık temelleri üzerine kurmuştur. Ona göre fikirler, yani ideler aydınlık, eşya da karanlıktır. Aydınlık ile karanlık arasında varlık farkı değil, ancak derece farkı vardır.

Varlık, aşağıdan yukarıya, yani karanlıktan aydınlığa giden bir silsiledir ve her mertebe kendinden öncekine ve sonrakine nazaran aydınlık ve karanlıktır. Bütün aydınlıklar da en sonda, nurların nuru denen sonsuz varlık ve mutlak hayr olan Allah'ta birleşir. İnsanın Allah ile birleşmesi için de nefs terbiyesi şarttır. Nefsini terbiye eden bir insan eşyanın sırrını kavrar, geçmiş ve gelecek her şey ona açıklanır, böyle bir insan da eşyayı dilediği gibi kullanabilir.

Suhreverdi'nin bu aydınlık ve karanlık kavramlarıyla ifade ettiği varlık bir bakıma eşya ve yaratıklar, bir bakıma da Allah'tır. Bu görüş, Muhyiddin İbn Arabi'nin vahdeti vucud felsefesinin ilk adımı olmuştur. Kitabu'l-Maaric, Hikmetu'l-İşrak, Heyakilu'n-Nur Suhreverdi'nin meşhur eserleridir. " Prof. Dr. Cavit Sunar, Varlık Hakkında Ana Düşünceler, 180-181

İşrak Felsefesi temel olarak gulatı şia, Karmatiler ve İhvan-ı Safa kültürüne dayanmaktadır. Daha eskilere götürenlere göre mecusiliğin aydınlık ve karanlık inancına dayanır. Bu felsefenin babası sayılan Suhreverdi'den sonra en meşhur temsilcisi şii molla Sadreddin'eş-Şirazi (Molla Sadra) (öl. 1050/1640)'dır. Molla Sadra'nın işrak felsefesinin günümüzde salt bir tevhid inancıymış gibi birtakım çevreler tarafından müslümanlara yeniden sunulması bir talihsizliktir. İslam düşüncesinin en bunamlı dönemlerini yansıtan Meşşai felsefe, İşrak felsefesi, irfan ve vahdeti vucud felsefesi gibi felsefi akımlar popüler oldukları zamanlarında İslam alemine yarar sağlamamışken, Batının kültürel, ekonomik ve siyasal emperyalizmi altında inleyen islam alemine günümüzde ne sağlayabilir ki! Bu felsefe hakkında daha geniş bilgi için bkz. Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam, 440-486, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1966. Mustafa Ğalveş, et-Tasavvuf fi'l-Mizan, 53-57, 81-86, Daru Nahdati Mısr, Kahire, trs. Dr. Hasan eş-Şerkavi, Mu'cemu Elfazi's-Sufiyye, 46-47, Kahire, 1987

102-Gazali, "Keşfle elde edilen bilgiler çalışma ile kazanılan bilgilerden daha berrak, bol ve kalıcı olabilir" demektedir. İhya, 3/19, el-Halebi, 1939.

103-Gazali, İhya, 3/23, el-Halebi, 1939,

şünerek bilinebilen bir ilah olmaktan çok, tecelliler yolu ile tasavvufçuların kalbinde parlayan yahut doğan bir ilahtır. Bu bakımdan kimilerine göre işraki tasavvufçuların ilahı, Hinduların mutlaklığı, Eflatun'un Birliği, Hallac ve İbn Arabi'nin Vahdeti ve sezgici Paskal'ın şuurudur.

Tasavvufçular bu ilahın bilinen delil şekilleriyle delillendirilmesinin mümkün olmadığını söylüyorlar. İnsanın dışında olan vahiy bilgisiyle de bunu delillendirmek mümkün değildir, diyorlar. Çünkü içten bir ilham ile oluşmakta ve ilhamlar da kişilere göre farklı olmaktadır. Bu ilhamı alabilmek için de nefsin zelil olması, şehvet ve arzularından sıyrılması, mele-i a'laya ve akdes nura bağlanması gerekir ki, kişinin önünde gerilmiş olan kalın perdeleri bu nur dağıtacak, engelleri kaldıracak ve yücelerden inen nur ile vücutların içini aydınlatacaktır. Bu gerçekleştiği taktirde nefis yüce Hak ile muhatap olacak ve içinde nur gibi parlayacaktır. Zaten "ve nefislerinizde, görmüyor musunuz" demiyor mu yüce Hak?!

Bilindiği gibi, işrak mezhebinin tasavvufta lideri, öldürülen Şihabuddin Suhreverdi'dir. Kendisi zaten felsefesinde başka din ve felsefelerden alınmış ifade ve tabirleri kullanmaktadır. Bunları da en başta Eflatun felsefesinden almakta ve sudur ve feyz nazariyelerinden etkilenmektedir.

Bütün bunlar metod ve felsefe olarak, kavram ve anlayış olarak, temel ve sonuç olarak tasavvufun İslam çerçevesinde kalan fıkıh ve kelam mezheplerinden ne kadar farklı oduğunu ve nasıl vahyin denetimi dışına çıktığını göstermektedir.

g. Tasavvuf ve Hızır Kıssası

Tasavvuf, önceleri zühd hayatı şeklinde algılanırken, sonraları, çevreden aldığı kollarla gittikçe büyüyen bir nehir gibi, alabildiğine yabancı kültürle beslenmiştir. İslami temellere dayandığını göstermek için de kendine Kur'an, Sünnet ve salih selefin hayatından birtakım İslami temeller aramış veya iddia etmiştir. Bunlardan biri Kehf suresinde geçen Hz. Musa ile *"Salih Kul"* kıssasıdır.

Tasavvufçular suredeki salih kulu *"Hızır"* adında ermiş bir kişi olarak nitelemiş ve anlatılan kıssanın manalarını, hedeflerini ve mesajını tahrif ederek tasavvuf inancının temellerinden biri yapmışlardır. Bu kıssaya dayanarak zahir bir şeriat ve ona muhalif batın bir hakikat bulunduğunu, şeriat alimlerinin hakikat alimlerinin bir takım şeylerini yadırgaması veya eleştirmesinin yanlış olduğunu söylemiş, peygamber değil, bir veli kabul ettikleri "Salih Kul"a (Hızır) Hz. Musa'nın itirazının nasıl anlamsız ve tuhaf bir şey

ise, şeriat alimlerinin de hakikat alimlerini eleştirmesi veya onlara itiraz etmesinin yersiz ve anlamsız olduğunu iddia etmişlerdir. Yanlış olarak, veli olduğunu söyledikleri Hızır'ın vahiy ve ilham aldığını, akaid ve şeriat sahibi olduğunu söylemiş, peygamber olduğu kesin olan Hz. Musa'yı da onun emrine vermiş, bunu tasavvuf anlayışı için temel kabul etmişlerdir.

Hızır'ın peygamber değil veli olduğunu, kıyamete kadar yaşayacağını, peygamberlere gelen vahiy yolundan ayrı bir yolla kendisine Ledunni ilim dedikleri batını bir ilim geldiğini, bu ilmin Hz. Peygamberin peygamberliğinden önce ve sonra her zaman bütün velilere indiğini, bu ilimlerin peygamberlere gelen ilimden daha üstün ve daha büyük olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim, veli olan Hızır'ın işlediği bazı fiillerin anlamını ve izahını Hz. Musa peygamber olduğu halde bilememiş ve veli olan Hz. Hızır'a uymak zorunda kalmıştır. Üstelik Hızır'dan birtakım bilgiler öğrenmek için onun yanına gitmiştir, diye iddia etmişlerdir.

Yine veli olduğu halde Hızır nasıl peygamber olan Hz. Musa'dan daha büyük ve daha bilgili ise, ümmetin velilerinin de şeriatın zahirini bilen peygamberden daha büyük ve daha bilgili olduğunu, aynı şekilde hakikat alimleri olan evliya yahut tasavvufçuların şeriat (zahir) alimi olan alimlerden daha büyük olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Yine, Hızır'ın evliya ile buluştuğu, bu hakikatleri onlara öğrettiği, kendilerinden tasavvufi ahidler aldığını söylemiş, tasavvufi hakikatlerin şeriat hakikatinden farklı olduğu ve bundan dolayı her velinin müstakil şeriatı bulunduğu, mesela şeriattaki içki içmek, zina ve benzeri kötülüklerin batınî ilimde tasavvufi bir hakikat ve Allah'a yakınlık kazandıran fiiller olabileceğini belirtmişlerdir.

Tasavvufçular, Salih Kul kıssasından öyle hurafeler ve akıldışı şeyler çıkarmışlardır ki, onlardan kimileri Salih Kul'un (Hızır'ın) ayrı bir şeriata sahip olduğu için namaz kılmadığını, kimileri de namaz kıldığını ve hanefi mezhebine göre kıldığını, bazıları da şafii mezhebine göre kıldığını söylemiştir. Kimileri de birtakım zikirleri doğrudan Hızır'dan aldığını iddia etmiştir.

Tasavvufçular, bununla da yetinmeyerek İslam aleminin değişik yerlerini Hızır'ın makamı saymış, Hızır'ın orada ya oturduğunu veya bir tasavvufçu ile orada buluştuğunu iddia etmişlerdir. Onun için birçok yerde ona bir makam veya bir kabir uydurmuşlardır. Orada kurbanlar kesilmiş, taşlar öpülmüş ve eşyası ile teberrük edilmiştir. Ziyaretin kapısına da haraçları toplayan bir bekçi dikmiş ve geçim vasıtası yapmışlardır.

Öyle görülüyor ki Hızır olayını tasavvufa dayanak yapmaya ve tasavvufa

bağlamaya çalışan ilk kişi, Hatemu'l-Evliya nazariyesini ilk defa ortaya atan hakim dedikleri sufi et-Tirmizi'dir. Bilindiği gibi, bu adam hicri üçüncü asrın sonlarında ölmüştür. *Hatmu'l-Velaye* adlı kitabında evliyanın alametleri konusunda şöyle demektedir:

"Evliya hakkında Hızır aleyhisselam'ın ilginç bir kıssası bulunmaktadır. Ta başlangıçtan, kaderlerin belirlendiği andan, onların durumunu görmüş ve onların yaşadığı zamanda yaşamak istemiştir. Onun için kendisine hayat verilmiştir. Öyle ki artık bu ümmetle haşrolma ve Muhammed'e tabi olma özelliğine sahip olmuştur. İbrahim el-Halil ve Zülkarneyn zamanından kalma bir adamdır. Zülkarneyn'in ordu kumandanıydı. Zülkarneyn Aynu'l-Hayat'ı istemiş, ama elde edememiş, Hızır elde etmiştir. Bunun hikayesi uzundur. İşte evliyanın alametleri bunlardır. En belirgin alametleri, kaynağından dile getirdikleri ilimdir. "Nedir bu ilim?" diye sorulduğunda da şöyle cevap vermiştir:

Bidayet (alemin veya varlıkların) ilmi, misak (sözalma) ilmi, kaderler ilmi ve harfler ilmi.

Hikmetin kaynakları (veya temelleri) bunlardır. En üstün hikmet budur. Bu ilim ancak büyük velilerden ortaya çıkar. Onlardan da velayetten nasibi olanlar alır."[104]

Hızır hakkında örülen hurafelerden Şafii mezhebine göre namaz kıldığı uydurmasını da isterseniz *Mektubat*'ın sahibinden dinleyelim. Ondan sonra Kur'an ve Hadis kaynaklarından bu kıssaya bakalım. Mektubat'ın 282. mektubunda olay şöyle anlatılmaktadır:

"Hızır ve İlyas'ın görüşmeleri ve hallerinden bir nebze bilgi verilmesine dair Molla Bedi'a yazılmış mektuptur: Allah'a hamd ve seçtiği kullarına selam olsun. Hızır aleyhisselam hakkında arkadaşların soruşu üzerinden epey zaman geçti. Bu fakirin gerektiği kadar onun ahvali hakkında bilgisi olmadığı için cevap vermemiştim. Bugün sabah toplantısında Hızır ve İlyas'ın ruhaniler suretinde hazır olduğunu gördüm. Hızır ruhani bir kelam ile şöyle dedi: Biz ruhlar alemindeniz. Allah ruhlarımıza tam bir kudret vermiştir ki, bu kudretle vücutlar suretinde teşekkül ve temessül eder, vücutlardan sadır olan cismani duruş ve hareketler, bedeni itaat ve ibadetler ondan sadır olur.

O anda kendisine "Siz Şafii mezhebine göre namaz kılıyorsunuz" dedim. Şöyle dedi: Biz şeriatlarla mükellef değiliz ama ev Kutbu'nun (sahibinin) görevlerinin yerine gelmesi bize bağlı olup kendisi de şafii mezhebinde olduğundan biz de arkasında İmam şafiinin mezhebine göre namaz kılıyoruz.

O anda anlaşılmıştır ki, taatlarına mükafaat terettüp etmemekte, belki onlardan ibadet ve taat, taat ehline muvafakat ve ibadet suretine (şekline) riayet için sadır olmaktadır. (Yani ibadet edip sevap kazanmak için değil, sadece ibadet edenler gi-

104-Hakim et-Tirmizi, Hatmu'l-Velaye, 361-362, Beyrut, 1965

bi oturup kalkmaktadırlar). Yine anlaşılmıştır ki, velayetin kemalatı Şafii fıkhına muvafık, nübüvvetin kemalatı da Hanefi fıkhına muvafıktır. (Yani veliler şafii, peygamberler de hanefidir).

O zaman altı fasılda naklen zikreden Hoca Muhammed Parsa'nın sözlerinin hakikatı da anlaşılmış oldu ki, şöyle diyordu: Hz. İsa indikten sonra Ebu Hanife'nin mezhebine göre amel edecektir.

O anda ikisinden medet istemek ve dualarını almayı talep etmek aklımıza geldi. Bunun üzerine şöyle dedi: Allah'ın inayeti kişinin halini ihata etmişse, bizim orada bir rolümüz olmaz. Sanki aradan sıyrılıp gittiler. İlyas(a) o zaman hiç konuşmadı."[105]

Hızır'ın Şafii mezhebine göre namaz kıldığını söyleyen tasavvufçular olduğu gibi, Hanefi mezhebine göre kıldığını söyleyenler de vardır[106].

Kendisine Hızır adı takılan Salih Kul'un veli veya nebi oluşu meselesine gelelim; Hemen belirtelim ki veli olduğunu söyleyen kimi alimler olmakla beraber cumhur nebi olduğunu söylemektedir. Nebi olduğunu söyleyenlerin delilleri daha açık ve kesin gibidir. Bu konuda bazı görüşleri nakledelim:

Cumhur (alimlerin çoğunluğu), Salih Kul'un nebi olduğunu söylemektedir. Bazıları ise Rasul olduğunu söylemiştir. Tasavvuf eğilimli olan birtakım kişiler ise veli olduğunu söylemiş ve keramet gibi tasavvufi bazı meselelere bu kıssayı dayanak yapmıştır.

Fakih er-Remli "Doğrusu, cumhurun dediği gibi nebi olmasıdır. Çünkü ayette "onu kendiliğimden yapmadım"[107] ve "Yanımızdan ona bir rahmet verdik"[108] buyurmaktadır ki, bu rahmet, vahiy ve nübüvvettir."[109] demektedir.

İbnu Salah da "O nebidir, ama rasul olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir."[110] demiştir. Futuhat-ı Mekkiyye'nin sahibi İbn Arabi bile peygamberlerin hayatından sözederken Hızır'ın onlardan ve rasul olduğunu belirtmiştir.

105-Mektubat, 282, Hakikat kitabevi, İstanbul, 1986.

Hızır'ın, Ebu Hanife'den şeriat dersleri aldığı da şöyle anlatılmaktadır:"Hızır, her sabah namazdan sonra Ebu Hanife'nin ders halkasına geliyor ve ondan şeriat ilmini öğreniyordu. Ebu Hanife ölünce, Hızır şeriat ilmi tahsilini tamamlayabilmek maksadıyla kabrinde diri olması için Allaha dua etti. Her gün Ebu Hanife'nin kabrinin başına geliyor ve kabrinden konuşan Ebu Hanife'den şeriat ilmi tahsilini sürdürüyordu. Hızır, ölen Ebu Hanife'den şeriat ilmi tahsilini tamamlamak için onbeş sene böyle devam etti" Bkz. Hüseyin İbn Mehdi el-Ğuneymi, Mearicu'l-Elbab fi Menahici'l-Hakki ve's-Savab, 49, Daru'l-Erkam, Birmingham, 1988

106-Bakınız, Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. 137-138

107-Kehf, 82

108-Kehf, 65

109-Reşid er-Raşid, ed-Dureru'n-Nakiyye fi'l-Metalibi'l-Fıkhiyye, 142, Hicri 1389 baskı,

110-Nevevi, Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugat, 1/177.

Ancak müfessir Alu si bunun mercuh bir görüş olduğunu ve doğrusunun nebi olduğunu belirtmiştir[111].

Nebi (peygamber) oluşunun delillerine gelince:

Bütün müfessirler "yanımızdan ona bir rahmet verdik" ayetindeki "rahmet" kelimesinin nübüvvet manasında olduğunu söylemişlerdir[112]. Nitekim "(Nuh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?"[113] "Çünkü Biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız."[114] "Kafirler de, putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Halbuki Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir."[115] "Onu (Lut'u) rahmetimize dahil ettik. Çünkü o salihlerden idi."[116] "Rahmetini dilediğine ayırır. Allah üstün lütuf sahibidir."[117] "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar."[118] "Çünkü Biz, Rabbin katından bir rahmet olarak peygamberler göndericiyizdir."[119] gibi ayetlerde ve başka yerlerde "Rahmet" kelimesinin nübüvvet manasında olduğunu müfessirler belirtmişlerdir. Onun için Hızır olarak adlandırılan Salih Kul ile ilgili bu ayette geçen rahmetin de nübüvvet manasında olduğu ve Hızır'ın nebi olduğuna delalet ettiği anlaşılmaktadır."[120]

Nesefi, "Katımızdan ona bir ilim öğrettik."[121] ayetinin gaybi şeyleri haber vermek anlamında olduğunu belirterek bunun ancak Allah tarafından vahiyle olacağını söyler. Yine "Onu kendimden yapmadım."[122] ayetini "kendi içtihadımla yapmadım, bilakis onu Allah'ın emriyle yaptım" diye tefsir eder[123].Nitekim Kurtubi de "Cumhura göre Hızır nebidir ve ayet buna delalet etmektedir. Çünkü nebi kendisinden daha aşağı olan kişiden öğrenmez.

111-el-Alusî, Ruhu'l-Meani, 15/329, Daru'l-Fikir, Beyrut 1389.

112-Nesefî, Tefsiru'n-Nesefi, Kehf, 82. ayetin tefsiri, el-Alûsî, a. g. e. , 15/320; ez-Zemahşeri, el-Keşşaf, 1/575, Salah Abdulfettah el-Halidi, Maa Kısasi's-Sabıkîn fi'l-Kur'an, 228-230, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 1989, birinci baskı

113-Hud, 28

114-Meryem, 21

115-Bakara, 105

116-Enbiya, 75

117-Ali İmran, 74

118-Zuhruf, 32

119-Duhan, 5-6

120-Bakınız Salah Abdulfettah el-Halidi, a. g. e. 178-180. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, el-Hıdr Beyne'l-Vakı' ve't-Tehvil, 59-71, Daru'l-Mushaf, Dımeşk, 1984.

121-Kehf, 65

122-Kehf, 82

123-Tefsiru'n-Nesefi, Kehf, 82. ayetin tefsiri

Sonra gizli (batın) olan şey hakkındaki hükme ancak peygamber olanlar muttali olur."[124] demektedir.

Fahruddin er-Razi, Hz. Musa ve Hızır'la ilgili kıssayı tefsir ederken Hz. Hızır'ın peygamber olduğunu söylemekte ve bunu savunanların delillerini şöyle sıralamaktadır:

a- Yüce Allah "yanımızdan ona bir rahmet verdik" buyurmaktadır. Rahmet de nübüvvetin kendisidir. (Yukarıda belirttiğimiz ayetlerden deliller getirir.)

b- Yüce Allah "Katımızdan ona bir ilim öğrettik" buyurmaktadır. Bu da bir öğretici veya bir mürşid aracılığıyla değil, doğrudan doğruya Allah'ın ona öğretmiş olmasını gerektirir. İnsan aracılığı olmadan Yüce Allah'ın öğrettiği kişinin işleri Allah'ın vahyetmesiyle öğrenen bir nebi olması vaciptir.

c- Hz. Musa ona: "Bana öğretmen için sana tabi olayım mı?"[125] buyurmuştur. Biliyoruz ki, öğretimde veya öğrenimde peygamber, peygamber olmayana tabi olmaz.

d- Hızır, Hz. Musa'ya "Bilmediğin bir şeye nasıl sabredersin"[126] diyerek ondan farklı olarak başka bilgilere sahip olduğunu göstermiştir. Hz. Musa da "Senin hiçbir işine karşı çıkmam."[127] diyerek ona karşı tevazu göstermiştir. Bütün bunlar o kişinin bazı konularda Musa'nın üstünde olduğunu ve peygamber olmayan bir kişinin peygamberden üstün olamayacağını göstermektedir.

e- Ebubekir el-Asam: "Onu kendimden yapmadım" ayetinin Hızır'ın peygamber olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Zira bunun anlamı, yaptığım o işi kendi içtihadımla değil, Allah'ın vahyetmesiyle yaptım, demektir.

f- Rivayetlerde Hz. Musa'nın, Hızır'ın yanına geldiğinde "es-Selamu aleykum" dediği, Hızır'ın da "ve aleyke's-Selam ya nebiyye Beni İsrail" dediği, Hz. Musa'nın ona "Bunu kim sana söyledi (Benim İsrailoğullarının peygamberi olduğumu nereden biliyorsun?) demesi üzerine Hızır'ın: "Seni bana gönderen (Allah)" dediği kaydedilmektedir. Bu da Hızır'ın bunu ancak vahiyle bilmiş olacağını göstermektedir. Vahiy de ancak peygamber olan kişiye gelir."[128]

"Onu kendimden yapmadım" ayeti şu anlama geliyordu: "Yani, gördüğün

---

124-İbn Hacer, Fethu'l-Bari, 6/310

125-Kehf, 66

126-Kehf, 68

127-Kehf, 69

128-Salah abdulfettah el-Halidi, a. g. e. 178-180

bu işleri kendi görüş ve içtihadımla değil, ancak Allah'ın emri ve vahyi ile yaptım. Çünkü insanların mallarını eksiltmeye ve kanlarını akıtmaya kalkışmak ancak kesin vahiy ile olabilir. "[129]

Hz. Musa'nın karşılaştığı ve görüştüğü salih kişinin, yani Hızır'ın nebi değil, veli olduğunu söyleyenlerin genellikle tasavvufi meşrep sahibi kişiler olduğunu görüyoruz. Bunlar Hızır'ın sözkonusu bilgilere ilham yolu ile yahut başka bir peygamberin kendisine bildirmesiyle sahip olmuş olabileceğini ileri sürüyorlar.

Her şeyden önce, ona başka bir peygamberin bildirmiş olması ihtimali uzak bir ihtimaldir. Aksi halde "Katımızdan ona bir rahmet verdik, yanımızdan ona bir ilim öğrettik" sözlerinin fazla bir anlamı kalmaz. Hatta olağanüstü bazı şeyleri Hz. Musa'ya göstermek için onun gibi bir peygambere muhtaç olacaksa, ona Allah tarafından bir ilim öğretilmesinin ne yararı olacaktır?"[130]

Kıssada geçen ve görünüşte şerî naslara aykırı olan olağanüstü fiilleri Hızır'ın ilham sonucu işlediği de söylenemez. Çünkü veli bir kişinin sadece aklına gelen veya kendisine yapılan bir ilhama dayanarak suçsuz bir insanı öldürmesi caiz değildir. Zira onun aklı veya kalbi masum değildir. Akıl veya kalbinin hata etmiş olması ittifakla caiz görülmüştür. Kaldı ki, veli olduğunu söyleyen bir insanın kalbine gelen ilham ile insanları öldürmesi caiz olursa, toplumda herkes veli olduğunu ve istediği kişiyi öldürmenin kendisine ilham edildiğini ileri sürerek istediği kişileri öldürmeye kalkışmış olur ki, böyle bir şeyin ne kadar anlamsız olduğu açıktır.

Ama Salih Kul'un, büyüdüğü zaman mü'min ebeveynini küfre ve irtidada götüreceği endişesi ile henüz ergenlik çağına gelmemiş bir çocuğu öldürmesi, elbette yaşadığı taktirde meydana gelecek maslahattan daha önemli bir maslahata dayanmaktadır. Bunların tesbiti de ilham veya kalbe damlama ile yapılması mümkün değildir. Olsa olsa yanılmayan ve geleceği bildiren kesin bir vahiy ile olur ki bu da Salih Kul'un nübüvvetini göstermektedir[131].

Bilindiği gibi, İslam şeriatına göre ilham şer'i delil olmaz. Şerî bir nassa aykırı düştüğü taktirde ilhamla amel etmek caiz değildir. Zaten makbul olabilmesi için bu şartı koşan alimler, ilhamın ancak sahibi için bir hüccet olabileceğini söylemektedir. Tasavvufçuların kendileri de bunu kabul etmektedir. Onun için sözkonusu fiilleri Hızır'ın ilham sonucu işlediğini söylemek

129-Salah abdulfettah el-Halidi, a. g. e. 230

130-Alusi, a. g. e. 16/17

131-Alusi, a. g. e. 16/17, İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 1/328

mümkün değildir. Bu işleri ancak yanılmayan bir vahiy ile hareket eden bir peygamberin işlemesi sözkonusu olur[132].

Bunun aksini savunan varsa, en güvendiği ve veli olduğuna kanaat getirdiği bir insana böyle bir istekle ortaya çıktığı taktirde, acaba öldürmesi için çocuğunu verebilir mi? İlhamla velilerin böyle bir işi yapabileceklerini savunanlar öldürmeleri için çocuklarını onlara teslim edebilirler mi?

Nitekim bu konuda hukukçu Ebubekir Cassas da şöyle demektedir: "Yüce Allah'ın Hz. Musa ve Hızır kıssasında belirttiklerinden şu anlaşılmaktadır: Maslahata götürecek hikmete mebni olarak işlenmesi caiz olan bir işi hikmet sahibinin zarar gibi görünen tarzda işlemesi yadırganmaz. Bu konuda hikmet sahibinin işlemesi safihin işlemesinin aksinedir. Tıpkı tedavi edilen veya ilaç içirilen çocuğun zahirde ilaca veya tedaviye tepki gösterip ilacın veya tedavinin kendisine sağlayacağı yarar gerçeğinden habersiz olmasına benzer. Onun için Yüce Allah'ın bütün yaptıklarının veya emrettiklerinin mutlak hikmete ve maslahata mebni olduğu kesin olduğundan emredeceği veya zarar gibi görünen fiillerine itiraz etmek caiz değildir."[133]

Salih Kul'un işlediği de Yüce Allah'ın kendisine bildirdiği bilgi ve yaptığı emir sonucu olduğundan mutlaka hikmete mebnidir ve görünüşte zarar gibi görünse bile, gerçekte yararın kendisidir. Zaten böyle bir şeyi ancak Yüce Allah'ın bilgisi ve himayesi altında olan masum bir peygamber yapabilir. Yoksa kişinin derecesi ne olursa olsun, kalbine damlama ile yahut ilham ve keşf ile böyle bir işe kalkışması kesinlikle şeriata aykırı ve yasaktır[134].

Ayrıca, veli saydıkları Salih Kul'un ledunni bilgiye sahip olduğu ve Allah'tan ilham aldığını savunan tasavvufçuların ona bu yetkiyi verirken, Peygamber olan Hz. Musa'ya vermemeleri mantık ve insafla açıklanacak birşey değildir. Her mümin biliyor ki peygamber veliden büyüktür. Peygamber olan Hz. Musa ledunni bilgilere ve ilhama sahip olamıyorsa, veli olarak gördükleri Salih kul nasıl sahip olabilir?

Kur'an'da bu salih kişinin açıkça diğer peygamberler gibi adı geçmemekle beraber ona bir peygamber olarak inanmak gerekir. Ancak bu inanç sarih ve sahih dini bir nassa değil, içtihada dayandığından, yani delaleti açık olmadığından onu veli kabul eden bir insan tekfir edilmez. İcmali olarak bütün peygamberlere iman etmek farzdır. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlere ise, ayrı ayrı iman etmek farzdır[135].

132- Alusi, a. g. e. 16/17. Acaba hangi sufi öldürmesi için çocuğunu veli dediği kişilere teslim edebiliyor!?

133-Ebubekir el-Cassa, Ahkamu'l-Kur'an, 3/215

134-Hz. Musa ve Hızır kıssasının geniş bir tefsiri için bkz. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, a. g. e. 115-167

135-Salah Abdulfettah el-Halidi, a. g. e. 180

Hızır, günümüzde de yaşıyor mu ve kıyamete kadar yaşayacak mı? Hemen belirtelim ki bu anlayış sahiplerinin çok büyük bir kısmı yine tasavvuf akımına mensup olanlardan oluşmaktadır. Bunlar arasında Cuneyd el-Bağdadi, Seri es-Sakati, Bişr el-Hafi, Muhyiddin ibn Arabi, Ebu Talib el-Mekki, İsmail Hakkı Bursevi, Hakim et-Tirmizi, İbrahim ibn Edhem, Maruf el-Kerhi, Amr ibn Dinar, el-Yafii gibi tasavvuf meşhurları bulunmaktadır. Yaşadığına dair delil olarak da Hızır'ın zaman zaman bu meşhurlardan kimileriyle görüştüğü ve belirli yerlerde onlara göründüğü yolundaki mitolojik iddialardır.

Nevevi, Hızır'ın hâlâ aramızda yaşadığı, tasavvufçular, salah ve marifet ehli arasında bu konuda ittifak bulunduğu ve kendisini gördükleri, onunla konuştukları, kendisinden birtakım bilgiler aldıkları, ona sorular sorup cevaplar aldıklarına dair hikayelerinin çokça bulunduğunu kaydeder. Bulunduğu mübarek yerlerin de sayılamayacak kadar çok ve gizlenemeyecek kadar açık bulunduğunu belirtir[136].

Bu konuda İsrailiyyat olduğu kabul edilen birçok da rivayet vardır. Nitekim İbn Hacer de Hızır'ın Aynu'l-Hayat'tan içip ölümsüzlüğe kavuşması rivayetlerinin Vehb ibn Münebbih ve onun gibi İsrailiyyatı nakledenlerden çıktığını kaydetmektedir[137].

Zahir naslara dayanmayan islamdışı birçok görüş ve davranışlarını tasavvufçuların bu nevi esrarengiz ve ilham-keşf gibi şeylere dayandırmaya çalışması da bu işin ne kadar tutarsız olduğunu göstermektedir. Hızır'ın şu anda yaşadığı ve kıyamete kadar yaşayacağı anlayışı birçok yönden reddedilmiştir.

el-Alusi ve Salah Abdulfettah el-Halidi bunu maddeler halinde şöyle özetlemektedir:

a- Hızır'ın yaşadığını söyleyenler, onun bizzat Hz. Adem'in oğlu olduğunu iddia ediyorlar. Halbuki bunun ne kadar gülünç olduğu açıktır.

b- Hızır, Hz. Nuh'tan önce olsaydı tufan sırasında o da gemiye binerdi. Buna dair hiçbir haber yoktur. Sonra gemiye binenlerin tümü eceli geldiğinde ölmüştür. Sadece Hz. Nuh'un mümin oğullarının soyu devam etmiştir. Yüce Allah bunu "Ve onun zürriyetini baki olanlar kıldık"[138] diyerek belirtmiştir.

136-Nevevî, Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugat, 1/176-177, Sahihi Müslim Şerhi, 15/135-136, Yine bakınız- İbn Hacer, a. g. e. , 6/310; el-Alusi, a. g. e. , 15/322.

Bu mitolojilerden biri şöyledir:"Hızır nebi defalarca (Şemseddin) Hanefi Hazretlerinin meclisine geldi. Geldiği zaman sağ yanına otururdu. Hanefi hz. leri ayağa kalktığı zaman o da kalkardı. Eğer Hanefi Hz. leri halvethanesine girecekse, halvethanesinin kapısına kadar onu uğurlardı. ", eş-Şarani, Tabakatu'l-Kubra, 3/1536-1537, Ter. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1985

137-İbn Hacer el-Askalanî, a. g. e. , 8/314, İsrailiyyat hakkında Remzi Na'naa ve Doç. Dr. Abdullah Aydemir'in "Tefsirde İsrailiyyat" kitaplarına bakınız.

138-Saffat, 77

c- Hz. Adem'in zamanından kıyamete kadar bir insan yaşamış olsaydı, bu en büyük alamet ve delil olurdu. Yüce Allah delil olması için uzun süre öldürüp dirilttiklerini Kur'an-ı Kerim'de belirtmiş ve alamet yahut delil olması için zikretmiştir. Halbuki Hızır'la ilgili hiç böyle birşey olmamıştır.

d- Hızır'ın yaşadığını söylemek Allah'ın takdiri hakkında bilgisizce konuşmaktır ve bu Kur'an ayetleriyle yasaklanmıştır.

e- Yaşadığına dair deliller, tasavvuf meşhurlarının anlattıkları hikayelerden öteye geçmemektedir. Acaba bunlar Hızır'ın hangi alametini ve özelliğini biliyorlar ki kendilerine görünenin şeytan olmadığına hükmediyorlar?

f- Bilindiği gibi Hızır, Hz. Musa'dan ayrıldı. Hz. Musa'dan ayrılmaya razı olan Hızır, şeriat ölçüsü tanımayan, cuma ve cemaat bilmeyen, ilim tahsil etmeyen ve ruhbanlık hayatı yaşayan birtakım cahillerle bir araya gelmeye nasıl razı olabilir? Herbiri "Hızır bana tavsiyede bulundu, Hızır bana söyledi, Hızır bana göründü" deyip duruyorlar. Hz. Musa ile sohbetine son veren Hızır acaba bunlarla sohbete nasıl razı oldu?

g- Hızır'la görüştüğünü iddia eden kişiler "Biz Rasulullah'la görüştük, onunla sohbet ettik, ondan dinledik" gibi şeyler söyleyecek olurlarsa reddedilecekleri konusunda bütün ümmet icma etmiştir. Böyle iken "Hızır'la görüştük, onunla oturduk, ondan aldık" demeleri gibi sözlerine nasıl itibar edilir?

h- Hz. Peygamber, "Musa hayatta olsaydı, mutlaka bana tabi olacaktı."[139] buyurmuştur. Hızır da hayatta olsaydı elbette Rasulullah'a tabi olacaktı. Halbuki buna dair sahih hiçbir şey yoktur. Sadece ashabtan bazı kişilerin ölümü üzerine Hızır'ın Rasulullah'a taziye için geldiği rivayeti vardır ki, onun da muhaddis alimler doğru olmadığını söylüyorlar.

Nitekim İbn Kesir "Bu konudaki bütün hadisler gerçekten zayıftır. Dinde hüccet olmaya elverişli değildir. Hikayelerin çoğunun da senedi zayıftır. Olsa olsa, sahabi ve benzeri masum olmayan ve yanılması mümkün olan kişilere kadar ulaşabilir" demektedir[140]. Ebu'l-Ferec ibn el-Cevzi de bu konudaki hadislerin hepsinin uydurma olduğunu belirtmiştir[141].

i- Muslim ve diğer kitaplarda, Hz. Peygamber'in birgün yatsı namazından sonra şöyle buyurduğu Abdullah ibni Ömer'den rivayet edilmiştir: "Bu

139-Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Ya'la rivayet etmiştir. Ayetler de bu manaya delalet etmektedir. Ayrıca bkz. Ali el-Kari, el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevdua, 1/285, Beyrut, 1986.

140-İbn Kesir, a. g. e. , 1/334, 1/336-337.

141-Ebu'l-Faraca ibn el-Cevzi, Ucaletu'l-Muntazir fi Şerhi Haleti'l-Hıdr'dan naklen İbn Kesir, a. g. e. , 1/334.

gece gördünüz mü? Şüphesiz yüz yıl sonra bugün yaşayanlardan kimse hayatta kalmayacaktır."[142] Yine Muslim ve diğer kitapların rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Yüz yıl sonra bugün yaşayan hiçbir nefis yaşamayacaktır"[143] Bu hadisler de gösteriyor ki, belirtilen süreden sonra o gün yaşayanlardan kimse sağ kalmayacaktır. Hızır da o gün yaşıyor idiyse, o da yüz yıl sonra ölecekti, demektir.

Buhari'de, Hızır ve İlyas'ın bugün de yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş ve şöyle demiştir: "Bu nasıl mümkün olsun ki? Rasulullah vefatına yakın bir zamanda şöyle buyurmuştur: "Bugün yaşayanlardan hiçbir kimse yüz yıl sonra yaşamaycaktır."

Bu ve benzeri bütün deliller Hızır'ın halen yaşamadığı ve ölümsüz olmasının sözkonusu olmadığını göstermektedir. Zaten şu anda ve bundan sonra kıyamete kadar yaşamasının şerî ve aklî makul hiçbir gerekçesi yoktur[144].

"Ledunnî ilm"e gelince; Tasavvuf ilimlerinin büyük çoğunluğu bu ilme dayanmaktadır. Şeriatın ölçülerine göre buna ilim demek ne derece doğru olur? Tasavvufçular bunu Kur'an ve Sünnet ile bildirilenlerin dışında ve gaybten gelen bilgi olarak kabul etmektedir. Doğrudan doğruya Allah tarafından tasavvufçuların kalblerine ilka edilen veya onların kalbinde doğan ilim olarak bilinmektedir.

Buna hakikat ilmi, ledunni ilim, mükaşafe ilmi, mevhibe ilmi, sırlar ilmi, meknun (gizliler) ilmi, veraset ilmi, rabbani ilim de denir. Bu ilme sahip olan kişiye ledunni sır sahibi, Hızırvari ruh sahibi veya "Hızır gibi bir makama sahip" adı verilir. eş-Şa'ranî ve benzerleri bu ilme batın ilmi denilmesinin doğru olmadığını savunuyorlarsa da, realite budur ve şeriat olarak gelen açık ilmin zıddı anlamındadır[145].

Tasavvufçular ledunni ilime dayanak olarak "Ve katımızdan (ledünnümüzden) ona bir ilim öğretik" ayetine sarılmışlardır. Anlamı apaçık olmasına rağmen onu akla hayale gelmeyen her türlü aklî ve naklî batıl bilgilerin dayanağı yapmışlardır[146].

"Ledünnâ" kelimesinin anlamı, yanımızda demektir."Min ledünnâ"nın anlamı da yanımızdan, demektir. Bilindiği gibi bize verilen bütün bilgiler e-

---

142-Muslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Hanbel.

143-Muslim, Tirmizi, İbn Hanbel.

144-el-Alusi, a. g. e. , 15/320-328. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, a. g. e. , 197-232, Hüseyin İbn Mehdi el-Ğuneymi, Mearicu'l-Elbab fi Menahici'l-Hakki ve's-Savab, 49-50

145-Alusî, a. g. e. , 16/330, 15/330, 16/19; eş-Şarani, et-Tabakatu'l-Kubra, 1/170, 2/56, 76, 152.

146-Bu nevi anlayışlar için mesela bkz. İsmail Hakkı Bursevi, Ruhu'l-Beyan, 5/270-272, ; Ali İbn İbrahim el-Muhayimi, Tabsıru'r-Rahman ve Teysiru'l-Mennan, 1/451-452.

sas ve kaynak olarak Allah tarafındandır. Peygamberlere verilen ve vahiy yolu ile gelen bilgiler özel anlamda Allah tarafından verilir. Bu bakımdan ayette geçen "min ledünnâ"nın anlamı, Allah tarafından ve vahiy yolu ile verilmiş olması demektir[147]. Daha önce Salih Kulun nebi olduğunu ve Allah tarafından kendisine Hz. Musa'dan farklı olarak bazı bilgilerin verildiğini görmüştük.

Kurtubî, tasavvufçuların ledünnî ilim iddialarına cevap vererek şöyle demektedir:

"Netice olarak, Allah'ın ahkamını bilmenin risalet yolu dışında bir yolu olmadığına dair katî ilim ve zaruri yakîn hasıl olmuş, selef ve halef icma etmiştir."[148]

Usulde kesin olarak kabul edilmiştir ki, ilham ile herhangi bir şekilde istidlal etmek caiz değildir. Çünkü insan masum değildir. Tasavvufçuların ilham alan kişinin ilhamla amel etmesinin caiz olduğu yolundaki iddiaları şer'î bir delile dayanmadığı için geçerli değildir. Zira ilham alan kişi masum değildir ve masum olmayanın aklına gelen şeyler güvenilir olamaz. Zira şeytanın ona istediği şeyleri karıştırmış olmasından emin değiliz. Halbuki şeriata uymakla hidayetin olacağı kesindir. Ama ilham, akla gelen şeyler ve benzerlerine uymada hidayet kesin değildir.

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Salih Kul (Hızır), tasavvuf meşrepli kimi şahısların iddia ettiği gibi veli değil, nebidir. Yani Allah tarafından peygamber olarak gönderilmiş bir insandır. Yoksa nübüvveti olmayan, sadece velayeti ile bu olağanüstü şeyleri yapan bir insan değildir.

Yine anlaşılmıştır ki, insan ne kadar mükemmel olursa olsun, hiçbir zaman bir peygamber seviyesinde olamaz ve bilhassa şerî ahkama taalluk eden konularda peygambere akıl hocalığı yapamaz. Aksine, insan ne kadar mükemmel olursa olsun, mutlaka peygambere uymakla mükelleftir.

Yine anlaşılmıştır ki, Hz. Musa ile Salih Kul (Hızır) kıssasında tasavvufçuların iddia ettiği gibi şeriat-hakikat, batın-zahir gibi şeylere dayanak sayılacak şeyler sözkonusu değildir. Sadece Allah'ın peygamberlerinden birine bildirirken, diğerine bazı şeyleri bildirmemesi sözkonusudur.

h. Tasavvufta İyileştirme Çabaları

Hicri ikinci asra gelindiğinde İslam alemi artık Yahudilik ve Hıristiyanlık, Yunan felsefesi, İran ve Hint kültürü gibi din ve felsefe mensuplarının

147-Gazali bunu şöyle belirtmektedir: "Gerçi her ilim onun nezdindendir. Ancak bazı insanların öğretmesiyle meydana gelmektedir. Buna ledunni ilim denmez. Ledunni ilim, bilinen bir dış sebep olmaksızın kalbe üflenen ilimdir. ", İhya, 3/23, el-Halebi, 1939

148-el-Kurtubî, el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, 11/40-41, özet olarak, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Mısır, 1968.

düşünce ve inançlarıyla iyice muhatap olmuş ve onlarla içiçe yaşamıştır. Mezhepler, fırkalar ve muhtelif bilimler bu kültür ve felsefelerle silahlanmış ve onları kullanmıştır. Kur'an ve sahih sünnetin gösterdiği vasat İslami hayattan zühd şeklinde bir sapma olarak ortaya çıkan tasavvuf da bundan yeterince nasibini almıştır.

İkinci asırdan itibaren bu kültür ve düşüncelerin etkileri tasavvufçuların yaşayış ve düşünüşlerinde açık ve etkin bir şekilde kendini göstermiş ve çok geçmeden ona boyasını vurmuştur. Tasavvuf alanında İslam anlayış ve düşüncesine yabancı bir takım nazariye ve düşünceler, yaşayış ve davranışlar ortaya çıkmıştır. Bunlar felsefe olarak Hallac ve ekolünde zirveye ulaştığı gibi, yaşayış olarak da onun çağdaşı tasavvufçularda da çok yönlü bir şekilde kendini göstermiştir.

Ebu'l-Hasan es-Serî es-Sakatî (öl. 253/867) Bağdat'ta vera ilminden, Ahmed ibn Havkal'in talebesi Abu Hamza Muhammed ibn İbrahim es-Sadrî (öl. 269/882) aşk, kurb, zikir, üns, himmeti cem'etmekten, Ebu Yezid el-Bistami (öl. 261/874) sekr'den, Zinnun el-Mısrî'nin talebesi Ebu Said el-Harraz (öl. 277/890) fena'dan, Ebu Salih Hamdun el-Kassar (öl. 271/884) Melamilikten[149] , Hallac-ı Mansur (öl. 309/921) hulul'dan söz etmiş ve felsefesini yapmışlardır. Daha önceleri ferdi zühd şeklinde bir yaşayış olan tasavvuf artık müridlerin yetişip mezun olduğu felsefi bir ekol veya ekoller haline gelmiştir.

Bu aşamada tasavvufun en çok Şiilik'ten etkilendiği, düşünce ve felsefesinde batınilik boyası taşıdığı söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, hulul ve ittihad inancını savunan tasavvufçular bir nevi hulul ile imamın uluhiyetine inanan gulatı şia ve özellikle Batınıyye İsmailiyye'den etkilenmişlerdir. Yine imam ve nakipler konusundaki inançlarına benzer olan kutup, ğavs, ebdal gibi hiyerarşik rütbeleri de onlardan almışlardır. Köklerinin hırkayı Hasan-ı Basri'ye giydirdiği söylenen Hz. Ali'ye dayandığını iddia etmeleri de bu etkinin sonucudur. Daha sonra Suhreverdi el-Maktul ve Molla Sadreddin eş-Şirazî'de en açık ifadesini bulacak olan işrak felsefesi de bu etkinin açık bir ifadesidir[150].

149-Melamilik tarikatı ondan yayılmıştır. Eflatun'un Cumhuriyet kitabında anlattıklarına dayanır. Halkın gözünde kendini kötü gösterme felsefesini benimser. Bkz. Adem Metz, a. g. e, 2/25-26.

150-İbn Haldun, Mukaddime, 473, Müessesetu'l-Alemî Beyrut, trs; Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam, 444-451, Daru'l-fikri'l-Arabi, Kahire.

İbn Haldun'un tasavvuf hakkındaki fetvasını da bu münasebetle aktarmak istiyoruz. Tarikatın iki türlü olduğunu, bunlardan birincisinin selefin yolu olduğunu belirttikten sonra ikincisi için şöyle demektedir:

"İkinci tarikat bid'atlarla doludur. Sonraki (müteahhirin) sofuların tarikatıdır. Birinci tarikatı his perdesini açmak için kullanırlar, çünkü onun sonuçlarındandır.

Bu sofulardan ibn Arabi, İbn Sebîn, İbn Berracân ve onların yolundan gidenler sayılabilir. Kitapları açıkça küfürle, çirkin bid'atlarla zahir (nasları) en çirkin şekilde te'villerle doludur. İnsan onlara baktığı zaman bu tevilleri İslam'a veya şeriata nisbet etmekten utanır. →

Tasavvuf düşüncesindeki bu gelişme ve evrimleşmenin sonucu olarak iddialarını ispatlamak için Kur'an ayetleri batınî bir metodla te'vil edilmiş ve anlamları saptırılmış, şeriat karşılığı hakikat uydurulmuş ve birbirinden ayrılmıştır. Artık şeriat tasavvufçu olmayan fakih, muhaddis, müfessir ve kelamcı gibi dini nasslarla uğraşan ve tasavvufçuların iddiasına göre batın ilminden yoksun olanlara mahsus olurken, hakikat, başkalarının idrak edemediklerini idrak ettiklerini iddia eden ve kendilerini batın ehli olarak niteleyen tasavvufçulara mahsus olmuştur. Zahir veya şeriat ehlinin idrak edemediği şeyleri de keşf ve ilham yolu ile elde ettiklerini söylemişlerdir.

Bu bölünmenin sonucu olarak üçüncü asırdan itibaren tasavvufçuların büyük çoğunluğu yahut ileri gelenlerinin büyük bir kısmı gün geçtikçe şeriattan uzaklaşmış ve hakikat ehlinden tekliflerin düştüğünü söylemeğe başlamışlardır. İbadetleri de batını bir yolla te'vil etmişlerdir. Bu durum müslüman kitlelerin nefretine yol açmış, alimler tepkiler göstermiş, sapık olarak niteledikleri bu insanların yargılanıp cezalandırılmaları için girişimlerde bulunmuşlardır. Nitekim bu girişimlerin sonucu olarak birtakım tasavvufçular cezalandırılmıştır[151].

Kuşeyri, *er-Risale*'sinde sözkonusu dönemde tasavvufçuların nasıl İslam'dan uzak bir hayat yaşadıklarını ve İslamdışı nasıl sapık bir anlayış sergilediklerini şöye dile getirmektedir:

"Şimdi sufiler şekil ve kıyafet bakımından eski sufilere benziyor, ama ruh ve muhteva bakımından başkalaşmışlardır.

Tasavvuf yolunda bir duraklama ve gevşeme başgöstermiştir. Daha doğrusu, bu yol hakiki manasıyla yok olup gitmiştir. Kendileriyle hidayete ulaşılan şeyhler vefat edip gitmiş, şeyhlerin gidişatına ve adetlerine tabi olan gençler azalmış, vera kaybolmuş, vera sergisi dürülmüş, tamah kuvvetlenmiş, ihtirasın kökleri ve bağları güçlenmiştir. Şeriata hürmet hissi kalplerden zail olmuştur. Dine karşı kayıtsızlığı, menfaat temin etmenin en güvenilir vasıtası olarak kabul eden zamanın sofuları, haram ile helal arasında fark görmez olmuşlardır. Dine ve din büyüklerine karşı saygısız olmayı, din haline getirmişlerdir. İbadet etmeyi hafife almışlar, namaz kılmayı ve oruç tutmayı, basit bir şey saymışlar, gaflet meydanında at koşturmuşlar-

---

Bu sapık inançları içeren kitapların hükmüne gelince; İbn Arabi'nin Fususu'l-Hikem, el-Futuhatu'l-Mekkiyye, İbn Sebin'in el-Bud, İbn Kısiy'nin Hal'u'n-Na'leyn gibi insanların elinde bulunan kitapların bulunduğu anda ateşte yakılması yahut okunmayacak ve mürekkebi silinecek şekilde su ile yıkanması gerekir. Çünkü din ve kamunun yararı sapık inançların yok edilmesi gerektirir. Genel zararı önlemek için yöneticilerin bu kitapları yakması lazımdır. Bu kitaplardan sahip olan kişilerin de onların yakılmasını sağlamaları gerekir. " İbn Haldun, Şifau's-Sail li Tehzibi'l-Mesail, 110-111, Önsöz ve notlarla neşreden Muhammed b. Tavit et-Tanji, Osman Yalçın Matbaası, İst. 1958.

151-Bkz. Adam Metz, a. g. e. 1/366, Ahmed Emin, Duha'l-İslam, 1/132-134, 154-155, Zuhru'l-İslam, 56-71

dır. Nefsani arzulara kendilerini teslim etmişler, işlenmesi yasak olan şeyleri hiç aldırmadan işlemişler, halktan, kadınlardan ve zalim devlet adamlarından elde ettikleri şeylerden hiç çekinmeden faydalanmışlardır.

Sonra bu nevi kötü şeyler yapmaya da kanaat etmeyerek en yüksek manevi hallere ve hakikatlere ulaştıklarını söylemişler, bu gibi şeylerden bahsederek kulluk boyunduruğundan kurtulup hürriyete kavuştuklarını, Allah'a vuslat hali ve hakikati ile muttasıl olduklarını, daima hak ile kaim bulunduklarını, iradelerinin Allah'ta fena bulduğunu ve kendilerini Allah'ın böyle hareket ettirdiğini, nefsaniyetlerinin yok olup fena mertebesine ulaştıklarını, işledikleri haramlardan veya işlemedikleri farzlardan dolayı azarlanıp yerilmeyeceklerini, ehadiyyetin sırlarını keşif yolu ile bildiklerini, cismani varlıklarının çarpılma ve kapılma suretiyle kendilerinden tamamen alındığını, güya nefislerinden fani olduktan sonra samediyetin nurlarıyla baki kaldıklarını, konuştukları zaman kendilerinden değil, kendilerinin adına başkasının (Hakk'ın) konuştuğunu, tasarruflarında kendilerinin dışında bulunan bir veli (mütevelli-i Hak)nin bulunduğunu (hal ve hareketlerinin Hak tarafından idare edildiğini) iddia etmişlerdir."[152]

Tasavvufçuların İslam'ın metodundan uzak bir metod izlemeleri ve İslam'ın hidayetinden gittikçe uzaklaşmalarına, alimler büyük tepkiler göstermiş, yukarıda belirtildiği gibi, işi mahkeme ve cezalandırmalara kadar götürmüşlerdir. Bir taraftan emri bil ma'ruf nehyi ani'l-münker görevini yapan gönüllü müslümanlar ve topluluklar, bir taraftan da bu fitnenin yasal yollarla önlenmesi için çalışan kişiler, tasavvufçuların sapmalarını önlemek için her yola başvurmuşlardır.

Bunların yanında tasavvuf yolunu izleyip o cemaatin içinde olan, ancak işi bu kadar ileri götürmeyip kimi kültürel bozukluklara rağmen, şeriata bağlılığı devam ettiren bazı tasavvufçular da bu sapıklığa karşı çıkmış ve böyle bir şeyin İslam'la bağdaşamayacağını söylemiştir. Gördükleri yanlış anlayış ve davranışların önüne geçmek için çevrelerini uyarmaya ve kendilerine göre doğru olan yolu göstermeye çalışmışlardır. Bunun için kitap ve risaleler yazmış, vaaz ve nasihatlarda bulunmuşlardır. Başka bir ifade ile tasavvufta bir iyileştirme ihtiyacını görmüş ve ellerinden geldiğince bir ayıklama yapmaya çalışmışlardır. Tasavvufta iyileştirme amacıyla kaleme alınan kitaplardan Ebu Nasr es-Serrâc et-Tûsî (öl. 378/988)nin *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, onun talebesi Ebu Abdirrahman es-Sulemî (öl. 412/1021) nin *Kitabu's-Sunen*, *Tabakatu's-Sufiyye*, *Resail* gibi kitapları, es-Sulemi'nin talebesi Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî (öl. 465/1072)nin *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, Ebu

152-er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 1/20-21, Tah. Abdulhalim mahmud-Muhammed İbn eş-Şerif, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, trs.

Hamid Muhammed el-Gazali (öl. 505/1111)nin *İhyau Ulumi'd-Din* başta olmak üzere diğer bazı eserleri sayılabilir. Gerçi iyileştirmeye çalışanların tümü Hallac ve Bistami gibilerin adını belirterek sarahaten karşı çıkmamış, dolaylı olarak eleştirmişlerdir.

Bu saydığımız kişiler ve başkaları tasavvufta bir ayıklama yapmaya çalışmış, kendilerine göre gerçek tasavvuf ve ehli ile gerçekdışı tasavvuf ve sahte tasavvufçuları birbirinden ayırdetmek gerektiğini söylemişlerdir. Kitaplarında birtakım tasnifler ve tahliller yaparak çığırından çıkarılmış bulunan tasavvufu kendilerine göre tekrar Kur'an ve sünnet yoluna getirmeye gayret etmiş, bu yola muhalif düşen şeylerden ayıklamaya çalışmışlardır. Ancak yapılan bütün bu çabalar yine tasavvuf gözlüğü ve kurallarıyla yapıldığı için dönüp dolaşmış ve baştan beri bir sapmanın ürünü olan tasavvufu ortaya koymaktan öteye geçememiştir.

Tasavvufta iyileştirme yapmaya çalışan bariz kişilerden bazılarını saydık. Bu iyileştirme çabalarının tasavvuf kültüründen uzak Kur'an ve sahih Sünnete göre olup olmadığını ve amacına ulaşıp ulaşmadığını görmek için onlardan en meşhur ve toplum tarafından Kur'an ile sünnet yoluna en yakın kabul edilen Gazali ve Kuşeyri'nin iyileştirme çabaları üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Gazali'nin iyileştirme çabaları:

Yıllarını felsefe ve mantık gibi ilimlerin yanında şeriat ilimlerini okuma ve okutma ile geçiren Gazali'nin sonunda bütün bunların kurtuluş yolu olmayıp kurtuluşu yalnızca tasavvufta gördüğünü belirtmemiz sanırım onun kimliğini ve din anlayışını ortaya koymaya yeterli olur. Mantık, felsefe ve kelamın cedel metodu ile zihin ve vicdanları ikna ve tatmin etmek yerine, hasmı ilzam etmeye yönelik bulunan kuru cedel metodundan Gazali'nin yüz çevirmesine hak vermiyor değiliz. Ancak din ilimlerinin ihyası amacıyla yola çıkan ve en meşhur eserine bu adı veren Gazali gibi bir insan gönül isterdi ki öncü sahabenin ve kendi zamanına kadar yaşamış olan tevhid ehlinin yolundan giderek Kur'an ve Sünnet yolunu izlemiş ve din ilimlerinde gerçekten bu iki esas ışığında tecdid yapmış olsun. Gönül isterdi ki, Gazali büyük dehasını ve ilmi birikimini din ilimlerinin Kur'an ve sünnet metodu ve yolu ile tecdidi için kullansın ve Kur'an'a, yani Rasulullah'ın yoluna insanları davet etsin.

el-Munkizu min ed-Dalal kitabının girişinde açıkladığı gibi Gazali'nin Kur'an ve sünnet metodundan uzak olan tasavvuf yolunu insanlar için hidayet yolu olarak tercih etmesini anlamamız mümkün değildir. Gazali'den ön-

ce de birçok müceddıtler ve alimler gelip geçti. İnsanları Kur'an ve Sünnet yoluna iletmek için ellerinden geldiği kadar çaba gösterdiler. Hiçbiri, Gazali'nin yaptığı gibi Kur'an ve sünnete davet yerine halvet, mücahede, keşf, ilham, ruhlarla konuşma ve mükaşefe yoluna davet etmedi. Hiçbiri bilgi edinmenin yolu olarak vahiy, okuma, çalışma ve istidlal yerine, halvet, keşf ve ilham yolunu tecdit yolu olarak sunmadı.

Gazali, okuma ve çalışma ile elde edilen akli ve nakli ilimler yerine, halvet, zühd ve dünyadan tümüyle soyutlanarak yapılan riyazat sonunda kalbe Allah tarafından akacak ilhamların gerçek bilgiler olduğu ve insanların ancak bu bilgilerle kurtuluşa erebileceklerini söylemektedir. Dış dünyaya açılan duyuların şeytanın kalbe giriş kapıları olduğunu söylerken, ilham yolu ile direkt kalbe gelen bilgilerin gerçek ve kurtarıcı bilgiler olduğunu söylemektedir. Bunların örneklerini göreceğiz.

Gazali, *İhyau Ulumiddin* kitabını din ilimlerini kendisine göre diriltmek için yazmıştır. Kitapta geniş bir kültür, derin psikolojik analizler ve yorumlar bulunmaktadır. Uzun yılların sağladığı deneyimi ve kültür birikimini tasavvuf İslamını ihya etmek için ustalıkla kullanmaktadır. Özellikle insanın ruh ve iç dünyası alanında yaptığı tahliller insan psikolojisi alanında büyük bir bilgi serveti oluşturmaktadır. İnsan psikolojisi ve din psikolojisi alanında çalışan kişileri Gazali'nin bu geniş kültür ve tahlillerinden sanırım büyük ölçüde yararlanabilirler.

Ancak Kur'an, Sünnet ve onlara bağlı olarak ortaya konan islami metodoloji açısından bakıldığında Gazali'nin okuma, araştırma ve değerlendirme yaparak sonuçlara ulaşma yerine halvet, riyazat, keşf ve ilham yolunu tercih etmesini, kısaca akıl ve nakil yolu ile elde edilen bilgiler yerine mükaşefe ve ilham yolu ile gelen bilgilere yönelmesini tasvip etmemiz mümkün değildir. Ayrıca geniş bilgi ve kültürüne rağmen seçme ve ayıklama yapmadan karanlık gecede ormanda odun toplayan kişinin önüne gelen her şeyi topladığı gibi , hadis adına önüne çıkan her haberi alması ve İhya kitabını bu tür hadislerle doldurarak onları açıklamalarında altyapı olarak kullanması bağışlanacak birşey değildir.

Yine, kendisi tevilin kötülüğünü vurgulamasına ve ehli kitabın bu tevillerle sapıttıklarını söylemesine rağmen[153], kimi ayetleri normal konum ve

153-Lafızları zahiri anlamlarından başka anlamlara tevil etmenin sakıncasını Gazali şöyle belirtmektedir: "Diğer bir konu da şeriatın lafızlarını anlaşılan açık anlamlarından akıllara bir yararı gelmeyen batıni başka anlamlara çekmektir. Batınıye'nin yaptığı teviller gibi. Bu da haramdır ve zararı çok büyüktür. Zira, şeriatın sahibinden bir delili akli bir delilin gerektirdiği zarurete dayanmaksızın lafızları açık anlamlarından başka anlamlara çekmek, lafızlara güveni yıkar, Allah ve rasulünün sözlerini anlamsız kılar. Bu da zararı büyük yaygın bidatlardandır. Bunu yapanlar halka garip gelecek şeyler söyleme peşindedirler. Batınıyye, zahir anlamlarını tevil ederek ve kendi düşüncelerine uydurarak bu yolla şeriatın tümünü yıkmışlardır" , İhya, 1/43, el-Halebi, Kahire, 1939

anlamlarının dışına çekerek tevil etmekte, onlara tasavvufi anlamlar yükleyerek alanlarının dışında kullanmaktadır. Konumuz ayet ve hadisleri kullanması olmadığından bununla ilgili sadece bir iki örnek vermekle yetinip "din ilimlerini tecdit" diye insanlara sunduğu görüşleri üzerinde duracağız.

Kalb ve nefis üzerinde durarak iç yeteneklerin birbirleriyle olan ilişkilerini örneklerle anlatmakta, onlarla ilgili olarak verdiği örnekte şöyle demektedir:

> "Bil ki vucut bir şehir gibidir. İnsandaki idrak eden akıl da o şehri idare eden hükümdar gibidir. İdrak eden açık ve gizli duyuları da o hükümdarın askerleri ve yardımcıları gibidir. Organları da vatandaşlar gibidir. Şehvet ve ğazaptan ibaret olup kötülüğü emreden nefsi emmare de ülkesinde hükümdarla savaşan ve vatandaşlarını helak etmek isteyen düşman gibidir. Böylece hükümdarın vucudu bir ribat, nefsi ribatta oturan ve onu koruyan kişi gibi olur. Düşmanı ile savaşıp istediği şekilde hezimete uğratırsa, Allah'ın huzuruna vardığı zaman akibeti iyi olur. Nitekim Yüce Allah "Allah mal ve canlarıyla cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır"[154] buyurmaktadır".[155]

Görüldüğü gibi ayet müminlerin mal ve canlarıyla Allah yolunda cihadını anlatmakta ve bunların cihad etmeyenlerden üstün olduğunu belirtmektedir. Ama Gazali bu cihadı insanın kendi içindeki manevi kuvvetlerinin birbiriyle çatışması alanına çekmekte ve ayeti o şekilde kullanmaktadır. Nitekim bu anlayışını desteklemek için de meşhur "Küçük cihaddan büyük cihada döndük" uydurma hadisini kullanmaktadır[156].

Kalbin askerlerini açıklarken bunların gözle görülen ve ancak basiretle görülen askerler olduğunu, kalbin kral, askerlerinin de hizmetçi ve yardımcılar hükmünde olduğunu, gözle görülen askerlerinin beş duyu ve organlar olduğunu, bunların kalbe itaatsizlik edemeyeceğini, duyu ve organların kalbin emrinde oluşunun meleklerin Allah'ın emrinde olmasına benzediğini, ancak meleklerin Allah'a itaat ettiklerinin bilincinde oldukları halde organ ve duyuların kalbe bilinçsiz ve iradesiz itaat ettiğini belirtmektedir. Bu anlatımında da "Rabbinin askerlerini O'ndan başka hiçbir kimse bilmez"[157] ayetini esas almaktadır. Nitekim duyu organlarının kalbin askerleri olup emrinde çalıştıklarını söylerken de meleklerin Allah'a bilinçli ve iradeli olarak itaat ettiklerini söylemekte, kalbin bu çabasını Allah'a doğru yapılan bir yolculuk olarak niteleyerek cinlerin ve insanların sadece Allah'a kulluk et-

154-Nisa, 95
155-İhya, 3/7, el-Halebi, Kahire, 1939
156-Bakınız, İhya , 3/64
157-Muddessir, 31

meleri için yaratıldığını ifade eden "Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"[158] ayetini kullanmaktadır. Ayet, Allah'ın askerlerini kendisinden başka kimsenin bilmediğini söylerken, kendisi kalbin askerlerini Allah'ın askerlerine benzetmektedir[159].

Bu şekilde Gazali tasavvufi açıklama ve benzetmeleri için ayetleri konumlarından çıkararak kullanmaktadır. Şüphesiz bu metod tasavvufun başvurduğu ve Batıniliğin tevillerine kadar varan bir yoldur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İhyau Ulumiddin kitabı tasavvuf karakterli bir kitaptır ve tasavvuf anlayışının ihyası için yazılmıştır. Akıl ve duyularla elde edilen bilgiler yerine, keşif ve ilhamla kişilere gelen bilgileri kurtuluş yolu olarak göstermektedir. Kitabın adı İhyau Ulumiddin olmasına rağmen, yapılan ihya ne yazık ki tasavvufu diriltmekten ve meselelere tasavvuf gözlüğü ile bakmaktan öteye geçememiştir. Sadece üçüncü cildinin baştarafından vereceğimiz örneklerle bunun böyle olduğunu hepimiz göreceğiz.

"Öğrenme ve alışılagelen yollardan başka yoldan sufilerin bilgi edinme yolunun doğruluğuna dair dinden örneklerin açıklanması" başlığı altında naklettiği bir dizi ayet ve hadisi bu anlamda yorumlayarak ve nasslarla açıkça çelişen kalb okuma, gaybı bilme haberleri sıralayarak delil getirdikten sonra peygamberlerin ve evliyanın gaybten haber vermesini ve rüyalarını delil göstererek şöyle demektedir:

"Bunun delili, hiçbir kimsenin inkar edemiyeceği şu iki şeydir: Biri enteresan sadık rüyadır. Şüphesiz rüya ile gayb açılır. Bunun uykuda olması caiz olursa, uyanık iken de olması imkansız değildir. Çünkü uyku ile uyanıklık arasındaki fark sadece organların hareketsiz kalması ve hissedilen şeylerle meşğul olmamasıdır. Uyanık olduğu halde dalgın olduğu için işitmeyen ve görmeyen niceleri vardır.

İkincisi de Rasulullah'ın Kur'an'da geçtiği gibi, gaybten ve gelecekten haberler vermesidir. Bu peygamber için caiz olursa, başkası için de caiz olur. Çünkü peygamber, kendisine işlerin perde arkası açılan ve insanların ıslahı ile meşğul olan bir kişidir. Dünyada kendisine işlerin perde arkası açılan ama insanların ıslahı ile meşgul olmayan bir kişinin bulunması da imkansız değildir. Bu kişiye peygamber değil, veli denir.

Peygamberlere inanıp sahih rüyayı tasdik eden kişinin kalbin iki kapısı olduğunu kabul etmesi kaçınılmaz olur; Biri dışa açılan kapıdır. O da duyulardır. Biri de kalbin içinden melekut alemine açılan kapıdır. O da ilham, ruha üfleme ve vahiy kapısıdır. Her ikisini de kabul eden kişinin bilgi edinme yolunu sadece okuyup öğrenme

158-Zariyat, 56

159-İhyau Ulumiddin, 3/5, el-Halebi, Kahire, 1939

ve bilinen sebeplere sarılma ile sınırlandırması mümkün değildir. Halbuki mücahedenin bilgi edinme yolu olması caizdir."[160]

Gazali, ilim kazanmak için alimler çabalarken, velilerin aynada eşyanın göründüğü gibi bilgilerin yansıması için kalbi cılalamakla meşgul olduğunu ve bu yolla bilgilerini kazandıklarını belirtmekte ve örnekler vererek açıklamaktadır. Bu konudaki düşüncelerinin tam anlaşılması için kendisinden uzun bir nakil yapmak istiyoruz. Şöyle diyor:

"Bil ki kalbin acaipliklerini duyular kavrayamaz. Çünkü kalbin kendisi de duyunun idraki dışındadır. Duyularla idrak edilemeyen bir şeyi anlatmak da ancak duyularla hissedilen bir örnekle anlatmakla mümkün olur. Anlayışı zayıf kişilere bunu iki örnekle anlatacağız.

a-Yere kazılmış bir havuz düşünelim. Bu havuza toprak yüzeyinde açılan kanallardan su gelebileceği gibi, tabandaki berrak suya ulaşıncaya kadar havuzun derinleştirilerek kazılması ve oradan dolması da mümkündür. Bu su daha berrak, daha bol ve kalıcı da olabilir.

Kalb havuz, su, bilgi ve kanallar beş duyu gibidir. Doluncaya kadar kalbe bilgiler duyu kanalları ve gözlemlerle doldurulabildiği gibi, bu kanallar uzlet, halvet ve gözlemsizlikle kapatılıp kalbin derinliklerini temizlemeye ve üzerindeki kat kat perdeleri kaldırmaya yönelerek içinden bilgi pınarlarının fışkırmasına da yönelmek mümkündür. Bilgilerden yoksun olduğu halde kalbin içinden bilgi nasıl fışkırabilir? diye sorarsan, cevabı şudur:

Bil ki bu kalbin sırlarındandır. Muamele ilminde anlatılmasına izin yoktur. Ancak şu kadarı söylenebilir; Eşyanın hakikati Levhi Mahfuz'da, hatta mukarreb meleklerin kalblerinde yazılıdır. Nasıl ki bir mühendis binanın projesini beyaz kağıda çizer ve bu projeye göre binayı yaparsa, yeri ve gökleri yaratan Allah da başından sonuna kadar alemin bir nushasını Levhi mahfuz'a yazmış ve bu nushaya göre varlık alemine çıkarmıştır. Varlık alemine sureti çıkmış olan alemin his ve hayalde de bir sureti meydana gelmektedir. Yere ve göklere baktıktan sonra gözlerini kapatan kişi, yer ve gök yok olmuş olsa bile, onlara bakıyormuş gibi suretini kendi hayalinde görür. Onlara bakıyor ve görüyor gibi içinde onların suretini bulur. Bu suret kalbe yansır, böylece his ile hayale giren eşyanın gerçekleri kalbde ortaya çıkar. Kalbde ortaya çıkanlar hayalde meydana gelen bilgiye uygun, hayalde meydana gelenler de insanın hayal ve kalbinden çıkarak mevcut olan aleme uygundur. Mevcut olan alem de Levhi mahfuz'da bulunan nushaya uygundur.

Sanki alem varlık bakımından dört derecedir; Levhi Mahfuz'daki varlık. Bu maddi varlıktan öncedir. Sonra hakiki varlık gelir. Sonra hayali varlık, yani hayaldeki suret

160-İhya, 3/24, el-halebi, 1939

gelir. Hayaldeki suretten sonra da fiili, yani kalbdeki suretin varlığı gelir[161].

Bu varlıkların bazısı ruhani , bazısı da maddidir. Ruhani olanların ruhanilik dereceleri de farklıdır. Bu lütuf ilahi hikmettendir. Çünkü göz bebeğini bütün genişliğine rağmen yer ve göklerin suretini yansıtacak şekilde yapmıştır. Göze yansıdıktan sonra oradan hayale yansır, oradan da kalbe yansır. İnsan ancak kendisine ulaşan şeyleri idrak eder. Şahsında bütün alemin bir misalini yerleştirmeseydi, kendi zatından ayrı olan şeyden haberin olmazdı. Kalblerde ve gözlerde bu acaip şeyleri düzenleyen, sonra kendilerini ve sahip oldukları acaiplikleri bilmeyecek kadar kimi kalbleri ve gözleri kör yapan Allah bütün eksikliklerden münezzehtir.

Konumuza dönelim; kalbte âlemin hakikat ve sureti bazan duyulardan, bazan da Levhi mahfuz'dan yansıyabilir. Tıpkı gözde güneşin suretinin bazan güneşe bakmakla, bazan da güneşi yansıtan suya bakmakla görünmesi gibi.

Kişi ile Levhi mahfuz arasındaki perde ne kadar kalkarsa, o kadar kalpte eşyayı görür ve ilim fışkırır. Böylece duyular yolu ile almaya ihtiyacı kalmaz. Tıpkı yerin dibinden suyun fışkırması gibi. Hissedilen(duyularla algılanan) şeylere ne kadar yönelirse, Levhi mahfuzu okumaktan o kadar engellenmiş olur. Tıpkı nehirlere dolan suyun yerden fışkırması engellendiği gibi. Yine, güneşin suretini yansıtan suya bakan kişinin güneşin kendisine bakmamış olduğu gibi...

O halde evliya ve enbiyanın bilgileri ile ulema ve hukemanın bilgileri arasındaki fark şudur; Evliya ve enbiyanın bilgileri melekut alemine açılan kalbin içinden gelirken, bilginlerin bilgileri madde alemine açılan duyular kapısından gelir. Kalp dünyasının acaiplikleri ve gayb ile şehadet alemleri arasında gidip gelmesini muamele aleminde tam kavramak mümkün değildir. Bu, iki âlemin girişi arasındaki farkı gösteren bir örnektir.

b- İkinci örnek, alimlerle evliyanın çalışması arasındaki farkı göstermektedir. Alimler bilgilerin kendisini kalbe doldurmak için çalışırken, sufiler sadece kalplerin temizliği, arındırılması, berraklaştırılıp cilalanması için çalışırlar[162].

Gazali'nin bilgileri kazanma yolu olarak önerdiği yol budur. Okuyup yazma ve öğrenme yerine, kalbi halvet ve mücahede ile parlatarak cilalama ve bilgilerin parlak zemin üzerinde yansımasını sağlama yolu.

Hz. Peygamber devrinden Gazali'nin zamanına kadar geçen bunca alim ve müçtehid bilgilerin bu şekilde kazanılacağını ne hikmetse bilememiş, elektriğin ve doğru dürüst lambanın bile bulunmadığı asırlar boyunca karanlık hücre veya dehlizlerde halvete çekilerek gözlerini kapatıp kalblerini mücahede ve riyazat ile parlatmaya ve suyun havuzda yerin dibinden kaynadığı gibi Levhi Mahfuz'dan bilgilerin kaynaması için hazırlayacağına,

161-Görüldüğü gibi, sudur veya tenezzül nazariyesinin değişik bir versiyonu gibi.
162-İhya, 3/19-21, el-Halebi, 1939

harf harf, kelime kelime ve cümle cümle okuyarak gözlerini kör etmiş, zihinlerini yıpratmış ve ömürlerini tüketmişlerdir. İlim tahsili için kimi yaya, kimi binek üzerinde günler ve haftalarca yol tepmişler, yıllarca gurbette ömür tüketmişler ve gerekli bilgileri kavramak veya ezberlemek için gece gündüz çalışmışlardır. Halbuki Gazali'nin bulduğu bir metodla dünyanın her şeyinden yüz çevirip karanlık bir hücreye kapanarak açlık, uykusuzluk, mücahede ve halvetle kalplerini parlatmaya, keşf ve ilhamların radyo aktif dalgaları gibi yansımasına hazır duruma getirmeye çalışsalardı, hatta direkt Levhi mahfuz'dan bilgiler almak için kalplerini parlatıp cilalasalardı daha iyi olmaz mıydı!? Ne dersiniz, acaba İslam ümmetinin bugünkü duruma gelmesinin en büyük sebeplerinden biri, bu anlayışın müslümanlar arasında revaç bulması olmasın!?

Gazali'nin tasavvufta yaptığı iyileştirme veya yenileştirme budur. Kendi ifadesiyle söylersek, İslam ilimlerinde yaptığı ihya budur. Acaba kendi dönemine kadar iyi kötü devam eden İslam ümmetinin varlığı Gazali'nin bu ihyasından sonra güç mü kazanmıştır, yoksa bugün varmış bulunduğumuz Batının sömürgesi ve topluca irtidat mı gerçekleşmiştir!

Gazali, bu tutumu ile tasavvufçuların Levhi Mahfuz'u okuduklarını, bilgilerini direkt Allah'tan aldıklarını, keşf yolu ile hadislerin sıhhatini belirlediklerini, duyularla elde edilen bilgilerin kabuk ve keşf yahut ilhamla kazanılan bilgilerin ise öz olduğunu, toplumdan ayrı uzlet ve halvet yaşayışlarını onaylamış bulunmaktadır.

Gazali'nin ihya edici metodundan bir iki örnek daha verelim. Vesveselerden kurtulmak için karanlık bir odada uzlete çekilmeyi teşvik ederek şöyle demektedir:

> "Davranış bilgilerinin en kapalısı nefsin aldatmalarına ve şeytanın tuzaklarına vakıf olmaktır. Bu ise her kul için farzı ayndır. Fakat halk bunu ihmal etmiş ve kendilerine vesvese getiren, şeytanı başlarına musallat eden, düşmanlığını ve ondan korunma yolunu kendilerine unutturan ilimlerle uğraşmışlardır. Fazla vesveseden ancak duyular kapısını kapatmak kurtarır. Halktan ve maldan soyutlanma içeriden vesvese kapılarını kapatır. Bununla beraber kalpte meydana gelen hayallerle iç girişler devam eder."[163]

Gazali, kıyametin dehşetinden ve ahiretin azabından kurtulmak için her türlü zevk, bolluk ve sevinçlerden uzak yaşamak, zaruret miktarı dışında nimetlerin helal ve haramından el çekmek gerektiğini söyleyerek nefsin ancak bu şekilde terbiye edileceğini belirtmekte ve insanlara uzlet eğitimi

163-İhya, 3/29, el-Halebi, 1939

önermektedir. Bu eğitime örnek olarak da yabani kartalın evcilleştirilme işlemini vermektedir.

"Kartal önce karanlık bir eve kapatılır. Havada uçma ve özgürce kanatlanma arzusu kalmayıncaya kadar gözleri dikilir. Sonra sahibine alışması ve sesini duyduğu zaman tanıyıp yanına gelmesi için kendisine et verilir.

Nefis de bu şekildedir. Rabbine alışması ve zikri ile ülfet bulması için önce göz ve kulağın alışılan şeylerden korunması amacıyla nefis halvet ve uzletle alışkanlıklarından kesilir. Sonra insanlar ve dünya şehvetlerine olan ülfeti yerine Allah'ın zikri ile ülfet bulması için halvette dua, övme ve zikre alıştırılır. Bu da başlangıçta müride ağır gelir, ama sonunda hoşuna gider. Tıpkı sütten kesilen çocuk ve ilk defa eğer vurulan atın bu işe önce tepki göstermesi, sonra alışması gibi."[164]

Halbuki Kur'an ve sünnette böyle bir eğitim şekli yoktur. Rasulullah ashabını hayatın içinde yetiştirmiş ve en güzel İslami eğitim vererek örnek insanlar oluşturmuştur. Hint fakirleri ile manastır eğitim tarzının İslam eğitimi ile bir ilgisi olmadığı bilinmektedir.

Gazali, ledunni ilim, keşf, kalb okuma, gaybı bilme gibi konularda bol bol örnekler getirmekte ve açıklamalar yapmaktadır. Mesela Ebu Yezid el-Bistami'nin şöyle dediğini nakletmektedir:

"Ebu Yezid ve başkaları şöyle diyordu:Alim, bir kitaptan ezberleyip unuttuğu zaman cahil kalan kişi değildir. Belki alim, ezberleme ve okuma olmaksızın dilediği zaman ilmini Rabbinden alan kimsedir. İşte bu rabbani ilimdir."Yanımızdan ona bir ilim öğrettik" sözü ile bu ilme işaret edilmektedir. Gerçi her ilim onun yanındandır. Ancak ilimlerin bazısı insanların öğretmesi vasıtasıyla olmaktadır. Bu ilme ledunni ilim denilmez. Ledunni ilim, dışarda bilinen hiçbir sebep olmadan kalbin içinde meydana gelen ilimdir."[165]

Gazali, İhya kitabını tasavvuf kültürü ile doldurmaktadır. Gaybı bilme ve kalb okuma ile ilgili ashaptan bazı kerametler aktardıktan sonra tasavvuf meşhurlarından da bazı örnekler vermektedir. Örnek olması için bazılarını nakledelim.

"Ebu Said el-Harraz'ın şöyle dediği rivayet edilir; "Mescid-i Haram'a girdim. Üzerinde iki hırka bulunan bir fakir gördüm. kendi kendime "Bu ve benzerleri insanlara yüktür" dedim. Bana seslendi ve "Allah içinizden geçenleri bilir, ondan sakının" dedi. İçimde Allah'a istiğfar ettim. Yine bana seslendi ve " Kullarının tevbesini kabul eden odur" dedi ve kayboldu. Bir daha görmedim.

Zekeriyya İbn Davud şöyle dedi: Ebu'l-Abbas İbn Mesruk, Ebu'l-Fazl el-Haşimi'nin yanına girdi. hasta idi. Aile sahibi idi. Ne ile geçindiğini bilmiyordu. Kalktığım za-

164-İhya, 3/66, el-Halebi, 1939
165-İhya, 3/23, el-Halebi, 1939

man kendi kendime bu adam nasıl geçiniyor, dedim. O anda bana seslendi ve "Ey Ebu'l-Abbas; bu alçak himmeti bırak, Allah'ın gizli lütufları vardır" dedi. (...)

Hamza İbn Abdullah el-Alevi şöyle dedi:Ebu'l-Hayr et-Tinani'nin yanına girdim. Sadece selam verip evinde birşey yememeye karar verdim. Yanından çıkınca elinde bir tabak yemekle bana yetişti ve "Delikanlı ye, şimdi kanaatin değişti" dedi. Bu Ebu'l-Hayr kerametlerle meşhurdu (...)

Şeyhlerin kalb okumaları ve insanların inanç ve düşüncelerini haber vermeleri konusunda nakledilenlerin haddi hesabı yoktur. Hatta Hızır'ı görmeleri, ona sormaları, gaybten ses işitmeleri ve başka kerametler dedikleri mitolojik şeyler sayılamıyacak kadar çoktur."[166]

Gazali, dünyanın kötü olduğu ve kişinin zaruri ihtiyaç miktarı dışında, mübah da olsa, ondan almasının sakıncalı bulunduğunu, bir hırka bir lokma anlayışını şöyle anlatmaktadır:

"Biri diyebilir ki mübah olan bir şeyden yararlanmak mübah iken, böyle bir şey nasıl Allah'tan uzaklaşmanın sebebi olabilir? Bu, zayıf bir hayaldir. Çünkü dünya sevgisi her türlü günahın başı ve bütün iyiliklerin boşa gitmesinin sebebidir. İhtiyaç dışındaki mübah da dünyadandır ve uzaklaşmanın sebebidir. Bu mesele Dünyanın Kötülenmesi bölümünde gelecektir.

İbrahim el-Havvas şöyle demiştir: Bir defasında Lukam dağında bulunuyordum. Nar gördüm. Canım çekti. Bir tane aldım ve kırdım. Ekşi görünce attım. Orada uzanmış bir adam gördüm. Üzerine arılar toplanmıştı. Selam verdim, İbrahim sana da selam olsun, dedi. Beni nasıl tanıdın? dedim. Allah'ı bilen kimseye hiçbir şey gizli olmaz, dedi. Allah'la ilişkin olduğunu görüyorum, seni bu arılardan kurtarmasını ondan isteseydin ya, dedim. Senin de Allah'la ilişkinin olduğunu görüyorum, nar yeme arzusundan korumasını ondan isteseydin ya, narın sokmasının acısını insan ahirette hisseder, ama arıların sokmasının acısını dünyada hisseder, dedi. Ayrıldım gittim.

es-Seri şöyle dedi: Kırk senedir canım pekmeze batırılmış bir lokma ekmek istiyor, ama ona yedirmedim.

O halde, kalb mübahtan yararlanmaktan alıkonulmadığı müddetçe ahiret yoluna suluk etmesi için ıslah edilmesi mümkün değildir. Çünkü nefis bazı mübahlardan alıkonulmazsa, yasak şeylere heves eder."[167]

Gazali'nin, Haris el-Muhasibi'yi de yanına alarak, zenginlik yerine fakirliği nasıl tavsiye ettiği ve helal yoldan kazanılıp helal ve hayır yollarda sarfedilse bile, mal kazanmaktan nasıl sakındırdığını uzunca anlattığı "Zenginliğin Kötülenmesi ve Fakirliğin Övülmesi" başlığı altında naklettiği şu uydurma hadisi aktarmak istiyoruz;

166-İhya, 3/23-24, el-Halebi, 1939
167-İhya, 3/65, el-Halebi, 1939

"Kiyamet günü haram mal toplamış ve haramda harcamış bir adam getirilir ve onu ateşe götürün denir. Sonra helal mal toplamış ve haramda harcamış bir adam getirilir ve onu da ateşe götürün denir. Sonra haram mal kazanmış ve helal yollarda harcamış bir adam getirilir ve ateşe götürün denir. Sonra helal mal kazanmış ve helal yollarda harcamış bir adam getirilir ve kendisine"Dur, olabilir ki bu malı kazanırken sana farz kıldığım şeylerden mesela namazı vaktinde kılmamak, ruku', sucud ve abdest gibi şeylerde kusur işlediğin olmuştur" denir. Adam, hayır ey Rabbim, helal kazandım ve helal yollarda harcadım, bana farz kıldığın hiçbir şeyi de terketmedim. Kendisine, bu mal ile binek veya elbise gibi bir şeyle başkasına karşı böbürlenmiş olabilirsin, denir. Adam, hayır, kimseye karşı ne böbürlendim, ne de gururlandım, der. Kendisine, akraba, yetim, miskin ve yolda kalmış insanlara farz kıldığım haklarını vermemiş olabilirsin, denir. Adam, hayır ey Rabbim, helal kazandım ve helal yollarda harcadım, bana farz kıldığın şeylerin hiçbirini ihmal etmedim, gururlanıp böbürlenmedim, vermemi emrettiğin hiçbir kimsenin hakkını da vermemezlik etmedim, der. Sayılan bu kişiler gelir ve kendisiyle muhakeme olurlar. Ey rabbimiz, ona verdin, zengin yaptın, aramızda yaşattın ve bize vermesini emrettin, derler. Onlara vermiş, farzların hepsini yerine getirmiş ve hiçbirinde eksikliği olmamışsa, kendisine yeme, içme ve lezzet gibi sana verdiğim her türlü nimetin karşılığını ver, denir ve sorgusu devam eder"[168].

Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnet infakı ve hayırlarda yarışmayı, can ve mal ile cihadı sürekli teşvik ve emrederken, zengin müslümanların Rasulullah'a desteği her türlü takdirin üstünde iken ve bu dünyada imtihan mal ve canlarda olurken, mal kazanmayı ve zengin olmayı cehenneme gitmenin sebebi olarak gösteren bu anlayışla toplumda kalkınma, sanayi, kafirlere karşı cihad ve daha pek çok hizmet nasıl yapılabilir? İslam'ın öngördüğü şekilde malı kazanıp yine emrettiği şekilde harcama yapılması öğütleneceği yerde, bir hırka bir lokma mantığıyla müslümanlar acaba ne yapabilirler? Servetler ve mallar kafirlerin elinde olacak, müslümanlar da mal kazanırsam cehenneme giderim, diye ödleri patlayacak, ondan sonra deri kemik zahidler, dilenci ve yoksul miskinler, aç ve sefil fakirler, kafirlerin kapılarında avuç açan muhtaçlar ve siyasi iradelerini bir lokma ekmek için kafirlerin iktidarlarına satan yığınlarla müslümanlar dünyada egemen ve İslam üstün olacak, öyle mi!? İşin ilginç yanı, Gazali ve benzerlerini baştacı edinen tasavvufi çevrelerin hiçbiri bu gibi düşüncelere iltifat etmemekte ve toplumun en zenginleri olmak için başkalarıyla yarış içinde bulunmaktadırlar.

Şüphesiz İslam, dünya hayatına geçici gözü ile bakar ve hem malın hem çocukların bir imtihan aracı ve dünya hayatının süsü olduğunu, hayır amel-

168-İhya, 3/263, el-Halebi, 1939

se peşinde olanlar, süslenenler, temiz elbise ve renkli seccade isteyenler ile günboyu kendini süsleyen gelin arasında bir fark yoktur. İnsanın kendine tapması ile bir puta tapması arasında fark yoktur. Zira Allah'tan başka neye taparsa tapsın, Allah'tan perdelenmiş olur. "[171]

Gazali'nin kitabına verdiği isme bakarak din ilimlerinde ve tasavvufta yapmaya çalıştığı yenileştirme veya ihya budur. Güzel bilgilerle tasavvuf kültürünün donatılması şayet yenileştirme veya ihya ise, ihya da böyle bir ihyadır.

Tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi İslami disiplinlerde birtakım yanlışlar, bid'at ve hurafelerin olduğu inkar edilemez. Herbir ilim dalına birtakım İsrailiyyat diyebileceğimiz şeylerin sızdığı da bir gerçektir. Bu ilimlerle uğraşan ve onlarla hayatlarını düzenleyen insanların hayatında birtakım yanlışların bulunduğu da doğrudur. Ama şu bir gerçek ki, bu ilimlerin hiçbirinde İslamdışı unsurlar İslami unsurlara galebe etmemiş veya onları ikinci planda bırakmamıştır. Hiçbir kimse buralarda yapılan yanlışlara din süsü vererek savunmamış ve kutsallaştırmamıştır. Bu ilimlerle uğraşanların hiçbiri bilgilerinin direkt Allah'tan yahut levhi mahfuzdan geldiğini veya meleklerin kendisine bildirdiğini iddia etmemiş, böyle şeyleri delil olarak göstermemiş, bu ilimlerin öğrenim ve eğitimi için din ve akıldışı bir yol tavsiye etmemiştir.

Kuşeyri'nin iyileştirme çabaları:

Abdulkerim el-Kuşeyri de kendine göre tasavvufta iyileştirme yahut yenileştirme çabaları göstermiş ve kitaplar yazmıştır. Yazdığı kitaplar arasında tasavvufla ilgili olarak er-Risale'si meşhurdur. Şüphesiz başka tasavvuf kitaplarıyla karşılaştırıldığında bu kitap zemzemle yıkanmış sayılır. Bununla beraber olaylara yine tasavvuf gözlüğü ile baktığı için o sistemin kültür ve anlayışını yansıtmanın ötesine geçememiştir. İyileştirme çabaları içinde bu kültürü kitabında nasıl yansıttığını görmek için bazı örneklere bakalım.

Tanıttığı ve menkıbelerini naklettiği kişilerden mesela Ebu Yezid el-Bistamî hakkındaki şu sözlerine bakalım:

"Bayezid demiştir ki: Yemek külfetinden ve kadın sıkıntısından beni kurtarmasını Allah Teala'dan niyaz etmek istemiştim. Sonra kendi kendime, "Rasulullah bile Allah'tan böyle birşey istemediği halde benim istemem nasıl caiz olur?" dedim ve bunun için dua etmekten vazgeçtim. Sonra Haksübhanehu ve Teala kadın sıkıntısın-

171-İhya, 3/60 vd. , Gazali, müridlere eğitim olarak yogilerin eğitimini örnek vermektedir.

dan beni kurtardı. O kadar ki karşıma çıkan kadın mı duvar mı, farkedemez oldum."[172]

Ebu Yezid, kendisini yemek ve kadın külfetinden kurtarması için Allah'a dua etmek istiyor, neticede istediği oluyor.

Acaba yemek ve kadın külfeti ne demektir? Hayatın iki sebebi ve rüknüdür bunlar. Bunlardan bir insanın müstağni kalması mümkün değildir. Karşılaştığı kadının kadın mı, duvar mı olduğunu farketmemek, acaba sağlık alameti mi, yoksa hastalık ve bozukluk alameti midir? Böyle bir meziyet fazilet midir, yoksa insan yaratılışı ve hayattaki rolü bakımından bir sapma mıdır? Şüphesiz böyle bir şeyin İslam mantığı ve insanın hayattaki rolü açısından doğru olması yahut tasvip edilmesi mümkün değildir[173].

Ama meseleye tasavvufi açıdan yahut tasavvuf gözlüğü ile bakıldığı için bu durum normal karşılanmış, belki de fazilet olarak sayılmıştır. Çünkü tasavvufta esas, kişinin bu şekilde her türlü nimetten kendini yoksun bırakması, kendini ezmesi, çile, zühd düşüncesiyle Allah'ın yarattığı hayat akışı çarkının aksine çevrilmesidir. Hıristiyan rahipliğinde olduğu gibi kadınlarla evlenmemek, dünya nimetlerini nefsine yasak etmek, temiz giyinip temiz yemekten mahrum kalmak, nefsi yenilmesi imkansız ve amansız bir düşman gibi muhatap alıp hayali bir düşmanla ömür boyu mücadele edeyim derken, hayatın altını üstüne getirmek, tasavvufun temel felsefesi ve eksenidir.

Bu manastır hayatı ve agnostik felsefe neticesinde daha bir asır geçmeden tekke ve derviş çevrelerinde İslam'a aykırı her türlü bozukluklar ortaya çıkmıştır. Kimileri pis ve murdar kıyafetlerle sokaklarda dolaşmış, kimileri kadınlarla ve meşru yollarla ilişki kuramadığı için işi lutiliğe ve taze oğlanlarla oturup kalkmaya çevirmiş[174], bunun için kinayeler uydurmuş, kimi uyuşturucuya müptela olup dumanlar içinde kendini evliya ilan etmiş, kimi sokaklara ve çöllere düşmüş, kimi insanlar yerine Allah'a aşkını ilan etmiştir. Şüphesiz bütün bunlar tasavvufun yanlış eğitim metodu, insanlara gös-

172-el-Kuşeyri, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 1/81, Tah. Abdulhalim Mahmud-Mahmud İbn eş-Şerif, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, 1966

173-Halbuki Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:" Şüphesiz bu ümmetin en hayırlısı, kadınları en çok olandır", Buhari, Nikah, 4

174-Şeyhlerin taze gençlerle oturup kalkmaktan ısrarla müridleri sakındırmaları hakkında bakınız, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 2/744-745; es-Sulemi, Tabakatu's-Sufiyye, 189, Tah, Nureddin Şeribe, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1969.

Tekke çevrelerinde Lut kavminin bu çirkin sapıklığı zaman zaman meydana gelmiştir. (örnek olarak bkz. eş-Şarani, Tabakatu'l-Kubra, 3/1535-1536, Ter. Abdulkadir Akçiçek, Cümle, İst. 1985). Çünkü tekkelerde erkekler uzun yıllar evlenmekten alıkonmakta, bu da onların oğlanlarla şehvetlerini tatmin yoluna gitmelerine yol açmaktadır. Bu eğitim şeklinin İslama ne kadar yabancı ve sakıncalı olduğu bundan da anlaşılmaktadır.

terdiği yanlış hedefler ve Kur'an ile sünnetin çerçevesini aşıp bid'at ve hurafelere dalmasından kaynaklanmaktadır.

Yine Ebu Yezid'le ilgili şöyle demektedir:

"Zühdün bir derecesi yoktur. Niçin? dedim. Şöyle dedi: Üç gün zahid oldum. Dördüncü gün zühdden çıktım. Birinci gün dünya ve içindekilerini istemedim, ikinci gün ahiret ve içindekilerini istemedim, üçüncü gün Allah'tan başka şeyleri istemedim, dördüncü gün olunca bana Allah'tan başka bir şey kalmadı. gaybten bir ses bana şöyle dediğini işittim ve anladım: Ey Ebu Yezid! Bizimle olmaya güç yetiremezsin. Bir sesin "buldun, buldun" dediğini işittim."[175]

Burada anlatılanların İslam'a uygun olduğunu kim söyleyebilir? Dünyaya ve onda bulunan şeylere karşı zahid olmayı bir ölçüde izah etmek mümkün ise de, ahirete ve orada bulunan şeylere karşı zahid olmayı izah etmek nasıl mümkün olur? Bunun anlamı, ahirette yüce Allah'ın mü'minlere vaadettiği nimetleri ve cennetleri istememek demek değil midir? Bu felsefe değil midir Rabiatu'l-Adeviyye (öl. 185/801), Ali ibn el-Muvaffak (öl. 265/878) ve Yunus Emre gibi tasavvufçuları cehennemi takmama, cenneti istememeyi söylemeye götüren?![176] İslam'ın hiçbir hükmü ile ve salih selefin hiçbir anlayışı ile izahı mümkün olmayan bu tür şeyleri el-Kuşeyrî tasavvuf olarak naklediyor, tasvip ediyor ve bu sözlerin sahiplerinin de insanlar arasında Allah'ın en sevgili kulları olduğunu söylüyor.

Belirttiğimiz gibi, bütün mesele, ölçünün yanlış olması ve değerlendirmelerin bu yanlış ölçü ile yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü metod doğrudan doğruya sonuç üzerinde etkili, hatta sonucun önceden habercisidir. Zira, Kur'an, sünnet ve ashabın anlayışıyla meseleye bakan bir insanın bu tür şeyleri tasvip etmesi yahut İslam olarak onlara bakması mümkün değildir.

Yine Ebu yezid'den nakletmektedir:

"Ebu Yezid'e soruldu: Allah yolunda karşılaştığın en çetin şey nedir? Anlatamam, dedi. Nefsinin senden çektiği en çetin şey nedir? denildi. Bunu anlatayım, dedi. Onu biraz itaata çağırdım, bana icabet etmedi. Bir yıl ona su vermedim."[177]

Bu ifadelerde de aynı çarpık manzara ile karşılaşıyoruz. Allah'a itaat ve ibadeti kabul etmeyen nefsi bir yıl susuz bırakmak, şeriat ve akılla nasıl izah edilebilir? Bu ifadeleri ne kadar hüsn-ü zanla yorumlasak, bunun oruç

175-el-Kuşeyri, er-Risale, 1/81.

176-Yunus Emre'nin cenneti, birkaç köşk ve birkaç huri diye nakledip istememesi, sözü hakkıda şeyhu'l-İslam Ebussuud'un küfürdür, dediği fetvası için bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, Ebussuud Efendinin Fetvaları, 86-87, İstanbul, 1972.

177-el-Kuşeyri, er-Risale, 1/81/82

tutmak anlamında olduğunu ancak söyleyebiliriz. Halbuki sünnete göre orucun nasıl tutulacağını biliyoruz. Bir yıl su içmemek veya nefsi bir yıl su içmemekle cezalandırmak ne sünnete göre bir oruç, ne de İslami bir eğitimdir!?

Kuşeyri herhalde bunu bilmeyecek kadar işin yabancısı değildir. Ama yukarıda da belirttiğimiz gibi tasavvuf gözlüğüyle meselelere bakıldığı için tasavvufu ihya ve tecdid düşüncesiyle yazılmış bir kitabına almayacak kadar yanlış ve sakat görmemektedir. Tasavvuf sisteminde malum silsilenin mensupları hep kutsallık halesiyle kuşatıldığı ve her söylediğinde bir hikmet olan kişiler kabul edildiği için onlardan sadır olan bu nevi şeyler de rahatlıkla süzgeçten geçmekte ve normal karşılanmaktadır.

Ebu Yezid'in bir de şu sözlerine bakınız: "Otuz senedir her namaz kılışımda, belime sardığım zünnarı koparıp atmak isteyen bir mecusiyim, itikadı içinde olduğum halde namaz kılmaktayım."[178]

Bu kişi, iktibas ettiğimiz ikinci paragrafta Allah'la konuşuyor yahut Allah'tan kendisine gizli sesler geliyor, Burada da otuz yıldır kendisinin mecusi olduğuna inanıyor ve bu inanç içinde namaz kılıyor."Zünnar" Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları ucu haçlı kuşak demektir. el-Bistami otuz yıldır keşişlerin bellerine bağladıkları zünnarı kuşanmış bir mecusi olarak kendini görmekte ve bu mecusiliğiyle namaz kılmaktadır. el-Kuşeyrî de tasavvufta tecdit olarak onun bu mecusiliğini müslümanlara fazilet örneği ve nebilerle rasullerden sonra insanlardan Allah'ın en sevgili kul örneği olarak sunmaktadır.

Yine şöyle nakletmektedir:

"Ebu Yezid bir gece ribatın suru üzerinde Allah'ı zikretmek için ribata gitti. Sabaha kadar zikretmeden kaldı. Sebebini sorduğumda şöyle dedi: Çocukluğumda söylediğim bir sözü hatırladım, onun için Allah'ı zikretmekten utandım" [179]

Her şeyden önce çocukluk yıllarında, yani insanın akil ve baliğ olmadan önce işlediği ve söylediği şeylerden sorumlu olmadığını Ebu Yezid bilmemektedir. Aynı zamanda sanki o güne kadar bundan başka bir günah işlememiş veya kötü hiçbir söz söylememiş gibi bir anlayış sergilemektedir. Halbuki insanlar işledikleri kötülükler ve söyledikleri kötü sözler için Yüce Allah'tan bağışlanma dilemeli ve ona sığınarak ibadetlerini terketmemelidir. Ama ölçü İslam yerine, tasavvuf ölçüsü olunca bunların tümü itibara alınmamaktadır.

"Oniki sene nefsimin demircisi oldum. Beş sene kalbimin aynası oldum. Bir sene

178-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/82

179-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/82

de ikisinin arasına durdum. Bir de ne göreyim, belimde açıkça bir zunnar bulunmaktadır. Oniki sene onu kesmeye çalıştım. Bir de batkım ki içimde bir zunnar vardır. Beş sene onu kesmek için çalıştım. Gözümden perde kalktı. İnsanlara baktım ve ölüler olduğunu görüp onlara dört tekbir getirdim."[180]

Herhalde Bistami, ailesinin bağlı olduğu mecusi dinini bir türlü unutamadığından zunnarı aklından çıkarmamaktadır.

Ebu Yezid'den yine şöyle nakletmektedir: "Rabbimi rüyada gördüm. Seni nasıl bulayım?dedim. Nefsini bırak ve gel, dedi."[181]

Hz. Peygamberin ve başka insanların rüyada görüldüğünü duyuyorduk ama Yüce Allah'ın Ebu Yezid gibilerin rüyalarına girdiğini bilmiyorduk. Herhalde Ebu Yezid'in rabbı dediği şey, İblis'in aldatmasıdır. "Allah her türlü eksiklikten münezzehtir ve söylediklerinden çok çok yücedir. "[182]

"Ruveym şöyle demiştir: Rıza, Allah'tan sağ tarafa koyduğu cehennemi sol tarafa almasını istememektir."[183]

"Ebu Süleyman ed-Darani şöyle demiştir: Rıza, Allah'tan cenneti talep etmemek ve cehennemden korumasını istememektir."[184]

"Ebu Süleyman ed-Darani şöyle demiştir: Umarım, rıza(hoşnutluk)dan bir parça öğrenmişimdir. Beni ateşe koyarsa, razı olurum."[185]

"Hz. Musa şöyle demiştir: Allah'ım! Benden hoşnut kalacağın bana bir amel öğret. Allah, buna gücün yetmez, dedi. Musa secdeye kapanarak Allah'a yalvardı. Allah ona şöyle vahyetti: Ey İmran oğlu! benim senden razı olmam, senin verdiğim hükme razı olmandadır."[186]

Kuşeyri'nin bir peygamber adına naklettiği bu asılsız haberi İbn Teymiyye şöyle eleştirmektedir:

"Kuşeyri'nin naklettiği şeyler arasında, muallak olarak zikrettikleri gibi, senedi zayıf

---

180-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/275

181-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/273

182-İsra, 43

183-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/424

184-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/425, İbn Teymiyye, Kuşeyri'nin Ebu Süleyman ed-Darani'den naklettiği bu sözün mürsel bir senede dayandığı ve sahih olmadığını söylemekte ve şöyle demektedir: "Bilinmelidir ki Kuşeyri bunu ed-Darani'den senedle değil, mürsel (senedsiz) olarak nakletmiştir. İbn Teymiyye, "Kuşeyri'nin Risale'sinde Rasulullah, ashab, tabiin, şeyhler ve başkalarından naklettiklerini bazan senedle, bazan da mürsel olarak nakletmektedir. Çok zaman "Şöyle denilmiştir" demektedir. Senedle zikrettiği şeylerden bazısının senedi sahih, bazısının zayıf, hatta uydurma olanları vardır. Senedle zikrettikleri böyle olunca, senedsiz zikrettikleri için bu durum evleviyetle sözkonusudur. Bu durum fıkıh kitaplarında da aynıdır. Orada zikredilen kimi hadisler sahih, kimileri zayıf, kimileri de uydurmadır " şeklinde Kuşeyrinin rivayetlerini değerlendirmektedir. Mecmuu'l-Fetava, 10/678-679

185-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/426. İbn Teymiyye, bu sözün ise sahih bir senede dayandığını belirtmektedir. Mecmuu'l-Fetvava, 10/688-689.

186-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/423

olanlar bulunmaktadır. Denildiğine göre Musa şöyle demiştir: Allah'ım! Benden hoşnut kalacağın bana bir amel öğret. Allah, buna gücün yetmez, dedi. Musa secdeye kapanarak Allah'a yalvardı. Allah ona şöyle vahyetti: Ey İmran'ın oğlu! Benim hoşnutluğum, senin benden hoşnut olmandadır."

İsrailiyyat olan bu hikaye doğru değildir. Musa İbn İmran hakkında böyle şeylerin anlatılması doğru değildir, denilebilir. Bilindiği gibi bu israiliyyatın ne senedi vardır, ne de dinden bir dayanağı bulunmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in İsrailoğulları hakkında anlattığı sabit olan şeyler gibi, sahih bir senedle sabit olanlar ayrıdır.

Fakat bu hikaye gibi yalan olduğu bilinenler vardır. Şüphesiz Hz. Musa seçkin müslümanlardan ve azim sahibi büyük peygamberlerdendir. Allah'ın kendisinden hoşnut olacağı bir ameli işlemeye gücünün yetmeyeceği nasıl söylenebilir? Biliyoruz ki Yüce Allah Muhacirler, Ensar ve güzelce onların yolundan gidenlerden razı olmuştur. Böyle iken, kendisi ile konuştuğu İmran oğlu Musa'dan mı razı olmamaktadır?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz inanıp salih amel işleyenler, insanların en iyileridirler. Onların rableri katındaki mükafatı, içinde temelli ve sonsuz kalacakları, içlerinde ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdır. Bu, Rabbinden korkan kimse içindir."[187] Bilindiği gibi, İmran oğlu Musa inanıp salih amel işliyenlerin en üstünlerindendir. Kaldı ki Yüce Allah, Musa'ya hoşnutluğunun üstünde bir meziyet vermiştir. Ona "Gözümün önünde yetiştirilmen için benden sana bir sevgi verdim"[188] buyurmaktadır.

Ona burada "Ey İmran oğlu"derken, Kur'anda "Ey Musa" diye seslenmektedir. "İmran oğlu Musa" demesi, küçümseyen bir hitaptır."[189]

Cüneydi Bağdadi ve Gazali'nin imanı avamın imanı, havassın imanı ve ariflerin imanı diye ayırdığı gibi, Kuşeyri de duayı sınıflara ayırarak şöyle demektedir:

"Denildi ki avamın duası sözlerle, zahidlerin duası fiillerle, ariflerin duası hallerle olur."[190]

Şeriatta hal veya fiille dua kavramı yoktur. Aksine, başta Rasulullah olmak üzere bütün müminler Allah'a sözlerle dua etmişlerdir.

"el-Vasıti'nin dua etmesi istendiğinde şöyle demiştir: Dua ettiğim zaman bana şöyle denilmesinden korkarım: Bizde olan şeylerini istiyorsan, bizi (sana ait olan şeylerini vermemekle) suçlamış olursun, bizde bulunmayan şey-

187-Beyyine, 6-8

188-Taha, 39

189-İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava, 10/687-688.

190-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/533.

lerini istiyorsan, bizi kötü nitelemiş olursun, razı olursan, asırlardır karara bağladığımız şeyleri sana veririz."[191]

Adam, dua ederse ya hakkı olan şeyleri isteyecek veya hakkı olmayan şeyleri isteyecek, diye dua etmeğe yanaşmamakta, nasıl olsa Allah'ın bize takdir ettiği şeyler verilecek, diyerek duadan kaçınmaktadır. Halbuki Yüce Allah " deki, duanız olmazsa, rabbim size ne diye değer versin?"[192] buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de kulların dua etmelerini isteyen ve dualarına karşılık verileceğini ifade eden sayısız ayetler bulunmaktadır. Rasulullah, dua ederek Yüce Allah'tan isteklerde bulunurken, el-Vasıti buna ihtiyaç duymamaktadır. Tuhaf bir din anlayışı değil mi?!

Kuşeyri'nin naklettiği şu keramete bakalım:

"Takî İbn Mahled'e bir kadın geldi. Oğlum Bizans'a esir düştü, küçük bir evimden başka hiçbir malım yok, onu da satamıyorum, onu fidye vererek kurtaracak birine söyleseniz, ne gecem var ne gündüzüm, gözüme uyku girmez, içim rahat etmez, dedi.

Adam, peki git, Allah'ın izniyle çaresine bakayım, dedi.

Sonra başını eğdi ve dudaklarını oynattı. Biraz bekledik. Az sonra kadın oğlu ile beraber çıkıp geldi. Adama dua ederek, oğlum sağ salim döndü, sana anlatacakları var, dedi.

Genç şöyle dedi: Bir grup esirle beraber bir Bizans hükümdarının yanında esirdim. Bizi çalıştıran bir adamı vardı. Çalıştırmak için ayaklarımız zincire vurulmuş olarak bizleri sahraya çıkarırdı. Başımızdaki adamla beraber akşamdan sonra çalişmaktan dönerken ayaklarımdaki zincir çözülüp yere düştü. Günü ve saatini söyledi. Tam kadının geldiği ve şeyhin dua ettiği gün ve saate denk düşüyordu. Başımdaki nöbetçi bana kızdı ve zinciri kırdın, dedi. Kırmadım, kendisi ayağımdan düştü, dedim. Adam şaşırdı. Arkadaşlarını çağırdı. Demirciyi getirdiler ve beni bir daha zincire vurdular. Birkaç adım yürüyünce, zincir tekrar ayağımdan düştü. Bu işe hayret ettiler. Rahiplerini çağırdılar. Rahipler, annen var mı? dediler. Evet, dedim. Duası kabul edildi, Allah seni serbest bıraktı, seni zincire vurmamız mümkün değildir, dediler. Bana azık verdiler ve yanıma müslümanların tarafına götürecek adamlar verdiler."[193]

Müşriklerin eline esir düştükten sonra darağacında şehid edilen Habbab İbn Eret kurtulmuyor, Hudeybiye antlaşması sırasında müşriklerin vurdukları ayağındaki zincirlerle sürünerek gelen Ebu Cendel'in ayaklarındaki zincirler kırılmıyor da, şeyh efendinin duasıyla zincirler kırılıyor ve esirler kur-

191-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/533.

192-Furkan, 77

193-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/534-535.

tuluyor! Acaba Rasulullah bunlar ve benzeri ashabını sevmediği için mi kurtuluşları için dua etmedi, yoksa şeyhin gücü ve Allah'ın yanındaki derecesi Rasulullah'ın gücünden ve Allah'ın yanındaki derecesinden mi büyüktü?!

Başka bir yerde belirttiğimiz gibi, tasavvuf meyhane terimlerine büyük bir şevkle sarılmış ve kullanmıştır. Nitekim Kuşeyri de sufilerin hal veya makamlarını anlatırken sarhoşluk (sekr-sükr) kelimesini sanki hayra alamet bir kelime olarak almakta, sufinin ayıklık hali ile sarhoşluk halini şöyle anlatmaktadır:

"Sahv, kendinden geçme (gaybet)den sonra ayılma(kendine gelme)haline dönmektir. Sarhoşluk (sekr) ise, kuvvetli bir varidden sonra kendinden geçmedir.

Sarhoşluk, bir yönden gaybetten fazlalıktır. Çünkü sarhoş, sarhoşluk halinde tam bilincini yitirmemişse bast halinde olabilir, sarhoşluk halinde kalbinde eşyayı hatırlamaya da bilir. Bu da varidin tam etkilemediği ve bilincini tam yitirmediği sarhoş olmaya yakın kişinin durumudur.

Sarhoşluğu gaybeti geçecek kadar çok da olabilir. Hatta sarhoşun sarhoşluğu çok şiddetli olduğu zaman gaybet sahibinden de daha çok gaybet içinde olabilir. Gaybet sahibi de tam sarhoş olmamış sarhoştan daha daha çok gaybet içinde olabilir.

Gaybet, kişilerin kalblerinde ortaya çıkan hafv ve reca, korku ve arzu sebebiyle olabilir. Ama sarhoşluk sadece vecd sahiplerinde olabilir.

Kişiye güzelliğin tavsifi yapılır, kalbi coşar ve havalara girerse, sarhoş olur. (Ondan sonra sarhoşluğun ve sarhoşların övüldüğü dört tane beyit örnek olarak getirilmektedir).

Şüphesiz sahv(ayıklık), sarhoşluğa göredir. Sarhoşluğu hak ile olanın ayıklığı da hak ile olur. Sarhoşluğu bir nasiple karışık olanın sahvı da nasiple karışık olur. Sahvında haklı olan, sarhoşluğunda korunmuş olur.... Ayıklık ve sarhoşluk, zevk ve içmekten sonra olur."[194]

İçki ve içmek kelimelerini de tasavvufçular çok kullanırlar. Kuşeyri onu şöyle tasvir etmektedir:

"Sufiler zevk ve şurb(içmek) kelimelerini de kullanıyorlar. Gördükleri tecellilerin ürünlerini, keşifleri ve varidleri bunlarla ifade ediyorlar. Önce zevk, sonra, şurb(içmek), sonra kanmak geliyor. Muamelelerinin berraklığı onlara manaların zevkini gerektiriyor. Menzillere ulaşmaları içmelerini gerektiriyor. Vasıl olmalarının devamlılığı da kanmalarını gerektiriyor.

Zevkin sahibi biraz sarhoştur. İçen de sarhoştur. Kanmış olan da ayık olur. Sevgisi kuvvetli olan devamlı içer. Bu özelliği devam ederse, içmek artık onu sarhoş yapmaz. Hak ile ayık olur, her türlü nasipten kurtulmuş olur, kendisine varid olanlardan

194-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/217-218

etkilenmez ve bulunduğu halden değişmez.

Sırrı saf olanın içmesi bulanık olmaz. Şarap kimin gıdası olursa, içkisiz kalamaz ve içmeden edemez.

Şöyle demişlerdir: Kadeh mememizdir, ondan içmeden yaşayamayız.

Yine şöyle demişlerdir: Rabbimi hatırladım, diyenlere şaşarım, unuttuğum var mı ki unuttuğumu hatırlayayım. Aşkı kadeh kadeh içtim, ne şarap tükendi, ne ben kandım.

Yahya İbn Muaz'ın Ebu Yezid el-Bistami'ye "Burada aşk kadehinden içen artık hiç susamaz" diye yazdığı, onun da Bistami'ye şöyle cevap verdiği söylenir: "Senin halinin zayıflığına şaştım. Burada kainatın denizlerini içip de hala ağzını açarak istiyen vardır"[195]

Tasavvuf kitaplarında ve tasavvufu savunanlar arasında İçmek, şarap, sarhoşluk gibi kelimelerin gerçek anlamda değil, mecazi anlamda kullanıldığı savunması yapılmaktadır. Halbuki Kur'an-ı Kerim ve Sünnet sekr (sarhoşluk)u hep kötülemiş yahut övmemiştir. İslam'da sarhoşluğun veya sarhoşun övülmesi yoktur. Kötü işler ve kötü şeyler için kullanılan kelimelerle güzellikler hiçbir zaman övülmez ve tervic edilmez.

Başta Rasulullah olmak üzere, ashap ve onlardan sonra gelen salih selef Allah'a karşı olan çok sevgiden yahut fazla ibadetten sarhoş olduğu, aklını yitirdiği ve sufilerin şatahatı gibi saçmaladığı sözkonusu değildir. Allah'tan korkuları ve cehennem azabının dehşeti karşısında bütün geceler namaz kılmak, hergün oruç tutmak ve hiç evlenmemek isteyen ashaptan belirli kişilerde bile böyle bir sarhoşluk yahut kendinden geçme durumu meydana gelmemiştir.

Zaten İslam sarhoşluğa yol açan bütün şeyleri yasaklamış ve ancak akıl sahiplerini mükellef kabul etmiştir. Ama tasavvufun, sufilerin ve keramet gösterilerinin Kur'an ve Sünnet'e bağlı olması, helal ve haramı gözetmesi şartıyla ancak kabul edilebileceğini söyleyen Kuşeyri ve benzerleri bu sarhoşluğa nedense dini bir karakter vermekte ve ermişliğin büyük alameti gibi göstermektedir. Tasavvuf gözlüğü ile olaylara ve kişilere bakma budur. Böyle olmasaydı, şeriatın kesinlikle yasakladığı sarhoşluk ve onun sebebi olan şarap içmeye nasıl dini bir karakter giydirilir ve fazilet olarak insanlara sunulurdu? Kuşeyri'nin tasavvuf gözlüğü ile tasavvufta yaptığı yenilik bu kadardır.

Tasavvufta iyileştirme yapmaya çalışan Kuşeyri en aşırı sufiler gibi şeriat-hakikat ayırımı yapmakta ve şöyle demektedir:

"Şeriat, kulluk emrini tutmaktır. Hakikat, rububiyeti müşahade etmektir. Hakikatle

195-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/220-221.

desteklenmemiş her şeriat makbul değildir. Şeriatla kayıtlı olmayan her hakikat da makbul değildir.

Şeriat kullara teklifler getirmiştir. Hakikat ise, Allah'ın idaresini haber vermektir. Şeriat Allah'a kulluk yapmaktır, hakikat ise onu müşahade etmektir.

Şeriat, emrettiklerini yerine getirmektir, hakikat ise, kaza ve kaderini, açıklayıp gizlediğini müşahade etmektir.

Ebu Ali ed-Dekkak'ın şöyle dediğini işittim: "İyyake na'budu (sadece sana ibadet ederiz) şeriatı korumaktır, iyyake nestainu (sadece senden yardım dileriz), hakikatı ikrar etmektir.

Şüphesiz, Allah'ın emri ile vacip olduğu için şeriat hakikattır, onu tanımak da emri ile vacip olduğu için hakikat da şeriattır. "[196]

Şeyh-mürid ilişkileri ve müridin şeyhine tam bir teslimiyet içinde olması, ona itiraz etmemesi gerektiğini de Kuşeyri, Hz. Musa ile Hızır (Salih Kul) kıssasını örnek vererek anlatmakta ve şöyle demektedir:

"İmam dedi: Hızır'a arkadaşlık yapmak isteyince, edep şartını korudu. Önce arkadaşlık yapmak için izin istedi. Hızır ona hiçbir şeyde itiraz etmemesi ve hiçbir kararına karşı çıkmaması şartını koştu. Musa birinci ve ikinci defa muhalefet edince, onu bağışladı. Üçüncüde ise -bu da azlığın sonu ve çokluğun başıdır-ondan ayrıldı ve 'Bu, seninle benim ayrılığımızdır' dedi. "[197]

"Ebu Ali ed-Dekkak'ın şöyle dediğini duydum: Her ayrılığın başı muhalefettir. Yani, şeyhine muhalefet eden kişi onun yolundan sapmış olur. Aynı yerde otursalar bile, aralarındaki ilişki kesilmiş olur. Herhangi bir şeyhe bağlandıktan sonra kalbi ile ona itiraz kişi beraberlik antlaşmasını bozmuş ve kendisine tevbe gerekmiş olur. Kaldı ki şeyhler "Üstadlara itaatsizlik yapmanın tevbesi yoktur" demişlerdir. "[198]

"Ebu Abdirrahman es-Sulemi'nin şöyle dediğini duydum: Şeyhim üstad Ebu sehl es-Saluki'nin hayatında merv şehrine gittim. Benim oraya gitmemden önce cuma günleri öğleden önce Kur'an hatmi toplantıları düzenliyordu. Oraya geldiğim zaman bunu kaldırdığını ve Ebu'l-Ğafani için sohbet meclisi düzenlediğini gördüm. Bunun sebebini merak ettim. Kendi kendime "Hatim meclisini sohbet meclisiyle değiştirmiş" dedim. Birgün bana şöyle dedi: Ey Ebu Abdirrahman! İnsanlar benim için ne diyorlar? Kur'an meclisini kaldırmış ve sohbet meclisini kurmuş, dediklerini söyledim. Şöyle dedi: Üstadına niçin, diyen kişi asla felah bulmaz."[199]

"Ebu'l-Hasan el-Hemedani el-Alevi'nin şöyle dediği söylenir: Bir gece Cafer el-Huldi'nin yanında bulunuyordu. Eve tandırda bir kuş (veya kümes hayvanı) pişirilmesini emretmiştim. Aklım onda idi. Cafer bana, bu gece bizde kal, dedi. Mazeret gös-

196-el-Kuşeyri, a. g. e. 1/240
197-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/633
198-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/633-634
199-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/634

terdim ve eve döndüm. Kuş tandırdan çıkarıldı ve önüme getirildi. O anda kapıdan bir köpek girdi ve kuşu alıp götürdü. İçinde bazı artıklar kalan tabak da hizmetçi kadının eteğine takıldı ve döküldü. Sabah olunca Cafer'in yanına gittim. Beni görünce, şöyle dedi:Şeyhlerin dediklerini yapmayana eziyet edecek bir köpek musallat olur."[200]

"...Amcam el-Bistami'nin babasından şöyle naklettiğini işittim: Şakik el-Belhi ve Ebu Turab en-Nahşebi Ebu Yezid'e misafir olmuşlar. Sofra gelmiş, bir genç de Ebu Yezid'e hizmet ediyor. İki misafir hizmetçiye "Sen de bizimle berebar ye" demişler, hizmetçi oruçluyum, demiş, Ebu Turab ona "Ye, bir aylık oruç sevabı kazanırsın" demiş, hizmetçi yine yememiş, Şakik ona "Ye, bir yıllık oruç sevabı alırsın" demiş, hizmetçi yine yememiş, Bunun üzerine Ebu Yezid " Allah'ın cezasını davet edip durmayın!" demiştir. O genç bir yıl sonra hırsızlığa başlamış ve eli kesilmiştir."[201]

Ebu Yezid gaybı nasıl bildi değil mi?! Şeyhlerin davetini kabul etmeyen adamı Allah böyle cezalandırır, demek istiyor herhalde.

"Üstad Ebu Ali'nin şöyle dediğini duydum: Sehl İbn Abdullah Basra'da bir fırıncıyı anlattı. Sehl İbn Abdullahın arkadaşlarından biri bunu duydu. Basra'ya gitti ve sözkonusu fırıncının dükkanına gitti. Fırıncıların yaptığı şekilde yüzünü örttüğünü ve ekmek pişirdiğini gördü. Kendi kendine "Bu adam veli olsaydı, örtü olmadan da saçı yanmazdı, dedi. Selam verdi ve birşey sordu. Adam ona "Beni hor gördün, onun için sözüm sana fayda vermez" dedi ve kendisiyle konuşmayı red etti."[202]

Adamın kalbini nasıl da okudu, değil mi?!

"Meşhur olaydır; Ömer İbn Osman el-Mekki, Hüseyin İbn Mansur (Hallac)ın bir şey yazdığını görmüş, ne yazdığını sormuş, o da Kur'ana nazire olduğunu söylemiş, o da kendisine beddua etmiş ve ilişkisini kesmiştir. Şeyhler derler ki, uzun zaman sonra Hallac'ın başına ne geldiyse, o şeyhin bedduası sebebiyle geldi."[203]

Sakın kimse şeyhlere ters bir cevap vermesin veya onlara muhalefet etmesin, yoksa Hallacın başına musibetler yağdığı gibi onun da başına yağar!

"Ebu Ali ed-Dekkak'ın şöyle dediğini duydum: Belh halkı Muhammed İbn el-Fadl'ı şehirden sürgün edince, onlara beddua etmiş ve "Allah'ım, onları doğru söylemekten mahrum et" demiştir. Ondan sonra Belh şehrinden doğru söyleyen çıkmamıştır."[204]

"Ahmed İbn Yahya Ebiverdi'nin şöyle dediğini duydum: Şeyhi kendisinden razı olan kişi, şeyhine karşı saygısının kalbinden gitmemesi için hayatta mükafat görmez. Ama şeyh ölünce, hoşnutluğunun mükafatı olan şeyleri Allah ona verir. Şeyhi kendisinden hoşnut olmayan kişi de, şeyhinin ona acımaması için, şeyhi yaşadığı

200-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/634-635
201-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/635
202-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/635
203-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/636
204-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/636

sürece mükafat görmez. Çünkü şeyhler serapa mertlikle yoğrulmuşlardır. O şeyh öldükten sonra sözkonusu kişi mükafat görür."[205]

Görüyorsunuz, şeyhinizi küstürürseniz, rızkınız bile kesilir ve dünyada Allah'ın size vereceği şeyleri alabilmek için şeyhinizin ölümünü beklemekten başka çareniz kalmaz. Bankerzede veya bankazedeler gibi birşey! Ancak bankerin veya bankanın tasfiyesi tamamlandıktan sonra devlet mağdurlara paralarını ödeyebilmektedir!

Şeyhlerin büyüklüğünü hala anlamadıysanız, şu sözlere bakınız:

"İnsanlar ya nakil ve rivayet, yahut akıl ve fikir sahipleridir. Tarikatın şeyhleri ise, bütün bunların üstündedir. Başkaları için gayb olan şey onlar için açıktır. İnsanların elde etmek istediği bilgiler, Allah tarafından onlara verilmektedir. İnsanlar istidlal ehli iken, onlar visal ehlidirler."[206]

"Ahmed İbn Hanbel, Şafii'nin yanında bulunuyordu. O arada Şeyban er-Râî geldi. Ahmed, ey Ebu Abdillah! Bu adama bilgisinin azlığını göstermek istiyorum, biraz ilim tahsil etmeğe çalışsın, dedi.

Şafii, yapma, dedi. Ama Ahmed dinlemedi ve Şeyban'a sordu: Beş vakit namazdan birini kılmayı unutan, ama hangi namazın olduğunu hatırlamayan kişiye ne gerekir? dedi.

Şeyban cevap verdi: Ey Ahmed! Bu, Allah'tan çok gafil olan bir kalptir. Bir daha efendisinden gafil olmaması için tedip edilmesi gerekir.

Ahmed bu cevap karşısında bayıldı. Kendine gelince, İmam Şafii ona " Sana bu adamı tahrik etme demedim mi?" dedi.

Şeyban er-Rai onlardan okuma yazma bilmeyen (ümmi) bir kişiydi. Onlardan ürnmi olanın durumu böyle ise, acaba imamları nasıl olur?"[207]

Kuşeyri'nin müridlere öğütlerinden bazı örnekler vererek konuyu bitirmek istiyoruz.

"Müridin, bu tarikattan olmayan herhangi bir kimsenin mezhebine mensup olması çirkin bir şey olur"[208]

"Bu sınıfın usulü en sahih, şeyhleri insanların en büyüğü, alimleri insanların en bilginleri olursa, onlara inanmış olan mürid şayet suluk ve hedeflerine yavaş yavaş yükselen biri ise, onlara verilen gayb mükaşefelerine ortak olur. O zaman tarikat mensubu olmayanlara asalaklık yapmaya ihtiyaç duymaz. Ama müstakil bir halde olmayıp sadece tabi bir kişi olup tahkike ulaşıncaya kadar taklidi benimsemişse,

---

205-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/636

206-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/731-732

207-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/732-733, Şeyhlerin büyüklüğünü anlamak için ondan sonra verilen örneklere de bakabilirsiniz.

208-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/731

selefini taklid etsin ve bu sınıfın yolunu izlesin. Çünkü bunlar kendisine başkalarından daha evladır. "[209]

Sufilerin ümmetin en alimi ve en hayırlısı olduğunu herhalde Kuşeyri keşf ve kalbleri okuyarak tesbit etmiştir. Fıkıh ve kelamda bağnazlıktan sözedildiği gibi bu da tasavvufun bir bağnazlığı!

"Müridin bir şeyhten edep alması gerekir. Üstadı yoksa, ebediyyen felah bulmaz. Ebu Yezid şöyle diyor: Üstadı olmayanın imamı şeytandır."[210]

". . . Şeyhi dışında düğmesine varıncaya kadar kimseye açmamalıdır. Alıp verdiği nefeslerden bir tanesini bile şeyhinden gizlerse, beraberlik hakkına hiyanet etmiş olur. Şeyhinin söylediklerine herhangi bir muhalefeti olursa, derhal ona itiraf etmeli, muhalefet ve cinayetine ceza olarak bir yolculuk veya uygun göreceği herhangi bir cezaya tam teslim olmalıdır.

Müridlerin hatalarını şeyhlerin bağışlaması doğru değildir. Çünkü bu, Allah'ın haklarını gözetmemektir. Mürid her türlü ilişkisini kesmedikçe şeyhin ona zikir telkin etmesi doğru olmaz... Bu tarikatta karşılaşacağı zarar, zillet, fakirlik, hastalık ve acılardan dolayı tarikatı bırakmayacağı, gönlünde kolaylığa meyletmeyeceğine dair ondan söz almalıdır."[211]

"Müridin hiçbir kimseye muhalefet etmemesi gerekir. Kendisinin haklı olduğunu bilse, susar ve herkese muvafık olduğunu izhar eder... Yolculuk veya ikamette mürid sufilerin bir topluluğu içinde bulunursa, yeme, oruç tutma, hareket ve sükunda onlara zahirde asla muhalefet etmemelidir. Sadece kalbinde muhalefet eder. Kalbini Allah'la beraber tutar. Yemesini isterlerse bir, iki lokma yer ve nefse istediğini vermez."[212]

"Şeyhlerin kalbi kimi red ederse, elbette kısa bir zamanda bunun sonucunu görür. Şeyhlere saygı göstermeme zilletine düşen kişi, bedbaht olur, bu hiç şaşmaz."[213]

"Mürid şeyhlere hizmet ederken, onu akıllarından geçirirler. Hizmette ihlaslı olması ve elinden geldiği kadar hizmete devam etmesi gerekir.

Şeyhlere hizmet eden mürid, onların sıkıntılarına sabretmesi, kendileri takdir etmese bile, onlara hizmet için ruhunu feda ettiğine inanması, kusurdan dolayı onlardan özür dilemesi, gönüllerini hoş tutmak için kendisinin haksızlık yaptığını söylemesi gerekir. Kendisinin bir kusuru bulunmadığını ve şeyhlerin eziyetinin arttığını görürse, onlara daha çok hizmet ve iyilik yapmaya çalışır."[214]

"Mürid, daha doğrusu, bu yolun yolcusu kadınların işvesinden kaçınması gerekirken, kendisi buna nasıl kalkışabilir! Şeyhlerin yolu budur ve bunu tavsiye etmişler-

209-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/734
210-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/735
211-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/737
212-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/740-741
213-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/744
214-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/749

dir. Bunu küçümseyenler çok geçmeden rezil olacakları durumlarla karşılaşırlar."[215]

Kuşeyri'nin tasavvufta yapmaya çalıştığı iyileştirme yahut yenileme budur. Şeyhlere verilen olağanüstü özellikler ve müridlere reva görülen aşağılık bir hayat! Verdiğimiz bütün örneklerde görülen ve İslam anlayışıyla bağdaşmayan açık bir tasavvuf kültürü! Başka sufi yazarlar kadar hurafeler ve sapıklıklar içermemekle beraber ölçü ve kriter yine tasavvuf olduğu için tasavvuf kültürünü ortaya koymaktan öteye geçmeyen bir iyileştirme!

i. Şiilik ve Tasavvuf:

Tasavvuf akımlarına ve şia mezhebinin yapısına özellikle "ahbari" şiiliğe bakan bir insan, özellikle itikadi konularda iki taraf mensuplarının taşıdığı inanç ve anlayışın önemli noktalarda benzerlik gösterdiğini görür. Bu ortak özelliklerden bazılarını görelim:

a- Özel ilimler iddiası:

Şia'nın ayırıcı özelliklerinden biri, belki en başta geleni kendilerine mahsus ve diğer insanlarda bulunmayan birtakım özel ilimlere sahip olduklarını söylemeleridir. Bu ilimleri bazan Hz. Ali'ye nisbet ederler. Çünkü onlara göre Hz. Ali, dinin sırlarına sahiptir ve diğer müslümanlara açmadığı bilgileri Hz. Peygamber ona açmıştır. Bazan Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin çocukları olan imamların ilimlerine sahip olduklarını, bu imamların gaybı bildiklerini, hata ve unutmaktan masum bulunduklarını, İslam'ı imamların yolu dışında kimsenin anlayamayacağını, Kur'an ve sırlarının ve din hakikatinin sadece imamlarda bulunduğunu iddia ederler. Bazan da *"Fatıma Mushafı"* adını verdikleri özel bir kitaba sahip bulunduklarını ve bunun müslümanların elindeki Kur'an'ın üç katı kadar olduğunu ileri sürerler[216]. Bu konuda birtakım rivayetler de üretilmiştir. Örnek olarak bunlardan bir tanesini kaydedelim.

"Ebu Basir şöyle dedi: Ebu Abdillah'ın yanına girdim. Ebu Abdillah, Cafer es-Sadık şöyle dedi: "Bizde Fatıma aleyhasselam'ın mushafı vardır. Allah'a yemin ederim ki onda Kur'an'ınızdan birtek harf yoktur dedi."[217]

215-el-Kuşeyri, a. g. e. 2/751.

216-Abdurrahman Abdülhalik, a. g. e. , 416, 417. el-Hâc Mirza el-Hairi el-Ahkâfi, ed-Din Beyne's-Sail ve'l-Mucib, 89'dan naklen;

217-el-Kuleyni, el-Kafi, 57, İran, 1278 h. basım; Haşim Maruf el-Haseni, Dirase fi'l-Kafi lil-Kuleyni ve's-Sahihi'l-Buhari, 294'den naklen; Ali Ömer Furayc, eş-Şia fi't-Tasavvuri'l-İslami, 27, Daru Ammar, Amman, 1985.

Bazen de bütün ilimlerin içinde yazıldığını iddia ettikleri bir deri olan cifr (cefr)e sahip olduklarını söylerler[218].

Kimi dini bilgilere sahip olduklarını iddia ettikleri gibi, bazı şia ekolleri, Kur'an ayetlerinin gerçek tefsirine de kendilerinin sahip olduklarını söylerler. Hatta yüce Allah'ın Hz. Muhammed'i tenzil (Kur'an harfleri) ile, Hz. Ali'yi de te'vil ile gönderdiğini ileri sürerler[219].

Tasavvufçular da aynı yolu izlemişlerdir. Başka insanlara karşı övündükleri ve dillerine doladıkları şeylerin başında, ancak kendilerinin sahip oldukları ve tarikata mensup olmayan kişilerin elde edemeyeceği ledünni bilgilere sahip oldukları, bilgilerini keşf ve ilham yolu ile elde ettikleri, bilgilerin kalblerine aktıkları, irfan ve işrak yolu ile kalblerinin marifetle dolduğu iddiaları gelmektedir. Hatta kimileri peygamberlerin ilimlerini bile gizli ilimleri yanında hor görürler[220].

Mesela meşhurlarından Ebu Yezid el-Bistami şöyle diyor: "Peygamberlerin sahilinde bekledikleri bir denize daldık."[221] Yine şöyle devam ediyor: "Allah'a yemin ederim ki sancağım Muhammed'in sancağından daha büyüktür. Sancağım nurdandır. Altında cinler, insanlar ve bütün peygamberler bulunmaktadır."[222] Yine şöyle diyor: "İlminizi ölülerden aldınız, biz ise ilmimizi ölmeyen diri (Allah)'dan aldık. Biriniz, falan bize filandan nakletti, der. Hani falan filan, dersiniz? Öldü derler. Biz ise, kalbim bana rabbimden nakletti, deriz."[223]

Bu şekilde tasavvufçular kendilerinin keşf ve ledunni ilim sahibi olduklarını, peşlerinden gidenlerin onlardan alıp yararlandığını iddia ederler. Hatta şeyhten ledunni ilim alması için müridin kalbini şeyhin kalbine bağladıkları, şeyhin de ledunni ilimleri Rasulullah'tan alması için müridin kalbini Rasulullah'a bağladığını söylerler[224].

İlim tahsil etmenin ve hocadan okumanın yararsızlığı, onun yerine keşf ve ilhamla alim olmak için tasavvuf yoluna girmenin gerekliliğini anlatan

---

218-Birtakım müslümanların cifr (cefr) hesabı dedikleri ve ona göre bazı hesaplar yaptıkları bu cifr'in Şia'nın anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Cifr hesabı hakkında geniş bilgi için bkz. Doç. Dr. M. Sait Şimşek, Şamil İslam Ansiklopedisi, 1/307, Cifr hesabı maddesi, İstanbul 1988.

219-Bilgi yolları, keşf, ilham ve işrak için kitabın ilgili bölümüne bakınız.

220-Salih Kul (Hızır)'ı veli ve Hz. Musa'yı peygamber sayan tasavvufçuların Hızır'ın bilgilerini Hz. Musa'nın sahip olduğu bilgilerden daha üstün kabul etmesi bunun açık ifadesi ve meşhur örneğidir.

221-Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye, 31, Kuveyt 1978.

222-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. 30

223-Dr. Zeki Mübarek, et-Tasavvufu'l-İslami fi'l-Edebi ve'l-Ahlak, 77, Mısır, 1954. Başka bir ifadesi şöyledir:"Alim, bir kitaptan okuyup unuttuğu zaman cahil olan değil, okuma ve ezberleme olmadan istediği zaman direkt rabbinden alandır". Bkz. Gazali, İhya, 3/23, el-Halebi, Kahire, 1939.

224-Günümüzde birtakım tarikat çevrelerinin yaptıkları ve kitaplarında yazılı olan rabıta bundan başka birşey değildir.

İbn Arabi, Fahreddin er-Razi'ye yazdığı mektupta bakınız gizli ilmi ve batınî yolu nasıl savunuyor:

"Bize göre zahirde ilim dallarını ikmal eden kimse alim sayılmaz. Başka bir hal aranır. İlmini vasıtasız olarak Allah'tan alacak. İlmini almak için nakle ve şeyhe ihtiyacı kalmayacak. Bir kimsenin ilmi hocadan alma veya nakilden ibaret ise, fani şeyleri bilmekten öteye geçemez. Bu şekildeki ilim, hak ehli katında sakattır. Ömrünü fani şeylere veren, onların parçalarını sayıp döken Rabbinden alacağı nasibi yitirmiş olur. Fani şeylere bağlı ilmi çalışma, insanın ömrünü tüketir, hakikatine erdiremez.

Kardeşim, şayet sen hak ehli erenlerden birini bulup elini tutsaydın, elbet seni Hazret-i Hakk'ın şuhuduna erdirirdi. Bu işlere dair ilmi ondan katıksız ilham yolu ile alırdın. Uykusuz kalma, yorulma ve didinme olmazdı. Tıpkı Hızır aleyhisselam'ın aldığı gibi. İlim, keşif ve müşahededen gelene denir. Nazari, fikri yoldan gelen zan ve tahmine ilim denmez. Kamil Şeyh Beyazidi Bistami, asrında yaşayan alimlere şöyle diyordu: "Siz bilginizi, dışı gören bilgi sahiplerinden aldınız. Ölüden ölü çıktı. Ama biz ilmimizi öyle bir diriden aldık ki ölmeyecek."[225]

Tasavvufçular Kur'an ve sünneti batınî yollarla te'vil ederek sahip olduklarını iddia ettikleri özel ilimlere dayanak yapmaya çalışmışlardır. Çünkü bazan bu te'vili (izahı) Allah'tan aldıklarını, bazan melekten aldıklarını, bazan da ilham ve keşf olduğunu iddia ederler. Bu işin şampiyonluğunu da İbn Arabi ve ekolünün mensupları yapmaktadır. Aynı şekilde batınî ilimlerini Kur'an'daki hurufu mukattaa'nın sırlarını bilmeye, yahut Hızır'dan almaya, hatta bazan doğrudan doğruya levh-i mahfuz'dan telakki etmeye nisbet ederler[226].

Tasavvufçular, gulat şianın yolunu izleyerek Kur'an ve sünneti amaçları doğrulusunda tevil ederek onda her ayetin, hatta her kelimenin gizli bir anlam taşıdığı ve bu anlamların ancak vecd halinde olan kişilerin kalblerinde doğabileceğini söylerler. Tasavvufun gizli ilim olduğu ve bunu Ali'nin Hz. Peygamber'den miras aldığını göstermek için Kur'an ve sünneti rahatlıkla tevil ederler[227].

Özellikle gulat şia da imamları için aynı şeyleri iddia etmiştir. Onların gaybı bildiklerini, bilgileri dışında bir yaprak bile düşmediğini, ezelden ebede kadar bütün olayların bilgileri dahilinde meydana geldiğini iddia ederler. Başta Keysaniyye, İsmailiyye, Hattabiyye ve Karmatiyye fırkaları olmak

225-Bakınız Abdulvahhab eş-Şarani, et-Tabakatu'l-Kubra, 1/25, Ter. Abdulkadir Akçiçek, Cümle Yayınları, İstanbul 1985. Beş duyu ile bilgi kazanmayı kabul etmesinin yanında, İbn Arabi'nin sözünü ettiği yolu Gazali'nin nasıl savunduğunu daha önce görmüştük. Bkz. İhya, 3/19-24,

226-Tasavvufçuların levh-i mahfuzu okudukları ve bilgilerini ondan direkt aldıkları iddiaları meşhurdur. Mesela bakınız, Gazali, İhya, 3/19-24, el-Halebi, Kahire, 1939,

227-Nicholson, fi't-Tasavvufi'l-İslami, 76, Tasavvufçuların batini tevillerinden ilgili kısımda bol örnekler verilecektir.

üzere Gulat-ı Şia ancak imamların bildiği ve birinden diğerine geçen özel ilimleri olduğunu söyler. Kur'an ve Sünnetin batın bilgisini imamlar, zahir (kabuk) bilgisini ise, diğer insanların bildiğini ileri sürerler. Nitekim Haşimiyye fırkası imamların herşeyi bildiğini söylemektedir.

Tasavvufçular da aynı inancı taşımakta ve benzer iddialarda bulunmaktadırlar. Kutuplar, Gavs, Ebdal ve İsmailiyye batıniyye fırkasının gölge hükümeti olan bu hiyerarşinin[228] diğer organları için aynı şeyleri iddia etmektedirler. Şia, inanç ve bilgi sistemini nasıl batın ve gizli yola dayandırmışsa, tasavvufçular da tasavvufu gizli yola dayandırmakta ve bu işin gizli yollarla geldiğini, ilimlerini gizli yollarla kazandıklarını söylemektedirler. Bu şekilde batın ve özel ilimlere sahip olma konusunda şia ile tasavvufçular arasında tam bir benzerlik ve bütünlük bulunmaktadır.

b- Şia'da İmamet ve Tasavvufta Velayet

Şia'nın imamları hakkında iddia ettiklerinin aynısını tasavvufçular evliya dedikleri meşhurları ve çevreleri hakkında iddia ederler. Şia'nın birçok fırkasına göre, imamlar; Rasulullah'tan sonra insanları yönetmek için Allah tarafından seçilmiş insanlardır. Onun için imamlar özel ledunni ilimlere sahiptirler ve ne unutur ne de hata ederler. Allah nezdinde seçilmiş ve vehbi ilimle donatılmış olarak üstün makamlara sahiptirler. Allah onları bu iş için özel olarak yaratmıştır[229].

İmamlar hakkında aşırılığa gidenler, bütün anlamlarıyla tanrı kelimesinin taşıdığı manaları onlara da verebilirler. İsmailiyye ve Nusayriyye'de olduğu gibi, kimi rafiziler Allah'ın ruhunun imamlara hulul ettiğini söylemektedir. Kimileri de onların mertebesini peygamberler ve bütün meleklerin mertebesinden üstün tutar. Ne yazık ki Ayetullah Humeyni'nin kitabında bile böyle bir yaklaşım vardır. Şöyle demektedir: "Mezhebimiz gereğince bu manevi makamlara melek-i mukarreb ve nebiyy-i mürsel de erişemez."[230]

228-Bu sıralama İsmailiyye-Nusayriyye inancındaki sıralamaya benzemektedir. Bkz. İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava, 11/439, Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad,

229-Bkz. Ali Ömer Furayc, a. g. e. , 112-148, Ali Şeriati, Ali Şiası Safevi Şiası, 150-169; Ali Şeriati bu anlayışı eleştirmekte ve karşı çıkmaktadır.

230-Ayetullah el-Humeynî; İslam'da Devlet, 91, 92, Objektif Yayınları, İstanbul 1991.

Ayetullah Humeyni'den önce Kazımeyn-i Burucerdi'nin yazdığı "Cevahiru'l-Velaya" kitabında da bu ifadelerin yeraldığı görülmektedir. "İrşad-ı Deylemi" kitabı bunları nakletmektedir. Şu sözlere bakalım: "Hz. Rıza semaya buyurdu: Kıyamet günü ahir zaman peygamberinin ve masum imamlar olan onun çocuklarının şefaatine muhtaç olmayacak melek-i mukarreb ya da peygamber-i mürsel veya mü'min kalmayacak. Dünyada nebilerin çoğu, güçlük ve sıkıntıda peygambere ve onun ehli beytine tevessül arayıp onları şefaatçı olarak benimsiyorlar, sıkıntılardan kurtuluyorlar, hacetlerine nail oluyorlardı. " Bkz. Ali Şeriati, a. g. e, 150, Aynı kitapta yine şöyle denilmektedir. "Bu delil imamların enbiya-i ululazm'dan daha üstün olduğunu açıkça gösterir. " a. g. e. , 148. →

Aynı inançları tasavvufçular almış ve veli dedikleri kişilere yakıştırmışlardır. Aşırı şiaının imamlara uluhiyet ve rububiyyet sıfatlarını verdiği gibi tasavvufçular da veli olduklarını söyledikleri kişilere kimi uluhiyyet ve rububiyyet sıfatlarını giydirmişlerdir.

Bunların tepeden tırnağa kadar kainatta tasarruf ettiklerini, gaybı bildiklerini, dünya işlerinden büyük küçük her şeyin bilgi ve iradeleri dahilinde olduğunu, makamlarına melekler ve peygamberlerin ulaşamadığını, Allah'ın aleminde rasullerinin ve yaratıklarının işlerinde tasarruf sahibi olduklarını, dilediklerini ateşe ve dilediklerini de cennete koyduklarını söylerler[231].

Tasavvufçulardan bazıları velayette son hedefe ulaşan kişilerden şer'î tekliflerin düştüğünü ve onlar için bütün haramların helal kılındığını söylemişlerdir. Allah'ı gördüklerini ve kendisiyle konuştuklarını, kalplerine dökülen bütün şeylerin hak ve gerçek olduğunu iddia etmişlerdir[232].

İşrakiyyun tasavvufçuları kendilerini peygamberlerin makamından üstün bir makamda görürler. Onun için kitaplarında "Hangisi daha üstün? Peygamberler mi, veliler mi?" şeklinde bir bölüm bulunmaktadır. Bu da yukarıdaki kanaatlerin bir sonucudur[233]. Bilgilerini peygamberin aracılığıyla değil, doğrudan doğruya Allah'tan aldıklarını iddia etmeleri de bunun bir ifadesidir.

---

el-Kuleyni, "el-Kafi fi'l-Usul" kitabında imamların dünya ve ahiretin sahibi olduklarını belirten bir bölüm açmış ve şöyle demiştir: "Ebu Abdillah-Cafer es-Sadık şöyle demiştir: Şüphesiz dünya ve ahiret imamındır. Dilediği yere bırakır ve istediği kişiye verir. "El-Kafi fi'l-Usul, 1/409, İran baskısı.

Şia'nın aşırı kolları imamların bütün peygamberlerden üstün ve daha çok hidayet üzere olduklarını, insanlar içinde gelmiş geçmiş herkesten daha bilgili olduklarını söylerler. "Ayetler ve uyarılar iman etmeyen bir millete fayda vermez" (Yunus, 101) ayetinde Allah, önce ayetler, sonra uyarıları zikretmiştir ki, ayetler imamlar, uyarılar da peygamberlerdir, onun için imamlar peygamberlerden üstündür, derler. el-Kuleynî, el-Kafi fi'l-Usul, 1/207, Şia'nın bu konudaki inancı ve kaynakları için bkz. Ali Ömer Furayc, eş-Şiatu fi't-Tasavvuri'l-İslami, 112-149, Daru Ammar, Amman, 1985.

231-Tasavufçuların bu anlayışlarına örnek olarak Ahmed Dede'nin Celaleddin er-Rumi hakkında söylediklerinden bazılarını nakletmek istiyoruz:

"Bugün cennete gitmek onun rızasına ve cehenneme girmek de onun gazabına bağlıdır. " Ahmed Dede, et-Tuhfetu'l-Belhiyye fi't-Tarikati'l-Mevleviyye, 29, İstanbul Üniversitesi kütüphanesi, A. Y. No. 3905, Yine şöyle der: "Üzerine türbe yapılmasını ve kubbesinin yükseltilmesini tavsiye ederek şöyle demiştir: Kubbemi uzaktan görüp bana fatiha okuyana kıyamet günü şefaat ederim ve onu cennete koyarım. " A. g. e. , 56. Yine şöyle der: "Yedi yaşında sabah namazı kılıyor ve kevser suresini okuyup ağlıyordu. O anda Allah bana tecelli etti ve aklım başımdan gitti. Aklım başıma geldiğinde gaybten bir ses bana: "Ey Celaleddin! Seni müşahede makamında kıldım, bugünden sonra senden mücahede istemiyorum" dedi. " a. g. e. , . Yine şöyle der: "Şüphesiz Tur dağı Allah'ın bir bakışıyla yerinden oynayıp paramparça oldu. üç gün içinde celal güneşiyle on yedi defa bana tecelli edince zayıf vücudum nasıl sarsılmasın!" a. g. e. , 41.

232-Dr. Abdulmecid Ebu'l-Futuh Bedevî, et-Tarihu's-Siyasi ve'l-Fikri, 54, dipnot. Daru'l-Vefa, ikinci baskı, 1988; İbn Hazm'ın, el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal, 4/226'dan naklen. İbn Arabi ve mensuplarının bu konudaki inançları için bakınız, Burhaneddin el-Bikaî, Masrau't-Tasavvuf ev Tenbihu'l-Gabî ila Tekfiri İbn Arabî, tah. Abdurrahman el-Vekil, İskenderiyye, trs.

233-Dr. Mustafa Galveş, et-Tasavvuf fi'l-Mizan, 83, dipnot.

Aşırı şia, imamet makamından sonra gelen ve onların vekilleri olan nakipler makamını kabul etmişlerse, tasavvufçular, aynı inancı alarak veliyyi azam, hatemu'l-evliya, kutbu'l-aktab, Gavs-ı Azam makamını kabul etmişlerdir. Bu isimlerle anılan kişinin bir adı Gavs Kutup'tur. Bunu da üç kutup izler, onları da yedi Abdal, onları da yetmiş nuceba izler ve bu silsile piramitsel olarak böyle devam eder. Bütün bunları şianın imam ve velileri için yaptıkları tertipten almışlardır. Bu şekilde imamet konusunda şii itikat ile velayet konusunda tasavvufi inanç aynı çizgide birleşmektedir[234].

Dr. Kamil Mustafa eş-Şeybî *"es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu"* kitabında bu konuda şöyle demektedir:

"Bariz veli olarak Sufyanı Sevri'nin aşırılığın kol gezdiği Kufe'de ve zühdle meşhur bir ailede ortaya çıktığını hatırlayalım. Diğer taraftan, velayeti ve imamlığı Hz. Fatıma'nın soyundan gelen Ehli Beyt'e tahsis eden ve genellikle ilahi bir nas ve irade ile şahsa hulul ettiğini söyleyen şii anlayış, bu kapıyı açmıştır. Zahidler de bu kapıdan girerek kendilerini imamlar makamında görecek kadar ilerlemiş, veliyi de şii imam örneğine benzer bir surette canlandırmışlardır.

Başka bir şii akım olan İsmailiyye akımı doğdu. Bu akım tasavvufun velayet anlayışına hizmet etmiş, ortaya çıkmaya ve kendine güven duymaya teşvik etmiştir. Çünkü İsmailiyye mezhebi, imamları ezeli yediler olarak kabul etmekte, onlara nübüvvetin hükmünü vermekte ve akide konusunu en iyi bilen ve imamların yardımcıları olan nukeba veya huccetleri kutsal insanlar saymaktadır. Bunların sayılarının 12 olarak sabit ve sınırlı olduğunu, 7 sayısının gezegenlere bağlı olduğu gibi 12 sayısının da burç ve aylara bağlı olduğunu söylemektedirler. Bu şekilde İsmailiyye nakiplerine velayet boyasını vurmuş ve onları maddi insanlık özelliğinden ruhaniliğe yükseltmiştir.

Tasavvufçular bu fırsatı ganimet bilmiş, çevrelerinde uygulamış ve adamlarına aynı kalıbı dökmüşlerdir. Nitekim asırlar sonra tasavvufun makamlar, marifet ve sülukta dereceler kabul ederek İsmailiyye karakterini taşıdığını görüyoruz.

İsmailiyye'den önce Keysan, ilmi, İbn Hanefiyye'den alması ve dini içtihadı bakımından İmam Ebu Haşim İbn Muhammed İbn Hanefiyye'ye müsavi idi. İmamıyla ilişkilerine göre yeni bir mezhep kurmuş, etrafına yardımcı ve taraftarlar toplamıştır.

Nakip anlayışını ilk defa ortaya atan, sayılarını on iki ile belirleyen, onları İsrail oğullarının nakipleri ve Hz. Peygamber'in Ensar'dan yardımcılarıyla ilişkilendiren

234-Tasavvufçuların bu hiyerarşi ile ilgili delil olarak gösterdikleri hadislerin tümü uydurmadır. Bkz. İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava, 11/433-439, Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1991, Bunlardan yardım istemek, fayda veya zarar beklemek de şirktir. a. g. e. 11/438

Kitabın üçüncü bölümünde tasavvuf hiyerarşisi veya batıniyye devleti kurmayları olan bu sınıflar hakkında geniş bilgi verilmektedir.

ilk kişi Ebu Haşim'in kendisidir. Onlara en üstün makamın ve nakipliğin Allah tarafından verildiğini söylemiştir. Bu da İsmailiyye mezhebinin temel düşüncesidir. Sonunda bu düşüncenin tasavvufa sızması ve onda yerleşmesine yol açan da budur."[235]

c- Dinin Zahir ve Batını Olduğu İnancı

Dinin bir zahiri bir de batını olduğu konusunda şia ile tasavvufçuların inancı aynıdır. Zahir, avam halkın nasların zahirinden anladığı manadır. Batın ise, naslardan kastedilen ve hakiki ilim kabul edilendir ki onu da ancak imamlar ve veliler bilir. Mesela "Namazı kılınız ve zekatı veriniz" ayetindeki zekattan maksat, şer'î ölçü ve şartları belirtilen zekatı mallarınızdan verinizdir. Ayetin zahiri anlamı budur.

Ama şia ve tasavvufçular Kur'an ve hadisin zahirinden avam halkın (şii ve tasavvufçu olmayan müslümanların) anladığı mananın imamları ve velileri ilzam edemeyeceği, çünkü kastedilen manaların imam ve velilere ayrıca verilmiş olduğu inancındadır. Zaten şia, Muhammed'in Kuran'ın lafzını, Ali'nin ise tefsirini getirdiğini söylemektedir. Ondan sonra da Kur'an'ın manasını ancak imamların bildiğini iddia etmektedir. Bunu mantıklı göstermek için de Kur'an'ın bir zahiri bir de batını olduğunu, zahirini avamın, batın manasını ise ancak imamların ve velilerin bildiğini söylerler.

Mesela yukarıda geçen "Namaz kılınız" sözünden maksat, masum imama biat etmek, "Zekatı veriniz" sözünden maksat da imama karşı samimi ve itaatkar olmak demektir, derler.

Her iki taraf da iddia ettiği ve inandığı şeylere uygun düşmesi için Kur'an ayetlerini heva ve heveslerine göre açıklamaktadır. Tasavvufçular nasların bu şekilde batıni tarzda açıklanmasına hakikat, zahiri tarzda açıklanmasına da şeriat adını vermiş, hakikatin velilere, şeriatın zahir alimlerine ve avam halka olduğunu söylemişlerdir[236].

235-Dr. Kamil Mustafa eş-Şeybi, es-Sılatu beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu', 2/18, Matbaatu'z-Zehra', Bağdad, 1964, Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. , 420,

Tasavvuf ile şiiliğin benzerliğini İbn Arabi'nin şu sözleri de açıkça göstermektedir: "Ali Allah'ın verdiği ve başkaların bilmediği ilim sahiplerindendir. " El-Futuhatu'l-Mekkiyye, 1/260, Mısır, 1293, İbn Acibe şöyle demektedir: "Tasavvuf ilmini Rasulullah kurmuştur. Allah onu vahiy ve ilhamla kendisine öğretmiştir. Cebrail önce şeriatı getirdi, şeriat yerleşince, arkasından hakikati getirdi. Onu da sadece bazılarına verdi. Tasavvuftan ilk defa söz eden ve ortaya çıkan Hz. Ali'dir. Hasan el-Basri ondan almıştır. " İkazu'l-Himem, 5, el-Halebi, Kahire, 1982, el-Mektebetu's-Sekafiyye, 6, Beyrut, Ofset basım,

236-Gazali'nin "La ilahe illallah"ın avamın imanı, "la huve illa huve"nin havassın imanı olduğunu söylediği bilinmektedir. Bkz. İhya, 3/15-35, Tasavvufçuların Şeriat alimlerine "zahir ve kabuk bilgisi alimleri" deyişleri de meşhurdur.

Bu yolla Kur'an ve hadis naslarını oyuncağa çevirmiş ve sapık inançlarına uyması için canları istediği şekilde açıklamışlardır[237].

İnsafla söyleyelim: "Tin"in Rasulullah, "Zeytun"un Hz. Ali, "Tûri Sînin"in Hz. Hasan, "Haza'l-Beledi'l-Emin"in Hz. Hüseyin olmasıyla ne ilgisi vardır? Yine "Meraca'l-Bahreyni yeltekıyan" ayetinden maksadın Hz. Ali ve Hz. Fatıma, "Berzah" ın Hz. Muhammed, "Yahrucu Minhuma'l-Lu'luu ve'l-Mercan" ayetinden maksadın Hz. Hasan ve Hüseyin olması nasıl makul olabilir?"[238]

Dr. Abdurrahman Abdulhalik birtakım nakiller yaparak bu konuda şöyle demektedir:

"Bunun örnekleri pek çoktur; Mesela abdest imama bağlılıkla, teyemmüm hüccet olan imamın yokluğu halinde onun yerine mezun olan kişiden almakla, namaz konuşanla —ki bu da Rasuldür— ihtilam (uyurken cünüp olmak) kasıtsız sırrı yabancıya açmakla, gusül ahdi tazelemekle, zekat anlayışlarındaki dini öğrenerek nefsi tezkiye etmekle, Kabe Hz. Peygamber'le, kapı Ali ile, mikat ve telbiye çağırana icabet etmekle, Kabe'yi yedi defa tavaf yedi imama taraftar ve bağlı olmakla, cennet vücutların tekliflerinden rahat etmesiyle, cehennem mükellefiyetleri yerine getirerek meşakkat çekmekle tefsir etmenin din ve mantıkla ne ilgisi vardır? Bütün bunların dinin bir şahsa itaat, namaz ve zekatın birtakım şahıslardan kinaye olduğunu söyleyen gulat (aşırı) şianın söylediklerinden ibaret olduğunu görmemek mümkün mü? Bilindiği gibi, İsmailiyye fırkası nakiplerin imam olmamalarına rağmen Allah'ın desteğini aldıkları, imamların sayısı yedi olduğu gibi her zaman bunların sayısının on iki olduğunu, her imamın zamanında bunların yeryüzüne dağıldıklarını ve yeri onların idare ettiklerini söylemektedir."[239]

Bu anlayışların tasavvuftaki anlayış ve ilkelere ne kadar paralel olduğu açıktır. Oryantalist Goldziher bunu farketmiş ve her iki tarafın anlayışını dile getiren Celaleddin er-Rumi'nin şu ifadelerini misal olarak nakletmiştir.

"Şunu bil ki, Kur'an'ın ayetleri kolaydır. Ancak kolaylığına rağmen ardında çok gizli ve saklı bir anlam bulunmaktadır. Bu gizli manaya üçüncü bir mana bağlıdır ki, güçlü anlayış ve derin kavrayış onun karşısında aciz kalır. Dördüncü manayı benzeri olmayan ve yeterliliği büyük Allah'tan başkası ihata edemez. Bu şekilde ardısıra sıralanan yedi manaya ulaşıyoruz. Onun için oğulcuğum şeytanların Hz. Adem'den ancak çamurdan yaratılan bir yaratık oluşunu görmeleri gibi, zahiri manayı an-

237-Bu nevi sapık tevillerle dolu tefsirlere örnek olarak İbn Arabi'nin (Vahdeti vucutçu Kaşani'ye ait olduğu da söylenir) iki ciltlik "Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim" kitabı gösterilebilir. Tasavvufi tefsirlerin tümünde az çok bu nevi batıni teviller bulunmaktadır. Bu ve diğer tasavvufi tefsirler hakkındaki değerlendirmeler için bakınız. Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, el-İtticahatu'l-Munharife fi't-Tefsir, 71-83, Mektebetu Vehbe, Kahire,

238-Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e, 421-422, Kamil Mustafa eş-Şeybi, es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu', 2/113,

239-Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. 422,

lama ile sınırlı kalma. Kur'an'da zahiri mana Adem'in vücuduna benziyor. Ondan gördüğümüz, gizli ve saklı ruhu değil, zahiri şeklidir."[240]

Kaynağı itibariyle şeriat-hakikat ikilemi şeriatın zahir ve batını ikilemine dayanmaktadır. İslam'ın başında müslümanlar bu ayrımı yapmamışlardır. Bu ayrım herşeyin zahiri ve batını olduğu gibi Kur'an'ın, hatta Kur'an'dan her ayetin ve her kelimenin bir zahiri bir de batını olduğunu söyleyen Şia ile başlamıştır. Batın, Kur'an'ın sırlarını kendilerine açtığı ve bu lütufla mükafatlandırdığı Allah'ın kullarından havassa ancak açık olur, derler. Onun için Kur'an'ın tefsir ve tevilinde Şia'nın özel bir yöntemi olmuştur. Bu yöntem Kur'an ayetlerinin ve din hükümlerinin batını tarzda tevil yolu ile saliklere görünen gaybi manalardan oluşmaktadır. Şia buna batın ilmi adını vermiş, iddialarına göre Rasulullah onu Hz. Ali'ye, o da kendilerine varisler adını verdikleri batın ilim ehline miras bırakmıştır.

Tasavvufçular da bu tarz tevil yolunu izlemiş ve Şian'ın terim ve yöntemlerini büyük ölçüde kullanmışlardır. Bütün bunlardan Şia ile tasavvuf arasındaki sıkı bağlar ve büyük benzerlikler açıkça anlaşılmaktadır[241].

İslamı yahut şeriatı zahir ve batın diye iki kısma ayıran bu insanlara sormak lazım; Acaba İslamın, yani şeriatın zahiri mesela içkiyi, zinayı, hırsızlığı, yalanı, haksız yere insan öldürmeyi, kafirleri dost edinmeyi ve diğer yasakları haram kılarken, batını onları helal mi etmektedir?Şeriatın zahiri, bu işleri yapmanın günah olduğunu söylerken, batını sevap olduğunu mu söylemektedir?

Aynı şekilde, şeriatın zahiri namazı, orucu, haccı, zekatı, cihadı, emri bilmarufu ve nehyi anilmünkeri, infakı, Allah'a ve Rasulüne itaat etmeyi emrederken, batını bunların emir olmadığını yahut yasaklandığını mı söylemektedir? Geçmişte Allah'a kulluk ve ibadet tekliflerinin kendilerinden kalktığını iddia eden, çağımızda kadınların örtünmesi gibi farzları kabul etmeyen, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlakla ilgili din işlerini kabul ettiği halde, fertlerin toplumsal hayatını düzenleyen hükümlerini kabul etmeyen ve buna rağmen müslüman geçinenler şeriatı zahir ve batın olarak bölenler değil

---

240-Goldziher, el-Akide ve'ş-Şeria fi'l-İslam, 216, Çev. Muhammed Yusuf Musa, Daru'l-Kitabi'l-Mısrî, Kahire, 1946.

Azizuddin Nesefi, şeriat, tarikat ve hakikat ayırımını tasavvuf anlayışının temeli yaparak şeriat peygamberlerin sözü, tarikat peygamberlerin yaptıkları, hakikat ise peygamberlerin gördüğüdür, deyip dini parsellemekte ve tarikatla özdeşleştirmektedir. Halbuki şeriat, peygamberlerin din olarak insanlara tebliğ ettikleri bütün şeylerdir. Bunun içinde yaptıkları ve görüp bildirdikleri de bulunmaktadır. Sırf tasavvufa ve tarikata dayanak bulmak amacıyla yapılan bu ayırımın İslam'la hiçbir ilgisi yoktur. Bkz. Azizuddin Nesefi, Tasavvufta İnsan Meselesi, 13, Ter. Mehmet Kanar, Dergah yayınları, İstanbul, 1990

241-Zahir ve batın, nasların batını yolla tevili konusunda Şia ile tasavvufun aynı metod ve aynı zihniyetle hareket ettiği, ikisinin mukayesesi ve buna dair örnekler için bakınız, eş-Şeybi, a. g. e. 2/103-

midir? Kur'anın ifadesiyle, Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkar edenler değil midir?

Tasavvufun Allah'ta fena bulmak ve onunla ittihad inancı da İsmailiyye-Batıniyye inancına dayanmaktadır. İmamların Allah'ın görünen tezahürü ve temsilcisi olduğunu batıniler söylediği gibi, tasavvufçular da açıkça Allah'ın suretleri olduklarını veya Allah'la bütünleştiklerini söylemektedirler. Bu inancın Gulatı şiadan başladığı, İsmailiyye fırkasının bunu düzenleyip felsefesini yaptığı ve tasavvufçuların bunu onlardan iktibas ettiği açıktır[242]. Bunun kaynağı da İslam öncesi başka inanç ve kültürlere kadar uzanır.

d- Kabirlerle Tevessül

İslam aleminde görülen kabirleri kutsallaştırma eğilimi aşırı şiiliğin bir tutumu olarak ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Oysa kabirleri kutsallaştırıp ibadetgah edinmemeleri konusunda Hz. Peygamber müslümanların dikkatini çekmiş ve şöyle buyurmuştur:

> "Allah Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin, peygamberlerinin ve salih kişilerinin kabirlerini mescid yaptılar."[243]

Sahih-i Muslim'de şu olay kaydedilmektedir: "Hz. Ali, Ebu'l-Heyyac el-Esedi'yi Yemen'e gönderir ve kendisine şöyle der: Rasulullah'ın beni gönderdiği bir iş için seni gönderiyorum. Yerden yüksek ne kadar kabir varsa yık ve ne kadar heykel varsa yerle bir et."[244]

Ancak Şia Hz. Ali ve Hz. Hüseyin ve ehl-i beytten imam diye adlandırdıkları kişilerin kabirlerini yükseltmiş, üzerine yüksek kubbeler ve sandukalar yaparak ziyaret yeri ve anıt haline getirmiştir. Nitekim İhvanı Safa risalelerinde Şia'dan kıssacı ve bekçi gibi bir takım kişilerin bunu bir kazanç yolu yaptıkları, türbedarlık ve kabir ziyaretlerini kendilerine meslek edindikleri anlatılmaktadır[245].

Kabirler üzerine bina yapmak, kabirleri kutsallaştırmak ve bunu şiar edinmek, hicri üçüncü asrın başlarında olmuştur. Abbasi halifelerinden ba-

---

242-Ali Ömer Furayc, a. g. e. , 13-52, Batınıyye-İsmailiyye'de aklı evvel, ilahi akıl, hulul ve ittihad konusunda bilgi için bakınız. Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e, 423-426.

243-Buhari, Salat, 48, Cenaiz, 62, 96, Enbiya, 50, Megazi 83; Muslim, Mesacid 19, 23 ve diğerleri

244-Muslim, Cenaiz 93. Bu konuda geniş bilgi için kitabın "Kabirlerle Tevessül Etmeleri" bölümüne bakınız.

245-Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. , 427. Şia'nın kabirleri yükseltme, takdis ve ziyaret etme, onlardan yardım isteme, imam kabirlerinin bulunduğu yerleri Mekke, Medine gibi kutsal saymaları ve ziyaret esnasında işledikleri bid'atlar hakkında bkz. Muhammed el-Bendarî, et-Teşeyyu Beyne Mefhumi'l-Eimme ve'l-Mefhumi'l-Farisi, Daru Ammar, Ürdün, 1988, 255-265.

zıları Şia'nın uydurduğu ve yükselttiği bu kabirleri yıkmaya başlamış ve karşı çıkmıştır[246].

Tasavvufçular da aynı yolu izleyerek kabir ve yatırları ziyaretgah haline getirmeyi, etrafını tavaf edip taşı, toprağıyla teberrük etmeyi, içinde yatan ölülerden yardım istemeyi kendilerine ilke edinmişlerdir. Tasavvufun meşhurlarından Maruf el-Kerhi'nin kabrini kendilerine ziyaretgah yaparak "Maruf'un kabri denenmiş bir panzehirdir."[247] demişlerdir. Hatta tasavvufçular bu kabirler üzerine bina yapma ve yükseltmeyi, onları kutsallaştırıp yüceltmeyi, ziyaret etmesi için insanları teşvik etmeyi, etrafını kutsallık haleleriyle kuşatmayı, sandukalarla kaplamayı ve türlü örtülerle örtmeyi, taşı toprağıyla teberrük etmeyi ve onlara dua edip medet ve yardımı onlardan istemeyi din anlayışlarının bir temeli ve özelliği yapmışlardır. Denilebilir ki, taraftarları ve izleyicileri bulunan hiçbir tasavvuf şeyhi ve meşhuru yoktur ki, kabri üzerine bir kubbe, bir sanduka yaptırmış ve orayı bir makam haline getirmiş olmasın. Bu şekilde İslam'ın savaş açtığı ve kökünü kuruttuğu eski cahiliyye şirkinin tekrar hortlamasına yol açmışlardır[248].

e- Diğer Ortak Özellikler

Yukarıda sayılan ortak özellikler yanında tasavvuf ile şia arasındaki diğer benzerlikleri de şöyle sıralayabiliriz: Masumiyet, keramet, hırka, takiyye, tarikat, hulul ve ittihad. Bunlara kısaca değinelim:

Masumiyet: Şia'daki masum iman inancı, olduğu gibi tasavvufa geçmiştir. Tasavvufçular bu masumiyeti şeyhlerine, evliya dedikleri kişilere ve büyüklerine tanırlar. Nitekim İmam Cafer es-Sadık'ın masum olduğunu söyleyen ilk şii, Kufeli şii kelamcı Hişam İbn el-Hakem'dir. İmamın peygamberden daha çok masum olmaya ihtiyacı olduğu, çünkü peygambere vahiy gelip yanlışlarını düzelttiği halde, imama böyle bir vahyin gelmediğini söylemek-

---

246-El-Bidaye ve'n-Nihaye, 1/313, Mektebetu'l-Maarif, Beyrut, 1966. Ayrıca bkz. ez-Zehebi, el-İber fi Haberi men Gaber, 3/361, tah. Ebu Hacer ibn Besyuni Zağlul, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985. Özellikle Mısır'da şii Fatımiler bu bid'atı çıkarıp yaymışlardır. Ondan sonra tasavvufçular buna sünni bir karakter ve ibadet niteliği vermişlerdir.

145/1. es-Sulemi, Tabakatu's-Sufiyye, 85, tah. Nureddin Şerîbe, Kahire 1969, el-Kuşeyri, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 1/60

247-es-Sulemi, Tabakatu's-Sufiyye, 1/85, Tah. Nureddin Şeribe, Kahire 1969, el-Kuşeyri, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 1/60,

248-Tasavvufçuların kabirlerle tevessülü konusunu ileride geniş bir şekilde işleyeceğiz. Yatır ve kabirleri kutsallaştırma bid'atını maalesef İslam aleminin hemen her ülkesinde ve bölgesinde görmekteyiz. Tasavvufçular burayı birer ziyaretgah, hatta tapınak haline getirmiş, bu bid'atı onlardan alan mevcut statükolar da buraları birer gelir kaynağı yapmıştır. Bu yerlerin kimilerini müzeleştirerek başına görevliler tayin etmiş ve hem gelir kaynağı olarak hem de turistik bir reklam aracı olarak kullanmıştır. Statüko, Allah'ın dinine karşı olduğu halde buraların muhafazası için birçok çabalar göstermiştir.

tedir[249].

Tasavvufun meşhurlarından Kelabazi şöyle diyor: "Nebilerini masum kılması ve evliyasını fitneden muhafaza etmesinde Allah'ın letaifi sayılamayacak kadar çoktur."[250]

Görüldüğü gibi bu masumiyeti Kelabazi kurnaz bir şekilde başka bir üslupla dile getirmektedir. el-Kuşeyri de bunu dolaylı olarak dile getirmekte ve olabileceğini söylemektedir[251]. Masumiyet konusunda Şia ile tasavvuf arasındaki bağı İbn Arabi'nin şu sözleri açıkça göstermektedir: "Batın (gizli) imamın şartlarından biri masum olmasıdır. İmamdan başka birisinin böyle bir masumiyeti olmaz."[252]

Nitekim İbn Arabi, felsefesini oluştururken Şia'nın kavram ve anlayışlarını olduğu gibi almış ve kullanmış bulunmaktadır. Mesela bunlardan mehdilik konusunu ele almış, fasıl ve bölümler halinde incelemiş ve buna dair "Ankau Mağrib" adında bir de kitap yazmıştır. Aynı şekilde Futuhat-ı Mekkiyye kitabını tasavvufi kılıf giydirdiği Şia'nın görüşleriyle doldurmuştur. Mesela Hakikat-ı Muhammediyye düşüncesini Hallac[253] gibi Şia'dan almış ve vahdeti vücut felsefesinde işlemiştir. Yine Şia'nın nur düşüncesini felsefesinin temeli yapmış ve evliyanın Muhammedin nurundan doğan nurani varlıklar olduğunu söylemiştir. "Selman bizim ehli beyttendir. " hadisini ele alarak Selman-ı Farisi'nin insanlar için nuriyye nurunun kapsamlığına dair olduğunu belirtmiştir[254].

İbn Arabi, Şia mezhebini yakından tanımış ve Şia'nın cevheri sayılan görüşlerini işleyerek zahir imam yerine gizli imamın masum olması gerektiğini söylemiş ve Hişam ibn el-Hakem'in nübüvvetten çıkardığı masumiyet inancını zahir imamdan gizli imama giydirmiştir. Onun için denilebilir ki, İbn Arabi tasavvufi fikirlerini şii bir kalıba dökmüştür.

İbn Arabi tasavvufunun Şia ile bağlarını şu sözleri daha açık bir şekilde göstermektedir: "Şüphesiz Ali (gizli) ilim ashabındandır. Başkalarının bilmediklerini Allah'tan bilen kişilerdendir."[255]

249-Kamil Mustafa eş-Şeybi, es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu', 1/62,

250-el-Kelâbâzî, et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, 99, Beyrut, 1980, eş-Şeybi, a. g. e. 1/62,

251-eş-Şeybi, a. g. e. 2/62-63,

252-İbn Arabi, el-Futuhatu'l-Mekkiyye, 3/183.

253-Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam, 380. Hallac'ın felsefesinde Şia'da olduğu gibi, velayet nübüvvetten üstündür. Dr. Abdulkadir Mahmud, a. g. e. , 381. Nitekim el-Hakim et-Tirmizi aynı düşünceyi savunmuş ve kitabını yazmıştır. Yerinde ele alınmıştır.

254-Şia'da Nuru Muhammedî veya Hakikat-ı Muhamediyye hakkında bakınız, Ali Şeriati, Ali Şiası Safevi Şiası, 151-154, Masumiyet anlayışları için bakınız, Muhammed el-Bendari, et-Teşeyyu Beyne Mefhumi'l-Eimme ve'l-Mefhumi'l-Farisi, 167-177, Daru Ammar, Ürdün, 1988.

255-İbn Arabi, el-Futuhatu'l-Mekkiyye, 1/260, Celaleddin er-Rumi de Hallac'ın masum olduğunu söylemektedir. Bakınız, Ahmed Eflaki, Menakibu'l-Arifîn, 302, İstanbul 1973; Ahmed dede, et-Tuhfetu'l-Behiyye, 52, İst. Üniversitesi Kitaplığı Arapça yazma, No. 3905; Dr. Hasan Küçük, Tarikatlar, 220, Türdav, İstanbul, 1980; Dr. Mustafa Galveş, et-Tasavvuf fi'l-Mizan, 101.

Tasavvufçuların rivayet ve nakil yolu ile gelen dini bilgi yerine kalbe doğan ve direkt Allah'tan alan bir din ilmini tercih etmesi, bunun yanılmaktan ve yok olmaktan masum olduğunu söylemeleri de masumiyet anlayışında Şia ile ortaklıklarını göstermektedir[256].

Keramet: Tasavvufçuların karakteristik vasfı keramete sarılmalarıdır. Keramet dedikleri şeylerle Şia'nın imamları için kabul ettiği mucizeler arasında tıpatıp benzerlikler bulunmaktadır. Bunun örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Müşahede etmek için mesela, Menakibu'l-Arifin, Tezkiratu'l-Evliya, Camiu Keramati'l-Evliya, el-İbriz, Tenviru'l-Kulub fi Muamelet-i Allami'l-Guyub, Şiau'l-Alil Tercemetu'l-Kavli'l-Cemil el-Envaru'l-Kudsiyye fi Menakıbi'n-Nakşibendiyye, et-Tabakatu'l-Kubra (Levakihu'l-Envar) gibi kitaplara bakmak yeterlidir. Bu alanda, din, akıl ve mantık ölçüsü bir yana bırakılmaktadır[257].

Takıyye: Ashaptan Ammar İbn Yasir'in başından geçen bir olayda Rasulullah ona takiyye yapabileceğini söylemiş ve bu konuda "Gönlü imanla dolu olduğu halde zor altında olan kimse dışında, inandıktan sonra Allah'ı inkar edip gönlünü küfre açanlara Allah katından bir gazap vardır, büyük azap da onlar içindir"[258] ayeti inmiştir. Ama Arap yarımadasında müslümanlar bu yola pek başvurmamışlardır.

Takiyye Şia mezhebinin temel ilkelerinden olmuştur. Onu şöyle tanımlamaktadırlar: "Din ve dünya bakımından bir zarar tehlikesi olduğu zaman hakkı gizlemek, inancı açığa vurmamak, muarızlarla konuşmak ve muhalefet yapmamaktır. Zararın kesin olarak veya galip zan ile bilinmesi durumunda takiyye farz olur, değilse, farz olmaz."[259] İmam Muhammed Bakır, takiyyenin ancak öldürülmenin kesin olacağı durumlarda yapılabileceğini, bunun dışındaki yerlerde yapılamıyacağını belirtmektedir[260].

Tasavvuf da ilke olarak bu prensibi almış, ama insanlardan saklı tutmuştur. Hulul ve ittihad inancına saptığı ve kendisini bekleyen tehlikeyi gördüğü anda bundan dolayı eziyet görmemek için tasavvufçular —basit insanlara karşı da olsa— bunu gizlemeye ve karşı tavır takınmaya gitmişlerdir. Mesela Cüneyd el-Bağdadi'nin kendisi takiyye yapar ve onunla gizlenirdi. Öyle ki tevhid ilminden ancak evinin içinde ve evinin kapısını kilitleyip anahtarını yastığın altına sakladıktan sonra sözederdi. "Halkın Allah'ın ve-

256-Şia ve tasavvufta masumiyet anlayışının benzerliği için bakınız, eş-Şeybi, a. g. e. 2/62-69,

257-151. Şia kültüründe keramet için bkz. Ali Şeriati, a. g. e. , 141-148.

258-Nahl, 106

259-eş-Şeybii, a. g. e. 2/86, eş-Şeyh el-Mufid, Tashihu'l-İtikad, 229'dan naklen,

260-eş-Şeybi, a. g. e. 2/87, Usulu'l-Kafi, 206'dan naklen.

lilerini ve has kişilerini yalanlayıp onları küfür ve zındıklıkla itham etmesi hoşunuza gider mi?"[261] derdi. eş-Şarani, bunun sebebinin, halkın Cüneyd hakkında ileri geri konuşması olduğunu söylemiş[262], ölünceye kadar da fıkıh maskesini kullanmıştır[263].

Takiyye konusunda durum bu şekilde açık olmasına rağmen bu gerçek hicri dördüncü asrın başlarına kadar birçoklarına gizli kalmış veya üzerindeki perde yırtılmamıştır. Ancak Hallac yakalanıp onun ilah olduğuna inanan birtakım kişilerle beraber yargılandıklarında bu gerçek olduğu gibi açığa çıkmıştır. Bunlar Hallac'ın ölüleri dirilttiğine inandıklarını itiraf etmelerine rağmen, Hallac bunu takiyye yaparak inkar etmiştir. Nitekim eş-Şibli de takiyye yapan bu kişilerdendir. "Ben ve Hüseyin ibn Mansur el-Hallac aynı idik. Ama o açığa vurdu, ben ise gizledim" demiştir[264].

Tasavvufta takiyyenin en açık örneklerinden biri de eş-Şarani'nin fıkhi mezhepler konusundaki şu sözleridir:

> "Delil olmadan bir mezhebi diğerine tercih etmek için bin kişi benimle tartışsa, kalbimde onların söylediğini kabul etmem. Fakat, mudara yaparak kabul eder gibi yaparım ve "Senin mezhebin daha iyidir" derim. Bununla da "Bana göre değil, sana göre"demek isterim."[265]

Hırka: Tasavvufçular Hz. Ali'nin hırkayı Hasan el-Basri'ye giydirdiğini ve tarikata bağlı kalacağına dair ondan söz aldığını, onun da Cüneyd el-Bağdadi'ye verdiğini iddia ederler[266].

İbn Haldun bu konuda şöyle demektedir: "Bu da kesin olarak gösteriyor ki tasavvuf Şia ile bağlantılıdır. Bunu ashabtan sadece Hz. Ali'ye tahsis etmeleri şiilik kokusu taşımaktadır."[267] Tasavvufçuların tasavvufu Hz. Ali ile başlatmaları şiilikle tasavvufun aynı kaynakta birleştiğini göstermektedir. Hırka hakkında es-Sühreverdi şöyle demektedir:

> "Hırka iki türlüdür; İrade hırkası ve teberruk hırkası. İrade hırkası hakiki müride giydirilir. Teberruk hırkası da mürid benzerlerine verilir. Kim bir topluluğa benzerse, onlardan olur. Hırkanın sırrı şudur: Gerçek mürid şeyhin sohbetine katılır ve kendi-

---

261-eş-Şarani, et-Tabakatu'l-Kubra, 1/10, Çevirisi, 1/49, Cümle Yayıncılık, İstanbul, 1985

262-eş-Şarani, a. g. e. 1/10, Çevirisi, 1/49

263-eş-Şarani, a. g. e. 1/10, Çevirisi, 1/49

264-Luis Massignon, Erbau Nususin Tetaallaku bi'l-Hallac, 19. 'dan naklen M. Fahr Şakfe, a. g. e, 189; eş-Şeybi, a. g. e. 2/89

265-eş-Şeybi, a. g. e. 2/90, Şia ve tasavvufta takiyye hakkında geniş bilgi için bkz, eş-Şeybi, a. g. e. 285-91

266-İbn Haldun, Mukadime, 232.

267-İbn Haldun, a. g. e., 232.

ni ona teslim edince, babanın terbiye ettiği küçük çocuk gibi olur. Şeyh ona Allah'a boyun eğmeyi, istikamet üzere bulunmayı öğretir. Müridin giydiği hırka şeyhin kendisine itina gösterdiğini gösterir. Bu da Yusuf gömleğinin Yakup nezdinde oynadığı rolü oynar."[268]

İbn Arabi, hırkayı Hızır'ın kendi eliyle velilere giydirdiği ve kendisinin de onun eliyle giydiğini söylemektedir. Şöyle diyor:

"Hızır'ın hırkasını arkadaşımız Takiyuddin Abdurrahman. . . eliyle giymiştim. O da Mısır'da şeyhlerin şeyhi Sadreddin'den giymişti. Onun dedesi ise Hızır'ın elinden giymişti. O günden beri Hızır benimsediği ve itibar ettiği için hırkanın giyilmesini benimsedim ve giydirdim."[269]

Tarikat: Tarikatların Şia ile bağlantılı olduğunu hemen bütün kaynaklar kaydetmektedir. Zaten tarikat şeyhlerinin çoğu ehl-i beyte mensup olduklarını iddia eder ve tasavvufun Hz. Ali yolu ile geldiğini söylerler[270]. Tıpkı Şia'nın imamet ve masumiyet gibi özelliklerin Hz. Ali ve soyu yolu ile geldiğini söylediği gibi.

Aynı şekilde Şiada imamet konusunda olduğu gibi, tarikat reisliği de babadan oğula geçmektedir. Başta Bektaşi tarikatı olmak üzere tarikatların genelde Şia'nın prensiplerini benimsediği, Bektaşi tarikatının oniki imam inancını ve diğer inançlarını taşıdıkları bir gerçektir. Aynı şekilde Rıfai tarikatı prensiplerinden olan gizli halvet de bu tarikatın Şia ile benzerliğini gösterir. Bu tarikat mensupları her sene yedi gün itikafa çekilirler ki bu günlerin ilki Muharrem ayının onbiridir. Bu gün de Hz. Hüseyin'in şehid edildiği gündür[271]. Bu uygulama Şia'nın uygulamasının aynısıdır.

Tasavvufun Şia ile beraberliğini gösteren yönlerden biri de kutsal mertebelerdir. Tasavvufçular piramitsel mukaddes bir sıra oluşturmuşlardır. Bu sıra kutupla başlar ki Şia'nın imamına tekabül eder. Bu sıra Ebdal, evtad, efrad, nükeba, nüceba vb. sınıflarla devam eder.

Nitekim Dr. Ahmed Emin, tasavvufun bu makamlarının mehdilik düşüncesi ve dallarına bağlı ve benzer olduğunu, mehdiliğin kutupluğun esası olduğunu belirtmektedir. Tasavvufçular ruhlardan kurulu bir ülke tasarla-

---

268-Suhreverdi, Avarifu'l-Maarif, İhya mulhakı, 3/48, el-Mektebetu't-Ticariyye, el-Kubra, Mısır, trs.

269-İbn Arabi, el-Futuhatu'l-Mekkiyye, 343. Tasavvufta hırka giyme ve meseleleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hucvirî (Ali Osman Cullabî), Keşfu'l-Mahcub (Hakikat Bilgisi), 125-128. Hazırlayan ve Çeviren: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, Dr. Kamil mustafa eş-Şeybi, a. g. e. 2/115-123,

270-Şazeliyye, Ticaniyye, Mirğaniyye, Semmaniyye, İsmailiyye, Senusiyye, Bektaşiyye, Kalenderiyye, Haydariyye, gibi tarikatların başını çeken kişilerin ya alevi yahut mehdi anlayışına dayandıkları anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. eş-Şeybi, a. g. e. 2/133-144,

271-el-Esraru'l-İlahiyye, 48'den naklen Muhammed Fahr Şakfe, 190.

mışlardır. Bu ülkenin başına da kutbu getirmişlerdir ki Şiadaki mehdi veya imamın mukabilidir[272].

Hulul ve ittihad: Bu inancın Şia'da erken bir dönemde başladığı ve gulatı Şia'nın bariz niteliklerinden olduğu bilinmektedir. Hatta Sebeiyye fırkasının bu işte öncülük ettiği malumdur. Batıniyye, Nusayriyye, İsmailiyye gibi Şia'nın sapık diğer kollarında hulul ve ittihad inancı temel inançlardandır. Bu inanç Şia yolu ile tasavvufa geçmiş, değişik isimler ve kılıflarla tarikatlar onu değişik şekillerde prensip edinmiştir. Hallac'ın, Bistami'nin, Suhreverdi'nin, İbn Arabi ve tabilerinin hulul ve vahdet-i vücut inancı da dolaylı olarak hulul ve ittihad anlayışından başka birşey değildir. Daha önce bu konu üzerinde durulduğu için ayrıca üzerinde durmuyoruz. Sadece Ticani tarikatının şeyhinden bir örnek vermekle yetineceğiz.

"Cevahiru'l-Maanî" kitabında Ahmed İbn Harazim şöyle demektedir:

"Zahirde Allah'tan başkasına ibadet veya secde eden herkes ancak Allah'a secde etmiş olur. Çünkü o elbiselerde tecelli eden (görünen) Allah'tır. O mabudların tümü Allah'a ibadet ve secde etmekte, celal satvetinden korkmaktadır. Celal satveti kulların ibadet etmesi için bu mabudlarda tecelli etmeden asli yapısıyla kullara açıkça görünseydi, uluhiyet nisbetini Allah başkasına vermediği için bir anda bile bu mabudlar (varlıklar) yerle bir olurdu. Allah, Hz. Musa'ya "Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur, bana ibadet et" demiştir. Lugatte ilah, gerçek mabud demektir. "Benden başka ilah yoktur" demesi, benden başka gerçek mabud yoktur, demektir. Onun için putlara tapanlar da ancak bana tapmış, tezellül eden ve boyun eğen de ancak bana boyun eğmiştir[273].

"Ariflere göre kesret (çokluk) vahdetin aynısı, vahdet kesretin aynısıdır. Varlıkların çokluğuna ve unsurların dağılışına bakan kimse, çokluğuna rağmen hepsine bir bakış yapmış olur. Vahdetin kendisine bakan da kesretten sonu olmayan kesretle bakmış olur. Bu bakış, perdeliler için değil, sadece arifler içindir. Vahdeti şeklen değil, zevk olarak görenler içindir. Bu ise, sözle ifade edilmez."[274]

Netice olarak biz de İbn Haldun'un dediği gibi, tasavvufçuların İslama yabancı olan bu sistemi ana hatlarıyla gulat Şia'dan iktibas ettiğini belirt-

---

272-Dr. Ahmed Emin, Duha'l-İslam, 3/245, Batıni İsmailiyye mezhebinin gizli kurmayları olan bu tasavvuf hiyerarşisi hakkında geniş bilgi için ayrıca bakınız, eş-Şeybi, a. g. e. 2/155-165; Bektaşi ve Rifai tarikatının şiilikle bağlantısı hakkında bkz. Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. , 370-388, 433-446, Şia'da mehdilik inancı için de bakınız, Muhammed el-Bendari, a. g. e. , 212-221. Kutupluk anlayışı kitapta ayrıca ele alınacaktır.

273-Ahmed İbn Harazim, Cevahiru'l-Maani, 1/184-185'den naklen; Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. , 352. Bu sözler aynı zamanda İbn Arabi'nin de sözleridir. Bkz. Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sofiyye fi'l-İslam, 518-519. Abdulkerim el-Cili'nin de bu şekilde düşündüğünü onun Tanrı ve din anlayışı bölümünde göreceksiniz. Ahmed İbn Harazim, Ticani şeyhinin virdi, zikir ve biyografisini yazan bir mürididir.

274-Ahmed ibn Harazim, a. g. e. , 2/92. Yine bkz. Abdurrahman Abdulhalik, a. g. e. , 352.

mek isteriz. Zaten tasavvuf hırkasını giymeyi Hz. Ali'ye isnad etmekle onu tarikat ve inançlarının temeli yapmış ve Hz. Ali'yi tasavvufun imamı saymakla onu tanrılaştıran aşırı şiilerle aynı kaynakta birleşmiş olmaktadırlar. Kısaca Hz. Ali aşırı şiilerin mabudu sayıldığı gibi tasavvufun da imamı kabul edilmiştir. Nitekim Cüneyd el-Bağdadi'nin tarikatı, dayısı Serî es-Sakati'den, o da Maruf el-Kerhi'den, o da Ali ibn Musa er-Rıza'dan aldığını söylemektedirler. Zaten Şia, tasavvufçuları genellikle bağrına basmıştır[275].

Sayılan bu ortaklıkların yanında keramet, şefaat ve mehdilik konularında da Şia ile tasavvuf arasında çok büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Ortak özellikler konusunda şimdilik bunlarla yetinmeyi uygun görüyoruz.

Tasavvufun şiilikle sıkı irtibatını ve benzerliğini ortaya koyması bakımından tasavufçuların Şia metodu ile yaptıkları batını tevillerinden bazı örnekler vermek istiyoruz.

J- Tasavvufçuların Batını Tevilleri

Yukarıda da belirtildiği gibi tasavvufçular ahbari Şia'nın zahir- batın anlayışını benimsemekte ve kendi düşüncelerini ortaya koymak için dinin nasslarını bu anlayışa göre batını bir metodla tevil etmektedirler. Bu tevillerle dinin naslarını temel anlamlarından saptırmakta ve heveslerine uydurmaktadırlar. Keşf, işrak ve bilgelik adı altında yapılan bu batını teviller aslında dini bozmak için dışarıdan yapılan tahrif etme çabalarından çok daha tehlikeli ve sakıncalı bulunmaktadır. Süleyman Ateş'in *"İşari Tefsir Okulu"* kitabından ve başka kitaplardan alarak vereceğimiz bazı örneklerde tasavvufçuların heveslerine göre Kur'an ayetleriyle nasıl oynadıklarını göreceğiz.

İbn Arabi, "Allah çocuk edindi, dediler. O yücedir.Göklerde ve yerde olanların tümü onundur..."[276] ayetini açıklarken şöyle demektedir:

> "Allah çocuk edindi, dediler. Yani kendisi dışında özel ve zatı ile müstakil bir varlık var etti, dediler. Haşa! Ona benzer başka bir şeyin var olması bir yana, ondan başka bir varlığın bulunmasından onu tenzih ederiz. Aksine göklerde ve yerde ne varsa onundur. Yani ruhlar ve cesetler alemi onundur. Zaten bunlar onun zahir ve batınıdır..."[277]

275-Bu silsilenin doğru olmadığını Süleyman Ateş'in belirttiğini daha önce kaydetmiştik. Bilindiği gibi İmam Humeynî, Rusya Devlet Başkanı Michael Gorbaçov'u İslama davet ederken örnek müslüman şahsiyetler olarak Muhyiddin İbn Arabi ve İbn Sina'yı göstermiş ve onların İslamına davet etmiştir. Bu konuda yazılan mektubun içeriği bizleri üzmüştür. Bkz. Ayetullah Humeyni'nin Gorbaçov'a Mektubu, Çev. Prof. Hüseyin Hatemi, Şehadet Dergisi, İst, Ocak-1989.

276-Bakara, 116

277-İbn Arabi, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1/180, Beyrut, 1968, Bu tefsirin İbn Arabi'nin değil, vahdeti vucutçu Kaşani'ye ait olduğu da söylenir. Hangisinin olursa olsun, ikisinin de akidesi ve inancı aynıdır.

"İbrahim babasına ve milletine; Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir? demişti. Babalarımızı onlara tapar bulduk, demişlerdi..."[278]

"Babasına demişti. Yani külli nefs. Kavmine de. Semavi ve diğer konuşan nefisler. Bu heykeller nedir? Yani akılların hakikatlerinden, eşyadan ve mevcudatın mahiyetlerinden akledilen ve onlarda nakşedilen bu suretler. Siz onlara tapınıp durdunuz. Yani onları tasavvur ve temessül etmeye devam ediyorsunuz. Bu da mukaddes ruhun makamındaki nurani perdelerden sıyrılıp zati tevhid fezasına yükselmesidir . . . Babalarımız! Ceberut ehlinden bütün nefislerden önce bulunan alemlerden illetlerimiz! Onlara tapar bulduk. Zatlarında onları bulundururlar ve bir an onlardan ayrılmazlar. Apaçık bir sapıklık, yani hakkı perdeleyen nurdan bir perde içinde. Zatın kendisine ulaşmadan sıfatların berzahında duruyoruz. Ehadiyet hakikatine ve hüviyet denizine batmaya yol bulamıyoruz..."[279]

Yani, her şeyin onun kendisi olduğu halde, puta tapanlar onun görünümleri olan eşyaya takılıp tapıyorlar. Bu ibadetlerine de başkaları putperestlik diyor, halbuki onlar Allah'ın görünümleri olan putlara tapmaktadırlar, demektedir.

İbn Arabi'nin tefsiri tevhitle bağdaşmayan bu tür batını tevillerle dolu olup baştan sona kadar bu felsefe ile yazılmıştır. Kur'an ayetlerini bu şekilde tahrif ederek gerçek anlamlarını inkar etmektedir.

Ebu Abdurrahman es-Sulemi'nin tevillerine bakalım;

Kureyş'e ve ondan sonra gelen müslümanlara hac esnasında ne yapacaklarını öğreten "İnsanların indiği yerden siz de inin ve Allah'tan bağışlanma dileyin"[280] ayetiyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

"İbn Ata'ya göre: İçinizi beni anmakla onarıp ondaki kirleri boşalttığınız zaman artık herkes gibi kulluk adetlerine dönün, Allah'tan başkasıyla uğraşmaktan dolayı Allah'a istiğfar edin."[281]

"Gece onu örtünce bir yıldız gördü. "Bu benim rabbim" dedi. Yıldız batınca "Ben batanları sevmem" dedi. Ayı doğarken görünce "Bu benim rabbim" dedi. Ay da batınca "Eğer Rabbim bana hidayet etmeseydi elbette sapanlardan olurdum" dedi. Güneşi doğarken görünce"Bu benim rabbim, bu daha büyük" dedi. O da batınca "Ey kavmim, ben ortak koştuklarınızdan uzağım. Ben yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim, ben puta tapanlardan değilim" dedi. "[282]

278-Enbiya, 52-53,
279-İbn Arabi, a. g. e. 2/678,
280-Bakara, 199
281-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 95
282-Enam, 76-79

Sülemi, İbrahime görünen yıldız, ay ve güneşin, suluk esnasında görünen ve gittikçe büyüyen nur olduğunu söyleyerek açıklamaktadır:

"Gündüzün güneşi geceleyin batar. Oysa kalblerin güneşine batış yoktur. Onlardan biri dedi: Kainat İbrahim'e karanlık olup iradesi elden gidince, kalbine rububiyet (tanrılık) nurları doğdu. "Bu benim rabbim" dedi. Sonra kendisine heybet nurları açıldı. Nuru arttı. "Bu benim rabbim" dedi. Sonra uluhiyet nuru ile beşeri varlığından geçirildi. "Rabbim hidayet etmeseydi sapanlardan olurdum" dedi. Sonra Baki ile baki oldu. "Ey kavmim, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım" dedi."[283]

Sulemi'nin tefsiri için Süleyman Ateş şunları söylemektedir: "Bu tefsirde geniş ölçüde antropomorfizme raslanır. İnsan kainata benzetilir. Evrendeki olaylar, enfüsi yönden açıklanır. Bu tür tefsirlerin çoğu da Sehl'den gelmektedir."[284]

Ebu İshak Ahmed es-Sa'lebi'nin tevillerine bakalım. es-Sa'lebi, "Ayakkabılarını çıkar"[285] ayetinin tefsirinde şöyle demektedir:

"İşaret ehli demişlerdir ki, bunun manası şudur: Kalbini çoluk çocuk düşünmekten boşalt. Tabir de böyledir. Bir kimse rüyada ayakkabı giymiş olduğunu görse, evleneceğine işarettir."[286]

"Biz Beyti (Kabeyi) sevap kazanma ve güvenlik yeri yaptık"[287] ayetinin tefsirinde Beyt'ten maksadın Muhammed olduğunu söyleyerek ayeti nasıl tahrif ettiğini görelim. Rivayetleri geçerek veriyoruz;

"Burada Beyt, Muhammed aleyhisselam'dır. Ona inanan, onun risaletini tasdik eden güvenliğe kavuşmuş olur."[288]

"Muhakkak Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir."[289] Safa, muhalefetlerden arınan ruhtur. Merve, efendisine hizmette mürüvvet kullanan nefistir. Şöyle de denmiştir: Safa, marifet sahasıdır. Merve arifin mürüvvetidir..."[290] Acaba bu tevillerden sonra Safa ile Merve denilen yerler kalıyor mu?

"Sonra insanların indiği yerden siz de inin ve Allah'tan mağfiret dileyin"[291] İbn Ata'ya göre; bu ayetle "Beni anmakla içinizi tamir edip ondaki kirleri boşalttığınız zaman artık herkesin yaptığı kulluk adetlerine dönün.

283-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 95
284-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 94
285-Taha, 12
286-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 98
287-Bakara, 125
288-Süleyman Ateş, Sülemi ve tasavvufi tefsiri, 119, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1969
289-Bakara, 158
290-Süleyman Ateş, Sülemi ve Tasavvufi tefsiri119
291-Bakara, 199

Allah'tan başkasıyla iştiğalden Allah'a istiğfar edin"... denmektir."[292]

"Sizden kimi dünyayı ister"[293] Sehl'e göre, "Dünya nefsindir. Onu yok edersen, dünyan kalmaz."[294]

"Allah'a kulluk edin ve hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakınınızdaki arkadaşa, yolcuya ve maliki bulunduğunuz kimselere iyilik edin."[295] Sehl'e göre, yakın komşu kalbtir. Uzak komşu nefistir. Yakınınızdaki arkadaş, sünnet ve arkadaşa uyularak yapılan fiildir. Yolcu, Allahu tealaya ibadet eden uzuvlardır."[296] Bu tevillerle acaba ayette belirtilen maddi şeyler inkar edilmiş olmuyor mu?

"Dağları donuk görürsün, halbuki bulutlar gibi yürümektedir."[297] Cafer'e göre, ruh çıktığı zaman nefisleri donuk sanırsın. Ruh arşın altındaki yerine sığınmak için Kudüs'te yürür. Yine Cafere göre, müminin kalbinin nuru, aşıkların ahu enini, hakkı müşahade edip huzura kavuşuncaya kadar bulutlar gibi yürür. Burada hakkı müşahade edinceye kadar nefisten çıkan ahu fiğan, bulutlar gibi yürüyen dağlara misal verilmiştir."[298]

"Müminlerden iki topluluk vuruşursa, aralarını düzeltin. Eğer biri diğerine saldırırsa, saldıranla savaşın ki Allah'ın emrine dönsün. "[299]

"Sehl'e göre, bu iki topluluk ruh, akıl ve kalb ile tab'(huy), heva ve şehvettir. Eğer tab', heva ve şehvet, akıl, ruh ve kalbe saldırırsa kul onu murakabe kılıçlarıyla, mütalaa oklarıyla ve muvafakat nurlarıyla öldürsün ki ruh ve akıl ğalip gelip heva ve şehvet mağlup olalar."[300] Görüldüğü gibi, bu tevile göre müminlerden iki topluluk ve onların arasını bulma diye bir olay artık sözkonusu olmaktan çıkmıştır.

Sehl et-Tusteri'nin tevillerinden bazı örnekler verelim:

"Şüphesiz insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'de, alemler için mübarek ve doğru yolu gösteren Kabe'dir"[301] ayetini tefsir ederken şöyle demektedir:

"İnsanlar için kurulan ilk ev, Mekke'deki Allah'ın evidir. Bu, zahir anlamdır.. Batın

293-Ali İmran, 152

294-Süleyman Ateş, Sülemi ve tasavvufi tefsiri, 120

295-Nisa, 36

296-Süleyman Ateş, Sülemi ve tasavvufi tefsiri, 120

297-Neml, 88

298-Süleyman Ateş, Sülemi ve tasavvufi taefsiri, 124, Cafer'den maksat Şia'nın seçkin imamlarından Cafer-i Sadık olsa gerektir. Bu da Sufilerle Şia arasındaki kültür ve metod birliğini göstermektedir.

299-Hucurat, 9

300-Süleyman Ateş, Sülemi ve tasavvufi Tefsiri, 125

301-Ali İmran, 96

anlamı ise, Rasulün kendisidir. Allah'ın, insanlardan kalbine tevhidi yerleştirdiği kişiler ona (Rasule)iman ederler."[302]

"Allah'a kulluk edin, ona bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin"[303] ayetini tefsir ederken, zahir anlamını verdikten sonra şöyle demektedir:

"Batını anlamına gelince;Yakın komşu kalptir, uzak komşu, huydur. Yanınızdaki arkadaş, şeriata uyan akıldır. Yolcu, Allah'a itaat eden organlardır..."[304]

"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıktı..."[305] ayetini tefsir ederken de şöyle demektedir: " Allah, organları kara, kalbi de denize benzetmiştir. Organlar ve kalp daha yararlı ve daha tehlikelidir. Ayetin batını anlamı budur. Görmüyor musun, kalb çok değiştiği ve daha çok derin olduğu için kendisine kalb denilmiştir!"[306]

"Musanın ardından milleti, süs eşyalarından, canlıymış gibi böğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edindiler..."[307] ayetinin tefsirinde de şöyle demektedir:

"Her insanın buzağısı, Allah'tan yüz çevirerek kendisine yöneldiği aile fertleri ve çocuklarıdır. Buzağıya tapanlar nefislerini ancak öldürdükten sonra ona tapmaktan kurtuldukları gibi, kişi de bütün sebeplerden nasibini yok etmedikçe bundan kurtulmaz."[308]

"İbrahim: Eski atalarınızın ve sizin nelere taptıklarınızı görüyor musunuz? Şüphesiz onlar benim düşmanımdır. Dostum ancak alemlerin rabbidir. Beni yaratan da, doğru yola eriştiren de O'dur. Beni yediren de, içiren de O'dur. Hastalandığımda bana şifa veren, öldürecek ve diriltecek olan odur. Ahiret günüde yanılmalarımı bana bağışlamasını umduğum da O'dur. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat"[309] Bu ayetleri tefsir ederken şöyle demektedir:

"Beni yaratan bana hidayet verecek. Yani kendisine kulluk için beni yaratan, ona yakınlık için de bana yol gösterecektir. Bana yediren ve içiren odur. Yani bana iman lezzetini yedirir, tevekkül ve kendisiyle yetinme içeceğini içirir. Hastalandığım

302-Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, et-Tefsir ve'l-Mufessirun, 2/364, Sehl et-Tusteri, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 41, 45'den naklen,

303-Nisa, 36

304-Dr. ez-Zehebi, et-tefsir ve'l-Mufessirun, 2/364, Aynı yerden naklen,

305-Rum, 41

306-Dr. ez-Zehebi, a. g. e. 2/365, Aynı yerden naklen, Kalb, değişmek anlamındadır.

307-Araf, 148

308-Dr. ez-Zehebi, a. g. e. 2/382, Aynı yerden naklen,

309-Şuara, 75-83

zaman o bana şifa verir. Yani, Kendisinden başkası için kendisinden başkasıyla davrandığım zaman beni bundan korur. Dünyadan bir şehvete meyledersem, beni ondan uzaklaştırır. Beni öldüren, sonra dirilten odur. Yani, beni öldürür, sonra zikirle diriltir. Din gününde günahımı bağışlamasını umarım. Burada edebin gereği olarak korku ile umma arasında konuşmuş ve kesin olarak bağışlayacağını belirtmemiştir."[310]

"Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik"[311] ayetini açıklarken de şöyle demektedir:

"Beşer olarak İbrahim oğlunu sevince, Allah'ın lutfu ve koruması kendisine yetişti ve onu kurban etmesini emretti. Çünkü amaç onu kurban etmek değil, en büyük sebeple başkasını sevmekten sırrı kurtarmaktı (kendisinden başkasını sevmekten kurtarmaktı). Ne zaman sır Allah'a halis oldu ve huy adetinden döndü (İsmail'e olan sevgiyi bırakıp Allah'ı sevmeye başladı), ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdi"[312]

"Ondan istediğiniz gibi bol bol yeyiniz ve bu ağaca yaklaşmayınız"[313] ayetini tefsir ederken şöyle demektedir:

"Allah Teala "Şu ağaca yaklaşmayın" sözü ile ondan yemeği kasdetmemişti. Himmeti Allah'tan başkasına sarfetmeyi, ondan başkasına dayanmayı yasaklamıştı. Adem'in başına gelen, himmeti masivaya(Allah'tan başkasına) sarfetmek ve Allah'tan başkasına güvenmekten dolayı geldi. Kim kendisinin olmayanı iddia eder, hevasına uyarsa o, Allah tarafından terkedilir."[314]

Sehl'e göre nefis puttur. Onun için "Kafirlerin evliyası tağuttur"[315] ayetini de bu şekilde tefsir etmekte ve müslümanlara kan kusturan tağut kavramı da gözlerden uzak olmaktadır. Şöyle diyor:

"Tağutların başı kötülük emreden nefistir. Çünkü şeytan ancak heva ve nefs ile insana yol bulur. O suretle insana sokulup tahrik eder, vesvese verir."[316]

Başka bir ayetin tefsirinde ise tağutun cehalet olduğunu söylemektedir. "Tağuttan kaçınanlar"[317] ayetini açıklarken şöyle demektedir:

"Tağut dünyadır. Dünyanın aslı cehalettir. Fer'i yeme içmedir. Süsü övünme, meyvası isyan, ölçüsü kasvet ve ukubettir."[318]

310-Dr. ez-Zehebi, a. g. e. 2/282, Aynı yerden naklen,
311-Saffat, 107
312-Dr. ez-Zehebi, a. g. e. 2/283, Aynı yerden naklen,
313-Bakara, 35, Araf, 19
314-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 68
315-Bakara, 257
316-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 69
317-Zumer, 17
318-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 71

"Musa'nın kavmi, onun ardından canlı gibi böğüren bir buzağı heykeli yapıp ona taptılar"[319] ayetini şöyle tefsir etmektedir:

"Her insanın buzağısı, sevip de dolayısıyla Allah'tan yüz çevirdiği kadın, çocuk vs. dir . Bunlardan kurtulmanın tek çaresi, bütün arzuların kaynağını yok etmektir. Nasıl buzağıya tapanlar, nefislerini öldürmekle ona tapmaktan kurtuldularsa, bunlara tapanlar da kurtulmak için nefsi yok etmelidirler."[320]

"Üstünüzde yedi yol yarattık"[321] ayetini tefsir ederken şöyle demektedir:

"Ayette geçen yol, insanı Rabbinden perdeleyen yedi perde diye tefsir ediliyor. Bu perdelerden birincisi insanın aklı, ikincisi ilmi, üçüncüsü kalbi, dördüncüsü haşyeti, beşincisi nefsi, altıncısı iradesi, yedincisi meşiyyetidir. Akıl, insanı dünya tedbirleriyle uğraştırarak, ilim etrafına övündürerek, kalp gaflete düşürerek, haşyet kendine gelen nurlardan gaflet ederek, nefs her kötülüğe kaynak olarak, irade dünyayı murad edip ahiretten yüz çevirerek, meşiyyet günaha sarılarak perde olur."[322]

"Ay ve güneş toplandığı zaman"[323] ayetinin tefsirinde de şöyle demektedir:

"Batını: Kamer, tabiat nefsine ait baş gözünün nurudur. Şems, ruh ve akıl nefsine ait kalp gözünün nurudur."[324]

Sehl'in bu nevi batıni tevil ve tahrifleri burada sayılamayacak kadar çoktur. Daha fazla örnek görmek isteyenler Süleyman Ateş'in *İşari Tefsir Okulu* kitabına bakabilirler. Sehl'in bu tevil ve tahrifleri için Süleyman Ateş şöyle demektedir:

"İşte genellikle Kur'an'da dünya ve dünyaya dair ne varsa, hep böyle kalp, ruh, nefs ve tab' diye tefsir edilir. Tabii ki bu izahlar pirimitiftir. Fakat bunlar, sonraki felsefi izahların ilkesini teşkil etmiştir. Bu bakımdan işari tefsirde Sehl'in yeri büyüktür. Bu oldukça gülünç izahlar, onun dünyadan son derece nefret etmesinden ileri gelse gerektir."[325]

Abdulkerim el-Kuşeyri'nin tevillerine bakalım. bilindiği gibi Kuşeyri, batıni tevillere en az yer vermekle bilinen bir sufi müfessirdir. "And olsun ki yakın göğü yıldızlarla süsledik ve onlarla şeytanları taşladık..."[326] ayetini tefsir ederken şöyle demektedir:

319-Araf, 148
320-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 69-70
321-Muminun, 17
322-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 71
323-Kayamet, 9
324-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 72
325-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 73
326-Mulk, 5

"Göğü yıldız ve gezegenlerle süslemiş, velilerinin kalblerini de türlü nurlar ve yıldızlarla süslemiştir. Müminlerin kalbleri tasdik ve imanla, sonra delilleri düşünerek tahkikle, sonra beyanı talib etmeye muvaffak olma başarısıyla süslenmiştir. Ariflerin kalbleri tevhid güneşiyle, ruhları tefrid (tek bilme) nurlarıyla ve sırları tecrid eserleriyle süslenmiştir. Bu şekilde, her grubun nurları vardır."[327]

el-Kuşeyri "Onlara rızık olarak verdiğimizden infak ederler"[328] ayetinin tefsirinde de şöyle demektedir:

"Rızık insanın faydalandığı şeydir, tefsir dilinde bu, şu demektir: Onlar, mallarını ya farz veya nafile olarak infak ederler. İşarette ise şu demektir: Onlar nefislerine bir şey yığmazlar. Nefislerini kulluk adabına verirler. Kalplerini devamlı olarak tanrılığı görmeğe infak ederler. Şeriatçılar, mallarını infak eder, hakikatçılar hallerini infak eder. Zahirde nisab, yirmide yarım, ikiyüzde beştir. Ama tanrı ehli buna razı olmazlar. Onlar bütün hallerini Allah'a verirler. Hakikat ehli ise, azıcık bir hal kendi nefislerine ayırmış olsalar, başlarına kıyamet kopar."[329]

Kuşeyri, Kur'anın infak anlayışını bozacak nitelikte şöyle devam etmektedir:

"Zahidler Allah yolunda hevalarına uymayı infak ettiler. Allah'ın rızasını kendi arzularına üstün gördüler. Abidler, Allah yolunda güç ve kuvvetlerini infak ettiler. Gizli ve açık takvaya sarıldılar. Müridler, kendilerini Mevla'nın zikrinden alıkoyan her şeyi onun yolunda infak ettiler. Dünya ve ahiretten hiçbir şeye iltifat etmediler. Arifler, Allah yolunda Mevla'dan başka her şeyi infak ettiler. Hak da onları kendine yaklaştırdı ve barındırdı."[330]

"Nasıl inkar edersiniz ki sizler ölü idiniz, O sizi diriltti"[331] ayeti ile ilgili olarak da Kuşeyri şöyle demektedir:

"Denilir ki, siz cehaletiniz dolayısıyla ölü idiniz. Sizi Allah'ı bilmekle diriltti. Sonra sizi kendinizden öldürüp kendisiyle diriltti. Sonra ona döndürülmüş olursunuz.

Buna yakın bir mana daha: Siz nefislerinizin bekasıyla ölü idiniz. Nefislerinizi yok ederek sizi diriltti. Sonra nefsi görmekten sizi öldürür ki nefsi düşünmeyesiniz. Zira nefsi düşünmek sizi bozar. Sonra sizi ondan (nefisten) alıp diriltir. Sonra onun (Allah'ın) elinde onun istediği yöne çevrilmenizle ona döndürülmüş olursunuz."[332]

"Bir ayeti nesh eder veya unutturursak, daha iyisini getiririz"[333] ayetinin tefsirinde neshle ilgili olarak şöyle demektedir:

327-Abdulkerim el-Kuşeyri, Letaifu'l-İşarat, 3/611, el-Hey'etu'l-Mısrıyye el-Amme li'l-Kitab, Mısır, 1983
328-Bakara, 3
329-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 100
330-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 101
331-Bakara, 28
332-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 102
333-Bakara, 106

"Biz seni bir halden nakletmeyiz. Ancak bulunduğun halden daha üstün bir hale çıkarırız... Senden herhangi bir beşeriyet sıfatını kaldırırsak, onun yerine sana bir tanrılık şahidi(nuru) veririz."[334] Bu tefsirle ilgili olarak Süleyman Ateş şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Bu tefsirde tamamen fena fillah düşüncesi hakimdir. Sonradan vahdeti vücut anlamında yorumlanacak olan "Doğu ve batı Allah'ındır. Nereye dönerseniz, orada Allah'ın yüzü vardır"[335] ayeti, Kuşeyri'ye kadar böyle bir anlam kazanmamıştır. İlk mutasavvıflar bu ayetten fena manasını çıkarıyorlar ve şöyle diyorlar:

"Bunda kalplerin doğum ve batım yerlerine işaret vardır. Kalplerde doğan ve batan nurlar vardır. Kalpleri hakikatler kaplayınca onların (sıfat nurları) gizlenir. Güneş doğunca yıldızların gizlenmesi gibi. Hakkın huzurunda da kahr hasıl olur. Suret mahvolur, görünmez. Duyu ve anlama kalmaz. İlim ve akıl yetkisi, irfan ve vicdan ışığı yok olur. Çünkü bunlar beşeri sıfatlardır. Mevsuf (beşerilik) yok olunca sıfat nasıl kalır?"[336]

"Onları öldürün ki fitne kalmasın"[337] ayetinin tefsirinde de şöyle demektedirler:

"Burada nefisle savaşmaya işaret vardır. Zira senin en büyük düşmanın iki yanın arasındaki nefistir"[338].

"Gökten su indirdi"[339] ayetinin tefsirinde şöyle der : "Nurlar kalplerde parladığı zaman karanlık işaretleri yok olur. Yakin nuru, şirk karanlığını sürer, ilim nuru cehalet töhmetini. . . Müşahede nuru beşeriyet izlerini, cemi' nuru tefrika eserlerini sürer. Hakaik nuru doğunca nefsin hazları sarsılır, irfan güneşi doğunca masivadan gelen geceyi kovar..."[340]

Ebu Bekir Muhammed el-Vasıti'nin tevillerine bakalım. Cüneyd'in talebesi olan el-Vasıti, Cebriye mezhebinin görüşünde olup Allah'ın iradesinin yanında başka bir iradenin varlığını kabul etmeyerek iman ve küfürde kulların hiçbir rolünün bulunmadığını, iman ve küfrün aynı şey olduğunu söylemektedir. "Rabbın dileseydi, yer yüzünde olanların hepsi inanırdı"[341] ayetinin açıklamasında şöyle demektedir:

"Cenabı hak bu ayetle övmeyi ve yermeyi kaldırmıştır. Özürlüye, özürsüze, şakiye ve saide (yaptığından) bir şey yoktur. Bunların hepsi, Allah'ın ezeldeki iradesine göre hareket etmişlerdir."[342]

334-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 103
335-Bakara, 115
336-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 103
337-Bakara, 193
338-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 104
339-Ra'd, 17
340-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 104
341-Yunus, 89
342-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 88

"Allah, işte zengin ve övülmüş olan odur"[343] ayetiyle ilgili olarak da şöyle demektedir: "Ne inanmak insanı hakka yaklaştırır, ne küfür haktan uzaklaştırır. Geçen ezelde geçmiştir. Şekavet ve saadet, küfür ve iman birer işarettir, gerçek değildir. Hakikat "Saadetle kimseye ikram etmeyecek;ancak kendi keremine yaklaşmağa ehil kıldığı kimseye ikram edecek" diye ezelde takdir etmiştir. Küfrü şekavet ehline işaret ve süs yapmıştır. İman, ikramın ta kendisidir. Küfür de azabın kendisi, uzaklaşma ve lanet şahididir."[344]

"Ben seni öldüreceğim, bana yükselteceğim ve seni inkar edenlerden temizleyeceğim"[345] ayetinde inkar edenleri irade ve heva kabul edip "Seni iradenden ve hevandan temizleyeceğim. Böyle yapması, ondaki ezeli sıfatları meydana çıkarmak içindir" diye açıklamaktadır."[346]

Ebu Hâmid Gazali'nin tevillerinden de bazı örnekler verelim;

"Taha suresindeki "İki ayakkabını çıkar" ayetinde iki ayakkabıdan maksadın, dünya ve ahiret olduğunu anlar ki bu ayet baştan beri tasavvufta bu anlama çekilmiştir. Yine bu surede Hz. Musa'nın ateş görmesinden bahseden ayetlerdeki kabes, cezve kelimelerini, körü körüne taklid eden kimsenin haline işaret sayar. Kalem, Levh ve Rakkı Menşur'u da şöyle açıklar:

"Biz bir defa tanrılık huzuruna yükselerek deriz ki o huzurda kendisi vasıtasıyla mufassal ilimlerin, alıcı cevherlere çizildiği alet varsı, bunun misali kalem'dir. O alıcı cevherler arasında ilimlerin kendisine çizildiği birşey varsı, bunun misali Levh, kitap er-Rakku'l-Menşur'dur. İlimleri yazan alete hükmedenin misali Yed(el)dir. Eğer bu mertebede yed'i, levhi, kalemi içine alan bir sistem varsa, bunun misali suret-tir."[347]

Sırat konusunda da şöyle demektedir:

"Sırat gerçektir ama onun kıl gibi ince olduğunu sanmak doğru değildir. O kıldan da incedir. Daha doğrusu, onun inceliği ile kılın inceliği, yada kılın keskinliği arasında hiçbir bağlantı yoktur. nasıl ki güneşle gölgeyi ayıran ve ne gölgeden ne de güneşten sayılmayan hendesi (geometrik) çizginin inceliği ile kılın inceliği arasında bir münasebet yoktur. Zira kılın bir boyutu vardır. Oysa bu çizginin hiçbir boyutu yoktur. Sırat da böyledir. İşte yüce Tanrının "Bize sıratı müstakimi göster"[348] ayetiyle açıkladığı sırat, bu sırattır.

Gazali, Nur suresindeki "Ateş değmese de, yağı hemen hemen ışık verir"[349] ayetiyle ilgili olarak şöyle demektedir:

343-Fatır, 15
344-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 88
345-Ali İmran, 55
346-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 90
347-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 114
348-Fatiha, 6
349-Nur, 35

"Ayetin bu kısmı, nurunu peygamber vasıtası olmadan doğrudan doğruya Allah'tan alma derecesine yükselmiş olan velilere işarettir. Çünkü veliler arasında az daha peygamber yardımına muhtaç olmadan nuru parlayan kimseler vardır."[350]

k. Tasavvuf Kitaplarının Değeri

Tasavvufçular, kendi kitaplarına sarsılmaz bir imanla inanırlar. Bu inanç bütün kalblerini, duygularını, düşüncelerini ve zihinlerini kaplar. Bir hurafe veya mitolojiye işaret eden her harfine inanır, bir saçmalığı yayan her kelimeye kutsal bir kitabın ayetleri gibi bağlanırlar. Ne zaman bir yönleri tenkit edilirse, sözlerinin sırlar ve semboller olduğunu, tasavvufçu olmayan kişilerin bunları anlayamayacağını söylerler. Ne zaman hurafe ve dindışı şeyleri eleştirilirse, kitaplarına bu hurafe ve sapık şeylerin sonradan sokulduğunu iddia ederler.

Şüphe yok ki bu kitaplar sonradan uydurulmuş veya onlara başkaları bu hurafeleri karıştırmış değildir. Gerçek tarih buna şahittir. Yazarlarının kitaplarında örümcek ağları gibi örülen inanç ve anlayışları buna şahittir. Düşünce sistemleri ve izledikleri metod, gerçeğin böyle olduğunu göstermektedir.

Bununla beraber onların uydurulduğunu veya başkalarının bu gibi şeyleri onlara karıştırdığını varsayalım. Siz tasavvufçular bunlara bağlanıp kutsal kitaplara insanların inandığı gibi inandıktan ve üzerinde titredikten sonra başkaları tarafından uydurulduğu veya ilaveler yapıldığını kabul etmek neyinize yarayacaktır?! İster yazarları tarafından yazılmış olsun, ister başkaları tarafından uydurulmuş olsun, sizler onlardaki şeylere inandıktan ve sözlerinin Allah'tan gelen ilhamlar olduğunu kabul ettikten sonra, kim tarafından yazılmış olursa olsun, ne değişir?

"Ama sonradan uydurulmuş yahut yabancı şeyler karıştırılmış" savunması, tasavvufçuların elindeki zırhtır. Hakkın aydınlığı karşısında tasavvufçuların sığındığı son sığınaktır!

Belirttiğimiz gibi, tasavvufçular kitaplarında söylenen ve İslama aykırılığı açık olan birçok şeylerin sırlar ve semboller olduğu, gaybın gizliliklerini kendilerine açtığını ve sırlarını Allah'ın kendileri için gayb perdelerini kaldırarak arşının altında secdelere kapanan, vahyini dinleyerek nesir ve şiirlerinde sırlar ve semboller halinde tescil eden kişilerin ancak bilebildiğini iddia ederler.

Şüphe yok ki Kur'an'ın özelliklerinden biri de insanlara bir beyan olma-

350-Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 116

sıdır. İnsanlardan da alimler ve cahil olanlar vardır. Kimileri okuma yazma bilmez, kimileri de okur yazardır. Buna rağmen Allah, Kur'an'ı bütün insanlar için bir beyan ve herkesin rabbine basiret üzere kulluk etmesi için, (sırlar ve semboller olarak değil) anlaşılır bir dille indirmiştir.

Ama tasavvufçular, dinin öz ve hakikatini tescil ettiğini söyledikleri kitaplarının gizlilik perdesiyle örtülü semboller ve gaybın büyüsüne sarılı sırlar olduğunu söylüyorlar. Müphemlik ve kapalılık sembolleriyle örtülü ve çoğu batıl şeyler taşıyan kapalı sırlarla insanlar dinlerini nasıl öğrenebilir ve Allah'a nasıl ibadet edebilirler?

Kitaplarının sırlar ve semboller olduğunu iddia eden tasavvufçulara sormak lazım; Samimi olarak söyleyin, bu sembollerin ve sırların anlamlarını anlıyor musunuz, anlamıyor musunuz? Eğer anlıyorsanız, mensuplarınıza ve sempatizanlarınıza da açıklayın ki kalpleri marifetle huzura kavuşsun, insanlar da bu yüzden eleştirmemiş olurlar. Anlamıyorsanız, o zaman bu inandıklarınız, anlamadıklarını tekrar eden papağanların dini olmaz mı?

Gerçek şu ki, İbn Arabi, İbn Farid ve başkalarının yazdıklarını gözü büyülenmiş olanlar dışında, okuyanlar ne demek istediklerini anlarlar. Onların söyledikleri olsun, yazılan şerhleri olsun, semboller ve sırlar olmadığını görür ve anlarlar. Nitekim bu kitaplar olsun, şerhleri olsun, okunduklarında semboller ve ancak tasavvufçuların anlayacağı sırlar olmadıkları görülür. Hepsinde tasavvuf inancının gerçeğini açığa vuran ve kimliğini gözler önüne seren apaçık sözler ve anlamlar görülmektedir.

Mesela İbn Arabi'nin şu sözlerinde acaba ne gibi bir sır veya bir sembol bulunur? "Arif, Allah'ı her şeyde görendir, belki her şeyin kendisi olarak görendir", "Putperestler arif billahdır", "Cehennem artık sahiplerine ceza değil, tatlı olacaktır", "Allah her şeydir ve neye ibadet edilirse, Allah'a ibadet edilmiş olur", "Herşey Allah olduğu için kulların Allah'tan başka taptıkları bütün şeyler de aslında Allah'tır. Bu ayırımı kullar uydurmuştur."[351] "Hayal aleminde Allah'ı gördüm ve bütün söylediklerim ondandır."[352] "Rüyada Rasulullah'ı gördüm ve Fususu'l-Hikem kitabını yazmamı emretti."[353] "Size söylediklerimiz O'ndan bizedir. Bizim size verdiklerimiz, bizden sizedir."[354]

Tasavvufçular kitaplarının Allah tarafından yazdırıldığını iddia ederek Kur'an'a benzetmeye çalışırlar. Uydurdukları hadisler için de bunların doğ-

351-İbn Arabi'nin bu sözlerini Dr. Ebu'l-A'la Afifî de anlamış ve ifade etmiştir. Bkz. Fususu'l-Hikem, 1/32, 33, 42, Sunuş kısmı, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Kahire, 1980.

352-İbn Arabi, a. g. e., 1/47, 48, 56.

353-İbn Arabi, a. g. e., 1/47

354-İbn Arabi, a. g. e. 1/166

rudan Peygamberden alındığını veya keşf yolu ile sabit olduklarını söyleyerek esrarengiz bir kılıf giydirirler. Kitaplarını nasıl Kur'ana benzettiklerini ve gökten gelen ilham olduğu iddialarını gösteren bazı örnekler vermek istiyoruz.

el-Cîlî, batıl ve küfür sözlerle dolu *"el-İnsanu'l-Kamil"* kitabını nasıl yazdığını anlatarak şöyle demektedir:

"Kitabı sarih keşfe dayandırdım ve konularını sahih haberle destekledim. (yazdıktan sonra kitabı dağıtmak aklına gelmiş, ama Allah'tan gelen emirle günyüzüne çıkarmaya karar vermiş olduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmektedir):

"Şimdi Hak bana günyüzüne çıkarmayı emretti, açık ve kapalı sözlerini açıkladı. Ayrıca umumi bir fayda sağlayacağı sözünü de verdi. Ben de başüstüne, diyerek emre itaat ettim"[355]

Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sine Kur'an için sayılan nitelikler verilmekte ve gökten gelen ilhamla yazıldığı ileri sürülmektedir. Benzetmeyi görmek için önce Kur'an-ı Kerim'in niteliklerini sayan şu ayetlere bakalım.

"Şüphesiz Kur'an, alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Uyaranlardan olman için onu Cebrail apaçık Arap diliyle senin kalbine indirmiştir."[356]

"Oysa o, değerli bir kitaptir. Önünden ve ardından ona batıl karışmaz. Hakim ve Hamid olan Allah tarafından indirilmiştir."[357]

"Şüphesiz bu yüce bir Kur'andır, korunmuş bir kitaptadır, ona ancak arınmış olanlar dokunabilir, alemlerin Rabbinden indirilmiştir."[358]

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i bu niteliklerle nitelemektedir. Şimdi de Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi* kitabı için sıralanan nitelemelere bakalım:

"Hüzünleri giderir, bir şifadır kalplere
Ledunni mana verir, müteşabih ayetlere,
Kur'an-ı Kerim gibi kimini hidayete
kimini hak ettiği dalalete sevkeder."[359]

355-el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 1/4, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısrıyye, 1316 h. , el, Cili, Cehennemde insanların yer değiştirdiklerini ve dünyada hiçbir salih ameli bulunmadığını bildiğimiz nice kişilerin cennetin en üst tabakalarında bulunabileceklerini söylemekte, mesela Eflatun'un gayb alemini nur ve güzellikle doldurduğunu keşf yolu gördüğünü söyyleyerek şöyle demektedir: "Cehennemin tabakalarında bulunan ve müminlerin hayatlarında hiçbir zaman elde edemeyecekleri ilahi hakikatlere ilahi kudretin onları nasıl aktardığını anlatırsak söz uzar. Zahir ehlinin kafir saydığı Eflatun'la bir araya geldim. Gayb alemini nur ve güzellikle doldurduğunu gördüm. Evliyadan ancak bazı kişiler için gördüğüm bir makamda onu gördüm. Sen kimsin? dedim. Ben zamanın biricik kutbuyum, dedi. Açıklanması gerekmeyen buna benzer daha nice acaip ve ğaraipler gördük", a. g. e. 2/32

356-Şuara, 192, 195

357-Fussilet, 41, 42

358-Vakıa, 77-80

359-O Mevlevi, Mevlana Mesnevi, 9, 13-16. mısralar, Konya 1980

"Şerefli katiplerdir onun yazıcıları
temastan menederler temiz olmayanları,
kalbe mutluluk verir, huyları güzel eyler
o ilhamla inmiştir alemlerin Rabbinden,
Gelemez batıl onun önünden ve ardından
koruyucu olan Hak onu korur gözetir,
Ki o merhametlilerin merhametlisidir
Mesnevi kitabının başka adları da var
Adlarını verense, Allah'ın kendisidir."[360]

Mesnevi şarihlerinden bir de Tahiru'l-Mevlevi'nin şu sözlerine bakalım:

"Kur'an dolayısıyla insanlardan çoğunun dalalete düşeceğini, çoğunun da hidayet bulacağını bildiriyor. Kur'an öyle olduğu gibi Mesnevi de öyledir. Nitekim arif sahibi de "Kur'an gibi bizim Mesnevi de bazılarını hidayete, bazılarını da dalalete gönderir" diyor."[361]

Tahiru'l-Mevlevi şöyle devam etmektedir:

"Mesnevi, kerim ve salih olan katipler eliyle yazılmıştır. Temiz olanlardan başkasını Mesnevi'ye temas eylemekten menederler. Mesnevi, Rabbulaleminden ilham olunmuş bir kitaptır. Bu fıkralar ile Sure-i Abese'deki "Kur'an vaaz ve nasihattır, dileyen onunla öğüt ve nasihat almış olur, o Kur'an tertemiz katiplerin eliyle yüksekte tutulan temiz sahifelerde yazılıdır"[362]. "Sure-i Vakıa'daki "Rasulü Ekreme nazil olan Kur'an-ı Kerim'dir. Kitabı meknun, yani levhi mahfuzda yazılıdır. Ona temiz olanlardan başkası temas edemez. Kur'an Rabbulalemin tarafından inzal buyurulmuştur" ayetlerine işaret edilmiştir."[363]

"Mesnevi de ilham yolu ile canibi Haktan nazil olmuştur. . . Taharet ve salah erbabından maada (başka)sının ona teması, yani mütalaasıyla dinlemesinden feyz-i marifet alması kabil değildir... Hz. Mevlana bu fıkra ile diyor ki: Canibi ilahiden vahyi münzel olan Kur'an-ı Kerim, nasıl avni samedanide ise, onun evvelinden de, sonundan da batıl zuhuruna imkan ve ihtimal yoksa, Mesnevi de öyledir. İlhamı rabbani eseridir, kendisinden sapıklık zuhuruna imkan yoktur. Hatta iptali ve tahrifi de kabil değildir."[364]

Muhyiddin Arabi de gerek *Fususu'l-Hikem* ve gerekse *Futuhat-ı Mekkiyye* kitaplarını direkt Allah ve Rasulullahtan aldığı ilham ve emirle yazdığı-

360-O Mevlevi, a. g. e. 10
361-Tahiru'l-Mevlevi, Şerhi Mesnevi, 1/35-36
362-Tahiru'l-Mevlevi, a. g. e. 1/36
363-Tahiru'l-Mevlevi, a. g. e. 1/37
364-Tahiru4l-Mevlevi, a. g. e. 1/39

nı, Allah ve peygamberle görüştüğünü söyleyerek sanki Kur'an'ın tamamlanmadığı ve Hz. Muhammed'le vahiy ve risaletin henüz son bulmadığını anlatmaktadır. Nitekim İbn Arabi risalet vahyi ve velayet vahyi olmak üzere vahyi ikiye ayırmakta, risalet vahyinin son bulmasına rağmen velayet vahyinin devam ettiğini ve kendisine gelenlerin onlardan biri olduğunu, kendisinin hatemu'l-Evliya olduğunu söylemektedir. *Fususu'l-Hikem* kitabı için şöyle demektedir:

"Hicri 627 yılı Muharrem ayının son on gününde Rasulullah'ı Şam'da rüyada gördüm. Elinde bir kitap vardı. Bu Fususu'l-Hikem kitabıdır, al ve insanlara sun, ondan yararlansınlar, dedi. Ben de Allah'ı, Rasulullah'ı ve bizden olan ululemri bize emredildiği gibi dinleriz ve itaat ederiz, dedim. Halis niyetle niyet ettim ve arzuyu gerçekleştirdim. Bu kitabı Rasulullah'ın tarif ettiği şekilde artırma ve eksiltme yapmadan ortaya çıkarmaya himmet ve gayret gösterdim. (...). Kalp sahipleri ehlullah bu kitabın nefis arzularından münezzeh ve çelişki bulunmayan, en kutsi makamdan indirildiğini kesin olarak anlasın. Umarım Allah duamı kabul edince isteğime icabet etmiştir. Ben de bana bildirilenden başkasıyla karşılaşmam ve bana indirilenlerden başkasını bu satırlarda yazmam. Nebi veya Rasul değilim, ama onların varisiyim ve ahireti için çabalayan birisiyim. Bu Allah'tandır, dinleyin ve Allah'a dönün."[365]

"Size söylediklerimiz O'ndan bizedir. Bizim size verdiklerimiz bizden sizedir."[366]

Bu şekilde tasavvufçular Kur'anın vasıflarını kitaplarına vererek müslümanların Kur'an hakkındaki inançlarını bozmakta ve kitaplarının Allah'ın verdiği ilham ve peygamberden aldıkları telkinlerle yazıldığını söylemekte, Kur'an gibi takdis etmeye çalışmaktadırlar.

Cüneydi Bağdadi de, Hz. Peygamberi uyandırarak insanları uyarmasını söyleyen melek gibi rüyada kendisine gökten meleğin geldiğini ve uyandırıp konuşmakla görevlendirdiğini söyleyerek şöyle demektedir:

"Bir defa günlük virdimi yapıyordum. Kendimden geçme hali galip geldi. Uyku ile uyanıklık hali içinde idim. Bir de gördüm ki gökten bir melek indi, bana geldi, kalbime fısıldadı, beni depretti: "Kalk ey Ebu'l-Kasım, kalk. Konuş, zira sana ilham edildi!" dedi. Bana bir ağlamak geldi. Uyandım ki ağlıyorum."[367]

"Biri Cüneyd'e sufilerin konuşması hakkında sormuş, o da: "Sufiler ko-

365-ibn Arabi, Fususu'l-Hikem, 2-3, Şevki Matbaası, İstanbul 1287, İbn Arabi, bu söylediklerini pekiştirmek için kitapta söylediklerinin kendi bilgileri değil, Rasulullahın belirlediği şeylerden ibaret olduğunu söylemeyi de ihmal etmemektedir. Bkz. a. g. e. 8

366-İbn Arabi, fususu'l-Hikem, 1/48, 56, 166, Afifi neşri.

367-Süleyman Ateş, İşari Tefsir Okulu, 75, Cuneydi Bağdadi, Mektuplar, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa kısmı, no, 374'den naklen.

nuşmağa malik değildirler"demişti. Bu cümlelerden anladığımıza göre, sufi konuştuğu zaman kendi varlığıyla konuşmaz, kendisinden Allah konuşur. Sözleri kendisinin değil, Allah'ındır, yani tanrı ilhamıdır. Cüneyd'e evvelce söylediği sözleri tekrar etmesi rica edildiği zaman, buna muktedir olamayacağını söylemiştir. "Bunları kalbime koyan ve dilime söyleten Allah'tır. Bu sözler kitaplardan yahut öğrenmeden elde edilmiş değildir. Allah lutfu ile bunları bana ilham ediyor, dilime söyletiyor " demiştir"[368]

Hz.Peygamber'le görüştüğünü ve *Miftahu'l-Kulub* kitabını onun emri üzerine yazdığını söyleyen el-Hac Mehmed Nuri Şemseddin en-Nakşibendi'nin sözlerine kulak verelim:

"Bu risalenin hazırlanması ve yazılmasının sebebi şudur: 1259 yılı Rebiussani ayında hücremizde müteveccih bulunduğumuz sırada Sultanulenbiya, sertaculevliya velasfiye velatkiya aleyhi ve alihi efdalu't-tehaya efendimiz hazretleri zuhur ederek, bu aciz kölelerini ihsan ve mürüvvetleri gereğince taltif ile:

-Evladım Nuri! Vakitler bir acaip oldu, buyurdular. Aşık ve sadık ve didara talip olan ümmetlerim, kolaylıkla yollarını doğrultarak rıza yoluna hemen bağlansınlar ve vuslat sırrına nail olsunlar diyorum. . . . . Onları helak olmak mertebesine getiren bu uçurumdan kurtarmak ve tecellileri gereğince şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve vuslatın ne olduğunu anlatmak için bir risale hazırla! Bu risalenin adı Miftahu'l-Kulub:Sırrı Şemseddin olsun. Aşık, sadık ve didara talip olan ümmetlerim buna itibar edip amel etsinler ve ne yapmaları gerektiğini öğrenerek yollarını doğrultsunlar, diye emir buyurdular."[369]

Tasavvufçuların kitaplarını gökten gelen ilham ve Hz. Peygamberin talimatlarıyla yazdıklarını, kitaplarının Kur'an-ı Kerim'e benzediğini düşündüklerini tasavvufu savunanların kendileri de itiraf etmektedir. İşte Süleyman Ateş'in sözleri:

"ibn Arabi, Kur'an ile onun Tanrı ehli dilinden tefsiri arasında bir fark görmemektedir. " Nasıl Kur'an Allah'ın sözü olduğu için önünden ve sonundan onu hükümsüz kılacak bir şey gelmezse, hakikat adamlarının tefsirlerini de hükümsüz kılacak bir şey gelmeyecektir. Çünkü o tefsirler, onların kalplerine Allah'tan doğmuştur[370]. Allah bazı kullarına bizzat ilhamı ile öğretmiştir. "Nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona iyilik ve kötülüğü ilham edene and olsun"[371] buyurmuştur. Nasıl kitabın aslı Allah'tan peygamberlerinin kalplerine indirilmişse, manası da öyle bazı müminlerin

368-Süleyman Ateş, işari Tefsir Okulu, 75

369-Mehmed Nuri Şemseddin en-Nakşibendi, Tam Miftahu'l-Kulub, 1-3, Salah Bilici Kitabevi, İst. 1979, Mahmud (Ustaoğlu) Efendi de tefsirini Rasulullah'la görüştükten sonra yazdığını belirtmektedir, Bakınız, Tefsir, Önsöz, 1/9,

370-Mesnevi kitabı için Celaleddin Rumi'nin ve onu şerhedenlerin sözlerinden bir farkı var mı?!

371-Şems, 7-8

kalplerine indirilmiştir. Böylece aslı gibi şerhi de Allah tarafından indirilmiş olur."[372]

Tasavvufçular, kitaplarının Allah'ın ilhamı veya peygamberin tebliğatı olduğunu iddia ederek onlara bir kutsallık giydirmeğe, söyledikleri İslam dışı şeylere bir dokunulmazlık kazandırmaya, eleştirecek olan kişilere bu sözlerin kendilerine ait olmadığı, bunları kendi dillerinden Allah ve Rasulünün söylettiğini iddia ederek korkutmaya ve susturmağa çalışırlar.

Toplumda şeyh ve seyyid olarak bilinen kişiler olsun, kutsallaştırılan birtakım yatırlar ve türbeler olsun, eleştirecek kişileri çarpacağı veya yakınlarına zarar vereceği inancı da herhalde tasavvufçuların bu bid'atlarına dayanmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi tasavvufçular kitaplarındaki sözlerin sırlar ve semboller olduğunu söyleyerek yöneltilen eleştirilere karşı koymağa çalışırlar. Bunun böyle olmadığını görmek için el-Cîlî'nin, *el-İnsanu'l-Kamil* kitabında söylediklerini örnek olarak vermek istiyoruz. Acaba bu sözlerde ne gibi sırlar veya semboller bulunmaktadır?

"Arif kişi Allah'ın hakikatiyle tahakkuk ederse, onun gözü kulağı olur. Mevcudattan hiçbir şey kendisine gizli kalmaz. Çünkü göz, varlıkları yaratanın gözü olur. Sonra, onu mutlak olarak yok saymak doğru olmaz. Çünkü onun yok olması senin yok olman demektir. Çünkü senin örneğin odur. Sen var olduğun ve sıfatlarının eseri mevcut olduğu halde nasıl yok olabilirsin ki? Onu var kabul etmek de doğru değildir. Çünkü var kabul edersen, onu put edinmiş, böylece bir ganimeti yitirmiş olursun. Sonra, yok olanı ispat etmek nasıl doğru olabilir. O, var olan sen olduğun halde, onu yok saymak nasıl mümkün olsun? Allah seni kendi suretinde hay, alim, kadir, murid, semi', basir, mütekellim olarak yaratmıştır. Bu gerçeklerden hiçbirini kendinden yok edemezsin. Çünkü seni kendi suretinde yaratmış, isimleriyle adlandırmış ve sıfatlarıyla donatmıştır. O hay, sen de hay'sın, o alim sen de alim'sin, o murid sen de murid'sin. O kadir sen de kadir'sin. O semi' sen de semi'sin. O basir sen de basir'sin. O mütekellim sen de mütekellim'sin. O zat sen de zat'sın. O cami' (toplayıcı) sen de cami'sin. O vardır sen de varsın. O rab'dır sen de rab'sın. Çünkü hepiniz yöneticisiniz ve yönettiklerinizden sorumlusunuz. O kadim'dir sen de kadim'sin. Çünkü onun ilminde mevcutsun. İlmi de var olduğundan beri onunla beraberdir. Bu görünümde O'nun bütün şeyleri sana geçmiş, senin bütün şeylerin O'na geçmiştir."[373]

"Görmüyor musun, Muhammed, eş-Şibli suretinde görününce, Şibli yanındaki öğ-

372-Doç. Dr. Süleyman Ateş, İşari Tefsir Okulu, 180, Ank. Ü. İ. f. Yayınları, 1974, Bu ilham acaba sadece İbn Arabi ve benzeri din tahripçilerine mi gelmektedir? Neden bu kadar alim ve bunlar arasından tefsirciye gelmiyor da, Hıristiyanlığı bozan Pavlos gibi kitaplarını Kur'an'a benzeterek İslam'ı bozmaya çalışan İbn Arabi ve Celaleddin Rumi gibilere gelmektedir?

373-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 1/9, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısrıyye, 1316 h.

rencisine "Şahitlik ederim ki ben Allah'ın rasulüyüm" dedi. Öğrenci keşf sahibi olduğu için Muhammed'i tanıdı ve Şibli'ye "Senin Allah'ın rasulü olduğuna şahitlik ederim" dedi. Bu inkar edilmez bir şeydir"[374]

"Rasulullahın bütün suretlerde görünme özelliği vardır. Onun için bütün suretlerde görünür. Her zamanda şanlarını yüceltmek ve meyillerini düzeltmek için onların (suretinde göründüğü kişilerin) en mükemmel olanının suretinde görünmeğe devam etmesi adetidir. Zahirde onlar onun halifeleridir, batında ise kendisi onların hakikatidir."[375]

"Allah Muhammed'in nefsini zatından yarattı. Allah'ın zatı iki zıddı taşımaktadır. Daha önce açıklandığı gibi, yüce melekleri Muhammed'in cemal, nur ve hidayet sıfatlarından yarattı. İblis ve tabilerini de Muhammed'in celal, karanlık ve dalalet sıfatlarından yarattı. İblis'in adı Azazil idi. Yaratıklar yaratılmadan önce Allah'a şu kadar bin sene ibadet etmişti. Allah ona "Ey Azazil! Benden başkasına ibadet etme" demişti. Allah Adem'i yaratıp meleklerin ona secde etmelerini emredince, iblis ne yapacağını şaşırdı. Adem'e secde edecek olursa Allah'tan başkasına ibadet etmiş olacağını sandı."[376]

Böyle bir savunma aklınıza gelebilir miydi? İblis'in aklına gelmeyen bir savunmayı el-Cîlî onun adına ve ondan daha iblisçe yapmaktadır. İblis " Ben ondan üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın"[377] derken, el-Cîlî, İblisi suçsuz ve günahsız çıkarmak için ondan daha çok çaba sarfetmekte, "Allah'dan başka bir şeye ibadet etme" emrine aykırı düşmemek için Adem'e secde etmediğini söyleyerek İblis'i savunmağa çalışmaktadır. Allah için düşünün, bu kitaplar cahiliyye müşriklerinin inancından başka hangi inancı müslümanlara telkin etmektedir!

"Cehennem ehli cehennemden öyle bir lezzet alırlar ki, savaşmak için yaratılmış olan kişilerin savaş ve çarpışmaktdan duydukları lezzete benzer. İnsanlardan öylelerini gördük ki acı çektiklerini bildikleri halde savaş ve çarpışmadan lezzet duymaktadırlar. Ancak nefiste saklı bulunan rububiyet onları buna sevketmektedir.

Cehennem ehli, uyuz olmuş kişinin kaşınırken duyduğu zevk gibi cehennemden zevk alırlar. Uyuz kişi vucudunu kaşırken kendini tırmalamasına rağmen nasıl bundan zevk duyuyorsa, cehennem ehli de öyle bir zevk duymaktadır..."[378]

"Allah, Muhammed'i kemalinden yaratıp celal ve cemaline mazhar yapınca, Muhammed'deki bütün hakikatleri kendi isim ve sıfatlarından yarattı. Sonra Muham-

374-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 2/46,
375-Abdulkerim el-Cili. a. g. e. 2/47
376-Abdulkerim el-Cili. a. g. e. 1/38
377-Araf, 12, Sad, 76
378-Abdulkerim el-Cili, a. g. e. 2/33

med'in nefsini kendi nefsinden yarattı. Bir şeyin nefsi de kendisinden başka bir şey değildir."[379]

"Allah bu dinlerde isim ve sıfatlarının hakikatlerini izhar etti[380]. Bu dinlerin hepsinde zatı ile tecelli etti. Bütün zümreler ona ibadet ettiler. Kafirler onun zatına ibadet ettiler. Çünkü Yüce Allah bütün alemin varlığının hakikati (kendisi)dir. Kafirler de o varlığın cümlesinden olup Allah onların hakikati olduğu için (başka) rablerinin olmasını inkar ettiler. Çünkü Allah onların hakikatidir. (Kendi zatları Allah'ın kendisi olduğu için ayrıca bir rabbın olmasını kabul etmediler) Allah mutlak rab olup kendisinin rabbi yoktur. Zatları iktiza ettiği için ona ibadet ettiler ki, Allah zatlarının aynısıdır. Onlardan putlara tapanlar da, hulul ve karışma olmaksızın, kemaliyle varlığın her ferdinin zerrelerinde bulunan Allah'a tapmış oldular. Allah putperestlerin taptığı o putların hakikati olmuştur. Putlara ibadet edenler ancak Allah'a ibadet etmişlerdir.

Bu ibadet için Allah onların niyet ve bilgilerine muhtaç değildir. (Onların bunu bilerek ve niyet ederek yapıp yapmamaları önemli değildir). Uzun müddet bu gizli kalsa bile, gerçekleşmekte olduğu gibi, mutlaka açığa çıkacaktır. Nefislerinde Hakk'a uymalarının sırrı budur. Çünkü kalpleri hayrın bu işte olduğunu kendilerine söylemiştir. Böylece inançları bu işin hakikati üzerine kurulmuştur. Zaten Allah, kulunun kendisini zannetiği gibidir. Nitekim Rasulullah "Müftüler sana fetva verseler bile, sen kalbine danış" demiştir."[381]

"Bil ki Hakk'ın nüshası insan-ı kamildir. Nitekim Rasulullah "Allah, Adem'i sureti üzere (kendisi gibi) yarattı" ve başka bir hadiste "Allah, Adem'i Rahman'ın sureti üzere yarattı" demiştir[382]. Allah hay, alim, kadir, murid, semi', basir, mütekellimdir. İnsan da hay, alim, kadir, semi', basir, mütekellimdir. Allah'ın hüviyetini hüviyetiyle, inniyyetini inniyetiyle, zatı zatıyla, küllü (tümü) küllü ile, şumulu şumulu ile ve husu-

---

379-Abdulkerim el-Cili, a. g. e. 2/37

380-Bu dinler dediği hak ve batıl bütün dinlerdir. el-Cili'nin Din Anlayışı kısmında detaylı belirtilmiştir.

381-Abdulkerim el-Cili, a. g. e. 2/76,

382-Kitabın başka bir yerinde de belirtildiği gibi "Allah Adem'i sureti üzere yarattı" hadisi Buhari gibi sahih kaynaklarda rivayet edilmektedir. Ancak tasavvufçuların Adem'i Allah'ın bir sureti gibi gösterme çabalarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü olay şudur: Hz. Peygamber kölesini döven ve ona "Allah senin ve senin gibilerin yüzünü çirkin etsin" anlamında söz söyleyen adamı uyararak "Böyle söyleme, çünkü Allah Adem'i onun suretinde (onun gibi) yaratmıştır" demiştir. Suret kelimesinin sonunda muzafun ileyh (tamlanan) olan zamir Allah'a değil, köleye gitmektedir. Nitekim ibn Huzeyme ve İbn Battal da bu şekilde anlamaktadır. Bunun dışındaki yorumlar tamamen yanlış veya tutarsızdır. Zaten, Adem'in suret olarak Allah'a benzediğini söylemek Kur'anın açık hükmüne aykırıdır. Yüce Allah " Hiçbir şey O'na benzemez" (Şura, 11), " Bilgisizce Allah'a erkek ve kız çocukları uydurdular. Onların nitelemelerinden Allah yüce ve münezzehtir. "(En'am, 100), "Deki, O Allah tektir. Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, ama her şey ona muhtaçtır. O doğmamış ve doğurmamıştır. Ona denk hiçbir kimse yoktur"(İhlas, 1-4) buyurmaktadır. Hadis ne kadar meşhur olursa olsun, Kur'ana aykırı olamaz.

"Allah, Adem'i Rahman'ın sureti üzerinde yarattı" şeklindeki rivayette ise, Rahman kelimesi sonradan eklenmiştir. Yani bu rivayet müdrec olup makbul değildir. →

su hususu ile karşılamaktadır. Başka bir karşılaması da vardır. Hakka zati hakikatlarıyla tekabül etmektedir."[383]

"Bil ki Zatın isimlerine ve ilahi sıfatlara, zati iktiza hükmüyle, insan-ı kamil istihkak ve mülkiyet hakkıyla sahip olmaya layıktır. O ibarelerle hakikati ifade edilen ve o işaretlerle latifesine işaret edilen odur. Alemde o hakikatin insan-ı kamil'den başka bir dayanağı yoktur. İnsan-ı kamil ve Hak, kişinin suretini kendisinde gördüğü ayna gibidir. Ayna olmasa kendi suretini görmesi mümkün değildir. Allah ismi aynadır, insan-ı kamil de Allah'ın aynasıdır. (Yani insan Allah'ın aynası, Allah da insanın aynasıdır). Şüphesiz Allah, isim ve sıfatlarının sadece insan-ı kamil'de görünmesini kendine vacip kılmıştır."[384]

Allah için söyleyin, bu sözlerde açık ve pervasızca bir küfürden başka ne gibi sırlar veya semboller vardır? Bu sözlerde, zavallıları uyutan cüretkarlık ve Allah'ın dinine karşı sırıtan bir edepsizlikten başka ne vardır? Acaba bu sözlerde el-Cîlî, kamil insanı mı, kafir insanı mı tarif etmektedir?!

Ey tasavvuf kitaplarının sırlar ve semboller kitapları olduğunu iddia edenler! Şüphe yok ki hak açıktır. Allah rızası için görmeye çalışmak ve batılın yüzüne hakkı haykırmak lazımdır. Aksi halde Allah'ın huzurunda ceza çok çetindir.

Allah'ın dinini bu tür sapık anlayış ve inanışlardan uzak tutmağa çalışmayanlar, önceki dinlerin tahrif edildiği gibi, İslam anlayışının da bile bile tahrif edilmesine seyirci kalmış olurlar. Efendi ve büyüklerinin hatırı için yapılan bu yanlışlıkları görmezden gelirlerse, yarın büyükleri de onları kurtaramayacaktır.

(Bu rivayetler ve yorumlar için bakınız;Celaleddin Divlek, Allah Adem'i Kendi Suretinde Yarattı Hadisinin Tevil ve Yorumu, İlim ve Sanat, 103-105, Nisan 1996, sayı 41, er-Razi, Esasu't-Takdis fi ilmi'l-Kelam, Suret Bölümü tercümesi).

Bu rivayeti tercüme eden Divlek, muhakeme yapmadan ve ayetlerin söylediğini hesaba katmadan dipnotlarda birtakım kişilerin saçma yorumlarını nakletmeyi marifet sanmış ve aşure çorbası gibi okuyucuların önüne dökmüştür.

Tasavvufçular, hadisten Adem'in şekil olarak Allah'a benzediği anlayışını çıkarmağa çalışmaktadırlar. Çünkü onlara göre İnsan-ı kamil olan Muhammed, Allah'tan yaratılmıştır. Adem de Muhammed'in nurundan yaratılmıştır. O halde Adem, Allah'ın suretini taşımaktadır. Halbuki Allah onların söylediklerinden münezzehtir.

"Allah, Adem'i kendi suretinde yarattı" hadisini, bazı konular dışında tasavvufu hararetle savunan Süleyman Ateş de, doğru bir şekilde yorumlamıyorsa da, tasavvufçulardan farklı yorumlamakta ve Allah ile insan arasında organik bir benzerliğin bulunmadığını belirtmektedir. Aynı şekilde, eski tasavvufçuların da hadisi böyle anlamadıklarını ifade etmekte ve şöyle demektedir:

"Yine vahdeti vücut sisteminde en çok üzerinde durulan ve insanı Allah'ın aynı görmeğe hüccet tutulan "Allah Adem'i kendi suretinde yarattı" hadisi, ilk mutasavvıflarca hiç böyle bir anlama çekilmemiş, buradaki suret, usul, metod manasına alınmıştır. Yani Adem'i tasvir ettiği ve güzel yaptığı suret üzerine yarattı, demektir. Burada suret, heyet ve şekil manasınadır. Kendi usûlü ve üslûbu üzerine yarattı demek olur. ", İşari Tefsir Okulu, 272.

383-Abdulkerim el-Cili, a. g. e. 2/48.

384-Abdulkerim el-Cili, a. g. e. 2/48.

"O zaman kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, kendilerine uyanlardan hızla uzaklaşırlar. O anda her iki taraf da azabı görmüşler, nihayet aralarındaki bağlar kopup parçalanmıştır."[385]

"Yüzleri ateşte kızartıldığı gün 'Keşke Allah'a itaat etseydik' derler. Rabbimiz! Büyüklerimize ve efendilerimize itaat etmiştik. Fakat onlar bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver, onları büyük bir lanete uğrat, derler."[386]

385-Bakara, 166
386-Ahzap, 66-68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAZARİ TASAVVUF

I- TASAVVUF'TA TANRI ANLAYIŞLARI

Tasavvufçular, Yüce Allah'ı şek ve şüphenin karışmadığı ve hakkın yüceliğine gölge düşürmeyen bir bilgi ile bildiklerini iddia ederler. Başkalarını da basiret körlüğü, akıl yetersizliği, düşünce sakatlığı, duygusuzluk ve zevk bozukluğu, his ve şuur yoksunluğu, kabuk ve zahir ehli, kör maddeye kulaklarına kadar batma ve maddeye körü körüne tapma ile itham ederler. Acaba tasavvufçular nasıl bir tanrıya inanıyorlar? Daha açık bir ifadeyle, inanıp taptıkları tanrı hangisidir?

Söylediğimiz şeylerde herhangi bir şüpheniz varsa, yahut onların büyüleyici bir tebessümü veya bir aşığın tesbih ve dua terennümleri sizi haktan alıkoyuyorsa, tasavvufun tanrı anlayışını öğrenmek için lütfen onların kitaplarından biraz okuyun. Mesela *Futuhat-ı Mekkiyye, Fususu'l-Hikem, Tercümanu'l-Eşvak, Ankau Mağrib, Mevkaiu'n-Nücum* gibi hepsi de ibn Arabi'nin olan bu kitaplardan biraz okuyun. Abdulkerim el-Cîlî'nin *el-İnsanu'l-Kamil*, İbn el-Barıd'ın *Taiyye*'sinden yahut onun Kaşani veya Nablusi şerhlerinden okuyun. Şarani'nin *et-Tabakat, el-Cevahir, el-Kibritu'l-Ahmer,* Abdulaziz ed-Debbağ'ın *el-İbriz,* Ticani tarikatının *Kitabu'l-Cevahir, er-Rimah* kitaplarından okuyun. Yine Hasan Rıdvan'ın *Ravdu'l-Kulub el-Mustetab,* hatta şu anda ibadette kullandıkları *Mecmuu'l-Evrad* kitaplarından okuyun.

Tasavvufçular İbn Arabi'yi şeyhi Ekber ve Kibrit-i Ahmer (som altın) diye nitelemekte ve ona toz kondurmamaktadır. Abdulkerim el-Cîlî'yi, el-Ârifu'r-Rabbani ve'l-Madinu's-Samedani (Rabbani Arif ve İlahi Maden) diye tanımlamakta, İbn el-Farıd'ı Sultanu'l-Âşıkîn (Aşıkların Sultanı) ve Şa'rani'yi el-Heykelu's-Semadani ve'l-Kutbu'r-Rabbani (İlahi Ulu ve Rabbani Kutub) diye anmaktadır.

O halde, kitaplarından okuyun, derken tasavvufçuların kendisinden hakkında delillerini ve hidayetin nurunu aldıkları kitapları değil, belki değişik eğilim ve yollarına rağmen kutsallaştırıp yücelttikleri, tevhid nuru için en yüce ufuk ve ilahi feyizler için tükenmez pınar bildikleri kitapları okuyun, diyorum. Bu ve benzeri kitaplardan bir miktar okuduktan sonra dönüp Allah'ın Kitabı'na bakın, düşünün ve batılın karanlıklarına hak nurunun projektörlerini tutun. O zaman Yüce Allah'ın bildirmediği ve Rasulullah'ın öğretmediği nasıl tuhaf bir tanrıya inandıklarını görecek ve onları kınamaktan kendinizi alamayacaksınız. Bu kitaplarda tasavvufçuların tasvir ettiği ilahın, bitkin zihinlerde oluşan gerçek dışı resimler, felsefenin tarif ettiği şaşkınlık kuruntuları ve hayalde mitolojik öcülerden öte bir varlık olmadığını müşahade edeceksiniz.

Tasavvufçuların inançlarını açıkça ortaya koyan sözlerini kitaplarından nakledeceğiz. Dinde yol ve şeriat kabul ettikleri ve tevil götürmez sarih ifadelerini size aktaracağız. Huzurunda cennet kokusu ve havasını teneffüs edip Allah'ın ruhunu bulduklarını iddia ettikleri, sağır taşlarından ve çürümüş kemiklerinden ruha sekinet bağışlaması, kalbe huzur ve güven vermesi, hayata hayır, bereket ve bolluk yağdırması, Allah'la ittihad etsinler diye mensuplarına rububiyet ve uluhiyetin hakikatini açması için yalvardıkları ululanını ve meşhurlarını ortaya koyan ibarelerini sergileyeceğiz. Çukurlarda vücutlarını yiyen kurtlara yalvaran tasavvuf meşhurlarının kendileri için Allah'ın kaderinde tasarruf etmesini sağlaması ve kazasının üstüne çıkarması, Rabbani kutsallıklarla melekut aleminde dolaştırması için dua ettiklerini gösteren sözlerini aktaracağız.

Tasavvufta tanrı anlayışlarını anlamak için önce Yunan felsefesinden iktibas ettiği ve felsefesine temel yaptığı, dinden hiçbir dayanağı olmayan ve salt hayal ile kuruntudan ibaret olan sudur (iniş) nazariyesinin mertebelerini görmemiz gerekir. Sudur nazariyesine göre Allah ile insanı kamil arasında yedi mertebe vardır. Var olma bakımından iniş mertebeleri şunlardır:

1-La taayyun, ıtlak ve sırf zat mertebesi; Bütün nisbetler ve şuûnlar bu mertebede zat'ta eriyip yok olduklarından, sırf zatın aynıdırlar. Vücud (var-

lık)un bu mertebede her türlü kayıttan uzak bulunması bakımından bu mertebeye AHADİYYET, zat mertebesi olup bu sebeple bilinemediğinden ötürü de GAYB-I MUTLAK, GAYBU'L-GAYB denir. Allah'ın bu mertebedeki adı AHAD'dır.

2-İlk taayyun mertebesi; Allah bu mertebede zatını ve sıfatlarını ve bütün varlıklarını birbirinden ayırmaksızın toplu olarak bilir. Bu mertebeye VAHDET, HAKİKAT-I MUHAMMEDİYYE, MERTEBE-İ HÜVİYYET, İLM-İ MUTLAK mertebesi denir. Bu mertebede bilen, bilinen ve bilgi birdir. Sırf zat, bu mertebenin içi, bu da onun dışıdır.

3-İkinci taayyun mertebesi; Allah bu mertebede zatını, sıfatlarını ve bütün mevcudatını birbirinden ayırarak tafsil suretiyle bilir. Bu mertebede ilim (bilgi) suretleri birbirlerine ayrılık gösterdiklerinden ve bu suretle ilahi sıfatların suretleri olduğundan, bunlara AYAN-I SABİTE, HAKAİK-İ İLAHİYYE, VAHİDİYYET, HAKİKAT-I İNSANİYYE denir. Bu suretler mümkinatın hakikatları ve dayanaklarıdır. İlk taayyun mertebesi bunun içi, bu da onun dışıdır.

4-Ruhlar alemi mertebesi; Bu mertebe, mutlak olan zatın bir derece daha latifliğini kaybetmesinden ibarettir[1]. Bunda her bir ruh, kendisini ve kendi mislini ve kendisinin başlangıcı olan Hak'kı kavramıştır. Bu mertebe vahidiyyet mertebesinin dışı, o da bunun içidir.

5-Misal (ideler) alemi mertebesi; Ruhlar aleminde bulunan herbir ferdin cisimler aleminde görüneceği bir suretin benzeri bu alemde meydana çıkar. Bunları kavrayan muhayyile kuvveti olduğundan, bu aleme HAYAL alemi denir. BERZAH alemi diye de adlandırılmıştır. Bu ideler aleminde parçalanmak ve ayrılmak söz konusu değildir.

6-Şehadet alemi mertebesi; Bu cisimler alemi, parçalanmayı ve ayrılmayı kabul eden kesif ve birleşmiş eşyadan ibarettir.

Yukarıdan beri saydığımız ilk üç mertebe Allahın zatına ait tecellilerindendir. Bundan ötürü de gerçek olmayıp ilmidirler ve zaman dışıdırlar. Zira bunlar, Allahın ezeli ve kadim olan sıfatlarıdır. Çünkü Allah ezeli ve kadimdir. Üçüncü mertebeden altıncı mertebeye kadar olanlar da Allahın mukaddes feyzindendir. Yani Allahın isimlerine ve sıfatlarına ait tecellilerindendir. Bundan ötürü bu son iniş de fiilidir, zamanidir, gerçektir.

1-Bütün eşya ve alem Allah'ın aşamalı görünümü kabul edildiği ve Allah'ın versiyonları sayıldığı için ilahi zatın aşama aşama şekil değiştirdiği, yani evrimleştiği ve eşya yahut varlıklar olarak ortaya çıktığı anlatılmaktadır.

7-İnsan mertebesi[2].

Bütün bu mertebeler ve bunlarla ilgili değerlendirmeler salt aklın ürünü olup hiçbir vahiy bilgisine dayanmamaktadır. Faraziye ve tahminlerden öte birşey ifade etmez.

Diğer taraftan, Yüce Allahın hiçbir şeye benzemediği ve herhangi bir şeyin olmasını istediği zaman ona "ol" demekle hemen oluverdiği inancıyla da bağdaşmamaktadır. Nitekim Allah ile alemdeki varlıklar arasında organik bir ilişkinin varlığını belirttiği için İslam açısından küfür sayılır. Çünkü cinlerden Allah'a kızlar nisbet eden müşriklerin, Hz. Üzeyr ve Hz. İsa'nın Allahın oğlu olduğunu söyleyen Yahudi ve hıristiyanların kafir oldukları Kur'anda açıkça belirtilmiştir. Varlıkların Allahın evrimleşmesi ve indirgenerek şekillenmesi sonucu ortaya çıktığı söyleyen bu nazariye de Yüce Allahın yaratıkların niteliklerinden münezzeh olmasını öngören İslam inancına aykırıdır.

Allah'ı tanıma ve ona en mükemmel şekilde kulluk yapma iddiasındaki tasavvufçular İslam inançlarına aykırı olan sudur nazariyesini bu şekilde Yunan felsefesinden almış ve varlık alemini onunla açıklamaya çalışmışlardır. Gazali'den başlayarak, başta İbn Arabi olmak üzere felsefi tasavvufçular düşüncelerini bu felsefeye oturtarak belirtmişlerdir. Bunların meşhurlarını görelim.

A. Gazali'nin Tanrı Anlayışı[3]

İnsanların, tarihte en büyük lakap olarak "Hüccetu'l-İslam" lakabını verdikleri Gazali gibi bir insanın bu gibilerle bir arada anılması belki tuhafınıza gidecektir. Ama ne yazık ki, onlarla aynı akıntıda kürek çektiği realitesini de gözardı etmek mümkün değildir. Belki de Hüccetü'l-İslam yerine "Hüccetu't-Tasavvuf" demek daha uygun düşen Gazali'nin sözlerine bakalım. Tevhid ve mertebelerinden söz ederken şöyle diyor:

"Tevhidin dört mertebesi vardır; Öz, özün özü, kabuk ve kabuğun kabuğu gibi kısımlara ayrılır. Tıpkı cevizin öz, özün yağ ve kabuk, kabuğun kabuğu kısımlarına ayrıldığı gibi.

Tevhidin birinci derecesi, kalbi tevhidden habersiz veya münafıklar gibi tevhidi inkar ettiği halde, kişinin diliyle lailahe illallah, demesidir.

2-Prof. Dr. Cavit Sunar, Varlık hakkında Ana Düşünceler, 183-184, Ankara 1977

3-Muhammed Ebu Hamid el-Gazali, İslami ilimlerin hemen hepsinde söz sahibi olmuş, daha sonra kendini tasavvufa adamıştır. Çok sayıda kitabın müellifidir. Şark ve Garp aleminde şöhreti büyüktür. 505/1111 yılında ölmüştür.

İkincisi, umum müslümanların tasdik ettiği gibi, lafzın manasını kalbinin tasdik etmesidir. Bu da avamın itikadıdır[4].

Üçüncüsü, Hakkın nuru vasıtasıyla keşf yolu ile bunu müşahade etmesidir. Bu da mukarreb olanların makamıdır. Bu da birçok şeyler görmesi, ama hepsinin Bir ve Kahhar olandan sadır olduğunu görmesidir.

Dördüncüsü, alemde sadece bir varlığı görmesidir[5]. Bu da sıddîklerin müşahadesidir. Tasavvufçular buna "tevhidde fena" adını verir. Çünkü bir varlıktan başkasını görmediğinden kendini de görmemektedir. Tevhidle kuşatıldığı için kendini göremediğinden tevhidinde kendi (nefsi)nden de fani olur. Yani kendini ve alemi göremeyecek şekilde fena derecesine ulaşmış olur."[6]

Daha sonra Gazali her mertebede muvahhidlerin makamlarını anlatarak üçüncü ve dördüncü mertebeyi şöyle açıklamaktadır:

"Üçüncüsü de, Hak olduğu gibi kendisine açık olduğunda bir failden başkasını görmeyen muvahhiddir. Hakiki fail olarak bir tek varlığı görür. Hakikat olduğu gibi ona açığa çıkmıştır. Yoksa hakikat lafzının mefhumunu kalbinde tutmağa kendini zorlamış değildir.

Bu, avam insanların ve kelamcıların mertebesidir. Çünkü bu düğümü çözmeğe çalışan bidatçının hileleri gibi, kelamcının dil dökmesi dışında itikat bakımından avam kişiden farkı yoktur.

Dördüncüsü ise, muvahhiddir. Yani şuhudunda(müşahedesinde) birden başkasını bulundurmaz. Çok olması açısından "küllü" (bütünü)" görmez, sadece bir olması açısından görür. İşte tevidde en yüksek nokta budur..."[7]

"Gök, yer, müşahade edilen diğer cisimler gibi varlıkları gördüğü halde nasıl olur da sadece "biri" görür? Çok varlıklar nasıl bir olur? diyeceksiniz. Bilin ki bu mükaşafe ilimlerinin son noktasıdır[8]. Bu ilimlerin sırlarının kitaplarda yazılması caiz değildir.

4-Umum müslümanların itikadda avam oldukları deyişine bakınız.

5-Vahdeti vucud-vahdeti şuhud kısmında görüleceği gibi, Gazali burada, "alemde bir tek varlıktan başkasını görmemesidir", sözüyle gelecekte vahdeti vucuda alternatif olarak ortaya atacak olan İmam Rabbani'nin ortaya atacak olduğu vahdeti şuhud nazariyesini terennüm etmektedir. Hem Allah'tan başka varlıkların olduğunu kabul edecek, hem de alemde Allah'tan başka varlığı görmeyecek! Acaba çelişki ve mantıksızlığın böylesi görülmüş müdür?!

6-Gazali, İhya, 4/240, el-Halebi, Kahire, 1939

7-Gazali, İhya, 4/240, el-halebi, 1939, Gazali başka bir yerde imanın üç mertebesi olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir: "Birinci mertebe, avamın imanıdır ki salt takliddir. İkinci mertebe, kelamcıların imanıdır. Bir nevi istidlal ile doludur. Derecesi, amanın imanı derecesine yakındır. Üçüncüsü de ariflerin imanıdır. O da yakin nuru ile müşahade edilen imandır. " İhya, 3/15, el-Halebi, 1939

8-Tevhidin en yüce mertebelerini bilmeyi mükaşafe ilimlerine bırakmaktadır. Acaba nedir o ilimler? Şüphe yok ki, Kur'an ve sünnetten başka şeylerdir. Tasavvufçuların vecd ve zevklerinden uydurdukları ve kitaplarına yazdıkları hurafelerdir. Sanki Kur'an katıksız tevhide ve Yüce Allah'ın sevgisine ulaştıramıyor da, tasavvufçuların hayal ve kuruntuları tevhidin zirvesine ulaştırmaktadır! Bu nevi sözlerin müslümanları Allah'ın hidayetinden uzaklaştırıp tasavvufçuların hurafelerine götüreceği acaba Gazali'nin hiç mi aklına gelmemiştir?!

Nitekim arif olanlar "Rububiyetin sırlarını ifşa etmek küfürdür" demişlerdir."[9]

Sonra vahdette kesretin müşahadesine dair misal vererek şöyle demektedir:

"Ruhu, cesedi, organları, kasları, kemikleri ve iç organları itibariyle insan çok (çokluk) iken, başka açıdan ve başka müşahade ile o tektir. Aynı şekilde halik ve mahluk olarak alemde ne varsa, hepsinin çok itibarları ve farklı müşahadeleri vardır. İtibarlardan birine göre tek (bir)dir, başka itibarlara göre ise çoktur. İnsan misalinde olduğu gibi. Gerçi ikisi tıpatıp değildir. Ancak genelde, müşahade itibariyle çokluğun nasıl tek hükmünde olacağını gösterir. Ulaşamadığın bir makamı inkar etmeyi bırakıp tam tasdik ile iman etmek gerektiği bu sözlerimizle anlaşılmıştır[10].

Huseyn İbn Mansur el-Hallac[11] buna işaret etmiştir. Havvas'ın[12] Tevrat'ı karıştırdığını (veya, çok seyahat ettiğini) görünce sormuş: Ne yapıyorsun? Tevekkülde durumumu düzeltmek için Tevrat'ı karıştırıyorum (veya, seyahat ediyorum), demiştir. Hallac ona: İçini imar etmek için ömrünü tükettin, hani tevhidde fena? demiştir. Havvas, sanki üçüncü makamın tashihinde bulunuyordu da dördüncü makamda olmasını kendisinden istemiştir."[13]

9-gazali, İhya, 4/241, el-Halebi, 1939.

Yüce Allah'ın "Kitaba almadığımız hiçbir şey bırakmadık" buyurmaktadır. En önemli şey de uluhiyet ve rububiyetinde Allah'ın tevhididir. Ama Gazali gerçek tevhid hakikatinin kitaplarda yazılmasının caiz olmadığını iddia ediyor. Bu demektir ki, tevhid hakikati Allah'ın kitabında yoktur ve onu tasavvufçulardan başkası bilmemektedir.

10-Gazali bu mantıkla yaratan ile yaratılan arasındaki birliği delillendirmekte ve kendisine inanmamızı zorunlu kılmaktadır. Bunun yerine Allah'ın kitabından bir ayet yahut akli bir delil veya sahih bir düşünceyi delil getirmesini isterdik. Ne var ki, hayale başvurarak Allah ile yaratıkların birliğini insan ile organların birliğine benzetmektedir. Gazali, erenlerin Allah'la ittihadını anlatmak için Allah'ı, kişinin kendini gördüğü aynaya ve şarap içenlerin şarab kadehine benzetmektedir. Şöyle diyor:

"Hakikat semasına yükseldikten sonra arifler alemde bir ve hak olandan başkasını görmediklerinde ittifak etmişlerdir. Ancak kimileri için bu ilmi bir irfan, kimileri için de zevk ve hal olmuştur. Kesret onlar için tümden yok olmuş ve mahza ferdaniyete dalmışlardır. "

11-Hallac-ı Mansur, şeriatın kesin ve açık hükümlerine bile bile muhalefetinden ve mevcut yönetime karşı Batıni Karmatilerle gizlice işbirliği yaptığı sabit olduğundan dolayı hicri 309 yılında idam edilmiştir. İslam tarihi kaynaklarının tümü bunu anlatmaktadır.

Ama Allah'ın dini ile tasavvuf kültürünü bir birine karıştıran Gazali, bir taraftan batıniyyeyi rezil etmek için kitap yazarken, diğer taraftan batıniyye'nin siyasi örgütü olan Karmatilerin vurucu timi durumunda bulunan Hallac'ı da tebcil etmekten geri kalmamaktadır. İşte Yaşar Nuri Öztürk'ün ağzıyla gazali'nin Hallac için yaptıkları:

"Hallac'ın sünni İslam dünyasında "Ortak" denecek bir kabulle benimsenmesi ve haksızlığa uğradığının açıkça ilanı, sünni düşüncede kelam-fıkıh-tasavvuf üçlüsünü kaynaştıran ve "Hüccet" (kanıt) kabul edilen gazali sayesinde olmuştur. Gazali, sadece tasavvufun resmiyetini tescilde delil olmakla kalmadı, Hallac'ın sünni resmiyetinin kabulünde de en önemli kalem oldu. Gazali, Hallac'ı aklamakla kalmamış, onu, "Hakikat semasına yükselen arifler" arasında göstermiştir. ", Yaşar Nuri Öztürk, Hallacı Mansur ve Eseri, 124, Yeni Boyut, İstanbul 1996

12-el-Havvas, İbrahim İbn İsmail Ebu İshak olup hicri 291 yılında ölmüştür.

13- Gazali, İhya, 4/241, el-Halebi, 1939

Aşağıdaki beyitlerin sahibi olduğunu bile bile Gazali'nin Hallac'ı övmesi, yahut en yüksek muvahhid olarak nitelemesi çok tuhatır. Hallac şöyle diyor:

"Lahutiliğinin delici ışığının sırrı tarafından beşeriyeti açığa çıkarılan yüce olsun!

Sonra yaratıkları arasında yiyen ve içen suretinde açıkça göründü.

Gazali'nin vahdeti vücut veya vahdeti şuhud inancını nasıl savunduğunu görüyoruz. İslam'a aykırılıkta iki nazariye de birleşmektedir. Vahdet-i vücudun bir başlangıç ve vahdet-i şuhudun bir sonuç olduğunu düşünmek yanlıştır. Çünkü isimleri ve renkleri farklı da olsa ikisi de tasavvufi bid'attır ve tevhid inancıyla bağdaşmamaktadır[14].

Gazali'nin bu anlayışını ve tasavvuf akımını canlandırmasını oryantalist Nicholson kavramış ve şöyle demiştir: "Şüphesiz Gazali, "hür din" sözünün tam anlamıyla ifade ettiği hür dinde kardeş olan İbn Arabi ve benzeri vahdet-i vücudçu tasavvuf çevrelerinin alanını genişletmiştir."[15] Gazali'yi göğe çıkaran birtakım çevrelerin bu gerçeği kavramasını ve hıristiyan oryantalistin anladığı kadar anlamasını isterdik[16].

Bir diğer oryantalist de şöyle demektedir: "Gazali'den açıkça etkilendiğine daha önce işaret ettiğimiz İbn Arabi'nin tefsirindeki tevil metodu, Gazali'nin bakış açısına tamamen uymaktadır."[17]

"Gazali, tasavvufu içinde bulunduğu uzletten kurtarmış, resmi diyanetten kopukluğuna son vermiş, İslam'da ve dini hayatta onu ülfet edilen bir unsur haline getirmiş, donuk dini tezahürlere can katmak için tasavvufla ilgili görüş ve öğretilerden yararlanmayı teşvik etmiştir."[18] "Gazali, tasavvufi görüşlerin şanını yücelterek İslam'ın dini hayatında etkin amillerden yapmıştır."[19]

Bu şekilde Gazali denilebilir ki, en çok tasavvufa hizmet etmiştir. Müslümanlar tasavvufun olumsuzluğuna karşı dikkatli ve ona bir dereceye kadar sırt çevirmiş iken, büyüleyici ifadeleriyle onları tasavvufun hurafelerine inanmaya ve ona sarılmaya sürüklemiştir.

Hatta yaratıkları onu kapıcıların birbirini farketmeleri gibi fark etti. "

Başka beyitlerinde de şöyle diyor: "İçkiye berrak suyun katılması gibi ruhun ruhuma katıldı.

Sana birşey olursa bana olur, zira her durumda sen benim"

Sevdiğim kişi benim, ben de oyum. Biz bir bedene girmiş (hulul etmiş) iki ruhuz.

Beni görürsen, onu görürsün. Onu görürsen bizi görmüş olursun".

Bakınız, Yaşar Nuri Öztürk, Hallac-ı Mansur ve Eseri, (Kitabu't-Tavasin), 130-132, İstanbul. 1976. Ayrıca bkz. Nicholson, a. g. e. 134,

14-Vahdet-i vücud ile vahdeti şuhud nazariyelerini mukayeseli olarak ileride vereceğiz ve ikisi arasında isimden öte ciddi bir farkın bulunmadığını göreceğiz.

15-Nicholson, fi't-Tasavvufi'l-İslami ve Tarihih, 104, Çev. Dr. Ebul-A'la Afifi, Matbaatu Lecneti't-Te'lif ve Terceme, Kahire 1956

16-Nicholson'dan önce, İmam İbn Teymiyye bunu kavramış, İhya'dan yaptığımız gibi nakiller yapmış ve Gazali'nin tasavvufunu kesin delillerle açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ne var ki tasavvufçular İbn Teymiyye'yi kendileri gibi tasavvfçu göstermeğe çalıştıkları halde söylediklerini tepki ile karşıladıkları için onu belirtmedik.

17-İ. Goldziher, Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami, 259, Çev. Dr. Abdulhalim en-Neccar, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1955.

18-İ. Goldziher, el-Akide ve'ş-Şeria, fi'l-İslam,159. Çev. Muhammed Yusuf Musa, Daru'l-Katib el-Mısri, Mısır 1946.

19-İ. Goldziher, a. g. e. , 161.

Carl Bockr da şöyle demektedir: "Agnostizm ruhu İslam'ın ilk dönem fırkalarına hakim olmuş, başlangıçta dinden çıkaran bir bid'at sayılan tasavvufa da sonra hakim olmuştur. Ama tasavvuf, Gazali sayesinde zehirden arınmış ve ehl-i sünnet tarafından kabul edilen bir hüviyet kazanmıştır."[20]

İ. Vahdet-i Vücud Terennümleri

Gazali şöyle diyor:

"Hakikat semasına yüseldikten sonra arifler bir hak (Allah) dışında alemde birşey görmediklerinde ittifak etmişlerdir. Ancak bu durum bazıları için ilmi bir irfan iken, bazıları için de zevk ve hal olmuştur. Onlar için kesret tümden yok olmuş, mahza ferdiyetle kuşatılmış ve onlar için Allah dışında birşey kalmamıştır. Öyle bir sarhoş olmuşlar ki, akıllarının egemenliği ona teslim olmuştur. Kimi "Enelhak" (Ben Allah'ım)[21], kimi "Sübhani mâ a'zama şe'nî" (Noksan sıfatlardan kendimi tenzih ederim, şanım ne yücedir!)[22] kimi de "Mâ fi'l-Cubbeti illallah" (Cübbemin içinde Allah'tan başka birşey yoktur)[23] demiştir. Aşıkların sekr (sarhoşluk) halinde söylediği sözler gizlenir ve anlatılmaz[24]. Sarhoşlukları azalıp akılları başlarına geldiğinde bunun hakikatten ittihad olmayıp ittihada benzediğini anladılar. Aşk derecesi yükseldiği zaman aşıkın "sevgilim benim, ben de oyum, biz bir beden içinde iki ruhuz"[25] sözü gibi birşey!"

Gazali, yukarıdaki sözün Hallac'a ait olduğunu bildiği halde bile bile adını gizliyor ve arkasına sığınıyor. Hallac, bilindiği gibi, hululiyeci olup ilahi hakikatin ikiliğine inanır. Allah'ın iki yüzlü yahut iki tabiatlı olduğunu, bunların lahut ve nasut, yani ilah ve insan tabiatı yahut yüzü olduğunu söylüyor. Lahut (Allah), nasut (insan)'da hulul etmiştir. Onun için insanın ruhu ilahi hakikatin lahutisi (ilahisi)dir. Onsuz olduğu zaman da nasutisi (insanisi)'dir. Gazali ittihadı reddedip ittihada benzeyen bir şeyi kabul etmekle ittihaddan daha kötü olan hulule (Allah-insan bütünleşmesine) inanmış ol-

---

20-Abdurrahman Bedevi, et-Turasu'l-Yunani fi'l-Hadarati'l-İslamiyye,10, Daru'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire 1940.

21-Hallac-ı Mansur söylemiştir.

22-Ebu Yezid Bistami söylemiştir.

23-Hallac-ı Mansur söylemiştir.

24-Gazali, bu mecusiliği Allah'ın aşkıyla sarhoş olmuş ruhların yüksek sesleri olarak niteliyor. Baştanbaşa zındıklık demek olan bu ifadeleri Gazali, eleştiri sayılırsa, eleştirmek için bütün söylediği "Aşıkların sözü gizlenir, anlatılmaz" ifadesinden ibaret olmuştur. Ama bu nevi dindışı şeyler için Allah'ın hükmünün ne olduğunu söylemiyor. Gerçi bundan önce, bunun tevhidin en üst mertebesi olduğuna kendisi hükmetmişti.

25-Bu söz Hallac-ı Mansur'undur. el-Bistami, Hallac, Rabiatu'l-Adeviyye gibi tasavvufçuların şatahatları hakkında bilgi için bkz. Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye.

maktadır. Bunun açık delili de Gazali'nin naklettiği Hallac'ın beytidir. Hallac'ın hulul inancını açıkça ifade etmektedir.

Bu inancın veya anlayışın Hıristiyanlık'tan Hallac ve benzerlerine geçtiğini İspanyol oryantalist A. Blacios şöyle anlatıyor:

"İslam'ın diğer dinlerle, özellikle Hıristiyanlık'la yüzyüze geldikten sonra ruhanilik alanında gittikçe esnekleştiğini görüyoruz. Tasavvufçular çıkıp Muhammed'e ruhanilik konusunda Hıristiyan rahipliğinden alınmış birtakım görüşleri, mücahede ve fazilete, ibadete çekilmeye dair İslam'a yabancı birçok şeyleri nisbet ettiler. Kısa bir müddet sonra zühd ve rahiplikleri tasavvufa dönüştü. Yeni Eflatunculuk ve Hıristiyanlık'tan, arınma ve irfan nazariyelerini aldılar. İkinci asırdan itibaren de tasavvufçular ilahi aşkla kişinin Allah'ı görüp onunla ittihad ettiğini savunmaya başladılar.

Halbuki İslam'da, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi tecessüd (Allah'ın insan vücuduna bürünmesi) inancından hiçbir şey yoktu. Bu düşünce tasavvufa zemin hazırlamıştır. Hristiyanlık'ta Allah aynı anda hem ilah, hem de insandır. Kişilerden oluşan ittihad onda gerçekleşmektedir. Bu da insanlık ile ilahlık arasındaki sıkı ilişkinin örneğidir.

Hicri dördüncü asırda (M. 10. asır) Bağdad'da yaşamış bir tasavvufçu olan Hallac ortaya çıktı ve İslam ile Hıristiyanlığı birbirine yaklaştırmanın adımını attı. Onun söylediği "Ene'l-Hak" sözü tamamiyle Mesih'te gerçekleşmektedir. Sevgi ve kendini feda etme konusunda ona tabi olup hayatına uyan kişilerde de bu durum gerçekleşmektedir.

Mesih'in şahsında, birbirine karışmaksızın lahut ile nasut (Allah ile insan) birbiriyle ittihad ettiği gibi, Hallac'ın ittihad ve hululunda da insan ile Allah'ın kişiliği belirgin olup karışmamaktadır. Onun "Ene'l-Hakk" sözü öyle görülüyor ki, Aziz Pavlos'un "Mesih bende yaşıyor" ile aynı anlamdadır. Bu bakımdan Hallac'ın mezhebi belki hulul ve ittihad değil, bu açıdan Hıristiyanlığa benzemektedir."[26]

R. A. Nicholson da, Hallac'a göre, Allah'ın Adem'in suretine büründüğü ve öylece ortaya çıktığı, yine Hz. İsa olarak göründüğü anlayışını izah ettikten sonra şöyle diyor: "Bu özel ferdi ilahlaşma görüşü, açıkça Hristiyanlığın esas akidesine benzer ve İslam'a göre en kötü bir küfürdür. "[27]

Gazali bu konuda görüşlerini serdetmeye şu şekilde devam ediyor. "Bu hal, kuşattığı kişi ile beraber mecaz dilinde "İttihad", hakikat dilinde "Tevhid" diye adlandırılır. Bu gerçeklerin arkasında öyle sırlar var ki, onlara dalmak caiz değildir."[28]

26-A. Placios, İbn Arabi Mezhebuhu ve Hayatuh, 256-257. Çev. Dr. Abdurrahman Bedevi, Beyrut 1979.

27-R. A. Nicholson, İslam Sufileri, 128-129, Ter. Komisyon, Ankara 1978.

28-Gazali, Mişkatu'l-Envar, 122. Mısır 1325 h. Risaleler içinde. Gazali, sır dediği saçmalıkların deşifre edilmesini ve içyüzünün insanlara açıklanmasını da caiz görmeyerek sahiplerine bir nevi dokunulmazlık tanımaktadır.

Kimin tevhidi? Kur'an'daki tevhid mi? Ey bu sözlerin ve benzerlerinin kurbanları, ey bu İslam dışı anlayışları kutsallaştıranlar veya İslam olduğunu söyleyenler! Biraz sizler de bunu düşünür müsünüz?!

İi Vahdet Mitolojisi

Vahdet mitolojisine dair Gazali'nin söylediklerine bakalım:

"Herşey O'nun nurundandır. Belki başka varlığın hüviyeti (kimliği) O'nsuz ancak mecaz yolu iledir. (Yani başka varlıkların varlığı gerçek değil, mecazdır). O halde O'nun dışında bir nur yoktur (ne nur varsa odur). Diğer bütün nurlar, O'nun yüzünün zatından değil, O'nun tarafındaki yüzdendir. Herşeyin yüzü O'na dönük ve yönü ona yöneliktir. Ne tarafa dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır. O halde, O'ndan başka ilah yoktur. Şüphesiz ilah, ibadette yüzlerin kendisine dönük olduğu şeyin ifadesidir. İlahlaştırma, yani kalblerin yüzleri de nurlar ve ruhlardır. Belki O'ndan başka ilah olmadığı gibi (Bel kemâ la ilahe illa huve) ondan başka da yoktur (felâ huve illâ huve). Şüphesiz O (huve) işaret edilen şeyden ibarettir. O'na olmayan hiçbir işaret yoktur, belki ne zaman işaret etsen, gerçekte O'na işaret etmiş olursun[29].

Alemdeki her varlığın (hüviyetin) Allah'ın hüviyetini, yani hakikatinin aynısı olduğunu ve hangi varlığa işaret edilirse Allah'a işaret edilmiş olacağını söylüyor. Mesela bir put veya ölüye işaret edilirse, gerçekte Allah'a işaret edilmiş olur. Neden olmasın ki? Putun mahiyeti veya hakikati, Gazali'nin tasvir ettiği böyle bir Rabbin mahiyetinin kendisi değil midir?

Gazali'nin tasvir ettiği ve kendisinden sonra gelen tasavvuf meşhurlarının vasiyet ettiği mitoloji işte budur. Vahdet saçmalıklarının yeni bir terennümünü dinlemek isterseniz şu sözlerine bakınız:

"La ilahe illallah" avamın tevhididir. "La huve illa huve" havassın tevhididir[30]. Çün-

---

29-Gazali, Mişkatu'l-Envar, 124.

Bu da Gazali'nin hazırladığı felakettir. Hangi şeye işaret ederseniz, gerçekte Allah'a işaret etmiş olursunuz. Çünkü Allah, işaret edilen o şeyin aynı (kendisi)'dir, diyor.

30-Gazali, Tevhid kelimesinin gerektirdiği şeylere imanın, avamın tevhidi olduğunu söylüyor. Çünkü uluhiyet ve rububiyeti sadece Allah'a tahsis eder ve başkalarından nefyeder. Dolayısıyla yaratıkların ve yaratmanın varlığını ispat eder. Bu da iki mevcudun varlığını, yani biri diğerinden farklı iki mevcudun varlığını ispat eder. Vahdeti yok eden bir anlayışı kabul eder. Bu ise tasavvufçular ve onların meşhurlarına göre şirktir. Onun için "La ilahe illallah"ın avamın tevhidi olduğunu söyleyerek horlarlar. Halbuki bütün peygamberlerin tevhidi odur. Gazali'ye ve başka tasavvufçulara göre havassın tevhidi ise "La huve illa huve"dir. Çünkü bu söz, bir tek varlığı (mevcudu) ispat eder, gayriyeti, kesreti ve teaddudu (başkalığı, çokluğu) nefyeder. Görünümleri değişik olan birtek mevcudu ispat eder ki bu görünümler halk (yaratıklar) adını almıştır. Yaratılan ile yaratan arasındaki ve varlıklar arasındaki gayriliği ve başkalığı nefyederken, birincinin varlığının ikincinin varlığının aynı (kendisi) olduğunu ispat eder. Sanki onun varlığından başka bir varlık, onun zatından başka bir zat yok, demek olur. Zatlardaki bu çokluğa ise, kalpleri kör olanlar inanır, derler.

kü o daha genel, bu ise daha hususi, daha şamil, daha dakik, daha haklı olup, sahibini mahza ferdaniyet (ferdiyet) ve sırf vahdaniyete daha fazla dahil eder. Yaratıkların miracının zirvesi ferdaniyet memleketidir. Onun ötesinde bir yükseliş yoktur. Çünkü yükseliş çokluk olmadan tasavvur edilemez. Bu bir nevi izafettir ki yükselişin kendisinden ve kendisine yapıldığı şeyi gerektirir. Kesret (çokluk) ortadan kalkınca, vahdet (birlik) gerçekleşir, izafet kalmaz ve işaret yok olur. Artık yükseklik, aşağılık, yükselen, inen diye birşey de kalmaz. Artık yükselmek ve terakki etmek müstahil olur.

En yükseğin ötesine yükselme ve vahdetle beraber kesret yoktur. Kesretin yokluğu halinde yükseliş de yoktur. Ortada bir değişme varsa, o da dünya semasına iniştir. Yani yüksekten aşağıya işrak olur. Çünkü -daha yükseği olmasa da- en yükseğin aşağısı vardır. Bu da ancak Allah'ı bilen alimlerin bilebileceği künhü gizli olan ilimdendir. Alimlerin bu ifadelerini Allah'ı bilmeyenler ancak inkar eder."[31]

Gazali, Allah'la ilgili sözlerine devam ederek şöyle diyor: "Dünya semasına inişi vardır. O inişi de duyuları işletmek, organları hareket ettirmek içindir. Hz. Peygamberin "Onun kulağı olurum..." sözünde işaret edilen odur. O halde işiten, konuşan ve gören O'dur, başkası değil."[32]

Gazali'nin Allah ile halk (yaratıklar) birliği inancını bu son cümle ifade etmeye yeterlidir. Gördüğünüz gibi, konuşan, gören ve işiten herkesin Allah olduğunu ifade ediyor. Bu kuruntularda haktan bir parıltı ve bu saçmalıklarda tevhidden bir kıvılcım olduğunu bir müslümanın kabul edeceğini sanmıyorum.

Gazali, bu sözlerinin ne kadar mantıksız ve tevhide ne kadar aykırı oldu-

---

Cuneydi Bağdadi de, Ğazali gibi, tevhidin dört mertebesi olduğunu şöyle belirtmektedir:"Bilki halk arasında tevhid dört mertebe üzere bulunur: birinci , mertebe avamın tevhididir. İkinci mertebe, zahir ilim hakikatine ermiş bilginlerin tevhididir. Üçüncü ve dördüncü mertebe de, marifet ehli olan havassın tevhididir ". Doç. Dr. Süleyman Ateş, İşari tefsir Okulu, 85, Cuneydi Bağdadi ve mektupları, Risale no, 19'dan naklen.

31-Gazali, Mişkatu'l-Envar, 125. Yüce Allah istiva ettiğini, meleklerin kendisine yükseldiğini (uruc ettiğini), salih ameli kendisine yükselttiğini bildirmiştir. Ama Gazali, yükselişin (urucun) mustahil olduğunu söylemekte ve kesinlikle reddetmektedir. Çünkü vahdet-i vücudla ters düşmek istememektedir. Herhangi bir kişinin Allah'a yükselişini kabullenmek kesreti, gayriye ve teadduduu kabullenmek demektir. Çünkü yükselen ve kendisine yükselinen kişilerin varlığını gerektirir. Bu ise, Gazali'nin anlayışındaki vahdete aykırı ve onunla çelişen bir ikiliktir. Onun için herhangi bir yükselişten söz edilirse, o sadece mecazi bir yükseliştir. Zira yükseliş, zatı ilahinin kendisinden, kendisiyle ve kendisine olmaktadır. Yükselişi yapan, kendisine yükseliş olanın bizzat kendisidir, demektedir.

Yükselen ve inen denildiği zaman da aynıdır. Çünkü inen de, yükselen de aynı zattır. İnmek de yükselmenin kendisidir. Çünkü gerçekte birbirinin aynısı iki vasıftır. Sadece itibari olarak farklıdırlar. Bir anda, bir durumda kendileriyle bir tek zat tavsif edilir ki, o da ilahi zattır. Nasslarda yükseldiği belirtilen ve sözü edilen varlıklar, başka isimler taşıyan zatı ilahinin bizzat kendisidir. Allah'ın kendisine yükselttiği salih amel de bu şekildedir. Aksi halde kesreti ve teaddudu gerektirir.

İşte Gazali'nin tevhid anlayışı! Bundan sonra aynı felsefe ile, ama yeni bir isim, büyüleyici bir kostüm ve gözleri kamaştıran aldatıcı büyük bir ünvanla karşınıza İbn Arabi çıkar.

32-Ğazali, Mişkatu'l-Envar, 125

günu farketmiş ve hak ehlinin şimşeklerine hedef olacağını anlamış olacak ki, bu söylediklerine karşı çıkanları "Allah'ı bilmeyenler" olarak nitelemiştir. Allah'ı bilmeyenler dediği kimler olabilir? Allah'ı bilmeyenler dediği, Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu gerçek dine iman eden, Gazali ve benzerlerinin bu anlayışlarına karşı çıkanlardır. Doğrusu, bu sözlerle Gazali, kitabının birini adlandırdığı gibi, *Faysalu't-Tefrika Beyne'l-Kufri ve'z-Zendeka* (Küfür ve zındıklık arasında ayırımın ölçüsü) değildir. Bu ölçü, sadece ve sadece vahdet saçmalıklarını savunanları sanık sandalyesine oturtan, bu anlayışlarını ve onlara inananları mahkum eden Allah'ın kitabı Kur'an'dır[33].

B. İbn Arabi'nin Tanrı Anlayışı[34]

Tasavvufçuların en meşhuru olan İbn Arabi, tasavvufçular için çok tuhaf bir tanrı uydurmuştur. Birbiriyle çelişen iki zıddı zatında ve sıfatlarında toplayan tuhaf bir tanrı! Gerçek varlık O, gerçek yokluk da O, yaratan da, yaratılan da O'dur. Her varlığın kendisidir. Sıfatları da var ve yok olan her varlığın sıfatlarıdır. Yüce Hak ve çirkin batıl O'dur. Bir defa olsun, meydana gelmesini aklın tasavvur edemeyeceği müstakil O, meydana gelmesi ve imkan dışılığı sözkonusu olmayan mümkün O'dur. Mü'min O, kafir O'dur. Arşın altında secde eden melek O, cehennemde yanan şeytan O'dur. Gözyaşları dökerek tesbih eden abid O, günahlarıyla dillere destan olan kötü O'dur. İbn Arabi'nin anlayışında tanrı, bütün zıtlıkları benliğinde toplayan böyle tuhaf bir tanrıdır.

33-Gazali'nin bazı yazılarında Selefiliğe dahiyane meyletmesine bakıp bu sözlerine şaşmamalısınız. Çünkü Gazali'nin yüzleri çoktur. Zamanında değişik insanların karşısına bu yüzlerle çıkmıştır. Bakarsınız, Eş'ari'dir. Çünkü Nizamiyye Medresesinin sahibi Nizamu'l-Mülk böyle olmasını istemiştir. Halbuki kendisi felsefenin düşmanıdır. Çünkü o zaman kitlelerde felsefe düşmanlığı vardı. Bakarsınız, kelamcıdır. Ama Hanbelilerden çekindiği için de kelamcılara düşman görünür. Örnek verdiğimiz yerlerde ve "el-Maznunu Biha Ala Ğayri Ehliha" kitaplarında tepeden tırnağa kadar işraki ve tasavvufçudur. Diğer kitaplarında da bazan Eş'ari, bazan da Eş'ari-selefi karışımı olarak karşımıza çıkar. Bu şekilde her kesime hoşlandıklarını bildiği dille seslenir. Bakınız, Abdurrahman el-Vekil, Hazihi Hiye's-Sufiyye, 56-57, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.

İbn Rüşd, Gazali'yi şöyle tanıtır: "Gazali, kitap yazarken belli bir mezhebe tabi olmayı lüzumlu görmediğini belirterek fıtraten istidatlı olanları uyarmıştır. Gerçekten de Gazali Eş'ari'lerle eş'ari (ve kelamcı), sufilerle birlikte sufi ve nihayet filozoflarla birlikte filozof olmuştur. Bu bakımdan onun durumu şu şiirde anlatılan duruma uymaktadır:

"Yemenli biri ile karşılaştığım günde Yemenli, Ma'di kabilesinden birine rastladığım diğer bir gün de Adnanî'yim. " İbn Rüşd, Faslu'l-Makal, 144. Bu kitabın çevirisinde Dr. Süleyman Uludağ'ın düştüğü dipnotta şöyle denmektedir: "İbn Rüşd'ün, Gazali'nin tutumu karşısında takındığı tavır akla ve mantığa uygundur. " a. g. e. , 145, dipnot. Gazali'nin çelişkileri konusunda yine bakınız, a. g. e. , 264-271.

34-Muhyiddin İbn Arabi 561/1165 yılında Endülüs şehirlerinden Mursiya'da doğmuş ve 638/1240 yılında Şam'da ölmüştür. Otuz yıl İşbiliye'de kalmış, sonra Şark'a giderek birçok yerleri dolaşmıştır. Tasavvufçular her devirde ermiş velilerin bulunduğunu söylerken, İbn Arabi'yi velilerin son halkası olarak Hatemu'l-Evliya sayarlar. Hak ile batılın içiçe bulunduğu birçok eserleri bulunmaktadır.

a. İbn Arabi'ye göre herşey Allah'tır

İbn Arabi'ye göre Allah her şeydir yahut her şey Allahtır. Çünkü vahdeti vucud inancına göre alemde ikilik değil, birlik vardır. Bu birlik ya Allahın her şey olması yahut her şeyin Allah olmasıyla sağlanmış olmaktadır. İbn Arabi bu inancı şöyle ifade etmektedir:

"Onlar kendisi olduğu halde, eşyayı açığa çıkaran münezzeh olsun."[35] "Arif, hakkı (Allah'ı) her şeyde gören, belki herşeyin kendisi olarak görendir."[36]

İbn Arabi, Allahın, yaratıkların nitelendiği bütün sıfatlarla nitelenmesi ve onların tanımlarının aynı zamanda Allah'ın tanımı olduğunu da söyleyerek inancını şöyle pekiştirmektedir:

"Herşeyin tarifi (haddi) aynı zamanda Hakk'ın (Allah'ın) tarifidir. Yaratıkların ve eserlerin müsemmalarında sirayet etmiştir. Gören de, görülen de odur. Alem onun suretidir. Alemin ruhu ve yöneticisi de O'dur. O büyük insandır."[37]

Alemde görülen bütün suretlerin Allah olduğunu ifade ederek şöyle devam etmektedir:

"Onlar hakkın zahiri (görüntüsü)'dür. Çünkü o zahirdir. Onların batını (gizlisi) de O'dur. Çünkü batın O'dur. Evvel de O'dur. Çünkü bunlar yok iken O vardı. Ahir de O'dur. Çünkü bunlar ortaya çıktığı zaman Allah onların kendisiydi."[38]

İbn Arabi, tanrı anlayışını belirterek şöyle devam ediyor: "O, ortaya çıkanların kendisidir. Ortaya çıktığı durumda gizli olanların da kendisidir. Ortada başkasının gördüğü birşey yoktur."[39] "Kendisinden batın olacak birşey de yoktur. O kendisine zahir ve kendisinden gizli (batın)'dır. Ebu Said el-Harraz[40] diye adlandırılan da odur. Görülen ve isimlendirilen başka varlıklar da odur."[41]

İbn Arabi'ye göre, Allah'ı bilen gerçek arif, Allah'ın tabiattaki varlıkların suretlerinde sirayet edişini, yani panteizmi gören ve alemdeki bütün varlıkların suretlerinde Allah'ın bizzat suretini müşahede eden kimsedir.[42]

Fususu'l-Hikem kitabını tercüme ve şerheden A. Avni konuk da bu anlayışı tekit ederek *Gülşen-i Raz*'dan şu alıntıyı yapmaktadır:

35-36-Fususu'l-Hikem, Bali Şerhi, 375, İstanbul 1309 h. Kaşani Şerhi, 1/192, Tah. Dr. Ebu'l-A'la Afifi, Kahire 1321.

37-Fususu'l-Hikem, 16-17, Şevki Bey Matbaası. 1287, Aynı yerde, Kainatta Allah'ın görünümleri olan bütün varlıklar ihata edilerek tarif edilemediği için Allah'ın tarifinin de yapılamıyacanığı söylemektedir.

38-Fususu'l-Hikem, 112.

39-Yani bir insan veya bir taş gördüğün zaman İbn Arabi'nin anlayışındaki tanrıyı görmüş oluyorsun. Çünkü görünen o varlık Rabbin kendisidir.

40-Ahmed İbn İsa olup tasavvufta Fena konusunu işlemesiyle bilinir. Hicri 279 yılında ölmüştür.

41-Fususu'l-Hikem, 77, el-Halebi baskısı

42-İbn Arabi, A. g. e. 104, Şevki Bey Matbaası, 1287

"Madem ki eşya varlığının görünümleridir, o halde put da o görünümlerden biridir. Ey aklı olan adam! İyi düşün, put varlık bakımından batıl değildir. Bil ki Allah onun yaratıcısıdır. İyiden sadır olan her şey iyidir. O makamda ne var olmuşsa, hayrın kendisidir. Onda bir şer varsa, o da başkasındandır.

Müslüman putun ne olduğunu bilseydi[43], dinin putperestlikten ibaret olduğunu anlardı. Müşrik putun farkında olsaydı, dininde hiç dalalete düşer miydi? O, putun ancak dış yaratılışını gördü, onun için şeriatta kafir oldu. Sen de onda gizli olan Hak'kı görmezsen, şeriatta sana da müslüman demezler"[44].

Görüldüğü gibi, İbn Arabi'nin anlayışındaki tanrı, her türlü varlık ve yokluğu içine almaktadır. Şöyle diyor: "Kendi kendine yüce olan, örf, akıl ve şeriatta ister iyi, ister kötü olsun, hiçbir sıfattan yoksun kalmayacak şekilde varlık ve yokluğa ait bütün özellikleri kapsayan kemale sahip olandır. İşte bu, sadece Allah'ın müsemmasına mahsustur."[45]

Varlığın dirilteceği ve yokluğun yok edeceği hangi tanrıdır bu? Örf, akıl ve şeriatta kötülenebilecek hangi ilahtır bu? İbn Arabi'nin anlayışındaki tanrı bütün kötülüklere sahip bir tanrı olmaktadır. Böyle olunca onu örf, akıl ve şeriat neden kötülemesin?

b. Allah'ın sıfatları yaratıkların sıfatlarıdır.

İbn Arabi'nin anlayışındaki tanrı, acizlik ve zilletle, noksanlık ve ahmaklıkla nitelenecek bir varlıktır. Kötülük ve zilletle tavsif edilebileceğini ifade ederek şöyle diyor:

"Hakkın, yaratıkların sıfatlarıyla ortaya çıktığını (göründüğünü) görmüyor musun? Bunu kendisi belirtmiştir. Noksanlık ve kötülük sıfatlarıyla ortaya çıktığını kendisi ifade etmiştir. Yaratıkların da başından sonuna kadar hakkın sıfatlarıyla ortaya çıktığını görmüyor musun? Yaratıkların sıfatları O'nun için hak olduğu gibi, O'nun sıfatları da yaratıklar için haktır."[46]

İbn Arabi, Allah'ın sıfatlarını mecazi olarak yaratıklara verdiğini yahut yaratıkların sıfatlarının mecazi manada Allah'ın sıfatları olduğunu söylediğini herhangi bir insanın tevehhüm etmesinden korkmuş ve birinci şıkta söylenenlerin mecazi manada değil, gerçek manada olduğunu söylemiştir.

43-Yani, putun kendisine bakmayıp onu Allah'ın bir görünümü olarak görseydi, putu kötülemez ve puta tapanları kafir saymazdı.

44-A. Avni Konuk, Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, 1/258

45-Fususu'l-Hikem, 79.

Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebi şöyle demektedir: "İbn Arabi'nin vahdet-i vücud nazariyesine göre yaptığı tefsirin kabul edilmesi asla mümkün değildir. Çünkü dini temelinden yıkmaktadır. ez-Zehebi, el-İttiçahatu'l-Munharife fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, 75, Mektebetu Vehbe Kahire 1986, üçüncü baskı.

46-Fususu'l-Hikem, 80

Onun için Yaratıkların sıfatları da hakkın sıfatlarıdır" diyerek mecazi manada değil, gerçek manada böyle olduğunu belirtmiştir. İnsanlara anlayışındaki tanrı hakkındaki hükümlerinde yahut onu acizlik, noksanlık ve kötülük gibi sıfatlarla nitelemesinde ve diğer yaratıklarla aynı görmesinde bir mecazın bulunmadığını vurgulamak istemekte ve şöyle demektedir: "Allah'ın Rablık, ilahlık, yaratma, rızık verme ve diğer bütün sıfatları yaratıklar için haktır. "Yani bu sıfatlar aynı zamanda yaratıkların da sıfatlarıdır. Onun için yaratıklar mecaz olarak değil, gerçek olarak Allah'ın sıfatlarını taşırlar. İşte İbn Arabi'nin tanrı anlayışı bu şekildedir.

c. İbn Arabi'ye göre Tanrı herşeydir.

İslam'a göre yıldızlara tapanlar kafir olmuşlardır. Buzağıya tapan yahudiler de kafir olmuşlardır. Hristiyanlar da üç ortaklı (teslis) bir tanrıya taptıkları için kafir olmuşlardır. Cahiliyye Arapları da ölenlerin putunu dikip hayatta kendilerine umut ve emellerle yöneldikleri gibi, ölümden sonra da benzer umut ve emellerle kendileriyle Allah arasında aracılıklarını sağlamak için putlara taptıklarından dolayı kafir olmuşlardır. Bütün bu guruplar ve insanlar Allah'tan başka varlıklara taptıkları için kafir oluyorken, acaba her şeye tapmaya çağıran İbn Arabi ve benzerleri için İslam'ın hükmü ne olur? Herşeye ibadete davet eden bu gibileri için ne diyeceksiniz?

İbn Arabi, bunu pervasızca ifade ederek şöyle demektedir: "Mükemmel arif, tapılan herşeyin hakkın açığa çıktığı ve kendisinde hakka ibadet edildiğini görendir. Onun için tapılan bu tanrılara taş, ağaç, hayvan, insan, yıldız, melek gibi özel ismi yanında tapanlar onlara ilah adını vermişlerdir."[47]

İbn Arabi'nin havarisi Abdulkerim el-Cîlî de şöyle demektedir: "Zatı itibariyle yüce olan Hakkın açığa çıktığı her varlığa tapmak gerekir. O, alemin zerrelerinde açığa çıkmış (zahir olmuş)'tur."[48]

Ne dersiniz? İbn Arabi ve benzerleri, her dinden almış ve daha önce kafirlerin ibadet ettiği herşeyi tanrılaştırmış olmuyor mu? Cahiliyye tanrıları olan taşa, ağaca, Firavunculuğun ve Yahudiliğin tanrıları olan hayvanlara, Hıristiyanlık ve gulat şiiliğin tanrısı olan insana, Sabiilerin tanrıları olan yıldızlara ve meleklere tapma özlem ve sempatisiyle İbn Arabi'nin iliklerine kadar dolu olduğu görülmüyor mu?

47-Fususu'l-Hikem, 103, Şevki Bey Matbaası, İstanbul, 1287. İbn Arabi burada önceki kavimlerin taptığı tanrıları sıralamıştır. Onlar taşa, ağaca, hayvana, insana, yıldıza ve meleğe tapmışlardır. Bunlar Sabiiler, Yahudiler, Hristiyanlar ve putperestlerdir. Bütün bunların tapmalarını tasvip ettiği görülmektedir. Çünkü onun anlayışında bunların bütün taptıkları şeyler mabud olarak tecelli eden Allah'tan başka birşey değildir.

48-Abdulkerim el-Cilî, el-İnsanu'l-Kâmil fi Marifeti'l-Evahir ve'l-Evail, 2/83. el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısriyye, Kahire 1316 h. Ayrıca bkz. Dr. Abdulhak Ensari, Şeriat ve Tasavvuf, 186.

İbn Arabi'nin bu anlayışını değerlendiren Doç. Dr. Salih Akdemir şöyle demektedir:

"Aşkın (muteal) Allah inancından yüz çeviren İbn Arabi'nin vahiy, din, ahiret, cennet ve cehennem konularında da Kur'anı Kerim'e tamamen ters düşen görüşler ileri sürmesi şaşırtıcı olmasa gerektir. Nitekim onun, İsmail kelimesindeki âl-i hikmetten söz ederken vahyi inkar ettiğini görüyoruz. "Sana gelen vahiy başkasından gelmez, sen de bunu başkasına vermezsin"[49] demektedir.

İbn Arabi'nin öğretisinde varlık bir olduğuna, dolayısıyla insan ile Allah arasında bir fark bulunmadığına göre, vahiy konusunda Allah ile insan arasında bir ikilik koymanın bir anlamı yoktur. Bu yüzden peygamber de olsa, hiç kimse dışarıdan vahiy ya da başka bir bilgi elde edemediği gibi , bu bilgiyi başkasına da aktaramaz. İnsan her türlü bilgiyi bizzat kendinden elde eder. Ona dışarıdan hiçbir şey gelmez.

İbn Arabi, Şit kelimesindeki nefsin hikmetinden söz ederken bu konuyu şöyle açıklığa kavuşturur: Suretleri ne kadar farklı olursa olsun, hiç kimsede Allah'tan bir şey yoktur ve hiç kimsede kendinden olandan başka bir şey yoktur. Bu hakikati, bu işin böyle olduğunu Allah ehlinden çok az kimse bilir. Bunu anlayan kimseyi görürsen, ona güven, çünkü o yüce Allahın seçkin kullarından tertemiz biridir. Herhangi bir keşif sahibi, önceden bilmediği yeni bilgileri kendisine ulaştıran bir suret müşahade ederse (iyi bilsin ki) bu suret onun aynı olup asla başkasının değildir. Demek ki o, ilminin meyvesini bizzat kendi nefsinden toplamaktadır[50].

Açıkça görülmektedir ki, İbn Arabi vahiy de dahil olmak üzere, dışarıdan gelen her türlü bilgiyi imkansız görmektedir. Bu yüzden onun, Cibril aleyhisselamın Hz. Peygambere gelişini inkar etmesine şaşmamak lazımdır. Ona göre Cibril, Hz. Peygamber'in hayal gücünün bir mahsülü olarak ortaya koyduğu bir varlıktır. İstediği kadar Cibril ile konuştuğunu zannetsin, aslında o kendi kendine konuşmaktan ve kendi kendini dinlemekten başka hiçbir şey yapmamıştır, demektedir[51].

İbn Arabi, istediği kadar nebi ve rasul arasındaki farklardan sözetsin, Fususu'l-Hikem'inde her peygambere müstakil bir bölüm ayırsın, vahiy müessesesini inkar ettikten sonra bunun ne anlamı olabilir?"[52]

49-İbn Arabi Fusus, 93

50-İbn Arabi, Fusus, 66

51-Ebu'l-Ala Afifi, Fusus Üzerine Talikat, 2/94-95'dan naklen

52-Doç. Dr. Salih Akdemir, İslami Araştırmalar, c, 2, sayı, 7, Mayıs 1988, s, 28-29,

Allahı kadın suretinde canlandırmaktan utanmayan İbn Arabi, Peygamberlere karşı da son derece saygısızdır. Mesela, Hz. Adem'in Allah'ın bütün sıfatlarına sahip insanı kamil olduğu ve tam Allah'ın sureti üzere yaratıldığı, (Fusus, Adem Fas'sı), Hz. Nuh'un, kavmini yanlış davet ettiği, (Fusus, Nuh Fas'sı), Hz. İbrahim'in gördüğü kurban rüyasını tevil etmesi gerekirken yanlış yaparak tevil etmediği ve oğlu İsmail'i kurban etmeğe kalkıştığı, onun için Allah'ın ona kurbanlık koç gönderdiği, (Fusus, İbrahim Fas'sı), Hz. Harun'un Allah'ın buzağı da dahil bütün suretlerde göründüğünü bilmeyecek kadar basiretsiz olduğu, onun için İsrail oğullarını buzağıya tapmaktan alıkoymaya çalıştığı, Hz. Musa ise bu gerçeği bildiği için Hz. Harun'u engellemesinden dolayı azarladığı ve buzağıya tapmalarına göz yumduğu (Fusus, Harun Fas'sı) gibi burada sayamayacağımız örneklerle peygamberlere hakaret etmektedir.

d. Tanrının kadın suretinde görünmesi

İbn Arabi, isteklerine ram olmaya bir türlü yanaşmayan kadının Allah'ın en güzel tecellisi olduğunu söylemektedir. İbn Arabi'nin dişiyi tanrılaştırma konusunda ne kadar sarih olduğunu gösteren Fusulu'l-Hikem kitabındaki şu sözlerine bakınız:

"Erkek, kadını sevdiği zaman, onunla yatmak istemiştir. Yani sevginin sonunda meydana gelen şey! Nikah (kadın-erkek münasebeti)'tan daha büyük bir kavuşma yoktur. Onun için şehvet, kişinin bütün vücudunu kaplar. Onun için kişinin yıkanması emredilmiştir. Oluştuğu zaman, şehvet bütün vücudu kapladığı için vücudun tamamının yıkanması istenmiştir. Şüphesiz Allah, kulunun kendisinden başka bir şeyle lezzet bulduğuna inanmasını çok kıskanır. Onun için, kendisinde fena bulduğu (kadın) suretine girerek, tekrar kendisine dönmesi için yıkanma (gusul) ile onu temizlemiştir. Çünkü bundan başkası olmaz.

Erkek, Allah'ı kadında müşahede ederse, buna münfailde müşahede denir. Kadının kendisinden zuhuru (Havva'nın Adem'den yaratılması) açısından kendisinde müşahede ederse, buna da failde müşahede denir. Kendisinden oluştuğu varlığın suretini gözönünde bulundurmadan kendi nefsinde müşahede ederse, buna da vasıtasız Allah'tan münfail olanda müşahede denir. Allah'ı kadında müşahede etmesi tam ve en mükemmeldir. Çünkü Allah'ı fail ve münfail olarak, özellikle kendisi de münfail olarak müşahede etmektedir. Onun için Rasulullah kadınları sevmiştir. Çünkü Allah, onlarda çok mükemmel müşahede edilmektedir. Zira Allah, maddelerden soyut olarak hiçbir zaman müşahede edilmez. Allah'ın kadınlarda müşahede edilmesi en büyük ve en mükemmeldir. Kavuşmanın en büyüğü de nikah (cinsi münasebet)dir."[53]

İbn Arabi'nin tanrı anlayışını bu ibarelerden çıkarabilirsiniz. İbn Arabi, tanrının en mükemmel ve eksiksiz olarak şehvet küpü haline gelen erkeğin musallat olduğu kadın olarak ortaya çıktığını söylemektedir. İffetli kadından en ahlaksız ve iffetsiz kadına kadar bütün kadınların Allah'ın en güzel görünümü ve tecellisi olduğunu ifade etmektedir.

Nedense meşhur tasavvufçular Allah ile kadın arasında bu ilişkiye çok hevesli ve düşkün görünmektedirler. Allah'ı kadın suretinde canlandırma yahut sevgililerini Allah suretinde takdim etme sevdası özellikle şair tasavvufçuların çok zevk aldığı bir meşrep gibi görünmektedir.

İbn Arabi'den sonra İbn Farıd'ın söylediklerine bakalım;

53-Fususu'l-Hikem, 1/212, el-Halebi baskısı, Kâşânî şerhi, 437, İstanbul baskısı, Bâlî şerhi, 420, hicri 1309 baskısı.

"Her güzel güzelliğini ondan alır, hatta her güzelin güzelliği ondan ödünçtür,
Lubna'nın Kays'ı, hatta Leyla'nın Mecnun'u ve Azze'nin Kusayyir'i ona aşık oldu,
Hepsi, güzel bir surette ortaya çıkan suretinin güzelliğine aşık oldu,
Kendisi o suretlerde tecelli edip göründüğü halde ondan başkası sandılar,
Örtülü göründü, fakat her görünüşte başka türlü görünerek gizlendi,
İlk yaratılışta annelik hükmünden önce, Adem'e Havva suretinde göründü.
Baba olmak ve çocukların meydana gelmesi için ona aşık oldu
Başta görünüşler birbirine aşık oldu, buğz ile zıtların birbirine engellemesi yoktu,
Her devirde, zamana göre aşıklara her türlü görünümde görünmeğe devam etti,
Birinde Lubna, diğerinde Buseyna görünür, aziz olsun, bazan Azze diye anılır.
Bütün bunlar ondan başkası değildir, güzelliğinde de onun ortağı yoktur. "[54]

Bu gerçeği İbn Arabi ve İbn Farıd sevenlerinin çok iyi düşünmeleri ve hangi ölçü ile onu değerlendirdiklerini çok iyi anlamaları gerekir. Tanrısının baştan başa bütün maddi varlıklar olduğunu söyleyen böyle bir kişiyi severken veya savunurken, onun bu düşüncelerini çok iyi hesaba katmaları lazımdır. Çünkü İbn Arabi, bu inancını bütün dünyaya açıkça ilan ederek şöyle demektedir:

"Allah, maddelerden soyut olarak hiçbir zaman müşahede edilmez. Varlık bakımından mevcudatın aynısıdır, muhdesat (sonradan olma) diye isimlendirilenler onun yüce zatıdır ve ondan başkası değildir."[55]

Bu konuda İbn Arabi'den daha fazla nakil yaparak okuyucuların yarasına tuz ekmek istemiyoruz. Ancak şunu belirtmek isteriz ki, sofuluk, Hıristiyanlığı baştan çıkarıp hidayet ve doğruluğundan uzaklaştırmış, ruhani kutsallık ve münzevi rahiplik, onun saflığını bulandırmıştır. Bunun sonucu olarak Allah ile insan arasında organik bir ilişki kurmaya kadar gitmiş, üç ortaklı bir ilaha tapmaya varmış ve rahiplik hayatına dönüşerek katıksız tevhidden sapmıştır. Bununla beraber İbn Arabi ve benzerlerindeki kadar her varlığı tanrı sayarak her şeye tapma derecesine düşmemiş, aksine Yüce Allah'ın insanlar arasından risaletle şereflendirdiği tertemiz bir zatı seçmiş, Allah'ın en büyük tecessüdü olduğuna inanarak onu tanrılaştırmıştır. Hz. İsa'nın Allah'ın tecessüd ettiği insan olduğuna inanıp taptığı için de Hıristiyanlar Allah'ın lanetine uğramışlardır[56].

54-Emin Hori, Celau'l-Ğamid fi Şerhi Divani İbni'l-Farıd, 85-87, Mektebetu'l-Adab, Beyrut, 1910, İbn Farıd, bütün bu kadınlar sevgilisinin birer sureti, aşıklarının da kendisinin birer sureti olduğunu söyleyerek hepsinin Allah'ın görünümleri olduğunu belirtmektedir. Bkz. a. g. e. 86-87,

55-Fususu'l-Hikem, 1/76. el-Halebi baskısı.

56-Ali el-Kari bu konuda şöyle demektedir: " Her hangi bir insanın Allah'ın bir parçası olduğunu söyleyenler bütün tevhid dinlerinde kafir olur. Söyledikleri en büyük küfür olmasına rağmen, hıristiyanlar her şey allahtır, dememişlerdir. Hiçbir kimse, " yaratıklar yaratanın aynıdır, yaratan yaratılanın kendisidir, münezzeh olan Hak müşebbeh olan halktır"dememiştir. " Ali el-Kari, Firra'l-Avn fi Muddai İmani Firavn, 158, Risaleler mecmuası içinde, istanbul 1294 h.

Ama tasavvufun şeyh-i, ekber'i teslis inancından daha çok ileri giderek Allah'ın leş ve putlarda, Samiri'nin buzağısında, Hz. Musa'nın Firavun'unda ve pislik içinde yuvarlanan vücutlarda tecessüd ettiğine inanmış, şehvetleri alevlenen, güdüleri tutuşan ve her günahkarın önünde sere serpe açılıp günah bataklığına taşıyan ahlaksız kadının vücuduna büründüğünü söylediği bir tanrı anlayışına sahiptir.

e. İbn Arabi'ye göre Allah kullara muhtaç

Yüce Allah "Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız, zengin ve övülmeye layık olan Allah'tır."[57] buyururken, ibn Arabi ve benzerleri kullara muhtaç bir tanrıya inanmakta ısrar ediyorlar. Varlığında, bilgisinde, kalıcılığında, yeme içmesinde, gizlilikten sonra açığa çıkma, yokluktan sonra meydana gelme ve yok olmasını önlemede kullara muhtaç bir ilaha inanıyorlar. İbn Arabi şöyle diyor:

> "Varlığımız onun varlığıdır. Varlığımız açısından biz ona muhtaç, nefsinde zuhuru için o bize muhtaçtır. " Şöyle devam ediyor: "Sen ahkamla onun gıdası, o da varlıkla senin gıdandır. Senin özelliğin ne ise, onun özelliği de odur. Emir ondan sana olduğu gibi, senden de onadır. Ne var ki, sen mükellef diye adlandırılıyorsun. Gerçi halinle sen ona "Beni mükellef kıl" dediğin için seni mükellef kılmıştır. Ama o mükellef diye isimlendirilmez. O bana hamd eder, ben ona hamd ederim, o bana ibadet eder, ben ona ibadet ederim."[58]

İbn Arabi'nin bulanık zihninde bize uydurduğu, tasavvuf kutuplarının inandığı kozmopolit tanrı işte budur.

f. İbn Arabi'nin Bilgi kaynakları:

Acaba İbn Arabi, bu kozmopolit kültürünü veya din anlayışını hangi kaynaklardan almıştır? Başka bir deyişle İbn Arabi'nin kültürünü oluşturan unsurlar nelerdir? Kozmopolit düşüncelerine alet ettiği Kur'an ve Sünnet dışında hangi kaynaklardan beslenmiştir? İsterseniz bunları da İbn Arabi mütehassısı olan Dr. Ebu'l-A'la Afifi'den dinleyelim. Kendisi bunları araştırmış ve ayrıntılı bir şekilde kitabında ortaya koymuştur. Şöyle diyor:

> "İbn Arabi'nin başkalarından aldığı kelam doktrininde en az iki ayrı unsur bulunmaktadır:
>
> a- Geniş çapta Stoacı'lardan, Philo'dan ve Yeni Eflatuncu'lardan alınan ve yine bu doktrinin metafizik ve insan boyutunu geniş çapta etkileyen Hellenistik unsur.

57-Fatır, 15.

58-Fususu'l-Hikem, 1/83, el-Halebi baskısı.

b- Başlıca İsmaililer ve Hallac'a ait olan ve daha çok tasavvufi yönü etkileyen İslami unsurlar."[59]

Bunlardan nasıl aldığını ve benzerliklerini de görelim: Önce Philo'dan alışını ve benzerliklerini görelim. Philo'nun kelam felsefesinin İbn Arabi'nin öğretisi üzerine etkisi pek açık bir şekilde terminolojileri arasındaki hayret verici benzerlikte görülür. İbn Arabi'nin "kelam" kelimesini kullandığı çift anlam, yani ezeli hikmet tamamiyle Philo'ya ait bir karakterdir. İbn Arabi ve Philo'dan alınan şu terimler bu benzerliği ortaya koymaktadır:[60]

Philo'nun kullandığı terimler	İbn Arabi'nin kullandığı terimler
1. Yüce Haham	1. İmam ya da kutup
2. Şefaatçı ya da Paraclate	2. eş-Şefi'
3. Allah'ın yüceliği	3. İnsan aynu'l-Hak
4. Allah'ın karanlığı ya da gölgesi	4. el-Haba ya da suretu'l-Hak
5. İdelerin idesi ya da ilk örnek ide	5. Hakikatu'l-hakaik
6. Allah ile alem arasındaki ortak merhale	6. Berzah
7. Vahiy ilkesi	7. Nur'u Muhammedi / HakikatiMuhammediyye
8. Allah'ın doğan ilk oğlu	8. et-Taayyunu'l-Evvel (ilk yaratılan varlık)
9. Meleklerin ilki	9. Ruh
10. Halife	10. Halife
11. Anthropos Theou tou aidiou logos	11. Kelam, yetkin insan, ruh, alemin sebebi vd.

Ve nihayet hem Philo, hem de İbn Arabi öyle görünüyor ki, devamlı olarak:

a- Kelamı, külli akıl şeklinde telakki edilen uluhiyet saymakla,

b- Beşeri, hatta külli nefsin yalnızca bir yönü, başka deyişle kendisiyle kıyas kabul etmeyen ezeli nurun ancak bir yansıması saymak arasında kararsızdırlar.

İbn Arabi'nin kaynaklarından biri de Hellenistik ve tahrif edilmiş Hristiyanlıktır. Kısaca, bunu da Dr. Afifi'den nakledelim:

"Hellenistik unsurun Hristiyan (özellikle İskenderiyeli Kilise babaları) ve Yahudi düşünürler tarafından geniş ölçüde değiştirildikten sonra ve hatta onun bu değişik şekli bazı İslam fizolofları veya Hallac gibi sufilerin elle-

59-Dr. Ebu'l-A'la Afifi, Muhyiddin İbn Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi, 86. Ter. Mehmet Dağ, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No. 127.

60-Ebu'l-A'la Afifi, a. g. e. , 90. Yine bkz. Prof. Dr. Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, 64. İstanbul 1984.

rinde daha fazla değişikliğe tabi tutulduktan sonra İbn Arabi'ye ulaşmış olması pek muhtemeldir.

Külli kelamın bütün üretici ve yaratıcı faaliyetlerinde esaslı bir ilke olarak teslise verilen ağırlık, bir Hristiyan damgası taşımaktadır. Fakat İbn Arabi'yi etkileyen Hristiyanlığın kendisi değil, onun altında yatan felsefeydi. İbn Arabi'nin teslisi, üç şahsın (uknumun) değil, sadece göreli (nisbi) cihetlerin bir teslisidir. Muhammed'in Hakikati bile üç kısımdır[61]. İbn Arabi bu düşünceyi pek cesur bir şekilde aşağıdaki gibi deyimlendirir: "Her ne kadar bir olsa da, benim sevgilim üçtür. "[62]

İbn Arabi'nin kelam doktrini ile İncil ve St. John'un ilk mektubunda ortaya koyduğu şekliyle Hristiyan kelam doktrini arasındaki bir başka dikkate değer benzerlik, Muhammed'in Hakikatı ile İsa'nın (Kelam) her iki doktrinde ele alınış tarzında açıkça görülebilir. İsa, Baba ile alem arasında bir aracı, "Zamana tabi alemin tezahür ettiği zamansız hayattır. "Kelam (İsa) Babanın şerefidir, onda ve onunla Allah'ın ezeli olarak kendisine yerleştirdiği bütün zenginlikleri zamanda teşhir eder. Vahyedilen, rehber vb. odur."[63]

İbn Arabi'nin kaynaklarından biri de Hallac'ın kültürüdür. Afifi şöyle diyor: "Hallac burada İbn Arabi'nin mürşidlerinden biri olarak ortaya çıkar. İbn Arabi'nin kelam öğretisini onun hazırladığı, kesin bir şekilde görülmektedir. Hallac, İslam kelamı gibi bir şeye işaret eden ve Hz. Muhammed'in uluhiyeti (Bkz. *Tasinu's-Sirac*, 9) üzerinde ısrarla duran, hatta onun ebedi ve ezeliliğini ileri süren ilk sufilerdendi. Hallac "Muhammed'in varlığı yokluktan bile öncedir, adı ise kalem adından önce gelir, cevherler ve arazlar da önce ve sonranın (nisbetler olarak) hakikatlarından önce bilinmekteydi. Ne doğulu, ne de batılı olan bir kabileden gelir" diyor. (Bkz. *Tavasin*, 12). İbn Arabi, Hallac'ın basit konusunu benimseyerek metafizik bir kelam nazariyesi haline koydu ve kendi metafizik sistemi içinde ona bir yer ayırdı."[64]

İbn Arabi'nin görüşünü etkilediği söylenebilen sufiler arasında Hallac'ın en büyük etkiyi yaptığı anlaşılmaktadır. Öyle görülüyor ki, İbn Arabi, Hallac'ın tasavvufi sözlerine yakından aşina idi. Hatta *es-Siracu'l-Vahhac fi Şerhi Kelami'l-Hallac* adıyla Hallac'ın deyimlerine bir şerh yazdığı sanılmaktadır. Hallac'dan etkilendiği veya birbirine benzedikleri noktalar şöyle özetlenebilir:

61-Fusus, 429, Türkçe Çev. 124-125; 205

62-İbn Arabi, Tercümanu'l-Eşvak, İngilizce çeviri, R. A. Nicholson, 70-71, Londra, 1911

63-Ebu'l-A'la Afifi, a. g. e. , '87. Hakikat-ı Muhammediyye yahut Nur-u Muhammedi nazariyesine ne kadar benziyor! Nitekim İbn Arabi'yi inceleyen İspanyol oryantalist A. Palacios da aynı görüşü paylaşmaktadır. Bkz. A. Palacios, İbn Arabi Hayatuhu ve Mezhebuhu, 255-277, Beyrut 1979.

64-Ebu'l-Ala Afifi, a. g. e. 86

a- Bir ve çok (vahdet ve kesret) meselesi.[65]

b- Kelam görüşü ve Muhammed'in ezelde varlığı meselesi, Hallac'ın Huve Huve'si ile İbn Arabi'nin Yetkin İnsan'ı.[66]

c- Muhammedin Nurunun doğrudan doğruya bir tecellisi olan batını bilginin mahiyeti.[67]

d- Bizatihi Allah'a ait olan birlik ile ona atfedilen birlik arasındaki fark.[68]

e- Hakkın perdesi olan halk alemi.[69]

f- İlahi aşk nazariyesi.[70]

g- Meşia ile irade arasındaki fark ve şeriatla ilahi buyruk arasındaki münasebet.[71]

h- Allah'ın bilinemezliği.

i- Kur'an'ın te'vili.[72]

Şüphesiz Hallac, İbn Arabi'nin mensup olduğundan farklı bir sufiler zümresine mensuptur. Fakat İbn Arabi, Hallac'ın birçok sözlerinde kendi vahdeti vücutçu görüşlerinin tohumlarını ekmek için verimli bir toprak bulmuştur. Hallac'ın fikirlerinden birçoğunu kendi sistemine uyduracak şekilde değiştirir."[73]

İbn Arabi'nin düşünce ve kültür kaynaklarından biri de *İhvan-ı Safa* risaleleridir. Bu konuda da Afifi şöyle demektedir:

"İhvan-ı Safa risalelerinde ansiklopedik bir şekilde İslam rasyonalizmini, sufiliğini, maniliği, zerdüştlüğü ve daha birçok İran ve Yunan'dan alınmış fikirleri ve mezhep ayrılıklarını hep bir arada bulmaktayız.

İbn Arabi ve aynı zamanda daha birçok doğulu ve batılı (Endülüslü) sufilerin tasavvuf görüşleri için zengin malzemeyi İhvan-ı Safa'dan aldıkları anlaşılmaktadır. Zaten diğer Yunan ve Hristiyan felsefeleri ile karışmış olan Yeni Eflatunculuk, İbn Arabi'ye bu kanaldan ulaşmış olsa gerektir. İhvan-ı Safa'nın bu yapısını daha küçük ölçüde İbn Arabi'nin kitaplarında buluyoruz. Fakat İhvan-ı Safa risalelerinden

65-Bkz. Afifi, a. g. e. Vahdet ve Kesret bölümü

66-Bkz. Afifi. a. g. e. Kelam bölümü

67-Bkz. Afifi. a. g. e. Kelam bölümü

68-Bkz. afifi. a. g. e. Tenzih ve Teşbih bölümü

69-Bkz. Afifi. a. g. e. Hüviyet ve Sıfatlar bölümü

70-Bkz. Afifi. a. g. e. Güzellik ve Estetik bölümü

71-Bkz. afifi. a. g. e. Ahlak bölümü

72-Bilindiği gibi İbn Arabi, Kur'an ve sünnet naslarını felsefesine payanda yapmak ve zemin sağlamak için kullanmaktadır. Bunun en açık ifadesi Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim kitabıdır.

73-Ebu'l-Ala Afifi, a. g. e. 167-168

aldığı şeyleri, onlara kendi vahdeti vücutçu fikirlerini aşılamak suretiyle kendi arzu ettiği şekilde yorumlamış bulunmaktadır...

İbn Arabi, İsmaililerin, özellikle İhvan-ı Safa'ya has nazariye türündeki öğreti ve metodlarını etkilediği tek İslam tasavvufçusu değildir. Aynı etki bir başka yerde de görülmekte ve aynı sebebin benzeri bir eseri meydana getirdiği ortaya çıkmaktadır. Mesela Halep'li Suhreverdi'nin sufi meselesiyle İbn Seb'in'inkinde İbn Arabi ve İhvan-ı Safa felsefesinin birçok bölümlerine benzeyen dikkate değer hususlar vardır.

İbn Arabi'nin, İhvan-ı Safa risalelerinde yer alan şeylerden çok, Yunan felsefesine, mesela özellikle kelam görüşüne Philo Judeaus ve Stoalıların felsefesine aşina olduğu bir gerçektir. Öyle görülüyor ki İbn Arabi, bu arada İslam Yeni Eflatuncularından ve Farabi'den özellikle Kur'an'daki Kelam, Levh ve Arş kelimelerini; Plotinus'undan da ilk akıl, evrensel (külli) nefs, evrensel cisim vb. kelimeleri öğrenmiştir...

İbn Arabi'nin felsefesini izah metodu, yani İslami nasslardan başlıyarak yavaş yavaş onları tadil etmek suretiyle arzu ettiği felsefi fikri, onlara işleme ve nihayet onları açıklama tarzı, aslında İhvan-ı Safa'nınkiyle aynıdır. İbn Arabi'yi bu yola sürükleyen saik, İhvan-ı Safa'nınkinden temelli bir şekilde ayırdedilebilirse de fiili sonucu aynıdır. İbn Arabi'nin samimi olarak benimsemiş göründüğü şey, onların İslami ahiret nazariyesini, Kur'an ve hadislerin tamamını tevil yoluna gitmeleri, tek hedefleri olan İslam'ı ve ilkelerini yıkmayı sağlama şeklindeki ana metodlarıydı."[74]

İbn Arabi'nin bilgi ve düşünce kaynaklarından birinin de İsmaili Karmatiler olduğu kaydedilmekte ve iki taraf arasındaki benzerlikler de belirtilmektedir[75].

Şüphesiz Hallac, İbn Arabi, el-Cîlî, Suhreverdi ve benzerlerinin tasavvuf anlayışını etkileyen sadece yukarıda sayılan unsurlar değildir. Belki vahdet-i vücut, hulul ve ittihad inancının tasavvufa sızdığı yerlerden biri de İran yolu ile İslam alemine giren Budizm ve Brahmanizm dinleridir. Başta Hallac olmak üzere birtakım tasavvuf meşhurlarında gördüğümüz İslam dışı bu unsurların dolaylı olarak Hint dinlerine dayandığı bir karşılaştırma ile hemen ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu dinlerden vahdet-i vücut inancını çıkardığımız zaman çöktüklerini ve temel niteliklerini yitirdiklerini görürüz. Hint dinlerindeki vahdet-i vücut ile tasavvuftaki vahdet-i vücudun aynı

74-Ebu'l-A'la Afifi, a. g. e. , 162-164. İbn Arabi ile İhvan-ı Safa'nın görüşlerini karşılaştırmak için de bkz. A. g. e. , 164-166, Prof. Dr. Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, 61. İstanbul 1984.

75-Ebu'l-A'la Afifi, a. g. e. , 88-89. İbn Arabi ve Hallac konusunda Dr. Afifi'nin aynı düşünceleri için bkz. Fususu'l-Hikem, 1/35-36, Sunuş kısmı. Diğer görüşleri için bkz. Aynı yer, 1/5-43. Ne tuhaftır ki, bütün bunları gördüğü ve İbn Arabi'nin İslam dışı birtakım kaynaklardan beslendiğini tesbit ettiği halde, Dr. Afifi İbn Arabi'nin kitaplarını göğün ilhamı ve Rasulullah'ın tavsiyesi ile yazdığı iftirasına inanıyor görünmektedir. Bkz. Fususu'l-Hikem, 1/10, Sunuş kısmı.

şey olduğunu görmek isteyenler el-Biruni'nin açıklamalarına baksınlar[76].

İbn Arabi'nin kültüründe bu kadar yabancı unsurun birleşmiş olması nasıl olabilir? diye okuyucunun aklına bir soru gelebilir. Bunun cevabını kendisi vermektedir. Yukarıda naklettiğimiz sözü ile İslam kültürü yanında Hint, Yunan, Yahudi ve Hristiyan kültürünü alıp hepsini sentez ettiğini açıkça ifade etmiştir. Onun için İbn Arabi'nin düşünce sisteminde bütün yabancı unsurlar etkili ve bariz bir rol oynamıştır.

İbn Arabi, ilmini ve kitaplarını direkt Rasulullah'tan aldığını, Levhi Mahfuz'dan vasıtasız yazdığını iddia etmektedir[77]. Vahdet-i vücut inancını sistemleştirip tevhid inancına meydan okurcasına halka sunmaktadır.

Kur'an ayetlerini tahrif ederek kafir Hud kavminin sırat-ı müstakim üzere olduklarını, Firavn'un imanı kamil bir mümin olduğu gibi, Nuh kavminin de mümin bir kavim olduğu ve bu imanlarından dolayı Allah onları mükafatlandırıp vahdet deryasına batırdığı, nimetini tadmaları için ilahi sevgi ateşine soktuğu, Hz. Harun'un İsrail oğullarını buzağıya tapmaktan alıkoymakta yanıldığı, çünkü buzağının gerçek mabud veya onun suretlerinden bir suret olduğu, Nuh kavminin Ved, Yeğus, Yeûk, Suva' ve Nesr putlarına tapmayı bırakmamakla isabet ettikleri, çünkü bu putların ilahın birer görünümü oldukları, tatlılık kökünden gelen azabın gerçekte rahmet ve hoş bir şey olduğu, rahmete uğramayan ve rızaya kavuşmayan hiçbir insanın bulunmadığı, birşey var olmadan önce Allah'ın onu bilemeyeceği, çünkü bir şeyin varlığının ilmin varlığı demek olduğu, hatta herşeyin varlığının Allah'ın varlığının tercümesi olduğu ve benzeri İslam dışı şeyleri söylemesine rağmen[78], İbn Arabi bunların hepsini eksiltmeden ve çoğaltmadan doğrudan Rasululah'tan[79], hatta Allah'tan[80] aldığını söylemiş ve Rasululah'ın bunları insanlara tebliğ etmesini emrettiğini de iddia etmiştir[81].

g- İbn Arabi'nin en çok eleştirilen görüşleri

Şimdiye kadar İbn Arabi'nin eleştirilen ve İslam inancıyla bağdaşmadığı açık olan birçok görüşlerini belirtmeye çalıştık. Büyük alim Ali el-Kari

---

76-Mustafa Galveş, et-Tasavvuf fi'l-Mizan, 66, Daru Nahdati Mısr li't-Tab' ve'n-Neşr, Kahire trs. Ebu'r-Reyhan el-Biruni, fi Tahkiki ma li'l-Hind min Makule, 30'dan naklen. İbn Arabi'nin İslam dışı birçok düşüncesi için ayrıca bkz. Burhaneddin el-Bikâî, Masrau't-Tasavvuf ev Tenbihu'l-Gabi ilâ Tekfir-i İbn Arabî, tah ve talik, Abdurrahman el-Vekil, Daru İhyai's-Sunneti'n-Nebeviyye, İskenderiyye, trs; Dr. Kemal Muhammed İsa, Nazarat fi Mu'tekedati İbn Arabi, Daru'l-Muctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, Cidde, 1986.

77-Fususu'l-Hikem, 1/47-48. Tah. Ebu'l-A'la Afifi, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1980

78-Bkz. Fususu'l-Hikem, Nuh, Harun, Musa, Muhammed gibi Fas'lar.

79-Fususu'l-Hikem 1/47. Afifi tahkiki, Beyrut 1980.

80-A. g. e. , 1/48-56. Afifi tahkiki.

81-A. g. e. , 1/47. Afifi tahkiki.

onun en çok eleştirilen sözlerini maddeler halinde şöyle özetlemiştir:

"1- Adem Fas'sında: "Onu tesbih ederim ki o, tıpatıp insanın kendi kendine nisbeti gibidir.

2- İnsan ezeli, sonradan olmuş (hadis), daimi(ebedi) neşedir.

3- Biz Hakkı ne ile niteledikse, biz de o niteliğin aynıyız. Hak da kendisini bizimle nitelemiştir. Ne zaman onu görsek, kendimizi görürüz, ne zaman o bizi görse kendisini görür.

4- Şit Fas'sında: Bu ilim yalnız Rasullerin hatemine ve velilerin hatemine nasip olmuştur. Diğer peygamberler ve rasuller bu ilmi, rasuller hateminin fenerinden aldılar. Veliler de bunu veliler hateminin fenerinden aldı. Hatta Rasuller hatemi bile, bu ilmi gördüğü zaman veliler hatemi fenerinden görürdü. Demek ki peygamberler, velayetleri itibariyle bunu veliler hatemi fenerinden görürler. O halde rasuller hateminin, velayeti bakımından veliler hatemine oranı, rasul ve nebilerin rasuller hatemine oranı gibidir.

5-İshak Fas'sında: İbrahim oğluna dedi ki: "Oğlum, ben rüyada seni kesiyor görüyorum"[82]. Uyku hayal alemindendir. İbrahim'in, rüyayı misal alemine uygun yorumlaması gerekirdi. Çünkü koç, İbrahim'e oğlu şeklinde göründü. Allah onu, oğluna karşılık büyük kurban olmak için kendisine vermişti. Bu, tıpkı peygamberimizin, rüyada süt görüp bunu ilim ve yakinle yorumlaması, Yusuf'un inekleri yıllar olarak yorumlamasına benzer. İbrahim, koçun, oğlu şeklinde göründüğünü anlamalı ve oğlu yerine koçu kurban etmeliydi. Rüyayı zahirine yorumlayıp içtihadından dolayı çetin yollara düştü.

6- İsmail ve Eyyub Fas'sında ve Futuhat'ta: Kafirler ateşten çıkmazlarsa da, sonunda azap kendilerine tatlı olur. Cennettekilerin ebedi nimetten zevk aldıkları gibi, onlar da cehennemin ateşinden, kızgın sudan zevk alırlar.

7- Musa Fas'sında ve Futuhat'ta: Firavn mümin olarak öldü, tahir ve mutahhar (tertemiz) olarak ruhu alındı. Onun "Alemlerin Rabbi nedir?"[83] diye hakkın hakikatinden sorması doğrudur.

8- Musa Fas'sında: Yüce melekler unsurlardan yaratılan bütün yaratıklardan üstündür. İnsanlık rütbe itibariyle yersel ve göksel meleklerden üstündür. Yüce melekler de "Böbürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun?" ayeti gereğince bu insan türünden üstündür.

9- Futuhatta: O Allah'ı tesbih ederim ki yarattığı eşyanın aynıdır.

10- Nuh Fas'sında: Hakikat ehli yanında tevhidte tenzih, tecrid ve takyidin aynıdır.

82-Saffat, 102

83-Şuara, 27

Allah'ı tenzih eden, ya rabbı bilmiyor veya edebi az, ğafildir. Zira Hak, bütün yaratıklarda meydana çıkmıştır. Her kavramda görünen odur. Teşbih edip Hakkı kayıtlı ve sınırlı gören, onun mabud olduğunu bilmiyen, tenzih etmeyen de böyledir.

Teşbih ile tenzihi birleştirenlerdir ki Hakkı gereği gibi bilmişlerdir. Yalnız bir tarafı görmek eksikliktir.

11- İdris Fas'sında: Ebu Said el-Harraz, kendini kastederek hakkın vecihlerinden bir vecih ve lisanlarından bir lisan olduğunu söyledi. Çünkü zıtlar bir arada bulundurulmadan kulların rabbı bilinemez. Harraz, Allah'ın hem Ebu Said el-Harraz hem de sonradan olan diğer yaratıkların isimleriyle adlandırıldığını söyledi.

12- Nuh Fas'sında: Eğer Nuh, teşbih ile tenzih arasını birleştirip kavmini buna çağırsaydı kendisine uyarlardı. Fakat o, açıktan teşbihe, gizlice de tenzihe çağırdı ve "Ben kavmimi gece teşbihe, gündüz tenzihe çağırdım" dedi.

13- Yine Nuh Fas'sında: "Büyük bir tuzak kurdular"[84] ayetinde "Allah'a davet, davet edilenlere bir tuzaktır" dedikten birkaç satır sonraşöyle demektedir: "İlahlarınızı bırakmayın"[85], dediler. Onlar tanrılarını ne kadar terkederlerse, Hak'kı da o kadar bilmez olacaklardı. Zira Hak, tapılan her varlıkta belirli bir görünümle görünür. Bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez"

14- Onlar Allah'ı bilme denizinde boğuldular da kendilerine Allahtan başka yardımcı bulamalıdlar. Yardımcıları Allah oldu. Allah'ta helak oldular. Eğer onları sahile çıkarmasaydı, bu yüksek dereceden indirmiş olurdu.

15- İbrahim Fas'sında: O bana hamd eder, ben ona hamd ederim; o bana ibadet eder, ben ona ibadet ederim.

16- Hud Fas'sında: Bizim vucudumuz Hakkın gıdasıdır, o da bizim gıdamızdır.

17- Sakın bir tek inanca bağlanıp diğerlerini inkar etme. Bu taktirde birçok hayrı kaçırmış olursun. Hatta işin hakikatini bilmeyi tamamen kaybedersin. Sen bütün inançların heyulası ol. Zira Allah bir inancın tekeline bırakılmaktan daha büyüktür. O, "Nereye dönerseniz, Allahın yüzü orasıdır"[86] diyor. "Orada" demiyor da, "Semme vechullah" orası Allahın yüzüdür, diyor. Bir şeyin yüzü hakikatidir.

18-Şuayb Fas'sında: Bir şahsın inandığı tanrı, diğerinin inandığı tanrının aynı değildir. Herkes kendi inancını savunur, ötekinin inancını kötüler. İnsaflı olsa, başkasının inancını yermez. Eğer Cüneyd'in: "(Sufinin) rengi suyun rengidir" sözünün manasını bilse, herkesin inancını kabul eder ve Allah'ı her suret ve itikatta bilir. Ama o zan sahibidir, ilim sahibi değildir. Nitekim Hak: "Ben kulumun benim hakkımdaki sanısına göreyim" demiştir. Yani ben ona ancak itikadı suretinde görünürüm.

84-Nuh, 22
85-Nuh, 23
86-Bakara, 115

İster mutlak düşünür, ister bağımlı. Bağımlı tanrı sınırlıdır. Kalp onu alır. Oysa mutlak tanrıyı hiçbir şey almaz. Çünkü o, bütün eşyanın aynıdır. Birşey için o, kendi kendini içine alıyor veya almıyor, denmez.

19- Bütün alem tamamen arazlardan ibarettir. Her an yok ve var olur. Eşariler de cevherlerin değişmediğini, arazların değişip yenilendiğini söylüyorlar. İbn Arabi'nin taşlanmağa sebep olan sözü, buna bağlı olan şu hükmüdür:

"O halde her anda mükellef, kendisinin ğayrı olur. Ahirette de dünyadaki varlığının ğayri olarak haşrolunur. Azap ve sevap, itaatkâr ve asiye değildir. "

20-Uzeyir Fas'sında: Rasulun velayeti, nübüvvetinden üstündür. (Hatemu'l-evliyanın velayeti de nebinin velayetinin devamı olduğundan, hatemu'l-evliya hatemu'l-enbiyadan üstündür).

21-İsa Fas'sında: İsa ölüyü dirilttiğinden dolayı bazıları Hakkın ona hulul ettiğini (girdiğini), bazıları onun Allah olduğunu söylediler de kafir oldular. Yüce Allah da "Allah Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kafir oldular"[87] dedi. Onlar bu sözün tamamında küfür ile hatayı birleştirdiler. Zira "yalnız Allahtır" sözleri veya "Meryem oğlu Mesih'tir" sözleri küfür değildir. Ama bu iki sözü beraber söylemeleri (yani hem Allah, hem Meryem oğlu Mesih, deyip ikilik düşünmeleri)küfürdür. Aslında Allahın her şey olduğunu söylemeyip sadece Mesih veya Meryem'le sınırlandırmaları küfürdür.

22-Harun Fas'sında: Allah'a bütün suretlerde ibadet edilmesi için Allah Harun'u buzağıya tapanlara musallat ettiği gibi, Musa'yı da onlara musallat etti. Alemde suretinde Allah'a ibadet edilmeyen hiçbir şey kalmamıştır. Ya cisimler ve gezegenler tanrılaştırılarak yapılan ibadet, ya da mala, mevkiye tapanların yaptığı gibi tasavvuri ibadetle ibadet edilir. Allahtan başka en çok tapılan şey heva (arzu)dur. Yüce Allah buyurmuştur: "Hevasını tanrısı yapanı gördün mü?"[88]

(O güne kadar buzağı sureti dışında Allah'a her surette ibadet edilmişti. İsrail oğulları da buzağı suretinde ibadet ettiler. Harun bunu kavramadığı için onları bundan alıkoymaya çalıştı. Ama Musa bunu kavradığı için engellmeye çalıştığından dolayı Harun'u azarladı ve onları serbest bırakmasını istedi.)

23-Musa Fas'sında: Firavn, Allah'ı alemin aynısı gördüğünden sözünü bu esas üzerine kurmuş, "Eğer benden başka tanrı edinirsen elbette seni hapsedilenlerden yaparım"[89] demişti. (Onun için Firavn Allah'ı iyi bilen biriydi).

24- Firavn, hüküm makamında ve kılıç sahibi olduğundan "Ben sizin en yüce rabbınızım"[90] söylemiş, gerçi herkes birbirine göre rabbdır, ama ben yüce rabbım,

87-Maide, 17
88-Casiye, 23
89-Şuara, 29
90-Naziat, 24

çünkü ben görünüşte kudretli hüküm sahibiyim, demiştir. Sihirbazlar onun bu davada doğruluğunu bildikleri için onun tanrılığını inkar etmediler. Bilakis "Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirirsin"[91] diyerek bunu kabul ettiler. Bundan dolayı "Ben sizin en yüce rabbınızım" sözü doğrudur. Zira başkası hükümde Hakkın başkası ise de, surette Hakkın aynıdır."[92]

Kur'an'a ve sahih Sünnete açıkça aykırı ve küfür oldukları apaçık olan bütün bu şeylere rağmen, İbn Arabi, herhalde bunları ve benzerlerini söylediğinden dolayı, günümüze kadar adı müslüman olan yığınlardan pekçok taraftar ve sempatizan bulmuş, hatemu'l-evliya ve şeyhi ekber olarak anılmış, fikirleri İslam dünyasında alabildiğine yayılmıştır. Günde defalarca "La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah" diyen İslam ümmeti içinde evliyanın kutbu ve asfiyanın büyüğü olarak görülmüş ve adı binbir takdis ve tazimle anılmış, hala da anılmaktadır. Bu da İslam aleminde zamanla kavramların nasıl saptığı ve değer yargılarının nasıl özelliğini yitirdiğini, iman ile küfrü insanların Kur'an ve sahih Sünnetten çok, insanların söylediklerinden öğrendiklerini, böylece kitlelerin gittikçe haktan saptığını açıkça ifade etmektedir.

Diğer Mutasavvıfların Tanrı Anlayışları

C. Abdulkerim el-Cîlî'nin Tanrı Anlayışı[93]

Tasavvuf meşhurlarından Abdulkerim el-Cîlî, İbn Farıd ve İbn Arabi'nin düşüncelerini paylaşmaktadır. Kendisinin Allah'ın tecelli ettiği en kamil varlık olduğuna inanmaktadır. Bu anlayışı, daha önce İbn Arabi ortaya atmış, ama el-Cîlî daha ileri giderek işi derinleştirmiş ve felsefesini yapmıştır. el-Cîlî, bu mertebesini kendisinden daha önce olan kimselere kaptırmak istemediği için kendi insanlığının rububiyet ve uluhiyetin en yüce ufku olduğunu söylemiştir.

91-Taha, 72

92-Ali el-Kâri, Risale fi Vahdeti'l-Vucud, 52-114, Mecmuatu Resail fi Vahdeti'l-Vucud, içinde, Ali bey Matbaası, istanbul, 1294 h. Doç. Dr. Süleyman Ateş, İşari Tefsir Okulu, 172-175. Bu mecmuada Ehli sünnetin meşhur alimlerinden Sadettin Taftazaninin Risale fi vahdeti'l-Vucud, Ali el-Kari'nin Risale fi Vahdeti'l-Vucud, Farra'l-Avn Min Muddai İmani Firavn, İbn Kemal Paşa'nın isimsiz bir risalesi bulunmaktadır.

Ali el-Kari'nin Risale fi Vahdeti'l-Vucud kitabı yakın zamanda Medine'de ikamet eden Konya'lı Ali Rıza İbn Abdullah İbn Ali Rıza tarafından tahkik edilerek Şam'da Daru'l-Memun tarafından yayınlanmıştır.

İbni arabi'yi İslamdışı görüşlerinden dolayı yüzlerce alim eleştirmiş ve tekfir etmişlerdir. Görüşlerinin ne kadar İslamdışı olduğunu göstermesi bakımından onlardan sadece Türk okuyucusunun tanıdığı İbn Kemal Paşa'nın şu sözünü nakletmek istiyoruz: " Fusus'un sahibi başlangıçta alimlerin büyüğü ve meşayihin başı iken, sonra şeytan gibi mülhid (Allahı inkar eden kafir)lerin başı oldu. . . " Mecmuatu Resail fi Vahdeti'l-Vucud içinde, 50,

93-Abdulkerim İbn İbrahim el-Cilî veya el-Cilanî olup Hicri 830 yılında ölmüştür. İranlıdır. En meşhur eseri "el-İnsanu'l-Kamil fi Marifeti'l-Evahir ve'l-Evail"dir. İbn Arabi'nin vahdeti vucud felsefesini daha da ileri götürmüştür.

el-Cîlî, "Allah" kelimesindeki harflere birtakım anlamlar yükleyerek batını ve sapık bir yolla yorumlamaya çalışmakta, İslam'ın Yüce Allah hakkında öğrettiği inanç temelleriyle çelişen sonuçlar çıkarmaktadır. Mesela Allah kelimesinin sonundaki "He" harfinin hem Allah'ı, hem de veli kulu gösterdiğini söyleyerek şöyle demektedir:

"Daire[94] Hak'tır. İçindeki boşluk ise halk. İstersen şöyle söyle: Daire halktır, içindeki boşluk ise, Hak'tır. Çünkü O, hem Hak'tır, hem halktır. İstersen, onun işi ilhamladır, dersin. İnsanın durumu iki yönlüdür; mahluk olması yönü ile acizlik ve kulluk zilletine sahiptir. Rahman'ın sureti üzere olması yönüyle de kemal ve izzete sahiptir. Yüce Allah "Allah veli olandır" buyuruyor. Yani "Allahın velilerine korku ve hüzün yoktur" dediği insanı kamildir. Çünkü korku, hüzün ve benzeri şeyler Allah hakkında müstahildir. Çünkü Allah veli ve hamid olandır. Ölüleri O diriltir ve o her şeye kadirdir. Ayetteki O zamiri veliye aittir. O, yaratık suretinde ortaya çıkan Hak yahut ilahlık anlamları taşıyan halk(yaratık)tır. Netice olarak o, hem noksan, hem de kemal sıfatlarını özünde toplar. O, yüce güneşi nuruyla dünyayı aydınlatmaktadır. Yer O'dur, gök O'dur, en ve boy O'dur."[95]

el-Cîlî, Hz. Ali'nin Allah olduğunu söyleyen Ğulatı Şia'nın "O, Yüce, büyük olandır" ayetindeki " aliyyun" kelimesine bakarak Allahın büyük Ali olduğunu söylemesi gibi, insanın hem insan hem Allah olduğunu söylemektedir. el-Cîlî, daha sonra devam ederek en büyük rab olduğunu şöyle ifade etmektedir:

"İki alemde de mülk benimdir. İkisinde de iyiliğini umacağım veya kendisinden korkacağım benden başkasını görmedim. Önceliğimden önce yoktur ki ona katılayım, sonralığımdan sonra yoktur ki anlamını geçeyim. Kemalin her türlüsüne sahibim ve Küll'ün büyüklüğünün cemaliyim. Ben ondan başkası değilim."[96]

el-Cîlî böyle derken, Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Yerin ve göklerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye kadirdir."[97]

"Göklerin ve yerin yaratanı, size içinizden eşler, çift çift hayvanlar var etmiştir. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."[98] "O, görüleni de, görülmeyeni de bilen, kendisinden başka tanrı olmayan Allahtır. Rahman ve Rahim odur. O, kendisinden başka tanrı olmayan, hükümran, çok kutsal, esenlik veren, güvenlik veren, görüp gözeten, güçlü, buyruğunu her şe-

94-Arapçada "He" harfinin boşluğunu kastetmektedir.

95-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil fi Marifeti'l-Evahir ve'l-Evail, 1/19, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısrıyye, Kahire, 1316 h.

96-Abdulkerim el-Cîlî, el-İnsanu'l-Kamil, 1/19,

97-Al-i İmran, 189

98-Şura, 11

ye geçiren, yüce olan Allahtır. Allah, putperestlerin koştukları ortaklardan münezzehtir. O, var eden, güzel yaratan, yarattıklarına şekil veren, en güzel isimler kendisinin olan Allahtır. Göklerde ve yerde olanlar onu tesbih ederler."[99] O, güçlüdür, hakimdir."[100], "Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder. O güçlüdür, hakimdir. Göklerin ve yerin hükümranlığı onundur. Diriltir ve öldürür. o, her şeye kadirdir. O, evvel ve ahir, batın ve zahir'dir[101]. "O, her şeyi bilir."[102]

Fakat el-Cîlî, Kendisiyle Allahın aynı isim ve sıfatlara sahip olduğunu, dünya ve ahiret mülkünün sadece kendisine ait olduğunu, alemin kendisinden başka ilahı bulunmadığını ve ahiret gününün maliki de kendisinden başkası olmadığını söyleyerek hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı ve kendi kendine yeterli olduğunu, kimseden hiçbir nimet istemediği, çünkü nimetleri kendisinin verdiği, hiçbir kişiden de korkusu bulunmadığı, çünkü her şeyin sahibi ve malikinin kendisi olduğu, her şeyden önce olan ve her şeyden sonra kalacak olanın kendisi olduğunu iddia etmektedir.

el-Cîlî bu kadarla da yetinmemekte, yaratış (halk)'ın çeşitlerini ve maddi, hissi, ruhi ve manevi varlık suretlerini sayarak kendisinin zat ve vücut olarak bunların aynısı olduğunu, alemde el-Cîlî'den farklı bir şeyin bulunduğunu kimsenin sanmaması gerektiğini de iddia ederek şöyle demektedir:

"Gördüğün ne kadar maden, bitki, hayvan ve seciyeleriyle insan,
Gördüğün ne kadar unsur ve tabiat, asıldan bir toz ve koku olan,
Gördüğün ne kadar deniz, çöl, ağaç veya yüksek bina,
Gördüğün ne kadar manevi suret ve göze hoş gelen güzel manzara,
Gördüğün ne kadar düşünce, hayal, akıl, nefis, kalb ve iç organ,
Gördüğün ne kadar melek şekli ve manası İblis olan görünüm,
Gördüğün ne kadar beşeri bir şehvet ve elde edilen bir hak,
Gördüğün ne kadar önce gelen ve yetişmek için arkadan koşan koşan,
Gördüğün ne kadar seyyid taslağı ve rüzgar gibi Leyla'sına koşan aşık,
Gördüğün ne kadar arş, kuşatıcı, kürsü, manzarası yüce olan refref,
Gördüğün ne kadar parlayan yıldız ve onlara hazırlanan hoş Adn cenneti,
Gördüğün ne kadar sınır ağacı ve iki tarafından çalan zil,
İşte onlar hepsi benim, hepsi benim manzaram (görünüşüm)'dır,
Onun hakikatinde tecelli eden benim, o değildir.
Halkın Rabbi ve efendisi benim. Bütün alem isim, zatım onun müsemmasıdır.

99-Her türlü noksanlık ve olumsuzluktan münezzeh olduğunu söylerler.
100-Haşr, 22-24
101-O, her şeyden öncedir, her şeyden sonra kalacak olandır, varlığı açık, mahiyeti insan için gizlidir.
102-Hadid, 1-3

Mülk benimdir, melekut benim dokumam ve sanatımdır,

Ğayb ve ceberut benimdir ve benden meydana gelmiştir..."[103]

el-Cîlî'nin olmadığı bir ve sahip bulunmadığı bir şey var mı dersiniz?! "Onun hakikatinde tecelli eden benim, o değildir. Halkın rabbi ve efendisi benim. bütün alim isim, zatım onun müsemmasıdır" sözlerini gördünüz mü? Bu şekilde el-Cîlî alemin rabbı ve sahibi olduğunu, bütün varlıkların Allah, yani kendisi olduğunu ve kendi adını taşıdıklarını gördünüz mü?

"Şüphesiz arif kişi O'nun hakikatiyle tahakkuk ederse onun kulağı ve gözü olur. kendisine hiçbir şey gizli olmaz. Çünkü artık göz bütün varlıkları yaratanın gözüdür. Sonra, onu mutlak olarak inkar etmek de doğru olmaz. Çünkü o inkar edilince, sen inkar edilmiş oluyorsun. Çünkü o senin örneğindir. Sen var olduğun ve sıfatlarının eserleri mevcut olduğu halde inkar edilmen nasıl doğru olur? Onu var saymak da doğru olmaz. Çünkü var kabul edersen, onu put edinmiş ve büyük bir ğanimeti kaybetmiş olursun. Yok olan bir şeyi var saymak nasıl doğru olabilir ki!? Daha doğrusu, o, var olan sensin. kendini inkar etmek nasıl doğru olabilir?

Allah seni hay (diri), alim(bilen), kadir(gücü yeten), murid (isteyen), semi' (işiten), basir (gören), mutekellim (konuşan) olarak kendi suretinde (kendisine benzer) yaratmıştır. Bu gerçeklerin hiçbirini kendinden yok edemezsin. Çünkü o, seni kendi suretinde yaratmış, sıfatlarıyla donatmış ve isimleriyle adlandırmıştır. O diridir, sen de dirisin. O bilendir, sen de bilensin. O isteyendir, sen de isteyensin. O kadirdir, sen de kadirsin. O işitendir, sen de işitensin. O görendir, sen de görensin. O konuşandır, sen de konuşansın. O zattır sen de zatsın. O toplayandır, sen de toplayansın. O vardır, sen de varsın. O rabdır, sen de rabsın. Çünkü hepiniz çoban (yönetici)siniz ve hepiniz güttükleriniz (yönettikleriniz)den sorumlusunuz. O kadimdir, sen de kadimsin. Çünkü onun bilgisinde sen mevcutsun. Bilgisi de var olduğundan beri onunla beraberdir. Böylece, görünüş olarak onun sahip olduğu bütün şeyler sana verilmiş, senin de sahip olduğun bütün şeyler ona verilmiştir. Ama o büyüklük ve izzet sahibi olurken, sen zillet ve acizlik sahibi oldun. Başta birinizin diğerine benzemesi doğru olduğu gibi, burada da benzerliğin olmaması doğrudur."[104]

103-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 1/19-20, Kahire, 1316 h.

104-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 1/9, Kahire, 1316 h.

Allah ile yaratıklar arasındaki isim ve sıfat benzerliği, isim benzerliğinden öteye geçmez. Allah'ın isim ve sıfatları Allaha göre ve Allahça iken, yaratıkların isim ve sıfatları da yaratıklara göredir. İkisi arasında yaratan ile yaratılan özelliği dışında organik hiçbir bağ ve benzerlik yoktur. Mesela, görme sıfatını ele alalım. Allah'ın görmesi Allaha göre olup yaratıkların görmesinden ayrıdır. Yaratıkların görmesi gözün varlığına, sağlamlığına, ışığın bulunmasına ve başka şartlara bağlı iken, Yüce Allah'ın görmesi için böyle şartlar sözkonusu değildir. Nitekim görme özelliği sadece insanda değil, bütün canlılarda vardır. Sayılan başka özellikler de aynı şekilde başka canlılarda da mevcuttur. Diğer sıfatlar da aynı şekildedir.

Allah'ın isim ve sıfatları sonsuzluk ve mükemmellik özelliğine sahip iken, yaratıkların isim ve sıfatları eksiklik ve yok olma özelliğine sahiptir. İsim ve sıfatlardaki benzerliğe bakarak insan ile Allah arasında benzerliğin olduğunu söylemek, insana tanrılık sıfatlarını vermek olur. Hastaları iyileştirdiği ve ölüleri dirilttiğine bakarak kimi hıristiyanların Hz. İsa'ya uluhiyet sıfatlarını verdiği gibi. Bu da küfürdür.

"Halkın rabbi ve efendisi" olduğu iftirasını okudunuz mu? İsyan şehveti kudurmuş olan el-Cîlî'nin şehvetlerin ilahi varlığın sütunlarından olduğunu, bütün pislik ve kötülüğüyle Allah'ın varlığının aynısı bulunduğunu, bütün sapıklık ve küfrü ile iblisin Allah'ın kendisi ve her müsemmanın aynısı olduğu için alemdeki bütün varlıkların isminin Allah'ın ismi olduğunu, her varlık Allah'ın kendisi olduğu için bütün varlıkların sıfatlarının Allah'ın sıfatı olduğunu nasıl söylediğini gördünüz mü?

el-Cîlî, kendisinin Allahın kendisi olduğunu belirtmekle kalmamakta, Hz. İsa'ya da bu çirkin iftirayı yaptıracak kadar Kur'an ayetlerinin anlamını tahrif etmektedir. Ayetleri batını ve sapık bir şekilde tevil ederek Hz. İsa'yı bir yönden ilah, bir yönden de insan gören kimi hıristiyanların inancını taklit etmektedir. Hz. İsa ile ilgili "Allah, ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara beni ve annemi insanlardan başka iki tanrı olarak benimseyin, dedin?..."[105] ayetini guya açıklarken Allahın İsa ve İsa'nın Allah olduğunu şöyle belirtmektedir:

> "Allah İsa'ya sen mi "Beni ve annemi Allahtan başka iki ilah olarak benimseyin dedin?" diye sorunca, İsa subhaneke dedi. Bu teşbihte önce tenzihi getirdi. "Hakkım olmayan şeyi söylemeye hakkım yoktur, dedi. Yani, senin ve benim ayrı şeyler olduğumuzu nasıl söyleyebilirim! Allahtan başka bana ibadet edin nasıl diyebilirim. Halbuki sen zatımın ve hakikatimin kendisi, ben de senin zatının ve hakikatinin kendisiyim. Seninle benim aramda başkalık (muğayeret) yoktur..."[106]

Halbuki Yüce Allah el-Cîlî'nin söylediğinden daha ehvenini söyleyen Hıristiyan ve Yahudiler hakkında şöyle buyurmaktadır:

Yahudiler,

"Uzeyr Allahın oğludur"dediler. Hıristiyanlar "Mesih Allahın oğludur" dediler. Bu, daha önceki kafirlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları kahretsin! Nasıl da uyduruyorlar."[107]

Bütün bunlar veya bunlardan sadece bir tanesi acaba neyi ifade ediyor? Bütün bunlar el-Cîlî'nin görüşlerinin İslam dışılığını göstermiyor mu? el-Cîlî'nin "el-İnsanu'l-Kamil" kitabı baştan sona kadar Allah'ın başta insan olmak üzere bütün varlıkların Allah ve Allah'ın bütün varlıklar olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Kitabı okuyanlar bol bol örneklerini görürler.

105-Maide, 116
106-el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 1/69
107-Tevbe, 30

D. Kendini Tanrı İlan Eden Ebu Yezid el-Bistami ve Şatahatı[108]

Ebu Yezid el-Bistami'nin felsefesinin kaynağını ve kendini nasıl tanrı ilan ettiğini Macit Fahri'den dinleyelim:

"Fena fi't-Tevhid doktrinini öğreten İslam'a girmiş bir Hindli olan Ebu Ali es-Sindi tarafından tasavvufa sokuldu. Bestami (Bistami), şimdiye kadar bahsedilen başka herhangi bir sufiden daha çok kendisini son derece şiddetli zorluklara tabi tuttu ki, böylece bizzat kendisinin ifade ettiği gibi, insanlık halinden tamamen soyunabilsin ve Allahla yüzyüze gelsin. Onlar hakkında sonraki alimlerin yorumları ne olursa olsun, Bestami'nin taşkın ifadeleri (şatahat), umumi olarak tasavvufi vecd konuları ve Allahla ittihad (bütünleşme) fikri üzerinde dönüp dolaşır ve açık bir ilahlaştırma (self-deification) telakkisini ifade eder. Daha sonraki bir sufi müellifin rivayet ettiği şatahatından birinde bestami şöyle der:

"Allah beni bir defa yükseltti, önüne oturttu ve bana şöyle dedi: Ey Ebu Yezid, yaratıklarım seni görmeyi arzuluyorlar. Bunun üzerine ben dedim: Beni vahdaniyetinle donat ve senin benlik elbiseni bana giydir ve beni ehadiyetine yükselt, ta ki yaratıkların beni gördüklerinde diyebilsinler: Sen'i (Allah'ı) gördük ve sen O'sun. Fakat ben(Ebu Yezid) orada olmam."

Herhalde en meşhur olan başka bir şathiyesinde şöyle der: "Subhani ma a'zame şani"(Kendimi tesbih ederim, şanim ne yücedir!).

Fakat bu ifadelerdeki tartışma götürmez vahdeti vucut imalarına rağmen, ona göre, tasavvufi tecrübenin en yüksek noktası bir dereceye kadar olumsuz ve boş kalır. Çünkü Hint tasavvufunun bazı şekillerinde (Patanjali) olduğu gibi, nefs, her ikisi de fani olmuş olan Ben ve Sen, Zat ve Mutlak arasında muallak olarak kalır. Ona nisbet edilen bir sözde de kendisinin ulaştığı ve on yıl çevresinde dolaştığı yokluk (leysiyye) makamından bahsedilir ki şöyle demiştir: "Yok (leys)tan yok'a, yokla geçebildim."

Tasavvufun bu şekli üzerinde Hint tesirinin kesin olduğu Zaehner tarafından gösterilmiştir. Yalnızca Bestami'nin Hintli üstadı el-Sindi'nin ona öğrettiği (Nihai Hakikatlar) meselesine değil, fakat, ayrıca onun düşüncesinin terkibinde ve onun "Nihilistic" içeriklerinde (implicalions)da Vedantik metafiziğe götüren açık bir halka vardır.

Bestami Vedantik düşüncesinin Şankara (öl. 820) ve okulu tarafından aktif olarak canlandırılmaya ve sistemleştirilmeye çalışıldığı bir zamanda yaşadı. Onun "Kendimi tesbih ederim" (Subhani), yahut "Ben sen'im" yahut ta "Sen Ben'im" gibi bütün

108-Horasan'ın Bistam köyünde Zerduşt bir aileden doğmuş ve 874/1469 yılında orada ölmüştür. Kendisine Fena fi't-Tevhid doktrinini öğreten ve müslüman olan Hintli hocası Ebu Ali es-Sindi tarafından tasavvufa sokulmuştur. Dinin hiçbir ölçüsüyle bağdaşmayan şatahatıyla meşhurdur.

şatahatı onun Allahla tam bir zat ayniliği iddia ettiğini gösterir ve onların Upanişadlar ve Vedanta'da birçok benzerleri vardır. Belki de onun şatahatından en yaygın olanlarından biri, onun Allah'ı aramasını anlatanıdır. Bestami Allah'ı Arş üzerinde bulamamış ve bu yüzden O'nun Arş'taki yerine oturmuştur:

"Melekut ummanına (alemi müsül= The realm of ideas) ve lahut hicablarına daldım, hatta arş'a ulaştım. (Bir de ne göreyim) O boştu. Böylece kendimi onun üzerine attım ve dedim: Rabbim, seni nerede bulayım? Ve perdeler kaldırıldı da gördüm ki ben benim, evet Ben Benim. Aradığım şeye geri döndüm ve O Ben idim ve Benden başkası değildi."

Dokuzuncu yüzyılda bir müslümanın böyle kendisini neredeyse Allahın üstünde bir yere koyan şatahatı söyleyebilmesi ve buna rağmen eza görmemesi gerçekten şaşırtıcıdır!"[109]

Tayfur Ebu Yezid el-Bistami'nin tanrı anlayışını dile getiren bir de şu sözlerine bakalım:

"Çadırımı Arş'ın yanına kurdum."[110] "Öyle bir denize daldım ki, peygamberler kıyısında kalmışlardır."[111] "Sübhani (Kemal sıfatlarıyla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzehim), mâ a'zama şanî (şanım ne yücedir)"[112]

Ancak bazılarının görüşlerini sunabildiğimiz tasavvufçuların birbirlerinin anlayışlarını nasıl paylaştığı ve tevhidin canına okumak için aynı çizgiyi nasıl izledikleri açıkça görülmektedir.

Ebu Yezid el-Bistami ve benzerlerinin İslam inançlarıyla bağdaşmayan sözlerini, dinin özüne ve ruhuna sahip olduklarını iddia eden tasavvufçular reddedip karşı çıkacaklarına, onları temize çıkarma, haklı gösterme ve savunma yoluna gitmişlerdir. Hatta uydurdukları sekr, mahv, fena ve şatahat gibi paravanlarla açıkça küfür ve dinsizlik olan birtakım sözlerini dine uygun göstermek veya sorumluluktan kurtarmak için her yola başvurmuşlardır.

Bu konuda Macit Fahri şöyle demektedir:

"Ancak, sonraki müelliflerce yapılan bir açıklama bize bu meseleye dair bir ipucu verir. Şöyleki, Bistami'nin dini vecibelerini ihmalle itham edildiğinde diğer sufilerin de sığındığı "Cunun=Delilik" hilesine başvurduğu anlatılır. Her halde bu vasıta birçok sufinin hayatını kurtardığı gibi onun hayatını da kurtarmıştır. "[113]

109-Macit Fahri, İslam Feelsefesi Tarihi, 193, Ter. Kasım Turhan, İklim yayınları, İstanbul, 1987

110-Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye, 29.

111-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. , 31.

112-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. , 30. Tasavvufçular hem şatahatın coşku, sarhoşluk ve delilik hallerinde söylendiğini söylemekte, hem de dine uygun bulunduklarını söyleyerek savurmağa çalışmaktadırlar. Ne olursa olsun, şatahat sahiplerinin bu saçmalıklarından dolayı özür diledikleri veya yanlışlık yaptıklarını söyledikleri sözkonusu değildir.

113-Macit Fahri, a. g. e. 193-194

Hatta onları temize çıkarmak veya mazur göstermek için dinin naslarını te'vil etmiş ve çığırından çıkarmışlardır. Halbuki, onların ifadeleriyle kendinden geçtiği veya sarhoş olduğu zaman söyledikleri bu sözlerinden uyanık ve ayık oldukları zaman vazgeçtikleri yahut tevbe ve istiğfar ettiklerine dair hiçbir delil mevcut değildir. Çünkü bu insanların sekr (sarhoşluk) ve ayık bütün hallerde inançları ve anlayışları aynıdır. Yoksa bu inanç ve anlayışları sonbahar güneşi gibi bir görünen, bir kaybolan bir inanç ve anlayış değildir.

Kaldı ki İslam şarhoşluk verdiği ve aklı giderdiği için bütün uyuşturucu çeşitlerini yasaklamış ve ancak aklı olan insanları mükellef kabul etmiştir. Bilindiği gibi aklı olmayan deli ve henüz akil baliğ olmamış çocuk İslamın hükümleriyle mükellef değildir. Nitekim ne konuştuğunu anlamayacak kadar sarhoş olan insanların namaz kılmalarını yasaklamış ve sarhoşlukları gidip akılları başlarına gelinceye, yani konuştuklarını anlayıncaya kadar beklemelerini emretmiştir. "Ey inananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, namaza yaklaşmayın"[114]

el-Bistami ve benzerlerinin İslam dışı sözlerini temize çıkarmak ve savunmak için tasavvufçuların nasıl çaba gösterdiklerine örnek olması için bir misal vermek istiyoruz. Abdulkadir el-Geylani'ye sorulmuş: "Ebu Yezid'in "Öyle bir denize daldım ki, peygamberler onun sahilinde kalmışlardır" sözü hakkında ne dersiniz? Şu cevabı vermiştir:

"Söylediği doğru ise, anlamı şudur: Geçme ehliyetine sahip olduğunu gördükleri kişileri karşıya geçirmek, bu ehliyete sahip olmadığını gördüklerini de geçmekten alıkoymak, boğulmak üzere olanların imdadına koşmak için orada kaldılar. Tıpkı üstün olan kişinin cennete girmesi için şefaat maksadıyla daha üstün olan kişinin geride kalması gibi."[115] Celaleddin er-Rumî'nin de böyle bir tevili yukarıda kaydedilmişti[116].

İşin en tuhaf yanı da, tasavvufun en temiz ve ayıklanmış kitabı olduğu, hatta bundan dolayı Hallac ve benzerlerine yer vermediği söylenen er-Risale'de Kuşeyri'nin el-Bistami'den övgü ile sözetmesidir[117].

Aynı şekilde tasavvufun bidatlarını eleştirmek ve ayıklamak amacıyla yazıldığı iddia edilen Nasır et-Tusi'nin "el-Luma" kitabı daha ileri giderek el-Bistami ve benzerlerinin dindışı şatahatlarını tevil yoluna gitmekte, üs-

---

114-Nisa, 43

115-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. , 31-32.

116-Celaleddin er-Rumi'nin bu nevi savunmaları için bakınız. Ahmed Eflaki, Menakibu'l-Arifin, 2/39-40. M. E. Basınevi, İst. 1966.

117-Bkz. er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 1/80-82.

tadlarından teviller naklederek sütten çıkmış ak kaşık olduklarını göstermeğe çalışmaktadır[118].

Bu şekilde, İslam'la bağdaşmayan birtakım sözleri ve anlayışları tasav-

---

118-Ebu Nasr Serrac et-Tusi, şatahatı, sufilerin makamlarda yükselerek bulundukları halden daha üstün bir hale geçişleri sırasında coşup söyledikleri ve ehli olmayanların anlamını kavrayamadıkları şeyler olarak tanımlamaktadır. Delil olarak da "Bazıların üstünde bazılarını derecelerle yükselttik" (Zuhruf, 32), " Bak, bazılarını diğer bazılarından nasıl üstün yaptık "(İsra, 21), "Her bilgi sahibinin üstünde alim olan vardır"(Yusuf, 76) ayetlerini göstermekte ve sufilerin başkalarından üstün olduğu gibi, kendi aralarında da derecelerinin farklı olduğunu söylemektedir.

Sufilerin şatahatına itiraz edenlere de şöyle seslenmektedir: "Allah'ın velilerini hiçbir kimsenin tenkit etmeğe, duyduğu sözlerini ve manasını anlamadığı kelamını görüş ve anlayışıyla karşılaştırmağa hakkı yoktur. Çünkü evliyaların durumu her an farklıdır. Ahvalleri de bazan birbirine benzer, bazan da birbirinden üstündür. Bilinen şekil ve benzerleri vardır. Şeref ve faziletini benzerleri gibi ortaya koyanların durumunu benzerleri anlar. Ancak böyleleri onların illet ve isabetleri, noksanlık ve ziyadelikleri hakkında konuşabilir. Ama onların yollarından gitmeyen, metodlarını izlemeyen ve maksatlarını gütmeyenler için en iyi yol karşı çıkmamak, eleştirmemek, işlerini Allaha bırakmak ve onlara nisbet ettiği yanlışlar konusunda kendini suçlamaktır. " (et-Tusi, el-Luma, 454),

et-Tusi, söylediklerini haklı çıkarmak için Hz. Peygamberin üç türlü ilme sahip olduğunu söyler; Birincisi, halka açıkladığı dinin hükümleri gibi ilimdir.

İkincisi, ashaptan bazılarına açıkladığı ilimdir. Münafıkları ashaptan sadece Hz. Huzeyfe'ye bildirmesi ve sadece Hz. Ali'ye bazı bilgileri vermesi gibi. (Hz. Huzeyfe'ye münafıklarla ilgili olarak verdiği bilgi, tebliğ edilmesi farz olan dinden bir bilgi değildir. Hz. Ali'ye de, sorması üzerine, mirasla ilgili verdiği bir bilgi dışında özel ve gizli olarak Rasulullahın verdiği hiçbir bilgi yoktur. Zaten böyle bir şeyin olması, indirilen vahyi insanlardan gizlemesi anlamına gelir. Bu ise, Allah tarafından kesin olarak yasaklanmıştır. Nitekim kendisine dinden özel bir bilginin verildiğini Hz. Ali kendisi red etmektedir. Tasavvufçuların kutuplarından Abdulkerim el-Cili bile Hz. Peygamberin bize her şeyi tebliğ ettiğini itiraf etmektedir. Bkz. el-İnsanu'l-kamil, 1/68).

Üçüncüsü de, sadece şahsının bildiği ve başkalarına bildirmediği bilgilerdir. "Benim bildiğimi bilseydiniz. . . . . "diyerek sözünü ettiği bilgi gibi.

Üçüncü çeşit bilgi nasıl ki Rasulullah'ın şahsına mahsus ise, sufilerin de kalp ilmi, maarif ilmi, esrar ilmi, batın ilmi, tasavvuf ilmi, ahval ilmi, muamelat ilmi gibi isimlerle anılan ve başka ilim sahiplerine verilmeyen bir ilmi ardır. Diğer alimlerin sahip olduğu ilimlere sufiler de sahip olduğu halde, onlar sufilerin sahip olduğu bu ilme sahip değildirler. (Biz Allah'ın dost ve yakınlarıyız, diye iddia eden yahudiler gibi, sufilere mahsus Allah'ın verdiği özel bir ilim mi varmış?!) Bundan dolayı sufiler diğer alimlerden üstündür ve bu batın ilmi gereği gösterecekleri şatahat sebebiyle onları eleştirmeye hakları yoktur, demektedir. (el-Luma', 455-458).

et-Tusi, muarızlarını bu şekilde devredışı bıraktıktan sonra şatahat sahiplerinin aslında seyrin başlangıcında olduklarını ve nihayete gelmeden bu şeyleri yaptıklarını, yani erken öttüklerini söyledikten sonra, şatahat sahiplerini temize çıkarmak için Cuneyd'in şatahat tevillerini vermektedir.

Cuneyd'in, Ebu Yezid el-Bistami için şöyle dediğini nakletmektedir: "Ebu Yezid kuvveti, derinliği ve manalarının çokluğu sebebiyle şahsına mahsus bir denizden avuçluyordu. O deniz sadece kendisine tahsis edilmiştir.

Ben onun halinin nihai şeklini gördüm. Onu kendisinden duyanlar veya dinleyenlerin anlaması çok nadirdir. Çünkü ancak onun anlamını bilen ve kaynağını anlayan kişi onu anlar. İşittiği zaman bu durumda olmayanlar onun bütün bu şeylerini red ederler. . . . . Bu söyleyeceğim şeyler kitaplarda yazılı olan şeyler değildir. (Yani sübjektif şeylerdir), Çünkü alimler arasında yayılmış ve bilinen şeyler değildir. Ancak insanların bunların manalarına fazla daldıklarını gördüm. Kimileri batıl şeylerine bunları delil gösterirken, kimileri de onlardan dolayı tekfir etmektedir. Halbuki hepsi de söylediklerinde halt etmişlerdir.

Bunları söyledikten sonra şatahatları rivayet edilen el-Bistami, eş-Şibli, en-Nuri, Ebu Hamza es-Sufi, Sumnun, Amr İbn Osman el-Mekki, Sehl et-Tusteri, Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Ata, İbn Yazdaniyar, Muhammed İbn Musa el-Ferğani, el-Vasıti gibi kişilerin bazı şatahatlarını sübjektif olarak tevil etmeye çalışmakta, "Hırsızın hiç mi suçu yok?" misalinde olduğu gibi, saçmalıklarını tenkit edenleri de haksız ilan etmektedir. el-Luma kitabına bakılabilir. el-Luma', 459-516, Tah. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulbaki Surur, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, 1960.

vufçuların savunup temize çıkarmaya çalıştıklarının örnekleri pek çoktur.

Allah aşkıyla kendilerinden geçerek sarhoş olduklarını veya delirdiklerini iddia eden sufiler, aslında Allah'ı sevmiyor, aksine onun yasağını çiğniyerek ona isyan ediyorlar. Çünkü sarhoşluk veren bütün şeyler dinin yasakladığı şeylerdir. Bu ister alkol ve uyuşturucu almakla meydana gelsin, ister aşk veya güneşte beklemek gibi bir sebeple meydana gelsin, farketmez. Çünkü insanın aklını başından alan ve uyuşturan her şey haramdır. Şeriata göre haram olan bir yolla helal olan bir şeye gidilmez. Yani ğaye vasıtayı meşru yapmaz. Tıpkı zengin olmak için başkasının malını çalmak veya faiz alıp vermek yahut şehvetini tatmin etmek için zina etmek gibi.

Diğer taraftan, Allah sevgisinden veya aşkından dolayı sarhoş ve deli olduklarını iddia eden bu insanlar acaba Yüce Allah'ı Hz. Muhammed, Ebu Bekir, Ömer ve diğer ashabından daha mı çok seviyordu? Acaba bu insanlar bütün peygamberler ve onların ashabından daha mı çok Allah'ı biliyor ve ona yakın bulunuyordu? Başta Hz. Muhammed olmak üzere peygamberlerin Allah sevgisi veya aşkıyla kendinden geçtiği, sarhoş veya deli olduğu ve sufilerin saçmaladığı gibi saçmaladığı (haşa) var mıdır?! Ya Peygamberler ve ashabı sufiler kadar Allah'ı bilmiyor, sevmiyor ve ona yakın bulunmuyordu, yahut sufilerin Allah aşkı ve yakınlığı yanlış ve batıldır. Yahut sufiler Allah aşkı ve sevgisinin maskesi altında İslam'ın belkemiği olan tevhid prensibini yıkmak ve dini bozmak için bu yollara başvuruyordu. Allah sevgisi olmak üzere her alanda insanlar için ölçü ve örnek Peygamberler olduğuna göre, bütün müslümanların onlara uyması ve sufilerin bu anlayış ve metodlarına karşı çıkması gerekir. Dinin ölçüleri ve hükümleri kesin ve açıktır. Hangi meslek ve meşrep mensubu olursa olsun, aşk, sarhoşluk, ibadet, ermişlik ve başka adlar altında bu hükümleri bozmağa, sulandırmağa veya üstüne çıkmağa kimsenin hakkı yoktur. İslam şu veya bu sınıfa hiçbir şekilde ayrıcalık tanımamaktadır.

E. İbn el-Farıd [119]

İbn Farıd, ittihada yahut vahdete inanır. Fani olan yaratıkların vacibu'l-vücud olduğunu söyler. Kısaca, bu adamın ittihad bid'atına inandığını söylememiz gerekir. Tasavvuf meşhurlarının inandığı bu hurafeye göre tasavvufi tanrı (Allah bundan münezzehtir) zatı, sıfatları, isimleri ve fiilleriyle maddi yahut soyut suretlerde ortaya çıkmıştır. Mesela insan, hayvan, cansız, cin,

119-Ömer ibn el-Farıd, soyca Hama'lıdır. 576/1180 yılında Mısır'da doğmuştur. Tasavvufçular arasında ilahi aşkın şairi olarak bilinir. 632/1234 yılında yine Mısır'da ölmüştür. Nazmu's-Suluk adını taşıyan ve et-Taiyyetu 'l- Kubra olarak da bilinen kasidesi meşhur olup 67 sayfa tutmaktadır.

put, vehim, hayal ve zan olmuştur. İsimleri, fiilleri ve sıfatları da o varlıkların isim, fiil ve sıfatlarının aynısı olmuştur. Çünkü mutlak veya mukayyed varlık odur ve mahiyeti itibariyle bu varlıklar tasavvufi tanrının kendisi ve aynısıdır. (Yani azgın ve canilerin işlediği bütün günahlar, yırtıcıların avlarını parçalaması veya kemiklerini kırması İbn el-Farıd ve benzerlerinin inandığı tanrının işi, günahı ve işlediği suçu olmaktadır.)

Gerçeklerin ortaya çıkması için sizlere Taiyye'sinden yapacağımız nakilleri iyice düşünmenizi ve anlamaya çalışmanızı istiyoruz. Şöyle diyor:

"Bana bakanlara tecelli ederek varlığını gösterdi. Görünen her varlıkta onu bir surette görürüm."[120]

İbn Farıd, Yüce Allah'ı guya sevgilisi gibi canlandırarak İlahi zatın kendisinden bütün gayrilik ve farklılık perdelerini kaldırdığını, gizli hakkı ona açığa çıkardığını, böylece bizzat Allah'ın hakikatinin alemdeki bütün varlıklarda ortaya çıktığını söylemektedir.

Kısaca, alemdeki bütün varlıkların bizzat Allah'ın zatı olduğunu gördüğünü ifade etmektedir. Bu madde alemindeki bütün varlıkların Allah'ın aynısı ve hüviyeti olduğunu, kendi varlığının da onun varlığının kendisi olduğunu ifade etmektedir.

İbn el-Farıd'ın bu anlayışına göre Allah olmayan hiç birşey yoktur. Hatta Allah'ın İbn el-Farıd'a göre bu maddi suretlerden yahut varlığı kesin veya vehim yahut hayali varlıkların zihindeki suretlerinden başka bir varlığı yoktur.

"İlahi zat açığa çıkıp göründüğü anda gaybim bana gösterildi ve yalnızlığım kalktığında ondan başkası olmadığımı gördüm."[121]

Ne var ki görünen bu varlığın birden ortaya çıkan bir kuruntu veya geçici bir durum yahut gözüne görünen ve zihinde şekillenen bir hayal olduğunu birilerinin sanmaması için arkasında şunu eklemiştir:

"Yokluk (mahv)dan sonra ayıldığım (sahv) da ondan başkası değildim. Zatım zatıma büründüğü zaman tecelli eden yine zatımdı.

İki kişi anmadığı için benim sıfatlarım onun sıfatlarıdır, ikimiz de bir olduğu için şekli benim şeklimdir.

O çağrılırsa, ben cevap veririm. Ben çağrılırsam, beni çağırana o cevap ve karşılık verir.

O konuştuğu zaman, aynı şekilde ben konuşmuş olurum, bir şey anlattığım zaman

120-Emin Hori, Celau'l-Ğamid fi Şerhi Divani İbni'l-Farıd, 82, (Taiyye Kasidesi'nden), Mektebetu'l-Adab, Beyrut, 1910,

121-Emin Hori, Celau'l-Ğamid fi Şerhi Divani İbni'l-Farıd, 82

da o anlatmış olur.

Aramızdan muhatap zamiri (te'si) kaldırılmıştır. Yüceliğim, fark ayrılığının kaldırılmasındadır.

İkinin bir olarak görünmesini ve görünmeyen uzağın görülmesini aklın almıyorsa, bundaki gizli bazı işaretleri sana açıklayacağım ki apaçık kelimelerin gibi bu da sana açık olacaktır"[122]

Tasavvuf dilinde sahv (ayılma), kuvvetli bir varidle sarhoş olduktan sonra arifin kendine gelmesi ve duyarlılık kazanmasıdır. Kendine gelen kişi, ilahi zat ve sıfatları yahut zat ve tezahürleri arasındaki farklılığı müşahede eder. Kainatın ilahi zatın kendisi olmadığını, sadece isim, sıfat ve fiillerinin tecellileri olduğunu anlar.

Tasavvuf dilinde mahv (yokluk) da, çokluk ve başkalığın yok olması, birden fazla olan değişik yaratığın ortadan kalkmasıdır. Başkalığın kaybolması ve mutlak birliğin tecelli etmesidir. Bu durumda sofu, yaratıkları hakkın kendisi ve kulu rabbin aynısı olarak görür.

O halde tasavvufta sahv ile mahv arasında fark vardır. Ama İbn Farıd, sonradan ortaya çıkarılan bu ayrımı kabullenmemiş ve tasavvufçuların inançlarının gerçeğini bütün çıplaklığıyla ortaya koymak için maskeyi yırtmış ve örtüyü kaldırmıştır. Sahv ile mahv arasındaki bu farkı başkaları kavramasın diye telaşlı bir şekilde arayı kapatmaya çalışmıştır.

İbn el-Farıd'ın "Zatım zatıma büründüğü zaman tecelli etti" sözündeki saraheti ve cüretkarlığı düşünün! Adamın, Allah için bir zat kabul etmeyi reddetmesini ve zatının onun zatının bir eseri olduğunu kabullenmeyi reddedişini görün! "Zatım onun zatına" yahut "Onun zatı zatıma" demiyor. Onun yerine, alemin gerçek rabbini tasavvuf dilinde yok saymak için "zatım zatıma" diyor. Her iki durumda da onun (İbn el-Farıd'ın) zatından başkası yoktur. Bu anlayış ve ifadelerdeki İslam dışı inancı ve tavrı görüyorsunuz.

İbn Farıd, her şeyin kaynağının kendisi olduğu ve her şeyin kendi elinde bulunduğunu da belirterek şöyle devam etmektedir:

"İçimin nurundan olan ve irademle hidayete erdiren bir melek içermeyen hiçbir felek yotur.

Zahirimin feyzi olarak bulutlardan yağan damlalar içermeyen hiçbir yer yoktur.

Bir parıltı gibi görünen nur benim doğuşumdandır, bir damla gibi olan okyanus benim kaynağımdandır.

İki alemde belirttiğimin zıddına hükmedecek ve benim gibi hükmünü geçirecek bir eşim yoktur.

122-Emin Hori, a. g. e. 83

Görünüşüme secde edenleri bende gördüm, kesin olarak anladım ki secde eden Adem ben idim."[123]

İbn Farıd, hem Allah, hem peygamber olduğunu şöyle belirtmektedir:

"Benden bana bir peygamber gelmiştir, sıkıntı çekmem kendisine zor gelir, bana son derece de düşkündür.

Benden bana peygamber olarak gönderildim, ayetlerimle zatım bana delalet etti."[124]

Şu ifadeleri okuduktan sonra İbn Farıd'ın vahdeti vucud inancını nasıl savunduğunu ve kendini Allahın yerine nasıl koyduğunu açıkça görmemek mümkün değildir:

"Gerçekte önüme yöneldim, dışımdaki şeyler arkada kaldı, ne yöne yöneldimse oradaydı.

Bakan kişi namazımda onu imamım olarak görür, kalbim beni imamların önünde görür.

Kalbime yerleştiği için imamın bana dönüp namaz kılmasında yadırganacak bir şey yoktur, çünkü kıblemin kıblesi odur.

Yapılan hac ve umrede, kılınan namazda altı yönün tümü bana yönelmiştir.

Makam'da ona namaz kıldım, onun a bana namaz kıldığına şehadet ederim.

İkimiz de namaz kılıyoruz; birimiz her secdede cem' ile hakikatine secde etmektedir.

Başkası bana namaz kılmış olmadığı gibi, her rekatta da başkasına namaz kılmış değilim."[125]

"Onlar ve öncekiler söylediklerini söylediler ve gittiğim yolda adımlarımı izlediler.

Benden önceki davetçilerin bereketi benim sağ elimdedir, sonra gelenlerin kolaylığı da sol elimdedir.

Herhangi bir işin benden habersiz olduğunu savunma, ancak bana kulluk yapan kişiler üstün olur.

Ben olmasaydım ne varlık olur, ne şahitler bulunur, ne verilen sözler olurdu.

Hayatını hayatımdan almayan hiçbir canlı yoktur, herkes ancak benim istediğimi isteyebilir.

Her konuşan ancak benim sözlerimi konuşur, her bakan ancak benim gözümle görür.

Her dinleyen ancak benim kulağımla işitir, her kahreden ancak benim şiddetimle kahreder.

123-Emin Hori, a. g. e. 104-105,

124-Emin Hori, a. g. e. 104,

125-Emin Hori, a. g. e. 77,

Benden başka ne konuşan, ne bakan, bütün yaratıklardan benden başka işiten yotur.

Terkip aleminde her suret ve güzellikte onun bir manası ile zahir oldum."[126]

"Zeki ol, etki bırakan işlerinde kendine insaf ederek hislerinle bak,

Doğru söyle, açıkça görecek olursan, parlak aynalarda kendinden başka ne görüyorsun!

Aynalarda senden başkası mı yansıyor, yoksa ışık yansıyınca kendi kendine mi bakıyorsun?

Büyük binaların yanında kendi sesinin nasıl yankı yaptığını dinle.

Orada senden başka sana seslenen mi var, yoksa yüksek sesini mi işitiyorsun?

Gördüğüm bütün bu şeyler tek bir kişinin işidir, ancak üstü kapalı ve örtülüdür.

Örtüyü kaldırırsan, ondan başkasını görmezsin, artık vasıflarda hiçbir şek ve şüphe kalmaz."[127]

Bu şekilde İbn Farıd, vahdeti ucud inancını kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu inanç, öteden beri Yüce Allah'ın alemin bizzat kendisi olduğu inancına dayandığını, yaratan ile yaratılan arasında mutlak veya mukayyed, relatif veya sübjektif bir gayriliğin bulunmadığını, mahivde de, sahivde de sofunun Allah'ın görünümü olduğuna inanmaya dayandığını vurgulamaya çalışmıştır. Hakkın delili ile yüzyüze geldikleri zaman kimileri ikiyüzlülük yaparak üstü kapalı ve kinaye yolu ile söylerken, İbn Farıd, çılgın bir cesaretle bunların ne demek istediklerini açıkça ifade etmekte ve şöyle demektedir:

"Ne zamana kadar örtülü kalacağım! İşte perdeyi yırttım. Zaten perdenin düğümlerini çözmek yaptığım biat antlaşmasında vardı."[128]

Yani Allah'la yaptığı biat akdinde, Allah'ın her zaman yaratıkların suretinde ortaya çıktığını ve zatının onların zatıyla belirdiğini herkesin görmesi için bütün perdeleri yırtacağına ve bütün düğümleri çözeceğine dair söz vermiştir. İbn Farıd, vahdeti vucud inancını bu şekilde ortaya koymaktadır.

İbn Farıd, kendisinden önce "Öyle bir denize daldım ki peygamberler onun sahilinde kalmışlardır" diyen Ebu Yezid Bistami gibi, kendisinden ön-

---

126-Emin Hori, a. g. e. 120-121,

127-Emin Hori, a. g. e. 122-123, İbn Farıd, "Kulum bana nafilelerle yaklaştıkça onun tutan eli, yürüyen ayağı. . olurum" anlamındaki hadisi de sufilerin anlayışıyla yorumlayarak Allah'ın insanın kendisi olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bkz. a. g. e. 124-128,

128-Emin Hori, a. g. e. 77,

cekilerin ancak bulunduğu sahile ulaşabildiklerini söyleyerek düşüncelerini pekiştirmektedir;

"İşte sana daldığım deniz! Hürmetimi çiğnememek için öncekiler onun sahilinde durdular"[129]

F. İbn Amir el-Basrî[130]

Söylediklerimizin meşhur tasavvufçulardan birçoğunun anlayışı olduğundan şüphenizin olmaması için daha az meşhur bazı tasavvufçuların tanrı anlayışlarından da örnekler vermek istiyoruz. İbn Farıd'ın Taiyye'sine vezin ve kafiyede nazire yazdığı, tıpkı onun düşünceleriyle ördüğü İbn Amir'in şu Taiyye'sine bakalım. Şöyle diyor:

"Sevgilim bana her yönden tecelli etti, onu her mana ve surette müşahede ettim,

Sırları keşfederek bana benden seslendi, o sırlar letafet ve yücelikte başkasının bulunmasından münezzehtir[131].

Bana, kim olduğumu biliyor musun? dedi. Dedim ki: Ey seslenen, sen benim, çünkü sen benim hakikatimsin.

Baktım, ortağı olmayan, ama kesretle örtünen mahza vahdetten başkasını görmedim.

Eşya çoğalmış, halbuki hepsi (el-küllü) birdir, bir hüviyet içine dercedilmiş sıfatlar ve zat.

Sen benim, hayır, ben sensin[132], her türlü gayr ve ortaklıktan münezzeh bir vahdet."[133]

G. Sadreddin Konevi [134]

Sadreddin Konevi, İbn Arabi ekolünün bariz temsilcilerindendir. Onun insan-ı kamil nazariyesini şerhederek varlığı kırk mertebeye ayırmakta ve

---

129-Emin Hori, a. g. e. 89,

130-Amir ibn Ebi Amir ebu'l-Fadl İzzeddin olup yaklaşık olarak hicri sekizinci asrın sonlarında ölmüştür.

131-Müslüman "Allah ortaktan münezzehtir" derken, tasavvufçular "Allah ağyardan münezzehtir" derler. Yani ondan başkası (gayrı) yoktur. Çünkü o herşeyin aynı (kendisi)'dir. Bunun başka bir örneği olarak en-Nablusi'nin görüşüne bakınız. Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye, 196.

132-Rabbine 'Sen benim ve ben sensin" deyişine bakınız. Halbuki bütün küfür ve inkarına rağmen İblis "Onların dirileceği güne kadar bana mühlet ver" (Hicr, 36) diyordu. Kafir ve mel'un iblis, bu anlayış sahipleri kadar ileri gitmemiştir. Çünkü, Allah'ın rabblığına ve Allahlığını itiraf etmiştir. Bunlar ise, Allah'ın rabblığını horlayarak çirkin bir kulluk (ubudiyet) olduğunu söylerler.

133-Taiyyetu İbn Amir, Tah. eş-Şeyh el-Mağribi, Dımaşk, 1948 baskı'dan naklen Abdurrahman el-Vekil, a. g. e. , 57-58.

134-Sadreddin el-Konevi, Muhammed İbn İshak olup hicri 667/1268 yılında ölmüştür. Muhyiddin Arabi'nin üvey oğludur. Nasıruddin et-Tûsî ile içli dışlı olan bir tasavvufçudur.

en son mertebe olan insanın en mükemmel olduğunu söyleyerek *"Meratibu'l-Vücud"* kitabında şöyle demektedir:

"Varlığın kırkıncı mertebesi insan-ı kamilin mertebesidir. Bütün mertebeler ve alemin tümü onunla tamamlanmıştır[135]. Hak subhanehu aleme isim ve sıfatlarına göre en mükemmelin zuhuruyla zahir olmuştur. Varoluş bakımından insanın mertebesi en aşağı olduğu halde, kemalatta mertebelerin en yücesine sahiptir. Gerçek hakikatleri ve ahlaki hakikatleri tafsili ve icmali olarak, zat ve sıfatları hikmet ve varlık olarak, lüzum ve araz olarak, hakikat ve mecaz olarak hepsini benliğinde toplamıştır. Dış alemde gördüğün ve duyduğun ne varsa, hepsi insanın inceliklerinden bir inceliğin ifadesi ve insanın hakikatlerinden bir hakikatin ismidir.

İnsan Hakk'ın kendisidir. Zat, sıfat, arş, kürsi, levh, kalem, melek, cin, gökler ve yıldızlar, yer ve içindekiler, dünyevi uhrevi alem, varlık ve içindekiler, ne varsa hepsi insanın kendisidir. Hakk'ın kendisi odur. Kadîm ve hadîs odur."[136]

Konevi'nin bu sözlerindeki İslam inancıyla bağdaşmayan şeyler sanırım açıklamaya ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Ancak Sadreddin Konevi'nin, vefatından önce tasavvuf ve onun felsefesinden yüz çevirdiği anlaşılmaktadır. Osman Nuri Ergin'in tanıttığı Murid ve dostları için kaleme aldığı ve Osman Ergin'nin tanıtarak neşrettiği vasiyetnamesinden bu halini bildiren şu cümlesini buraya alıyoruz:

"Arkadaşlarıma benden sonra zevke dayanan bilgilerin meselelerine dalmamalarını, te'vile gitmeden benim ve Şeyh (İbn Arabi)'nin sözlerinden açık olanlarını ve nassları düşünmekle yetinmelerini tavsiye ederim. Benden sonra bunlar yasaktır. Hiçbir kimsenin zevke dayanan sözünü kabul etmesinler."[137]

Bu konuda Doç. Dr. Mikail Bayram da şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"İbn Teymiyye eleştirilerini temelde bu eserine yöneltmiştir. Fakat Konevi, özellikle 659/1261 yıllarından sonra çeşitli siyasi ve sosyal olayların sonucunda görüşlerinde birtakım tashihlere gitmiştir. Moğol istilası dönemindeki siyasi baskı döneminde özellikle hadis ile meşgul olmayı yeğlemiş ve ömrünün son on yılında bunu sürdürmüş, tasavvufi ilgilerini arka plana atmıştır. Ondaki bu zihniyet değişimi son günlerinde kaleme aldığı "Vasiyatname"sinde açıkça gözlenebilmektedir. "Vasiyyetname"de şu hususlar bulunmaktadır:

a-"İhlas suresi" ve "amentü"deki şekliyle bir iman tazelemesi yapmıştır,

b- Cenazesinin umumi mezarlığa defnedilmesini ve arkasından okuyucuların gelmemesini istemiştir,

---

135-Yunan felsefesindeki sudur nazariyesinin el-Konevi tarafından değişik bir sunuş şekli.

136-Sadreddin el-Konevi, Meratibu'l-Vücud, Şam Zahiriyye Kütüphanesi, 5895 noda kayıtlı el yazmasından naklen. Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Feslefetu's-Sufiyye fi'l-İslam, 592-593. Abdurrahman el-Vekil, Hazihi Hiye's-Sufiyye, 57.

137-Osman Nuri Ergin, Sadreddin el-Konevi ve Eserleri, Şarkiyat Mecmuası, II, İstanbul 1958.

c- "Beni fıkıh kitaplarında yazıldığı şekilde değil, hadis kitaplarında yazıldığı gibi guslediniz" demektedir,

d- Felsefe ve hikmetiyata dair kitaplarının satılmasını, tefsir, hadis, fıkıh vb. kitaplarının Şam'da vakfedilmesini istemiştir,

e- Kendisinin olsun, İbn Arabi'nin olsun irfani konularla ilgili olarak yazdıkları şeylerle meşgul olunmamasını istemiş, kitap ve sünnete sarılıp zikirle meşgul olmalarını tavsiye etmiştir.

Görüldüğü gibi, Konevi ömrünün son yıllarını tasavvuf ve vahdet-i vücudu bir yana bırakarak Kitap ve Sünnete sarılmakla geçirmiştir. Fakat onun bu yönü pek bilinmediğinden İbn Teymiye'nin kendisini küfürle suçlamasından kurtulamamıştır. Onu bu durumunu bilmiş olsaydı herhalde ona karşı daha müsamahalı bir ifade kullanırdı."[138]

H. Abdulğani en-Nablusi [139]

en-Nablusi, "Sana biat edenler ancak Allah'a biat ediyorlar"[140] ayetini açıklarken şöyle demektedir:

"Yüce Allah, peygamber Muhammed'in, Allah olduğunu, biatının da Allah'ın biatı ve biat için uzatılan elinin Allah'ın eli olduğunu bildirmektedir."[141]

Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya "Ben seni seçtim."[142] ayetini de şöyle açıklıyor:

"Ben, sen ve sen ben olmamız için, benden sana vahyedileni dinle. Bu da gafil insanın kendi nefsiyle konuşmasına benziyor. O, nefsi ile konuşuyor ve nefsi onunla konuşuyor."[143]

Yine Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya "Benim gözetimimde yetiştirilmen için sana kendi sevgimi lutfettim."[144] ayetini açıklarken de şöyle diyor:

"Zatımı sana giydirdim ki, onunla ben görünürüm ve sen kaybolursun. Sen görünürsün, ben kaybolurum. İkisi iki değil, bir kişidirler."[145]

138-Konevi'nin Vasiyyetnamesi Şehid Ali Paşa Ktp. 21810 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

139-Abdulğani İbn İsmail en-Nablusi, 1143/1731 yılında ölmüştür. Meşhur tasavvufçulardan olup "İzahu'd-Delalet fi Cevazi Semai'l-Alât" kitabından başka eserleri bulunmaktadır.

140-Fetih, 10

141-Abdulğani en-Nablusi, Hukmu Şathi'l-Veliyyi, Şam Zahiriyye Kütüphanesi 4008 no;da kayıtlı el yazması kitabından naklen Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye, 194, Vekaletu'l-Matbuat, Kuveyt, 1978.

142-Taha, 13

143-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. 195

144-Taha, 39

145-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. , 195-196. en-Nablusi'nin vahdet-i vücut ve İslam dışı ifadelerinden başka örnekler için bkz. A. g. e. , 191-199.

Nablusi kadar gerçekleri saptıran ve batılı tervic etmek için muğalatayı meslek edinen insan çok nadirdir. Vahdet-i vücut inançlarında tasavvufçuların Kur'an ve sünnete bağlı kaldıklarını söyleyerek şöyle diyor:

"Rabbimizi tanımada, Kur'an'da kendisinin kullandığını kullanmada, peygamberin onun için kullandığını kullanmada azığımız ve dayanağımız Kur'an-ı Kerim ve Rasulullah'ın sünnetidir"[146]

Nablusi gerçekleri saptırmakla yetinmemiş, vahdet-i vücuda sarılırken azık ve dayanağının Kur'an olduğunu da iftira etmiştir. İnanıyoruz ki, naklettiğimiz son paragrafı Nablusi'nin akidesinden habersiz olarak okuyan bir kimse, onun kalbi hakkın nuru ile taşan bir mü'min olduğuna inanır. Tasavvufçular böyledir. Her duruma uygun bir kıyafet giydirir ve okuyucuyu memnun edecek bir süs verirler. Ne zaman ona inanırsa, onu avlar ve öldürürler. Çünkü anlatımda batıla hak elbisesi giydirmekte oldukça hüner kazanmışlardır.

Allah'ın kitabına kin ve nefret savaşı açan sapık bütün fırka ve inanç mensupları bu şekilde davranmıştır. Allah'ın vahyini açıkça yalanlamıyor, onun yerine öldürücü iki yüzlülüğüyle hedeflerini maskeleyip lafızlarını kutsallaştırdığını söyleyerek onlara Allah'ın hiçbir şekilde tasvip etmediği ve Kur'anla hiçbir ilişkisi bulunmayan anlamlar yüklüyorlar. Bu kılıfla bakarsınız küfrün anlamının iman ve batılın hakkın kendisi olduğunu söylüyorlar. Onun için Allah'ın sözünü yalanlamada bunların en kurnaz ve korkunç oldukları görülür. Küfrünün sinsiliğinde Bahailik ve davetinin deccallığında Kadiyanilik sapık fırkalar olarak bu metodun tipik örneklerini oluşturmaktadır. İkisi de Allah'ın kutabına ve rasulünün sünnetine inandığını iddia ettiği halde, bakarsınız Allah'ın, Rasulü'nün ve Kur'an'ın amansız düşmanı onlardır.

I. Muhammed ed-Demirtaş [147]

ed-Demirtaş, vahdet inancını şöyle dile getiriyor: "Örtü kalkmadan önce bir zamanlar benim sana zikr ve şükreden olduğumu sanıyordum.

Karanlık çekilince, artık zikreden ve zikredilenin sen olduğunu gördüm."[148]

146-Dr. Abdurrahman Bedevi, a. g. e. , 194. Kur'an ve Sünnete sarılma, hatta Kur'an'ı anlamaya teşvik etme ve "Ancak müçtehid olanlar Kur'an'a bakar, başkaları anlamaz" anlayışına karşı çıkışı ve hakkı batıla giydirdiği diğer görüşleri için bkz. a. g. e. , 191-199.

Tasavvufçular bu iki yüzlülükle başkalarını aldatmaya çalışırlar. Batıla hak elbisesi giydirirler. Onun için Goldziher'in şu sözlerine hak vermemek mümkün değildir: "İslam tarihi boyunca fikri her akım, Kur'an nassına göre kendini tashih etme, İslam'a uygunluk ve Rasulullah'ın getirdiklerine mutabakat için Kur'an nassını esas alma çabası içinde olmuştur. . . " Goldziher, Mezahibu't-Tefsir, 3. Ayrıca Dr. Abdurrahman Bedevi, et-Turasu'l-Yunani fi'l-Hadarati'l-İslamiyye, 218.

147-Muhammed ed-Demirtaş el-Muhammedî 929/1522 yılında ölmüştür.

148-Muhammed ed-Demirtaş, el-Kavlu'l-Ferîd, 16, basım 1348 h.

Bakınız şu işe! Gözünden örtü kalkıp kendisinin Allah olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor:

"Herşeyde bir ve mevcut olan sadece O'dur, ancak vehimde 'başka" diye adlandırılmış."[149]

Buradaki "Herşey" anlamında olan "külli" kelimesi kapsam ve şumul bakımından herşeyi içerir. Hissin idrak edeceği, vehmin hayal edeceği veya aklın farkına varacağı ne varsa, hepsi zat ve sıfat olarak Allah'ın aynı (kendisi)'dir. Ne var ki vehim (kuruntu) bu gerçek ile akıllar arasında engel olmuş, onlar da hissedilen bütün bu varlıklar ve zihinsel suretlerin Allah'tan başka şeyler olduğunu sanmıştır. Onun için şöyle diyor: "Allah'tan başka varlık yoktur, başkası vehim ve hayaldir."[150]

J. İbn Acibe[151]

Sinsi bir Fatımi ruhla beslenen İbn Acibe, İbn Ataullah'ın Hikem'inden şu beyitleri almakta ve aşağıda belirteceğimiz şekilde açıklamaktadır.

"Bir rab, bir kul ve zıddı nefyetmek mi? Ona dedim ki, bende böyle bir şey yok!

Öyleyse sizde ne var? dedi. Bizde yokluğun varlığı ve varlığın yokluğu, hakkı terkederek bir hakkı tevhid etmek vardır. Benden başka hak yoktur."[152]

İbn Acibe, ehadiyetin vahdetin mübalağası olduğunu, bu da vahdetin nihai şekliyle gerçekleşebileceğini, hakikatinin gereği olarak alemlerin mevcut olmayacak şekilde mahvolması ve iptal edilmesi gerektiğini, çünkü alemler mevcut olursa ehadiyetin bulunamayacağı, aksine ikilik ve çokluk olacağını belirttikten sonra beyitleri şöyle açıklamaktadır:

"Şairin söylediğinin anlamı şudur: Ubudiyet için rububiyet manalarının sırlarından ayrı ve kendi kendine kaim müstakil bir yer kabul ederek (Allah-alem) ayırımı yapanları reddetmektir. Çünkü bu ayırımın olması halinde ubudiyet rububiyetin vasıflarına aykırı düşer. Halbuki hakkı (Allah'ı) tevhid ederken "Onun hiçbir zıddı yoktur" diyorsun. Eğer farkı (Allah-alem ikiliğini) kabul edersen, kendi sözünü nakzetmiş

149-Muhammed ed-Demirtaş, a. g. e., 14.

150-Muhammed ed-Demirtaş, a. g. e., 14. Tasavvufçuların "Küllü mâ fi'l-kevni vehmun ev hayâl, ev ukûsun fi'l-Merâyâ ev zilâl" (Kainatta ne varsa, hepsi vehim veya hayaldir, yahut aynalardaki yansımalar veya gölgelerdir) sözü meşhurdur. Bununla kainattaki hiç bir varlığın gerçekliğinin olmadığı, hepsinin vehim ve hayal olduğunu söylüyorlar ve "Eşyanın gerçekliği yoktur" diyen sözleriyle meşhur olan sofistlerle birleşiyorlar.

151-Ahmed ibn Muhammed ibn Acibe el-İdrisi el-Fasi eş-Şazeli, hicri 1224, miladi 1809 yılında ölmüştür.

152-İbn Acibe, İkazu'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem, 265, Beyrut, 1331,

(onunla çelişmiş) olursun. Onun için İbn Ataullah "ve zıddı nefyetmek" demiştir. Burada vav harfi beraberlik bildirmekte olup bu beraberlik inkar edilmektedir. Yani ubudiyet rububiyetin vasıflarına aykırı olduğu halde ve rububiyetin zıddı kabul edilmemişken, müstakil bir rab ve müstakil bir kul olabilir mi?

Gerçek şu ki, Allah fark kalıplarında bütün varlıkların görünümünde tecelli etmiştir. (Yani bütün varlıklar Allah'ın görünümü olup varlıkları Allah'ın varlığından ayrı birşey değildir). Ubudiyet kalıplarını izharda rububiyet azametiyle zahir olmuş (görünmüş)'tür. Onunla beraber başka birşey yoktur!"[153]

Sinsi bir Fatımî olan İbn Acibe'nin bu sözlerini biraz açalım. Şunu söylemek istiyor: "İnanıyoruz ki, rububiyetin zıddı yoktur. Zat ve sıfatlarda rububiyetten farklı olan bir ubudiyetin varlığını kabul edersek, kendi kendimizle çelişkiye düşmüş ve söylediklerimizi yalanlamış oluruz. İnanılması gereken şey, mutlak vahdet (teklik)'tir. O da kulun rabbin bizzat kendisi olduğudur. Ancak bu şekilde "Rabbin zıddı yoktur" sözümüzle çelişkiye düşmemiş oluruz."[154]

K. Hasan Rıdvan[155]

Hasan Rıdvan, oniki bin beyit kadar olan ve tasavvufu açıklayan "Ravdu'l-Kulûb el-Mustetâb" adlı uzun şiirinde vahdeti vucut inancını, açıkça savunmaktan kaçınan eş-Şarani ve kaçamak bir uslupla dile getiren İbn Arabi'den daha açık bir cesaretle açıklamaktadır. Bu inancı açık yüreklilikle savunmasının sebebi, belki de yaşadığı Mısır ortamında tasavvuf konularının fazla problem olmaması yahut çağdaşı olan alimlerin vahdeti vucut anlayışına karşı biraz duyarsız olmaları veya o günün siyasi olayları sebebiyle halkın tasavvufi konulara ilgisiz oluşudur. Hasan Rıdvan vahdeti vucut inancını şöyle açıklamaktadır:

"Alemde onun dışında birşey yoktur, eşya onunla birlenir,

Vehmedilen varlığın çokluğu esasında birlikte yokluktur,

153-İbn Acibe, İkazu'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem, 265,

İbn Acibe, bu görüşüne delil olarak da, bir önceki sayfada, kullar işlediği halde fiilleri Allaha nisbet eden yahut kulların iradelerinin Allah'ın iradesine bağlı olduğunu belirten veya Allah'ın sıfatlarını anlatan ayetleri sayarak bunların ikiliğin varlığını nefyettiğini söylemektedir. Mesela, "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı", "Sana biat edenler, ancak Allaha biat ediyorlar", "Ne tarafa dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır", "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz", "Göklerde ve yerde Allah odur"gibi.

154-Abdurrahman el-Vekil, Hazihi Hiye's-Sufiyye, 66. Goldziher şöyle demektedir: "Tasavvufçular düşüncelerini bilerek Kur'an ve sünnete katmaya çabalamışlardır. Böylece Philo'nun mirasını İslam'a aktarmışlardır." Bkz. el-Akide ve's-Şeria, 140.

155-Hasan Rıdvan, hicri 1310/1892 yılında Mısır'da ölmüştür. Yeni bir tasavvufçu sayılır. Ezher'de okumuş ve onyedi yaşında ders verecek duruma gelmiştir. Yirmi yaşında tarikata girmiş, sonra Kahire'den ayrılarak şeyhinin zaviyesinde müridlere şeyhlik yapmıştır. Tarikata hizmet ve mürid okutmak için Mısır'da birçok yer dolaşmıştır.

Hak bütün eşyada zahirdir ve görünen tezahürleri (varlıklar) onun sırrı ile kaimdir,

Zerrelerden her bir zerre herşeyin O'nun (Allah'ın) zatının aynısı olduğunu söylüyor,

Vahdet-i vücut (varlığın birliği) her şeydedir, ancak farik (ayırıcı özellik) var gibi kabul edilir,

O halde hudus ve fena ile nitelenmesi veya tarif edilmesinin zararı olmaz."[156]

Beyitler halinde dile getirdiği vahdeti vucut düşüncesini kendisi şöyle açıklamaktadır:

"Ulvisinden süflisine kadar Allah'ın dışındaki bütün varlıkların ve mümkün mahiyetlerin varlığı, varlık bakımından ariflerin nazarında batıldır. Bunların ezel ve ebedde hiçbir gerçeklikleri yoktur. Gerçekten mevcut olan varlık, Yüce Hak'kın zatıdır. Bu eşya ve açık mahiyetlerin kendine mahsus gerçek bir varlığı yoktur. O varlıklarda görünen şey, şu veya bu şekilde zahir olup tecelli eden gerçek varlığın nurunun boyasından başka bir şey değildir. Bütün görünümlerde zahir olan O'dur. Yapılarının istidadına göre ortaya çıkan bütün eşyada görünen O'dur... İcmali ve tafsili, külli ve cüzi olarak onun değişik görünümleri, ilgili ezeli bilgisine göre bütün bu varlıklarda muhtelif şekillerde görünmesinden başka birşey değildir. Varlık tektir, çokluk ve farklılık ise, ezeli bilgisine göre, zuhurun çeşitliliğindendir.

Tıpkı güneş ışığının kristal parçalarının renklerine göre değişik renk ve çoklukta görünmesi gibi. Asıl ışığın hakikatini gören ve renksiz olduğunu anlayan kişi, zahirde çoğalmış olan bu ışıkların yansıtma yeteneklerine göre kristallerde meydana gelen yansımalardan ibaret olduğunu anlar. Ama kristallerde ve onların renklerinde kalan kişi, gerçek ışığı göremez. Yüce Allah'ın çoğalan ve farklılaşan görünümlerinde kalan ve Allah'ın varlığı yanında bunların bağımsız varlıklar olduğunu tevehhüm eden kişi, yoldan sapmış, açıkça günah işlemiş, açık ve gizli olarak Allah'ın kabul etmediği bir şeyi O'na ortak koşarak haksızlık yapmış olur. Sonuç olarak, zatı itibarıyla, Allah'tan başka her şeye bakıldığı zaman tam bir yokluk, gerçek varlık bakımından bakıldığı zaman ise, o varlığın varlığı ile mevcut olduğu görülür..."[157]

"Bütün bu anlatılanlardan anlaşılmıştır ki, gerçekte Allah'tan başka bir varlık yoktur. Değişik, çok ve birbirinden farklı da olsa kainattaki varlıklar ise, gerçekte Hak'kın görünümleri, nurunun ortaya çıkışları ve zatının değişik tecellileridir. Zatının kendisi olan isim ve sıfatlarının eserleridir. Onun için (İbn Arabi) "Her şeyde ona bir delil vardır ve bu delil onun her şeyin kendisi olduğunu gösterir" demiştir."[158]

156-Hasan Rıdvan, Ravdu'l-Kulub el-Mustetab, 269, hicri 1322.

157-Dr. Zeki Mubarek, et-Tasavvufu'l-İslami, 196-197.

158-Dr. Zeki Mubarek, a. g. e. 197

Hasan Rıdvan, tasavvuf yoluna girenleri müjdeleyerek şöyle devam ediyor:

"Nuru artmaya devam eder ve nihayet onda tevhid kemal bulur, vahdet-i vücudun sırrı kendisine açılır ve zevkini ondan alır, kastedilen vahdet nuru ile görülen topluluk yok olur, birleyici gözüyle kainatta bir tek zattan başka birşey görmez."[159]

Hasan Rıdvan, vahdeti vucut anlayışını daha fazla açıklamak için Abdulkerim el-Cîlî'nin kar ve su misalinden de yararlanarak şöyle demektedir:

"Allah su, alem ise kardır. Kar da aslında sudur. Kar oluşu sonradan olan bir şeydir. Gerçek varlık karın aslıdır. Kar oluşu ödünçtür. Akıl ve düşünceler Allah'ın zat, isim ve sıfatlarının hakikatini kavramadığı gibi, ortaya çıktığı şeylerde ve zatının durumları olan tecellilerinde de zuhurunun nasıllığını kavrayamaz. Çünkü zuhur ve tecellileri, başkası tarafından idrak edilmeyecek kadar hassas ve üstündür."[160]

II. TASAVVUFA GÖRE İLAHİ VAROLUŞUN AŞAMALARI

Kur'an-ı Kerim'in kesin hükmüyle Yüce Allah evveldir ve ahirdir. Yani onun başlangıcı olmadığı gibi yok olacağı veya son bulacağı bir an da yoktur. Başlangıcı olmadığından nasıl başladığı veya başlangıçta nasıl olduğunu düşünmek de mümkün değildir. Böyle olunca, gerek tasavvufçuların ve gerekse onların akıl hocası olan felsefecilerin Yüce Allah'ın başlangıçtaki durumu hakkında ileri geri konuşmaları veya geçtiği aşamalar, diye birtakım merhaleler tayin etmeye kalkışmaları TAMAMEN HAYALİ OLUP DİNDEN HİÇBİR DELİLE DAYANMAMAKTADIR. Yabancı inanç ve kültürlere bağrını açmış bulunan tasavvuf, bu alanda felsefecilerden etkilenerek fikir yürütmekte ve Yüce Allah için evrim niteliğinde birtakım aşamalar takdir etmektedir.

Yüce Allah'tan başka varlıkların nasıl meydana geldiğini, yani ilahi varlığın oluşum aşamaları anlayışını tasavvufun felsefeden nasıl aldığını görmek için felsefedeki sudur nazariyesini kısaca tanımamız gerekir. Onun için önce sudur nazariyesini Farabi ve İbn Sina'dan dinleyeceğiz.

"Farabi'ye göre, zorunlu Bir'den onun kendisini bilmesi, düşünmesi ve mükemmel olması sebebiyle başka bir "Bir" sudur eder. Yani, vacibu'l-vucud'dan sadır olan her şey, onun tarafından düşünülmesi yolu ile sadırdır. Ma'kul suretlerin vucutları, onun tarafından ma'kul olmalarının aynıdır. İki durum arasında ayrılık ve aralarında derece farkı yoktur. Onun tarafından düşünülmüş olması, ondan vucuda gelmesin-

159-Hasan Rıdvan, a. g. e. 115
160-Dr. Zeki Mubarek, a. g. e. 198

den başka birşey değildir. Öyleyse, onlar mevcut olmak itibariyle ma'kul, makul olmak bakımından da mevcuttur. Bari Taala'nın vucudu zatı tarafından ma'kul olmasından başka birşey olmadığı gibi, düşünülen suretlerin de ondan var olması, onun tarafından düşünülmüş olmalarının aynıdır.

Demek ki, zorunlu varlık kendini düşününce, mahiyet ve varlık ayırımı sözkonusu olmayıp varlık ortaya çıkıyor ve bu da mahiyeti ile varlığı ayrı olan varlıklar meydana getiriyor. Bu varlığın varlık alanına çıkışına çıkma ve taşma (sudur ve feyz) deniyor. Ancak bu, tanrıda bölünmeyi çağrıştıracağından, fiziki anlamda bir çıkış ve taşma diye düşünülmemelidir. Bu varlığın sadece kendiliğinden değil de, başkası ve kim tarafından var edildiğini ifade eder ki, bu da yaratma olacaktır.

Evvel (Tanrı)dan ilk sudur eden, evveli ve kendi özünü idrak edebilen ilk akıldır. Bu durumda bir şeyin var olması için onun akledilmesi, düşünülmesi yeterli görüldüğünden bilme, yaratma demek olmaktadır. İlk akıl, kendine nisbetle mümkün, başkasına nisbetle zorunludur. O, hem kendisini, hem Bir'i düşünür. Bu akıl, kendi zatında bir, düşünceleri bakımından çokluktur. Böylece bundan itibaren çokluğa geçiş sağlanmıştır.

İlk aklın ilk varlık'ı idrak sebebiyle ikinci akıl meydana gelir, kendi özünü akletmesi sebebiyle de birinci sema meydana gelir. Sonra ikinci akıl ilk varlık'ı idrak eder ve bundan üçüncü akıl meydana gelir, kendi özünü düşünmesi sebebiyle de sabit yıldızlar göğü meydana gelir. Bu sudur vetiresi böylece birbirini takipederek dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu akıllar ve sırasıyla onlara tekabül eden dokuz felek ve dokuz nefs tamamlanıncaya kadar devam eder. Onuncu akılla kozmik akıllar silsilesi ve ay ile dairevi hareketleri ezelden beri bu kozmik akıllarca belirlenen semavi küreler dizisi tamamlanır. Bu akıllardan sonuncusu (Faal akıl) bir yönü ile yer yüzündeki nefislerin, bir yönü ile de göklerin aracılığıyla dört unsurun varoluşlarının sebebidir. Bundan sonra artık semavi bölgenin altında arz küresi vardır. Buradaki oluşum, muntazam kozmolojik modele uygun olarak tersine dönmüştür. Yani noksandan daha mükemmele, basitten daha bileşiğe doğru çıkılır. En alt seviyede ilk madde yer alır. Onu dört unsur, madenler, bitkiler, hayvanlar ve nihayet arzdaki yaratıkların en üstünde bulunan insan takibeder. Kainatın bir hülasası olan insanın ortaya çıkışıyla hiyerarşik gelişme vetiresi artık kemaline ermiş olur.

Filozof, burada hem dini akideyi hem de felsefi öğretiyi vurgular. Çünkü, hareket, değişme ve akış gibi birlik ve çokluk bu akıllar teorisiyle çözülmüş, keza, Aristo'nun ezeli madde anlayışıyla İslam'ın yaratılış (hilkat) esası uzlaştırılmış görünmektedir. Zira madde on akıl kadar eskidir. Fakat yaratılmıştır. Çünkü faal akıldan sudur et-

miştir..."[161]

İbn Sina, doğuş teorisinde "Bir'den yalnız bir çıkar" prensibinden hareket eder...

"...Bu konuda İbn Sina, matematiksel düşünce şeklinde bir çokluk ortaya koyar. Bunu gerçekleştirmek için malul-u evveli düşünür. Kendisi de bir olan ilk malul, "Bir'den bir çıkar" ilkesince, Bir olan Allah'tan doğmaktadır. Böylece iki "Bir" ortaya çıkar. Biri sebepsiz, diğeri sebepli Bir... . İlk malul kendini ve ilk varlığı bilir, bu, bir ikilik meydana getirir. Üstelik ilk malul kendisiyle mümkün, Allah'la vacip olarak kendini bilir. Böylece bir üçlülük ortaya çıkar. Bu da çokluğun meydana çıkmasına yeterlidir...

Böylece, ilk prensip olan Allah'tan bu birinci malul olan akılla birlikte dokuz akıl ve felekleri türer. Allah'tan, önce ilk akıl veya külli akıl çıkar, bu çıkış, Allah'tan doğrudan doğruya aracısız tek çıkıştır. İlk aklın çıkışı, nur olan ilahi "Cevher"den gelen ışıldama çeşididir. İlk akıl veya "el-Mubdeu'l-Evvel" Allah'tan yayılan güce ortaklık eder, fakat varlığını başkasından almış olması sebebiyle Allah'tan ayrıldığı bir husus vardır ki, bu da imkan içinde olmadır. O halde onda bir birleşim vardır. İşte bu birleşim alemdeki çokluğun kaynağıdır...

İbn Sina sisteminde, alem, ilk sebep ve sebeplerin sebebi olan Allah'tan yayılır. Ancak bu oluşta Allah için bir gaye sözkonusu değildir. Çünkü en yüksek bir varlık aşağıda olanı gaye edinmez. O, özü itibariyle faildir. Alemin yaratılışı ve öncesizliği, tez ve anti tez olarak, doğuşun var sayımı olabilecek bir sentez meydana getirirler. Yukarıda, alemde var olan çokluğun nasıl açıklanabileceği konusunda ilk malulu ortaya koyduğunu söylemiştik. Bu akıl veya ilk malul, Bir'den yalnız Bir çıkar, kaidesi gereğince, Allah'tan yayılan tek varlıktır. İşte Allah'tan çıkan bu varlık maddi bir şekil değil, akli şekildir...

İlk akıl özüyle mümkün ve Allah'a oranla vaciptir. Bu akıl, yaratılmış ve birleşik olarak, kendini fiil halinde düşündüğü an, ondan bir nefes ve en uzak feleğin şekli çıkar. Kendini güç halinde düşündüğü zaman, bu feleğin cismi meydana gelir. Sebebi olan Allah'ı düşündüğü zaman da ondan ikinci bir "Ayrı akıl" çıkar. . . .

Belirttiğimiz gibi bu üçlü düşünme olayından üç çeşit varlık ortaya çıkar; 1-İkinci akıl, 2-Göğün şekli olan nefsi,3-Sınırlı göğün varlığı, ki bu da maddesidir. İkinci akıldan, aynı şekilde düşünmeden üçüncü akıl, göğün nefsi ve maddesi ortaya çıkar. Bu hal, böylece ay feleğine kadar devam eder, yani "Faal akl"a kadar..."[162]

Sudur nazariyesi olarak bilinen bu düşünce, tasavvuftaki ilahi varlığın

161-Doç. Dr. Necip Taylan,İslam düşüncesinde Din Felsefesi,126-127,M. Ü. İ. F. V. Yayınları,İstanbul 1994

162-Doç. Dr. Hayrani Altıntaş,İbn Sina Metafiziği,84-87,Ank. Ü. İ. F. Yayınları,Ankara,1985,İbn Sina da Farabi gibi Allah,ilk akıl,1. akıl,ikinci akıl. . . . 9. akıl,faal akıl, kevn ve fesat alemi sıralamasını takibeder. Geniş bilgi için bakınız,a. g. e. 87-94

oluşum aşamaları anlayışının temelidir. Bilindiği gibi tasavvuf da Allah'ı var olan ilk varlık olarak kabul eder. O vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu, der. Allah kendini düşündü, bilgisi ortaya çıktı, sonra sıfatları ortaya çıktı, sonra Muhammed'in nuru veya hakikatı ortaya çıktı, sonra Muhammed'in hakikatinden aşamalı olarak diğer varlıklar ortaya çıktı, şeklinde bir sudur anlayışını savunur.

Bu nazariye Şeriata ençok bağlı görünen Gazali'ye kadar felsefi tasavvufla uğraşan bütün tasavvufçuları etkilemiş bulunmaktadır. Bu düşünce daha sonra Hakikati Muhammediyye yahut Nur-u Muhammedi olarak ortaya çıkacak ve tasavvufun belirli doktrinlerinden olacaktır. Bir örnek olması için Plotinus ve Gazali'nin bu konudaki düşüncelerini Erol Güngör'den aktaralım:

"Şeriata en fazla bağlı kalan, yani İslam düşüncesi çerçevesinden çıkmamaya fevkalade dikkat eden Gazali'de bile Plotinus'un tesirini taşıyan birçok temalar vardır. İlk aklın "bir" olandan tıpkı ışığın güneşten yayılması gibi çıkması, varlıkların da ondan sudur etmesi, akli ruh doktrini, yüce güzellik kavramı ilh. hep İslami kavramlar çerçevesinde izah edilmekle birlikte bunlarda Plotinus'dan gelen ilham açıkça bellidir... "

"Muhyiddin ibn Arabi ve onu takibedenlere gelince, bunlarda (Yahudi) Filon'un ve Plotinus'un tesiri o kadar kuvvetlidir ki, bu tesirin zaman zaman İslam'ın orijinal kaynaklarına hakim olduğu görülür..."[163]

Ulvi ve süfli nurları anlattıktan sonra Gazali, sudur nazariyesini şöyle anlatır:

"Bunu bilince, bütün alemin görülen zahir ve akledilen batın nurlarla dolu olduğunu da anlarsın. Sonra, süfli nurların lambadan ışığın feyezan ettiği (doğup yayıldığı) gibi birbirinden feyezan ettiğini, lambanın kutsi nebevi nur olduğu ve kutsi nebevi ruhların lambanın ateşten iktibas edilmesi gibi ulvi ruhlardan iktibas edildiğini, ulvi ruhların da birbirinden iktibas edildiği ve tertibinin makamların tertibi olduğunu da anlarsın. Sonra hepsi nurların nuru, madeni ve ilk kaynağı olan (Allah)'a yükselir. (Yani doğuş aşaması olarak hepsinin kaynağı Allah'tır). İşte o, ortağı olmayan ve tek olan Allah'tır. Diğer bütün nurlar ondan ödünçtür (ondan çıkmaktadır). Hakiki olan sadece onun nurudur. Hepsi O'nun nurundandır. Hatta hepsi, O'dur. Hatta huve (O) O'dur. Başka şeyin hüviyeti (O'luğu) ancak mecaz iledir. Ondan başka bir nur yoksa ve diğer bütün nurlar kendi varlıklarından değil, onlara bakan O'nun yüzünden nurlar ise, yüzünü çeviren ve O'na dönen her kişi ona yönelmiş demektir.

163-Prof. Dr. Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, 60-612. Ötüken, İstanbul 1984, birinci baskı.

"Nereye yönelirseniz, Allah'ın yüzü oradadır."[164]

O halde ondan başka ilah yoktur. Çünkü ilah, ibadet ve tanrılaştırma ile yüzlerin kendisine yöneldiği, yani kalblerin yüzlerinin yöneldiği şeydir. Çünkü kalblerin yüzleri ruhlar ve nurlardır. Hatta, ondan başka ilah olmadığı gibi, ondan başka huve (O) da yoktur. Zira huve (O), işaretin kendisine yapıldığı varlıktır. Sen onu bilmiyorsan, belirttiğimiz gerçekleri bilmediğindendir. İşaret güneş ışığına değil, güneşin kendisinedir. Varlık alemindeki her şeyin misalin zahirinde ona nisbeti ışığın güneşe nisbeti gibidir. O zaman "la ilahe illallah" avamın tevhididir, "O'ndan başka o yoktur", ise havassın tevhididir."[165]

Görüldüğü gibi Gazali, felsefedeki akıllar, felekler veya alemlerin suduru yerine nurların suduru nazariyesini kullanmakta ve tıpkı filozofların anlatım üslubunu benimsemektedir. Halbuki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bütün bunlar birer faraziye ve meçhul hakkında fikir yürütmekten başka birşey değildir. Yüce Allah, hakkında söylenen yanlış şeylerden münezzehtir. Bütün yaratıkları yarattığı ve her birine bir ölçü verdiği bir gerçektir. Hiçbir varlık Allah'ın zatından veya nurundan sadır olmamıştır. Kendi iradesi ve kudretiyle hepsini yaratmıştır.

Tasavvufçular, ilahi varlığın aşamaları ve mertebeleri yahut tenezzulat (indirgenme) yahut taayyuat (muayyen kişiliğe bürünme, maddi bir varlık olarak ortaya çıkma) yahut, nisbetler yahut izafet (katılım)'ları olduğuna inanırlar. Bütün bu ifadeler aynı hurafenin ifadesinden başka birşey değildir. Grek felsefesinde bulunan ve daha sonra İslam felsefesinde İbn Sina ve Farabi gibi kişilerin İslam düşüncesine adapte ettikleri sudur nazariyesinin tasavvufa yansıyan şeklinden ibarettir.

Bu mertebelerin ilki körlük (belirsizlik)tir. Bu aşamada ilahi varlık hiçbir sıfatla tavsif edilmez, bir isimle isimlendirilmez, bir tarif veya bir resim ile tarif edilmez. Gümüşhanevi bunu şöyle dile getirir:

"Salt kendisi olması açısından ilahi hakikatin kalış müddeti belirli değildir. Çünkü salt zatının ne bir vasfı, ne bir resmi vardır. O körlük (belirsizlik)'tir. Zira herhangi bir sıfatla taayyün etmeden (belirlilik kazanmadan) hiçbir şekilde bilinmesi mümkün değildir.

Bu taayyunların (belirli oluşların) ilki, kendi zatını bilmesidir. Bu sıfat onun hiçbir sıfatı bulunmayan ilahi seviyeden sıfat ve isimleri bulunan ahadiyyet seviyesine inmesidir. Buna "Hazreti ilahiyye" (ilahi zat) adı verilir."[166]

164-Bakara, 115

165-Gazali, Mişkatu'l-Envar, 42-43. Mısır 1907.

166-Gümüşhanevi, Camiu'l-Usul, 93.

Gümüşhanevi'nin sözlerini olduğu gibi naklettik. Tasavvufçulara insaf gözü ile baktığımızı ve kendilerini ancak kendisiyle bilinmekten hoşnut oldukları şeylerle adlandırdığımızdan herkesin emin olmasını istiyoruz. Bu aşamada, tasavvufa göre tanrı mutlak vücut (varlık) olarak isimlendirilir. Ama en-Nablusi, tecridde kendisini mutlak yokluğa götüren aşırı tecridliğiyle bu aşamada varlığı mutlaklıktan da soyutlamaktadır. Çünkü ona göre tanrıya mutlak demek de bir kayıttır yahut bir sıfattır. Böyle olursa, o zaman mutlakın mukayyed ve mukayyedin mutlak olması gerektiğini söylüyor.

Bu körlük yahut mutlak varlık bir surette taayyun etmeyi dilemiş, böylece hem kendini bilmek hem de bilinmek istemiştir[167]. Onun için Hakikat-i Muhammediyye suretinde taayyun etmiş (ortaya çıkmış)tır.

Bu şekilde, hakikat-i Muhammediyye ilahi zatın ilk taayyunu yahut birleşiklikten sonra ilk ayrılık yahut mutlaklıktan varlığın mukayyedliğe geçişi yahut körlükten ehadiyyete, sonra vahidiyyete geçmesi olmuştur[168]. O halde, tasavvufçuların, Allah'ın ilk taayyunu olduğunu söyledikleri hakikat-i Muhammediyye inancı nedir?

III. HAKİKAT-I MUHAMMEDİYYE

Tasavvufçulardan Gümüşhanevi, Hz. Muhammed'i şöyle tanımlamaktadır:

"İlk taayyunla beraber olan zattır. Esmau'l-Husnası vardır ve Allah'ın ism-i a'zamıdır."[169]

Yine şöyle demektedir: "Hakkın suretleri Muhammed'in kendisidir? Çünkü ehadiyet ve vahdaniyet hakikati ile taayyun etmiş (açığa çıkmış)tır. "[170]

ed-Demirtaş şöyle demektedir: "Hakikatlerin hakikati bütün mertebeleri kapsayan ilahi kemalli insani mertebedir. Hazretu'l-Cem', ehadiyyetu'l-cem' diye isimlendirilir Daire onunla tamamlanır. Zatın yokluğunda (gay-

167-"Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve yaratıkları yarattım, onlara kendimi tanıttım,onlar da beni tanıdılar" hadisini tasavvufçuların uydurmasının sebebi budur. Hadisin uydurma olduğunu başkaları gibi Keşfu'l-Hafa sahibi de söylemekte ve tasavvufçuların çokça kullanıp anlayışlarına temel yaptıklarını belirtmektedir. Bkz. Keşfu'l-Hafa,2/132,ilgili madde.

168-Ebu'l-A'la Afifi, Fususu'l-Hikem, Sunuş kısmı. 1/24-39. Bu konuda sahih dini hiçbir nass yoktur. Bu anlayış Sudur nazariyesinin tasavvufa yansımasından başka birşey değildir. Tasavvufçular Allah hakkında zan ve tahminle konuşmakta, hayallerinde canlandırdıkları bir Allah anlayışını insanlara sunmaya çalışmaktadırlar. Geniş bilgi için bkz. Fususu'l-Hikem, 1/48-49, Ebu'l-A'la Afifi neşri.

169-Gümüşhanevi, Camiu'l-Usul, Hakikat-ı Muhammediyye bölümü. Kahire,1329 h.

170-Gümüşhanevi, Camiu'l-usul, 107, Nuru muhammedi bidatını ilk ortaya atanlardan biri de Hallac'dır. "Peygamberlik nuru yalnız onun nurundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile onun nurundandır. " Bakınız,Yaşar Nuri Öztürk,Hallacı Mansur ve Eseri,297,Yeni Boyut,İstanbul,1996

binde) taayyun eden ilk mertebedir ve o hakikati muhammediyyedir."[171]

Görüldüğü gibi, tasavvufçuların anlayışında Muhammed beşer (insan) ve rasul değil, en üstün mertebelerinde ilahi zattan ortaya çıkan ve Yüce Allah'ın güzel isimleri gibi isimleri bulunan, ism-i azam olan ikinci varlıktır.

Tasavvufçulara göre Muhammed ism-i A'zamdır. İsm-i A'zam'ı da "Bütün isimleri kapsayan yahut mutlak ilahi zatın ismi"[172] olarak tanımlamaktadırlar. Tasavvufçular, hakikati muhammediyye'yi veya ilk tayyunu belirtmek için ehadiyet, vahidiyet, hakkiyyet, halkiyyet gibi terimler kullanırlar.

Ehadiyyeti, İlahi zatın açığa çıkması olarak tanımlarlar. Ehadiyet aşamasında isimlerin, sıfatların veya bir başka şeyin Allah'ın zatında hiçbir eseri yoktur. Hakkıyyet (uluhiyyet) ve halkıyyet (beşeriyyet) özelliklerinden soyut salt zatın ismidir, derler.[173]

Onlara göre Muhammed, vahidiyettir. Vahidiyyeti de Yüce Allah'ın zat ve sıfat olarak açığa çıkması, yani zatının üzerinde sıfatlarının da meydana gelmesi olarak tanımlarlar.[174]

Ehadiyyet ile vahidiyyet arasındaki fark şudur: "Ehadiyyette isim ve sıfatlardan henüz birşey zahir (açık) değildir. Sadece ilahi zatın kendisi

---

171-Muhammed ed-Demirtaş, Risale fi Marifeti'l-Hakaik, 7'den naklen Abdurrahman el-Vekil, a. g. e., 74.

172-Gümüşhanevi, a. g. e., 92. Şia kültüründe hakikat-i muhammediyye yahut Nur-u Muhammedi inancı tasavvuf kültürüne bir nev'i kaynaklık oluşturmaktadır. Şu sözlerine bakınız: "(Güya) Hz. Ali söylemektedir: Ben ve peygamber, onun buyurduğu şekilde Allah'ın nurundan bir nurduk. O zaman Allah, bu nurun ayrılmasını emir buyurdu. Sonra bir yarısına Muhammed ol, dedi. O da Muhammed oldu. Öteki yarısına da Ali ol, diye emretti. O da Ali oldu. " Ali Şeriati, Ali Şiası Safevi Şiası, 153. Yöneliş, İst. 1990. Şia kültüründeki bu aslın kaynağının da hıristiyanlık olduğu görülmektedir. Bkz. Ali Şeriati, a. g. e. 168-174,

173-Gümüşhanevi, Camiu'l-Usul, ehadiyet ve vahidiyet maddeleri; Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil,1/23-32,uluhiyet,ehadiyet,vahidiyet,rahmaniyet,rububiyet maddeleri;

Meşhur şair Busiri de meşhur kasidesinde bunu şöyle dile getirir: "Bütün peygamberlere gelen ayetler, O'nun (Muhammed'in) nurundan onlara gelmiştir. " Abidin Paşa,Kaside-i Bürde Çeviri ve şerhi, 52-53, İstanbul 1977.

el-Cili,ehadiyet,vahidiyet ve uluhiyet arasındaki farkı şöyle anlatır:"Ehadiyette isim ve sıfatlardan açığa çıkmış henüz hiçbir şey yoktur. Bu da salt zattan ibarettir. Vahidiyette isim ve sıfatlar etkenleriyle birlikte ortaya çıkar. Ancak bu, farklılaşma yönünden değil, zat hükmü ile,yani zatın üzerinde ortaya çıkan özellikler yönüyledir. Bunlar birbirinin aynı olur. Uluhiyette ise, Bütünden her birinin gerektirmesi hükmü ile, isim ve sıfatlar zahir olur. Uluhiyette nimet veren intikam alanın zıddı, intikam alan nimet verenin zıddı olarak görünür. Ehadiyete kadar diğer bütün isim ve sıfatlar böyledir. Uluhiyette isim ve sıfatlar,ehadiyet ve vahidiyet hükmünün gerekleriyle zahir olurlar. Görünmesi şekliyle uluhiyet, bütün görünümlerin hükümlerini kapsar. Yani,her hak sahibine hakkını verme görünümüdür.

Ehadiyet,başka hiçbir şey yok iken Allah'ın var olmasıdır. Vahidiyet de şimdi bulunduğu görünümdür. "Onun yüzü dışında herşey yok olacaktır" demiştir. Bu bakımdan ehadiyet, vahidiyetten üstündür. Çünkü salt zattır. Uluhiyet de ehadiyetten üstündür. Çünkü ehadiyete hakkını vermiştir. Zira uluhiyetin hükmü, her hak sahibine hakkını vermektir. Böylece isimlerin en üstünü, en kapsamlısı,en yüce ve aziz olanıdır. Ehadiyetten üstünlüğü, bütünün parçaya üstünlüğü gibidir. Ehadiyetin zatın diğer bütün görünümlerine üstünlüğü de aslın fer'i olana üstünlüğü gibidir. ",el-İnsanu'l-Kamil,1/27,Hicri 1316.

174-Gümüşhanevi ve el- Cili, a. g. e. aynı yer

vardır. Vahidiyiyette ise, isim ve sıfatlar da ortaya çıkmıştır.[175]

Muhammed'in hakikatini, insan-ı kamil olduğunu ve diğer varlıkları nasıl temsil ettiğini Abdulkerim el-Cîlî şöyle anlatmaktadır:

"Allah, Muhammed'i kemalinden yarattığı, cemal ve celalinin mazharı (görünümü) yaptığı zaman, Muhammed'deki her hakikati kendi isim ve sıfatlarının hakikatinden yaratmıştır. (Yani bütün isim ve sıfatlarının hakikatlerinden ona vermiştir). Muhammed'in nefsini de kendi nefsinden yaratmıştır. Bir şeyin nefsi, o şeyin kendisidir. Daha önce, akıl vehim ve Muhammed'in diğer bazı hakikatlerinin Yüce Allah'ın hakikatlerinden yaratıldığını belirtmiştik.

Belirttiğimiz şekilde, Allah Muhemmedin nefsini yaratınca, Adem'i onun nefsinin bir nüshası olarak yarattı. Bu latifeden dolayı cennette taneden yemesi yasaklanınca, ondan yedi. Çünkü rububiyetin zatından yaratılmıştır. Yasaklı olarak yaşamak da rububiyetin şanından değildir. Sonra hem dünya hayatında hem ahirette, saadetine veya bedbahtlığına olsun, kendisine yasaklanan her şeyi yapma hükmüne mahkum olmuştur."[176]

"Muhammed insan-ı kamildir. Diğer peygamberler ve kamil veliler ona mülhaktır. Kamil olanın daha mükemmel olana mülhak ve faziletli olanın daha faziletli olana mensup olduğu gibi, ona mülhaktırlar. Kitaplarımda nerede insan-ı kamil sözü geçerse, ondan maksadım Muhammed'dir."[177]

"Bir güneştir kemal üzere aydınlatır-
Yüce felekte mehtap, çık seyranına
Azamet burcunda izzet merkezinin
Yüce çark çevresinde çıkar kârına
Bir sultan ki, yüce katta yaslanmış
Sağlam arşın sahip olmuş imkanına
Baştan sona incelense hep kainat
Benzer küpünün düşen damlalarına
Her şey onda, ondan olmuş, onun için
Asırlar geçsin, ne zarar zamanına
Hardaldır yüce semasının altında halk
Her şey boyun eğer onun fermanına
Kainat tümden ona göre bir yüzük

175-Gümüşhanevi ve el-Cili, a. g. e. aynı yer
176-Abdulkerim el-Cili,el-İnsanu'l-kamil,2/36,el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısrıyye,1316 h.
177-Abdulkerim el-Cili,a. g. e. 2/44

Parmağında, yakışır yüce şanına
Kabaran dalgalarında kainat ne!
Bir damladır bu vasıf onun namına
Emrine boyun eğer gökteki melekler
Levh infaz eder bakınca parmağına
Çağırdı dilsiz bir hurma ağacını
Geldi, benzedi gelişi ceylanına..."[178]

"O, her zaman o günkü yaratıkların en kamil suretinde görünür. Sebebi, onların makamlarını yükseltmek, yanlış durumlarını düzeltmek, kaymalarını önlemektir. Zira onlar Rasulullah'ın zahirde halifeleridir. Batında ise onların hakikatı, onun kendisidir.

Bil ki insan-ı kamil, zatı ile varlık hakikatlerinin tümünü karşılar. Letafeti ile ulvi hakikatleri karşılar. Kesafetiyle süfli hakikatleri karşılar. Onun ilk zuhuru, halka ait hakikatler karşılığı olmuştur.

O yüce zat kalbi ile Arş'a tekabül eder. Bu manada Rasulullah "Müminin kalbi Allah'ın Arş'ıdır" buyurmuştur. Benliği Kürsi'ye tekabül eder. Makam itibariyle Sidre-i Munteha'ya tekabül eder. Aklı ile Kalem-i Alaya tekabül eder. Nefsi ile Levhi mahfuza tekabül eder. Tabiatıyla unsurlara tekabül eder. Kabiliyetiyle heyulaya tekabül eder. Vucut yapısıyla havaya tekabül eder. Görüşüyle atlas feleğine tekabül eder. İdraki ile yıldızlar feleğine tekabül eder. Ümmeti ile yedinci göğe tekabül eder.

Ruhaniyetiyle kuşa tekabül eder. Safra maddesiyle ateşe tekabül eder. Sevda maddesiyle toprağa tekabül eder. Tükürüğü, sümüğü, teri, kulak suyu, göz yaşı, idrarı, kan, ter ve deri anasındaki sıvılarıyla yedi denize tekabül eder. İlk sayılan altı madde, son sayılan yedincinin ayrıntıları sayılır. Bunlardan her birinin kendine göre tadı vardır. Tatlı, acı, ekşi, karışık, tuzlu, kokmuş, güzel kokuludur.

Sonra, hüviyetiyle, yani zatıyla cevhere tekabül eder. Vasıfayla da unsurlara tekabül eder. Azı dişleriyle cansızlara tekabül eder. Kılları ve tırnağı ile bitkilere tekabül eder. Şehvet duygularıyla hayvanlara tekabül eder. Beşeriyeti ve dış suretiyle de kendi cinsi insanlara tekabül eder. Sonra, insan soylarını da karşılar. Mesela, ruhu ile sultana, nazari fikriyle vezire, dinlenen bilgisi ve uyulan görüşüyle hakime, zanni ile polise, kasları ve bütün güçleriyle yardımcılara tekabül eder. Yakini ile müminlere, şek ve şüphesiyle müşriklere tekabül eder. Hasılı, sürekli varlık hakikatlerinden her birine kendine has inceliklerden biriyle tekabül eder."[179]

Herhalde bütün bu ifadelerden Muhammed'in kim ve nasıl bir varlık ol-

178-Abdulkerim el-Cili,a. g. e. 2/45,Çok kötü yapılan tercümesine bakmak isteyenler;Abdulkadir Akçiçek,
2/202-203,Üçdal Neşriyat,İstanbul 1980,bakabilirler.
179-Abdulkerim el,Cili,a. g. e. 2/46-47

duğunu anlamış bulunuyorsunuz. Alemde maddi ve manevi ne varsa, hepsi Muhammed'in bir yansıması veya görünümüdür. Muhammed'i her şey göstermesine yahut her şeyin Muhammed olarak görünmesine bakarak el-Cîlî'nin tenasüh (reenkarnasyon) inancında olduğunu okuyucuların aklına getirmemeleri için onları uyarıyor ve şöyle diyor:

"Sakın ha! Bu sözlerimden tenasüh inancında olduğumu sanmayın! Allah ve Rasulullah için böyle bir şey olmaz. Haşa, onlar hakkında böyle bir amacım olsun! Ancak, Rasulullahın her surette görünme özelliği vardır"[180]

Görüldüğü gibi tasavvufçular, Muhammed'in zat ve sıfat olarak Allah'ın kendisi olduğuna, evvel ve ahir, batın ve zahir olduğuna, mutlak ve mukayyet varlık (vücut) olduğuna, o varken ondan önce veya onunla beraber başka bir şeyin bulunmadığına, sonra maddi suretlerde taayyun ettiğine ve birinde cansız (cemad), birinde canlı olarak isimlendirildiğine ve isminin bütün varlıkların ismini kapsadığına ve mahiyetinin bütün mahiyet (kimlik ve kişilik)lerle aynı olduğuna inanırlar.

Onun için Ahmed Şarabasi bu konuda şöyle demektedir:

"Birtakım kişiler Hz. Muhammed hakkında çok aşırı gitmişlerdir. Ona doğru olmayan şeyleri nisbet etmiş, hakikat olarak Allah'ın yarattığı ilk varlık olduğunu, alemin onun için var edildiğini ve bütün varlıkların onun nurundan yaratıldığını söylemişlerdir"[181]

Hakikati Muhammediyye konusunda İbn Arabi şöyle demektedir: "Alemin başlangıcı hava (boşluk)tur. Alemde ilk mevcut, rahmani arşın üzerine istiva ile nitelenen rahmani hakikat-i Muhammediyyedir. Rahmani arş ilahi arştır. Ayrı bir varlık sözkonusu olmadığı için onu ihata etmek de sözkonusu değildir. O, neden varolmuştur? O, varlık veya yoklukla nitelenemeyen malum hakikatten var olmuştur. Nerede var olmuştur? Hava (boşluk)da varolmuştur. Ne şekilde var olmuştur? Kendisini bilmekle ifade edilen hak (Allah)da mevcut olan misal (şekil) üzere var olmuştur. Niçin var olmuştur? İlahi hakikatleri izhar etmek için. Gayesi nedir? Karışımdan kurtulmak ve karışım olmaksızın her alemin yaratıcısından nasibini almasını sağlamak. Gayesi, hakikatlerini izhar etmek ve en büyük alemin feleklerini bilmektir."[182]

180-Abdulkerim el-Cili,a. g. e. 2/47. Aslında el-Cili'nin anlattıkları tam bir reenkarnasyon olayıdır. Zaten kendisi hicri 790 yılında reenkarnasyon inancının anayurdu olan Hindistan'ın Kuşa kentinde bulunduğunu belirtmektedir. (el-İnsanu'l-Kamil, 2/337). Büyük ihtimalle bu reenkarnasyon kültürünü oradan almış ve tasavvuf adı altında müslümanlara satmıştır.

181-Ahmed Şarabasi,Yes'eluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat,2/405-406,Daru'l-Cil,Beyrut,1980,

182-İbn Arabi, el-Futuhatu'l-Mekkiyye, 152-154.

Yine şöyle demektedir: "Nuru içinde bir lamba bulunan kandile benzer. Lambaya benzetilmiştir. O boşlukta akılla adlandırılan hakikatı Muhammedden daha çok kabul edeceği birşey yoktu. Akıl denilen bu hakikati Muhammed, bütünüyle alemin başlangıcı ve varlık olarak ilk zahir olandır. Onun varlığı o ilahi nurdan, boşluktan ve külli hakikattendir. Boşlukta kendisi var olmuş ve alemin kendisi onun tecellisinden var olmuştur. Onun en yakını, alemin imamı ve bütün peygamberlerin sırrı (sırdaşı) Ali ibn Ebi Talib'dir."[183]

Şöyle devam etmektedir: "Yüce alem de hakikati muhammediyedir. Feleği de hayattır. İnsanlardan benzeri ise latife ve kutsi ruhtur."[184]

Macit Fahri sufilerin bu konudaki anlayışlarını şöyle belirtmektedir: "İbn Arabi gibi sonraki sufiler zaman ve mekan bağlamında ilahi bir fonksiyon üstlenen tarihi bir şahsiyet olarak Muhammed'e değil, tamamen zamandan önce mevcut olan bir mücerret (archetypal) mahiyet olarak Hakikati Muhammed'e müracaat ettiler."[185]

Yazılan medhiyelerde Hakikati Muhammediyye anlayışından hareketle Hz. Peygamber o kadar abartılı bir şekilde övülmüştür ki Muhammed olmasaymış ne ay ve güneş doğar, ne yıldızlar parlar, ne gece ve gündüz ortaya çıkar, ne denizler coşar, ne ağaçlar yaşar, ne dağlar ve hayvanlar meydana gelirmiş! Mesela İbn Nubate el-Mısri'nin şu sözlerine bakalım:

"O (Muhammed) olmasaydı ne yer, ne ufuk, ne zaman, ne yaratık, ne dağ olurdu,

O olmasaydı ne hidayet şimşekleri olan menasik, ne vahyin indiği yerler olurdu,"[186]

Bütün bu abartmaların sebebi, tasavvufun Hakikati Muhammediyye efsanesidir. Çünkü tasavvufa göre Hakikati Muhammediyye, İbn Arabi'nin söylediği gibi, varlık kubbesinin dayandığı sütun, Allah ile insanlar arasında bağlaçtır. Her şeyi idare eden ve kendisinden her şey sadır olan kuvvettir. İbn Arabi, Muhammed'in hakikatini şöyle ifade etmektedir:

"Allah, varlıkları yarattığı zaman sınıflara ayırdı ve her sınıftan bazılarını seçkin kıldı... Yaratıklarından birini seçti. Bu kişi hem onlardandır, hem onlardan değildir.[187]

183-İbn Arabi, a. g. e, aynı yer.

184-İbn Arabi, a. g. e., 155. "Bazan tam bir ilah, bazan yarım ilah, bazan bütün yaratıkların ilk hakikati, bazan Kabe'nin manevi şahsiyeti, bazan lahuti ve nasuti kimliği şeklinde anlatılan Hakikat-i Muhammediyye için bkz. İmam Rabbani, Mektubat, 117,120, 121, 209, 220, 251, 252, 260 nolu mektuplar. Çev. Hüseyin Hilmi Işık, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1968.

Allah'ın herşeyi Muhammed'in nurundan ve isminden yarattığı ve onun her şeyin kaynağı olduğuna dair bkz. Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kamil, 2/29-36. hicri 1316 baskı.

185-Macit Fahri, İslam Felsefesi Tarihi,192, Çev. Kasım Turhan, İklim yayınları,İstanbul 1987

186-Dr. Zeki Mubarek,a. g. e. 200

187-İlahlaştırıldığı için onlardandır,ama ilah olduğu için onlardan değildir. Yani aynı zamanda hem kadim,hem hadistir. Dr. Zeki Mubarek,a. g. e. 201,dipnot

O, bütün yaratıklara egemendir, Allah varlık kubbesini üzerine kurduğu sütun yapmıştır. Görünümlerin en üstün ve en yücesi kılmıştır. Tayin ve tarif olarak makam O'nundur. İnsanlığın çamuru var olmadan önce O bilgi sahibidir. O Hz. Muhammed'dir. Onunla ne yarışılır, ne de benzeri olur. Efendi O'dur, başkaları halktır."[188]

Hakikat-i Muhammediyye inancının temel olarak Hristiyanlık inancına dayandığı görüşü yaygındır. İkisi arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Şöyle ki;

Hristiyanlara göre Hz. İsa, Allah'ın oğludur. Yani Hz. İsa, Allah ile insanlar arasında bir vasıta kabul edilmiştir. Hakikat-ı Muhammediyye inancına göre de Muhammed, taayyunların ilkidir ve Hz. İsa'nın üstünde baba Allah'tan başka birşey bulunmadığı gibi, Muhammed'in üstünde de zatı ehadiyyetten başka birşey yoktur.

Hristiyanlar, Hz. İsa'ya seslendikleri zaman Allah'ı gözlerinin önünde canlandırırlar.[189] Tasavvufçular da Muhammed'e seslendikleri zaman "Muhammed olmasaydı, varlık olmazdı", derler.[190]

Hristiyanlara göre İsa Allah'ın oğludur. Ancak bir insan suretinde ortaya çıkmaktadır yahut bir insan suretinde varedilmiştir. İsa olmasaydı, Allah ile varlıklar arasında bağ kopar ve alem yok olurdu.

Muhammed de olmasaydı, ne yeryüzü, ne ufuk, ne zaman, ne insan, ne de nesil olurdu.

İsa, Allah'ın kelimesidir. Onun davetini tebliğ eden mensubu elçiler de kelimelerdir. Tasavvufçulara göre de Muhammed Allah'ın kelimesidir ve bütün peygamberler onun kelimeleridir. Onların hususiyetleri vardır ve Muhammed'in tabilerinin de hususiyetleri vardır."[191]

188-Dr. Zeki mubarek,a. g. e. 201

189-Tasavvufçuların şeyhi gözün önünde ve hayalde canlandırması olan rabıta bunun ifadesinden başka nedir?!

190-"Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım" anlamındaki levlake hadisini tasavvufçular bu amaçla uydurmuş ve onunla herhalde hristiyanlara bir üstünlük sağlamayı düşünmüşlerdir. Bunun uydurma olduğuna dair bakınız. Keşfu'l-Hafa,2/164, Lam maddesi.

Keşfu'l-Hafa sahibi,hadis olmadığını itiraf etmesine rağmen mitolojisinden vazgeçmemek için mana olarak sahih olduğu safsatasını söylemektedir. Halbuki bir sözü Rasulullah ya söylemiş, ya da söylememiştir. Söylemişse hadis olur,söylememişse hadis olmaz. Bazı gerçeklere uygun olmak veya anlam bakımından doğru olmak ayrı,bir sözü Rasulullahın söyleyip söylemediği ayrı şeylerdir. Mesela,güneş doğar,insan ölür,gibi sözler hem gerçeklere uygun,hem de anlam olarak doğrudur. Ama bunlar Rasulullahın sözleri olmadığı için hadis olmazlar ve hadis sayan insanlar Rasulullaha iftira ederler. Rasulullah da söylemediği bir sözü kendisine iftira edenleri cehennemdeki yerlerine hazırlansınlar" diyerek sakındırmaktadır. Bkz. Buhari,Cenaiz,33,Enbiya,50,Edeb,109,Muslim,Zuhd,73,

"Hakati Muhammediyye inancına göre Allah'ın iki türlü yaratığı vardır. Biri kendisi için,diğeri alem içindir. Yani Muhammed'i kendisi için,alemi de Muhammed için yaratmıştır. Bu inancın kaynağını da herhalde Tevrat'ın şu sözleri gayet açık olarak ifade etmektedir: "Ey insanoğlu,eşyayı senin için yarattım,seni de kendim için yarattım. Kendim için yarattığımı senin için yarattığım şeylerde deşifre etme". Dr. Zeki mubarek, a. g. e. 201,

191-Dr. Zeki Mubarek, et-Tasavvufu'l-İslami fi'l-Edebi ve'l-Ahlak, 1/210. Mısır, 1954.

Gerçek şu ki, hakikatı Muhamediyye inancı hurafe ve saçmalıktan başka birşey değildir. Gördüğümüz kadarıyla Hristiyan teoriden alınmıştır. Hristiyan teori de kuvvetleri akıllara ayıran Yunan felsefesinden alınmıştır.[192]

Tasavvufçuların inançlarından biri de şudur: Cebrail Kur'an'ı öğretmeden önce Hz. Muhammed'in Kur'an okuduğunu görünce hayret etmiş ve bunun nasıl olduğunu sorunca şöyle demiş: Sana vahiy geldiğinde perdeyi bir defa kaldır. Cebrail kaldırmış. Bir de ne görsün, vahyi kendisine Muhammed gönderiyor. O anda "Ey Muhammed! Senden ve sana! diye feryat etmiş!

Evet, yukarıda okuduğunuz saçmalığı ne yazık ki müslümanlar arasında Kur'an ve sünnete karşı miras aldığı düşmanlık savaşını sürdüren bazı zavallılar geveleyip durmakta ve zihinleri bu hurafelerle bulandırmaktadır. Bu hurafeyi putperest hamiyyetleri tuttuğu ve şeytanlar gibi bir araya geldiklerinde bazı insanlar birbirinden kutsal bir nass gibi nakletmekte ve yaymaya çalışmaktadır. Niçin olmasın ki?! Zira bu iftirayı tasavvufun en büyük temsilcisi İbn Arabi ortaya atmıştır. Allah'ın kelamından şu "Sana onun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme."[193] ayetini güya tefsir ederken şöyle demektedir:

> "Bil ki, ayet ve sureleri tafsil edilmeksizin Kur'an Cebrailden önce Muhammed'e mücmel (toptan) olarak verilmiştir. Ona, Cebrail'den önce Kur'an'la acele edip ümmete mücmel (toplu) olarak sunma. Tafsil edilmediği (ayet ve sure şeklinde kısımlara bölünmediği) için senden kimse onu anlamaz, denilmiştir."[194]

Bunun düpedüz bir iftira ve düzmece olduğunu kalbinde zerre kadar imanı olan herkes kabul eder. Ama buna rağmen tasavvufçuların gözündeki perdeler bu gerçeği görmelerini engellemiştir. Bu kadar perde arasında bu iftiranın batıl olduğunu nasıl görecekler ki?! Onun için Yüce Allah'ın bu konuda buyurduklarını hatırlatmakta yarar vardır. Yüce Allah buyuruyor:

"Ona kuvvetlinin kuvvetlisi (Cebrail) öğretti ki, o aklında ve davranışında kamil bir melektir. Hemen kendi asli suretine girip doğruldu. İşte o zaman en yüksek ufuktaydı."[195] Apaçık ayetler! Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'i öğretenin Cebrail meleği olduğunu açık seçik anlatıyor. Cebrail Kur'an-ı Kerim'i getirmeden önce Hz. Muhammed'in bir bilgisi olmadığını ayan beyan söylüyor.

"Kafirler, 'Kur'an ona topluca indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz onu senin kalbine

---

192-Dr. Zeki Mübarek, a. g. e., 1/279.

193-Tâhâ, 114.

194-eş-Şa'ranî, el-Kibritu'l-Ahmer, 5; el-Yevakit ve'l-Cevahir hamişinde, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el Mısriyye Mısır h. 1307, İkinci baskı.

195-Necm,5-7.

iyice yerleştirmek için böyle (parça parça) indirdik ve onu tane tane okuduk. Onların sana karşı getirdikleri hiçbir mesel yoktur ki, sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim."[196]

Bunun aksini söyleyenler! Söylediklerinizde doğru ve elinizde bir belgeniz varsa getirin! Ama getiremezsiniz. O halde Hakkın sesine kulak veriniz:

"İşte böylece sana da emrimizle bir ruh (Kur'an'ı) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin."[197]

Yüce Allah buyuruyor: "Onlara apaçık ayetlerimiz okunduğu zaman Bize kavuşmayı beklemeyenler, "Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. De ki, onu kendiliğimden değiştirmek benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem, elbette büyük günün azabından korkarım. De ki, eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım. Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hala akıl erdiremiyor musunuz?"[198]

İbn Arabi ve izleyicilerinin vesveseleri ise Yüce Allah'ın kulu Muhammed hakkındaki bu sarih delillere tamamen aykırı bulunmaktadır.

Bilindiği gibi, müşrikler ve onların işbirlikçileri ehli kitap Hz. Peygamberi güç durumda bırakmak, insanlara müfteri ve yalancı göstermek gayretiyle ona birtakım sorular soruyor, kendisi de cevabını bilmediği için Cebrail'in gelip kendisine cevap vermesini bekliyor ve ondan sonra sorulara cevap veriyordu. Mesela, ruhu, ashab-ı kehf'i, Zülkarneyn'i kendisinden sormuşlardı. "De ki (kul)" diye başlayan ayetler bu halin açık bir ifadesidir. "Biz ancak Rabbi'nin emriyle ineriz. Önünüzde, arkanızda ve bunlar arasında olan herşey O'na aittir. Senin Rabbin unutkan değildir."[199] ayetinde Rasulullah'ın vahiy konusundaki konumunu açıkça belirtilmektedir.

Tekrar soruyoruz: Hz. Peygamber vahiy gelmeden önce Kur'an'ı bilmiş olsaydı, bütün bu sorulara hemen cevap veremez miydi? Biliyor idiyse neden sorulara cevap vermedi? Cevap vermedi, çünkü cevabı bilmiyordu. Ama İbn Arabi bütün bu delilleri duymamazlıktan gelerek hurafesini ortaya atmakta, o da kuru otlarda ateşin yayıldığı gibi süratle tasavvufçular arasında yayılmakta, Şarani'nin kitaplara yazdığı ve taklitçilerin dillerine doladığı bir din haline gelmektedir.

Tasavvufçuların inandıkları ve dillerine doladıkları konulardan biri de,

196-Furkan,32-33.
197-Şura,52.
198-Yunus,15-16.
199-Meryem,64.

herşeyin Muhammed'in nurundan meydana geldiği mitolojisidir. Meşhurlarından Abdulaziz ed-Debbağ bunu şöyle dile getirmektedir:

"Arş ve ferşiyle, yer ve gökleriyle, cennet ve perdeleriyle, alt ve üstleriyle ne varsa, hepsi bir araya getirilip bakıldığında Muhammed'in nurundan bir parça olduğu görülür. Muhammed'in bütün nuru bir araya getirilip Arşa konulsa, arş erir, arşı örten yetmiş kat perdeye yöneltilirse, parçalanırlar. Bütün yaratıklar bir araya getirilip o büyük nura tutulsa, hepsi dökülür ve dağılırlar."[200]

Ticani tarikatının mensuplarından biri de bunu şöyle ifade etmektedir: "Muhammed'in nuru yaratıldığı zaman, taayyun eden kainatta dağılmadan önce bütün peygamberlerin ve evliyanın ruhları ehadi bir bütünlükle bu Muhammedi nurda toplanmıştı. Bu da birinci akıl mertebesinde olmuştur."[201]

"el-Mustecira" ünvanlı kasidesinde el-Hulvani de şöyle der: "İnsanlar yok iken bütün varlıklardan önce, fert fert parlak bir nur olarak var etmiştir. Ondan sonra bütün yaratıklar senin yüce nurundan varlığını almıştır. Bu ne büyük bir şereftir! Onun için bütün yaratıklar bu dünyada ve daha çetin günde sana sığınır. Başlarına bir sıkıntı geldiği zaman, sadece insanların değil, diğer yaratıklar da dahil, hepsinin sıkıntısını giderirsin. Bana cömertlik yap, şüphesiz Rahman'ın hazineleri sağ elindedir. Ve sen dağıtanların en cömerTisin."[202]

Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Andolsun, biz insanı çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu emin ve sağlam bir karargahta bir nutfe haline getirdik."[203]

Şüphe yok ki Muhammed bir insandır. Rasulullah kendisi bunu belirtmektedir: "Melekler nurdan, cinler alevli ateşten ve Adem size anlatılan (çamur)dan yaratılmıştır."[204]

Rasulullah kendisinin yaratıldığı şeyden sözetmiş ve meleklerin nurdan yaratıldığını belirttiği halde kendisinin nurdan yaratıldığını söylememiştir. Yine insanların atası Hz. Adem'den sözetmiş ve Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi balçıktan yaratıldığını söylemiştir. Muhammed de Adem'in soyundandır. O halde tasavvufçuların hakikati Muhammediyyesi kime aittir?!

Kur'an-ı Kerim'den tek başına şu ayet, tasavvufçuların bu hurafe için

---

200-Abdulaziz ed-Debbağ, el-İbriz, 2/84.

201-Ömer İbn Said el-Funi, Rimahu Hizbi'r-Rahim, 14'den naklen Abdurrahman el-Vekil, a. g. e. 87. Felsefedeki akılların tasnifinin etkisi burada açıkça görülmektedir.

202-Ahmed Abdulmunim el-Hulvani, Risale, 14'den naklen Abdurrahman el-Vekil a. g. e., 87.

203-Mü'minun, 12

204-Muslim, Zühd, 60; Ahmed ibni Hanbel, 6/153, 168.

diktikleri bütün putları yıkmaya yeterlidir. Yüce Allah: "Bu işte senin yapacağın hiçbir şey yoktur."[205] buyuruyor. "Şey" kelimesi Arapça'da genellik ve kapsamlılık yönüden en geniş ve kapsamlı bir kelimedir. Hatta bazıları onun mevcut olan ve olmayanı kapsadığını bile söylemiştir. Nitekim İbn Arabi, bunun delaletini o kadar genişletmektedir ki, zihinsel tasavvurları bile kapsadığını belirtmektedir. Üstelik ayette "şey" kelimesi olumsuz bir cümlede nekre (belirsiz) olarak gelmiş, böylece kapsam ve genelliği daha da büyümüştür. Bütün bu kapsam ve genellikle Hz. Muhammed'in elinde hiçbir şeyin bulunmadığını ifade etmektedir.

Bir de şu ayete bakalım:

"De ki, ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım ve ben apaçık bir uyarıcıyım."[206]

Muhammed diğer peygamberlerden farklı ve onların ilki olmadığına göre, acaba tasavvufçular onun hakkında inandıklarını diğer peygamberler hakkında da inanıyorlar mı?

Yüce Allah'ın peygamberine şu hitabını da düşünelim:

"De ki, doğrusu ben size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sahibim. De ki, gerçekten beni Allah'a karşı kimse himaye edemez. Ondan başka sığınacak kimse de bulamam."[207]

Kur'an'ın açıkladığı gerçekler ve ortaya koyduğu hidayet budur. Bunu, tasavvufçuların her şeyin Muhammed'in nurundan yaratıldığı uydurmalarıyla karşılaştırınız. Göreceksiniz ki, Allah'ın gösterdiği gerçekler ve insanlara gösterdiği yol ile tasavvufçuların uydurduğu hurafeler arasında hiç mi hiç bir ilişki ve yakınlık yoktur.

Tasavvufçuların anlayışında Muhammed işte budur. Ama peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'i Yüce Allah bize şöyle tanıtır:

"De ki, ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyedilmektedir."[208]

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir."[209]

"Kafirler aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da "bu şaşılacak birşeydir" dediler."[210]

"Ümmiler arasından kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur."[211]

205-Al-i İmran,128.
206-137. Ahkaf,9.
207-Cin,21-22.
208-Kehf,110.
209-Al-i İmran,145.
210-Kaf,2.
211-Cuma,2.

"Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra şüphesiz siz de kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız."[212]

Onlar "Sen, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmıyacağız veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı, öyleki içlerinden gürül gürül ırmaklar akmalı yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri şahit getirmelisin, yahut altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın, bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayacağız, dediler" Bütün bu isteklere ve şartlar koşmalarına karşılık Hz. Peygamberin cevabına bakınız: "De ki Rabbimi tenzih ederim, ben sadece insan bir elçiyim."[213]

Hz. Peygamberin uluhiyetle yahut Allah'ın zatından veya sıfatlarından meydana gelmekle bir ilişkisinin bulunmadığını, onun ancak kulu ve elçisi olduğunu belirten pek çok ayetler bulunmaktadır.

Bütün bunlar ve Kur'an-ı Kerim'in diğer bütün ayetlerinde acaba Muhammed'in Allah'lıkla, ilk yaratık olmakla yahut Allah'ın ruhundan veya nurundan yaratılmış olmakla veya Allah'ın şu veya bu şekilde tecellisi, tayyunu veya görünümü olmakla bir ilgisi olduğunu gösteren birşey var mıdır? Bu ayetlerin tümünde Muhammed'in Allah'ın kulu ve rasulü olduğu, diğer insanlar gibi sonradan yaratıldığı ve öleceği anlatılmıyor mu?

Biliyoruz ki Abdulmuttalib'in oğlu Abdullah, Vehb'in kızı Amine ile evlenmiş ve bunların da Muhammed adında bir çocukları dünyaya gelmiştir. Muhammed iyilik, temizlik, şeref ve güzel terbiye ile yetişmiş, çocukluğu aydın olduğu gibi gençliği ve delikanlılığı da tertemizdir. Gençliğine ve delikanlılığına herhangi bir leke veya şüphe düşmemiş, heva ve hevesleri onu karanlık yollara yahut haram fiillere götürmemiştir. Bütün dünyası sabah ve akşamıyla, seher ve yatsısıyla bütün vakitleri Allah'a kulluk ile tertemiz geçmiştir.

Hayatta çobanlık yapmış, ticaret yapmıştır. Her ikisinde de salih ve güçlü bir ferd olarak ideal örnek olmuştur. Takva ile korunan emanet, bütün dünya işlerinin yürütüldüğü seraba hikmet, emanet bilinciyle hakkı ve görevi kutsallaştıran gözetme ile görevini yapmıştır. Hayatının bütün aşamalarında edep ve ahlakta, akli hikmet ve duygu üstünlüğünde, düşünce üstünlüğü, irade kuvveti, kararlılıkta, yüce şeref ve izzette, insaf ve merhamette, diğer gamlık ve hayırseverlikte, tolerans ve güzel muamelede eşsiz bir örnekti. Kalbini sadece Allah sevgisiyle doldurmuş, iradesini daima hayra yöneltmiş, duygularını her zaman yüceliğe ve düşüncesini Allah'ın rızası-

212-Zümer,30-31.
213-İsra,91-94.

nı kazanacak şeylere çevirmiştir. Mertlik ve cömertlikte, Allah'ın kendisine verdiği bütün nimetlerde eli açık ve gönlü zengindi. Sadece hak için kızmış, sadece kötülük ve günahlardan çekinmiş, yalnızca Allah'ın vereceklerine heves etmiştir. Yüce Allah onu peygamberlerin sonuncusu olarak seçmiştir. Allah yolunda cihadın tam anlamıyla cihad etmiş, Allah'ın kendisine indirdiklerinin tümünü insanlara tebliğ etmiş, Yüce Allah da buna şahit olmuştur. Allah'ın sözü üstün olduktan ve kafirlerin mağlubiyeti gerçekleştikten sonra Rabbine kavuşmuştur.

Hz. Peygamberin hayatında belirgin çizgiler olarak bunları görüyoruz ve kendimize rehber ediniyoruz. Gerçek böyleyken, söyleyin bakalım, hakikat-ı Muhammediyye uydurmasını nasıl yakıştırıyorsunuz? Başlangıcı karanlık ve ne idüğü karanlık olan bu tasavvuf mitolojisini nereden uyduruyorsunuz? Bu efsanenin anası kim, babası kim? Neden yaratılmış ve kime gönderilmiştir. Size getiren bir melek veya peygamber midir? Yoksa zihinlerinize sokan şeytan-ı ekber midir?

Tasavvuçular Muhammed(s)'in durumunun Allah'ın durumunun aynısı olduğunu iddia ederler. Hiç böyle birşey olur mu? diyeceksiniz. İşte size onların sözleri:

> "Bütün tasarruflarında Muhammed'in durumu Allah'ın durumu gibidir. Alemde Muhammed'den başka yoktur", "Hakikatinin sonu bilinmez ve nihayeti idrak edilmez. O, iman ettiğimiz gayptendir. ", "Beşeriyyeti salt nur olduğu için onun artıkları (gaita ve idrarı) tertemiz ve mukaddesti. Vücudunun diğer cisimleri gibi gölgesi yoktu. Adem'e üfürülen Allah'ın ruhundan kastedilen, bu Muhammedî nurdur. Allah'ın ruhu Muhammed'in nurudur."[214]

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i makamlarının en şereflisi, en kalıcısı, etki ve gaye bakımından en önemlisi olan ubudiyet sıfatıyla nitelemekte ve "Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. " buyurmaktadır. En büyük yüceliğin zirvesine çıktığı ve en kalıcı hatıralarla dolduğu o mübarek gecede Yüce Rabbi onu katıksız kullukla nitelemekte ve "kulunu" diye anmaktadır.

Bunun yerine "Muhammed'i götürdü" denilseydi, Allah bilir, tasavvufçular bunu basamak yaparak ne bidatlar ortaya atarlardı! Böyle birşey olsaydı, tasavvufçular, kelimelerden dağıtacak güçlü nuru bulamayan ne fitneler alevlendirir ve şirkler koşarlardı! Allah bilir, "Muhammed ne bir beşer, ne de bir kuldur, kudretine bütün ufukların musahhar olduğu, uçsuz bucaksız fezaların kuvvetine müyesser bulunduğu ilahi bir ruhtur" der çıkarlardı.

214-Muhammed Bahauddin el-Baytar, en-Nefehatu'l-Akdesiyye, 9, 11, 13'den naklen. Abdurrahman el-Vekil, a. g. e, 77.

Onun için ayette "kulu" kelimesi, bütün şüpheleri dağıtan ve fitnesiyle akılları olmadık vehimlere kaptıran bütün zanları yok eden hakkın parlak delili olmuştur. Hz. Muhammed'in kendisine vahiy gelen ve beşerden başka birşey olmadığını ispat eden Rabbani bir delil olarak gelmiştir. Yüce Allah, onu davet makamında iken de kul olarak nitelemekte ve şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın kulu, O'na davet edince, neredeyse üzerine üşüşeceklerdi"[215]

Ayette "kul" kelimesinin "Allah" kelimesine tamlanan olmasını düşünün. Muhammed'in kul oluşu ile Yüce Allah'ın uluhiyyet ve rububiyyetiyle bir ilişkisinin bulunmadığı açık gerçeği, bütün zihinleri doldurmakta ve akıllara gelebilecek bütün şüpheler böylece dağıtılmaktadır.

Yine Yüce Allah, Hz. Muhammed'i kul olarak nitelemekte ve Kur'an'a inanmayanlara meydan okuduğu bir makamda onun ancak bir kul ve bir insan olduğu gerçeğini şu ayet açık bir delil olarak ortaya koymaktadır: "Kulumuza indirdiğimizden şüpheniz varsa, onun benzeri bir sûre getirin."[216]

Bunlardan başka Hz. Muhammed'in kendisi de bize yol işaretleri dikmekte ve ışıklar koyarak haktan sapmamızı yahut yoldan çıkmamızı önlemektedir. Aşırı sevgi taşkınlığıyla ölçüyü kaybetmemek için bize rehberlik etmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı abartarak övdükleri gibi beni abartarak övmeyiniz. Ben ancak bir kulum . Allah'ın kulu ve rasulü, deyiniz."[217]

Bugüne kadar mü'minlerin kalpleri Muhammed'in sevgisi ve büyüklüğüyle dolu olmuş, ancak bu ölçüyü, haktan sapanlar dışında, hiçbir zaman gözardı etmemiş ve Allah'ın sıfatlarını ona vermeye yeltenmemişlerdir.

Kulun sevgisinin en açık ifadesi olan namazda Rasulullah, Allah'ın emrini bize öğreterek Muhammed'in Allah'ın kulu ve rasulü olduğuna şahadet etmemizi istemiştir. Ama kimi tasavvufçular ne olursa olsun, bu gerçeğin yalan ve yanlış olduğunu söylemekte ısrar ederek Allah'ı ve Rasulünü yalanlamaya çalışmakta ve Muhammed'in Allah'ın kulu değil, belki Allah'ın, ruhu, nuru, ilk taayyunu, insan-ı kamili, hatta kendisi olduğunu iftira etmektedirler.

Mü'minlerin, Hz. Muhammed hakkında inançları şudur: O bizim gibi bir insandır, diğer insanlardan farklı olarak ona vahiy gelmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, peygamberlik özellikleri ve gerekleri dışında Muhammed diğer insanlar gibi bir insandır. Onlar için sözkonusu olan bütün şeyler onun için de sözkonusudur.

215-Cin,19.

216-Bakara,23.

217-Buhari,Enbiya 48.

Kur'an, cahil ve okur-yazar olmayanlara bile kapalı kalmayacak şekilde bunu açık seçik belirtmekte ve hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Şöyle buyurmaktadır: "De ki, ben ancak sizin gibi bir insanım, ilahınızın ancak tek ilah olduğu bana vahyediliyor."[218]

Son derece açık seçik, net ve sağlam, hikmet ve belağat dolu bir üslup içinde sunulan hak, hikmet ve hidayet! Mü'minin kesin inancına arız olacak en ufak bir şüpheye bile yer bırakmamakta, ayetin manasını bozabilecek en ufak bir gizlilik veya kapalılık bulunmamaktadır. "Sizin gibi bir insan" sözünü düşünen herkes, yüce Allah'ın hikmetinin etrafındaki herşeyi doldurduğunu ve iman edilmesi vacip olan hakka ilettiğini görür. Zira bizim insan oluşumuzu, Hz. Muhammed'in insan oluşunu ölçeceğimiz ölçü yapmakta ve "Sizin gibi bir insan" demektedir. Böylece bu tertemiz ve sevimli insanın sevgisinde aşırılığa kaymamız ve onu beşerüstü bir kimlikle tevehhüm etmemiz önlenmiş bulunmaktadır. Böylece gerçeğinde bizim beşeriyetimizden farklı bir yaratılışı olduğu yahut onda herhangi bir şekilde uluhiyyetin bir özelliğinin bulunduğunu tevehhüm etmemek için tedbir alınmış olmaktadır. Künhünü kavramadığımız ve ancak birtek kişide gerçekleştiğini tevehhüm edeceğimiz birtakım düşüncelerin zihnimize gelmesi önlenmektedir.

Bunu ifade etmek için belki: "De ki, ben insanım" yahut "Siz benim gibi insansınız" denilebilirdi. Ama Alim ve Hakim, Habir ve Basir olan yüce Allah, Hz. Muhammed'in kimliğini ve beşeriyyetini bizim sahip olduğumuz ve bildiğimiz beşeriyyetle bize tarif etmek istemiş, bu beşeriyetin taşıdığı bütün duygu ve güdüler, kıymet ve değerlere sahip bizim gibi bir insan olduğunu anlatmayı dilemiştir. Bu beşeriyetin başlangıcını ve sonunu, sevgi ve nefretini, kısaca bütün olumlu ve olumsuz yönlerini biliyoruz. Onun için yüce Allah, Hz. Muhammed'in beşeriyetini bize benzeterek bizlere anlatmıştır.

Ancak Hz. Muhammed'in beşeriyyeti Allah'ın kendisine verdiği hidayetle O'na kesin iman ile inanmış, üzerindeki hak ve şükür borcunu kamilen yerine getirmiş, en yüce insani üstünlüğün zirvesine çıkmış ve eşsiz en üstün parlayan yıldız olmuştur. İnsanlar arasında katıksız tevhidin en üstün ufkuna çıkmış, günah dürtüsü onu saptırmadığı gibi, haram güdüsü de onu yoldan çıkarmamıştır. Çünkü Hz. Muhammed sadece Allah'ı kendine rab edinmiş, ona daveti ve hoşnutluğunu kazanmayı cihad ve mücadelesinin hedefi, dünya hayatının yüce gayesi ve şaşmaz ekseni yapmıştır.

Yüce Allah, "Bu ne biçim peygamber ki, yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor"[219] diyen müşriklerin sapıttıklarını ve doğruyu bulamadıklarını belirt-

218-Kehf,110.
219-Furkan,7.

mektedir. Bundan da anlıyoruz ki, müşriklerin yadırgadıkları bu durum, insanlar hakkında Yüce Allah'ın takdir ettiği bir şeydir. İnsan olmak da peygamberlik makamına hiçbir şekilde gölge düşürmemektedir. Çünkü herşeyden önce peygamber bir insandır. İnsanlar da yemek yer ve çarşılarda yürürler.

Yine yüce Allah'ın bütün peygamberlerini nitelediği şu hükmüne bakalım: "Biz onları yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık. Onlar ebedi de değillerdir."[220] "Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamerler de istisnasız yemek yerler, çarşılarda yürürlerdi."[221] Bu ayetleri düşünelim ve Muhammed(s)'in dünyada ebedi kalacak hayatın yıldızı olduğunu iddia eden ve pisliklerinin tertemiz ve kutsal, Rabbani nurun parıltıları olduğunu iftira edenlerin yalanlarını yüzlerine vuralım. Onların iddia ettiği yahut iftira ettiği gibi olsaydı, o zaman Hz. Muhammed, neden abdest alır veya teyemmüm yapardı. Neden yıkanır ve temizlenirdi?

Yine, Yüce Allah'ın peygamberine olan şu hitabını düşünelim: "Şüphesiz öleceksin ve onlar da öleceklerdir."[222] Hz. Peygamberi nölümü belirtildikten sonra bizlerin de ölümü belirtilmiştir. Bundan da anlıyoruz ki, hakkımızda kararlaştırılan ölüm, Hz. Peygamber hakkında kararlaştırılan ölümün aynısıdır. Bütün bunlar apaçık ve seçik olduğu halde Muhammed'in ölümünün sonsuz hayat olduğunu söyleyenler, söze anlamının tam zıddı mana verenler yahut saçma manalar yükleyerek hakla batılı karıştıranlardır. İşin tuhaf yanı, bu gibilerin saf müslümanlara en büyük veli, yüce kutup ve müslümanlık örneği olarak gösterilmesidir.

Tasavvufçular şöyle derler: "Muhammed ruhu ve cesediyle her yerde ve her mecliste hazır bulunur, yerde ve göklerde dilediği zaman tasarruf eder ve dolaşır. Şimdi de ölmeden önceki durumunda olup onda hiçbir değişiklik meydana gelmemiştir."[223]

Tasavvufçuların bu inancına karşılık Yüce Allah'ın şu ayetlerine bakalım: "Müşrikler sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnad etmen için seni neredeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve o zaman seni candan dost kabul edeceklerdi. Şayet seni sabit kılmasaydık, gerçekten neredeyse onlara az olsun meyledecektin. Ama o zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün katmerli azabını tattırırdık, sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın."[224]

220-Enbiya,8.

221-Furkan,25.

222-Zumer,30.

223-Abdurrahman el-Vekil, Hazihi Hiye's-Sufiyye, 81, Ömer ibn Said, a. g. e., 1/219'dan naklen. el-Cili'nin "Muhammed istediği surette görünme imkanına sahiptir" sözünü biliyoruz. Nitekim onu kendi şeyhi el-Cıbırti suretinde gördüğünü,eş-Şibli suretinde göründüğü ve müridinin de onu tanıdığını da söylemektedir. Bkz. el-İsanu'l-Kamil,2/46

224-İsra,73-75.

Kahhar ve Cabbar olan yüce Allah'ın tehdidi! Bu tehdit bir tanrının kendisi veya benzeri bir tanrı için midir? Yoksa yerin ve göklerin hakimi, kahhar ve muktedir olan Allah'ın en şerefli kuluna bir tehdidi midir? Muhammed, rububiyyet ve uluhiyyette -tasavvufçuların iddia ettiği gibi- Allah'ın ortağı olsaydı, veya uluhiyyet nitelikleri olsaydı, nefsi korku ve dehşetle dolduran, tüyleri ürperten böyle bir tehditle onu uyarır, çizdiği sınırları bir an ve bir kıl kadar aşmamasını ister miydi? Allah'ın bir mü'mini yardımcısız bırakmak ve hem dünyada hem ahirette katmerli azaba uğratmakla tehdit etmesinden daha acıklı ve çetin bir azap düşünülebilir mi?

Hz. Muhammed'i tanrılaştıran yahut Allah'ın zatından yaratıldığını iftira edenler, söyler misiniz! Allah'ın kendi kendini tehdit etmesi, dünya ve ahiret azabını katmerli bir şekilde kendine tattıracağını söylemesi, kendi kendini yardımcısız ve dostsuz bırakmakla cezalandırmasını aklınız kabul ediyor mu?

Sonuç olarak, Hakikati Muhammediyye veya Nur-u Muhammedi nazariyesinin şeriattan hiçbir dayanağı yoktur. Çünkü Şeriat, Muhammed'in risaleti tebliğ etmek için Allah'ın seçtiği bir kul olduğunu söylerken, Muhammed'in hakikatinin Allah'ın zatından meydana geldiği ve diğer varlıkların da müteselsil olarak Muhammed'den ortaya çıktığı, tasavvufi anlayışla Muhammed'in insan-ı kamil olduğunu kesinlikle kabul etmez.

IV- İNSAN-I KAMİL NEDİR?

Vahdeti vücud felsefesinin yan ürünü olarak üretilen *İnsan-ı Kamil* terimi, Kur'an ve Sünnetin kullandığı bir terim değildir. Felsefi tasavvufun vahdeti vucud, vahdeti şuhud, Hakikati Muhammediyye nazariyeleri gibi mitolojik nazariyelerinden biridir.

Oryantalist Nicholson'a göre bu terimi ilk defa kullanan İbn Arabi'dir. İbn Arabi ve Celaleddin er-Rumi yolu ile bu terim tasavvufi Türk tarikatlarına girmiştir.[225]

Ebu'l-Ala Afifi'ye göre bu terimi İbn Arabi, İhvanı Safa felsefesinden almıştır. İnsan-ı kamil terimi, İhvanı Safa'nın risalelerinde geçen "İnsanı Fazıl" teriminin kopyasıdır. İhvanı Safa, eksikliklerden uzak ve birbiriyle kenetlenmiş ruhani bir toplum için "Faziletli Ruhani Şehir" niteliklerini kullanırken, kendilerine de "Faziletliler" adını vermişlerdir.[226] Tasav-

225-Kamil Mustafa eş-Şeybi,a. g. e. 2/163,Nicholson,Dırasat fi't-Tasavvufi'l-İslami (İngilizce), 76'dan naklen

226-eş-Şeybi,a. g. e. 2/164,Resailu İhvani's-Safa,4/220'den naklen

vufçular da ermişlerine "Kümmel" adını vermektedirler.[227]

İbn Arabi, Faziletli Şehir düşüncesini, İsmailiyye fırkasının ele aldığı tarzda ele almış ve sahiplerinin ondan daha aşağısına razı olmadıkları kamil ve faziletli altın şehir olarak nitelemiştir.[228]

Şöyle bir soru akla gelmektedir; İbn Arabi insan-ı fazıl teriminin yerine neden İnsan-ı kamil terimini kullanmıştır? Öyle anlaşılıyor ki Şia'dan mutedil İsna Aşeriyye ve İsmailiyye fırkasından aldığı tasavvufi ruhani bu anlayışı, Zeydiyye'nin kullandığı anlayıştan ayrı tutmak için bu yola başvurmuştur. Bilindiği gibi Zeydiyye hilafette liyakati belirtmek için en faziletli (Efdal) ve faziletli (mafdul) terimlerini kullanmış, birincisiyle Hz. Ali'yi, ikincisiyle de Hz. Ebu Bekr'i kastetmiş ve en üstünü bulunurken üstün olanın da halife olabileceğini söylemiştir. Nitekim İbn Arabi üstünlüğün niteliğini belirtmeğe çalışırken aynı terimleri kullanmıştır.[229] Onun için İbn Arabi İnsanı kamil terimini bulmuş, böylece İnsanı kamil nazariyesi İbn Arabi'nin tasavvuf felsefesinin unsurlarından biri olmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi İbn Arabi'nin insan-ı kamil terimi, İsmaliyye fırkasının ürünü olan İhvanı Safa Risalelerinde geçen ve hem İbn Arabi, hem diğer tasavvufçular tarafından Hz. Peygamber için kullanılan İnsanı Fazıl teriminin kopyasından başka bir şey değildir. Herhalde İhvanı Safa risalelerindeki İnsanı Fazıl teriminin kaynağı da Yunan felsefesidir. Nitekim İbn Nedim Yunan felsefesinin babası sayılan Aristo'yu nitelerken, bir filozof olarak faziletli, kamil ve tam faziletli sıfatlarıyla nitelemiştir.[230]

Bu söylenenlerin gerçeklik derecesi ne olursa olsun, insan-ı kamil teriminin Kur'an ve sünnetin terimi olmadığı ve salih selefin lugatında bu felsefi anlamıyla geçmediğini bilmemiz gerekir. İnsanı kamil teriminin kaynağına bu şekilde değindikten sonra şimdi de içeriğine bakalım.

Tasavvufçuların insan-ı kamil düşüncesini İbn Arabi'den[231] sonra Abdul-

---

227-Örnek olarak bakınız,el-Cili,el-İnsanu'l-Kamil,2/46

228-eş-Şeybi,a. g. e,2/164,Futuhatı Mekkiyye,1/448'den naklen

229-eş-Şeybi,a,g,e,2/164

230-eş-Şeybi,a. g. e. 2/165,İbn Nedim,el-Fihrist,246,Leipzig,1872'den naklen,Aristo felsefesinin İslam alemindeki temsilcilerinden Farabi'nin de Faziletli Şehir projesini biliyoruz. Bunun da düşünce kaynağı Aristo'nun kendisi olabilir.

231-İbn Arabi insan-ı kamil terimini sık sık kullanır. Ona göre insan-ı kamil Hz. Muhammed'dir. Şöyle ki; Allah kendini görecek ve seyredecek ayna mesabesinde bir varlık yaratmıştır. Adem o aynanın özü ve o suretin ruhu olup kamil insandır. Hem Allah'ın yansıması, hem de yaratılmış büyük insandır. Sonra onun ruhani ve hissi kuvvetleri olan melekler kendisinden yaratılmıştır. Diğer varlıklar da onun ruhundan var olmuştur. Allah açısından o gözdeki gözbebeğidir. Alemin ruhu odur. Bu Adem yeryüzünde Allah'ın halifesi ve kainatın koruyucusudur. Padişahın hazinelerini mühürleyen ve koruyan mühürdür. Alemde bu insan-ı kamil var oldukça alem koruma altındadır. Ne zaman ortadan kalkarsa dünya kalmaz ve ahiret olur. Bkz. Fususu'l-Hikem,Adem Fassı,2-9,Şevki Bey Matbaası,İstanbul,1287

kerim el-Cîlî, el-İnsanu'l-Kamil adlı eserinde bütün tuhaflıklarıyla açıklamıştır. el-Cîlî'ye göre insan-ı kamil, baştan başa bütün varlığın etrafında döndüğü kutuptur. Varlık yaratıldığından beri insan-ı kamil tektir ve tek kalacaktır. İnsanı kamilin kendine özgü bir hakikati vardır. Bununla beraber her çağda başka suretlerde, başka adlar altında görünür. Asıl kendi adı Muhammed'dir. Künyesi Ebu'l-Kasım, sıfatı Abdullah, lakabı Şemsuddin'dir. Asıl ismi budur ama dünya kurulduğundan beri çeşitli peygamberlerin suretinde görünen odur. Ta kiyamete kadar en büyük velide zuhur eden de odur. el-Cîlî, bu söylediklerinin tenasuhla bir ilgisinin olmadığını da belirtmeyi ihmal etmemektedir.

el-Cîlî, onu kendi şeyhi Şerefuddin İsmail el-Cıbırti şeklinde gördüğünü söylemektedir. Yani Hz. Peygamber o şekilde görünmüştür. Nitekim Şibli şeklinde de görünmüştür ve Şibli talebesine "Benim, Allah'ın Rasulü olduğuma şahitlik eder misin" demiş, arif olan talebesi de "Senin Allah'ın Rasulü olduğuna şahitlik ederim" cevabını vermiştir.

el-Cîlî'ye göre İnsanı kamil, Tanrının bütün isim ve sıfatlarına asaleten müstehaktır. İnsan-ı kamil, Hak'kın aynasıdır. Allah ismi nasıl hakkın aynası ise, insan-ı kamil de öyle Hakkın aynasıdır. Allah bütün isim ve sıfatlarını yalnız insan-ı kamilde görür.

İnsanı kamili her bakımdan Allah'ın aynı gören el-Cîlî'nin bu nazariyesine göre, insan-ı kamilin vucudundaki her şey, dünyada bulunan bir varlığa tekabül etmektedir. Dünyada ne varsa insanda da vardır. Varlığın özü insan-ı kamildir.[232]

"İnsan-ı kamilin letafeti ulvi varlıklara, kesafeti süfli varlıklara, kalbi arşa karşılıktır. Çünkü Peygamberimiz "Müminin kalbi Allah'ın arşıdır"[233] demiştir. İnayetiyle kürsiye, makamı ile sidretu'l-munteha'ya, aklıyla yüce kalem'e, nefsiyle levhi mahfuz'a, tabiatıyla unsurlara, kabiliyetiyle heyulaya, heykeliyle, havaya, re'yiyle atlas feleğine, müdrikesiyle yıldızlar feleğine, vehmiyle altıncı kat göğe, hemmiyle beşinci kat göğe, fehmiyle dördüncü kat göğe, hayaliyle üçüncü kat göğe, fikriyle ikinci kat göğe, hafızasıyla birinci kat göğe, dokunma kuvveleriyle zuhal'e, itici kuvveleriyle müşteri'ye, muharrike kuvveleriyle merih'e, bakıcı kevveleriyle güneş'e, tat alma duyularıyla zühre'ye, koklama duyusuyla utarit'e, işitme duyusuyla ay'a, harare-

232-Abdulkerim el-Cili,el-İnsanu'l-Kamil,2/44-48,el-Matbaatu'l-Ezheriyye,Kahire 1316, Cili'nin insan-ı kamil dediği Hz. Muhammed'in her surette ve özellikle bütün peygamberlerin suretinde görünmesinin tenasüh olup olmadığını kitapta onun görüşlerine değinirken belirtmiştik.

233-Sağani, bu hadisin uydurma olduğunu söylemektedir. Keşfu'l-Hafa,2/100,"Kalb,Allah'ın evidir" hadisleri de uydurmadır. Bkz. a. g. e. 2/99,"Adem su ve çamur halinde iken ben peygamber idim" hadisinin de uydurma olduğu belirtilmektedir.

tiyle ateş feleğine, hatıralarıyla meleklere, vesvesesiyle cin ve şeytanlara, hayvaniyetiyle hayvanlara, vurucu kuvvetiyle aslana, hile gücü ile tilkiye, aldatıcı gücü ile kurda, haset gücüyle maymuna, hırsıyla fareye karşılık olur."[234] Bu karşılık olma özellikleri vucudundaki idrar ve pisliklerine kadar devam etmektedir.

Süleyman Ateş'in deyişiyle, gülünç bir tarzda insanın her tarafı dünya varlıklarından birine benzetilmiştir. Bunlar mesnetsiz, hayali saçma görüşlerden başka bir şey değildir.[235] İnsanın bu tür saçmalıklara inanması için aklını bir yerlerde bırakması lazımdır.

Nicholson, insan-ı kamil konusunda el-Cîlî'nin sözlerini değerlendirerek şöyle demektedir:

"(Cîlî'ye göre) İnsan-ı kamil, alemin varlığının sebebi ve koruyucusu, bütün varlık feleklerinin etrafında döndüğü kutubdur. Allah onu ilahi lahut ve nasut zıt sıfatlarına uygun kendi suretinin bir örneği şeklinde yaratmıştır. el-Cîlînin ifadesine göre insanın gerçek tabiatı üçlüdür. Şöyle diyor:

Birdir dersen doğrudur, ikidir dersen o da doğrudur, gerçekten ikidir.

Hayır, üçlüdür dersen o da doğrudur. insan tabiatının hakikati budur.

İşte bu tam bir teslis inancıdır. İnsan-ı kamilin kesin olarak Muhammed olduğuna inanan bir müslümanın böyle bir inancı benimsemesi çok tuhaftır. Ancak şunu unutmamalıyız ki tasavvufçular Muhammed'i alem yaratılmadan önce var olan Allah'ın nuru yahut kelimesi olarak saymaktadırlar. Hatta alemin varlığı onun için olduğunu söylerler.[236] Bu ilahi kelime her devirde peygamberler veya evliya suretinde ortaya çıkar. Bilfiil kamil olanlar da ancak onlardır. Başkaları bilkuvve kamildirler."[237]

Celaleddin Rumi'nin insan-ı kamil anlayışını da İsmail Yakıt'ın, hurufilik örneği sergilediği *"Batı Düşüncesi ve Mevlana"* kitabından dinleyelim.

"Mesnevi'nin özellikle ilk onsekiz beytinde anlatılan ve işlenen Ney kavramı, aslında insanı ve onun ideal mahiyetini sembolize etmektedir. Bazı Mevlevi müfessirlere göre ney, doğrudan insan-ı kamildir. Kamışlıktan koparılarak yapılan ney, her nefeste ayrı düştüğü vatanını terennüm etmektedir. İnsan da geldiği ulvi alemin hasretini çekmektedir. Ruh, beden hapsinde bu ayrılığın ızdırabını yaşamakta ve her an geldiği vatanı, koparılıp uzaklaştırıldığı yeri özlemektedir. Şu halde ney metaforuyla anlatılmak is-

234-el-Cili, el-İnsanu'l-kamil,2/47-48,

235-Süleyman Ateş, İşari Tefsir Okulu,284

236-"Sen olmasaydın alemleri yaratılmazdım" uydurma hadisine işaret etmektedir.

237-Nicholson,fi't-Tasavvufi'l-İslami ve tarihihi, 87, Ter. Ebu'l-Ala Afifi,Mektebetu Lecneti't-Telif ve't-Terceme, Kahire, 1947

tenen, insanın bu alemdeki varoluşunun nedenini açıklayabilecek bir şekilde, birlik kamışından kesilmiş, kendi varlığından geçmiş, gerçek varlıkla var olmuş insan, yani insan-ı kamildir.

Eski Mesnevi şarihlerine göre ney, ebced hesabıyla da insanı, daha doğrusu kamil insanı vermektedir. Şöyle ki:Ebced hesabıyla Adem ile Havva'nın sayı değerleri toplamı 60'dır. Bu izdivaçtan doğan netice-i suret "Sin"dir. Nitekim Kur'an'da Yasin (=ey sin=ey insan=ey Muhammed) olarak tefsir edilmektedir. Sin'in sayı değeri 60'dır. Adem ile Havva kelimelerinin de 60'dır. Ney kelimesi de 60 etmektedir. Şu halde ney'den kasıt bazı mevlevi büyüklerince Adem ile Havva'dır. Neyistandan kasıt, cennet olmuş oluyor. Ney'in 60 etmesi,"Sin" harfinin de 60 etmesi ve sin'in de Hz. Muhammed'in ismi olması, ney=Muhammed veya insan-ı kamil şeklinde yorumlanmış ve sembol olmuştur."[238]

Mevlana ayrıca "ideal insanı" Tanrı ile yaratıklar arasında bir aracı olarak da görmektedir. Her ne kadar Tanrı mutlak olarak kendine yetse de, bilinmek ve görülmek aracı olarak[239] onun yeryüzündeki temsilcisi "halifesi"[240] insan-ı kamil olmuştur. O halde insan-ı kamil Tanrı usturlabıdır. (...)

Mevlana, ilahi tecelliler açısından da insanın tanrı usturlabı olduğunu devamla beyan etmektedir. Ulu tanrı insanı kendinden, bizzat bilgin, bilen ve bilgili kılmış olduğundan, insan kendi varlığının usturlabında zaman zaman tanrının tecellisini ve eşsiz güzelliğini parıltı halinde görür. O cemal hiçbir zaman bu aynada eksik olmaz. İşte insan-ı kamil bu usturlabı tam anlamıyla nefsinde gerçekleştiren ve kendi varlığında ilahi sıfatların tecellilerini görür. Tanrının lutfuyla dini, adeta onun gölgesidir. Mesneviden:

"Ne seninleyim, ne senden ayrıyım;a olgunluk sahibi, neliksiz, niteliksiz, sebepsiz, illetsiz, seninleyim ben. Balıklarız biz, yaşayış denizi sensin... A sıfatları güzel tanrı, lutfunla diriyiz biz. Halktan ayrılmış, hurma ağacının dibine varmış, ağacın gölgesinde uyuyan Tanrı gölgesi (=Hz. Ömer'i) seyret"[241]

Celaleddin Rumi'nin insan-ı kamil anlayışı da bu şekildedir. Görüldüğü gibi muğlak, bazan insan, bazan tanrının niteliklerine sahip, bazen yaratıl-

---

238-İsmail Yakıt,Batı Düşüncesi ve Mevlana,39-40,Ötüken,İstanbul 1993

239-İbn Arabi'nin "Bilinmek ve tanınmak için o bana muhtaç,yönetilmek ve tapınmak için ben ona muhtacım" diye seslendirdiği düşünce.

240-Kur'an'ın hiçbir yerinde insanın Allah'ın halifesi olduğu belirtilmemektedir. Kur'an,"sizi yer yüzünde halifeler yaptı" demektedir. İnsanın Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olması ve bu hilafetin Allah'a hilafet olması mümkün değildir. Çünkü Allah her an vardır,hay ve kayyumdur. Ona bir başkasının halife olması,yani yerine geçmesi ve işlerini görmesi sözkonusu değildir. İnsanların yer yüzündeki hilafeti,olsa olsa başka varlıklar veya nesillere hilafettir. İnsan, yer yüzünde Allah'tan emir alan ve imtihan olan bir varlıktır. Allah'ın adına iş görmesi diye birşey yoktur.

241-İsmail Yakıt,Batı Düşüncesi ve Mevlana,45-46

mış bir kul, bazen balığın denizde yaşadığı ve onunla hayat bulduğu gibi tanrıda yaşayan ve onunla hayat bulan bir yaratık!

Tasavvufçulardan Azizuddin Nesefi ise, insan-ı kamili şöyle tanımlamaktadır:

"Şimdi kamil insanın birçok ismi olup muhtelif isimler halinde zikredilmiştir. Hepsi de doğrudur. Kamil insana şeyh, önder, hadive mehdi derler. Bilgin, ergin, kamil ve mükemmel derler. İmam, halife, kutup ve sahibu'z-zaman derler. Cihanı gösteren kadeh (cam-ı cihanüma), dünyayı gösteren ayna, büyük tiryak ve en büyük iksir (iksir-i azam) derler. Ölüyü dirilten İsa derler, abı hayat içmiş= Hızır derler. Kuşların dilini bilen Süleyman derler. Bu kamil insan daima alemde vardır, birden fazla olmaz. Çünkü tüm mevcudatın bütünlüğü birtek şahıstadır. Kamil insan, o şahsın gönlüdür ve mevcudat gönülsüz olamaz. O halde kamil insan, daima alemde vardır ve gönül birden fazla olmaz. Bu durumda kamil insan, alemde birden fazla değildir. Alemde bilginler çoktur, ama gönül alem olduğuna göre, birden fazla değildir. Diğerleri mertebelerde olup, her biri bir mertebede bulunur. O alemin yeganesi, bu alemden göç edince başka biri onun mertebesine ulaşır ve alem gönülsüz kalmasın diye onun yerine oturur. (...)

Kamil insanın sahip olduğu kemali ve büyüklüğü duyduğuna göre, onun kudreti yoktur. Muradsızlıkla yaşar. Her şeye uyum sağlamakla zamanını geçirir. İlim ve ahlak yönünden mükemmeldir. Ancak kudret ve murad yönünden eksiktir."[242]

İran'da tasavvuf konusunda doktora çalışması yapan meşhur şair Muhammed İkbal ise, insan-ı kamilin Hz. Muhammed olduğu, Kur'an ahkamına sahip olarak kendisinin ideal ve kamil insan-ı kamil örneği olup benzerinin bulunmadığını söylemektedir. Her türlü hulul ve ittihad anlayışından tümüyle uzaktır. Sadece Allah'a olan sevgisi ve yakınlığı sözkonusudur. Bu yakınlığın hiçbir zaman Allah'ta fena bulması, onunla birleşmesi veya onda hulul etmesiyle bir ilgisi yoktur. Bu yakınlık, işrak felsefesinin söylediği gibi, kişinin varlığını Allah'ın varlığında ifna etmesi değildir. Aksine, sadece ahlakı ve fazileti ifade etmektedir. İnsanı kamil, kainatta fena olmaz veya O'nunla bütünleşmez. Aksine kainat onun emrinde ve hizmetinde olur. Halbuki, İslam alemindeki diğer insan-ı kamil anlayışlarının insanı tanrılaştırdığını, varlıkların varlığını nitelerken çelişkiler içinde yüzdüğünü görüyoruz, demektedir."[243]

Görüldüğü gibi, insan-ı kamil nazariyesinin İslami hiçbir dayanağı yok-

242-Azizuddin Nesefi,Tasavvufta İnsan Meselesi-İnsanı kamil,14,15,Dergah Yayınları,İstanbul 1990

243-Dr. Abdulkadir Mahmud,el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam,661,672,İkbal,Esraru İsbati'z-Zat ve Rumuzu Nefyi'z-Zat,,73-78, Ter. Abdulvahhab Azzam,The Development of Metaphysics in Persia,150'den naklen,

tur. Doğudan ve batıdan sızan felsefe ve kültürlerin bir ürünüdür. Tasavvuf tarihinde en bariz temsilcisi olan el-Cîlî'nin anlayışında insan-ı kamil olan Hz. Muhammed ve onun göründüğü diğer zatlar tam anlamıyla tanrının sahip olduğu niteliklere sahip kabul edilmekte ve insan-ı kamil ile Allah sanki aynı şeyin iki sureti gibi sunulmaktadır. Bu sözlerin abartma değil, gerçek olduğunu görmek isteyenlere, el-Cîlî'nin *"İnsan-ı Kamil"* kitabını okumalarını tavsiye ederiz.

V. VAHDET-İ VÜCUD İLE VAHDET-İ ŞUHUD

Vahdeti vucud anlayışı, İslam inancına aykırı küfür bir inançtır. Kaynağı, başta Yunan felsefesi ve panteizm olmak üzere İslam'a yabancı her türlü din ve felsefelerdir. İslam inancına aykırı olduğunu tevhid endişesi taşıyan bütün müslümanlar belirtmektedir.

Vahdeti vücud felsefesi Allah ile alemin aynı olduğunu, Allah ve alem ikiliğinin bulunmadığını söyleyerek alemde birliğin bulunduğunu iddia etmektedir. Allah'tan başka gördüğümüz varlıkların aslında Allah'ın birer görünümü olduğunu söyleyerek varlığın tekliği anlamındaki vahdeti vücud inancını ortaya koymaktadır.

Bu felsefeyi oluşturmak için İbn Arabi ve tabileri Kur'an ayetlerini heveslerine göre tahrif etmekte, peygamberleri yanlışlıklar yapmak ve davetlerini anlamamakla suçlayarak onlara hakaret etmektedir. İbn Arabi ve izleyicileri hakkındaki bu sözlerimizin bir iftira yahut haksız bir hüküm olmadığını göstermek için *"Fususu'l-Hikem"* kitabından Nuh Fassı'nı harfiyyen tercüme ederek vermek istiyoruz. İfadeleri birbirinden kopuk ve girift olduğu için anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla gerektiği yerlerde dipnotlarla açıklamalar yapacağız.

"Bil ki, hakikat ehline göre Allah'ı tenzih etmek onu tahdit ve takyit etme (sınırlandırma)nın kendisidir.[244] Onu tenzih eden kişi ya cahildir yahut edepsizlik etmektedir. Ama münezzeh olduğunu söyleyenlerden şeriata inananlar bununla yetinip başka bir şey söylemezlerse, farkında olmadan edepsizlik etmiş ve hem Hak'kı hem peygamberlerini yalanlamış olurlar.[245] Böyleleri yanıldığı halde isabet ettiğini

244-Yani, Allah başka varlıklara benzemez,demek edepsizlik olmaktadır. Halbuki Yüce Allah kendisi "Ona benzer hiçbir şey yoktur" (Şura,11) buyurmaktadır.

245-Şeriatlara inanmayan kafirlerin hükmü ise bellidir.

sanır.[246] Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayanlar gibidir. Halbuki ilahi şeriatların Allah'tan[247] önce genel olarak sözettiği, sonra bütün dillerde herkesin anlayışı oranında anlayacağı şekilde özel olarak sözettiği bilinmektedir.[248]

Şüphesiz Hak'kın her yaratıkta bir zuhuru vardır. O, her anlayışta zahir ve her anlayıştan batındır.[249] Ama Allah alemin sureti ve hüviyetidir, ve o zahir olanın adıdır, diyenlerin anlayışında açıktır. Nitekim mana yönünden O, zahir olan şeyin ruhudur. Böyle olunca, Hak batındır.[250] Alemin zahir olan suretlerine göre konumu, suretini (vücudunu) idare eden ruhun konumu gibidir.

Mesela, insanın ve tanımı yapılan her varlığın tanımında zahir ve batını alınır. Hak her tarif ile tanımlanır. Alemin suretleri (varlıkları-şekilleri) ise, sayılamıyacak ve zaptedilemeyecek kadar çoktur. Ondan her suretin tanımı, her alemdeki suretlerin bilinmesi oranında bilinebilir. Onun için Hak'kın tanımı bilinemez. Çünkü onun tanımı ancak her suretin tanımının bilinmesiyle bilinebilir. Her suretin bilinmesi de mümkün olmadığına göre Hak'kın tanımı da mümkün değildir[251]

Allah'ı tenzih etmeyip başka varlıklara benzediğini söyleyen (teşbih eden) de onu takyit ve tahdit etmiş (sınırlandırmış), onu bilmemiş olur. Ama Allah'ı hem tenzih hem teşbih ederek ikisiyle genel olarak niteleyen kişi onu tanımlamış sayılır. Genel olarak diyoruz; çünkü alemdeki bütün suretleri ihata etmek mümkün değildir. Tıpkı kendini ayrıntılı olarak değil de, genel olarak kişi tanımladığı gibi onu da genel olarak tanımlamış olur. Onun için Peygamber Hak'kın bilinmesini kişinin kendini bilmesine bağlayarak "Kendini bilen, Rabbini bilmiş olur"[252] demiştir. Allah da "Yakında ufuklarda ve kendilerinde ayetlerimizi onlara göstereceğiz"[253] demiştir. O, sen-

246-Yahut zararda olduğu halde kâr ettiğini sanır.

247-Tenzih ve teşbihi konusunda,

248-Yani,ilahi şeriatlar bazan havassın anlayışını düşünerek Allah'ı tenzih ile,bazan herkesin anlayacağı tarzda teşbih ile anlatmıştır.

249-Yani, Allah'ın hüviyeti ve niteliği anlayışlara göre değişmektedir. Kim nasıl anlıyorsa, Allah öyledir.

250-Zahir ve Batın Yüce Allah'ın güzel isimlerinden iki isimdir. Tasavvufçuların sapık anlayışlarıyla bir ilgisi yoktur. Allah, gerek indirdiği ayetlerle,gerekse alemde yarattığı varlıklarla varlığını kullarına bildirmiş ve göstermiş bulunmaktadır. Ancak kulların onun hakkında bilgisi, kendisinin ayetlerinde bildirdiği kadardır. Bildirmediği yönleri hakkında bilgileri yoktur. Gerek indirdiği ayetler ve gerekse yarattığı varlıklarla varlığının ve bildirdiği yönlerinin bilinmesi bakımından zahir, yani açıktır. Ama bildirmediği ve yaratıkların akıllarıyla bilmesi mümkün olmayan yönleri bakımından da kullara batındır,yani gizlidir. Özet olarak söylersek,varlığının ayetlerle bilindiği kadarıyla zahir,bilinmediği yönleriyle de batındır. Yani insanlar Allah'ın varlığını ve bildirdiği sıfatlarını biliyorlar. Bu yönden onlara zahirdir. Ama bildirmediği sıfatlarını bilmemektedirler. Bu yönden de onlara batındır. Tasavvufçuların bunu ruh ve beden şeklinde anlaması ve panteizm şeklinde açıklamalarıyla yakından uzaktan bir ilgisi bulunmamaktadır.

251-İbn Arabi şunu anlatmak istiyor; Alemdeki bütün varlıkların ruhu Allahtır. Alemde sayılamıyacak kadar varlık bulunduğu ve hepsinin tanımı yapılamadığından Allah'ın tanımı da yapılamaz. Çünkü alemdeki bütün varlıklar aynı zamanda Allah'ın görünümüdür. Böylece varlığın birliği sağlanmış ve Allah ile alem ikiliği de kalkmış olmaktadır.

252-Tasavvufun dayanaklarından olan bu söz hadis değil, uydurma bir şeydir. Yahya İbn Muaz er-Razi'nin sözü olduğu söylenir. Gerçi tasavvufçular İbn Arabi'nin bunu keşf yolu tesbit ettiğini söylemeyi de ihmal etmiyorlar. Bakınız , Keşfu'l-Hafa, 2/262,Men Arefe maddesi.

253-Fussilet, 53

sin. Ta ki bakanlar onun hak olduğunu anlasınlar. Çünkü sen onun suretisin, o da senin ruhundur. Sen onun için maddi varlık (cisim olan suret) gibisin, o da senin için vucudunun suretini idare eden ruh gibidir.[254]

Tanım senin zahir ve batınını (vucut ve ruhunu) kapsamaktadır. İdare eden ruh suretten ayrılınca, insan diye birşey kalmaz. Sadece insanın suretine benzeyen bir suret olarak anılır. Onunla tahta veya taş suretler arasında hiçbir fark kalmaz. Ona hakikat olarak değil, sadece mecaz olarak insan adı verilir.

Alemin suretlerinden Hak'kın yok olması asla mümkün değildir.[255] Böyle olunca, Allah hakkında uluhiyetin tanımı mecaz değil, hakikattır.[256] Tıpkı yaşayan insanın tanımında olduğu gibi.

İnsanın suretinin zahiri kendi diliyle ruhunu ve kendisini idare eden nefsini övdüğü gibi, aynı şekilde Allah da kendisini alemin suretinin tesbih etmesini sağlamıştır. Ancak alemdeki varlıkların onu tesbih etmelerini kavrayamıyoruz. Çünkü alemdeki suretleri ihata edemiyoruz. Hepsi Allah'ın dilleri olup Allah'ı övmektedir. Onun için "Hamd alemlerin Rabbı Allah'ındır" demiştir. Yani övmenin sonuçları ona racidir. Öven de, övülen de odur.[257] Şiir:

Allah'ı tenzih edersen, onu sınırlandırmış olursun,

Başka varlıklara benzetir (teşbih eder)sen, yine tahdit etmiş olursun.

Hem tenzih, hem teşbih edersen, doğruyu bulmuş olursun,[258]

Böylece bilgi bakımından imam ve üstad olursun.

Allah ayrı, varlıklar ayrıdır, diyen (ikiliğe kail olan), müşrik olur,

Allah - alem ikiliği yoktur diyen (birliğe kail olan), muvahhid olur.

Öveceksen, Allah'ı varlıklara benzetmekten sakın,

Tevhid edeceksen, onu tenzih etmekten de sakın.

254- Bütün varlıkların ruhunun Allah olduğunu söyleyerek onlara uluhiyet kılıfı giydiren, böylece alemde birliği sağladığını söyleyen bu anlayış Vahdet-i vücudun Panteizm olduğunu gösteren açık bir delil değil midir? İbn Arabi, ikiliği yoketmek için Allah'tan başka varlıkların varlığını inkar edemediğinden onlara Allah'ın ruhunu giydirmekte, böylece Allah'la beraber bütün varlıkların da Allah olduğunu söyleyerek birliğini sağladığını düşünmektedir.

255-Yani,insandan ruh çıkıp taş ve tahta gibi bir suretten ibaret kalabildiği halde,Allah'ın ruhunun alemdeki varlıklardan ayrılması mümkün değildir.

256-Yani, Allah'ın ilahlığı kendinden olup onun yerine ibadet edilen başka ilahlar gibi sahte değildir.

257-" Kendisi hem öven,hem övülen nasıl olur? derseniz,Ahmed Avni Konuk'un şu sözlerine bakınız:"Şu halde hâmid (öven) ve mahmûd (övülen) Hak olmuş olur. Zira bu suretlerde taayyun edip hamd eden Hak'tır ve suretlerin cümlesinin ruhu olduğu için mahmud olan yine Hak'tır. " Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,1/272,

258-Allahı tenzih ve teşbih etmek,yani varlıklara hem benzemediğini, hem benzediğini söylemek nasıl en doğru yol olur? diye sormayın. Çünkü bütün varlıkların suret (vucut) ve ruhlarının da Allah olduğunu yukarıda açıklamıştı. Bilindiği gibi Panteizme göre Allah bütün varlıklara sinmiş ve evrene dağılmıştır. İsterseniz bunu İbn Arabi'ye selat ve selam okuyan Ahmed Avni Konuk'tan dinleyelim:

"Yukarıda açıklandığı gibi uluhiyetin had ve tarifi, Hak'kın zahir ve batını birlikte alınmakla olur. Hak,alemin suretinin batını (ruhu) ve alemin sureti onun zahiridir. " Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,1/272-273, Vahdet-i vücudun Panteizm olduğunu gösteren bundan daha açık bir delil olur mu?

Sen O değilsin, hayır sen O'sun,

Sen O'nu işlerde mutlak ve mukayyet olarak görürsün.

Allah "Hiçbir şey onun gibi değildir" diyerek tenzih etmektedir. "O-işiten ve görendir" diyerek de teşbih etmektedir.[259] "Hiçbir şey onun gibi değildir"diyerek teşbih yapmış ve ikilik olduğunu söylemiştir.[260] "O, işiten ve görendir" diyerek de tenzih yapmış ve birlik olduğunu söylemiştir.

Nuh, kavmini davet ederken tenzih ve teşbihi birleştirerek davet etseydi, davetini kabul ederlerdi.[261] Onları açıkça davet etti. Sonra gizlice davet etti. Sonra, Rabbinize istiğfar edin, şüphesiz o çok bağışlayıcıdır, kavmimi gece gündüz davet ettim, ama davetim onları uzaklaşmaktan başka birşey kazandırmadı, dedi.

Allah'ı bilenler, Nuh'un kavmini yererken aslında övdüğünü ve davetinin furkandan ibaret kaldığı için Nuhun davetine kavminin icabet etmediğini anladılar. Halbuki mesele Kur'an'dır. Kur'an'da olanlar, onun içinde de olsalar, furkana kulak vermezler. Çünkü Kur'an, furkanı kapsar, ama furkan Kur'an'ı kapsamaz. Onun için kuran sadece Hz. Muhammed'e ve ümmetlerin en hayırlısı olup insanlar için çıkarılan onun ümmetine verilmiştir.[262]

259-"Hiçbir şey onun gibi değildir"derken başka varlıklara benzemekten tenzih ettiği,"O,gören ve işitendir" derken de varlıklara benzediğini söylemektedir. Çünkü onlar da görür ve işitirler. Yani Allah'ın sahip olduğu sıfatlara sahip bulunurlar.

260-İbn Arabi,Ayetin,başka varlıkların Allah'a benzediğini,ancak ona benzeyen varlıkların benzerinin bulunmadığını,böylece teşbihi (Allah ile varlıkların benzerliğini) kabul ettiğini savunmaktadır. Bkz. A. A. Konuk,a. g. e. 1/275

261-İbn Arabi,tenzih ve teşbih konusunu belirttikten sonra tek taraflı tenzih ve teşbih anlayışının yanlış olduğunu örneklendirmek için Hz. Nuh'un davetini örnek vermektedir. Hz. Nuh'un teşbih ederek anlatmayıp sadece tenzih yönü ile kavmine tebliğ ettiği için kavminin ona inanmadığı,halbuki taptıkları putların Allah'ın ruhu olduklarını anlatıp Allah'ın onlara hem benzediğini hem benzemediğini, onların şahsında Allah'a ibadet ettiklerini açıklasaydı davetini kabul etmiş olacaklarını söylemekte, böylece Hz. Nuh'un kavmini nasıl davet edeceğini bilmediği ve kafir kalmalarına sebep olduğunu anlatmaktadır.

262-Kur'an toplama ve birleştirme anlamındadır. Furkan ise,ayırma anlamındadır. Tasavvufçulara göre Kur'an, Allah'a teşbih ile yani Allah'ın hem varlıklara benzemekten münezzeh olduğunu, hem onlara benzediğini söyleyerek inanmak demektir. Furkan ise, Allah'ın varlıklara benzemediğine inanmak demektir.

Onlara göre,Allah'ın varlıklara hem benzediğini, hem benzemediğini,yani hem tenzihi hem teşbihi içerdiği için Kur'an'a Kur'an denilmiştir. Nuh'un daveti Allah'a tenzih ile inanmayı içerip teşbihi içermediği için kavmi ona karşı çıkmış,onun için daveti furkanda kalarak kurana geçmemiştir, demektedirler.

İbn Arabi şunu anlatmak istiyor: Nuh, Allah'ı tenzih ederek ondan başka bir şeye ibadet etmenin yanlış olduğunu söyledi. Halbuki onun kavminden Allahı bilenler,teşbihe inanıp putlarının Allah'ın görünümü ve ruhu olduklarını ,Nuh'un da bunu kavrayarak kendilerini aslında övdüğünü bildikleri için bu davete karşı geldiler ve putlarınızı bırakmayın,dediler. Üstelik putlara tapmakla aynı zamanda Allah'a taptıklarına inandıklarından tevbe ve istiğfarı gerektirecek bir günahlarının da bulunmadığını söylediler.

Kısaca, Allahı Nuh'tan daha iyi bildiklerini,hem tenzih,hem teşbih ile Allah'a inanıp ona taptıklarını Nuh bunu kavradığı için onları yererken aslında övdüğünü anladılar. Onun için yeni davetini kabul edecek bir durumun bulunmadığını söyleyerek red ettiler. Bunu Fusus kitabını takdis edenlerin kendileri söylemektedir;

"Velhasıl, Nuh kavmi kavlen (sözle) nebilerini inkar ettiler, fakat sanemleri (putları)nın mezahiri (görünümleri) ile vech-i mutlakı (Allah'ın yüzünü) örttükleri için fiilen icabet etmiş oldular... Muhakkikini ulema (tahkik sahibi alimler) cenabı Nuh'un davetinde Furkan olduğu için kavminin o davete icabet etmediğini de bildiler. Zira kesret(çokluk)tan vahdete (birliğe) ve teşbihten tenzihe davet,aynı Furkan'dır (Furkanın kendisidir),halbuki emr-i vucud Kur'andır,Furkan değildir" A. A. Konuk,a. g. e. 1/278

"Hiçbir şey onun gibi değildir" diyerek meseleyi bir şeyde toplanmıştır. Nuh, bu ayetin lafzına benzer bir ayet getirseydi, kavmi kendisine inanırdı. Çünkü ayette hem teşbih, hem tenzih vardır. Hatta bu birliktelik ayetin yarısında bile olmuştur.

Nuh, kavmini gece davet etti. Bu, akılları ve ruhaniyetleri bakımındandır. Çünkü bunlar gaybdır. Gündüz davet etti. Duyu ve hislerinin zahiri bakımından da davet itti. Ama"Hiçbir şey onun gibi değildir" ayetinde birleştirildiği gibi, tenzihi ve teşbihi birleştirmediğinden onların içi bu ayırımdan nefret etti ve davet onların daha çok uzaklaşmalarına sebep oldu.

Sonra, onların kapalı durumlarını açması (keşfetmesi) için değil, kendilerini bağışlaması için çağırdığını söyledi. Onlar da bu çağrısını anladılar. Onun için parmaklarıyla kulaklarını tıkadılar, elbiselerine büründüler. Bütün bunlar, kendilerini davet ettiği örtülü olmanın (setrin) suretidir. Onun için kavmi davetine kabul ile değil, fiil ile karşılık verdiler.[263]

"Hiçbir şey onun gibi değildir" ayeti hem benzerinin olduğunu kabul etmekte, hem de bu benzerin benzerinin bulunmadığını söylemektedir. Onun için Hz. Peygamber "Bana cevamiu'l-kelim verildi" demektedir.[264] Muhammed kavmini gece gündüz davet etmedi, bilakis gündüz içinde ve gece içinde gündüzleyin davet etti.[265]

Nuh, kavmi için hüküm vererek "Size gökten bol yağmurlar indirir" dedi. Bunlar, nazari itibar ve akli bilgiler olan anlamlar demektir. "Sizi mallarla destekler" dedi. Yani, sizi kendisine meylettirecek şeylerle destekler. Sizi kendisine meylettirirse, onda suretlerinizi görürsünüz. Sizden Hak'kı gördüğünü sanan kişi, arif değildir. Ama kendi kendini gördğünü anlayan kişi ariftir.[266] Onun için insanlar Allah'ı bilen ve Allah'ı bilmeyen diye ikiye ayrılmışlardır. "Çocuklarla destekler". Bu da fikri nazarlarının kendilerine meydana getirdiği şeydir.[267] Bu konu, düşüncenin bileceği birşey olmayıp ancak müşahede ile bilinir.

"Sadece zarar ettiler". Onların ticaretleri kar etmedi. Böylece sahip oldukları ve

---

263-Onları tenzih ve teşbihi birleştirerek değil, sadece tenzihle yahut sadece teşbihle davet ettiği için kavmi kendisinden uzak durdu. Halbuki putlara tapmakla batını açıdan onlara benzeyen Allah'a taptıklarını anlayıp teşbih ve tenzihi birleştirerek davet etseydi, kavmi kendisini anlar ve davetini kabul ederdi,demektedir. Bkz. A. A. Konuk,a. g. e. 1/282-283; Bali Şerhi, 73, Dersaadet, 1309, İstanbul,

264-Cevamiu'l-Kelim,az sözle çok anlam ifade etmek demektir. Yani,"Hiçbir şey onun benzeri değildir" ayetiyle Peygamber hem Allah'ın benzerinin olduğunu,hem de bu benzerin benzerinin bulunmadığını belirterek hem tenzih, hem de teşbih inancını bir cümlede toplayabildiğini ifade etmektedir.

265-Yani, Muhammed sadece tenzih yahut sadece teşbih (fark) ile değil,ikisini birleştirerek hem tenzih hem teşbih (cem')ile davet ettiği için insanlar davetini kabul ettiler.

266-Ne demek istediğini A. A. Konuk şöyle açıklamaktadır:"Sizden biriniz bu makamda gördüğü suretin kendi nefsi olduğunu ve Hak'kın aynasında kendini yahut kendi aynasında Hak'kı müşahede ettiğini bilse, o kimse ariftir", a. g. e. 1/284,Yani, kişi Allah'ın aynasında ve Allah kişinin aynasında görünmektedir. Bunu görenler de arif sayılırlar. Anlaşılıyor değil mi?!

267-Yani,çocuktan maksat,gerçek çocuk değil,düşünme ile elde edilen bilgidir. Yağmurdan maksat akli bilgiler olduğu gibi,çocuktan maksat da düşünmenin sağladığı bilgidir. İbn Arabi bu şekilde ayetlerin anlamlarını baştan beri tahrif etmektedir.

kendilerinin mülkü olduğunu hayal ettikleri şey de yok oldu. Halbuki "Üzerinde sizi halife yaptığı şeyden infak edin" denilen mülk Muhammedilerdedir. Nuh kavmi için ise,"Benim dışımda vekil edinmeyin" denilmektedir. Mülkün onlara ait olduğunu, ama bu mülkün üzerinde vekaletin Allah'a ait olduğunu belirtmiştir. Mülk Allah'ındır. Allah da onların vekilidir. Mülk onlarındır, ama bu istihlaf mülkü (halife bırakılan kişinin idare ettiği mülk)dür. Onun için Tirmizi'nin dediği gibi,[268] Allah Maliku'l-Mülk'dür.[269]

Büyük bir hile yaptılar. Çünkü Allah'a davet, davet edilen kişiye yapılan bir hiledir. Çünkü davet edilen kişi baştanberi Allah'tan ayrı değildir ki sonra ona davet edilsin. "Allah'a davet ediyorum"[270] sözü bilerek yapılan bir hiledir. Onun için Hz. Peygamberin işin tamamen Allah'ın elinde olduğunu söylemiştir. Nuh, kavmini hile yaparak davet ettiği için kavmi de ona büyük bir hile yaparak karşılık verdi.[271]

Fakat Muhammed geldi ve Allah'a davetin hüviyeti bakımından değil, isimleri bakımından olduğunu anladı ve "Muttakileri Rahman'a grup grup topladığımız gün" dedi. Muttakiler, kelimesinin başındaki tarif harfinden anlıyoruz ki alem ilahi bir ismin kuşatması altındadır ve bu isim onların muttaki olmasını gerektirmiştir.[272]

Kavmi hilelerinde "İlahlarınızı bırakmayın, Ved, Suva', Yeğus, Yeuk ve Nesr'i bı-

---

268-Bu Tirmizi,hadisçi Tirmizi değil,tasavvuftaki hatemu'l-evliya teorisinin fikir babası olan ve Hakim diye nitelenen tasavvufçu Tirmizi'dir.

269-Allah'ın Maliku'l-Mülk olduğunu Tirmizi değil,Allah'ın kendisi söylemektedir. Bkz. Ali İmran,26

270-Yusuf,108

271-Görüldüğü gibi İbn Arabi ve havarilerine göre peygamberlerin daveti insanlara yapılan bir hiledir. Nitekim Yusuf peygamber yukarıdaki ayette bu hilenin basiret üzere yapıldığını açıkça belirtmiştir. Ne dersiniz ey tasavvufçular!Peygamberlerin Allah'a ve hidayete olan davetlerini halka yapılan bir hile ve tuzak sayan İbn Arabi ve tabilerine hala hatemu'l-evliya diyecek misiniz?

İbn Arabi'nin sözlerini yanlış anlamadığımızı ve yanlış aktarmadığımızı göstermek için sözlerini şerhedenlerden ikisinin sözlerini de verelim;

"Yani Nuh (a. s.)ın davetine karşı,kavmi mekri azim ile mekr ettiler. Çünkü Allah'a davet,davet olunan için mekrdir. Esasen Davetullah (Allah'a davet), Allah'tan Allah'adır. Zira Allah davet eden ile davet olunanın aynıdır... (Çünkü) "Nerede olursanız o sizinle beraberdir" (Hadid,4) ayetinde belirtildiği gibi biz nerede olursak olalım Hak daima bizimle berabirdir. Binaenaleyh,Hak bidayette (başlangıçta) bizde madum (yok) değildir ki biz nihayette (daha sonra) ona davet olunalım" A. A. Konuk,a. g. e. 1/287

"İmdi,Nuh (a. s.),kavmini Hak'la beraber iken (yani Hak'ka bağlı oldukları halde) Hak'ka davet ettiği ve bu da bir mekr (hile) olduğu için ona karşı kavmi de mekri azim (büyük hile) yaptı. . . .

Yani dai ve med'uv şey-i vahid ve Hak med'uv ile beraber iken (Davet eden ve davet edilen aynı şey ve Allah davet edilenlerle beraber iken) Cenabı Nuh'un Allah'a daveti mekr olduğundan onların icabetleri dahi mekr ile oldu". A. A. Konuk,1/288

"Nuh kavmi büyük bir hile yaptılar. Çünkü peygamberlerin Allah'a davet etmeleri kavimlerine yapılan bir hiledir. Çünkü kendisine davet edilen Allah baştanberi yok değildir. O da taptıkları putlardır. Çünkü kimse Hak'kın varlığını ve rububiyeteni inkar etmiyor,sadece onun belirlenmesinde ve rububiyetinin verilmesinde yanlışlık yapılmıştır. Kimileri kendi şahıslarına,kimileri putlara veya başka şeylere rububiyeti verir. Peygamberler kavimlerini bunlara davet ederler. Bu da başlangıçtır. Bunlar zaten Hak'tan ayrı değildirler ki hidayete davet edilsinler". Bali Şerhi,79,İstanbul,1309

272-İbn Arabi mitolojisine göre hayatta alem Yüce Allah'ın şiddet ve dehşetin ifadesi olan Cebbar isminin altındadır. Onun için bu isim bütün alemin muttaki olmasını gerektirmiştir. Muttaki oldukları için de ahirette şefkatin ifadesi olan Rahman isminin altında toplanmaya davet edileceklerdir.

rakmayın" dediler. Çünkü onları biraktıkları taktirde, bıraktıkları oranda Hak'kı da bilmemiş olurlar. Zira tapılan her şeyde Hak'kın bir yüzü vardır. Onu bilenbilir, bilmeyen bilmez. Muhammediler hakkında "Rabbin sadece kendisine ibadet etmenizi kararlaştırdı" demektedir.

Alim olan kime ibadet edildiğini ve hangi surette ona ibadet edildiğini bilir.[273] Ayrım yapmak ve çokluk, maddi vucudun organları ve ruhani suretteki manevi kuvvetler gibidir. Onun için tapılan her mabudta ancak Allah'a ibadet edilmiştir. Onun için ibadet edenlerin en kötüsü, onda uluhiyet tahayyül eden kimsedir. Bu tahayyül olmasaydı, taşa ve başka şeylere tapılmazdı. Onun için onlara "Taptıklarınıza isim verin" demiştir. O taptıkları şeylerin isimlerini söyleseydiler taş, ağaç, yıldız diye adlandıracaklardı. Kime ibadet ettiniz? denilseydi, ilaha derlerdi. Allah'a ve ilaha demezlerdi. İbadet edenlerin en iyisi, taptığı şeyde uluhiyet tahayyül etmeyip "Bu, Allah'ın açığa çıkmışı (meclası)dır, yüceltilmesi gerekir" diyen ve ibadeti bir şeyle sınırlandırmayandır.[274] Ama tahayyül sahibi kötü abid, "Bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz" der. Ama alim olan üstün abid "İlahınız ancak birtek ilahtır" der. Onun için nerede zahir olursa, ona teslim olunuz ve tabiat ateşi sönmüş olup Allah'a gönül veren, tabiat demeyip ilah diyenlere müjde ver.

"Halbuki pekçok kişi saptırmışlardır". Yani bir olanın vucuh ve nisbetlerini saymada onları şaşırttılar. Kendilerine zulmeden ve seçilmiş olup kitaba varis olanlara artırma.[275]

Bu,(muktasıd ve sâbık) üçlüsünün ilkidir. Onu önce zikretmiştir. Sadece dalalet, yani şaşkınlık artar. Muhammedi şöyle der; "Hakkında şaşkınlığımı artır" .

Onlara ışık verdikçe ışıkta yürürler, ama sönünce, dikilir dururlar. Şaşkınlık içinde olan kişi olduğu yerde döner durur. Kısırdöngü hareketi eksenin etrafında olur ve ondan ayrılmaz. Ama uzun yolun yolcusu bir tarafa yönelir ve maksudun dışına çıkar. Hayal sahibinin içinde bulunduğu şeyi talep eder. Ona ulaşmak ister. Onun gayesi o hayaldir. Onun için Min - ila ve bu ikisi arasındaki şeye varır.[276]

273-Yani,putperestler arif oldukları için taptıkları putların aslında Allah'ın ortaya çıktığı şekiller olduklarını biliyorlar, onun için taptıkları putların Allah'ın görünen kendisi olduklarını bilerek onlara tapıyorlar. Bunu anlamayanlar,muvahhit cahillerdir.

274-İbn Arabi'nin ne demek istediğini isterseniz A. A. Konuk'tan sadeleştirerek verelim;"Fakat her görünümde ve bütün zerrelerde Hak'kı müşahade eden abidlerin en üstünü,o putlarda uluhiyeti tahayyül etmez,belki bu Allah'ın görünümü (meclası)dır,yüceltilmesi gerekir,der. Böylece o,Hak'kı mabudu, sınırlı ve belirli bir şeyle sınırlandırmaz. Çünkü bu abid,bütün eşya aynalarında Hak'kı müşahade eder. " A. A. Konuk,a. g. e. 1/296. Nuh kavminin arif olan putperestleri de putlarını Allah'ın birer görünümü (meclası) bildikleri için putlarınızı bırakmayın,dediler!

275-İbn Arabi her zamanki gibi ayeti tahrif etmektedir. Ayet "Kafirlere zarardan başka birşey artırma" derken,İbn Arabi onları seçilmiş ve kitaba varis olanlar olarak takdim etmektedir.

276-Arapçada bir yerden bir yere gitmeyi belirtmek için önce cer harfi Min getirilir, aradaki yerden sonra İla harfi getirilir. Onu anlatmak istemektedir.

Ama kısır döngü içinde olan kişinin bağlı kalacağı bir başlangıcı yoktur ki ona Min lazım olsun ve hedefi yoktur ki onun için İla ile hükmedilsin. Onun tam vucudu vardır ve kendisine cevamiu'l-kelim ve'l-hikem verilmiştir.

Kendilerini sevkeden günahlar sebebiyle Allah'ı bilme deryasına garkoldular. Bu derya da şaşkınlıktır. Böylece su pınarında ateşe atıldılar. Suyun ateşte olması "Denizler tutuşturulduğu zaman" sözü ile Muhammedilerde bulunmuştur. Fırına ateş verildiği zamanki gibi. Allah'tan başka kendilerine yardımcılar da bulamadılar. Bizzat Allah onun yardımcısı olmuş ve sonsuza kadar onda yok olmuşlardır. Onları tabiatın sahiline çıkarsaydı, bu üstün dereceden kendilerini indirirdi. Gerçi herşey Allah içindir, Allah iledir, hatta Allahtır.[277]

Nuh Rabbim, dedi. İlahi demedi. Çünkü rab sabit, ilah ise isimleri değişmektedir. Onun için o hergün bir durumdadır. Rab ismi ile telvinin sabitliğini belirtmek istedi.[278] Zira ondan başkasını kullanmak doğru olmaz. Yer yüzünde bırakma. Onların yerin içinde olmaları için beddua etmektedir. Muhammedi "İpi sarkıtırsanız Allah'ın üzerine düşer" demiştir. Yerde ve göklerde olanlar hepsi onundur. Yere gömülürsen, içinde olursun. O da senin zarfın olur. "Sizi ona döndürür ve tekrar ondan çıkarırız"

Toprağa iade etme ve ondan tekrar çıkarma ayrı ayrı şekiller olduğu için kafirler örtülü kalmak istediler, böylece elbiselerine bürünerek kulaklarını parmaklarıyla tıkadılar. Nuh bağışlamak icin onları davet etti. Bağışlamak örtmektir. Yer yüzünde kafirlerden hiçbir kimse bırakma, dedi.[279] Davet genel olduğu gibi yarar da genel olsun. Onları bırakırsan, kullarını saptırırlar. Yani onları şaşırtır ve kulluktan çıkararak içinde bulundukları rububiyetin sırlarına götürürler. Nefislerinde kul iken, kendilerini rabler olarak görürler. Onlar kul ve rablardır. Doğurmazlar. Yani facirden başkasını üretmez ve örtülü olan şeyi açığa çıkaran aşırı kafirden başkasını açığa çı-

---

277-Görüldüğü gibi İbn Arabi, her zaman yaptığı gibi ayetlerin anlamlarını tahrif etmektedir. Şerhedenlerin ifadelerine göre şunu söylemek istemektedir:Onlar Allah'a olan muhabbetlerinden kendilerini yok ettiler. Bunu yaparken varlıklardan kendilerine bir yardımcı bulamadılar. Çünkü Allah'ın tecellisi,görüntülerin hakiki olmayan varlıklarını yakmıştır. Varlığı olmayan şeyden de yardım olmaz. Böyle olunca, sadece Hak'kın varlığı kalmış ve onların tek yardımcıları da kendisi olmuştur. Allah onların bizzat yardımcısı oldu ve sonsuza kadar Allahda fena buldular.

Önce salt varlık olarak ehadiyet mertebesi,sonra isim ve sıfatların ortaya çıktığı ve onlar için varlıkların meydana geldiği ikinci aşama vahidiyet mertebesi oldu. Bu aşamada Allah kendisi için var olan varlıklarda göründü. Onun için varlıklar Allah'ın kendisidir. A. A. Konuk,a. g. e. 1/300-302,Bali Şerhi,85,

Acaba Nuh kavminin küfür ve inadları sonucu uğradıkları tufan ve cehennem azabını anlatan ayetlerle bu saçmalıkların ne ilgisi vardır? diyeceksiniz. İlgisi şudur;İbn Arabi kendini Allah'a karşı küfreden bütün kafirlerin avukatı ve koruyucusu gördüğü için ne yapıp yapıp onları cehennem azabından kurtarması gerekmektedir. Onun için İblis'ten Firavn'a ve bütün peygamberlere karşı çıkan kafirlere kadar hepsinin avukatlığını ve hamiliğini yapmayı kendisine görev bilmektedir. Onu takdis eden dostlarına ithaf olsun!

278-Rab ismi diğer isimleri içerdiği halde, ilah ismi değişken olup başkasını içermemekte imiş! Onun için Nuh, ya ilahi değil de, ya rabbi demişmiş!

279-Mümin ve kafir, herkesin Allah'ın rahmetine garkolması ve rahmetin genel olup kimsenin ondan mahrum kalmaması için güya Nuh Allah'a dua etmiştir. Ayetlerin nasıl tahrif edildiği görülüyor değil mi?

karmazlar. Örtülü olanı açığa çıkarır ve açık olanı örterler. Böylece bakanlar facirin fucurundan maksadını ve kafirin küfründen maksadını anlamayarak şaşırıp kalırlar. Halbuki kişi birdir. Rabbim beni bağışla. Yani beni ört ve beni benim için ört. Kendin için "Allah'ın kadrini hakkıyla bilmediler" sözü ile belirttiğin gibi, kadrin nasıl meçhul kalmışsa, benim de makamımı ve kadrimi bilmesinler. Ana babamı da. Kendilerinden meydana geldiğim. Onlar da akıl ve tabiat ikilisidir. Evime girenleri de. Yani kalbime mümin olarak giren ve içinde meydana gelecek ilahi haberleri tasdik edenleri. Bu da nefislerinin söylediği şeydir. Akıllardan olan Müminleri ve nefislerden olan mümin kadınları da ört. Perdelerin arkasında saklı kalan ve ehli gayb olan zalimlere de helaktan başka bir şey artırma. Hak'kın yüzünü önlerinde müşahade ettikleri için kendi nefislerini bilmezler. Muhammedilerde "Onun yüzü dışında herşey helak olacaktır" denilmektedir. Hz. Nuh'un sırlarına vakıf olmak isteyenler Nuh'un feleğinde terakki etmeleri gerekir. O da Tenezzulatı Mevsiliyye'mizde bulunmaktadır."[280]

İbn Arabi'nin anlayışını göstermek için kendi kitabından bir bölüm sunduk. Onun nasıl bir inanca ve metoda sahip olduğu buradan açıkça görülmektedir. *Fususu'l-Hikem, Futuhatı Mekkiyye, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim* gibi kitaplarında anlayışı ve sistemi budur. Bütün yaratıkların aynı zamanda Allah'ın birer görünümü ve ruhu olduğunu nasıl savunduğunu gördük.

Şimdi de İbn Arabi'nin savunduğu Vahdeti vücud inancının ne olduğunu, isimleri Türk okuyucusuna yabancı olmayan biri Şeyhu'l-İslam, diğeri de rabbani ve müceddidi elfi sani diye anılan meşhur iki isimden alıntılar yaparak belirtmek istiyoruz. Şeyhu'l-İslam Mustafa Sabri'nin, İbn Arabi ve havarilerinin sözlerinden yaptığı bazı alıntı ve değerlendirmeler şöyledir:

"Vahdeti vucudu savunanlar alemin varlığını inkar etmeyip bütün bu varlıkların Allah olduğunu söylüyorlar. Bunlar felsefelerine tevhid mezhebi adını vermektedirler. Çünkü bütün varlıkların birtek varlık olduğunu söylüyorlar."[281]

"Her varlığın varlığında mevcut olan Allah'ın kendisidir. Her varlık kendi varlığıyla değil, Allah'ın varlığıyla var olmaktadır, çünkü onun varlığı yoktur, varlık Allah'ındır, hatta Allah varlığın bizzat kendisidir, derler."[282]

"Alemi aynaya, Allah'ı da aynada görünen resme benzetirler. Hatta bu benzetme onların ne demek istediklerini tam ifade etmemektedir. Çünkü aynanın da bir varlığı vardır. Halbuki alemin varlığı yoktur. Var olarak gördüğümüz ve alem diye adlandırdığımız şey, Allah diye adlandırılmaya daha layıktır.

Bu felsefede varlıkların varlığını yok sayma yoktur. Aksine onları birleme ve Allah

280-Fususu'l-Hikem,16-21,Şevki bey Matbaası,İstanbul,1287, Bu son kısımlarda İbn arabi'nin anlatmağa çalıştığı küfür ve saçmalıkları öğrenmek isteyenler tercüme ve şerhlerine baksınlar.

281-Mustafa Sabri,Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Alemi Min Rabbi'l-Alemin,3/150-153, el-Mektebetu'l-İslamiyye,1950,

282-Mustafa Sabri,a. g. e. 3/88

olarak birtek mevcut kabul etme vardır. Kısaca Allah ile alem bir bütündür.

Yukarıdaki benzetmeyi tersine de yaparak Allah'ın ayna ve alemin aynada görünen resim gibi olduğunu söylerler. İbn Arabi "Kendini görmende o senin aynandır. onun zuhurunda ve ahkamının ortaya çıkmasında da sen onun aynasısın" demektedir."[283]

"Nuh Fas'sında İbn Arabi şöyle demektedir:Hak her yaratıkta özel bir şekilde zahir olmaktadır. Alem onun sureti ve hüviyetidir, diyenlerin sözü dışında, her mefhumda zahir olan ve her anlayıştan batın olan O'dur. Alem onun zahir ismidir. Allah'ı tam ihata edememenin sebebi, bilgi olarak alemi ihata etmenin imkansızlığındandır."[284]

"Hud Fas'sında şöyle demektedir: O, kainatın tamamıdır. Onun için yer ve gökleriyle kainatı ayakta tutmak ona zor gelmez.

"Lokman Fas'sında "Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür" ayetindeki zulmü bilgisizlik olarak açıklamakta ve "Müşrik kendini kendine ortak yapmaktadır, bu da bilgisizliğin en büyüğüdür" demektedir."[285]

"Allah'ın arif veli kullarının Vahdeti vücud felsefesiyle Allah'ın alemin toplamı olduğunu söyleyen ve eleştirenlerin Allah'ın varlığını kurnazca inkar ettiğini söyledikleri panteizm arasında ne fark vardır? diyeceksiniz.[286]

Fususu'l-Hikem'i şerheden Abdulğani en-Nablusi şöyle demektedir: O, bütün ruhlardır, bütün cisimlerdir, bütün ahval ve anlamlardır. O, bütün bunlardan münezzehtir, çünkü onun varlığından başka varlık yoktur."[287]

"Abdulkerim el-Cîlî, el-İnsanu'l-Kamil kitabında şöyle demektedir:Allah nerededir? Alem nerededer?söyleme. Çünkü alem diye adlandırılan Allah'tan başka birşey yoktur. Nitekim İbn Arabi de şöyle demektedir:Biz görüntüleriz, mabud da bizim görüntümüzdür. Kainatın görüntüsü kainatın kendisidir. İbret alınız!"[288]

"Diyoruz ki, Allah'ı alemin ruhu sayan panteizm, Allah'ı alemin kendisi sayan vahdeti vücud felsefesinden akla daha yakın görünmektedir."[289]

Vahdet-i vücudun tevhide aykırı ve İslam dışı bir inanç olduğunu tasavvufçulardan İmam Rabbani de belirterek *Mektubat*'ında eleştirmiştir.[290]

283-Mustafa Sabri,a. g. e. 3/89

284-Mustafa Sabri,Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Alemi Min Rabbi'l-Alemin,3/191-192,el-Mektebetu'l-İslamiyye,1950,

285-Mustafa sabri,a. g. e. 3/196

286-Mustafa sabri,a. g. e. 3/90

287-Mustafa Sabri,a. g. e. 3/193

288-Mustafa Sabri,a. g. e. 3/194

289-Mustafa sabri,a. g. e. 3/192,Vahdeti vucud felsefesinin geniş eleştirisi ve İslamdışılığı hakkında bakınız. a. ge. 3/85-216,

290-Ahmed Faruk Serhendi (İmam Rabbani),Vahdeti vucut anlayışına karşı tepki olarak hicri 1034 yılında vahdeti şuhud anlayışını savunmuştur. Kendisine göre ıslahat sayılan bu girişimine Müceddidiye ekolü adını vermiştir. Melamilik,Bektaşilik,Hurufilik gibi Osmanlıya karşı reaksiyoner olarak boy gösteren vahdeti vucutçu hareketlere karşı tepki göstererek kendisine göre bu davranışıyla Osmanlı İmparatorluğunun devamına yardım etmiştir. Günümüzde kimi devletçi ve muhafazakar cemaatlar tarafından çokça sevilmesinin belki de sebebi budur.

Gerçi kendisi, vahdet-i vücud yerine vahdet-i şuhud adını verdiği ve "Salik, aradığı hakiki varlığa o kadar çok bağlanmalıdır ki, her şey var olduğu halde, o hiçbirine bakmamalı, belki hiçbir şeyi görmemeli, onun kalb gözüne hiçbir şey gelmemelidir" şeklinde açıkladığı inancı getirmektedir. Bununla beraber bir tasavvufçu olarak vahdet-i vücut inancını eleştirmesi ve İbn Arabi ile onun gibi düşünenleri tasvip etmemesi, gerçeği ancak bazı ağızlardan duymaya alışmış ve ancak onlardan gelirse kabul eden birtakım çevrelere gerçeği göstermesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu açıdan İmam Rabbani'nin vahdet-i vücut ve savunucuları hakkında söylediklerinden bir kısmını burada aktarmayı yararlı görüyoruz. Değişik yerlerde birtakım eleştiriler yönelterek şöyle demektedir:

"Tenzih ile teşbihi kendinde toplayanlardan birçoğu da diyor ki, bütün mü'minler tenzih ile görmeden iman ediyorlar. Bu iman ile birlikte teşbih imanına da kavuşan arif olur. Bu arif, mahlukları Allah-u Teala'nın zuhuru olarak görür. Mahlukları, vahdetin muhtelif şekiller almış hali olarak bilir. Yaratanı yarattıklarının içinde görür. Bunlara göre, yalnız tenzih ile olan, yani yaratana hiçbir şeye benzemeyen, anlaşılamayan bir varlık olarak inanmak noksanlıktır. Bir olan varlığı bu çokluktan ayrı olarak düşünmeyi ayıp bilirler. Hiçbir şeyle bağlı olmayan, hiçbir şeye benzemeyen bir varlığa inananları aşağı derecede sanırlar. Çokluğu düşünmeden, yalnız bir varlığı düşünmeyi sınırlı, dar bir çerçeve içinde kalmak sanırlar.[291]

Sübhanallah! Allah-u Teala'ya hamd olsun! Peygamberlerin hepsi afakî, yani insanın dışında olan ve enfüsî, yani insanın içinde olan putları yok etmeye uğraştılar. Bu putların yok edilmesini herkesten istediler. Hiçbir şeye benzemeyen, nasıl olduğu anlaşılamayan ve varlığı lazım olan yaratanın bir olduğunu bildirdiler. Hiçbir peygamberin mahluklara benziyen bir yaratana iman edilmesini emrettiği ve "mahluklar yaratanın görünüşleridir" dediği hiç işitilmemiştir. Bütün peygamberler, varlığı lazım olan yaratanın bir olduğunu, sözbirliği ile bildirmişlerdir. Ondan başka hiçbir şeye tapılamayacağını söylemişlerdir.

Bu tasavvufçular, peygamberlik derecesini anlayamamış olacaklar. O büyükler, iki varlık (yaratan ile yaratılan) bildirmektedir. Bu iki varlık birbirinden başkadır demişlerdir. Peygamberlerin sözlerinden tevhid ve ittihad manalarını çıkarmak, boş yere uğraşmaktır. Onların dediği gibi, var olan, bir olsaydı ve her şey onun görünüşü olsaydı, mahluklara ibadet etmek, ona ibadet etmek olurdu. Böyle yanlış söyleyenler de yok değildir. Peygamberler böyle birşeyi çok sıkı yasak etmişlerdir. Allah-u Teala'dan başkasına tapınanlara sonsuz azap yapılacağını bildirmişlerdir. Mahluklara tapınanların Allah'ın düşmanı olduklarını bildirmişlerdir.

291-Tenzih,teşbih ve birlikte hem tenzih hem teşbih inancının ne olduğunu yukarıda İbn Arabi'nin açıklamalarında gördük.

Bu tasavvufçulara yanlış anladıkları bildirilmediği için ve cahillikle yaratanı yaratıklarına benzetmek felaketinden kurtulamadıkları için ve mahluklara ibadeti Allah-u Teala'ya ibadet sanmaktan vazgeçmedikleri için birçoğu diyor ki: "Peygamberler, kalın kafalıların yanlış anlamamaları için ince olan tevhid-i vücud (vahdet-i vücud) bilgilerini sakladılar. Çok varlık bulunduğunu söylediler. " Bu sözler, Alevilerin Hz. Ali'yi iki yüzlü (iki tabiatlı) yapmalarına benziyor ki, elbette kulak verilmez. Peygamberlerin herşeyin doğrusunu bildirmesi lazımdır. Varlığın bir olması doğru olsaydı ve ondan başka hiçbir şey var olmasaydı, bunu elbette saklamazlardı. Doğruyu bırakıp yanlışı bildirmezlerdi. Hem de Allah-u Teala'nın zatı ve sıfatları ve işleri için olan bilgide doğruyu söylemeye titizlikle çalışacakları meydandadır. Kalın kafalılar anlayamasa da, doğruyu söylemekten çekinmezlerdi. Görmüyorlar mı ki, Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde müteşabihat denilen ince bilgiler vardır. Müteşabihatı değil kalın kafalılar, keskin görüşlüler ve ince düşünüşlü büyükler bile anlayamamaktadır. Bununla beraber bunları bildirmekten çekinmediler. Cahiller anlayamaz, diyerek bildirmekten vazgeçmediler.

Bu tasavvufçular, varlığın iki olduğunu söyleyenlere ve Allah-u Teala'dan başkasına ibadetten kaçınanlara müşrik diyorlar. Varlık birdir, diyen bir kimseye binlerce puta tapınsa bile muvahhid diyorlar. Bunlara göre o putlar Allah-u Teala'nın görüntüleridir. Onlara tapınmak, Allah-u Teala'ya ibadet etmek olur diyorlar. İnsaf olsun ki, bu ikisinden hangisi müşriktir ve hangisi muvahhiddir?

Peygamberler vahdet-i vücut bildirmediler. Varlık ikidir diyenlere, yani Allah'tan başka varlıklar kabul edenlere müşrik demediler. Mabudun, tapınacak varlığın bir olduğunu söylediler. Ondan başkasına tapınmaya şirk dediler. Bu tasavvufçular, mahlukları Allah-u Teala'dan başka bilselerdi, başka şeylere tapanlara müşrik olmaz, demezlerdi. Onlar bilse, bilmese de mahluklar mahluktur. O (Allah) değildir.

Bunlardan sonra gelenlerin birkaçı bu alem, Allah-u Teala'nın görünüşü değildir, dediler. Her şeye o demekten kaçındılar. Herşey odur, diyenleri beğenmediler. Bunun için Şeyh Muhyiddin İbn Arabi ve onun yolunda olanları inkar ettiler ve ayıkladılar. Fakat, bu alem Allah'tan başkadır, da demiyor. O değildir, ondan başka da değildir, diyorlar. Bunların sözü de doğru değildir. İki şey elbet birbirinden başka olur. İkiliğe inanmak akla uymamak olur. Evet, Ehl-i Sünnet'ten kelam alimleri, Allah-u Teala'nın sıfatları o değildir, ondan başka da değildir dediler ise de, buradaki başka sözü, lugat manasında değildir. Başka olan iki şeyin birbirinden ayrılması caiz olur, demektir. Çünkü Allah'ın sıfatları zatından ayrılmış değildir ve ayrılmaları caiz değildir. Bunun için Allah'ın sıfatları o değildir, ondan başka da değildir sözü doğrudur.

Alem ise böyle değildir. Allah var idi. Hiçbir şey yok idi. Bunun için alem ondan

başka değildir, demek hem lugat bakımından, hem de inanç bakımından doğru olmaz. Bunlar, ilerleyememiş olduklarından, alemi, yani mahlukları Allah'ın sıfatları sandılar. Sıfatlar için söylenmesi caiz olanı, alem için de söylediler. Alem odur, demediklerine göre, ondan başkadır, demeliydiler. Böylece tevhid-i vücudi (vahdet-i vücud) yolundan kurtulmalıydılar. Varlığın çok olduğunu anlamalıydılar. Tevhid-i vücudi sahipleri, mesela Şeyh Muhyiddin ve onun yolundan gidenler, her şey odur, diyorlar. Bu sözleri, alem Allah'la birleşmiş, demek değildir. Haşa ve kellâ! Bu sözleri, alem yoktur, ancak Allah vardır, demektir. Mektuplarımda bunu uzun açıklamıştım...

Vahdet-i vücudu ilk olarak açıklayan, kısımlara ayıran, bir gramer kitabı gibi parça parça anlatan şeyh Muhyiddin Arabi'dir. Bu bilginin birçok derin ve ince yerlerini yalnız ben buldum, demiş, hatta peygamberlerin sonuncusu, ince bilgilerin bir kısmını velilerin sonuncusundan almaktadır, demiştir. Velayet-i Muhammedi'nin sonuncusu olarak da, kendini bilmektedir.

Sözün kısası şudur ki, fena ve bekaya kavuşmak ve velayeti suğra ve velayeti kübranın derecelerine yükselmek için tevhid-i vücudi hiç lazım değildir. Tevhidi şuhudi (vahdet-i şuhud) lazımdır. Yani var olanı bir bilmek değil, bir görmek, ondan başkasını görmemek lazımdır. Böylece görmekle fena hasıl olur. Allah-u Teala'dan başka herşey, yani masiva unutulur. Bir salik baştan sona kadar ilerler de tevhid-i vücudi (vahdeti vücut bilgileri) kendisine hiç gösterilmeyebilir. Hatta o, bilgilere inanmayacak gibi olur..."[292]

Yine bir tasavvufçu olan Süleyman Ateş'ten vahdeti vücud inancının kaynağını ve ne olduğunu dinleyelim:

"Vahdeti vücud, Hint ve Yunan felsefelerinin Arapçaya çevrilmesi ve müslümanların diğer milletlerle teması sonucu İslam tasavvufuna geçmiştir. İslam'ın öz malı değildir. Hindistan Veda mezhebinin esası panteizm'dir. Onların Vedanta adlı kitaplarında yazılı olan şu sözler vahdeti vucudun bir ifadesidir.

"İlk sebep, çoğalmak isteyerek çoğaldı. Kainat, Bırahma'dan ibarettir. Zira ondan çıkar, onunla olgunlaşır, ona döner. Onun için Bırahma'ya tapmak lazımdır. Örümcek nasıl ağını kurup tekrar toplar, bitkiler nasıl topraktan çıkar, tekrar toprağa döner, insandan kıllar nasıl çıkar, büyürse, kainat da değişmez olan Bırahma'dan öyle çıkmıştır. Bırahma'nın zati birliği hiç bozulmaz. Sebepler ve sonuçlar ondan ibarettir. Dalga, damla, köpük, vs. denizde meydana gelen şeyler şekil itibariyle başka başka iseler de, hakikat itibariyle birbirinin aynıdır. Bırahma birdir, eşi yoktur. Varlıkta şekillenip görünmekle zatından ayrılmaz. O, ruhtur, ruh da odur. Su buza, süt yoğurda çevrildiği gibi, Bırahma da hiçbir araca muhtaç olmadan şekilden şekle gi-

292-Mektubat,1/440-443, Çeviri,Hüseyin Hilmi Işık,İstanbul 1968,Mektup,272

rer. Güneş birdir, fakat suya aksedince çoğalır. Yaratılmamış olan ilahi ruh da çeşitli suretlerde görünür."[293]

Vahdeti vücud nazariyesinin nasıl bir sonuca götürdüğünü de Dr. Abdulkadir Mahmud'dan dinleyelim:

"Vahdeti vücud nazariyesi ilhad (Allah'ın varlığını inkar)a götürür. Çünkü Allah ile tabiatın birliğini savunmaktadır. Genel olarak bu nazariye sahiplerinin anlayışına göre Allah'ın tabiatın parçalarından ayrı olması imkansızdır. Şüphesiz bu da tabiatı kutsallaştırmaya ve görünürde her şeyi tanrılaştırıyor görünse bile, neticede Allah'ın varlığını inkar etmeye götürür. İbn Arabi gibi vahdeti vucudun temsilcilerini ve Spinoza(öl. 1677)yı temize çıkarmak için gösterilen bütün çabalara rağmen, hepsi de yaratılış düşüncesini red etme, onun yerine Eflatun'cu sudur ve feyz, Hind'çi işrak anlayışını savunma tuzağına düşmektedirler. Bu da ister istemez onları tekrar ilhad tuzağına düşürmektedir."[294]

Şimdi de vahdeti vücud ile vahdeti şuhud nazariyeleri arasında farkın olup olmadığına bakalım. İbn Arabi'nin vahdeti vucut inancını eleştiren İmam Rabbani'nin vahdeti şuhud inancı acaba ondan farklı bir şey midir? Bunu da vahdeti vücud'un panteizm olmadığını söyleyerek savunan bir akademisyenin çalışmasından görelim.

"Vahdeti vucuda bir cephe olarak ortaya çıkmış olan İmam Rabbani'nin vahdeti şuhudu, tanrı-alem ilişkisini kurmaya çalışırken-bazı farklılıklar dikkate alınmazsa-esasta vahdeti vücud ile birleşmektedir. Zira vahdeti şuhud, birçok noktalarda vahdeti vücud ile tam olarak ayniyet gösterir. Hatta fazla mubalağa sayılmazsa, imam Rabbani,İbn Arabi'den bazı farklı lafızlar kullanarak bu doktrini aynen almıştır, denilebilir.

Bir kere, her ikisi de sufi geleneğine oldukça bağlıdırlar. Her ikisi de sistemci ve aynı metodları kullanarak bir varlık açıklamasına gitmekte ve tanrı-alem münasebeti kurmaya çalışıyorlar. Her ikisinde de çelişkili ifadeler mevcuttur. Varlığın yaratılışında sebep her ikisine göre de sevgi ve muhabbettir. bilinmeyen gizli bir hazine olan[295] zat, bilinmeye muhabbet gösterince, bunun nişanesi olarak alemi ve ondakileri yaratmıştır...

Tanrı-alem münasebetini kurmaya çalışan vahdeti şuhud dokrinini özet olarak şöyle ifade edebiliriz:

293-Doç. Dr. Süleyman Ateş,işari Tefsir Okulu,272,273, Ferid Kam,Vahdeti Vucud,27,28'den nakleh. Ateş, ilk tasavvufçulardan mesela Maruf Kerhi, Cüneydi Bağdadi, Şibli,Sülemi,Kuşeyri gibi tasavvuf babalarında vahdeti vucud düşüncesinin görülmediğini de belirtmektedir.

294-Dr. Abdulkadir Mahmud,el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam,515-516

295-"Gizli bir hazine idim,bilinmek için alemi yarattım" hadisinin uydurma olduğunu daha önce belirtmiştik.

Varlık aleminde Allah'tan başka müşahade edilen, görülen birşey yoktur, görülen her şey O'dur. Bu tarifte de bir varlığın birliğinden söz edilmektedir. Bunun belki birçok tevilleri yapılabilir. Ama neticede yine varlığın birliği doktrinine gidilmektedir. Mesela, Cavit Sunar,İmam Rabbani'nin İbn Arabi'ye karşı çıktığını ve onu red ettiğini aşağıdaki yorumu ile dile getirmeye çalışarak şöyle demektedir:

"Sıfatlar zat değildirler. Zatın dışında ve zat'a ekli (zait) olup dışta mevcutturlar. Sıfatlar, zatın gölgeleri, alem de sıfatların gölgelerinin tecellisi, yani belirişidir. Yaratılış da gölgenin gölgesi olarak devam eder, diyen Rabbani, pek tabii, Muyiddin'in zorunlu olarak varlığı "alem hayaldir, Allah alemden başka değildir" neticesini de red eder..."

Vahdeti vucudu herkesin anlayamayacağı ince bilgiler olarak nitelendiren İmam Rabbani, onun başlangıcının, "Her şeyde Allah'ı görmek" ve vahdette kesreti (çokluğu) bulmak" diye belirler. Kendisi de fena'yı, çokluk dünyasında "Tek olanı görmek" diye temellendirir.

Sufilerde orta mertebeler olarak vasıflandırdığımız hazerat-ı hamse mertebelerini, İmam Rabbani "Uruc (yükselme)de çokluğun hepsini, hatta Allah'ın isim ve sıfatlarının bile unutulması gerektiğini söylüyor. Ona göre bu urucda (batın) Allah'ın zatından başkasını görmemelidir. Bu mertebeleri tenezzülde (inişte) ise, yalnız mahlukları, çokluğu görmelidir. Tenezzülde insan daima Allah'ın iradesiyledir, kendi iradesi yok olmuştur. Aynı durumları İbn Arabi'de de görmekteyiz...[296]

İmam Rabbani, iki ayrı vücud görmemek için vahdeti şuhudun yeterli olduğunu, bunun için vahdeti vucuda gerek olmadığını ileri sürüyor. Böylece varlığı bir görmek için kendi doktrinine davette bulunmuş oluyor. Gerçi o da, vahdeti şuhudun bir çeşit vahdeti vucut olduğunu sezmiş vaziyettedir. Belki de vahdeti vucuda saldırılar yoğunlaştığı için bu doktrinin ruhunu başka bir ad ile kendi sisteminde yaşatmak istemiş de olabilir. Zira o, vah-

---

296-Aralarında İbn Arabi gibi tasavvufçu filozofların da bulunduğu felsefecilere göre var olan beş hazret veya alem şunlardır:

"a-Mutlak gayb veya lahut alemi;Burada Hak'kın zatı dışında bir şey yoktur.

b-Mutlak ceberut alemi;Bu da akıllar,mücerred nefisler,ruhlar,mahiyetler,sabit ayn'lar alemidir ki bunların toplamı Mutlak Vucut'tur.

c-Mutlak melekut veya misal alemi;Bu aleme ikinci taayyun,tafsil,vahidiyyet alemi de denir. Sonra ortaya çıkacak varlıkların bir nevi maket(misal)lerinin bulunduğu alemdir.

d-Mutlak şuhud alemi; Yaratılmışlar veya cisimler alemi denir. Bu dört alem kendi arasında gayb alemi ve şehadet alemi olarak ikiye ayrılabilir.

e-Kamil insan; Kamil insan, beş alemi ve sudur nazariyesinde sayılan yedi iniş mertebesini şahsında toplamaktadır. İbn Arabi'ye göre Zat sıfatlarının,sıfatlar da tecellileri ve şuunları olan alemin kendisi olunca,alemin en şerefli yaratığı olan insan da Allah'tan başka olamaz. " Cavit Sunar, Varlık Hakkında Ana Düşünceler,184-186,Ank. Ü. İ. F. yayınları, Ankara,1977

deti vücuddan vahdeti şuhudun da anlaşılabileceğine dikkat çekiyor ve şöyle devam ediyor:

"Çünkü, Allah'tan başka hiçbir şey görmeyince, kimisi cübbemin altında Allah'tan başka birşey yoktur, demiş kimisi sübhani diyerek, hiçbir şeye benzemeyen varlık olduğunu bildirmiş, kimisi de evde ondan başkası yoktur, diye bağırmıştır. Bunların hepsi de bir varlık görme dalında açan güllerdir. Hiç biri de vahdeti vucudu göstermemektedir." Sözün kısası şudur ki; fenaya ve bakaya kavuşmak, küçük ve büyük velilik makamına kavuşmak için vahdeti vucut değil, vahdeti şuhud lazımdır. Yani, var olanı bir bilmek değil, bir görmek, ondan başkasını görmemek lazımdır. Böyle görmekle fena meydana gelir ve Allah'tan başka her şey (masiva) unutulur."[297]

"Bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla, bu iki doktrin bazı teferruatta ayrılsalar da esasta birleşmektedir. Zira her iki doktrin de, alemi ve eşyayı sıfatların tecellisi saymakta, onları bir yandan varlık, diğer yandan da yokluk kabul etmektedirler. Mutlak varlık, her ikisinde de bilinmeyendir. Alemin ve eşyanın varlığı ona bağlıdır. Alem hakikatte, Allah'ın varlığına nisbetle bir yokluk mesabesindedir. Ama İmam Rabbani'ye göre alemin, nesnenin gölgesel bir varlığı vardır. Aynı durum İbn Arabi için de sözkonusudur. Fakat onun gölge varlığı, varlıkla yokluk arasında devamlı hal değiştirmekte, her an yeniden yaratılmaktadır. Anladığımız kadarıyla mana aynı, sadece lafızlar farklıdır.

Bir de İmam Rabbani'nin diğer bir avantajı, İbn Arabi kadar paradoksal ifadelere fazla yer vermemesi, fazla mecaza kaçmaması ve tevile açık kelimeleri fazla kullanmamasıdır. Bazı çelişkili ifadeler onda da olmasına rağmen, bunları kelam ve fıkıh alimlerinin saldırılarına hedef olmadan tevil edenlerin çoğunlukta olduğu da dikkat çekmektedir. Bir de arkasında Nakşibendi tarikatının olduğunu hatırlatırsak, mesele biraz daha vuzuha kavuşmuş olur sanıyoruz.

Gerçi İmam Rabbani kendisinin şuhudi birliğe ulaşmakla, vucudi birlik mertebesinde olan ibn Arabi'yi aştığını söylemektedir. Fakat bunlar şimdilik bizim için birtakım indi iddialardır. Aynı şeyin aksini de ibn Arabi ileri sürmektedir. Başkaları ise, daha başka mertebelerden söz etmektedirler." [298]

İmam Rabbani'nin vahdeti şuhud inancını övenler olduğu gibi eleştirenler de vardır. Çok sayıda eleştiren arasından Şah Veliyyullah'ın eleştirisini özet olarak belirtmek istiyoruz.

297-Doç. Dr. Hüsamettin Erdem,Panteizm ve Vahdet-i Vucud Mukayesesi, 80-86,Kültür Bakanlığı,Ankara,1990

298-Doç. Dr. Hüsamettin Erdem,a. g. e. 118-119. Yazar iki nazariye arasında başka açılardan da karşılaştırma yapmakta ve sonuçta ikisinin de aynı kapıya çıktığını vurgulamaktadır.

"Faysalatu Vahdeti'l-Vucûd ve'ş-Şuhûd" adlı risalesinde İbn Arabi'nin fikirleri ile Rabbani'nin fikirleri arasında hakikatte hiçbir ayrılık bulunmadığını, şuhudi vahdetin gerçekte vucudi vahdetten başka bir şey olmadığını iddia eder ve aradaki ayrılığın ancak isimden ibaret olduğunu söyler."[299]

Görüldüğü gibi, vahdet-i vücud ile vahdet-i şuhud netice itibariyle aynı şeylerdir. Teorisyenleri farklı terminoloji kullanarak değişik göstermeye çalışsa bile, gerçekte ikisi de aynı kapıya çıkmakta ve İslam'ın tevhid inancına, Allah'ın bütün varlıklardan ayrı ve yaratan ile yaratılan ilişkisi dışında yaratılanlarla organik hiçbir bağının bulunmadığına ters düşen sonuca varmaktadırlar. Birisi temelde yaratan ile yaratılan ikiliğinin olmadığını söylerken, diğeri mevcut ikiliğin, yaratan ile yaratılan ikiliğinin görülmemesi gerektiğini savunmaktadır. Birisi, Allah ile alemdeki eşya aynıdır derken, diğeri Allah ile alemdeki eşya ayrıdır, ama bu ikilik görülmemelidir demektedir.

Prof. Dr. Abdulhak Ensari, vahdet-i vücud ile vahdet-i şuhud'u şöyle anlatır: "Tevhidi şuhudî, bir olan (vahid)'i müşahadedir. Yani, sufinin müşahedelerinde yalnızca vahid olan vardır. Tevhidi vücudi ise, mevcut olanın yalnızca bir (vahid) olduğuna inanır, ondan başka birşey var değildir. Diğer şeylerin var olmadığına inanmakla birlikte bunların vahid olanın tecellisi ve zuhuru olduğuna inanır."[300]

"Tevhidi şuhudi, bir olan vahidi görmek ya da onun dışında bir varlığın olduğunu idrak etmemektir. Fakat bu idrak, diğer varlıkların orada bulunmadıkları anlamına gelmediği gibi, diğer şeylerin var olmadığına inanmak anlamına da gelmez. Gündüz süresince yalnızca güneşi görüp yıldızları görmeyiz. Ama, yıldızların orada bulunmadıklarına inanmayız.

Tevhidi vücudi ise, yalnızca bir olanı görmek değil, onun yanısıra yalnızca bir olanın var olduğuna ve bir başka şeyin var olmadığına inanmaktır. Bu, başka şeylerin varlığını inkar değildir. Yalnızca o şeylerin (diğer) şeyler olarak var olmadığıdır kastedilen. Dünya bir vehim değildir. Bu var olan şeyler bir olanın tezahürleridir, var olan şey ise yalnızca birdir."[301]

Görüldüğü gibi, iki nazariye arasında temelde bir fark bulunmamaktadır. Biri çokluğu başlangıçta reddederken, diğeri sonunda reddetmektedir. Yani vahdet-i vücud, temel olarak birtek varlıktan başkasını kabul etmez-

299-Dr. Cavit Sunar,Vahdeti Şuhud-Vahdeti Vucud Meselesi,99-100,Ankara 1960

300-Prof. Dr. Abdulhak Ensari,Şeriat ve Tasavvuf,146,Rehber yayıncılık,Ankara 1991, İmam Rabbani, Mektubat,s,147'den naklen

301-Prof. Dr. Abdulhak Ensari,a. g. e. 146. Yazarın bu kitabı,İmam Rabbani ve Mektubat üzerine yapılmış akademik bir çalışmadır. Her iki nazariyenin ayrıntılı bir karşılaştırması için bkz. 146-166,

ken, vahdet-i şuhud birtek varlıktan başkasını görmeyi reddetmektedir. Sonunda ikisi de aynı kapıya çıkmaktadır. Yani ikisi de Allah dışında varlıkları yok yahut hayal saymakta ve gerçek varlık olarak sadece onu kabul etmektedir. Bu gerçeklik, baki olmak ve fena bulmak açısından değil, bizzat mevcut olup olmamak açısındandır.

VI. DİNLERİN BİRLİĞİ

Yüce Allah'ın yaratıkların bizzat kendisi olduğunu söyleyen vahdet-i vücut hurafesi, tasavvufçularda ister istemez dinlerin birliği inancına götürmüştür. Bu inanç vahdeti vücud inancının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Vahdeti vucutçular, ister mitolojik dinler olsun, ister yüce Allah'ın insanlara vahyettiği din olsun, hepsinin birliğine, yani hak oluşuna inanırlar. Zira hak, bir tek inançla sınırlı olamaz.[302] Vahdet felsefesine göre her dinin mensupları, kendilerinin ve tapılan bütün varlıkların suretlerinde tecelli eden tanrıya tapıyorlar. Bütün hidayeti ve kutsallığı ile İslam'ın, bütün çirkeflik ve sapıklığıyla Mecusiliğin aynısı olduğunu söylüyorlar. Bu anlayışı nasıl savunduklarını bazı örneklerle gösterelim.

a- İbn Arabi'nin Din Anlayışı

Yaşayanın delil ile yaşaması ve helak olanın da delil ile helak olması için daha önce yaptığımız gibi burada da tasavvufçuların dinlerin birliği konusunda ördükleri hurafeleri yine kendi sözlerinden sergilemeye çalışacağız. İbn Arabi şöyle demektedir:

"Bugüne kadar, dini dinime yakın olmadığı için arkadaşıma karşı çıkıyordum. Ama bugün kalbim artık her şekli kabul eder oldu. Ceylanların çayırı, rahiplerin manastırı, putların barınağı, tavaf edenin kabesi, Tevrat'ın sayfaları ve Kur'an'ın musfahı oldu. Süvariler ne tarafa yönelirse yönelsin, ben sevgi dinine inanıyorum. Din, benim dinim ve imanımdır."[303]

İbn Arabi, taraftarlarını muayyen bir dine bağlı kalmaktan ve onun dışında kalan dinleri kabul etmemekten sakındırmakta ve şöyle demektedir:

"Sakın sakın, muayyen bir kayıtla kayıtlı kalıp onun dışındakileri reddetme. Böyle yaparsan, çok çok hayırdan mahrum kalırsın. Hatta işi olduğu gibi anlamaktan yok-

302-Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, el-İtticahatu'l-Munharife fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, 73, Mektebetu Vehbe, Kahire 1986.

303-İbn Arabi, Zehairu'l-Ahlak Şerhu Tercümani'l-Eşvak, 39, Beyrut 1312 h. Ayrıca bkz. Dr. Kemal Muhammed İsa, Nazarat fi Mutekadat-i İbn Arabi, 48-51. Daru'l-Muctema.

sun olursun. Onun yerine bütün inançlar için nefsinde heyûlî[304] ol. Zira Allah, nesiller arasından sadece bir nesille (yahut zamanlardan sadece bir zamanla) sınırlanmayacak kadar büyüktür. Hepsi de isabet etmiş ve her isabet eden mükafatını almıştır. Mükafat alan herkes de mutludur, her mutludan da Allah razıdır."[305]

Bu mitolojik din ister istemez ahirette azabın inkar edilmesini gerektirecektir. Çünkü İbn Arabi'nin dininde insanlar hangi şeye taparsa tapsın, aynı zamanda hakka tapmış olurlar. Çünkü müşrik ve muvahhid olarak insanların taptıkları şeyler zaten Allah'ın kendisidir. Tanrının kendi kendine azap etmesi de mümkün değildir. Onun için İbn Arabi şöyle demektedir:

"Va'dinde (sözünde) doğru tek (Allah'tan) başka kimse kalmadı, Hakk'ın vaidi (tehdidi)ni de gözetleyen bir göz yoktur.[306]

Bedbahtlık yurduna (cehenneme) girseler bile onda bir lezzet ve farklı bir nimet içindedirler.

Ebedi cennetlerin nimeti. Emir birdir, ama tecelli esnasında aralarında farklılık meydana gelir.

Tadının lezzetinden azap diye adlandırılır, halbuki bu onun kabuğu gibidir ve kabuk koruyucudur."[307]

Bu şekilde İbn Arabi, korkunç çelişkiler içine dalmaktadır. Rabbin, kulun bizzat kendisi ve imanın da küfür ile şirkin tıpkısı olduğunu söyler. Böyle olunca va'd ile va'idin (mükafat ile tehdidin) aynı şey olduğuna inanmaktan ne alıkoyacaktır? Cennet nimetleri ve kevserinin cehennem azabı ve irinleriyle aynı olduğuna inanmaktan alıkoyacak nedir? Böyle olunca, onu alıkoyacak elbette birşey olmaz. Onun için gördüğünüz şekilde bunu sarahaten bütün insanlara ilan etmektedir.

Şimdi Allah için söyleyiniz, din ve ahlakı öldürme açısından bundan daha tehlikeli ne olabilir? Salih amel ve kötü amel bir olduktan ve faziletle rezalet, hayır ile şer, Allah'a itaat ederek iyilik yapan ile putperestlik veya inkar içinde kötülük yapanların sonucu aynı olduktan sonra, din ve ahlak için bundan daha tehlikeli bir zarar olabilir mi? İnsanlık bu tasavvufa inanacak olursa, söyler misiniz, sonu ne olur?

Firavun Kurtulanlardan mıdır?

Bu inançtan hareket eden İbn Arabi, Hz. Musa'nın amansız düşmanı ta-

304-305-Fususu'l-Hikem Bâlî Şerhi, 191, hicri 1309 baskı.

306-Va'd'dan maksadı ahiretteki nimettir. Vaidden maksadı da ahiretteki azaptır. Buradan hareketle müşrikler için bile ahirette azabın tatlı olacağını söylemektedir.

307-Fususu'l-Hikem, Dr. Afifi tahkiki, 1/94. İbn Arabi'nin dinleri aynı gören anlayışı için ayrıca bakınız,Dr. Abdulkadir Mahmud,el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam,516-522

ğut Firavun'ın kurtulanlardan olduğuna hükmetmekte ve "Benim de, senin de gözümüzün nurudur" ayetini izah ederken şöyle demektedir:

"Kendisine hasıl olan kemal ile onun (Âsiye'nin) gözü aydın oldu. (Kızıldeniz'de) boğulma anında Allah'ın Firavn'a verdiği iman ile de Firavun'un gözü aydın oldu. Çünkü kötülükten arınmış ve tertemiz olmuş olarak Allah'a kavuştu"[308]

Yine Firavun hakkında şöyle demektedir: "Allah onun nefsini ahiret azabından kurtardığı gibi bedenini de kurtardı. Böylece maddi ve manevi olarak kurtuluş onu kuşatmış (tamamen kurtulmuş)tur."[309]

Fususu'l-Hikem kitabında Hz. Musa bölümünde söyledikleri okunursa, Firavun'un Hz. Musa'dan üstün olduğunu söylediği görülür. İbn Arabi'nin kesin ve apaçık Kur'an ayetlerine aykırı düştüğü ve onların aksini söylediği yerler burada sayılamayacak kadar çoktur.[310]

İbn Arabi Fir'avun'un kurtulanlardan olduğunu söylerken, Yüce Allah onun hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Allah onu herkese ibret olarak dünya ve ahiret azabıyla cezalandırdı."[311] "Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman "Allah'a inandık ve ona ortak koştuğumuz şeyleri inkar ettik' dediler. Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları hakkında süregelen yasası budur."[312] "Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber de size gönderdik. Ama Firavn o peygambere karşı gelmişti de onu tutup çok ağır bir şekilde cezalandırmıştık."[313]

Firavun ve onunla beraber olanların hem bu dünyada, dünyada lanete uğradıkları gibi ahirette de iğrenç kişiler olduklarını ve ateşte ceza gördük-

308-Fususu'l-Hikem, 1/201,Dr. Afifi tahkiki, Türkçe çevirisine bakmak isteyenler için, Çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul Kitabevi, 1981 s. 208. ibn Arabi'nin Firavun'un mümin olarak öldüğü iddiasının yanlış olduğunu göstermek için Ali el-Kari "Farra'l-Avn min Muddai İmani Firavn" adında bir risale yazmıştır. Bu risalede İbn Arabi'nin Firavun'un imanı ile ilgili ortaya koyduğu delillerin ve yaptığı dil izahlarının yanlış olduğunu, söylediklerinin Kur'anın söylediğini yalanlamak olduğunu belirtmektedir. Bu risalede İbn Arabi'nin sözlerinin küfür olduğunu söyleyen meşhur alimlerden birçok kişinin adı da verilmektedir. Basım yeri,Ali Bey Matbaası,1294 h.

309-İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 1/212. Afifi tahkiki. Allah dışında ibadet edilen her şeyin Allah olduğu, onun için bunlara ilah adı verildiği, Hz. Harun bunu anlamadığı için buzağıya tapan İsrail oğullarına karşı çıktığı, ama Musa bunu kavradığı için Harun'u bu karşı çıkışından dolayı azarladığı, çünkü buzağı da dahil, tapılan bütün şeylerin Allah'ın kendisi olduğu, o güne kadar başka suretlerde kendisine ibadet edildiği halde buzağı suretinde o güne kadar ibadet edilmediğinden o gün de buzağı suretinde kendisine ibadet edilmesini istediği ve bunu görenlerin en mükemmel arif kişiler olduğuna dair sözleri için bkz. Fusus,1/191-196. Afifi tahkiki.

310-İbn Arabi'nin yanlışlarını görmek için kitabın "İbn Arabi'nin en çok eleştirilen görüşleri" kısmına bakınız.

311-Naziat,25

312-Mümin,84-85

313-Müzzemmil,15-16

lerini Yüce Allah açıkça belirterek şöyle buyurmaktadır: "Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize attık. Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna birbak! Onları ateşe çağıran önderler yaptık. Kıyamet günü yardım görmezler. Bu dünyada onları lanetli kıldık. Kıyamet gününde de iğrenç kimselerden olacaklardır."[314]

Kur'an-ı Kerim, Firavun gibi, ölüm gelmeden önce inanmayan ve imanıyla salih amel işlemeyen kişilerin ölüm anında yapacakları imanın kendilerine yarar sağlamayacağını belirterek şöyle demektedir: "Rabbinin birtakım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imanıyla bir iyilik kazanmamışsa, imanı ona fayda vermez."[315]

b. Abdulkerim el-Cîlî'nin Din Anlayışı

Muhyiddin Arabi'nin fikir havarilerinden olan Abdulkerim el-Cîlî, daha önce belirttiğimiz gibi, panteizme inanır. Burada da onun din anlayışını veya inancını gösteren sözlerinden nakiller yapacağız. Bu sözlerinde açıkça Allah'ın yaratıklarının kendisi olduğuna ve bütün din mensuplarının eninde sonunda cennetlik olduğuna inandığını göreceksiniz. Şöyle demektedir:

"Alem kar gibidir. Allah, karın aslı olan sudur. Donmuş olan şey için kar ismi ödünçtür. Su ismi ise hakikattir. Şunu demek istiyorum;

Misalde yaratıklar kar gibidir, ondan kaynayan su ise sensin.

Biliyoruz ki, kar gerçekte sudan ibarettir, ne var ki, şeriatlar farklı anmıştır.

Ama kar eriyince hükmü kalkar ve hüküm suyun hükmü olur.

Zıtlar güzel 'Bir'de toplanmış, O'nda yok olmuş, onlardan parlayan O'dur".[316]

el-Cîlî, karın aslının su olduğu gibi, yaratıkların da aslının Allah olduğunu söylemektedir. Onlara yaratılmış adının verilmesi geçici bir emanet, yani ödünç olup asıl adlarının Allah'ın adları olduğunu belirtmektedir. Karın erimesiyle karın hükmü yok olup su hükmü konduğu gibi, yaratıklara ödünç olarak verilmiş yaratık isminin kalkması halinde asılları olan Allah hükmünün konacağını söylemektedir. Kısaca, bütün varlıkların aslında Allah'ın görünümleri olduğunu, Allah'ın onlara sirayet ettiğini söyleyerek panteist bir inancı sergilemektedir. Nitekim bundan önceki paragrafta Allah'ın bütün varlıklara sirayet ettiğini açıkça belirtmektedir.

Bir takım tasavvufçuların Firavun ve İblis gibi Allah'ın düşmanlarını kitaplarında kutsallaştırmaya çalışmalarını, müslüman bir aklın alamayacağı

314-Kasas,40-43

315-Enam,158

316-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kâmil, 1/28

sapıklıklardır. İbn Arabi, Firavun'u göklere çıkarıp Allah'ın kendisiyle konuştuğu Hz. Musa'nın da üstüne yükseltirken, el-Cîlî'nin de insanlığın ilk düşmanı İblis'i temcid ve tebcil etmesini anlamak mümkün değildir. Yüce Allah, İblis'in Hz. Adem'e secde etmesini reddedip "Ben ondan üstünüm" deyişini Kur'an'da kınayarak anlatırken, el-Cîlî bunun aksini savunmakta ve bu davranışını İblis'in Allah'ın emrine tamamen bağlılığının ifadesi olarak göstermekte ve şöyle demektedir: "Bil ki, Allah, Muhammed'in nefsini kendi zatından yaratınca -ki, zatı iki zat taşımaktadır- daha önce belirttiğimiz gibi, yüce melekleri Muhammed'in nefsinin cemal, nur ve hidayet yönlerinden yarattı. İblis ve tâbilerini de Muhammed'in nefsinin celal, karanlık ve sapıklık (dalalet) yönünden yarattı".

İblis'in adı Azazil'di. Yaratıkları yaratmadan önce şu kadar bin sene Allah'a ibadet etmişti. Allah ona "Ey Azazil, benden başkasına ibadet etme" demişti. Allah Adem'i yaratıp meleklere ona secde etmelerini emredince, İblis ne yapacağını bilemedi ve Adem'e secde edecek olursa, Allah'tan başkasına ibadet etmiş olacağını sandı. Allah'ın emri ile secde edenin Allah'a secde etmiş olacağını bilemedi. Bundan dolayı Adem'e secde etmeyi kabul etmedi. İblis diye adlandırılmasının sebebi de içine düştüğü bu karıştırmadır. Anla! Bundan önce adı Azazil, künyesi Ebu Murra idi.

Allah ona "İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Kibir mi tasladın, yoksa yüce meleklerden mi oldun? deyince, "Ben ondan daha üstünüm, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi.

Alûn, Nûn diye adlandırılan melekler, benzerleri gibi ilahi nurdan yaratılan meleklerdir.[317] Diğer melekler unsurlardan yaratılmış ve yalnız onlara Adem'e secde etme emri verilmiştir.

(Verdiği) bu cevap, yaratıklar arasında İblis'in Allah'ı en iyi bildiğini, soruyu ve bu sorunun gerektirdiği cevabı en iyi şekilde anladığını gösterir. Çünkü yüce Allah ona secde etmekten alıkoyan sebebi sormamıştır. Öyle sorsaydı, "İki elimle yarattığıma niçin secde etmedin?" diye sorardı. Ona secde etmekten alıkoyan engelin mahiyetini sormuştur.

Onun için İblis "Ben ondan üstünüm, beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın" demiş ve başka bir şey eklememiştir. Çünkü içini Allah'ın bildiğini ve makamın bast makamı değil, kabz makamı (yani uzun anlatma yeri değil, kısa kesme yeri) olduğunu biliyordu. Eğer uzun anlatma yeri olsaydı, buna "Benden başkasına ibadet etme emrine bağlı kaldım" kısmını da eklerdi. Fakat kendisine sitem edildiğini gördü, edepli davrandı ve işi temelde

317-Ayetin anlamını tahrif etmektedir. Çünkü ayette geçen "Alin" kelimesi, üstünlük ve ululuk taslayan anlamındadır. Alun diye melek ismi de yoktur.

karıştırdığını bu sitemden anladı. Çünkü Allah ona İblis dedi. İblis kelimesi iltibas (karışmak)'dan gelmektedir. Daha önce bu isimle anılmamıştı. Anladı ki bu iş bitmiştir. Feryat etmedi, pişman da olmadı, tevbe de etmedi ve Allah ne isterse onu yapacağını bildiği için bağışlanma da istemedi. Allah ne isterse, gerçeklerin gereğidir. Onları değiştirmek mümkün değildir, dedi.

Allah, onu yakınlıktan, uzaklık aşağılığına kovdu ve "Çık ordan, lanetlisin sen" dedi. Yani yüce huzurdan aşağılık yerlere in, dedi. Çünkü recmetmek, bir şeyi yüksekten aşağıya atmaktır. "Kıyamet gününe kadar lanetim üzerine olsun" dedi. Lanet, kovmak ve ürkütmek demektir.[318]

İblis'i masum göstererek savunması, ona hayranlık duyması ve kıyamet günü nasıl Firdevs cennetinde olacağını söylediğini görmek için el-Cîlî'nin el-İnsanu'l-Kâmil kitabını okumanız yeterlidir. Kitabında şöyle demektedir:

> "Kıyamet gününe kadar lanetim üzerine olsun" dedi. "Kıyamet gününe kadar" sözü sınırlama ifade eder. Kıyamet (din) günü bittikten sonra ona lanet okunmaz. Çünkü tabiatındaki zulmetin hükmü kıyamet günü kalkmış olur. Onun için İblis'e, aslının gereği olarak, ancak kıyamet gününden önce lanet okunabilir, yani Allah'ın huzurundan kovulabilir. İblis'in aslı, ilahi hakikatlerin tahakkuk etmesine engel olan tabiat engelleridir. Kıyamet gününden sonra tabiatlar engel değil, onun için kemalat cümlesinden olur. Artık lanet olmaz. Aksine Allah'a tam yakınlık olur. O zaman İblis daha önce bulunduğu, Allah'a yakın olan yerine döner. Bu da cehennemin yok olmasından sonra olur. Çünkü Allah'ın yarattığı her şey mutlaka daha önceki aslına döner. Bu kesin bir prensiptir..."[319]

Evet, el-Cîlî'nin söylediği bunlar. Bu sözlerin hangi dinde yeri varsa, onu ve benzerlerini sevenler ve savunanlar oraya yerleştirsinler ve bu gibi şeytanca oyunlarla müslümanların inançlarını bozmasınlar! İbn Arabi, cehennemin kafir ve günahkârlar için tatlı bir yer olacağını, oradan zevk duyacaklarını söylerken, el-Cîlî de cehennemin kafirlere zevk vereceğini, sonra yok olacağını ve İblis'in lanetten kurtularak Allah'ın sevgili kulları arasına gireceğini söylemektedir.

BÜTÜN DİNLERİN MENSUPLARI HAKLI VE MUTLUDUR

el-Cîlî, kafirlerin Allah'ın kendisi oldukları için kafir olmalarının normal olduğunu ve bunun onlar için bir eksiklik olmadığını söylemekte, her türlü din ve inanç mensuplarının aynı şekilde haklı olduğunu, eninde sonunda sa-

318-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kâmil, 2/38
319-el-Cili, el-İnsanu'l-Kâmil, 2/38-39

adete, yani Allah'a kavuşacaklarını söyleyerek bütün inanç ve dinlerle ilgili şöyle demektedir.[320]

"... Sonra Adem vefat etti. Zürriyeti de bölük bölük ayrıldı. Bir bölük Adem'in Allah'a yakınlığına inandı. Bu inanışı onu, Adem'in suretinde taştan bir heykel yapmaya götürdü. Bunu yapmakla zannına göre ona hizmet görevini yerine getiriyordu. Devamlı o heykeli müşahede etmek suretiyle, ona sevgilerini devam ettiriyordu. Belki kendisi de bu yolda Allah'a yakınlık kazanıyordu. Zira o biliyordu ki, hayatta Adem'e hizmet, Allah'a yakınlık vesilesidir. Sandı ki, Adem'in heykeline hizmet de aynı şeydir.

Bunlardan sonra başka bir zümre geldi. Bu yeni gelenler, hizmet anlayışını yitirdiler. Yapılan heykelin bizzat kendisine ibadet ettiler. Bunlar putlara tapanlardır.

Başka bir zümre de akıllarıyla kıyas yoluna saptılar. Puta tapanları kötülediler. Bunlardan bir kısmı, bizim tabiatın dört unsuruna tapmamız gerekir dediler. Zira âlem sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve rutubetten ibarettir, asıl olana tapmak, fer'e tapmaktan daha uygundur, putlar ibadet eden kimsenin fer'idir, zira onun aslı ibadet edenin kendisidir, yani putu kendisi yapmıştır dediler. Bu kıyas sonunda tabiatın unsurlarına ibadete koyuldular. Bunların adı tabiatçılar oldu.

Başka bir zümre de, yedi gezegene ibadet yoluna gittiler. Dediler ki, sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve rutubetten hiçbiri tek başına hareket edecek durumda değildir. Dolayısıyla, bunlara ibadette yarar yoktur. En uygunu bu yedi gezegene ibadet etmektir. Bu yedi gezegen şunlardır: Zuhal, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarit, Ay. Zira bunların her biri kendi başına hareket edebilir durumdadır. Alemde etkin bir hareketle kendi yörüngesinde seyreder. Dolayısıyla bazen yarar, bazen zarar verirler. En iyisi, kendi kendine tasarrufu olana tapmaktır. Bu gezegenlere ibadet ettiler. Bunlar felsefecilerdir.

Kimileri karanlığa ve aydınlığa ibadet yoluna gitti. Bunlar yalnız aydınlığa ibadet etmek, öbür yanı yitirmek olur; zira bu varlık karanlık ve aydınlıktan ibarettir, ama en uygunu bunların ikisine tapmaktır dediler. Bunun üzerine gezegen veya başka bir ayrım yapmadan mutlak aydınlık ve karanlığa taptılar. Nasıl tecelli ederse etsin, hiçbir ayrım yapmadılar. Aydınlığın adına Yezdan dediler. Karanlığın adına da Ehrimen dediler. Bu zümrenin adı da Seneviyye (dualistler)dir.

Başka bir zümre ise, ateşe taptılar. Hayatın tabii hararete dayandığını, hararetin mânâ, maddi suretinin de ateş olduğunu, ateşin herşeyin aslı olduğunu söylediler ve ateşe taptılar. Bunlar da Mecusilerdir.

Bir zümre de faydası olmadığını iddia ederek herhangi bir şekilde tapmadılar. Kendi kendilerine şöyle dediler; ibadet faydasızdır. Zaman ilahi fıtrat yönünden neyi

320-el-Cili'nin din anlayışının tamamen açığa çıkması için uzunca bir alıntı yapmamız gerekmektedir.

gerektiriyorsa, o meydana geliyor ve olan oluyor. Durum böyle olunca, ancak içindekini dışa atan rahimler ve onları yutan toprak vardır. Bu zümrenin adı Dehriyyun (materyalistler)dur. Mülhidler olarak da adlandırılırlar.[321]

Bir de kitap ehli vardır. Bunlar fırka fırka ayrılırlar. Biri İbrahimiler (Brahmanistler)dir. Bunlar Hz.İbrahim dini üzere olduklarını söylüyorlar. Onun soyundan olduklarını sanıyorlar. Bunların kendilerine has ibadetleri vardır.

Yahudiler; bunlar Musevilerdir. Hristiyanlar; bunlar da İsevilerdir. Müslümanlar; bunlar da Muhammedilerdir.

Bunlar on millete ayrılırlar. Bu on millet, çeşitli milletlerin aslıdır... Hepsinin dayanağı şunlardır:

Kafirler, tabiatçılar, felsefeciler, dualistler (seneviyye), mecusiler, materyalistler, İbrahimiler (brahmanistler), yahudiler, hristiyanlar, müslümanlar.

Bu anlatılanlardan hangisi olursa olsun, Allah bir kısmını cennet için, bir kısmını da cehennem için yaratmıştır. Nitekim geçmişte peygamberlerin davetinin ulaşmadığı yerlerde yaşayanlar, Allah'ın cennetle mükafatlandırdığı hayır işleyenler ve cehennemle cezalandırdığı günah işleyenler diye kısımlara ayrılmışlardır.

Ehli Kitap da bu şekildedir. Şeriatlar gelmeden önce hayır; kalplerin kabul ettiği, nefislerin sevdiği ve ruhların hoşnut olduğu şeydir. Şeriatlar geldikten sonra ise hayır, Allah'ın kullarına öğrettiği kulluktur. Şeriatlar gelmeden önce şer; kalplerin kabul ettiği, ama nefislerin nefret ettiği ve ruhların kendisinden rahatsız olduğu şeydir. Fakat şeriatlar geldikten sonra şer; Allah'ın kullarına yasakladığı şeydir.

Sayılan bütün bu zümreler, kendisine ibadet edilmesi gerektiği şekilde Allah'a ibadet ederler. Çünkü Allah onları kendileri için değil, zatı için yaratmıştır. Onlar, hakkı olduğu şekilde O'nundur.

Yüce Allah, bu dinlerde isim ve sıfatlarının hakikatlerini ortaya çıkarmış (izhar etmiş)tir. Hepsinde zatıyla tecelli etmiş ve bütün zümreler ona ibadet etmişlerdir.[322]

Kafirler bizzat ona ibadet etmişlerdir. Çünkü yüce Allah baştan başa hem bu âlemin, hem de bu âlemin bir parçası olan kafirlerin hakikati (kendisi) olduğundan, ona ibadet etmişlerdir. Allah kendi hakikatleri olduğu için bir rablerinin olmasını reddetmişlerdir. Onun hiçbir rabbı olmayıp, mutlak rab kendisidir. Allah kafirlerin zatlarının aynı olduğu için zatlarının gereğine göre ona tapmışlardır.

Putperestlere gelince; onlar da karışım ve hulul olmaksızın Allah kainatın bütün

---

321-Bunlar zamanı tanrılaştıran ve her şeyin meydana gelmesinde zamanın rol oynadığına inananlardır. Bunların inancını şu ayet-i kerime dile getirmektedir: "Dünya hayatından başka bir şey yoktur, ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zamanın geçişi helak ediyor, derler" (Casiye, 24)

322-Yani, hangi şeye tapmış olursa olsunlar, gerçekte o şeyde tecelli eden, o şey olarak görünen Allah'a tapmış sayılırlar.

varlıklarının her zerresinde bulunduğu için taptıkları o putların hakikati (kendisi)dir diyerek putlara taptılar. Onun için puta tapanlar Allah'tan başkasına tapmış değildirler. Bu tapmada Allah onların niyet ve bilgilerine muhtaç değildir.[323]

Çünkü ne kadar zaman geçerse geçsin, gerçekler ne ise, mutlaka açığa çıkar. Zira putperestler kendilerine göre Hakka uymaktadırlar. Kalpleri onlara hayrın bunda olduğunu söylemiş ve bunun doğruluğuna inanmışlardır. Zaten Allah, kulu kendisini nasıl düşünüyorsa öyledir. Peygamber de "Müftüler sana fetva verse bile, kendi kalbine danış" demiştir.

Bu, genel anlamda kalp için söz konusudur. Ama özel anlamda, yani ayrı ayrı kalpler için durum böyle değildir. Ne her kalpten fetva sorulur, ne de her kalp doğru fetva verir. Onun için burada kastedilen bütün kalpler değil, bazı kalplerdir.

Putperestlerin yaptıkları bu işin hakikati hakkında besledikleri inanç, onları ahirette işin gerçeğinin bu şekilde ortaya çıkacağına inanmaya sevketmiştir. Zaten yüce Allah "Her fırka sahip olduğu şeylere sevinenlerdir" demiştir. Yani dünya ve ahirette bu şeylere sevinmektedirler...

Onlar dünyada işlediklerine sevinir, ahirette de hallerine sevinirler. Sahip oldukları şeylerle sürekli sevinç içinde olurlar. Onun için tekrar dünyaya döndürülseler, putperestliğin sebep olduğu azabı gördükten sonra dünyada tekrar aynı şeyi yapacaklardır.[324] Çünkü o azapta lezzet latifesini görmüşlerdir. Onda (putperestlikte) devam etmelerinin sebebi odur. Çünkü Allah ahirette bir kuluna azap etmek istediği zaman, rahmeti ile, o azapta kendisine gizli bir lezzet yaratır. Azaptan Allah'a sığınmaması ve korumasını istememesi için azap görenin cesedi o lezzete aşık olur. O lezzeti duyduğu müddetçe azapta kalır. Allah, onun azabını hafifletmek isterse, o lezzetini giderir ve rahmet etmek zorunda kalır. Allah "Darda kalanın duasına icabet eder".[325] İşte o zaman azap gören kişi, Allah'a sığınır, kendisini azaptan korumasını ister. Allah da onu korur.

Tabiatçılara gelince; bunlar Allah'a dört sıfatı açısından ibadet etmişlerdir. Çünkü hayat, ilim, kudret ve iradeden ibaret olan dört ilahi sıfat varlık âleminin aslıdır. Sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve rutubet varlık âleminde bu sıfatların görünümüdür. Rutubet hayatın görünümü, soğukluk ilmin görünümü, sıcaklık iradenin görünümü, kuruluk da kudretin görünümüdür. Bu görünümlerin hakikati, o sıfatlara sahip olan Allah'ın kendisidir. Bu görünümlerde mevcut olan ilahi latife, tabiatçıların ruhlarına

---

323-Yani, Allah'a tapıp tapmadıklarını bilip bilmemeleri ve ona tapmaya niyet edip etmemeleri Allah açısından önemli değildir. Çünkü putlar Allah'ın hakikati olduğu için ister istemez ona tapmış sayılırlar.

324-"Eğer geri döndürülseler, yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler. Şüphesiz onlar yalancıdırlar" (En'am, 28) ayetine işaret ederek tahrif etmektedir.

325-"Yoksa kendisine yakardığı zaman darda kalana karşılık veren mi?.." (Nahl, 62) ayetini sapık düşüncesi için kullanmaktadır.

görünüp ilahi dört sıfatın eserini farkederek âlemde sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve rutubet olarak yaşayınca, ilahi yetenek bakımından yetenekler bu sıfatların, bu suretlerin anlamları olduğunu anladı. Yahut bu hayaletlerin ruhları veya bu görünümlerin tezahürleri olduğunu anladılar. Bu sebepten söz konusu tabiatlara taptılar. Kimileri bilerek, kimileri bilmeden taptı. Bilenler öncü oldular, bilmeyenler de onları izlediler.

Bunlar, sıfatları bakımından Allah'a ibadet ediyorlar. Durumlarına temel olan hakikatler açığa çıktığında öncekilerin sonu saadetle sonuçlandığı gibi, bunların da sonu saadet olacaktır.[326]

Filozoflara gelince; bunlar da Allah'a isimleri bakımından ibadet etmişlerdir. Çünkü yıldız (gezegen)lar Allah'ın isimlerinin görünümleridir. Yüce Allah'ın zatı da onların hakikatidir.

Güneş, Allah isminin görünümüdür. Çünkü bütün isimler Allah isminden hakikatini aldığı gibi, bütün gezegenler ışığını güneşten almaktadır. Ay, rahman isminin görünümüdür. Çünkü güneşin ışığını taşıyan en büyük gezegendir. Nitekim, önce de belirttiğimiz gibi, rahman ismi, Allah isminde en büyük mertebeye sahiptir.

Müşteri yıldızı, Rab isminin görünümüdür. Çünkü gökte en mutlu yıldız odur. Nitekim mertebe bakımından rab ismi de çok özel bir isimdir. Kendilerine rablık yapılan varlıklar rab isminin gereği olarak kibriyânın kemâline şâmildir.

Zuhal yıldızı ise vahidiyetin görünümüdür. Çünkü bütün felekler onun kapsamı içindedir. Nitekim vahid ismi bütün isim ve sıfatların üstündedir...

Allah, bu yıldızların hakikati olduğu için, ibadet edilen de kendi zatı olmuştur. Bu sebepten felsefeciler ona ibadet etmişlerdir.

Hiçbir varlık yoktur ki, insanoğlu ve diğer canlılar ona tapmış olmasın. Kaya kertenkelesinin güneşe tapması, pislik böceğinin pisliğe tapması ve başka hayvanların başka şeylere tapmaları gibi.[327] Alemde mutlak veya mukayyed olarak Allah'a ibadet etmeyen hiçbir canlı yoktur. Mutlak (herhangi bir şekil ve surette görüntüsüne değil, soyut olarak) ona ibadet eden muvahhid iken, mukayyed (şekil ve surette görünmüş olarak) ona ibadet edenler de müşriktirler. Ancak Allah'ın varlığı hepsinde mevcut olduğu için hepsi hakikatte Allah'a ibadet etmiş olurlar. Çünkü Allah'ın

---

326-el-Cili, "Tabiata tapanlar, gerçekte tabiatta görünen Allah'ın sıfatlarına taptıkları için Allah'a tapmış olmaktadırlar, Allah'a taptıkları için de saadete kavuşacaklardır demektedir".

327-İbn Arabi de aynı şeyi söylüyordu. İbn Arabi'ye göre, buzağıya tapmaya çalışan İsrailoğullarını engellemeye çalışan Hz.Harun bu inceliği kavrayamadığı için onlara engel olmaya çalışmıştır. Ama Hz. Musa bu inceliği kavradığı için Tur dağından dönüşte Hz. Harun'u bu engelleme çabasından dolayı azarlamış ve yermiştir. Çünkü, İbn Arabi'ye göre, o güne kadar buzağı dışında her varlık suretinde Allah'a ibadet edilmişti. Sıra buzağı suretinde Allah'a ibadet etmeye gelmişti. Hz. Musa bunu kavradığı için İsrailoğulları'nın buzağıya tapmasına karşı çıkmamış, bundan alıkoymaya çalışan Harun'u azarlamıştır. Bilgi için bkz. Fususu'l-Hikem, Harun Faslı.

zatı hangi şeyde görünmüşse, o şeyde kendisine ibadet edilmesini gerektirmektedir.[328]

Muhammediler ise, yaratılmış varlıklardan herhangi bir şeyle takyid etmeden[329], mutlak olarak Allah'a tapmışlardır. Muhammediler, ona bütün açısından tapmışlardır. Onu zahir veya batın herhangi bir yönle sınırlandırmadan tapmışlardır. Onların yolu, Allah'ın zatına giden Allah'ın yolu olmuştur. Onun için ilk adımda yakınlık derecesine nail olmuşlardır.[330] Bunlar, yüce Allah'ın "Onlar yakın bir yerden çağrılırlar" diye işaret ettiği kişilerdir.

Dualist (seneviyeci)lere gelince; bunlar Allah'a nefsi açısından tapmışlardır. Çünkü Allah nefsinde zıtları toplamıştır. Hem hakkiyet (yaratan), hem halkiyet (yaratılan) mertebelerini kapsamıştır. İki nitelikle iki hüküm de ortaya çıkmıştır. Dünya ve ahirette iki nitelikle görünmüştür. Hakkiyet hakikatine mensup olan, aydınlık olarak ortaya çıkmıştır. Halkiyet hakikatine mensup olan da karanlık olarak ortaya çıkmıştır. Dualistler iki niteliği, iki itibarı, iki hükmü birleştiren bu özellikten dolayı aydınlık ve karanlığa tapmışlardır. Hangi hükümden ve nasıl istersen, Allah onu ve zıddını zatında toplamaktadır.

Dualistler, zatında gerektirdiği bu ilahi incelikten dolayı ona tapmışlardır. O, hem Hak, hem halk adını taşımaktadır. Hem aydınlık, hem karanlıktır.

Mecusilere gelince; bunlar Allah'a ehadiyet açısından tapmışlardır. Ehadiyet bütün isim, sıfat ve mertebeleri yok ettiği gibi, ateş de böyledir. Unsurlar arasında en güçlü ve en üstün olandır. Paralelindeki bütün tabiatları yok eder. Büyük kuvvetinden dolayı ona yakın olan bütün tabiatlar ateşe dönüşür...

Tabiatlarda ateş, isimlerde vahidiyetin görünümüdür. Mecusilerin ruhları bu miskin kokusunu alınca, nezle olup kızartmasının kokusunu duyamadılar ve ateşe taptılar. Ateşe taparken, bir ve kahhar olandan başkasına tapmış değildirler.

Dehrilere gelince; bunlar Allah'a hüviyet bakımından tapmışlardır. Rasulullah "Zamana sövmeyin, çünkü zaman Allah'tır" buyurmuştur. Yani dehriler Allah diye zamana tapmışlardır.

İbrahimi (Brahmanist)lere gelince; bunlar bir nebi veya rasule uydukları için değil, Allah'a mutlak olarak tapmışlardır. Allah'ın yaratmadığı hiçbir varlık yoktur derler. Alemde Allah'ın birliğini kabul ederler. Ama peygamberleri tamamen inkâr ederler. Allah'a tapmaları, peygamberlikten önce peygamberlerin bir nevi tapması gibidir.

328-Yani, Allah kendisine ibadet edilmesini gerektirdiği için göründüğü bütün şeylerde ona ibadet edilmesi gerekmektedir. Çünkü o şeyler de Allah'ın görünümü, yani kendisidir.

329-Yani, Allah'ı temsil edecek herhangi bir şeye değil, doğrudan doğruya Allah'ın kendisine ibadet etmişlerdir.

330-Yani başka varlıkların şahsında Allah'a tapanlar gibi dolaylı ve uzun zaman sonra saadete erenler gibi değil, direkt saadete ermişlerdir.

Bunlar, Hz.İbrahim'in soyundan geldiklerini iddia ederler. Bizzat Hz.İbrahim'in Allah'tan almayıp kendisinin yazdığı bir kitaba sahip olduklarını ve bu kitabın içinde hakikatlerin anlatıldığını söylerler. Kitap beş bölümdür. Dört bölümünü herkesin okuyabileceğini söylerken, derin bilgiler içerdiğini söyledikleri beşinci bölümü ise ancak onlardan bazı kişilerin okuyabileceğini söylerler. Beşinci bölümü okuyanların, sonunda mutlaka İslam'a varacağını ve Muhammed'in dinine gireceğini düşünürler.

Bunlar daha çok Hindistan'da bulunurlar. Orada bunların kıyafetlerini giyen ve onlardan olduklarını iddia eden kişiler vardır. Halbuki onlardan değildirler. Aralarında putperestler olarak bilinirler. Onlara göre puta tapanlar bu zümreden sayılmazlar.

Yukarıda sayılan bütün dinlere mensup kişilerin kendi kendilerine uydurdukları bu ibadet şekilleri, sonunda saadete ulaşsalar bile, bedbahtlık çekmelerine sebep olacaktır. Çünkü bedbahtlık, saadetin zuhuruna kadar yaşayacakları uzaklık (ayrılık)tan başka bir şey değildir.[331] Bedbahtlık, bu süren ayrılıktır. Bunu da anla!.."[332]

Görüldüğü gibi, insanlar hangi din ve mezhepten olup neye taparsa tapsınlar, gerçekte Allah'a taptıklarını, çünkü o şeylerin Allah'ın görünümü olduğuna inanarak onlara taptıklarını, peygamberlerin bildirdikleri şekilde Allah'a tapanlar ilk etapta saadete kavuşacakları halde başka şekillerde tapanların ancak bir süre sonra saadete kavuşacakları, azap veya bedbahtlığın saadete kavuşuncaya kadar geçecek zaman içindeki ayrılıktan ibaret olduğu açıkça anlatılmaktadır. Onun için muvahhidler olsun, hangi türden kafir veya müşrikler olsun, hepsi de gerçekte Allah'a tapmışlar ve saadete ergeç nail olacaklardır.

İşte tasavvuf dini bu kadar hoşgörülü ve rahmeti her şeyi kuşatan bir dindir. Her türlü sapık felsefeyi İslam diye müslümanlara yutturan bu insanlar, bu şirk pisliklerinin İslam'la başdaşmadığını ya kitaplarında, dergilerinde, konferans ve sohbetlerinde reddederek insanlara ilan ederler, yahut hem bu dünyada hem ahirette onların sahipleriyle aynı akibeti paylaşmaya devam ederler.

el-Cîlî'nin söylediklerini, bir müslüman olarak doğru veya tam yansıtmadığımızı düşünenler olabilir. Söylediklerimizin gerçek olduğunu teyid etmesi açısından oryantalist Nicholson'dan bu panteist inancın özetini dinliyelim;

"el-Cîlî'nin anlayışında dinlerin ve inançların çokluğu, Allah'ın yaratıklarda ortaya çıktığı (tecelli ettiği) isim ve sıfatlarının çokluğundan ileri gelmektedir. Her isim ve sıfatının özel bir zuhuru vardır. Kur'anın belirttiği gi-

331-Onların bedbahtlığını, cehennemde görecekleri acıklı azabı azap olarak değil, Allah'a kavuşuncaya kadar geçecek olan ayrılık kabul etmektedir.

332-Abdulkerim el-Cili, el-İnsanu'l-Kâmil, 2/74-81, el-Matbaatu'l,Mısriyye, 1316 h.

bi Allah, Hadi (hidayet veren) ismiyle tecelli ettiği gibi, Mudil (saptıran) ismiyle de tecelli etmiştir. Allah'ın isimlerinden biri işlevsiz kalarak alemdeki varlıklardan biri suretinde zuhur etmeseydi, Allah kamil olarak tecelli etmemiş olurdu. Onun için itaat edenlerin Hadi ismi suretinde, sapıkların da Mudil ismi suretinde kendisine tapması için peygamberleri göndermiştir.

Bu bakımdan Allah, ibadet edilen her mabudun kendisidir. Çünkü bütün varlıklara sirayet eden, yani hepsinin suretinde görünen odur. Bunlar arasında putperestlerin taptığı ile başkaların taptığı arasında bir fark yoktur. Putperestler, maddi alemin her parçasına sirayet etmiş olana taparken, dualistler yaratan ve yaratılanın birliğine taparlar. Ateşe tapan mecusiler, tabiattaki bütün cisimlerin içinde fena bularak ateş tabiatına dönüştüğü gibi, bütün isim ve sıfatların içinde fena bulduğu bir zata taparlar. Ateistler ise, bilfiil değil, bilkuvve yaratıcı olması açısından ona taparlar. Şu veya bu surette tapanlar Hakkın varlıklarda tecelli eden suretlerine taptıkları için bütün inanç ve din mensuplarının sonu kurtuluş olacaktır.

el-Cîlî, müslüman olduğu için bu insanları ister istemez bir tasnife de tabi tutmaktadır. Ona göre, inanç ve ibadetlerinde Hakkı tasavur ettikleri ilahi suretin kemali oranında insanların kemal dereceleri de farklıdır. Her inanç ve ibadette Hak'tan bir unsur olduğuna göre, dinlerin en mükemmeli de peygamberlerin getirdiği dinlerdir ve bunların arasında en mükemmeli de İslam'dır.

el-Cîlî, İnancına dayanak olarak, en yakın hıristiyanlık inancını görmektedir. Ona göre hıristiyanlık inancı, Allah konusunda sahih bir düşünce oluşturmak için iki yöne sahiptir. Bir yönü ile Allah bütün yaratıkların sıfatlarından münezzeh iken, diğer yönü ile bütün yaratıkların sıfatlarında zahir olmuştur. Ancak hıristiyanlar Hakkın tecellisini sadece hıristiyanlık inancının belirttiği şekilde sınırlandırmakla, yani Hakkın üç şeyden oluştuğunu söylemekle hata etmişlerdir."[333]

İşte vahdeti vücud inancının müslümanlara kazandırdığı ve işte rahmet ve hoşgörüsü her şeyi kuşatan tasavvuf dini! Her türlü sapık felsefeyi İslam diye müslümanlara yutturan tasavvufçular, bu şirk pisliklerinin İslam'la bağdaşmadığını ya kitaplarında, dergilerinde, konferans ve sohbetlerinde red ederek insanlara ilan ederler, yahut hem bu dünyada hem ahirette onların sahipleriyle aynı akibeti paylaşmaya devam ederler.

333-Nicholson,fi't-Tasavvufi'l-İslami ve tarihihi,88-89,Ter. Ebu'l-Ala Afifi,

c- İbn Farıd'ın Din Anlayışı

İbn el-Farıd meşhur Taiyye'sinde dinini şöyle anlatıyor:

"Zikir meclislerinde işiten kulak ve meyhanecinin meyhanesinde gören göz benim.

Hükmen zunnar'ı bağlayan elimden başkası değildir.

Beni ikrar ile çözülse bile, o çözmeyi de yapan benim,

Kur'an ile bir caminin mihrabı aydınlanmışsa,

İncil de kilise mihrabını boş bırakmamıştır.

Hz. Musa'nın kavmine getirdiği Tevrat'ın sayfalarını da hahamlar her gece okumaktadır.

Puthanede kimileri puta secde ediyorsa, bağnazlık yaparak ona karşı çıkmamak gerekir.

"Dinara tapmıştır" ifadesi, putperestliğin şirk ayıbından münezzeh bir manadır.

Haksızlık yapan herkese benden uyarı var, ben her fırkanın özürlerini kabul ederim.

Her dinin mensupları doğru yolda olduğu gibi, her inancın sahipleri de doğru düşünmektedir.

Gafletle güneşe tapan kimse de yolunu şaşırmış değildir, çünkü güneşin aydınlatması yüzümün aydınlığındandır.

Bin yıldır sönmediği bildirilen ateşe mecusiler tapmış ise de,

Niyetlerini açığa vurmamış olsalar ve görünürde benden başkasına yönelmiş olsalar bile, benden başkasına tapmış değildirler.

Bir defa nurumun ışığını görmüşler, ateş sanmışlar, hidayet konusunda ışıklarla sapmışlar.

Kainat perdesi olmasaydı söylerdim, ama hükümlerin şeklini yerine getirmek beni susturmaktadır."[334]

Görüldüğü gibi, meyhaneler, puthaneler, mecusi ve sapıkların tapınakları, hristiyanların kiliseleri yahudilerin havraları ve sadece Allah'a ibadet edilen camiler hepsi de İbn el-Farıd'a göre Allah'ın hoşnut olacağı ve seveceği ibadetin yapıldığı yerlerdir. Çünkü bu yerlerde ibadet eden ve kendisine ibadet edilen de odur. Sağır taşlara secde eden şu müşrik, yıldız tapınaklarında yıldızlara tapan şu sabii, ateşe yalvararak tapınan şu mecusi ve ağlama duvarı önünde gözyaşı döken ve Allah'a karşı kin ateşini alevlendiren şu

334-Emin Hori,Celau'l-Ğamid fi Şerhi Divani İbni'l-Farıd,129-130,Mektebetu'l-Adab,Beyrut,1910,Abdurrahman el-Vekil,Hazihi Hiye's-Sufiyye, 97-98.

şaşkın yahudi ve teslise inanarak Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu kabul eden şu Hristiyan, bütün bunlar İbn el-Farıd'a göre hidayet ve hak yolda, Allah'tan delil ve hüccet üzere bulunmaktadırlar. İbn el-Farıd'ın din anlayışında bütün bunlar insan suretlerinde ortaya çıkan, görünen Allah'ın zatından başkasına tapmış değildirler.[335]

Tasavvufçularda dinlerin birliği anlayışı, felsefelerinde egemen olan herşeyi sevme anlayışından ileri gelmektedir. Mü'min-kafir, helal-haram, meşru-gayri meşru, ayrımı yapmadan, insanları ve varlıkları sevme hastalığının bir ürünü ve neticesidir. Zaten vahdet-i vücut inancı da buna götürmektedir. Onun için meşhur tasavvufçuların mü'min-kafir, ahlaklı-ahlaksız ayrımı yapmadan bütün insanlara aynı sevgi ve sempati ile yaklaştıklarını görüyoruz.

Hatta günümüzde tasavvuf çevrelerinin İslam'a doğru bir şekilde bağlı olanlara düşmanlık ve nefretlerine karşın, İslam'dan sapmış veya İslam dışı inançlara bağlı türlü din ve fırka mensuplarına daha fazla yakınlık göstermeleri, onlarla senli-benli olmaları, izzet ve ikramlarda bulunmaları, kısaca, gayri müslimleri temiz müslümanlara tercih etmeleri bu sebeptendir. Zaten "Ne olursan ol, gel", "Yaratılanı severiz yaratandan ötürü" felsefeleri, "Bazen yahudi, bazen Hıristiyan, bazen Mecusi ve bazen de Müslüman" anlayışları hep bu sapık anlayışın ürünüdür.

Mü'min-kafir, insan-hayvan, temiz-necis varlık ayrımı yapmadan, Allah'ın bütün varlık ve eşyaya hulul ettiğini, onunla birlik olduğunu veya

---

335-Niyazi Mısrî de İbn Farıd'ın düşüncelerini terennüm ederek divanında şöyle demektedir:

"Bu cihanın halkına bir yolum uğrar benim-Cem' edip bunca kumaşı bir bezistan olurum,

Geh nasâra, geh yahudi, gahi tersa, geh mecusi-Gahi şia, gah olur sunni muselman olurum. "

Niyazi Divanı, 109, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1963.

Celaleddin er-Rumi de benzer düşünceleri divanında şöyle dile getirmektedir:

"Canım, ey nûr, kaçma benden-Kaçma benden, ey parlayan görünüm,

Kaçma benden, kaçma benden-Şu sarığa bak, onu nasıl başıma koydum,

Hatta bileğime taktığım Zerduşt'un zunnarına bak-Zunnarı taşırım, yemliği taşırım,

Belki nuru taşırım, kaçma benden-Müslümanım ben, ama Hristiyanım, Brahmanistim, Zerdüştiyim,

Ey Yüce Hak,sana tevekkül ettim, kaçma benden-Bir tek tapınağım; mescid, kilise veya puthanem yok benim,

Sonsuz nimetim yüce yüzündedir-Kaçma benden, kaçma benden. "

Dr. Mustafa Galveş, et-Tasavvuf fi'l-Mizan, 100-101.

Şemsi Tebrizi için de şöyle demektedir: " Şems-i men u hudayi men,amr-i men u bekayi men,ez tu behak resideem,ey hak, hakkı güzari men" . (Tercümesi: Ey benim güneşim ve tanrım,beka ve ömrüm sendendir,seninle Hakka ulaştım,ey hakkımı veren hak!" Bakınız,Sadeddin Taftazani, Risale fi Vahdeti'l-Vucud,8,Ali Bey Matbaası,1294 hicri,

Goldziher ise şöyle diyor: "Tasavvufçular, İslam'a ne kadar bağlı ve hayran görünseler, çoğunda dinler ve inançlar arasındaki sınırları ortadan kaldırmaya çalışan ortak bir eğilim bulunmaktadır. Hepsinde bütün bu inançların, ulaşılması arzu edilen gaye konusunda hatırı sayılır değere sahiptir. " Goldziher, el-Akide ve'ş-Şeria, 151.

bunların suretlerinde ortaya çıktığını söyleyen felsefe, olsa olsa bu hak batıl ölçüsü ve sınırı tanımayan küfür ve saçmalıkları doğurur.[336]

İslam aleminde temcid pilavı gibi zaman zaman gündeme getirilen "Ehli Kitabın cennetlik oluşu, mü'min veya müslüman oluşu, Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e iman etmekle mükellef olmaması" gibi saçmalıkların da bu anlayış ve felsefenin ürünü olmadığını kim söyleyebilir!

1979 yılında Mısır'ın yüksek tirajlı gazetelerinden birinde kamuoyuna açıklanan bu düşünce, 1989 yılında Türkiye'de bakıyorsunuz bir tarikat mensubu tarafından gündeme getirilmekte ve kimi yayın organlarında hararetle savunulmaktadır. Geçmişten gelen ve ehli kitabın müslümanlara karşı zaman zaman kullandıkları üslupları ve ileri sürdükleri bazı delilleri bu çevreler mal bulmuş mağribi gibi gündeme getirerek İslam düşmanlarının ekmeğine yağ sürmektedir. İşin en acıklı ve tuhaf yanı, bu gibi şeylerin inancı ve yaşayışı sapık birtakım kişiler tarafından değil de, bir tarikat mensubu tarafından ortaya atılması ve savunulmasıdır!

Kimbilir, belki de tasavvufçuların kalbi ölçü ve sınır tanımayacak kadar şefkatli ve merhametlidir! Halbuki Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin babaları veya oğulları veya kardeşleri veya akrabaları da olsa, Allah'a ve peygamberine karşı gelenlere sevgi beslediklerini göremezsin..."[337]

Mümin olabilmek için Hz. Peygamberi ve onun hükmünü kabul etmek, onun verdiği hükme tam bir teslimiyetle razı olmak gerektiğini Yüce Allah bütün müminlere ve herkese şöyle bildirmektedir: "Hayır; Rabbine and olsun ki aralarındaki anlaşmazlıklarda seni hakem yapmadıkça ve verdiğin hükmü içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar"[338]

Tasavvufçular, zaten cehennemin tatlı bir yer olacağını, neye ibadet edilirse edilsin, Allah'a ibadet edilmiş olacağını, çünkü Allah bütün varlıkların suretinde ortaya çıktığını, zaten her şeye tapan insanların ona karşı kulluk görevlerini yerine getirmek için onlara taptıklarını, ama bazıların mabudu tesbitte yanıldıklarını söyleyerek bunun felsefesini çok önceden yapmışlardır.

336-Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam, 487-521. Feriduddin Attar, Mantiku't-Tayr, 315-405'den naklen. Yine Dr. Abdulvahhab Azzam, et-Tasavvuf ve Feriduddin el-Attar, 160-370'den naklen.

337-Mücadele,22.

338-Nisa,65

VII. İSLAM'A VE TASAVVUF'A GÖRE VELİ KAVRAMI

Sözlük anlamıyla veli; dost ve samimi arkadaş demektir. Terim olarak Allah'ın sevgili kulu demektir. Başka bir deyişle, dinin istediği şekilde inanan ve amel eden kişi demektir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum açıkça ortaya konmaktadır. Mesela şu ayetlere bakalım:

"İyi bilin ki, Allah'ın veli kulları (dostları)na hiçbir korku yoktur. Ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar iman edip takvaya ermişlerdir."[339]

"Elif, Lam, Mim. Kendisinden hiçbir şekilde şüphe olmayan bu kitap, muttakiler için bir hidayettir. O muttakiler ki gayba inanırlar, namaz kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler..."[340]

Takva kelimesi de çok zaman veli ve iman kelimesiyle beraber kullanılmaktadır. Temel sözlük anlamı olan "sakınma" anlamı yanında, İslam'ın hükümleriyle amel etme, emir ve yasaklarını gözetme anlamında da kullanılmaktadır. Zaten dinin emir ve yasaklarıyla amel etme, Allah'ın dinine muhalefetten sakınma ve cezasından korunma amacına da yöneliktir. Allah'ın sevabını, yani cennetini elde etme amacı da şüphesiz beraberdir. Kısaca takva, Allah'ın cezasından sakınarak ve mükafatını umarak dinin hükümlerine bağlılık ve onlarla amel etmek demektir. Bu da Allah'ın sevgili kulları olan mü'minlerin niteliğidir. Mesela şu ayet-i kerimelere bakalım:

"... O muttakiler ki gayba inanırlar, namaz kılarlar, infak ederler. Yine onlar sana indirilenlere ve senden önce indirilene ve ahiret gününe inanırlar. İşte onlar Rabblerinden bir hidayet üzeredir ve kurtuluşa erenler ancak onlardır."[341]

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. İyilik o kimsenin iyiliğidir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır, Allah rızası için yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan köle ve esirlere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekat verir, anlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir, sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır."[342]

Bu ve başka ayetlerde görüleceği üzere, muttakiler iman ve amel sahibi kimselerdir. Veli kullar da iman eden ve muttaki olan kişilerdir. Takvanın genel anlamı da dinin emir ve yasaklarını gözetmek[343] olduğuna göre, veli

339-Yunus, 62-63.
340-Bakara, 1-3.
341-Bakara, 1-5.
342-Bakara, 177.
343-Bakınız İbn Receb el-Hanbeli, Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem, 158, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1988.

kişi, inanan, dinin hükümleriyle amel eden ve bunu Allah'a tam bir teslimiyetle yerine getiren kişi olmaktadır. Yani takva sahibi ve Allah'ın veli kulu olmanın şartı, iman ve salih ameldir. Bunu gerçekleştiren bütün mü'minler, Allah'ın sevgili kulları, yani velileridir. Onlar elbette Allah'ın himayesi ve yardımına layık kişilerdir. Bu dünyada Allah onların dostu ve yardımcısı olduğu gibi, ahirette de koruyucusu ve esirgeyicisidir. Onun için onlara korku ve hüzün olmayacaktır.

Şüphe yok ki, iman ve amel bakımından mü'minlerin dereceleri farklıdır. Kimilerinin imanı çok sağlam ve ameli daha fazladır. Elbette böylelerin Allah katında dereceleri başkalarından daha üstündür ve mükafatları da daha büyük olacaktır. Kimilerinin iman ve ameli daha azdır. Yani imanı diğerlerine göre daha zayıf ve ameli daha azdır. Bilindiği gibi kuvvet ve sağlamlık bakımından imanın artıp eksileceği, yani kuvvetlenip zayıflayacağını Kur'an'ın birçok ayetleri ifade etmektedir. İman ve amel derecesi bu şekilde zayıf veya az olanların mükafatı da şüphesiz daha az olacaktır. Ama aralarındaki bu farklılığa rağmen, bütün mü'minler, Allah'ın veli kullarıdır. İman dairesinde kaldıkça ve dinin gereklerini yerine getirdikçe, kişiler mü'mindir ve Allah'ın veli kullarıdır.

Tıpkı bir piramid gibi. Piramidin alt sırasındaki taşlar onun nasıl bir parçası ise, zirvesindeki taş da onun bir parçası olup hepsi piramid olarak adlandırılmaktadır. Bazı taşlar piramidin alt sırasını oluştururken, bazıları da zirvesini oluşturmaktadır. İman ve ameldeki farklı derecelerine rağmen mü'minler de bu şekildedir ve hepsi Allah'ın veli kullarıdır.[344] "İyi bilin ki, Allah'ın veli kulları (dostları)na hiçbir korku yoktur. Ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar iman edip takvaya ermişlerdir."[345]

Gerçek bu şekilde iken, dinin birtakım kavramlarında zamanla sapmalar meydana geldiği gibi, veli kavramının anlamında da sapmalar olmuştur. Bu sapmanın en açık görüldüğü alan da tasavvuftur. Allah, mü'minlerin velisi olduğunu söylerken, tasavvufçular sadece kendilerinin dostu (velisi) olduğunu ortaya atmış ve ancak kendi cemaatlarına mensup olanların veli olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, tasavvufçular mü'minler arasında özel bir veli sınıfı ihdas etmiş ve ancak bunların veli olduğunu söylemiştir. Halbuki İslam anlayışında mü'minler arasında özel bir veli sınıfı yoktur. Aksine, bütün mü'minler Allah'ın veli kullarıdır ve Allah da hepsinin velisidir. Bunu yüce Allah şöyle ifade etmektedir: "Allah, iman edenlerin velisi (dostu)dur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."[346]

344-Sözlük anlamıyla veli kelimesi Allah, iyi ve kötü kişiler, şeytan ve tağut gibi başka varlıklar için de kullanılmaktadır.

345-Yunus,62-63

346-Bakara, 257.

Belirttiğimiz gibi, veli kavramı toplumda zamanla sapmaya uğramış ve İslam'a yabancı birtakım inanç yahut kültürlerin boyasıyla boyanmıştır. Bunda İslam'a daha sonra giren ve acem diye adlandırılan milletlerin çok büyük rolü olmuştur. Bu sapma neticesinde toplumda zamanla değişik bir veli inancı ve anlayışı ortaya çıkmıştır. Buna bir örnek olarak Türk kavmini verebiliriz. Bu inancın ve anlayışın meydana gelmesinde İslam öncesi Türk dinlerinin rolünü örnek gösterebiliriz. Eski İran, Yunan ve Ortadoğu inançlarının çarpık veli inanç ve anlayışının meydana gelmesinde oynadıkları rolü, buna kıyas etmek mümkündür. Eski Türk dinlerinin bu konudaki rolünü A. Yaşar Ocak'tan okuyalım:

"Müslüman Türkler'in yaşadıkları mıntıkalarda ve bu arada tabiatıyla Anadolu'da veli kültü tahlil edildiği zaman, bunun kaynağını İslam öncesi eski Türk inançlarının teşkil ettiği daha ilk bakışta dikkati çekecek kadar sarihtir. Tasavvufun veli telakkisi (anlayışı) tabir caizse, buna bir kılıf hizmetini görmüştür.

Bilindiği gibi Türkler, müslüman olmadan önce çeşitli vesilelerle temasta bulundukları kültür çevrelerinde, Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Mazdeizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi birbirinden mahiyet itibariyle hayli farklı dinlere girmişlerdir. Bunlardan önce ise, uzun yüzyıllar kendilerinin sahip oldukları belirli bir takım inanç sistemleri vardı. Orta Asya gibi muazzam bir coğrafi sahada, yüzlerce yıldır muhtelif Türk toplulukları zikredilen inanç sistemlerinden birini veya birkaçını benimsemişler, zamanla birini bırakıp bir başkasını kabul etmişlerdir.

Bu değişiklik esnasında, bir önceki din, yenisinin gelmesiyle tamamen ortadan kaybolmamış, çoğu defa kendini yeni dinin kalıplarına uydurarak varlığını sürdürmüştür. Bu sebeple Türk zümrelerinin girdiği her yeni din, onlara yeni bir şeyler öğretip belli ölçüde düşünce ve hayat tarzlarına etki ederken, diğer yandan da o zümrelere uygun birer yapı kazanmışlardır.

İşte bundan dolayıdır ki, günümüzde bile Orta Asya'dan Balkanlara kadar bütün müslüman Türk topluluklarında bile bildiğimiz en eski inançları olan tabiat ve atalar kültlerinden yukarıda sayılan dinlere kadar, çok çeşitli kalıntıları tesbit etmek mümkün olmaktadır.

Aşağıda açıklamaya çalışacağımız İslami devir veli kültü, işte bu uzun maceranın izlerini taşır.

Türkler'deki veli kültünün temelinin Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Eski Türk şamanları incelendiği zaman, bunların Türk veli imajına çok benzediğini farketmemek mümkün değildir. Gelecekten haber veren,

hava şartlarını değiştiren, felaketleri önleyen yahut düşmanlarına musallat eden, hastaları iyileştiren, göğe çıkıp uçabilen, ateşte yanmayan Türk şamanları, bu hüviyetleriyle adeta Bektaşi menakıpnamelerinde ve kısmen de öteki tarikat çevrelerinde yazılmış menakıpnamelerde yeniden hayat bulmuş gibidirler. Bu eserlerde anlatılan Türk velileri, işte böyle özelliklere sahip kişilerdir.

Şamanist Türkler, şamanların harikulade insanlar olduklarına, ruhlar, gizli güçler ile ilişki kurup onlara istediklerini yaptırabildiklerine inanırlardı. Hatta şamanlar Göktanrı ile de temasa geçip, ondan mesajlar getirebilen şahsiyetlerdir. Onlar bu kabiliyetleri elde etmek için, tıpkı velilerin yaptığı gibi, inzivaya çekilerek, kendilerini sıkı bir riyazata tabi tutarlardı.

Ancak burada, şamanizm öncesi eski Türk inançlarından atalar kültünün veli kültünün temelinin hazırlanmasındaki önemli rolüne de dokunmak gerekiyor. Muhtelif Türk zümreleri arasında en eski ve köklü inançlardan biri olduğu bilinen atalar kültü genel olarak ecdadın takdisine dayanır. Ancak atanın bizzat kendine tapınma mahiyetinde olmayan atalar kültü, atanın öldükten sonra üstün birtakım güçlerle mücehhez hale geldiği ve bu sayede ailesine yardım edebileceği inancından doğan, korku ve saygı karışık bir telakki hasıl etmiştir. Bu sebeple ataların ruhlarına kurban kesilir ve eşyaları mukaddes sayılır, mezarları da mukaddestir. . .

Şamanist dönemde ve özellikle Budizme geçtikten sonra Türk veli kültünün İslam öncesi temeli, daha da takviye gördü. Çünkü bu devrede Budist azizlerin çok eskilere inen ve Budizmin yayılmasında önemli bir propaganda aracı olan kerametlerini anlatan metinler bol bol tercüme edildi. Zaten halk için ayinlerde okunmak üzere meydana getirilen bu tercümeler, çabucak ve hayli geniş bir tabana yayıldı. Öylece, şamanların üstün ruhani güçlerle donanmış şahsiyetlerine, Budist azizlerininkiler ilave edildi. Artık Türk din adamlarının yukarıda sayılan vasıflarına, hayvan kalıplarına girmek, eşyaları ve cisimleri kendi kendilerine yürütüp harekete geçirmek gibi başka özellikler eklendi. Bu suretle İslamiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı dönemlere, yani onuncu yüzyıla gelindiğinde, artık İslami Türk veli tipinin teşekkülüne zemin hazırlanmış oluyordu.

Bu üstün ruhani kuvvetlerle donanmış insan tipi, müslümanlıkla bağdaşmakta güçlüğe uğramadı. Kur'an-ı Kerim'deki muhtelif mucizeler gösteren peygamberlerle Hz. Muhammed'in şahsiyeti, müslüman olan Türklere hiç de yabancı gelmedi. Onlar, kendi din adamlarıyla bu zikredilenler arasında pekçok benzer noktalar bulduılar ve İslamiyete çabuk ısındılar. . .

Biz, Türk veli imajının prototipini meşhur Dede Korkut'un şahsında bu-

luyoruz. Aşağıya aldığımız pasaj bu itibarla aynı zamanda tarihi bir belge niteliğini de taşımaktadır:

'Rasul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdi. Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi. Ne dir ise, olur idi. Gaybdan dürlü haber söyler idi. Hak Teala'nın gönlüne ilham ider idi. . . Korkut Ata Oğuz kavminin müşkilini hall ider idi. Her iş olsa Korkut Ata'ya tanışmayınca işlemezler idi.'[347]

Bu satırlarda Dede Korkut'un her ne kadar veli kelimesiyle nitelendiğini görmüyorsak da, sayılan vasıfları kendisinin böyle telakki edildiğini açıkça gösteriyor. Aslında gerçekten yaşayıp yaşamadığı, eğer yaşadıysa, zamanı belli olmayan bu şahsiyet Oğuz'un, yani bütün Oğuz boylarının bilicisidir, söylediği her şey gerçekleşir, gaybdan haber verir, geleceği bilir, Allah'ın ilhamlarına mazhar olmuştur, Oğuz kavminin bütün güçlüklerini çözer, kendisine danışılmadan iş yapılmaz.

Şu sayılan nitelikler Dede Korkut ile Şamanlar arasındaki büyük benzerliği de ortaya koyuyor. Bilhassa gaybdan ve gelecekten haber verişi, bir iş yapılacağı zaman kendine danışılması bunu pek açık gösteriyor. Metinde dikkati çeken bir başka nokta, bu zatın Hz. Muhammed'in zamanına yakın bir devirde yaşadığının söylenmiş olmasıdır. Bu, onun gerçekten yaşamış tarihi bir şahsiyet olmadığının bizce en açık delillerinden biridir. . .

Anadolu'nun tedricen fethedilmeye başladığı XI. yüzyıldan itibaren buraya yerleşmeye gelen ve çoğunluğunu Oğuzlara mensup boyların oluşturduğu muhtelif Türk toplulukları, kendileriyle beraber bu telakkiyi ve kültü de getirdiler. Özellikle XIII. yüzyılda Moğol istilası arifesinde ve bu istilanın önünden kaçarak Anadolu'ya yerleşen bazı tarikatlara mensup şeyh ve dervişler bu konuda başrolü oynadılar. Selçuklu hükümeti onlara birtakım imtiyazlar ve tekkelerini kurup rahatça faaliyet gösterecek yerler tahsis etti. Vefailik, Yesevilik, Kalenderilik ve Haydarilik gibi gayr-i sünni mahiyetteki tarikatlara ait tekkeler daha ziyade köy ve göçebe muhitlerini tercih ederken, Kübrevilik, Sühreverdilik, Rıfailik ve Kadirilik gibi sünni eğilimli olanlar şehirlerde geliştiler. Zamanla her iki çevredeki tekkelerin başında bulunan Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana ve benzerleri gibi, sade çevrelerinde veya bütün Anadolu'da büyük veli olarak şöhret yapmış kişilerin ölümü ile birtakım türbeler ortaya çıktı. Bu velilerin her birinin türbesi, özelliğine ve maksada göre kendine mahsus ziyaret ve kurban usullerinin gelişmesine ortam hazırladı. Hiç şüphesiz ki bu, Orta Asya'daki tatbikatın bir devamından

347-Dede Korkut Kitabı,1, Nşr. Muharrem Ergin, 1964,

başka birşey değildi.[348] Bu türbelerin etrafında eskiden mevcut ve yeni imal edilip yayılan menkıbeler, kendilerini yarı mukaddes, fevkalade güçlerle donanmış ve hastalıkları iyileştiren ve çeşitli dileklerin gerçekleşmesine yardım eden manevi şahsiyetler haline getirdi. Anadolu'nun pekçok yerlerinden gelen değişik tabakalara mensup insanlar buraları ziyarete başladılar. Kendilerini yazılı kaynaklardan tanıdığımız velilerden başka, yazılı kaynaklara geçmemiş daha başkaları da vardı. Bu suretle Anadolu'nun pekçok yerinde, hemen her kasaba ve köyde, şehirlerde, evliya, ermiş ve yatırlar meydana geldi. Herbirinin etrafında birer kült oluştu. Bu kültlerin bir kısmı zaman içinde giderek mahallileşirken, bir kısmı da tersine şöhretlerinin daha büyük oluşu sebebiyle bütün Anadolu'ya yayıldı.

Burada önemli bir nokta üzerinde durmak istiyoruz. O da, vaktiyle Orta Asya'da vukubulan bir olayın, Anadolu'da da tekrarlanmış olmasıdır. X-XII. yüzyıllarda İslamiyet Orta Asya'da yayılırken tekkelerin çoğu, eski Budist manastırlarının yerine yahut yakınlarına inşa ediliyor, zamanla bu manastırlar çevresinde mevcut, oradaki azize ait menakıbeler İslamileştiriliyordu. Böylece o bölgedeki eski kültün kendine mal edilmesi suretiyle yerli halk ile bir bağ kurularak İslam'laştırma kolaylaştırılmış oluyordu.

İşte aynı olay, Türkler Anadolu'ya yerleştikleri sırada burada da meydana geldi. Genellikle gayr-i sünni tarikatlara mensup şeyh ve dervişler, tekkelerini terkedilmiş yahut henüz faaliyette olan kilise ve manastırların yerine ve civarına kuruyorlardı. Bundan maksat, orada eski dinin merkezi ile doğrudan karşılaşarak onun kullandığı vasıtaları aynen kullanıp tesirini zamanla zayıflatarak yerine geçmekti. Öyle de oluyordu. Nitekim bu şeyh ve dervişler, yerleştikleri yerlerde kökü hristiyanlık, hatta Hristiyanlık öncesi devirlere çıkan mahalli aziz kültleriyle karşılaştılar. Bu kültler, keramet hikayeleri (menkıbeler) aracılığıyla rahatça İslamileştiriliyor, bu vesile ile bölgedeki Hristiyan halkın müslümanlığa kolayca ısınması sağlanıyordu. Çün-

348-Nakşibendi tarikatı konusunda Nakşi şeyhlerinden Muhammed Kufralı'nın hazırlamış bulunduğu "Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı" adlı doktora tezinin önsözünde verilen ve Ferid Aydın tarafından nakledilen şu bilgiler A. Yaşar Ocak'ın söylediklerini doğrular niteliktedir: "İlk şeyhler Türkistan ve Maveraunnehir'li olmaları sebebiyle Nakşibendiliğe o muhitin gelenek ve adetlerini getirmişlerdir. Telkinleri türlü şekilde tezahür eden gelenekler sebebiyle Nakşibendiliğin Türk fikriyatı bakımından tetkiki gerekiyordu. O bakımdan bu tezi hazırladım. "

Şimdi düşünebiliyor musunuz? Tarikat belli bir muhitte kuruluyor ve o tarikat o muhitte hakim olan gelenek ve adetlerden besleniyor. Bu tarikat orada geçerli olan zihniyet üzerinde kuruluyor demektir. . . . Biliyorsunuz Maveraunnehir,Türkistan,Çin,Keşmir ve Hindistan esrarengiz düşüncelerin cümbüş halinde olduğu bölgelerdir. Demek ki Nakşibendi tarikatı Şamanizmin,Hinduizmin,Budizmin, Brahmanizmin,Maniheizmin hakim olduğu bu muhitte doğup geliştiğine göre, bunlardan beslenmiştir ve bu ifade bizatihi bir Nakşibendi şeyhinin itirafıdır ve bir doktora tezinin önsözünde yer almaktadır... Bu ifadeye göre Nakşibendi tarikatının ilk şeyhleri Türkistan ve Maveraunnehir'lidir... " Hak Söz,36,Nisan 1994,sayı 37

kü müslüman olduktan sonra da, bağlı oldukları eski kültü, bir Türk velisi adına İslamileşmiş kılıkta sürdürüyorlardı.

Buna XIII. ve XIV. yüzyıllara ait bazı örnekler vermek mümkündür. Mesela, Hacı Bektaş'ın XIII. yüzyılda Suluca Karahöyük (Hacı Bektaş)'da kurduğu tekke, bu havali Hristiyanlarının takdis ettiği Saint Charalambus kültünü İslamileştirerek kendine mal etmiş, böylece Hacı Bektaş Hristiyanlarca da benimsenmiştir. Yine aynı yüzyılın ikinci yarısında Balkanlardaki Dobruca bölgesinde bir Türkmen kolonisinin iskanını sağlayan Türkmen babası Sarı Saltık da aynı şekilde, orada eskiden mevcut Saint Nicolas kültü ile özdeşleştirilmiştir. Son olarak Mecitözü yakınındaki Elvan Çelebi tekkesinde Baba İlyas kültünü örnek verebiliriz. XIV. yüzyılda Elvan Çelebi tarafından Saint Theodoros ve Saint Georges kültünün yaygın bulunduğu eski Eukhaita köyü civarında kurulan tekke, bu kültlerin Baba İlyas'a mal edilmesine yardımcı oldu. Öyle ki, XVI. yüzyılda tekkede misafir kalan Avrupalı seyyahlar Baba İlyas'ın kim olduğunu öğrendikleri zaman şaşırıp kalmışlardı. Zira anlatılanların yukarıda zikredilen azizlerinkinden farkı yoktu. Bu sebeple Baba İlyas ile bu azizlerin arkadaş olduğunu söylemek zorunda kalmışlardı.

İşte Hasluck'un "İki taraflı perestişgahlar" dediği pekçok türbe bu anlatılan tarzda, yani eski Hristiyan aziz kültlerinin Türk veli kültleriyle birleşmesinden doğmuştur..."[349]

Bu sentez inanç bir de geliştirilen keramet nazariyesi ile zenginleştirilmiştir.

VIII. KERAMET

Keramet, yüce Allah'ın muvahhid ve muttaki olan mü'min kullarına "Din uğrundaki çabalarından dolayı" yaptığı ikramıdır. Geçmiş peygamberlerin ümmetleri zamanında olduğu gibi, Hz. Peygamberin ümmetinde de meydana gelmiştir. Kur'an-ı Kerim bunu bize ifade etmektedir.

"Din uğrundaki çabalarından dolayı" kaydını koyduk. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in bize anlattığı ve tarihin naklettiği bu kabilden olan bütün olaylar-

---

349- A. Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, 7-12, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.

İslam öncesi Türklerin Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm ve Mazdeizm dinlerinden beraber getirdikleri dağ ve tepe, taş ve kaya, ağaç, sihir ve büyü, hastaları iyileştirme, gaipten ve gelecekten haber verme, tanrının insan gibi görünmesi, tabiat kuvvetlerine hakimiyet, ateşe hükmetme, kemikilerden dirilt-me, kadın-erkek ortak ayinler, tahta kılıçla savaşma, tenasüh inancı, hulul inancı, don değiştirme, ejderha ile mücadele, havada uçma, dört unsur inancı, ateş kültü için bkz. a. g. e. 71-72. Kitaplarda Bahaeddin Nakşibendiye nisbet edilen kerametlerle karşılaştırınız

da bunu görüyoruz. Ashabı Kehf, Hz. Musa'nın annesi, Hz. Meryem ve diğer olaylarda durum bu şekilde olduğu gibi, Hz. Muhammed'in hayatında meydana gelen savaşlarda Yüce Allah'ın gökten askerler ve kuvvetlerle İslam ordusunu desteklemesi de bu şekildedir. Ashab-ı Kiram'ın kimileri için meydana gelen bazı olaylarda olsun, mağarada mahsur kalıp Allah'a dua ederek kurtulanların olayında olsun, keramet olaylarının tümünde "Din uğrundaki çaba"nın esas olduğunu görüyoruz. Yani bütün bu durumlarda mü'minler din uğrunda zorluk ve imkansızlıklarla karşı karşıya gelmiş, Yüce Allah da onlara ikramda bulunmuş ve sıkıntılardan kurtarmıştır. Yüce Allah bu ölçüyü Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde belirtmekte ve şöyle buyurmaktadır:

"Bizim uğrumuzda cihad edenlere elbette yollarımızı göstereceğiz. Şüphe yok ki, Allah iyi davrananlarla beraberdir."[350]

"Mü'minlere yardım etmek bizim üzerimize bir haktır."[351] "Şüphesiz ki Allah'a göre sizin en kerim (keramet sahibi) olanınız, en çok takva sahibi olanınızdır."[352]

Hz. Musa'nın annesinin Hz. Musa'dan dolayı ve Firavun'un tağutluğu karşısında, Hz. Meryem'in de Hz. İsa'dan dolayı toplumun karşısında, Ashab-ı Kehf'in kafir yönetimin baskı ve zulmü karşısında ve Bedir, Hendek, Huneyn gibi savaşlarda mü'minlerin nasıl çok zor durumlarda kaldıkları bilinmektedir. Geçmiş peygamberlerin ümmetlerinden olsun, Ashab-ı Kiram'ın hayatında olsun, nakledilen bütün keramet olaylarında bu espiri mevcuttur.

Allah yolunda bir cihadı, din uğrunda bir çabası bulunmadığı halde, birtakım insanlara da yüce Allah'ın ikramda bulunduğu ve o kişilerin keramet sahibi olduklarını söylemek veya kabul etmek mümkün değildir.

Belirttiğimiz gibi, bir insana Allah'ın böyle bir ikramının olması için o kişinin muvahhid ve muttaki olması ve Allah yolunda çaba içinde bulunması gerekir.[353] Tevhid'e, takvaya ve Allah dini yolunda çabaya aykırı düşen ni-

---

350-Ankebut,69.

351-Rum,47.

352-Hucurat,13.

353-Hz. Ömer'e nisbet edilen "Sariye" olayı hadis kitaplarında değil,tarih kitaplarında yer almaktadır. İlk ravileri de Vakıdi ve Yakubi tarihçilerdir. Bu konudaki rivayetlerin değerlendirmesini olayı detaylarıyla araştıran Prof. Dr. Ahmet Önkal'dan dinleyelim:

"Sariye olayı ile ilgili rivayetler birçok farklılığı ve ihtilafı bünyesinde barındırmaktadır. Bu farklılıkların manaları da birbirine yakın değildir. Bunlarda tevili ve kabulü hiç de mümkün olmayacak unsurlar vardır.

Bu unsurlar ya ravilerin rivayetleri karıştırmalarından,ya müslümanların ilk asırlardan beri var olabgelmiş hamasi duygularla ashabı yüceltme düşüncelerinden ya da yine ilk dönemlerden itibaren ortaya çıkmış bazı çevrelerin kendi kültürlerine,ashabın hayatından dayanak aramalarından ve kültürlerini ilk İslam rivayetleriyle birleştirmelerinden kaynaklanmıştır.

Bu açıdan Sariye olayı ile ilgili rivayetleri incelediğimiz zaman gördük ki bu olayı bize yazılı olarak intikal ettiren ilk kaynak, Vakıdi (öl. 207/822),sonra da Yakubi (öl. 284/897)dir. Bu iki müellifin de güvenilir olmadığı ve aktardıkları rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiği bilinmektedir. . . . " Prof. Dr. Ahmet →

teliklere sahip, mesela herhangi bir kişiye uluhiyetin şu veya bu niteliklerini tanıyan, istiğase ve rabıta gibi yollarla Allah'a olan iman ve tevhidi bozan, hulul ve ittihad, vahdet-i vücut gibi inançları benimseyen, akaid ve amelde dinin teşri ve tasvip etmediği birtakım bid'atlar taşıyan kimselere Yüce Allah'ın böyle bir ikramının olacağını düşünmek yanlış olur. Çünkü bu nevi insanlar İslam'ın istediği şekilde ne muvahhid, ne de muttakidirler. Aksine, inançları bozuk ve bid'at sahibi kişilerdir. Bu nevi insanların Allah'ın dini uğrunda çaba gösterdikleri ve bundan dolayı sıkıntıya düştükleri de yoktur. Onun için tasavvufçuların inanç ve yaşayışları bu kitapta gözler önüne serilen meşhurları için bu nevi şeyleri iddia etmesi ve keramet fabrikası gibi onlardan sürekli keramet nakletmesine itibar etmek mümkün değildir.[354]

Önkal,Sariye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması,55-56,Konya,1993)

Olayın değerlendirilmesi ile ilgili Önkal'ın düşüncelerini de şöyle özetleyebiliriz:"Bu olay Hz. Ömer'in gaybı bilmesi veya okuması değildir. Çünkü Yüce Allah'ın bildirdiği peygamberlerden başkası gaybı bilmez. Aynı şekilde keşf ve ilham da değildir. (a. g. e. 56-63).

"İslam ordusunun durumu Hz. Ömer'in zihnini meşgul etmiş ve rüyasına girmiştir. Gördüğü rüyayı camide halka anlatırken Hz. Ömer,İslam ordusunun muzaffer olması için dua etmiş ve duasının Allah'ın erleri tarafından Sariye'ye ulaştırılması dileğinde bulunmuştur. Rivayetlerin bazısında olayın bu şekilde anlatılmasına rağmen, gerçek,Hz. Ömer'in kerameti değil,İslam savaşlarında Yüce Allah'ın müminleri meleklerle desteklemesi türünden bir olaydır. (a. g. e. 65-68)

Görüldüğü gibi,Önkal Beyin değerlendirmelerine göre Sariye olayı keşf,ilham,gaybı bilme ve Hz. Ömer'in kerameti değil,Bedir,Hendek ve Huneyn gibi savaşlarda Yüce Allah'ın meleklerden ordularla müminleri desteklemesi türünden bir olaydır. Sariye'nin dağ tarafına çekilmesini Yüce Allah bu şekilde meleklerin seslenmesi yahut meleklerin insan suretinde görünmesiyle bildirmiştir.

Böyle bir şeyin meydana gelmesi elbette mümkündür. Önkal Beyin de belirttiği gibi, İslam tarihinde bunun örnekleri vardır. Sözkonusu rivayetler sahih kabul edilirse,olayın tek izah yolu da bu olmaktadır. Ancak bizim bundan farklı bazı tesbitlerimiz bulunmaktadır. Şöyle ki;

a-Olayı ayrıntılarıyla araştıran Önkal beyin de belirttiği gibi,bu olayı ilk rivayet edenler güvenilir olarak görülmeyen Vakıdi ve Yakubi tarihçilerdir. Onların dışındaki rivayetler de sahih değildir.

b- Bu olay dönüp dolaşıp bir rüyaya dayandırılmaktadır. Halbuki İslam orduları çok defa bundan daha zor durumlarda kalmış ve kimse olayı bu şekilde rüya ile gündeme getirmemiş ve yardım da etmemiştir. Mesela Mute harbini ve Bi'ri Maune faciası'nı örnek verebiliriz. Müslümanların çok az olduğu,düşmanın onları bir kaşık suda boğmağa çalıştığı bir dönemde, Rasulullahın da ashabını o kadar sevmesine rağmen onun ne böyle bir rüyası, ne de gaybi bir yardımı olmuştur. Rasulullahın sağlığında müslümanların böyle çok zor durumda kaldığı olaylar çoktur. Ama hiçbirinde böyle bir durumla karşılaşmıyoruz. Önkal Beyin araştırmasında da belirtildiği gibi, gaybın okunması mümkün olmadığı gibi,Hz. Ömer de rüya ile amel etmeyecek ve ilhamla hareket etmeyecek kadar akıllı ve dirayetli bir devlet başkanıdır.

c-Hz. Ömer'in ordu komutanlarını seçerken çok titizlik gösterdiği bilinmektedir. Komutan tayin ettiği Sariye'nin de böyle tecrübeli ve yetenekli biri olduğunu biliyoruz. Acaba düşmanın vadide kendilerini kuşattığını gören Sariye,ordusunu dağ tarafına çekmeyi düşünmeyecek kadar beceriksiz ve düşüncesiz miydi? Böyle ise, Hz. Ömer onu ordu komutanlığına nasıl tayin etti? Yahut askerleri arasında düşmanın kuşatmasından kurtulmak için dağ tarafına çekilmeyi akledecek biri mi yoktu?

Sonuç olarak,rivayetin ilk olarak yer aldığı Vakıdi ve Yakubi tarihçilerin güvenilir tarihçiler olmaması, rivayetlerin çelişkili olması,Hz. Peygamber'in ve halifelerin hayatlarında böyle olayların geçmemesi, Sariye'nin orduya komutanlık yapacak dirayet ve tecrübeye sahip olması,keşf,ilham, gaybı okuma ve Hz. Ömer'in kerameti olmamasına bakarak, biz de İbn Hazm'ın haberin sahih olmadığı (a. g. e. 55,İbn Hazm,Cemharatu Ensabi'l-Arab,184'den naklen) görüşüne katılıyor ve tasavvufçuların bunu birtakım asılsız şeylere delil göstermelerini yerinde görmüyoruz.

354-Bir insan veya bir topluluk için keramet olayının meydana gelmesinde kişilerin aktif olarak hiçbir etkinlikleri yoktur. İstedikleri zaman keramet gösterme veya keramet meydana getirme gücü ve yetkisine de →

Veli kavramında olduğu gibi, keramet kavramında da çok geçmeden değişme ve sapma meydana gelmiştir. Önceleri insanların dilinde ve gündeminde olan bir konu değilken, kişinin iman ve takvasının delili olup olmadığı konusunda bir ölçü olarak değerlendirilmezken, zamanla birtakım çevrelerin gündemine girmiş, iman ve takvanın alamet-i farikası sayılmış, sistemleştirilmiş ve bir nazariye haline getirilmiştir. Şartları, hükümleri ve çeşitleri belirtilerek ve tasnifi yapılarak kitaplara dercedilmiş ve birtakım insanların sermayesi haline gelmiştir.

Bu durum "Acem" dediğimiz milletlerin İslam'a girmesiyle revaç bulmuş ve alabildiğine yayılmıştır. Bunda yabancı inanç ve kültürlerin çok büyük rolü olduğu bir gerçektir. Yine buna bir örnek olarak Türklerde keramet olayı ve evliya menkıbelerini misal vermek istiyoruz. İslamdışı inanç ve kültürlerin bu konuda ne kadar etkili olduğu ve keramet olayını yabancı bir boya ile boyayıp menkıbeler serisi haline nasıl getirdiği bu alanda yapılan çalışmalarda görebiliriz.[355]

Yukarda belirttiğimiz gibi, keramet nazariyesi sonraki dönemlerde oluşturulan bir konudur ve ilk neslin gündemine bir nazariye olarak girmediği gibi, kişinin iman ve ermişliğinin delili olarak da sözkonusu olmamıştır. Bu konunun bir nazariye ve delil haline gelmesi, tasavvufun sistemleşmesinden sonra olmuştur. Bu alanda tasavvufçular akla hayale gelmeyen şeyler söylemiş ve bunu ermişliğin alameti, yani tasavvufçuların kutsallığının delili saymışlardır. Bunlar ölüleri diriltmek, onlarla konuşmak, yok olan bir şeyi var etmek, havada uçmak, su üzerinde yürümekten tutun da çıplaklık ve fuhuşa kadar akla gelebilecek bütün şeyleri keramet kapsamında saymışlardır. Vereceğimiz bazı örneklerde bu durum açıkça görülecektir.

Abdurrauf el-Münavî, el-Kevakibu'd-Dürriyye kitabında tasavvufçuların üç türlü kerameti olduğunu söyledikten sonra ölüleri diriltme kerametlerini şöyle anlatır:

"Kerametlerin en üstünü budur. Buna örnek olarak şu kerametleri gösterebiliriz: Ebu Ubeydillah el-Yusrî savaşa gitmiş, ama yanındaki biniti ölmüş, o da Allah'tan diriltmesini istemiştir. Hayvan hemen kulaklarını sallayarak kalkmıştır.

Yine Muarric ed-Demamînî'ye getirilen kızartılmış piliçlere ed-Demamini "Allah'ın izniyle uç" demiş, onlar da uçmuşlardır.

---

sahip değildir. Dolayısıyla kerametin kişilerin elinde bir silah,bir üstünlük ifadesi veya bir fazilet olması sözkonusu değildir. Çünkü kerameti ne kendileri gösteriyor, ne de istedikleri zaman meydana getirebiliyorlar. Bu iş, yukarıda anlatıldığı şekilde yüce Allah'ın mü'min ve mücahid kullarına bir ikram ve yardımından başka birşey değildir.

355-A. Yusuf Ocak, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, 27-30.

el-Keylani de yediği tavuğun kemiğini eline almış ve "Allah'ın izniyle kalk" demiş, tavuk kalkmıştır.

Ebu Yusuf ed-Dehmani'nin bir oğlu ölmüş, ed-Dehmani çok üzülmüş ve çocuğa "Allah'ın izniyle kalk" demiş, o da kalkmış ve uzun zaman yaşamıştır.

Yine damdan bir çocuk düşmüş ve ölmüş. ed-Dehmani hemen Allah'a dua etmiş, çocuk dirilmiştir."[356]

Hasan Rıdvan da bunları manzum olarak şöyle dile getiriyor: "Allah bir velisine kudretle tecelli ederse, o veli güzel olur. Eşyayı gaybi müşahade ile avucunda ve kendi kudretiyle müşahade eder. Ancak görünen alemde bunun eserleri onun eliyle zahir olur. Himmet sahiplerinin ayaklarıyla su üstünde, bulutlar veya hava üzerinde yürümeleri, tayyi zaman veya tayyi mekan etmeleri, toprağı ekmek yapmaları gibi olağanüstü durumlar onların ahvalindendir."[357]

el-Kelabazi de şeyhlerin bu durumlarını şöyle anlatır: "Su üzerinde yürümek, hayvanlarla konuşmak, tayyi mekan yapmak ve bir şeyi olduğu yerden başka yerde göstermek gibi evliyanın kerametlerini kabul etmede icma olmuştur."[358]

Görüyorsunuz, Yüce Allah'ın Hz. İsa'ya verdiği mucizelerin aynısı. Yahut harabeye dönmüş kasabaya uğradıktan sonra ölen ve Allah tarafından yüz sene sonra diriltilen insanın diriltilişi gibi birşey!.

Tasavvufçuların kalbinin Allah'ın Arş'ından daha geniş olduğunu söylüyor el-Bistami: "Arş ve ihtiva ettiklerinin milyon katı, arifin kalbinin bir köşesine konsa, farkına bile varmaz. Hususi (özel) kulun kalbi, Allah'ın evidir, nazargahıdır, ilimlerin kaynağıdır, sırların barınağıdır, meleklerin konağıdır, nurlarının hazinesidir, ziyaret edilen kabesi ve vakfe yapılan Arafatı'dır."[359]

Melekut aleminin tasavvufçu Abdulaziz ed-Debbağ'ın karnında olduğu[360], es-Sulemi'nin Hz. Davud ve Hızır'ın İbrahim İbn Edhem'le görüştüklerini, onunla konuşup beraber yediklerini, kendisine Allah'ın İsmi A'zamını

356-Abdurrauf el-Münavi, el-Kevakibu'd-Dürriyye fi Tabakati's-Sufiyye, 11, Basım 1938, el-Münavi'nin Tabakatında bu türden kerametler pek çoktur. Tasavvufçuların keramet çeşitleri için yine bakınız. Nicholson, İslam Sufileri, 119.

357-Hasan Rıdvan, Ravdu'l-Kulub el-Mustetab, 239.

358-el-Kelabazi, et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, 44

359-Muhyiddin İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 2/120. Mevakiu'n-Nucum, 141. Kalbin Allah'ın evi olduğu veya Kabe'den önemli bulunduğu anlamında söylenen bütün sözler yalandır ve dinden hiçbir dayanağı yoktur. Tasavvufçuların insanı kutsallaştırması ve onu Tanrının sureti olarak gösterme gayretkeşliğinin ifadesinden başka bir şey değildir.

360-Abdulaziz ed-Debbağ, el-İbriz, 2/73.

öğrettiklerini[361] tasavvuf kitaplarında okuyabilirsiniz.

Tasavvufçuların kendilerini herşeye gücü yeten kişiler ve peygamberlere verilen mucizelerin varisleri olarak gördüklerini, hayatın ve kulların bütün işlerinde bu tasarruf gücüne sahip olduklarını kendi ifadeleriyle iddia ederler.

eş-Şarani anlatıyor: "Şeyhim, efendimiz Ahmed el-Bedevi'nin huzurunda Kubbe'de benden söz aldı ve kendi eliyle beni ona teslim etti. Mübarek eli kabirden çıktı ve ellerimi tuttu. Efendimiz eş-Şinnavi şöyle dedi: Bunu kolla ve gözden uzak tutma. Efendimiz Ahmed el-Bedevi'nin kabirden "Evet" dediğini işittim. Bekar olan eşimin yatağına girdiğim zaman onunla birleşmeden beş ay bekledim. el-Bedevi geldi, beni aldı, eşim de yanımda idi. Kubbesinin üzerinde bir yatak serdi. Bana helva pişirdi. Ölüleri ve dirileri çağırdı ve bana şöyle dedi: "Hadi burada eşinin bekaretini gider (onunla zifafa gir)" Bekaretini o gün giderdim. Mevlid için huzurumdan ayrıldı. Orada velilerden biri vardı. O gün el-Bedevinin kabirden örtüyü kaldırdığını ve "Abdulvahhab gecikti, gelmedi" dediğini söyledi. "Ondan sonra el-Bedevi'nin Arap ve Acemleri davet edip mevlidine getirdiğini, genç ve yaşlı birçok kişinin kefenleriyle sürünerek mevlide geldiklerini eş-Şarani'ye gösterdiğini iddia etmektedir.[362]

el-Harîsî hakkında da şöyle demektedir: "Bir ihtiyaç için ona yöneldim. O zaman Mısır'da Umm-u Huvend medresesinin damında bulunuyordum. Kabrinden çıkıp Dimyat'tan yürümeye başladığını gördüm. Aramızda beş arşın kalacak kadar bana yaklaştı. Sabret, dedi ve kayboldu."[363]

Gördüğünüz gibi eş-Şarani, şeyhi el-Bedevi'nin kemikleri çürümüş ve toprağa karışmış olmasına rağmen diri olduğunu, yemek pişirip yıkandığını, diri ve ölüleri mevlidine davet ettiğini tasavvur ediyor. Yine el-Harisi'yi aklına getirir getirmez şeyhin kabirden kalkıp Dimyat'tan Kahire'ye kadar koşarak geldiğini söylüyor.

eş-Şarani'nin şeyhlerinden Şemseddin Hanefi hakkında söylediklerinden bazılarını da görelim;

"Çok çeşitli hallere geçerdi. Bazan olurdu ki vucudu büyür, halvethanesini doldururdu. Sonra azar azar küçülür, eski halini bulurdu. Halk, onun bu durumunu öğrenince görmek istedi. Halvethanenin dışa bakan penceresi önüne yığıldı. Bu halinin

361-es-Sülemi, Tabakatu's-Sufiyye, 1/30-31.
362-eş-Şarani,Tabakatu'l-Kubra, 2/154, Abdurrahman el-Vekil, a. g. e., 108.
363-eş-Şarani, et-Tabakatu'l-Kubra, 2/154.

görülmesini arzu etmediği için sonraları o pencereyi kapattı.

Aynı zamanda çok celalli bir zattı. Hışmına uğrayanın bir daha kurtuluşu imkansız olurdu. Parçalardı. Her parçası bir yanda kalırdı. Öyle ki, bir daha derlenip toplanması mümkün olmazdı."[364]

"Daha sonra başından geçen olayı anlattı. Yolda hırsıza yakalandım. Beni yere yıktı. Kesmeye hazırlandığı sırada, içimden "Meded ey efendim Muhammed hanefi!" dedim. Bunu der demez, bu takunya teki onun bağrına indi ve hırsız bayılıp devrildi. Böylece, Allahu teala bereketinle beni ondan kurtardı."[365]

"Hanefi hazretleri cin taifesine İmamı Azam Ebu Hanife'nin mezhebini okutur, öğretirdi.

Bir gün, bir başka işi vardı. Onlarla meşgul olamadı. kayın pederi Ömer'i yolladı. Hanefi hazretlerini evinde, cin taifesinin dersini o gün o okuttu.

O ders verdiğim sırada cin taifesinden bir kadın bana evlenme teklifinde bulundu. Hanefi hazretlerine danıştım. Bana şöyle dedi:Bu, mezhebimizde caiz değildir."[366]

"Şeyh Şemseddin İbn Kuteyle anlatıyor;Hanefi hazretlerinin küçük kızı, yüksek bir yerden düştü. O anda, bir şahıs zuhura geldi ve çocuğu yere düşmeden yakaladı. Kendisine sordu; Sen kimsin? Nesin? Şöyle anlattı;

Cin taifesine mensubum ve şeyh Hanefi hazretlerinin müridlerindenim. Yedinci göbeğe kadar çocuklarına bir zarar getirtmemek üzere bizden söz aldı. Biz onun ahdine aykırı hareket edemeyiz."[367]

Şimdi Allah için söyleyiniz. Bu saçmalıkların İslam'la yahut akıl ve mantıkla bir ilişkisi var mıdır? İşte Hz. Fatıma! Kabrinde defnedilen babasının mübarek yüzüne toprakların atılmasına yüreği yanarak "Rasulullah'ın yüzüne nasıl toprak atabiliyorsunuz?" diyor. Hz. Enes onun acılarını dindirecek ve yüreğine su serpecek hak ile cevap veriyor ve şöyle diyor: "Böyle emrolunmasaydık, yapmazdık."

Acaba Rasulullah neden ilk veziri Hz. Ebubekir ile kızı Hz. Fatıma arasındaki anlaşmazlıkta mezarından çıkıp hakemlik yapmamıştır? Neden Hz. Aişe'nin Cemel gününe çıkmasını veya olaylara katılmasını engellememiştir? Neden düzenlenen komplo ile öldürülen Hz. Ömer'i önceden uyarmamış-

---

364-eş-Şa'rani,Tabakatu'l-Kübra,3/1512,Ter. Abdulkadir Akçiçek,Cümle,İstanbul,1985
365-eş-Şarani,a. g. e,3/1513
366-eş-Şarani,a. g. e. 3/1515
367-eş-Şarani,a. g. e. 3/1524

tır? Neden hançerini iman dolu Hz. Ömer'in göğsüne saplamaktan mecusiyi alıkoymamıştır.[368] Neden Zinnureyn Hz. Osman'ı öldürenlerden ve Hz. Ali'yi zalimlerin hançerinden korumamıştır? Rasulullah yoksa tasavvufçuların şeyhleri kadar büyük değil miydi? Yoksa Rasulullah canciğer ashabını ve yakınlarını tasavvuf şeyhlerinin kötülükleri sevdiği kadar sevmiyor muydu?

İşte gözünün nuru Hz. Hüseyin! Düşmanları, yüce bir umudu karanlık bir ümitsizliğin kuşatması gibi onu kuşatıyorlar. Henüz açılan bir çiçek gibi olan yavrusunun susuzluğunu gidermek için ellerini kaldırıp düşmandan bir avuç su istiyor, buna karşılık yavrunun yüreğine saplanan bir oktan başka karşılık görmüyor. Acaba neden Rasulullah selsebilden bir sürahiyi Hz. Hüseyin'e ve küçük yavruya uzatmıyor?

Tasavvufçular keramet menkibeleriyle cahil halkı avuçları içine almakta ve uyutmaktadır. Halbuki anlattıklarının İslam'la ve gerçeklerle bir ilgisi yoktur.[369] Eleştiren veya bu şeylerin hem din, hem akılla bir ilgisinin olmadığını söyleyen insanları da çarpar, zarar verir, çoluk çocuk felakete uğrarsınız, gibi tehditlerle korkutarak insanların gözünü yıldırırlar. Halbuki bu masallarına İslamı bilmeyen cahillerden başkası da inanmaz.

Merak ediyoruz, anlatıldığı gibi bu insanların güçleri varsa neden dünyanın birçok bölgesinde kafirlerin ve zalimlerin baskıları altında inim inim inleyen milyonlarca müslümanın, hatta müslüman olmayan mazlumların imdadına koşmuyor ve zalim tağutları yerlebir etmiyorlar? Neden hep müslümanları çarpacakları anlatılıyor da Filistin, Keşmir, Bosna, Doğu Türkistan ve adı İslam ülkesi olan birçok bölgede müslümanlara reva görülen zulüm ve baskı yapanları çarpmıyor veya hizaya getirmiyorlar? Neden cahiliyye düzenlerini tasvip etmedikleri için zindanlarda işkence altında ömür tüketen mücahit müslümanları kurtarmak için harekete geçmiyorlar? Yoksa bu insanlar müslümanların hasmı ve Allah düşmanlarının dostu mudurlar?

Şeytanların dostu birtakım gözbağcı kişilerin halkın toplu olduğu yerlerde ve televizyon ekranlarında gösteriler yaparak vucutlarını kızgın şişlerle dağlamaları, kor halindeki demir levhaları dilleriyle yalamaları, vucutlarını bıçaklar ve kesici aletlerle doğramaları gibi şeylerin canbazlık ve şarlatanlıkların İslam'la ve kerametle hiçbir ilgisi yoktur.

368-Bu tür masallarla halkı uyutmanın en güzel örneklerinden biri, Konya'da din adına konuşan birtakım kişilerin televizyonda Ladik'li Ahmed Efendi adına anlattıklarıdır. Tarlada bataklığa saplanmış uçağı uçurtması, kaçırılan genç kızı süratle giden taksiden çekip kurtarması, kış ortasında misafirlere bolca yaz meyvesi icad etmesi, Kore harbinde Türk mehmetçiklerin imdadına yetişmesi gibi masallar. Bunları halk çok iyi bilmektedir.

369-eş-Şarani ise şeyhinin kerametinden söz ederek şöyle diyor: "Nöbetçiler Ali el-Havvas'ı vurdukları zaman eş-Şerif (Hz. Peygamber veya bir şeyh) geldi ve darbeyi önledi." et-Tabakat, 2/135.

IX. RABITA

"Rabıta" Arapça "rabt" kökünden türemiş bir kelimedir. Sözlükte birleştirmek, bitiştirmek, iliştirmek ve bağlamak anlamına gelmeketdir.

Tasavvuf kitaplarında rabıta şöyle tanımlanır: "Şuhud ve ıyan makamına ulaşmış kamil bir şeyhe kalbi bağlamaktan ibarettir.Çünkü kamil şeyh oluk gibi olup rabıta eden müridin kalbine ondan feyiz akar"[370]

"İlahi ve zatî sıfatlarla muttasıf, müşahade mertebesine ermiş kamil bir şeyhe kalbi bağlayıp huzur ve gıyabında o şeyhin sureti, sireti ve özellikle ruhaniyetini hayalen kendisi ile birlikte farzederek, yanında iken takındığı tavrı gıyaben de sürdürmeye çalışmak demektir."[371]

"Salikin kamil bir şeyhe kalbini bağlayıp, huzurunda ve gıyabında o şeyhin sureti, sireti ve bilhassa ruhaniyetini hayalinde kendi ile birlikte muhafaza ederek, yanında bulunduğu zamanki edebe bürünmesi demektir."[372]

Rabıtanın fazileti de şöyle anlatılmaktadır:"Rabıta, bir bakıma müridin, cismen beraber olmadıkları anlarda da ruhen mürşidin huzurunda olmasını ve böylece mürşidin manevi otoritesinin devamlılığını temin eden bir vasıta durumundadır. Bilhassa müptedi saliklerde rabıtanın önemli bir otokontrol vazifesi gördüğü ve bu yönü ile çok faydalı olduğu kabul edilmiştir. Mürid şeyhine rabıta etmekle onun vasıtasıyla Rasulullah'a, onun vasıtasıyla da Hak Teala'ya rabıta etmiş olmaktadır."[373]

Şeyhin vasıtasıyla Rasulullah'a, onun da vasıtasıyla Allah'a rabıta yapmak. Acaba Yüce Allah'ın karşı çıktığı ve şirk olduğunu belirttiği aracılarla ibadet etme şekli bundan başka bir şey midir?! İnsanların her zaman Yüce Allah'ın gözetim ve denetimi altında oldukları bilinciyle yaşamaları gerektiğini söyleyecekleri yerde, şeyhlerin gözetim ve denetimi altında yaşadıklarını söylemek acaba İslam'a ne kadar uygundur? Yüce Allah "Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür"[374] buyururken, onun yerine her an şeyhlerin ruhaniyetleriyle beraber olmağa çalışmak İslam mıdır? Müslümanlara dinin özünü ve hakikatini öğrettiğini iddia eden Profesörün rabıtaya bakışı budur.

Yüce Allah, kendileriyle Allah arasına aracılar koyarak ibadet eden müş-

---

370-Dilaver Selvi-Kemal Yıldız-Enbiya Yıldırım-Ömer Yıldırım,Kur'an ve Sünnet Işığında Rabıta ve Tevessül,5,İstanbul,1994,Yine bakınız,Muhammed İbn Abdullah Hani, Adab,215,Ter.Ali Hüsrevoğlu,İstanbul 1980

371-Dilaver Selvi ve ortakları,a.g.e.5,İrfan Gündüz,Rabıta,7'den naklen

372-Prof.Dr.Osman Türer,Tasavvuf Tarihi,129,Seha Neşriyat,İstanbul 1995

373-Prof.Dr.Osman Türer,a.g.e.129

374-Hadid,4

riklerin inancını şöyle anlatmaktadır:" Dikkat edin, halis din Allah'ındır. Onu bırakıp putlardan dostlar edinenler "Bizi Allah'a yaklaştırmaları için onlara ibadet ediyoruz"derler. Şüphesiz ayrılığa düştükleri şeylerde Allah aralarında hüküm verecektir."[375]

Klasik tasavvuf kitaplarında rabıta diye bir konu yoktur. Daha sonraki sofuların uydurduğu veya başka din ve inançlardan aldığı rabıtanın tanımı özetle budur.

Tasavvufa bağlı olduğu halde onun kimi bidatlarından uzak durmağa çalışan birtakım kişilerin rabıtaya kendi anlayışlarına göre anlam vermeğe çalışmaları tutarlı değildir. Çünkü tasavvuf literatüründe rabıta olsun, başka bir terim olsun, ne anlama geldiği ve nasıl uygulandığı bellidir. Tasavvufta rabıta denildiği zaman da bu şekil akla gelmekte ve bilinen uygulama anlaşılmaktadır. Onun için rabıtayı "İyi bir alimi örnek almak" şeklindeki açıklamalar sahiplerinin iyi niyetini ortaya koyabilir, ama rabıtanın ne olduğunu ve nasıl yapıldığını göstermez. Bu bakımdan terimleri kişisel anlayışlarımıza göre yorumlayarak birtakım yanlışları temize çıkarmaya çalışmak kurtuluş yolu değildir.

Rabıtanın din açısından durumu ve kaynağına geçmeden önce her iki tanımda kullanılan "Şuhud ve ıyan makamına ulaşma" ile "İlahi ve zati sıfatlarla muttasıf, müşahade mertebesine ermiş "ifadelerine dikkati çekmek istiyoruz.

Şuhud ve ıyan makamı, Allah'ı müşahade etme ve görme makamıdır. Bu tarifi yapanlar her ne kadar Allah'ın zihinde canlandırılması ve görülmesi mümkün olmadığından onu hatırlatacak ve temsil edecek somut bir şeyhe rabıta yapmak gerektiğini belirtiyorsa da[376], şuhud ve ıyan ya kalb gözü ile yahut görmeyi sağlayan maddi gözle olur. Kalb gözü ile olsun, maddi gözle olsun Allah'ı görmek, yani müşahade etmek mümkün olmadığına göre, acaba bu niteliklerle tarif edilen şeyh kişinin bizzat tanrı olduğu anlatılmıyor mu!?

Yine "İlahi ve zati sıfatlarla muttasıf" ifadeleri acaba şeyhin zat olarak Allah'ın sıfatlarına sahip olduğunu, kısaca Allah'ın kendisi olduğunu belirtmiyor mu? Allah'ın ilahi ve zati sıfatlarına sahip bir insanın Allah olması için acaba başka hangi sıfatlara sahip olması gerekmektedir? Allah'ın kulu ve rasulü olarak kendini niteleyen Hz. Peygamber, acaba hangi gün kendini veya bir başkasını Allah'ın ilahi ve zati sıfatlarıyla muttasıf (sahip) diye nitelemiştir? Allah'ın ilahi ve zati sıfatlarıyla muttasıf bir varlığın bizzat Al-

375-Zümer, 3

376-Dilaver selvi ve ortakları, a.g.e. 6-10,

lah olacağını anlamayacak acaba yer yüzünde kaç tane ahmak ve geri zekalı insan bulunur? Rabıta bidatı ile Yüce Allah'ın ilahi ve zati nitelikleri insan olan şeyh kişilere verilince, nereye varacağı bile düşünülmeyen İslam dışı bu tür sapıklıklara yol ardına kadar açılmış olmaz mı?

Belirtildiği gibi rabıta konusu rabıtacı sufilerin anladığı ve kullandığı anlamda klasik tasavvuf kitaplarında da yer almamaktadır. Rabıtayı savunan ve dinden yahut alimlerin sözlerinden delillendirmeye çalışanlar da nasları yahut alimlerin sözlerini batıni yolla ve bilgisizce tevil ve tahrif ederek temellendirmeye çalışmaktadırlar.[377] Bu da tek başına rabıta uygulamalarının İslamla bir ilgisinin olmadığını açıklamak için yeterlidir.

İlginçtir ki rabıta kelimesini hayatında hiç duymamış milyonlarca müslüman vardır. Mistik akımlarda belli bir kesimin aşırı bağlıları tarafından rabıta lehinde yapılan yoğun propagandalara rağmen, İslam kimliğini içinde hazmedebilmiş milyonlarca insan bu kavram hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip değildir.

"Rabıta", rabıtacılara göre şeyh-mürid ilişkisinin önemli bir halkasını oluşturur ve onun belli zamanlarda belli uygulanış şekilleri vardır. Fakat zikrin şekli nasıl ki bir şeyhten diğerine değişmekte ise, rabıta da her şeyhin müridlerine yaptığı telkin ve tarife göre değişİk olmaktadır. Genelde "Hatm-i Hâcegan" adı altında uygulanan zikir merasimi sırasında halka şeklinde oturmuş bulunan müridler, şeyhin ya da onun adına zikri idare eden vekilinin bir işareti üzerine "rabıta" yaparlar. mürid, hatm-i hacegan sırasında "râbıta-i şerife" komutu verilmesi üzerine gözleri kapalı vaziyette, bütün dikkatini şeyhinin cismani varlığı üzerine toplamağa, onun suretini gözlerinin önüne getirerek hayalinde şeyhinin nur deryası olduğuna inandığı kalbinden kendi kalbine bu nurların aktığını canlandırmaya çalışır.

Tarikat mensuplarının rabıta hakkında çeşitli tanım ve izahları vardır. Bu konuda çok şey yazıp çizmişler, meşruluğunun da ötesinde onun şiddetle lüzumunu ispat etmek, hatta rabıtanın bir İslam öğretisi olduğunu kanıtlamak için olağanüstü çaba sarfetmişlerdir. Buna rağmen, yaptıkları tarifler

---

377-Bunu görmek isteyenler Dilaver Selvi ve ortaklarının hazırladığı kitaba bakabilirler. Rabıta ve tevessülü savunmak için yazılan bu kitabın ne kadar bilimsel (!) olduğunu görmek için şu cümleleri okumak yeterlidir:"İmam Hatib Şirbini (k.s.)nin bir cuma günü kırk mescidde namazı kıldırıp, hutbe okuduğu Mısır alimleri katında meşhur ve mütevatirdir", a.g.e.39, "Bunlardan daha üstün derecelerde olan bir kısım vardır ki , onlar özellikle zikir vakitlerinde açıkça başlarının gözü ile Efendimiz (s.a.v.)in kiymetli suretini görürler..Bu makamda ona salatu selam okuyanlar, ruhlarının efendimizle olan yakınlığının kuvvetine göre bazen gözleriyle açıkça, bazen kalpleriyle olan anlayışla ona bakarlar". a.g.e. 39, Acaba bu üstün derecelerde olanlar, öldükten sonra Rasulullahın yüzünü bir defa olsun gözleriyle göremeyen Hz.Ebu bekir, Ömer, Osman, Ali, Aişe ve diğer ashaptan daha mı büyüktür? Acaba onlardan daha çok Rasulullaha yakın ve kendisini onlardan daha mı çok seviyorlar?! Mesela Hz.Aişe ve Hz.Ali gözleriyle bir defa görüp Sıffin ve Cemel savaşlarına gitmeden önce durumu ona soramazlar mıydı?

hem net değildir, hem de birbirinden çok farklıdır. Tarihte "rabıta" ile ilgilenenler genellikle Nakşiler olmuştur.

Nakşibendi tarikatını Hindistan'dan getirerek Ortadoğuda yaymayı başaran ve müridleri arasında Mevlana Halid Zülcenahayn ünvanı ile şöhret yapan Halid Bağdadi rabıta bidatının baş mimarı sayılır. Onu izleyenler de bu bidatı birbirlerinden devralmışlardır. İzleyenlerin halkalarından biri de Şeyh Abdulhakim Arvasidir. Onun da rabıta ile ilgili birtakım tarif ve açıklamaları bulunmaktadır. Bir tarifinde şöyle delmektedir:

"Salik tarafından kamil ve mükemmel sıfatlarına layık şeyhin suretini karşısında tasavvur edip hayal yolu ile iki kaşı arasına bakmak ve suretteki ruhaniyete yönelmektir."[378]

Halbuki namaza dururken şeyh veya bir başka şeye değil, Allah'a yöneldiğimizi şu ayeti okuyarak başlıyoruz: "Şüphesiz ben yüzümü gökleri ve yeri yaratana, hanif ve müslüman olarak çevirdim. Ben müşriklerden değilim."[379] "Deki, namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, alemlerin Rabbi Allah içindir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Bana bu emredildi ve ben müslümanların ilkiyim"[380]

Şeyhlere yapılan rabıta yetmiyormuş gibi, mezarlara da rabıta yapılacağını Abdulhakim Arvasi telkin etmekte ve bunun edeplerini sıralamaktadır.[381]

Muhammed Emin el-Kurdi el-Erbili "ö.1331 h.) de *Tenviru'l-Kulub* adlı eserinin tasavvuf bölümünde rabıta ile ilgili olarak şöyle demektedir:

"Zikrin dokuzuncu keyfiyeti mürşide rabıta yapmaktır. Bu da müridin kalbini şeyhin kalbine karşı bulundurması, gıyabında bile olsa, şeklini hayalinde canlandırması, şeyhin nur okyanusundan akan feyzin onun oluk vazifesi gören kalbinden-rabıta yapan-müridin kalbine aktığını içinden tasavvur etmesi ve ondan bereket dilemesiyle olur.Çünkü müridin Allah'a ulaşabilmesi için vasıtası odur."[382]

Tenviru'l-Kulub'un en bariz özelliği, çok sade ve anlaşılır bir Arapça ile

---

378-es-Seyyid Abdulhakim Arvasi, Rabıta-i Şerife,21, Neşreden Necip Fazıl, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul,1994, Rabıtanın şirkin nasıl bir kapısı olduğunu görmek için şu sözlere bakmak yeterlidir:"Mürid, aniyetinin kendisinden ayrılmadığına itikat etmesi lazımdır.Çünkü ruhaniyet mekanla mukir.Ruhaniyet nerede tasavvur edilip rabıta edilirse, orada hazır olur.Yine itikat etmesi lazımdır ki , şeyhinin ruhaniyetinin tasarrufu Hak Subhanehu ve Teala hazretlerinin tasarrufatından olup bizatihi şeyhten değildir", Muhammed İbn Abdullah Hani, Adab,223.Şeyhin ruhaniyetinin tasarrufu Allah'ın tasarrufatındandır, sözlerinin şirkten başka bir izahı var mıdır!?

379-Enam,79

380-Enam,162-163

381-es-Seyyid Abdulhakim Arvasi, a.g.e.24-25,

382-Muhammed Emin el-Kurdi,Tenviru'l-Kulub,512, Mısır,1384 h.

yazılmış olmasıdır. Dolayısıyla gayet açık bir dille ve herhangi bir yoruma mahal bırakmadan rabıtayı net bir şekilde ortaya koymaktadır. el-Kurdi'nin meseleyi bu kadar berrak bir tablo içinde sunduğu Tenviru'l-Kulub adlı eseri ise, konumuz açısından çok önemli bir belge oluşturmaktadır.

Rabıtacıların bu inançlarına Kur'andan dayanak bulma çabalarına gelince;Hemen belirtelim ki bütün çabaları boşunadır. Çünkü Kur'an bu tür inançları açık bir şekilde red etmekte ve filolojik olarak da açık kapı bırakmamaktadır. Şöyleki;

"Rabıta"yı sırf kelime olarak ele aldığımız zaman, bu kelimenin türevlerinin Kur'an'ı kerimde beş ayrı yerde geçtiğini görürüz. Buna rağmen bu kullanışların hiçbiri "rabıta" kelimesinin ne veznindedir, ne de tarikatta kurumlaştırıldığı ıstılahi manaya gelmektedir. Bu kökten Kur'anda geçen lafızlar şöyledir:

"Rabatna", Kehf,14; Kasas,10, "Li yarbita", Enfal,11 "Râbitu", Ali İmran,200, "Rıbât", Enfal,60

Tarikatçıların, filolojik bir ilgi arayışıyla da olsa, bu kelimelerin geçtiği yukarıdaki ayetleri davalarına delil göstermeleri ilginç bir olaydır. Bu kelimelerin içinde bulundukları ayetlerin "rabıta" ile herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.

Ancak onlar Maide suresinin 35. Ayetteki "Onun(Allah'ın) hoşnutluğunu aramak için vesile arayınız" ve Tevbe suresi 119. Ayetteki "Doğrularla beraber olun" ifadelerini kendi iddiaları doğrultusunda yorumlamaya kalktılar. İlk dönemlerde yazılan Sünni, Şii, Mutezili tefsirlerin hiçbirinde rabıtacıların yorumuna kapı açacak herhangi bir yorum yer almamıştır. Rasulullah'dan nakledilen hiçbir hadiste de rabıta tanımı ve rabıta telkini yoktur.

Rabıta konusunu Nakşi şeyhliği yapmış ve tarikat adabını yakinen bilen yetkin bir araştırmacının değerlendirmesini aktararak tamamlayalım: "Rabıtanın kaynağına gelince; Birçok tarikat kuralları gibi rabıtanın mayasını Patankalizm'den ve Sankara Felsefesi'nden aldığı hakkında çağımız ilim adamlarının artık hiçbir tereddüdü kalmamıştır. Çünkü gerek Budizmin Arhant kültüne bağlı birçok kavram ve disiplin pratiklerinin, gerekse başka dinlere ait kalıntıların çeşitli sebep ve amaçlarla tarih boyunca İslam'a bulaştırıldığı-özellikle son zamanlarda yapılan derin ve güvenilir araştırmalar sonucu- artık kesinlik kazanmış bulunmaktadır.

Buna rağmen, hala büyük kalabalıkların, nasıl olup da Nakşibendi tarikatına rağbet gösteriyor olduklarını (bu insanların, gerek eğitim düzeylerine, gerekse onları daha çok psikolojik açıdan yönlendiren arka plandaki faktörlere, güç ve odaklara bakıldığında bunun) yukarıdaki gerçeği doğrulayan ayrı bir kanıt olduğu hemen anlaşılır.

Çünkü zaten vaktiyle Budizm, Şamanizm, Zerduşt, Mani ve Mazdek dinlerinin, İran, Hindistan ve Türkistan'daki müslümanlar üzerinde etkili olması yine aynı nedenlere dayanmaktadır. Yani İslam devletinin Kur'an'ın öngördüğü eğitimden uzak cahil topluluklar, alimlerden daha fazla muhit yapmış bilgisiz bazı ruhanilerin peşinden sürüklendikleri için yüzyıllar önce bu sorunlar başlamış ve ağır birikimler halinde günümüze kadar sarkmışlardır.

İşte bu sorunlardan biri de rabıta adı altında İslam'a uyarlanmaya çalışılan Patankali meditasyonudur. Bu meditasyon sistemi özellikle Budha'ya benzer bir tarzda yaşayan Hintli ruhanilerden Habibullah Mazhar (1699-1781)ın yaşam tarzında ısrarlı bir süreklilik göstermiş ve onun (öğrencisinin öğrencisi olan) Halid Bağdadi (1778-1826) tarafından-günümüz Nakşibendiliğinde uygulanan şekliyle-belirgin kurallar üzerine oturtulmuştur.

Eğer "rabıta özel bir saygı sembolize etmektir, yani irşad makamında bulunan bilge kişiye karşı gösterilmesi gereken bir jest şeklidir, çünkü mürid, şeyhinin ilminden yararlanmak istemektedir, rabıta da onun şeyhine karşı uymak durumunda olduğu bir disiplin kuralıdır, bunun yadırganacak neresi vardır?" diye savunulacak olursa, hemen ifade etmek gerekir ki esasen tüm cahili sızıntıların arkasında çok zaman bu türlü masum savunmalar vardır. Halbuki rabıtanın, şeyh ile mürid arasında bulunması gereken sıradan bir hoca-öğrenci ilişkisi olmadığı nakşi kaynaklarından açıkça anlaşılmaktadır.

Üstelik rabıta ile hint kaynaklı meditasyon sistemleri arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, aralarındaki inanılmaz benzerlikleri ve ortak noktaları rahatça tesbit etmek mümkündür. Bu ortak noktaların başlıcaları şunlardır:

a- Vecd halini yaşamak, (Yani gizli ve içsel bir coşku ile mistik bir hazza ulaşmak)için hareketsiz durmak.

b- Zihni belli bir nokta üzerinde yoğunlaştırmak ve bu nokta dışındaki tüm fizik izleme ve izlenimlerden sıyrılmaya çalışmak.

c- Solunumu kontrol altına almak.

d- Belli şekillerde oturmak.

Evet, işte bunlar rabıta ile Patankali yogasının ortak yanları, aynı zamanda temel kurallarıdır. Üstelik rabıta olsun, meditasyon olsun, her ikisi de Hindistan neşvesine sahiptir. Rabıtanın arka plandaki portresi budur.

Onun için, rabıta ile yoga arasında, hem nasıl olur da tesadüfen bu kadar benzerlikler bir araya gelebilir, hem de rabıta, buna rağmen hangi ilgi ve ilişki ile ilhamını Kur'an-ı Kerim'den(yani Maide suresinin 35. ve Tevbe suresinin 119. ayetlerinden) almış olabilir? Rabıtayı yapanlar ilim divanında bu iki soruya cevap bulmak zorun-

dadırlar. Aksi halde İslamdışı bir uygulamaya sarılma şaibesinin altından çıkamazlar.

Şeyhinin cismani (fizik) varlığını zihinde canlandırmak ve bütün dikkati belli bir zaman kesiti içinde bu varlık üzerinde yoğunlaştırarak özel bir oturuş şekliyle hareketsiz durmak. Bunlar rabıtanın temel kurallarıdır.

Peki şeyhe saygıyı bu duvarlarla örülü bir kalıbın içine yerleştirmeye çalışırken, rabıta yapanlar acaba delil olarak, yukarıda sözü edilen iki ayeti kerimeye mi gerçekten tutunuyorlar? Eğer cevapları "evet" ise, bu iki ayeti kerimeyi onbeş asırdır rabıta yapanların anladığı şekilde anlamayan (başta ashap ve tabiin olmak üzere) ümmetin büyükleri, müfessir ve alimleriyle, onlara inanan yüz milyonlarca müslümanın kanaat ve inancı yanlış mıdır? Yani bütün bu insanlar rabıtanın şeref ve bereketinden, feyiz ve sevabından mahrum olarak mı yaşamışlardır?

Rabıtanın, kaynağını kitap ve sünnetten aldığını, Hindistan'dan nakşibendiliği buralara kadar taşıyan insanlar mı yalnızca biliyordu? Yani onların dışındaki İslam alimlerinin tümü basiretsiz ve Kur'an gerçeklerini anlamayacak kadar bilgisiz mi idiler?

Rabıta yapanlar, sırf rabıta ile ilgili olarak bu ve daha bir düzine soruyu nasıl ve neye dayanarak cevaplayabileceklerdir? Doğrusu, merak etmemek elde değildir.

Şurası bir gerçektir ki Nakşibendilerin geleneksel sünniliği temsil eden ve bu yüzden de pek ürkütmüyor gibi görünen dış dekorlarına rağmen, bağlı oldukları hint kaynaklı mistik felsefenin, batınilik malzemeleriyle oldukça donatılmış iç cephesinde rabıta, esaslı bir köşe taşıdır. Çünkü rabıta, şeyhi doğa üstü bir varlık olarak müridin zihnine yerleştirmeyi sağlayan sihirli bir anahtardır. Yoksa sanıldığı şekilde şeyh, herhangi bir din adamı gibi sade bir "efendi hazretleri" değildir. Aksine o, müridin zihninde ve iç dünyasında yerleşmiş öyle yüce, öyle ulvi, öyle güçlü ve heybetli bir varlıktır ki "rabıta" gerçek anlamda etkisini gösterdikten sonra şeyh, müridin vicdanında oluşan kesin bir imanla artık istediği her şeyi yapabilen, Allah adına yer yüzünde karar alabilen ve aldığı kararı uygulama yetkisine sahip bulunan, cennetle ödüllendirebilen, cehennemle cezalandırabilen, icabında haramı helal, helali de haram yapabilen, yağmur yağdıran, bereketlere sebep olan, ordulara düşman karşısında zaferler kazandıran, öfkelendiği zaman insanları felaket ve musibetlerle perişan edebilen kutsal bir varlıktır.

Kulağa sade gelen, ancak bu mitolojinin luğatinde çok önemli bir yere sahip bulunan "himmet" sözcüğü, işte bütün bunları özetleyici bir anlam taşır ve rabıtayı tamamlar. Yoksa , uzlaşmacı bazı ilahiyatçılar tarafından ileri sürüldüğü gibi, rabıta sade bir aynileşme değildir.

Nitekim nakşibendi tarikatı işte bu sihirli anahtar sayesinde mensuplarını böyle

şartlayabildiği içindir ki, müridleri diğer tüm tarikatların mensuplarından çok daha esaslı bir disiplin içinde organize olabilmektedirler ve şeyhlerine canfeda bir şekilde bağlıdırlar.

Özellikle şunu vurgulamak gerekir ki, İslam, dünyevi hayat alanları konusunda ve meşru çerçevede her türlü yenilenmeye açıktır. Fakat Allah'a kulluk noktasında ölçüsünü Kuran'dan almayan hiçbir inanış ve ibadet şeklini İslam'a mal etmek mümkün değildir. Nitekim rabıta ve benzeri yabancı kökenli panteist inanış şekillerinin endişe veren yönü, onların Yüce Allah'a, onun istemediği iman ve amel kuralları içinde birer inanış ve uygulama biçimleri olmalarındandır.

Rabıta ile ilgili olarak söylenecek çok söz vardır. Özellikle bazı odakların dürtüleri altında rabıtanın son zamanlarda daha sıkça gündeme getirildiği gözönüne alınacak olursa, İslamı çok daha içerden deformasyona uğratmak isteyenlerin atakta olduğu ihtimali büyüktür. O bakımdan, hem İslam inanç sisteminin disipilinini korumak, hem de kişilerin münferid hükümleri şeklinde ortaya çıkan polemiklerle müslümanlar arasında doğabilecek huzursuzlukları önlemek için her şeyden önce bu konunun İslam alimleri tarafından ortak bir çalışma ile ele alınarak kesin bir şekilde sonuca bağlanmasının gerekliliğine inanıyoruz. Çekici ve büyüleyici malzemeleri bakımından zengin olan ve özellikle Anadoluda son yüzelli yıldır yerleşip tutunmuş bulunan mistik bir hareketin "Drahma"larla Kur'an'ın değerlerini yozlaştırmada veya onları batıl dinlerin kavramlarıyla sentezlemede daha etkin rol oynaması karşısında gerekli duyarlılığın gösterilmesi kaçınılmaz bir ödevdir. Aksi halde Kur'an'ın feyizli ve nurlu yolları yüzümüze kapanabilir!"[383]

Rabıta ve benzeri batıl görüşler, ister birinin kendi öz düşüncesinden doğmuş olsun, ister başka bir dinden taklit yolu ile alınıp İslam'a bulaştırılmış olsun, büyük ihtimalle her şeyden önce bilgisizliğin bir sonucudur. Konunun çemberi çok geniştir. Ancak bu çemberin içinde dolaşırken Allah'a ve peygambere layık olmayan şeylerin mal edilmemesi, Allah'ın bütün noksan sıfatlardan tenzih edilmesi, kemal sıfatlarıyla nitelenmesi, tevhidine gölge düşürülmemesi, Hz. Peygamberin de onun kulu ve elçisi olarak öğrettiği biçimde istendiği kadar övülmesi, ona saygı ve sevgi gösterilmesi yegane ölçü olmalıdır. Yapılan bu işe bir kişi "rabıta" ismini yakıştırmakta ısrar ediyorsa, bu adı mutlaka İslam'ın değerleri arasında görmek istiyorsa ve hele şeyhin şeklini sürekli canlandırmaya "rabıta" deyip İslamla herhangi bir suretle irtibatlandırmaya çalışıyorsa, bunun bir sebebi vardır ve bu da kesinlikle yukarıda sayılan faktörlerden biri yada bir kaçı olmalıdır. Eğer yıkıcı bir ni-

383-Ferid Aydın, Hak Söz, Rabıta mı, Meditasyon mu?, 44-45, sayı 57, İstanbul 1995, Rabıtanın saçma bir şey olduğuna dair Doç.Dr.Abdulaziz Bayındır'ın görüşüne bakınız, Bir Şeyh Efendi İle Görüşme, Hak Söz, 52, Temmuz 1995, sayı 52

yet yoksa, bu faktörlerin birincisi cehalettir, İslamın hakikatlarını bilmemektir veya henüz kavramamaktır.[384]

X. ŞEYH-MÜRİD SİSTEMİ VE ŞEYHLERİN İNSANÜSTÜ KONUMLARI

Bilindiği gibi, tarikat olayı ve şeyh-mürid sistemi İslam'ın ilk döneminde mevcut değildir. Bu sistemin daha sonra ve bilhassa Acem milletlerin İslam'a girmesinden sonra ortaya çıktığı bir gerçektir. Hatta şeyh-mürid sisteminin özgür bir karaktere sahip Arap insanın mizacına aykırı olduğu ve özellikle bedevilerin kayıt ve zapt altında yaşamaya gelmedikleri bilinen bir olaydır. Bu bakımdan başlangıçta zühd şeklinde kendini gösteren tasavvufun acem milletlerin İslam'a girmesiyle kurumlaşmaya başladığı ve şeyh-mürid sisteminin oluşmaya başladığını görüyoruz.

Hemen belirtmeliyiz ki İslam'da peygamber dışında bir kişiye bağlanmak ve onun her dediğini yapmak diye birşey yoktur. İslamın insanlardan istediği şey, Allah'ın kitabını okumak ve Hz. Muhammed'e uymaktır. İlk emri de budur. Peygamber dışında herhangi bir kişiye bağlanmayan ve onun yolundan gitmeyen insanların yanlış yolda olmaları yahut şeytanın peşinden gittikleri söylentileri yanlış olup şeytanın kuruntularından başka bir şey değildir. Bu söylentileri meşreplerini terviç etmek ve şeyhlerinin propağandasını yapmak için tasavvufi çevreler çıkarıp yaymaktadır.

İslam ilim öğrenmeyi ve öğrendiklerini yaşamayı emretmektedir. Cahil kalmayı ve başkalarını taklit etmeyi kesinlikle red etmektedir. Akait konularında Kur'an ve peygamber dışında herhangi bir kimseyi taklit etmek caiz olmadığı gibi, amel alanında da taklit ancak zaruretten dolayı caiz görülmüştür.Çünkü insanların tümü aynı seviyede bilgiye sahip değildir. İnsanın bilmediği şeyler olabilir. Aslolan, kişinin dinini okuması, bilmediklerini öğrenmesi, bilen bir kimseden sorması, uygulanış şeklini bellemesidir. Ancak yine de zorluğu gözönünde bulundurularak amel alanında alimleri taklit etmek caiz görülmüştür.

İnsanların dinden bilmeleri zorunlu olan şeyleri öğrenmeleri aslında imkansız birşey değildir. Çünkü bir bakkalın, manifaturacının, ayakkabıcının, işportacının, oto tamircisinin, elektrik malzemesi satıcısının, konfeksiyoncunun, düğmeci, çantacı vb. işlerde çalışan insanların ezberledikleri eşya ismi,

---

384-Hak Söz, Ferid Aydın ile söyleşi "Tasavvuf ve Nakşibendilik", 34-37, sayı,37, İstanbul1994, Ferid Aydın'ın Ekin Yayınları tarafından yayınlanan "Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik" adlı kitabı (İstanbul-1996) konuyla ilgili kaleme alınan geniş kapsamlı ve konuya ilgi duyanlar tarafından mutlaka okuması gereken ciddi bir çalışmadır.

alış ve satış fiyatları, imal yer ve tarihleri, parça türü ve nitelikleri, zam ve indirim oranları, iş yerinde bulunduğu yerler hakkındaki bilgiler gibi bütün şeyleri öğrenmesinin yanında, dinden öğrenilmesi zaruri dini bilgiler çok basit kalmaktadır.

Bir örnek olması bakımından, bakkalından küçük çocuğuna kadar insanların ezberledikleri pekçok bisküvi yahut çikolata çeşitlerini örnek vermek istiyoruz. İnsanlar çikolata gibi daha pek çok şeyin isim ve özelliklerini öğrendikleri halde, sadece farz namazlarda günde ondört defa okuduğumuz ve toplam yedi ayet-yirmi dört kelimeden ibaret olan Fatiha suresinin anlamını milyonlarca müslümanın bilmediğini, bundan dolayı Allah'tan başka varlıklara ubudiyet edip onlardan yardım istediğini gözönüne getirirsek, bu konuda ne kadar yanıldığımızı görürüz.

Onun için okuma ve öğrenmeyi temel yapan ve bunun için her türlü teşvikte bulunan bir dinin mensupları olarak okumak ve dinimizi öğrenmek yerine, kolayımıza gelen taklit yolunu seçmiş ve başkalarına uydu olmayı kendimize din edinmişiz. Bilmediklerimizi alimlerden sormak ve öğrenmek yerine, şeyhin peşinden gitmeyenleri şeytanla özdeş yapmışız. İnsanlara Allah'ın kitabını ve Rasulullah'ın hayatını okumayı tavsiye edeceğimiz yerde, tarikat şeyhlerinin isimlerini yahut silsilesini ezberlemeyi, onlarla rabıta yapmayı öğretmişiz. Böylece cehalet üzerine kendimize bir dünya oluşturmuş ve başka milletler arasında bugünkü duruma düşmüşüz.

Şunu bir daha belirtmek istiyoruz; Peygamber dışında herhangi bir insanı taklit etmek ve ona bağlanmak zorunlu değildir. Kısaca, insanlar tarikata girmeye ve şeyhe bağlanmaya mecbur değildir. Böyle bir şeyin kesinlikle dinle ilgisi yoktur. Nitekim bugün dünya üzerinde tarikata girmeyen ve bir şeyhe bağlanmayan müslümanların sayısı bağlananlara oranla kat kat fazladır. İnsanlar dinlerini kendileri okuyarak, araştırarak ve sorarak öğrenebilirler. Herkes Hz. Peygamberin ve ashabının İslamı nasıl yaşadığını, ahlakının nasıl olduğunu okuyarak ve sorarak öğrenebilir. Şu veya bu kişinin yahut şeyhin yazdıklarını yahut söylediklerini öğreneceği yerde, Yüce Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamberin sünnetini öğrenebilir. Şeyhin her söylediğini ve her yaptığını öğrenip taklit etmek insanlara kolay geliyorsa, unutmayalım ki Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın sünneti ondan çok daha kolay ve aydınlatıcıdır. Bundan yüz çevirmek bir müslümana yakışmaz.

Tasavvufçuların İslam'ın insan anlayışından en fazla saptıkları konulardan biri de, şeyh dedikleri insanlara bir nevi tanrısal özellikler tanımaları ve beşerüstü denebilecek bir takım güçlere sahip olduklarına inanmalarıdır. Bununla ters orantılı olarak mürid dedikleri kişinin de her türlü izzet ve

şahsiyetini yok edecek ve zelil bir konumda yaşamaya götürecek bir anlayış taşımalarıdır.

Tasavvufçular, şeyhin karşısında müridin zelil, dilini yutmuş, iradesiz ve düşüncesiz, gassal (cenaze yıkayıcı)nın elinde bir cenaze gibi olmasını şart koşmaktadırlar. Bu alçaltıcı kulluğu da müridin şeyhine bağlılığı, sevgisi ve itaati, hatta kutsî makamlara yükselişinin alameti saymaktadırlar. Şeyhi karşısında insan izzet ve şahsiyetiyle yaşayan ve ölü gibi olmayan müridlerin helak olacaklarını ve manevi makamlarda yol alamayacaklarını telkin ederler. Ebu Yezid el-Bistami bunu şöyle dile getiriyor: "Üstadı (şeyhi) olmayanın imamı şeytandır"[385] Letaifu'l-minen sahibi de şöyle ifade etmektedir:

"Şeyhlerin silsilesine kendisini ulaştıracak ve kalbinden perdeyi kaldıracak üstadı olmayan kimse, sahipsiz bir sokak çocuğu ve nesebi belirsiz bir kişidir."[386]

Tasavvufçular, şeyhin emir ve yasak hiçbir isteğine müridin muhalefet etmemesini emretmektedirler. Hz. Peygamberin sünnetine açıkça muhalefet ettiğini görse bile, şeyhin hiçbir arzusuna muhalefet etmemesini söylerler.[387] Müridin şeyhin avucunda kalması ve her şeyini dilediği gibi sömürebilmesi için tasavvufçular, eş-Şarani diliyle, şeyhine başka bir şeyhi ortak koşmasının Allah'a ortak koşmak gibi olduğunu telkin ederler.[388] Şeyhin tarikatından başka bir tarikat seçer veya onun gösterdiği yoldan değil, başkasını gösterdiği yoldan giden kişinin dinden çıkmış gibi olacağını bile söylerler.[389]

Tasavvuf ve tarikat kitapları insanın şeref ve haysiyetini yerle bir eden, aşağılık, rezil ve sefil bir dereceye düşüren, kısaca, insanı Allah'ın verdiği her türlü insani değerden soyutlayan bu tür anlayış ve hurafelerle doludur. Bunun sonucudur ki tasavvufçular, neredeyse tapanlar ve tapılanlar diye iki kısma ayrılmaktadırlar.

Yine bu anlayışın neticesidir ki bir nevi melankoli olmuş nice yaşlı insanların henüz beşikte altını pisleten çocukların ayaklarına yüz sürdükleri, şeyh evladı veya mukaddes soyun mübarek nesli diyerek daha beşikte kerametlerle konuşturdukları görülmektedir.

Örneğin, karanlık devirlerinde ve putperest dönemlerinde bile, insanlık

385-el-Kuşeyri, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 2/735, Matbaatu Dari't-Telif, Mısır 1966. Abdulvahab eş-Şarani, Letaifu'l-Minen, 147, Mısır 1913.

386-eş-Şarani, a.g.e., 146.

387-eş-Şarani, Kavaidu's-Sufiyye, 131.

388-eş-Şarani, a.g.e., 154.

389-eş-Şarani, Letaifu'l-Minen, 2/103.

köpekleri örnek almamış ve takdis etmemişken, kimi tasavvufçular köpekleri veli ve müridler için ideal örnek sayarak onları kutsallaştırmıştır. Ahlak ve teslimiyet bakımından köpeğin müridler için örnek alınmasını tavsiye etmişlerdir. Hatta onları, Allah'ın yanında duaları makbul olan bir veli derecesine yükseltmişlerdir. Başka yerlerde de çarpık inanç ve anlayışını bol bol sergileyen eş-Şarani, bu konuda da efendi el-Acmi'nin kerametlerini şöyle anlatır:

"Gözü bir köpeğe ilişti. Köpeklerin tümü ona boyun eğdi. Bütün insanlar ihtiyaçlarının giderilmei için ona (köpeğe) başvurur oldular. O köpek hastalanınca, etrafına köpekler toplanıp ağladılar. Ölünce de ulema ve diğer insanlar ağlamaya başladılar. Allah bazı insanlara ilham etti de onu defnettiler. Köpekler ölünceye kadar onun kabrini ziyaret ediyorlardı. Köpeği bir bakış bu duruma getirirse, insana yöneltilince neler yapmaz ki?!"[390]

eş-Şarani, sözünü ettiği el-Acmi'nin halvetinden çıkarken bakışı kime ilişirse gözünün som altına dönüştüğünü aktarmayı da ihmal etmiyor.[391]

İmam Rabbani de şöyle diyor: "Bu yolun büyükleri bildiriyorlar ki, kendini uyuz köpeklerden üstün gören bir salik, bu büyüklerin kemalatına kavuşamaz."[392]

Nakşibendî şeyhinin köpeği nasıl bir veli gördüğünü ve dualarını aldığını daha önce kaydetmiştik. Nitekim Ramazanoğlu Mahmud Sami, köpekte bulunan on hasleti sayarak bunların sadık müridlerin ve halis mü'milerin nitelikleri olduğunu belirttiğini görüyoruz.[393] Aynı şekilde Ribat dergisi de bu on hasleti sayarak onların halis mü'minlerin ve sadık müridlerin sıfatları olduğunu yazdığını müşahade ediyoruz.[394]

Tasavvufçuların, şeyhlerin her söylediğinin Allah'ın bir ilhamı olduğuna inanarak, Allah'ın dinine aykırı da olsa, onlara muhalefet etmemelerinin sebebi aşıladıkları bu zihniyettir. Çünkü inançlarına göre şeyhlerin kalbleri Rahman'ın üzerinde istiva ettiği tahtlar ve cemalinin tecellileridir. Hidayetini aleme saçtığı ve vahyini insanlara kendisinden ulaştırdığı kutsal yerlerdir. el-Kuşeyri şöyle diyor:

"Kim bir şeyhe intisap eder ve kalbi ile ona itiraz ederse, intisap ahdini bozmuş ve kendisine tevbe vacip olmuş olur. Çünkü şeyhler "Üstadların

390- eş-Şarani, Tabakatu'l-Kubra, 2/61.

391- eş-Şarani, a.g.e., 2/61.

392- İmam Rabbani, Mektubat 1/274, 202. mektup.

393- Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 6/87, (4-5-6 mecmuası içinde), Erkam Yayınları, İstanbul 1982,

394- Ribat Dergisi, yıl 2, Konya 1982.Kimi milliyetçi çevrelerde ve tasavvufçular arasında köpeğin el üstünde tutulan üstün bir varlık olarak görülmesine daha önce değinmiş ve örnekler vermiştik.

hakları için tevbe geçmez" demişlerdir."[395]

Tasavvufçular, şeyh-mürid ilişkilerine Hz. Musa ile Salih Kul (Hızır) kıssasını delil gösterirler. Hızır'ın Musa'ya soru sormasını yasakladığı gibi müridin de şeyhe soru sormasının ikisi arasındaki ilişkilerin kesilmesine sebep olacağını söylerler. Mesela, XV. Yüzyılda Anadolu'da Kadiri tarikatının önde gelen temsilcilerinden Eşrefoğlu Rumi bunu şöyle ifade etmektedir:

"Musa Peygamber Hak Teala'dan ilmi ledun taleb etti. Musa'yı Hak Teala Hızır'a gönderdi. Musa varıb Hızır ile buluştu. Dahi Hızır'a iradet getürdi. Mürid olmak diledi. Hızır Musa'ya ider: Ya Musa, çün bana gelüb uydunısa (uydunsa) bir nesne kim işlerem, sakın bana sorma, kim niçün sen bunu böyle itdin deyu, sorarsan ayrılıruz. Zira kim bilmiş olasın dedi... Amma bundan maksud budur kim, şol kimse varup bir şeyhe iradet getirüb... Musa'nın hızır'a iradet (istek) getirdüğü gibi iradet getürmeye... Musa Hızır'a itiraz dilini uzattığı gibi mürid dahi şeyhine itiraz dilini uzatıp red olunmaya..."[396]

Şeyhe karşı müridin takınması gereken âdâbı bir de Muhammed Emin el-Kurdî'nin "Tenviru'l-Kulub" kitabından dinleyelim: Şöyle diyor:

"Mürid, şeyhine tazim göstermeli, açık ve gizli bütün durumlarda onu büyük tanımalıdır. Maksudunun ancak onun elinde gerçekleşebileceğine inanmalıdır. Gözü başka bir şeyhe meyledecek olursa, şeyhinden mahrum olur ve feyiz ona kapanır. Şeyhin bütün tasarruflarına razı olması, ona itaat etmesi ve boyun eğmesi gerekir. Mal ve beden ile ona hizmet etmelidir. Çünkü irade ve muhabbetin cevheri ancak bu yolla belli olur. Doğruluk ve samimiyet ölçüsü ancak bu ölçü ile bilinir. İşlediğinin zahiri haram da olsa, şeyhinin yaptığına itaraz etmemelidir. Ona "Niçin böyle yaptın?" dememelidir. Çünkü şeyhine "Niçin?" diyen kişi asla felah bulmaz. Zahirde şeyhten kötü bir durum sadır olabilir, fakat batını itibariyle o durum güzeldir.[397] Küllî ve cüzî, ibadet ve adet olsun, bütün işlerde iradesini şeyhinin iradesine teslim etmelidir. Gerçek müridin alametlerinden biri de, şeyhi kendisine "şu fırına gir" derse girmesidir. Şeyhin durumlarını hiçbir şekilde araştırmamalıdır. Zira böyle birşey çok kişi için meydana geldiği gibi, helakine sebep olabilir. Bütün durumlarda şeyhi hakkında hüsnüzanda bulunmalıdır...

395- el-Kuşeyri, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 2/744, Mısır 1966. Şeyhlerin müridleri kahya gibi görmeleri, kendilerine hizmet etmelerini kutsallaştırmaları, şahsiyetsiz ve dilsiz bir duruma getirmeleri ve tahakküm etmeleri hakkında geniş bilgi için bkz. er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 2/731-751.

396 -Ahmet Yaşar Ocak, İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü,168,Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü yayınları,113, Ankara,1990

397- "Çünkü o bilir, siz bilmezsiniz" anlamındaki ayete naziredir.

Bereketini kazanması için ikamette ve yolculukta, bütün işlerinde şeyhini kalbinden çıkarmamalıdır. Dünya ve ahiretle ilgili elde ettiği bütün bereketlerin kendisine şeyhinden geldiğine inanmalıdır... Testerelerle bile kesilse, şeyhinin bir sırrını açmamalıdır. Şeyhinin gönlünün meylettiğini sezdiği bir kadınla evlenmemeli ve şeyhinin boşadığı yahut ondan dul kalan bir kadınla asla evlenmemelidir. Şeyhin sevdiği kişilerle oturmalı, sevmediği kişilerle oturup kalkmamalıdır. Kendisine iltifat etmemesine ve kendisinden yüz çevirmesine sabretmeli, falan için şöyle böyle yaptığı halde niçin bana böyle yapmıyor, dememelidir. Şeyh için hazırlanmış olan yere oturmamalı, izni olmadan herhangi bir konuda ona ısrar etmemeli, yolculuğa çıkmamalı, evlenmemeli ve önemli bir iş yapmamalıdır..."[398]

Özellikle Nakşibendilerin el kitaplarından olan Âdâb kitabından da müridin aşağılık durumunu dinleyelim:

"Mürid, mürşid-i kâmilin elinde, ğassal (yıkayıcı) elindeki meyyit (ölü)gibi olmalıdır. Ğassal, meyyiti iyice yıkamak için nasıl öteye beriye çevirirse, mürid de bütün arzu ve isteklerini terketmeli, yani mürşidin karşısında varlık göstermemeli ki, mürşid onu layıkıyla temizlesin ve menzili maksuduna eriştirsin.(....)

Mürşidin fiil ve hareketlerine kalben itiraz etmemesi gerekir. Eğer anlayamadığı bir hareketini görürse onu hayra yorar. Bunu yapamazsa kendini anlayamamış olarak kabul etmelidir. Burada Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın yolculuklarını kendisine örnek alır.

Mürşid-i kâmilin emir ve hareketlerine itirazın çirkinliği, diğer bütün çirkinlikleri gölgede bırakır.

İtiraz eden mazur görülmez. Çünkü mürşid-i kâmile itiraz eden kendisini öylesine perdeler ki, bu derdin ilacı yoktur. Basar ve basireti üzerine inen perdeyi kaldırması imkansız denecek kadar zordur. Neticede bütün feyzi kesilir ve istifade edemez.(...)

Bunun için de mürşidin emir ve irşadı karşısında gassal elindeki meyyit gibi olmalıdır. Ne olursa olsun, kendi bildiği hak bile olsa, şeyhin sözünü red etmemelidir. Ayrıca şeyhinin hatası kendinin savabından-doğrusundan- daha hayırlı ve isabetli olduğuna itikat etmelidir. Mürşidi sormadıkça, hiçbir şeyi ona tarif etmeye, anlatmaya kalkışmamalıdır."[399]

Bir de aşıkların sultanı ibn el-Farıd'dan dinleyelim: "Olaylar meydana

---

398-M. Emin Kurdî, Tenviru'l-Kulub fi Muameleti Allami'l-Ğuyub, 528-531. Basım yeri yok. Fıkıh ve Tasavvuf bölümleri ayrı kişiler tarafından Türkçeye çevrilmiş. Birinci bölüm Eser Neşriyat tarafından, ikinci bölüm ise Konya'da yayınlanmıştır. Herhalde kitabın adında bulunan "Allamu'l-Guyub"dan maksat, şeyhin kendisi olsa gerektir. Çünkü bu niteliklere ancak yüce Allah sahiptir.

399-Muhammed İbn Abdullah Hani,Âdâb,152-155,

gelmeden önce basiret gözüyle Levh-i Mahfuz'dan okuyarak haber vermektedir."[400]

Beytin açıklamalı tercümesinde Gülzar-ı Sofiyye yazarı Abdullah Develioğlu şöyle demektedir: "Ve mürşid kuvve-i kudsiyye ile levhi mahfuzdan okuyarak batın-ı gaybde kendisine malum ve başkalarına meçhul olanları, alem-i şehadette vukuundan evvel haber verir olmalıdır."[401]

Tasavvuf büyüsüyle büyülendikten sonra bakarsınız alim olanı da cahili gibi düşünmeye başlamaktadır. Bakınız, Ezher şeyhi Dr. Abdulhalim Mahmud nasıl Abdullah Develioğlu seviyesine düşmekte ve onun gibi düşünmektedir. O da şöyle diyor:

"İnsan, kendisiyle levhi mahfuz arasındaki perde ortadan kalkınca oradaki herşeyi görür ve oradan kalbine ilim akmaya başlar. Bu mertebeye ulaşan kimsenin duyu organları yolu ile bilgi edinmeye artık ihtiyacı kalmaz. Bu durum, suyun yeraltından yeryüzüne fışkırması gibidir. Buna karşılık insan, dış alemdeki nesnelerin idraki ile elde edilen sembollere yönelince, bu tutum kendisini levhi mahfuzu inceleyebilmekten alıkoyan bir engel olur...

Kalbin iç kapısının melekut alemine açılıp levhi mahfuzu incelemesine gelince, bunun sonucunda kalb, rüyaların şaşırtıcı gelişmelerini yorumlayarak kesin bilgi edinebildiği gibi, duyu organlarının sağladığı bilgi kaynağına dayanmaksızın rüya yolu ile olmuş ve olacak şeylerin bilgisine de sahip olabilir."[402]

Develioğlu, müridin şeyh karşısındaki hiçliğini ve kulluğunu anlatmaya devam ederek şöyle diyor: "Birgün şeyhine "Niçin?" diye sorarsa, tasavvuf ehline göre, bu mürid kıyamete kadar felah bulamaz."[403]

Şeyh-mürid ilişkileri konusunda tasavvufçuların velisi de böyle düşünmektedir. Bakınız, İbn Arabi bunu nasıl söylüyor:

"Bu itaat üstünkörü ve ihlasla olması lazımdır. Şartsız ve tam olmalıdır. Mürid, tevilsiz, cevapsız, özürsüz ve tepkisiz şeyhin emirlerine harfiyyen

400-Abdullah Develioğlu, Gülzar, Sofiyye, 270, Beyit 25. Ahmed Said Matbaası, İstanbul, tarih yeri yırtılmış.

401-Abdullah Develioğlu, a.g.e., 270,

402-Abdulhalim Mahmud, el-Munkiz Mine'd-Dalal Şerhi ve Tasavvufi İncelemeler, 71-72, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.

Tasavvufçular dinin nasslarını heves ve kuruntularına alet edip oyuncağa çevirdikleri gibi, Levhi Mahfuz konusunu da aynı şekilde heves ve kuruntularına alet edip oyuncağa çevirmişlerdir. Bakınız Azizuddin Nesefi (öl.700/1300) Levhi Mahfuz nasıl anlatıyor:

"Ey derviş! İnsan menisi hem levh-i mahfuz, hem kitap ve hem de divittir. Zira insan menisinin de iki yüzü vardır. Bir yüzü Allah'a bakar, diğer yüzü insan uzuvlarındadır. Allah'a bakan yüzüne Levhi Mahfuz ve kitap derler. Zira insanda meydana gelen herşey, onun menisinde yazılmıştı. Uzuvlarda olan yüze, divit derler. Çünkü insan uzuvlarının tümü, insan menisinden meydana gelip zahir oldular ve ayrıntılı bir biçime büründüler. Menide kaldıkları sürece örtülü ve özlü idiler." Azizuddin Nesefi, Tasavvufta İnsan Meselesi-İnsan-ı Kamil, 171, Çev., Mehmet Kenar, Dergah Yayınları, Haziran 1990, İstanbul.

403-Abdullah Develioğlu, Gülzar-ı Sofiyye, 298, beyit 38, Şeyh-mürid konusunda söylenenlerin benzerleri için bkz. 331, beyit 48, 326, beyit 55.

bağlı kalır. Şeyhin emri akıldışı, hatta haram işlemeyi de emretse, harfiyyen bu emirlere itaat etmesi lazımdır. Şeriata muhalefet ettiğini görsen bile, ona itiraz etmeyi aklına bile getirmemelisin. Çünkü insan masum değildir."[404]

Tasavvufçuların eskileri de yenileri de aynı anlayışı savunmaktadır. Mesela tasavvuf meşhurlarından es-Suhreverdi bu konuda şöyle diyor:

"Şeyhin sözü hak ile, hak'tan ve hak içindir. Cebrail, vahiy konusunda emin olduğu gibi, şeyh de ilhamı müridlere aktarmada emindir. Cebrail vahiyde hıyanet etmediği gibi, şeyh de ilhamda hiyanet etmez. Rasulullah heva ile konuşmadığı gibi, şeyh de ona uyarak zahir ve batında hevasından konuşmaz."[405]

"Müridin şeyhe karşı en güzel edebi, sessizlik, donukluk ve hareketsizlik (sükut, humud ve cumud)'dur. Şeyhin izni olmadan çok konuşmamalı, çok gülmemeli ve sesini yükseltmemelidir. Şeyhin durumundan kendisine kapalı birşey olursa, Musa ile Hızır kıssasını hatırlamalı ve itiraz etmemelidir. Üstadına "Hayır" diyen asla felah bulamaz. Şeyh varken mürid sadece farz namazı kılmalıdır. Çünkü onun görevi hizmettir. Şeyhine bütün durumlarını açmalı ve gizlememelidir."[406]

Tasavvuf kültüründe ve şeyh-mürid sisteminde müridin şahsiyeti olabildiği kadar yokedilmesine karşın, şeyh yüceltilmekte, kutsallaştırılmakta ve kendisine bir nevi tanrısal özellikler verilmektedir. Bunun bir örneğini Menakibu'l-Arifin kitabında görüyoruz. Eflaki anlatıyor:

"Sultan Veled buyurdu ki: Birgün babam medresede bilgiler saçıyordu. Bu arada: Gerçek mürid, kendi şeyhinin herkesten üstün olduğuna inanan kimsedir (dedi). Öyle ki bir adam Beyazıd'in müridlerinden birine: Şeyhin mi büyük Ebu Hanife mi? diye sordu. Mürid: Şeyhim, dedi. Sonra, Ebubekir mi büyük senin şeyhin mi? diye sordu. O yine, şeyhim, diye cevap verdi. (Nihayet) o, birer birer bütün sahabeyi saydıktan sonra "Muhammed mi büyük senin şeyhin mi?" dedi. Yine, şeyhim büyüktür, dedi. En sonunda "Tanrı mı büyük senin şeyhin mi?" diye sordu. Mürid: "Ben tanrıyı şeyhimde gördüm, şeyhimden başka birşey tanımam, hep onu tanırım" dedi.

Başka bir müridden de "Tanrı mı büyük, yoksa senin şeyhin mi diye sordular. O da: "Bu iki büyük arasında hiçbir fark yoktur, dedi. Ariflerden biri de: Bu iki büyükten daha büyük biri lazımdır ki, bu farkı ortaya koysun" demiştir." Bunun devamında da şu şiiri naklediyor:

"Tanrı görünmediği için peygamberler onun naibi olmuşlardır,

404-İbn Arabi, Tedbirat, 226-227'den nakleden. A. Palacios, a.g.e., 140-141.

405-Suhreverdi, Avarifu'l-Maarif, 203-206, İhya sonunda.

406-Sühreverdi, a.g.e., 197-203, İhya sonunda.

Hayır hayır. Böyle de değil. Bu naible naibin naibliğinde bulunduğu kimseyi birbirinden ayırmak çirkin şeydir? Burada ikilik yoktur."[407]

Halbuki yüce Allah Hz. Peygambere şöyle buyuruyor: "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin."[408] "De ki, bütün şefaat Allah'ın iznine bağlıdır. Göklerin ve yerin hükümranlığı onundur."[409] "Hz. Peygamber de kızı Hz. Fatıma'ya şöyle seslenmektedir: "Salih amel işle. Allah'tan sana hiçbir şey yapamam."[410]

Ashaptan Osman İbn Maz'un'un vefatı sırasında Rasulullah ile beraber onun başında bulunan muhterem bir kadın sahabi Osman için "Allah'ın sana ikramda bulunduğuna şehadet ederim" der ve şehadette bulunduğunu söyler. Bunu gören Rasulullah, kendisini uyararak gerçeği gösterir ve şöyle buyurur: "Allah'ın ona ikram ettiğini ne biliyorsun? Ben ona hayır umarım. Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'ın Rasulüyüm, ama bana yarın ne yapılacağını bilmiyorum."[411]

Ama çoğu tarikat şeyhi, o peygamberden söz alıyor, kendine ve dervişlerine cenneti garantiliyor. Hep kendisine yardım yapılmasını ve doyurulmasını istiyor, yaptığı boş vaadlerle insanların dini duygularını sömürüyor. Şefaatiyle insanları cennetlik yapacağını söylüyor ve Rasulullah'ı da iftiralarına alet ediyor.

İslam'a göre şefaatın olacağını nasslar ihbar etmektedir. Ancak bu safsata tasavvufçuların veya yanlış düşünen birtakım insanların anladığı şekilde değildir. Kur'an-ı Kerim, ahirette şefaatin olacağını söylemektedir. Ancak kafirler için şefaat sözkonusu değildir.

"Ey iman edenler! Kendisinde artık alışveriş, dostluk ve şefaatin bulunmadığı gün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan infak edin."[412]

"Şefaat edeceklerin şefaati onlara fayda vermez."[413]

407-Ahmed Eflaki, Menakibu'l-Arifin, 1/310-311. Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973. Tasavvufun karanlıklarına aşık olan ve insanlara kurtuluş yolu olarak sunanların bunlar üzerinde ciddi düşünmeleri gerekir.

408-Kasas,56.

409-Zümer,44.

410-Buhari, Vesaya, 11, Tefsiru Surah, 26, İbn Mace, Vesaya 6.

411-Buhari, Cenaiz 3, Şehadat 30, Menakibü'l-Ensar, 46, Ta'bir 13.

Vahyin bilinmediği yerlerde Rasulullahın ahirette olup bitenleri bilmesi bir yana, karşısındakinin kalbinde olan şeyleri yahut niyeti bile bilmediğini açıkça belirtmektedir. Nitekim iki kişinin davasına baktığı bir sırada onlara şöyle buyurmaktadır:"Yargılanmak için bana geliyorsunuz.Biriniz diğerinden daha güzel konuşabilir.Sözüne bakarak, kardeşinin hakkı olan bir şeyi kendisine verirsem, onun ateşten bir parça olduğunu bilsin ve almasın ", Buhari, Şehadat,27, Hiyel,10, Ahkam,20, Müslim, Akdiye,4, Ebu Davud, Akdiye,7,Tirmizi, Ahkam,14, Nesai, Kudat,13,33, İbn Mace, Ahkam,5. Görüldüğü gibi. Rasulullah kalb okumuyor, ve gaybı bilmiyor.Zaten gaybı bilmediğini ayetler kesin olarak ortaya koymaktadır.

412-Bakara,254.

413-Müddessir,48.

"İleride gelecek bir günden korkun ki, o günde hiçbir kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunmaz, hiç kimseden şefaat kabul olunmaz ve fidye de alınmaz... Ve onlara yardım da edilmeyecektir."[414]

Bu konuda ayet-i kerimeler çoktur.

Ama iman ve ihlas sahibi mü'minler için şefaatin olduğunu Kur'an-ı Kerim belirtmektedir. Bunu da şu şekilde şartlara bağlamaktadır:

a- Şefaat edecek kişiye Yüce Allah'ın şefaat için izin vermesi. Çünkü hiçbir kimse kendiliğinden şefaat izin ve hakkına sahip değildir. Yüce Allah buyuruyor: "Onun izni olmadan onun nezdinde kim şefaat eder?"[415]

b- Şefaat edilecek kişiden Yüce Allah'ın razı olması. Yüce Allah buyuruyor: "Ancak razı olduğu kişiye şefaat ederler."[416] Şefaata izin vermesi ancak kendisine şefaat edilmesine izin verdiği kişiden razı olmasıyla mümkündür. Razı olması için de o kişinin muvahhid olması lazımdır. Yüce Allah buyuruyor: "Rabblerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an'la) uyar. Çünkü onların Rabblerinden başka ne dostları, ne de şefaatçıları vardır."[417]

Şefaat ancak Allah'ın izni ve emri ile olabilir. Bunun dışında kimsenin hakkı ve izni yoktur. "De ki, bütün şefaat Allah'ındır."[418] Onun izni ve rızası olmadan ne bir peygamber, ne de bir melek şefaat edebilir. "Göklerde nice melek var ki, onların şefaatları dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında bir işe yaramaz."[419]

XI. TASAVVUFÇULARIN KABİRLERLE TEVESSÜL ETMELERİ

İslam, tevhide gölge düşürecek ve şirke yol açabilecek bütün şeyleri yasaklamıştır. Bunlardan biri ölülerin kabirlerinin tapınak haline getirilmesi veya hayır ve şer, fayda ve zarar işlerde onlara dua edilerek yardım dilenmesi veya onlardan bir şeyin istenmesi olayıdır. İslam bu gibi şeyleri kesin olarak yasaklamış ve önlenmesi için de gerekli bütün tedbirleri almıştır. Çünkü bu gibi şeyler şirke kapı açan şeylerden kabul edilmiştir.

"Sakın tanrılarınızı bırakmayın, Ved, Suva', Yeğus, Yeuk ve Nesr putlarından asla vazgeçmeyin"[420] ayetinin tefsirinde İbn Abbas ve seleften başkalarının şöyle dediği nakledilmiştir. "Bu isimler önceleri Nuh kavminden salih olan kişilerin isimleri idi. Öldükten sonra insanlar kabirlerini kutsal-

414-Bakara,48.
415-Bakara,255.
416-Enbiya,28.
417-En'am,51.
418-Zümer,44.
419-Necm,26.
420-Nuh,23.

laştırmış, sonra heykellerini yaparak ibadet etmişlerdir. Putperestliğin başlangıcı budur."[421]

Onun için Hz. Peygamber, kabirlerin namazgah edinilmesini yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ım kabrimi ibadet edilen bir put yapma. Peygamberlerinin kabirlerini namazgah edinen milletlere Allah'ın gazabı çetin olmuştur."[422]

Buhari ve Müslim'de şöyle rivayet edilmiştir: "Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lanet etmiştir. Peygamberlerinin kabirlerini mescidler edindiler."[423]

Yine Müslim'de vefatından beş gün önce şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sizden öncekiler, kabirlerini mescid edinirlerdi. Sakın kabirleri mescidler edinmeyin. Bundan sizi nehyediyorum."[424]

Buhari ve Müslim'de vefatına yakın Hz. Peygamber'e Habeşistan'da içinde resimler bulunan çok güzel bir kilisenin bulunduğu söylenince, şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Onlar, iyilerinden biri öldüğü zaman kabri üzerine bir mescid yapar ve üzerinde resimler çizerler. Kıyamet günü Allah'ın yanında insanların en kötüleridirler."[425]

Kabirlerin tapınak edinilmesini yasakladığı gibi, onlar üzerine bina yapılmasını da yasaklamıştır.[426] Aynı şekilde kabirlerin yerin seviyesinden bir karıştan fazla yükseltilmesini de yasaklamış bulunmaktadır.[427] Yine kabirlerin alçılanmasını, badana edilmesini veya kireçle bina yapılmasını da yasaklamıştır.[428] Kabirler üzerine oturmayı ve onlara yönelik namaz kılmayı da yasaklamıştır.[429]

Bu konuda rivayetler çoktur. Müslim'de şöyle rivayet edilmektedir: "Ebu Heyyac şöyle demiştir: Ali ibn Ebi Talib şöyle dedi: Rasulullah'ın beni gönderdiği bir işe ben de seni göndereyim mi? Tarumar etmediğin hiçbir

---

421-İbn Teymiyye, el-Furkan Beyne Evliyai'r-Rahman ve Evliyai'ş-Şeytan, 141.

422-Muvatta, Sefer 85, yine İbn Hanbel, 2/246.

423-Buhari, Cenaiz, 61-62-96, Enbiya, 50, Salat 48; Müslim, Mesacid 19-23, başkaları da rivayet etmiştir.

424-Muslim, Mesacid, 23, Kabirleri yerden fazla yükseltmeyi yasaklayan hadisler ve İslam'ın uygulamaları hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed İbn Ali eş-Şevkani, Şerhu's-Sudur fi Tahrimi Raf'il-Kubur,1-13, er-Resailu's-Selefiyye fi İhyai Sunneti Hayri'l-Beriyye, içinde, Beyrut 1930.

425-Buhari, Salat 48, 54; Menakibu'l-Ensar, 37; Müslim, Mesacid 16; Nesai, Mesacid, 16; İbn Hanbel, 6/51.

426-İbn Mace, Cenaiz,43.

427-İbn Hanbel,6/18.

428-Muslim, Cenaiz 94-95; Tirmizi, Cenaiz 58; Nesai, Cenaiz 97,98; ibn Mace, Cenaiz, 43; İbn Hanbel, 3/299.

429-Muslim, Cenaiz, 97-98, Ebu Davud, Cenaiz, 68; Tirmizi, Cenaiz, 57, Nesai, Kible, 11.

heykel ve yerin seviyesinde düzlemediğin hiçbir kabir bırakmayacaksın."[430]

Yine Müslim'de bir rivayette şöyle denilmektedir: "Fadala İbn Ubeyd ile beraber Rum diyarında Rodos'ta bulunuyorduk. Derken bir arkadaşımız vefat etti. Bunun üzerine Fadala ibn Ubeyd emir vererek kabrini düz yaptırdı. Sonra şunu söyledi: Ben Rasulullah'ı kabirlerin yerle bir yapılmasını emir buyururken işittim."[431]

Görüldüğü gibi, İslam tevhide gölge düşürecek veya şirke götürecek bütün şeyleri yasaklamıştır. Kabirlerin mescid haline getirilmesi, yükseltilmesi, onlara doğru namazın kılınması, alçılanması veya badana yapılmasını da yasaklamış bulunmaktadır. Nitekim daha önceki milletlerin kabirler hakkında İslam'ın yasakladığı şekillerde davrandıkları için saptıklarını da belirtmiş ve Allah'ın bu yüzden onlara lanet ettiğini ifade etmiştir. Durum böyle iken, İslam aleminde kabirlerin yükseltilmesi, üzerine kubbe ve binaların yapılması, ziyaretgah, hatta tapınak haline getirilmesi bidattan başka birşey değildir.

İslam'a göre ölülerin bu hayatla hiçbir ilişkisi kalmadığı gibi yaşayanların söylediklerini duymaları ve herhangi bir tasarrufta bulunmaları da mümkün değildir. Kur'an ve Sünnet bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

"Sen kabirdekilere duyurucu değilsin."[432] "Sen ölülere, arkasını dönüp kaçarken işitmek istemeyen sağırlara çağrıyı işittiremezsin!"[433] Kur'an'ı Kerim açık bir şekilde ölülere sesi duyurmanın ve çağrıyı ulaştırmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Hz. Peygamberin bunu yapması mümkün olmadığına göre, bir başkasının böyle bir şeyi yapması hiç mümkün olmaz.

Buhari, Abdullah ibn Ömer'den şöyle rivayet etmektedir: "Rasulullah, Bedir'de öldürülen müşriklerin atıldığı çukurun başına geldi ve şöyle dedi: Rabbinizin size vadettiğinin gerçek olduğunu gördünüz mü? Ona, Ölülere mi sesleniyorsun? denilince, sizler onlardan daha iyi işitir değilsiniz, ama cevap veremezler, dedi."[434]

Müslim'de bu olay şöyle anlatılmaktadır: "Rasulullah, Bedir'de öldürülen

---

430-Muslim Cenaiz, 93; Ebu Davud, Cenaiz, 68; Tirmizi, Cenaiz, 56; İbn Hanbel, 1/111,139.

431-Muslim, Cenaiz, 92; Ebu Davud, Cenaiz 68; Nesai, Cenaiz 99. Bu konularda başka rivayetler ve alimlerin görüşleri için bakınız: Ahmed Davudoğlu, Müslim Tercüme ve Şerhi, Cenaiz ve Mesacid bölüleri, c.3, 5. İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava, 11/283-293. Kabirlerle tevessülün haramlığına dair yine bakınız. Muhammed İbn Ali eş-Şevkani, ed-Durru'n-Nadid fi İhlasi Kelimeti't-Tevhid, 1-47, er-Resailu's-Selefiyye, içinde Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1930.

432-Fatır,22

433-Neml,80, Rum,51

434-Buhari, Cenaiz,87, Meğazi,8,12,Tecridi Sarih,4/577, DİB.Yayınları, Ankara 1968

müşriklerin cenazelerini üç gün öylece bıraktı. Sonra bu ölülerin yanında durarak "Ey Ebu Cehl İbn Hişam! Ey Utbe İbn Rabia! Ey Şeybe İbn Rabia! Rabbinizin vadettiği azabı hak buldunuz değil mi? Şüphesiz ben, Rabbimin bana vadettiğinin hak olduğunu gördüm. Ömer, Rasulullah'ın bu sözlerini işitince; Ey Allah'ın Rasulü! Bunlar sizin sözlerinizi nasıl işitirler? Birer leş haline gelmişken sizin söylediğinize nasıl cevap verirler? dedi. Rasulullah,"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki siz benim sözlerimi onlardan fazla işitir değilsiniz, ama cevap verme gücüne sahip değildirler" dedi. Sonra Rasulullah'ın emriyle toplanıp Bedir çukuruna atıldılar."[435]

Buhari, yukarıdaki rivayetlerle ilgili olarak Hz. Aişe'nin şöyle dediğini riavayet etmektedir: "Rasulullah, Bedir maktulleri işitir demedi, belki bu ölüler kendilerine söylemekte olduğum sözümün hak ve doğru olduğunu şimdi biliyorlar, dedi. Nitekim Yüce Allah "Sen sözünü ölülere duyuramazsın" buyurmuştur"[436]

«Bu ayetlerden anlaşıldığına göre, iki çeşit ölü var; Biri, bedenen ölmüş ve ruhen dünya hayatı ile ilişiğini tamamen kesmiş olan gerçek ölüler. Diğeri de beden itibariyle canlı ve yaşamı devam ediyor olmasına rağmen, kalp, göz ve kulak... gibi algılama ve idrak etme yetenekleri atıl bırakıldığı ve işlevlerini yapmadıkları için mecazi olarak ölmüş kabul edilen kafirler. Bunlar hayatta olmalarına rağmen kabirdeki ölülere benzetilmektedirler.

Hakiki manada ölülere ne Hz. Peygamberin işittirme görevi var, ne de onlar kendilerine söyleneni duyma özelliğine sahiptirler. Artık onlar iş ve sorumluluktan tamamen düşmüş,- Hadislere göre sadaka-i cariye, kendisinden faydalanılan ilim ve lehinde dua edecek hayırlı evlat sahipleri hariç[437] - amel defterleri kapanmış, iyilik ya da kötülük, hiçbir şey yapamaz durumdaki cesetlerdir. Onlardan hiçbir şey beklenemeyeceği gibi, vasiyetlerinin yerine getirilmesi ve hayır dua etmenin dışında onlara başka bir iyilik de yapılamaz.

Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlere ve vahye kulak vermeyip dünya hayatını boşa

---

435-Muslim, Cennet,76,77

436-Tecridi sarih,4/579,Hadis olarak nakledilen rivayetlerin Kur'an'ın açık ifadelerine aykırı olmaması gerektiğini gösteren en açık örneklerden biri de budur.Hz.Aişe bu gerçeği büyük bir ustalıkla yakalıyor ve yapılan yanlışları tashih ediyor.Birtakım hadis şarihleri, İbn Ömer'in Bedir'de bulunduğu halde Hz.Aişe'nin orada hazır bulunmadığını belirterek İbn Ömer'in söylediğinin daha isabetli olduğunu, savunuyorsa da, Kur'an ve Sünnet'in çatıştırılmaması açısından Hz.Aişe'nin olayı daha iyi zaptettiği ve aktardığı açıktır.Bunun dışındaki yorumların tutarlılığı yoktur.Hz.Aişe'nin bu özelliği, her halde devamlı Rasulullahla beraber olmasından ileri gelmektedir. Nitekim riayetlerde kimi ashabın yaptığı yanlışlarla ilgili Hz.Aişe'nin düzeltmelerini ez-Zerkeşi, el-İcabe il ma İstedrakethu Aişe ala's-Sahabe, isimli bir kitapta toplamıştır.

437-Muslim, Vasiyyet,14, Ebu Davud, Vesaya,14,Tirmizi, Ahkam,36, Yine bakınız, Nevevi, Muslim Şerhi,2/303

geçirmiş, geçici olarak verilen ömrü ve imkanları gerektiği biçimde değerlendirmemiş olanlar, ölüp gerçekle yüzyüze geldikleri zaman pişmanlıkları sebebiyle tekrar dünyaya döndürülmelerini isteyeceklerinden sıkça bahsedilmiştir.

Bütün bunlardan alaşılıyor ki, ölen kimse için yeniden birşeyler yapma imkanı kalmamıştır. İstemelerine rağmen yeniden dünyaya döndürülmeyecekler, yaptıkları kötülükleri sildiremeyecek, Allah'ı hoşnut edecek düzgün iş yapamayacaklar.

Allah Teala'nın, Kur'an'a karşı tavır almış, onu dinlemek ve anlamak istemeyen gayri muslimlere tehdit ve kahır dolu şu ifadesi karşısında müslümanlar her halde çok çok düşünmeli ve şu ayetin muhataplarının durumuna düşmekten kaçınmalıdırlar:

"Hakka karşı kulaklarını kapatıp bilerek sağır, gözünü kapatıp kör ve apaçık haktan uzaklaşmış olanlara sen mi Kur'an'ı işittireceksin?"[438] Kaldıki, hakikati görmeyen kör, anlamayan sağır Kur'an'ı dinlese ona ne fayda verir ki!

"Onlardan, Kur'an okuduğun zaman seni dinleyenler de var! Şayet akletmiyorlarsa, sağırlara sen mi işittireceksin?"[439]

Sonuç olarak, Kur'an'ı amacına uygun ve istenilen tarzda okuyup işitmeyen, kavramayan ve yaşamayanlar, onun emir ve yasakları karşısında ölüden farksız olmadıklarını da bilmelidirler. Çünkü ancak ölüler ve sağırlar söyleneni işitmezler. O sebeple ne bedenen ölmüş ve dünya ile alakasını kesmiş olanlara, ne de manen ölü sayılanlara Kur'an'ı işittirmek ve anlatmak mümkündür. Onu, anlama imkanları var iken, kasıtlı olarak anlamadan okuyanlarla, anlamak istemeyenler arasında, netice bakımından hemen hemen hiç fark yok gibidir!Sonuçta her ikisi de ölüler zümresinden sayılmaktadırlar!»[440]

İslam'a göre ölülerin durumu böyle iken, Onlara seslenme, onlara sığınma, onlardan yardım isteme ve kabirlerini takdis ederek hayatta tasarruf ettiklerine inanma bid'atı acaba nereden çıkmıştır?

Bu konudaki ilk yanlışlar aşırı şia taraftarlarınca ve gittikçe kurumlaşan tasavvuf bağlılarınca gerçekleştirilmiştir. Kabirlerin üzerine bina yapmayı, ziyaretgah haline getirmeyi, etrafını tavaf eder gibi ziyaret edip taş ve demirleriyle teberrük etmeyi şiarları yapmışlardır. Daha sonra ölülerden medet istemeyi ve hayatlarında etkili olduklarına inanmayı inançlarının bir parçası kabul etmişlerdir. Mesela tasavvufun meşhurlarından Maruf el-Kerhi'nin kabrini, duaların kabul edilmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için ziya-

438-Zuhruf,40

439-Yunus,42,

440-Prof.Dr.Zeki Duman, Kur'an ve Müslümanlar,164-166, Fecir yayınevi, Ankara 1996

ret yeri yapmışlardır. Nitekim tasavvufçuların en akıllılarından kabul edilen el-Kuşeyri Risale'sinde "Bağdad halkı Maruf'un kabri için 'Maruf'un kabri denenmiş bir ilaçtır" demektedir.[441] Onun için neredeyse meşhur hiçbir tasavvufçu yoktur ki, kabri üzerine bir kubbe veya bina yapılıp ziyaretgah haline getirilmemiş olsun.

Kabirler ve ölülerle oturup kalkan birtakım çevrelerle şeytanların nasıl oynadığını alimler örneklerle anlatmışlardır. Mesela puta tapanlarla şeytanlar konuştuğu gibi bir ölüden yardım isteyen yahut bir ölüyü çağıran ve onunla dua edenlerle de şeytanlar konuşmakta ve aldatmaktadır. Tasavvufçular bu konuda bir de "İşlerin içinden çıkamadığınız zaman ölülerden yardım isteyiniz" hadisini uydurmuşlardır. Halbuki bunu söyleyenler, şirkin kapısını açtıklarının belki de farkında değildirler.

Bunun için hadisler uydurdukları gibi, meşhurlarından birtakım haberler de rivayet etmişlerdir. Mesela, eş-Şarani'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah bir velinin kabrine insanların ihtiyaçlarını görecek bir melek görevlendirir ".[442] " eş-Şarani, Şemseddin el-Hanefi'nin son hastalığında şöyle dediğini belirtmektedir; "Kimin bir ihtiyacı olursa, kabrime gelsin ve istesin. Onun ihtiyacını gideririm. Benimle onun arasında sadece yarım metrelik bir toprak vardır. Kendisini arkadaşlarından yarım metre toprağın ayırdığı adam, adam değildir."[443]

Said Nursi, Ğavsı Azam (en büyük kurtarıcı) olarak nitelediği Abdulkadir Geylani'nin şu sözlerini nakletmektedir:

"Her zorluk ve dehşet anında bizimle tevessül et.

Her şeyde her zaman himmetimle imdadına koşarım,

Müridimi korktuğu her şeyden kurtarır.

Her fitne ve şerden kendisini korurum.

Müridim doğuda da olsa, batıda da olsa

Hangi memlekette olursa olsun, imdadına koşarım,

Ey şiirimi okuyan kişi, hiç korkmadan bunu söyle

441-el-Kuşeyri, er-Risaletu'l-Kuşeyriyye, 1/60, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, 1966.

442-Hüseyin İbn Mehdi el-Ğuneymi, Mearicu'l-Elbab fi Menahici'l-Hakki ve's-Savab,48, Birmingham,1988

443-Hüseyin İbn Mehdi el-Ğuneymi, a.g.e.48, Bundan daha tuhafı şu sözlerdir:"Bazı zatların kevline göre, ziyaret edilen aslında Allahu Tealanın sıfatıdır.Orada yatan değil.Çünkü o bir yönü ile fanidir.Eriyip çürümeye mahkumdur.Sıfata gelince;O bakidir, erimez,çürümez, fena bulmaz" eş-Şarani, et-Tabakatu'l-Kubra,3/1537,Ter.Abdulkadir Akçiçek, Cümle, İstanbul 1985

Şüphesiz inayetin gözü ile koruma altındasın,

Zamanın Abdulkadir'i ve Allah için ihlaslı ol

Mutlu ve gerçekten beni sevmiş olarak yaşarsın."[444]

Geylani'nin her zaman ve her yerde müridlerinin imdadına koştuğu ve kendisiyle tevessül edenleri koruduğunu açık bir şekilde söylemektedir.

Putperestler, Hıristiyanlar, Yahudiler ve bid'atçıların kabirlerin yakınlarında olağandışı birtakım halleri olmaktadır. Bu halleri sözkonusu insanlar keramet sanmaktadırlar. Halbuki şeytan sapık amellerini onlara süslemiş ve aldatmıştır. Mesela kabrin yanına birtakım bezler bırakırlar, bir süre sonra geldiklerinde bu bezlerin düğüm haline geldiğini yahut bırakıp gittikleri delinin akıllandığını ve şeytanın etkisinden kurtulduğunu düşünürler. Yahut birileri kabrin yarılıp içinden bir insanın çıktığını ve onun imdadına koşanın ölü olduğunu sanır. Bu ve benzeri pekçok olay, şeytan tarafından insanların saptırılması için tezgahlanmış ve insanlar aldatılmış olmaktadır.[445]

Ölülerle tevessülü savunan tasavvufçuların sarıldıkları bütün rivayetlerde müslümanların ölülerle tevessül ettiğine dair bir şey yoktur. Yağmur duasında ashap Rasulullah'la tevessül etmiştir. Yani Rasulullah'la beraber Allah'a dua etmişlerdir. Rasulullah vefat ettikten sonra da Rasulullah'ın ölüsü ile değil, amcası Abbas'la tevessül etmişlerdir. Rasulullah'ın sağlığında onunla tevessül ediyorduk, öldükten sonra da onunla tevessül edelim, dememişlerdir. Onun yerine amcası Hz. Abbas'ı yanlarına alarak onunla tevessül etmiş, yani birlikte Allah'a dua etmişlerdir. Rasulullah onlara"Ben öldükten sonra da benimle tevessül edin" dememiştir.

Bu da gösteriyor ki gözlerinin açılması için Rasulullah'a gelip dua etmesini isteyen kişiye Rasulullah'ın vefatından sonra da kendisiyle tevessül etmesini söyleyen rivayet doğru değildir. Ashaptan yağmur duasına iki defa çıkan kalabalık topluluğun söylediklerine aykırı bulunmaktadır. Yani gözleri görmeyen tek kişiden gelen rivayet, ashaptan iki topluluktan gelen rivayetle çelişmektedir. Mütevatir derecesinde değilse bile, iki topluluğun şahit olduğu bu olay en azından meşhur haber olup gözleri görmeyen tek kişinin haberini, yani vahid haberi iptal etmektedir. Gözleri görmeyen kişinin Ra-

444-Bediuzzaman Said Nursi, Risale-i Nur Külliyatı,2/2083, Sikke-i Tasdik-i Gaybi'nin Sekizinci Lem'ası.Nesil, İstanbul 1996.

Said Nursi,Geylani'nin yüzyıllar öncesinden geleceği bildiğini, cifir ve ebced hesaplarına ve her türlü hurufiliğe başvurarak kendisini, Risale-i Nur'u ve talebelerini birer birer işaret ettiğini söylemeyi de ihmal etmemektedir.Bkz.a.g.e.2/283-292

445-Şeytanın bu nevi aldatmaları için bakınız: İbn Teymiyye, el-Furkan 137-143, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut 1390 h.

sulullah'ın vefatından sonra onunla tevessül etmesinin Rasulullah'a mahsus bir durum olarak değerlendirmek isteyenlere katılmadığımızı özellikle belirtmek isteriz.Çünkü Rasulullah peygamberlik görevini hayatında gerçekleştirmiş ve mucize olayı bitmiştir. Vefatından sonra Rasulullah'ın böyle bir tasarrufu da sözkonusu değildir. Nitekim vefatından sonra ashaptan en yakın arkadaşlarının başına gelen en acımasız felaket ve musibetlerde hiçbir koruması olmamıştır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve can ciğeri Hz. Hüseyin şehid edilirken hiçbir koruması ve yardımı dokunmamıştır. Onun için vefatından sonra da gözleri görmeyen kişiye yardım edeceğini söyleyen rivayetin doğru olması mümkün değildir.

Başka yerlerde de belirtildiği gibi "Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve O'na vesile arayın. Kurtulmanız için O'nun yolunda cihad edin"[446] ayetinin tasavvufçuların iddia ettiği gibi aracılar edinmekle hiçbir ilgisi yoktur. Bektaşi gibi ayetin yarısında durulmazsa, sonunda Allah'a götürecek vesilenin Onun yolunda cihad etmek olduğu açıkça görülür. Tasavvufçuların sapık batıni tevilleri dışında, bütün tefsirler O'na götürecek yolun ibadet ve taat ve bütün ibadetlerin en üstünü olan cihad olduğunu söylemektedir. Bunu başka şekilde anlamak için herhalde kötü niyetli yahut sapık zihniyetli olmak gerekir.

Tasavvufçular, Müslümanların dünyasını vahşet, korku, dehşet ve İslam adına işlenen cinayetlerle dolu bir mezarlık yapmaya çabalamaktadır. Müslümanların gönüllerini kabir ve gayelerini de kabirler yapmak için gayret etmektedir. Hayatın tümünü kabirlerdeki leşlere ve kabir meçhullerine kurban yapmak için Müslümanları teşvik etmektedir. Mısır'da bir hafta geçmiyor ki, tasavvufçular şirk mitolojilerine inanan ve sevenleri bir kabrin başında toplamış olmasın. Yatırların başında toplanır, onun hamdi ile tesbih eder, tevazu ve huşu içinde kemiklerine yalvarır, İslam'ın yasakladığı günahları işler ve gecenin karanlığında fucur ve masiyet bataklığına dalar çıkarlar. Bunlara da mevlidler yahut ölümsüz yıldönümleri ve hatıra günleri adını verirler. Tören bitmeden veya dağılmadan önce mutlaka bir kabrin kemikleriyle en kısa zamanda nasıl ihtilaf edeceklerini kararlaştırırlar. Tasavvufçunun üzerinden geçen hiçbir gece veya doğan hiçbir gündüz yoktur ki, onda kalbi bir kabrin kemiklerine bağlı olmasın veya yatır anıtına içinde özlem duymamış olsun. Hiçbir tasavvufçu yoktur ki, oturur ve kalkarken, iner ve binerken bir kabir ile istiğase etmesin veya ondan meded ummasın. Gece gündüz, oturur ve kalkarken, evde ve sokakta, her zaman ve her yerde tasavvufçuların gönlünde yatan arslan kabirlerdir. Kabirler, kabirler, kabirler...!

446-Maide,35

Tasavvufçuların dünyası işte budur. Onlarla yaşar, onlar için ölür ve onlar için oturur kalkarlar. Onların temenni edecekleri en hayırlı şey, herhalde saat başı bir kabir mevlidi ve bir yatır bayramı olması için bütün müslümanların ölmesini istemektir. Onun için tasavvufçulara daha çok kabir bayramları ve mezar törenleri kazandırmak, kafataslarına daha fazla adaklar sunmak için müslümanlar kendilerini öldürmeleri gerekiyor!.

XII. TASAVVUFTA KUTUPLUK

Mitolojik bir masal! Yüce Allah'ı rububiyyet ve uluhiyyetten soyutlama ve felsefede "Akl-ı evvel", Hristiyanlıkta "Kelime" ve tasavvufta "Kutup" olarak adlandırılan batıl bir kuruntuya giydirilen bir uydurma!..

Bu masala göre kutup, ferdiyet makamına oturan en mükemmel insan, yahut yeryüzünde her zaman Allah'ın nazargahı olup bütün varlıkların işlerinin elinde meydana geldiği tek kişidir. Açık ve gizli yardımcılarıyla birlikte ruhun vücutta yayılması gibi bütün kainatta sirayet eder, ulvi ve sufli alem üzerine hayat ruhunu saçar. Darda kalan kişilerin kendisine sığınması ve ondan imdat istemesinden dolayı Gavs olarak da adlandırılır.

Tasavvufçulara göre kutup iki türlüdür. Biri duyularla algılanan (hissî)dir. Yukarıda sözünü ettiğimiz kutup budur. Diğeri ise kadîm yahut manevî kutuptur. Bu da Hakikat-i Muhammediyye'dir. el-Kaşanî şöyle diyor: "Kutup, ya madde alemindeki yaratıklara nisbetle kutuptur ki, ölünce ona yakın bedel yerine halife olur, ya da gayb ve şehadet (madde) alemindeki bütün mahluklara nisbetle kutuptur ki, onun yerine ne bir bedel halife olur ne de bir başka yaratık yerini tutar. Bu da şehadet aleminde birbirini takip eden kutupların kutbudur. Ondan önce ne bir kutup olur ne de yerine başkası geçer. O da "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" ifadesinde sözü edilen Mustafa (Muhammed)'in ruhudur."[447]

Ticani tarikatının şeyhi Ahmet et-Ticani şöyle diyor:

"Kutupluk, bütün ayrıntılarına kadar alemin tümünde Hakk'a (Allah'a) hilafeti uzmadır. Kutup, Rabb'ın ilah olduğu her yerde işlerin idaresi ve Allah'ın uluhiyyeti altında olan herkes hakkında hükmün yerine getirilmesidir.

Allah'tan ne olursa olsun, yaratıklara her şey ancak kutbun hükmü ile ulaşır. Zerresine varıncaya kadar alemdeki her varlığın varlığını sürdürmesi kutbun ruhaniyeti ile olur. Kutupsuz bütün kainat, ruhu olmayan hayaletlerden ibaret olur. Bütün var-

447-el-Kaşânî, Keşfu'l-Vücuhi'l-Ğur, 2/103, 1320 h. Divan şerhi hamisinde. Meşhur tasavvuf kitaplarının hepsinde bu konu değişik boyutlarıyla işlenmektedir. "Sen olmasaydın, alemleri yaratmazdım" anlamındaki hadisi tasavvufçular kutup anlayışları ve Hakikat-ı Muhammediyye inançlarına dayanak yapmak için uydurmuşlardır.

lıkların ruh ve hayat kazanmaları ancak kutbun onlarda hakim olmasıyla mümkündür.

Evliyanın mertebelerinde de kutup tasarruf eder. Onun zevki dışında ariflerin ve evliyanın hiçbir mertebesi olmaz. Hepsinde tasarruf eden ve sahiplerine kaynaklık eden odur. Bütün alem onun sayesinde rahmet görür. Varlıkların varlıklarını devam ettirmeleri ancak onun sayesindedir. Bu da ondan bütün kullara bir rahmettir. Alemde var olması, külli ruh için bir hayattır. Allah, ulvi ve süfli alemleri onun nefesiyle destekler. Zatı soyut ve aynadır. Herkes istediğini onda görür."[448]

"Allah'ın kutba ikramlarından biri, alemin varlığından önce ve sonrasının bilgisini öğretmesi, nihayeti olmayanı bildirmesidir. Bütün varlıkların nizamının kendisiyle kaim olduğu bütün isimleri ona öğretmesidir. Allah'ın bütün sırlarına muttali kılması, bütün feyizlerini ona vermesi ve ilminin ihata ettiği herşeyi ona bildirmesidir."[449]

"Hiçbir dönemde Kutbu'l-Aktap ile peygamberler arasında bir perde bulunmaz. Allah'ın peygamberi gayb ve şehadet aleminde nerede olursa olsun, Kutbu'l-Aktab'ın gözü onu görmekte ve ona bakmaktadır. Hiçbir lahza ondan gizli kalmaz."[450]

Tasavvufçuların tanrılaştırdığı, kendisinden tapılan, korkulan ve umulan bir rab meydana getirdiği bu masal hakkında bir kanaat sahibi olmak için bunlar yeterlidir.

a. Kutbun Yardımcıları

1- İmâmân (İki imam): Kutbun iki veziri mesabesindedir. Biri melekut, diğeri mülk alemi ile görevlidir.

2- Evtadı Erbaa (dört kazık): Bunların üç kişi olduğu da söylenir. Zamanın kutbu ölünce onlardan biri onun yerine geçer. Bilgileri Kutbu'l-Aktab'tan bir feyizdir. Bunlar ölecek olursa, bütün alem bozulur.

3- Ebdal (bedeller): Bedel, velisi göçmüş olan bölge ruhlarının toplandığı ruhani bir hakikattır. Sayıları kırktır. Yirmi ikisi Şam'da, onsekizi Irak'tadır. (Diğerleri herhalde kayıplara karışmış)

4- Nuceba' (Soylular): Bunlar Ebdal'dan aşağıdırlar. Yerleri Mısır'dır. İşleri yaratıkların yüklerini taşımaktır. Yetmiş kişidirler.

5- Nukeba' (Başkanlar): Sayılarının üçyüz veya beşyüz olduğu söylenir. Görevleri, yerin altındaki gizlilikleri ortaya çıkarmaktır.[451]

448-Cevahiru'l-Maani, 1/81 vd.

449-Cevahiru'l-Maani,2/79.

450-Cevahiru'l-Maani,1/63.

451-Ebdal ile ilgili hadis sahih değildir.Bkz.M.Nasıruddin el-Elbani, Silsiletu'l-Ehadisi'z-Zaifa, c,2, hadis nu.936;Zaifu'l-Camii's-Sağir ve Ziyadetuhu el-Fethu'l-Kebir, s,355, hadis nu.2269

Tasavvufçuların hayalleri ve gülünç hurafeleriyle uydurdukları masal ülkesinin hiyerarşisi bunlardır. İnsanları arzularına ram etmek, Allah'tan korkar gibi kendilerinden korkmak ve bütün arzularına boyun eğdirmek, kulların kaderlerinde ve ruhlarında tasarruf yetkileri olduğunu telkin etmek için uydurdukları masal ülkesi budur. Yaşayanların iman ve rızıklarını çalmak, ölenlerin de kefenlerini soymak için tasavvufçuların Allah'ın egemenliğine ve birliğine karşı ortaya attıkları hayal ülkesi budur. Bütün bu işleri tasavvuf bürokratları yaptığına, insanların ruhları, rızıkları, ecelleri, kaderleri ve hayatları üzerinde bu şekilde tasarruf ettiklerine göre, acaba Allah'a, peygamberlere ve melekleriene ne kalmış olur? Başka bir ifade ile, Allah'a, peygamberlere ve meleklere ne ihtiyaç kalır.[452] Allah, zalimlerin uydurdüklarından münezzehtir. Yerlerin ve göklerin mülkü ve hakimiyeti O'nundur.

Bu masalı bir de Molla Cami'den dinleyelim. Bilindiği gibi Molla Cami, nerede bir batınî varsa, hepsini veli olarak ilan etmiş ve Nefahatu'l-Üns Min Hadarit'l-Kuds kitabına almıştır. Günümüz harfleriyle de Türkçe tercümesi olduğu için bir nevi el kitaplarından olmuştur. Tasavvufun meşhurlarından biri olarak bu masalı bir de ondan dinleyelim:

"Şeyh Muhyiddin Arabi'den şöyle nakledilmiştir: Hakikatta Hz. Muhammed'in kutubları iki türlüdür. Biri peygamberimizin bi'setinden önce olanlardır. Bunlar sayıları üçyüz onüç tane olan peygamberlerdir. Diğeri bi'setten sonra gelenlerdir. Bunlar kıyamet gününe kadar oniki kutubdur. Yani oniki menzil üzerine deveran ederler. Her biri bir peygamberin izi üzerindedir. Bir bölgede veya bir tarafta, yedi bölgedeki ebdal gibi, insanlardan bir topluluğun işi bir kutba havale edilmiştir. Zira her iklimde bir bedel vardır. O da iklimin kutbudur. Bunlar dört evtad gibidirler. Onlarla Allah doğuyu, batıyı, kuzeyi, güneyi muhafaza ediyor. Halkı mü'min veya kafir her memleketin bir kutbu olduğu gibi, Allah velilerinden biri ile o memleketi muhafaza eder.

Yine makam sahiplerinden her birinin bir kutbu vardır ve o onların zamanında işlerin merkezi olmuştur. Onlara Kutbu'l-Arifin, Kutbu'l-Muhibbin, Kutbu'l-Mütevekkilin, Kutbu'z-Zahidin, Kutbu'l-Abidin denir. Bunlar sadece kendine hasredilmiş değillerdir. Peygamberimizden sonra geleceğini söylediğimiz on iki kutup bu ümmetin işlerini üzerine almışlardır.[453] Nitekim alemdeki cisimlerin yörüngesi on iki tanedir. İbadet için yalnız başına bir tarafa çekilenler bunların dışındadır.

452-Cevahiru'l-Maani,1/93

453-Tasavvufçular, her tasavvufçunun azmettiği zaman kutup olabileceğini ve evrende tasarruf sahibi olacağını iddia ederler. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Abdulvahhab eş-Şarani, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/79-83; İbn Arabi, Futuhat-ı Mekkiyye, 2/7, 8, 52, 208. Ayrıca bu sapık inançların eleştirisi, kaynakları ve sonuçları hakkında bilgi için bkz. Muhammed Fihr Şakfe, et-Tasavvuf Beyne'l-Hakki ve'l-Halk, 89-96; Abdurrahman Abdulhalik, el-Fikru's-Sufi fi Dav'i'l-Kitab ve's-Sunne, 229-247.

Bunlar bir topluluktur ki, kutb dairesinin dışındadırlar. Hızır ve iki Hatem onlardandır. Bi'setten evvel peygamberimiz de onlardandı.

On iki kutup şunlardır:

1- Hz. Nuh'un izinde olanlar. (Sıfatları sayılmakta ve Allah'a mahsus sıfatlarla donatılmaktadır. Aynı şekilde diğer kutupların da sıfatları sayılmaktadır.) 2- Hz. İbrahim'in izinde olanlar. 3- Hz. Musa'nın izinde olanlar. 4- Hz. İsa'nın izinde olanlar. 5- Hz. Davud'un izinde olanlar. 6- Hz. Süleyman'ın izinde olanlar. 7- Hz. Eyyub'un izinde olanlar. 8- Hz. İlyas'ın izinde olanlar. 9- Hz. Lut'un izinde olanlar. 10- Hz. Hud'un izinde olanlar. 11- Hz. Salih'in izinde olanlar. 12- Hz. Şuayb'ın izinde olanlar. (Her birine ait olan sure ve her birinin tasarruf alanları, yetkileri anlatılmaktadır).

Futuhat-ı Mekkiyye'de ayrıca Recebiler denilen ehlullah'tan bir zümre anlatılır. Bunlar kırk kişidirler. Ne fazla ne eksik. Recep ayının ilk gününde sanki gökler onlar üzerine çökmüş gibi bir kenar çekilirler. Asla bir harekete güçleri yoktur. Ne ayak üzerinde durabilirler, ne oturabilirler... Bu taifeden Recep ayında birçok tecelliler, keşifler ve gayba muttali olmak gibi haller meydana gelir. (İbn Arabi'nin onlardan birini gördüğünü, bu Receb'in rafızileri simalarından tanıdığını kaydeder).

İmamân; iki şahıstır. Biri Gavs (Kutbu'l-Aktab)'ın sağındadır. Nazarları alemi melekutadır. Ona Abdurrab denir. Biri de solundadır. Hazarları alemi melekedir. Ona Abdulmelik denir. Mertebe bakımından bu imam Abdurrab'dan raha faziletlidir.

Evtad: Alemin dört rüknünde dört kişidirler. Biri doğudadır ve adı Abdulhay'dır. Biri batıdadır ve adı Abdulalim'dir. Biri kuzeydedir ve adı Abdulmürid'dir. Biri de güneydedir ve adı Abdulkadir'dir."[454]

(Ondan sonra ebdal, nuceba, nukeba, rukeba ve hususiyetleri, görevleri anlatılır). Üçler, yediler, kırklar gibi halk arasıda yaygın olan batıl inancın bu masallara dayandığı anlaşılıyor. Nitekim Hızır'ın kişiliği etrafında örülen masallar ve uydurulan hikayeler de bu inançlara dayanmaktadır. Çünkü gayb ricali, mukaddes ruhlar, nukeba, nuceba, rukeba, evtad, ebdal, aktab, gavs, gavsı a'zam gibi batıni şii memleketin kurmayları yahut erkanı toplumun zihinlerine mukaddes inanç olarak sokulmuş ve bir inanç sistemi haline getirilmiştir. Zaten tasavvuf şii-batıniliğin aldatıcı maskesinden ibaret değil midir?

Kutup, gavs, ebdal, evtad, gibi tasavvufi çevrelerin dilinde dolaşan bu isimlerin dinden hiçbir delili yoktur. Bunlarla ilgili söylenen şeylerin tümü uydurmadır. Bu konuda İbn Teymiyye şöyle demektedir:

454-Şia'nın on iki imam anlayışının ifadesinden başka bir şey değildir.

"Fasıkların ve halktan birçokların dilinde dolaşan Mekke'deki gavs, dört evtad, yedi kutup, kırk ebdal, üç nuceba isimleri ne Allah'ın kitabı Kur'an'da mevcuttur, ne de sahih, hatta ebdal lafzının hamledileceği zayıf bir senedle Rasulullah'dan rivayet edilmiştir."[455]

"Bu kişilerin Rasulullah'dan sonra olduğu iddia edilirse, iddia sahiplerine şunu sormak gerekir; Bunlar ne zaman var oldular? Onların ilki kimdir? Kur'an'dan veya altı hadis kitabından hangi delile dayanmaktadırlar? İlk üç nesilde bu sınıflar iddia edilen sayılarda hangi mütevatir icma ile sabit olmuştur ki bunların varlığına inanalım? Bilindiği gibi akaid konuları ancak kitap, sünnet ve ümmetin icmaı ile sabit olur. İddia sahiplerine "Doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin" diyoruz. Bu şeri dört çeşit delille ispat etmezlerse, şüphesiz yalancıdırlar ve yalanlarına da inanmıyoruz."[456]

"Kim yer yüzündekilerin sıkıntılarının giderilmesi ve üzerlerine rahmetin inmesi için ihtiyaçlarını önce üçyüz'e, onlar da yetmiş'e, onlar da kırk'a, onlar da yedi'ye, onlar da dörd'e, onlar da ğavs'a bildirdiklerini iddia ederse, yalancıdır, dalalettedir, müşriktir."[457]

"Bu mertebeleri iddia edenler bazı yönlerden Rafızileri taklit etmektedirler. Hatta bu sayılar ve bu sıralama bazı yönlerden İsmailiyye ve Nusayriyye'nin Sabık, Tali, Natık, Esas, Cesed gibi Allah'ın bildirmediği tasniflerine benzemektedir."[458]

b. İbn Arabi En Büyük Kutup

Aktab, evtad ve ebdal için İbn Arabi, bu nitelikleri saydıktan sonra haliyle kendini bu ünvanlardan biriyle niteleyecektir. Ne var ki aşağı bir ünvanı yahut küçük bir mertebeyi kendine yakıştıracağını sanmayınız. Onun için kendisinden büyük bir kutbun bulunmadığı en büyük kutup olarak kendini ilan etmekte ve şöyle demektedir:

"Bu asırda ubudiyet makamında benim kadar tahakkuk eden birinin olduğunu bilmiyorum. Çünkü Rasulullah'a veraset hükmüyle ubudiyet makamında hedefe ulaştım. Ben, alemde hiçbir kimse üzerinde rububiyetin bir hevesi olduğunu bilmeyen halis ve muhlis bir kulum.[459] Allah bu makamı kendisinden bir bağış olarak bana verdi. Onu amel ile elde etmedim, sadece Allah'ın vergisidir."[460]

455-Nefehatu'l-Uns min Hadarati'l-Kuds, 49-55. Bedir Yayınevi, İstanbul 1971, Sadeleştirilip özetlenmiştir.

456-İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava,11/433, Hz.Ali'ye nisbet edilen ve senedi sahih olmayan bir rivayete göre Şamda kırk ebdal varmış, onlardan biri ölünce yerine yenisi geçermiş. Halbuki rivayet sahih değildir. Bkz.a.g.e.11/434, Bu sınıflarla ilgili söylenenlerin sahih olmadığını aynı şekilde Zehebi de belirtmektedir.Bkz.Mizanu'l-İtidal,1/187

457-İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava,11/437,

458-İbn Teymiyye, a.g.e.11/437-438,

459-İbn Teymiyye, a.g.e.11/439,

460-Yahut alemde rububiyette gözü olan benden başka kimse yoktur.

Görüyorsunuz, İbn Arabi, kendini hiçbir zirvenin boy ölçüşemeyeceği bir zirvede koyuyor ve herhangi bir kimse kendisinden bu tercihin ve seçimin delil ve belgesini sormaması için bunun kendisine Allah tarafından verildiği yalanını söylüyor.

Bu şekilde İbn Arabi, şeytanın hasta tasavvuf zihniyetine çizdiği gizli devlet üzerinde taç giymiş bir melek veya hükümdar olarak kendini ilan ediyor. Kendini kutupların kutbu, peygamberin varisi ve bilginlerin bilgini olarak empoze ediyor. Kendisinden sonra gelen ve yolunu izleyen bütün tasavvuf şeyhleri de bu yalanını onaylıyor, kendisine şeyh-i ekber ve hatemu'l-evliya diye niteliyorlar.

Felsefeyi, eski dinleri ve her döneminde cahiliyye hurafelerini ezberleyip bir sentezini yapan İbn Arabi, bu sapık inançlarını bütün dinler ve inançlar sentezi halinde insanlara sunabilmekte, ona tilkiden daha kurnaz bir ustalıkla ayet ve hadislerden bir kılıf giydirmektedir. Bu kılıfla bu batıl inanç, cahil müslümanlar arasında velayetin zirvesi ve kutupların kutbu olarak yayılabilmekte, asırlar boyunca batılın simsarları bunun ticaretini yapmaktadır.

c. Mertebeler ve Üçler, Yediler, Kırklar...

Tasavvufçular, kendilerine göre velayeti mertebelere ayırmışlardır. Kimileri bunları gavs-ı azam dedikleri velilerin en büyüğü ile başlatmış, ondan sonra evtad, aktab, ebdal, nuceba, nukeba, urefa gibi kısımlara ayırmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'den ve Rasulullah'ın sünnetinden az da olsa nasibi bulunan bir müslüman bu konuda tasavvufçuların söylediklerinin Allah'ın Kitabı ve Rasulullah'ın sünetiyle uzaktan yakından bir ilişkisi bulunmadığı, düpedüz yalan ve iftira olduğunu anlar. Ama tasavvufçular batın dünyasında gavs, aktab, evtad, ebdal, nuceba, nukeba, urefa gibi isimleri egemen olduğu bir devlet kurmak istemiş ve bu esrarengiz güçlerle insanları boyundurukları altına almaya çalışmışlardır.

Bu alanda tasavvuf düşüncesini okurken insan, tasavvufçuların bu yollarla insanları nasıl kul köle edip sömürdüklerini ve esrarengiz hurafe dinlerine onları nasıl soktuklarını görünce, hayretler içinde kalır. Zira insanlara yerde, gökte ve bütün yaratıklar üzerinde egemenliği esrarengiz devletlerinin yöneticileri olan bu isimleri elinde olduğunu, onların arzularına boyun eğmeyen insanların velilerinin dünya ve ahirette bedbaht edeceğini telkin etmişlerdir. Halbuki sözünü ettikleri bu veliler bazan hayatta olup okuma-

yazma bilmeyen koyu cahiller, bazan ölüp gitmiş ve kemikleri çürümüş zalimler, fasıklar, bazan yol kenarlarında geceleyen meczuplar ve bunaklar, hatta ibadet teklifini kendilerinden kalktığını iddia eden kafirler, bazan hayat boyu su ve sabunla yıkanmayıp güya fakirler için tasarruf yapan murdar ve pis kişilerdir. Bununla beraber bu murdar ve fasık kişilerin gaybı bildikleri, yerde ve göklerde kendilerine gizli hiçbir şeyin bulunmadığı, herşeye güçlerinin yettiği ve iradelerine karşı kimsenin gelemediğini idida ederler.[461]

"Kutbu'l-Aktab'lık hizmeti celilesi, her asırda bir zatı vâlâ-kadir'in uhdesine verilir ve o zat Allah'ın lutfu ile halifetullah olup iki cihanın tasarrufu bizzat kendisine ihsan buyurulur ve dilediği gibi tasarruf eder.

Gavsu'l-A'zam tabir olunan zatı vala-kadir ise, Kutbu'l-Aktab'a mülazımdır, onun da tasarrufa kudreti varsa da el ve dil uzatmaz ve hiçbir şeye destursuz karışmaz.

Kutbu'l-Ûlâ tabir olunan zatı şerif de bütün diğer kutupların evveli demektir.

Kutbu'l-Aktab, Gavsu'l-A'zam ve Kutbu'l-Ulâ tabir olunan bu üç zat, halk arasında ÜÇLER olarak anılan ve tanınan zatlardır.

Bunlardan başka YEDİLER ve KIRKLAR tabir edilen zatlar da her biri birer kutup olmakla beraber Allah'ın ihsanıyla Kutbu'l-Aktab'a hizmetçi düşmüşlerdir.

Bunlardan her birisi hallerine göre birer yere memurdurlar. Yani Kutbu'l-Ula, Bağdad, Haleb, Şam gibi beldelere mutasarrıf olurlar. Diğer kutuplar da halince birer ve ikişer yere mutasarrıftırlar. Hatta aralarında küffar beldelerine mutasarrıf olanlar da vardır. Ancak bunların tasarrufları Kutbu'l-Aktab'ın emriyledir. Zira Kutbu'l-Aktab'ın iki cihanda tasarruf edemeyeceği hiçbir şey olmaz. Bütün eşyayı ve bütün ehlullahı nefsinde toplamıştır. İki cihanda iyi veya kötü, her ne ki olursa, onun bilmesi ve dilemesi ve kalbinin onaylamasıyla olur ve memuriyetinin icrasıyla vücud bulur.

Kutupların tasarrufları, memur bulundukları yerde bizzat bulunmaları demek değildir. Kendisi İstanbul'da bulunur ve memuriyeti Hindistan'da olur ama bir anda icrasına muktedirdir. Onlara göre uzak veya yakın müsavidir.

Bunlardan başka YÜZLER, ÜÇYÜZLER, YEDİYÜZLER ve BİNLER de vardır. Allah tarafından bunlar da Kutbu'l-Aktab'ın ve diğer kutupların hizmetlerine memurdurlar.

Ayrıca ÜÇBİNLER, YEDİBİNLER, ONBİNLER de vardır. Bunların kamil ve mü-

461-eş-Şarani, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/65-66.

kemmeli olsa bile, tasarruf işlerine karışmazlar ve bunlarla birlikte her asırda rivayet göre 124 bin veliyullah mevcut bulunur. Kıyamet gününe kadar da bu mevcut hiç eksilmez."[462]

Ve tasavvuf ülkesinin bu meçhul ve esrarengiz hiyerarşisi böyle devam eder.

d. Tasavvuf'un Divanı

Tasavvufçular, evrende gizli bir divanın varlığı masalını da uydurmuşlardır. Bu masala göre, en büyük kutup divanda dilediği hükmü verir. Beraberindeki küçük kutuplarla beraber buradan evrenin kaderlerini idare ederler. Denilebilir ki, divan, bir yüksek mahkemedir. İlahi hiçbir gücün neshedemeyeceği şekilde Allah'ın tayin ettiği kaderleri kutuplar orada yargılarlar. Abdulaziz ed-Debbağ bu divanın niteliklerini saymış, görevlerini de belirtmiştir. Bu masalı da ondan dinleyelim:

"Divanın yeri Hira mağarasıdır. Gavs (en büyük kutup) mağaranın dışında oturur. Mekke'yi sağ kolunun arkasına, Medine'yi de sol dizinin önüne alır. Dört kutup da sağında oturur. Hepsi de Malik İbn Enes'in mezhebinde yani malikidirler. Üç kutup da solunda otururlar. Her biri diğer üç mezhepten birisine mensuptur. Vekil de önde oturur. Divanın kadısı (yargıcı) adını taşır. Gavs vekille konuşur.[463] Gavsın emri altında yedi kutup tasarruf ederler. Yedi kutuptan her birinin emrinde çalışan muayyen sayıda kişiler bulunmaktadır.

Divana kadınlar gelirler. Üç saf olurlar. Ermiş birtakım ölüler de gelirler. Yaşayanlarla beraber aynı saflarda olurlar. Divana gelen ölüler, ruhun uçmasıyla uçarak berzahtan gelirler. Melekler ve cinler de divana gelirler. Bazan peygamber de gelir. Gavs ile konuşur.

Divanın kurulma saati de peygamberin doğduğu saattir. Diğer peygamberler de bir gecede, kadir gecesinde divana gelirler. O gece nebiler ve rasuller divana gelirler.

462-Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Abdulhalik, a.g.e., 229, 245, 247. Kutup inancının bizzat Rafizilerin inancı olduğuna dair bakınız. İbn Haldun, Mukaddime, 473, Müessesetu'l-A'lemi, Beyrut.

İbn Haldun, müteahhir mutasavvıfların bu inanç ve anlayışlarını tenkid etmekle beraber seleflerini savunmakta, gayb alemini ve geleceği bilme, şatahat ve makamları gibi durumlarını onaylamakta, fakihlerin ve başka alimlerin onları tenkid etmelerine de karşı çıkmaktadır. Hatta sihirbaz ve cincilerin yaptıklarına benzer olaylar sergileyen tasavvufçuların yaptıklarının keramet olduğunu söylemekte ve savunmaktadır. Bkz. Mukaddime, 467-475. Müessesetu'l-A'lemi Beyrut, Şüphe yok ki, bu konularda İbn Haldun'un söylediklerine katılmamız mümkün değildir.

463-Mehmed Nuri Şemsuddin en-Nakşibendi, Tam Miftahu'l-Kulub, 47-48, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1976. Tasavvuf ülkesinin bu esrarengiz kurmaylarının rütbeleri, özellikleri ve sayıları hakkında fazla bilgi için ayrıca bkz. Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, Veliler ve Tarikatlarda Usul (Camiu'l-Usul), 41-51, tercüme, Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İst. 1977, Hace Muhamed Parsa, Tevhide Giriş, (Faslu'l-Hitab li Vasli'l-Ahbab tercümesi), 409-417, 568-594. Tercüme: Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yayınları, İstanbul, No. 45. İmam Rabbani, Mektubat, 251, 256, 260, 285, 287 nolu mektuplar. Ter. Hüseyin Hilmi Işık, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1968.

Mele-i alâdan mukarreb melekler de gelirler. Alemin efendisi de temiz eşleriyle beraber divana gelir.

Divanda konuşulan dil, Süryanice'dir. Çünkü muhtasar bir dildir. Sonra divana melekler ve ruhlar gelirler ki, Süryanice onların dilidir. Küçük veliler ise, bizzat kendileri gelirler.

Büyük kutup için bir sınırlama yoktur. O kendi başına idare eder. Divana gelir, aynı ayda evinden de çıkmamış olur. Çünkü büyük kutup dilediği surette görünmeye ve dilediği şekle girmeye kadirdir. Ruhu mükemmel olduğundan ona üçyüz almış altı zat (vücut) sağlar.

Gavs bazan divana gelmeyebiliyor ve divanda bulunan veliler arasında anlaşmazlık çıkar. Birbirlerini öldürmelerini gerektirecek bazı tasarrufları olur. Gavsın yokluğunda alemin efendisi gelecek olursa, beraberinde Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma'yı getirir. Fatıma divana gelen kadınlardan bir cemaatla beraber oturur.

Divan ehli toplandıkları zaman o saatten ertesi gün aynı saate kadar olacak şeyler üzerinde ittifak ederler. Ertesi gün ve gece olacak Allah'ın kazasını konuşurlar. Ulvisinden süflisine kadar bütün alemlerde tasarruf ederler. Hatta yetmiş perdeye varıncaya kadar her şeyde, ehlinde, düşüncelerinde, içlerinden geçen şeylerde tasarruf ederler. Tasarruf ehlinin izni olmadan hiçbir kimsenin içinden bile birşey geçemez. Yetmiş perdenin üstünde olan alemde bunlar böyle olursa, diğer alemler için bu tasarrufun nasıl olduğunu düşünün.

Divan, senede bir defa Hira mağarası dışında, başka bir yerde kurulur. Kurulduğu bu yere Esa zaviyesi adı verilir. Sus arazisi dışında bir yer. Sus ile Sudan'ın batı yakası arasında bir yer. Sudan evliyası bu divana katılırlar. Bu iki yerin dışında da toplanırlar. Çünkü yer onlara katlanamıyor."[464]

Tasavvufun divanı işte budur. Tasavvuf meşhurlarından birinin tanıttığı şekilde size naklettik. İsterseniz buna tasavvufçuların masalı deyiniz. Tasavvufçuları buna benzer daha ne masalları var. Katiller, caniler ve ırz düşmanı bedbahtların Allah'ın kaza ve kaderinde tasarruf ettiğini, alemin işlerini belirleyip yönettiklerini söylüyor ed-Debbağ! Böyle ise ve bütün alem eşkiya çetesinin elinde olursa, o zaman tasavvufçuların uydurdukları tanrılara ne iş kalıyor?!

464-Bilindiği gibi, ed-Debbağ Mağriblidir ve Mağrib'de Maliki mezhebi hakimdir. Onun için ed-Debbağ'ın bu dört kişilik çetenin Maliki mezhebine mensup olduklarını iftira etmesi gerekiyordu. İmam Malik dünyaya gelmeden önce bu dört kişi acaba hangi mezhebe mensuptular? Bu masalı anlatan Hanefi bir kişi olsaydı, herhalde onların hanefi olduklarını iftira edecekti.

XIII. HATEMÜ'L-EVLİYA

Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi, velilerin de sonuncusu vardır diyen tasavvufçular, Hatemu'l-Evliya (son evliya) masalını uydurmuşlardır. Bunun öncülüğünü el-Hakim dedikleri et-Tirmizi[465] yapmıştır. Bu konuda zehirlerini kusmuş ve kafasında ördüğü örümcek ağlarını "Hatmu'l-Velaye" kitabında insanlara inanç olarak sunmuştur.

Hakim Tirmizi olarak anılan bu adam hakkında İbn Teymiyye şöyle demektedir: "Sözlerinde reddedilmesi vacip olan yanlışlar vardır. Bunların en çirkini Hatmu'l-Velaye kitabında söylediği sözlerdir. Mesela orada "Sonra gelenler arasında Allah yanında derecesi Ebubekir, Ömer ve diğerlerinden üstün olan kişilerin olacağını söylemesi, son zamanda gelecek velinin Hatemu'l-Evliya olacağı ve diğer bütün velilerden üstün bulunacağı, velilere nisbetle peygamberlerin sonuncusu gibi olacağı sözleri."[466] yer almaktadır.

Ondan sonra tasavvufçular bu örümcek ağı üzerinde hurafe ağlarını örmeğe devam etmiş ve çok insanın inancını bozarak bununla zehirlemişlerdir Vahdet-i vücud ilminden söz eden İbn Arabi şöyle demektedir:

"Bu ilim, ancak son peygamber ve son velide olur. Nebi ve rasullerden onu kim görürse, ancak son peygamber penceresinden gördüğü gibi, velilerden de ancak son veli (hatemu'l-evliya) penceresinden görür. Hatta peygamberler onu gördükleri zaman, ancak hatemu'l-evliya penceresinden görürler. Çünkü risalet ve nübüvvet, yani teşri risalet ve nübüvveti kesilir, ama velayet hiçbir zaman kesilmez.[467] Peygamberler veli oldukları için söylediğimizi ancak hatemu'l-evliya penceresinden görürler. (Onlar böyle olunca, diğerleri nasıl böyle olmasın!)

Hükümde hatemu'l-evliya, son peygamberin getirdiği teşriye tabi olması, onun makamını düşürmez ve söylediklerimize aykırı olmaz. Çünkü bir yönden daha aşağı ise, diğer yönden ondan üstündür. Nitekim Bedir esirleri hakkında verdiği hüküm

---

465-Abdulaziz ed-Debbağ, el-İbriz, 2/2-9, özet olarak.

466-Sünen sahibi et-Tirmizi'den başkadır. Bu kişi, hakîm ünvanıyla anılan Muhamed İbn Ali İbn el-Hasan İbn Beşir (veya Bişr) et-Tirmizi'dir.Ceyhun nehri yakınındaki Budist kültürünün yoğun olduğu Tirmiz şehrinde yaşamıştır. Hicri 320 yılında Nişabur4u işgal eden moğollar tarafından öldürülmüştür. Şii olduğu söylenir.Ölümünü Tezkiratu'l-Evliya'yı tercüme eden Süleyman Uludağ şu ifadelerle anlatmaktadır:"Şehid olan attar, vucudundan koparılan başını ellerinin arasına alarak yarım fersahlık bir mesafeyi koşarak katetti", Tezkiuratu'l-Evliya, Giriş,16,Ter.Süleyman Uludağ, İlim ve kültür yayınları, Bursa,1984. Attar'ın efsane ve hurafe anlatan biri olduğu Süleyman Uludağ'ın bir olay sebebiyle naklettiği bir menkibede o günün baş kadısı tarafından da ifade edilmiştir. a.g.e.16. Bu ve onu izleyen ifadeler her halde çevirenin de İslamı ne kadar derinden kavradığını (!) göstermektedir. Kitabının adı "Hatmu'l-Velaye"dir.1965 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

467-İbn Teymiyye, Hakikatu Mezhebi'l-İttihadiyyin, 79 vd. Faysalabad, Pakistan, trs.

Ömer'in üstünlüğünü ve hurmanın aşılanması olayında başkaların üstünlüğü gösterdiği gibi, şeriatımızda söylediğimizi destekleyen örnekler vardır. Kamil olanın her şeyde birinci olması gerekmez."[468]

Görüldüğü gibi, İbn Arabi, nebi ve veli olarak son peygamberi görmekte, bütün peygamberlerin bilgilerini bu son nebi ve veliden aldıklarını, onun velayetinin de kendisinden sonrakilere geçtiğini ve hatemu'l-eliyanın bazı yönlerden hatemu'l-enbiya'dan üstün olduğunu, örnek olarak da Bedir esirleri hakkında Hz. Peygamber yanlış karar verdiği halde Hz. Ömer'in doğru hüküm vermesi ve hurmanın aşılanmamasını peygamber tavsiye ettiği halde ashaptan bazıların tasvip etmemesini göstermektedir.

İbn Arabi şöyle devam etmektedir:

"Rasulullah, peygamberliği kerpiç bir duvara benzetmiştir. Bir kerpiçin yeri dışında bu duvarın tamamlandığını ve tamamlayıcı kerpiçin de kendisi olduğunu bildirmiştir. Rasulullah, bunun tek kerpiç olduğunu söylemektedir. Son velinin de bu görüşte olması ve Rasulullah'ın benzettiği gibi benzetme yapması gerekir. Ancak bu duvarda iki kerpiç yerinin boş olduğunu görür. Hatemu'l-evliyanın biri altın, diğeri gümüş iki kerpiç yerini görmesi ve kendisinin o iki kerpiçin yerini doldurması gerekir. Kendisini iki kerpiç yeri olarak görmesi, zahirde son peygamberin şeriatına bağlı olmasıdır ve bağlı olduğu da gümüş kerpiçtir. Bu da zahir olup ahkamdan tabi olduğu şeydir. Aslında zahirde tabi olduğu şeyi direkt Allah'tan almaktadır.Çünkü o, işi olduğu gibi görür ve böyle görmesi gerekir. Bu da batında kerpiçin yeridir. Hatemu'l-evliya, rasule vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan (direkt Allah'tan) almaktadır."[469]

Son velinin iki şeyle son peygamberden üstün olduğunu ifade etmekte-

---

468-İbn Arabi risaleti ikiye ayırır: Biri, teşrii risalet, diğeri de teşrii olmayan ve velayet şeklinde devam eden risalet. Teşrii risalet Hz. Muhammed'le son bulurken, velayet risaleti kıyamete kadar devam edecektir, demekte ve kendini hatemu'l-evliya ilan ederek velayet peygamberi olduğunu söylemektedir. Bkz. Fususu'l-Hikem 12, Şevki Bey Matbaası, Ayrıca bakınız, Futuhat-ı Mekkiyye, 353. bölüm,

Levhi Mahfuz'dan olması itibariyle vahiy ile ilhamın aynı olduğunu söyleyen Gazali, aralarındaki farkın peygamberlere vahiy meleğinin görünmesinden ibaret olduğunu söylerken (İhya, 3/18, el-Halebi, Kahire 1939), İbn Arabi bu farkı da ortadan kaldırmakta ve sadece birinin adı vahiy iken, diğerinin adı ilhamdır, demektedir. Bkz. eş-Şarani, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/86, İkinci baskı, 1307.

469-İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 12, Şevki Bey Matbaası,1287, İstanbul,

İbn Arabi, a.g.e., 13, Şevki Bey Matbaası,"Adem, henüz su ve çamur halinde iken Hz.Peygamberin peygamber olduğunu söyleyen uydurma hadise bakarak ibn Arabi, hatemu'l-evliya olarak kendisinin de o tarihte hatemu'l-evliya olduğunu söylemektedir. Fususu'l-hikem,13, Şevki Bey Matbaası;

Adem yaratılmadan veya su ile çamur halinde iken yahut ruh ve ceset durumunuda bulunurken, hatta Adem, ruhlar ve alem yok iken Hz.Peygamberin peygamber olduğunu söyleyen bütün rivayetler saçma olup ne din ve akılla hiçbir ilişkisi yoktur. Keşfu'l-Hafa sahibi bilinen sapık metoduyla bu rivayetlerden kimisinin mana olarak, kimisinin keşf olarak doğru olduğunu söylerken, delil olarak da, uydurmaları sahihlerinden daha çok olan köşe bucaktaki kitapları kaynak göstermektedir.Şüphesiz bu tür sözlerin ne dinle, ne akılla bir ilişkisi vardır. Bilgi için bkz.Keşfu'l-Hafa,2/128-132, Kâne maddesi.

dir: Birincisi, direkt Allah'tan almasıdır. Son peygamber ise, melek aracılığıyla Allah'tan alır. İkincisi, onun eliyle dinin tamamlanmış olmasıdır.

İbn Arabi'nin hatemu'l-evliya konusundaki anlayışını Dr. Abdulkadir Mahmud şöyle değerlendirmektedir:

"İbn Arabi, açıkça velinin rasul, hatta rasulden de üstün olabileceğini, gerçek velayetin risaletten daha iyi ve daha üstün olduğunu belirtmektedir.Çünkü kamil velayet, risaletin özüdür. Ayrıca, Muhammed peygamberlerin sonuncusu ise, kendisi de kendi mantığına göre peygamberlerden daha üstün olan hatemu'l-evliyadır.Çünkü kendi zamanının ve bütün zamanların kutbu olarak vahdeti vucud nazariyesine göre dinlerin ve ibadetlerin birliğini sağlamış olmaktadır."[470]

İbn Teymiyye bu konuda şöyle demektedir: "İbn Arabi ve benzerleri bu üstünlüğün, velinin direkt Allah'tan alması, peygamberin ise melek vasıtasıyla alması sebebiyle olduğunu söylüyorlar. Hatemu'l-Evliya bu bakımdan peygamberden üstündür, diyorlar."[471]

İnce kavrayışı, emin nakli ve gerçekçi ifadeleriyle bu sözlerinde İbn Teymiyye gerçeğin kendisini ifade etmektedir. Onun bu söylediklerini haklı çıkaran İbn Arabi'nin sözleri açıktır. Peygamberlere gelen vahiy ile evliyaya gelen vahiy arasında, vahyi getiren meleğin peygamberlere göründüğü halde evliyaya görünmemesinden başka farkın bulunmadığı,[472] Allah'ın veliye birşey vahyetmek istediği zaman vahyedecek o şeyin suretine girip veliye tecelli etmesi (görünmesi) ile olduğu halde, peygambere Allah'ın görünmemesi,[473] gibi sözleri de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Zaten tasavvufçular arasında bu anlayış yaygın bulunmaktadır.

Mesela Ebu Yezid el-Bistami şöyle demektedir: "İlminizi ölenlerden (peygamber ve alimlerden) aldınız. Biz ise, ilmimizi hiç ölmeyen (Allah)'den aldık."[474] Yine "Öyle bir denize daldık ki, peygamberler onun sahilinde kalmışlardır."[475]

İbn Arabi bu görüşünü şöyle pekiştirmektedir: "Nusum ehli (Şeriata bağlı olanlar) kıyamet gününe kadar öncekilerden alırlar. Böylece aradaki nisbetler uzak olur. Evliya ise, doğrudan Allah'tan alır. Kendisinden bir rahmet olarak onların kalbine bırakır. Bu da Rabblerinden gördükleri bir yardımdır."[476]

470-Dr.Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam,514-515,

471-İbn Teymiyye, Hakikatu Mezhebi'l-İttihadiyyin, 64, İdaretu't-Terceme ve't-Telif, Faysalabad, Pakistan, trs.

472-eş-Şarani, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/86, hicri 1307, İbn Arabi ile Gazali arasındaki anlaşmazlık konularından biri de budur.

473-İbn Arabi, Futuhat-ı Mekkiyye, 312. bölümden naklen, Şarani, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/85.

474- el-Münavi, el-Kevakibu'd-Dürriyye, 246, Ahmed Eflaki, Menakibu'l-Arifin, 2/66.

475-Cevahiru'l-Maani, 2/63'den Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye, 31.

476-el-Munavi, el-Kevakibu'd-Durriye, 246.

Demek istiyor ki, İslam'a bağlı olanlar, ölüme mahkum olmuş ve toprağa karışmış kişilerden dinlerini ve ilimlerini alırlarken, tasavvufçular Allah ile olan direkt irtibatlarından dolayı melek ya da peygamber aracılığı olmadan direkt Allah'tan alırlar.

İbn Teymiyye şöyle diyor: "Hatemu'l-Evliyalık, gerçeği olmayan bir hayal olmuştur. Her zümre kendileri veya şeyhleri için bunu iddia etmektedir. Birçok kişiler kendileri için bunu iddia etmiş, hatta sözlerinde yahudi ve hristiyanların bile söylemediği bazı şeyler bulunanlar buna sahiplenmek istemişlerdir. İbn Arabi'nin kendisi için iddia ettiği gibi."[477]

İbn Teymiyye'nin söyledikleri gerçekleri yansıtmaktadır. Zaten yaptığı nakillerde ve değerlendirmelerde emanet ve doğruluktan ayrıldığı görülmemiştir.

Ticani tarikatı da şeyhi Ahmed et-Ticani için son velayeti iddia etmiştir. Mensuplarından biri şöyle diyor: "Otuz altıncı bölüm, şeyhimizin fazileti, hatemu'l-evliya, sadıkların imamı, gavs ve kutupların kaynağı olduğuna dairdir."[478]

Tasavvufçuların uydurdukları bu şeylerin çok gülünç olduğu kadar İslam inançlarına aykırı birçok unsurlar taşıdığını da belki tasavvuf büyüsüyle büyülenmiş olanlar farketmezler. Ama İslam'ın ölçüleri ve salim aklın kurallarıyla dışarıdan bakıldığı zaman bunların ne kadar saçma olduğu görülür.

Tasavvufun iki yönü olduğunu söylemiştik. Birincisi, nazari veya işraki tasavvuf. Buna felsefi tasavvuf da diyebiliriz. Ayrıntılı bir şekilde üzerinde durduk.

Tasavvufun ikinci yönü ise, ameli (pratik) olanıdır. Zikir, dua, nafile ibadetler, zühd, çile, tezkiye gibi riyazat ve mücahede şeylerine dayanır. Nazari (teorik) ile ameli yönleri birbirinden ayırdetmek zordur. Denilebilir ki, ruh ile ceset gibi birbirine bağlıdır. Çünkü tasavvufun nazarisi, ameli olanın ürünü veya ameli olan, nazarinin ürünüdür.

XIV. İSLAM İLE TASAVVUF ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Allah'ın kitabında apaçık olduğu halde hakkı göremeyenlere ondan bir nebze hidayet parıltıları sunmak istiyoruz. Belki karanlık çöllerinde bocalayanlar ve batılın baskısı altında sersemleşenler hakkın nurunu görür ve

477-İbn Teymiyye, Hakikati Mezhebi'l-İttihadiyyin, 63 vd. İbn Arabi'nin kutup anlayışı hakkında geniş bilgi için bkz. Fususu'l-Hikem, 1/39, 73, 2/25, 45, 50, 68, 226, Afifi tahkiki.

478-İbn Teymiyye, a.g.e., 64, eş-Şarani de, el-Yevakit kitabının başında İbn Arabi için "Kutup, Gavs, şeyhi ekber, İmam" ünvanlarını kullanır.

tevhid nimetine kavuşurlar. Umulur ki, hidâyet ve kurtuluş yolunu gösteren Kur'an'ın ayetlerinden bu insanlar öğüt alır, tasavvuf ve tasavvufçular hakkında hakkı ve adaleti ifade eden bir hakem kabul ederler.

Yüce Allah buyuruyor: "Göklerde ve yerde olan herkes, istisnasız kul olarak Rahman'a gelecektir. O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tespit etmiştir. Bunların hepsi kıyamet gününde onun huzuruna tek tek gelecektir."[479] "Şüphesiz ki sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri idare ederek arşa yerleşendir. Onun izni olmadan hiçbir kimse şefaatçı olamaz. İşte o Allah Rabbinizdir. O halde ona kulluk edin, hâlâ düşünmüyor musunuz? Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Bunu Allah bir gerçek olarak vaadetmiştir. Çünkü o, halkı önce yaratır, sonra da iman edip iyi işler yapanlara adaletle mükafat vermek için geri çevirir."[480]

Yüce Allah, yerin ve göklerin yaratıcısı olduğunu söylüyor. Kimi tasavvufçular ise, hayır o, yerin ve göklerin ve içindeki her canlının kendisidir, diyorlar.

Yüce Allah, işleri kendisinin idare ettiğini söylüyor. Kimi tasavvufçular ise, Allah'ın işlerini kendilerinin gördüğünü söylüyorlar.

Yüce Allah, "İşte o Rabbiniz Allah'tır, ona ibadet edin" diyor. Kimi tasavvufçular ise, hayır, Allah benim, yahut herşey Allah'tır, diyor.

Yüce Allah, "hepinizin dönüşü O'nadır" diyor. Kimi tasavvufçular ise, burada dönüşün anlamı, çok olan zatın (kesretin) vahdete (tekliğe) dönmesi ve yaratıklar iken Hak (Allah) olmasıdır, diyorlar.

"Dikkat et, halis din Allah'ındır. Onu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler, "Onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" derler. Şüphesiz, Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah, şüphesiz yalancı ve inkarcı kimseyi doğru yola iletmez. Eğer Allah bir evlat edinmek isteseydi, elbette yaratıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O gücü her şeye yeten tek Allah'tır. Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi, gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Her biri belli bir süreye kadar akıp giden güneş ve ayı emri altına almıştır. Dikkat et, o azizdir ve çok bağışlayandır. Sizleri bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir. Sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir. Sizi annelerinizin karınlarında üç türlü karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz olan Allah'tır. Mülk onundur. Ondan başka ilah yoktur. Öyleyken, nasıl oluyor da ona kulluktan çevriliyorsunuz?"[481]

479-Meryem,92-94.

480-Yunus,2-4.

481-Zumer,1-6.

Yüce Allah yine şöyle buyuruyor:

"Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsustur. İşte bu, benim Rabbim olan Allah'tır. Ona dayandım ve ona yönelirim. O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Zira sizi bu şekilde üretir. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir."[482]

"De ki, o Allah birdir. Allah Sameddir. O doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey ona eş ya da denk değildir."[483]

Soruyoruz, İbn Arabi, İbn el-Farıd, el-Cilî ve benzerlerinin İslam inançlarına aykırı sözleri ve anlayışları nerede, bu parlak ve katıksız tevhid nerede? Bu sapık anlayış mensupları Allah'a ve tevhid çizgisine gelmeye davet ettiği için müslümanlara teşekkür edecekleri, onlar da kalan son nefesleri kesmek üzere bulunan tasavvufun hurafelerinden uzaklaşacakları yerde, bunları kendilerine hatırlatan ve uyaran insanlara şu veya bu isimler yahut sıfatlar yakıştırarak cephe alıyorlar.

Yüce Allah'ın inanmayanların her türlü yakıştırmalarından uzak, bütün eksiklik ve noksanlıklardan münezzeh, her şeyin sahibi ve maliki, halıkı ve raziki, hakimi ve yöneticisi, eşi ve benzeri olmayan, kainatı elinde tutan ve yaratıkların her şeylerini kendisine borçlu olduklarını ifade eden bu açık ayetler nerede, tasavvufçuların sır ve semboller diyerek insanların anlayışlarının üstünde olduğunu söyledikleri meşhurlarının sözleri nerede? Tasavvufçular ve onların uyguları gece-gündüz kimi meşhurlarının vird ve tesbihlerini, dua ve zikirlerini tekrarlayacaklarına, Yüce Allah'ın ayetlerini okuyup anlamlarını düşünseler, gereğine uygun yaşayıp onu insanlara iletmeye çalışsalar, herhalde hem kendileri hem de insanlık için çok daha iyi olacaklar. Anlayış ve düşüncelerinde meşhurlarının inanç ve düşüncelerini esas alıp ona göre bir dünya oluşturmaya çalışacakları yerde, Allah'ı Kitabını iyice anlayıp ona göre oturup kalkmaları, inançlarını, düşünce ve anlayışlarını, yaşayış ve hayat kurallarını ona göre düzenlemeye çalışmaları elbette çok daha yararlı ve hayırlı olacaktır.

Yüce Allah kitabında hakkı ve hidayeti bu şekilde açıklamaktadır. Hidayet ve kurtuluşun Kur'an'a ve onu insanlara tebliğ eden, onlara en güzel nek olan Rasulüne uymakta olduğunu belirtmektedir.

Rasulullah'ın yaşayışına bakıyoruz; inandığı davadan kesinlikle taviz

---

482-Şura, 10-11. Yukarıdaki ayetlerde Yüce Allah'ın sayılan birçok niteliklerini tasavvufçular şu veya bu şekilde kendilerine veya başka varlıklara vermektedirler. Vahdet anlayışları, gavs, kutup, gibi mevhum şahsiyetlere tanıdıkları haklar ve verdikleri sıfatlar, ölülerden yardım istemeleri, şeyhlerin olağanüstü güce sahip olduklarına inanmaları bunun açık ifadeleridir.

483-İhlas suresi

vermemekte ve haktan fedakarlık yapmamaktadır. İnandığı davanın muzaffer olması için gece gündüz çalışmakta, başarıya ulaşıncaya kadar gerekirse uğrunda canını vereceğini belirtmektedir. Nitekim bu inançla en büyük sıkıntılara göğüs germiş, yurdundan hicret etmiş ve savaşlara katılmıştır.

Örnek bir insan olarak namaz kılmış ve gece uyumuş, oruç tutmuş ve iftar etmiş, hem de bir düzine eşle evlenmiştir. Çoluk çocuk sahibi olmuştur. Bir aile reisi olarak eşlerinden kimi sakıntılarla karşılaşmış, ama hepsini ideal bir eş olarak idare ederek memnun etmiştir. Aile sıkıntısı, çoluk çocuk sıkıntısı, geçim derdi, sosyal problemler gibi gerekçelerle uzlet ve rahiplik hayatını tercih etmemiştir.

İyiliği emretmiş, kötülüğü yasaklamıştır. Bunun yapılmadığı zaman toplumun bozulacağını ve kötülüklerin toplumun bütün fertlerini kuşatacağını ve kollektif bir şekilde sorumlu olacaklarını belirtmiştir. İyiliği emretmesi ve kötülüğü yasaklaması durumunda insanların kendisine ne söyleyeceklerini değil, yüce Allah'ın emrini yerine getirme duygusuyla hareket etmiştir. insanlardan göreceği birtakım sıkıntılar ve olumsuz tavırlardan dolayı toplumdan ilişkileri keserek bir tarafa uzlete çekilmemiş ve toplumu dışlamamıştır. Aksine toplum fertlerinin ıslah olması ve şirk pisliklerinden arınması için gece gündüz çalışmış ve sıkıntılarına katlanmıştır. Nitekim eğiticisi ve yönlendiricisi olan yüce Allah O'na "Ey peygamber! Biz sana şahid, müjdeci, uyarıcı, Allah'ın izniyle ona çağıran ve aydınlatıcı bir ışık olarak gönderdik. Müminlere rablerinden büyük bir lütuf olduğunu müjdele. Kafirlere ve münafıklara itaat etme, eziyetlerine aldırma ve Allah'a güven. Güvenilecek olarak Allah yeter."[484] buyurmuştur.

Üç yıl müşriklerin boykotu altında yaşamak, açlıktan ve yoksulluktan göğe yükselen çocukların feryatlarını görmek, Taif'ten terslenmiş olarak dönmek ve çoluk çocuğun taşlamasına maruz kalmak, gözlerinin önünde müşriklerin müminlere yaptıkları işkence ve hakaretlere tanık olmak, en yakın dava arkadaşlarının şehid olmasını ve ailelerinin sahipsiz kalmalarını görmek, yakınlarını ve yurdunu bırakıp hicret etmek, yolda her an düşmanın saldırısına maruz kalma tehlikesiyle yaşamak, Uh Hendek,Huneyn gibi savaşlarda en çetin anlar yaşamaktan daha eziyetli ve sıkıntılı durumlar mı vardır?

"İnsanlardan sana birtakım sıkıntılar ve engellemeler gelebilir, onların pisliklerinden üzerine birtakım şeyler sıçrayabilir, senin ahlakını ve edebini bozabilirler, kötülüklerinden uzak durmak için onları kendi hallerine bırak, bir tarafa çekilerek başının çaresine bak" diyerek ona uzlet ve toplumdan

484-Ahzap,45-48

nefreti öğretmemiştir. Aksine, toplumun hem önderi hem bir ferdi olarak sorumlu olduğunu, insanlara hidayet yolunu göstermek ve hidayete gelmelerini sağlamak için bıkmadan usanmadan çalışması ve davet etmesi gerektiğini öğretmiştir. Dostu, düşmanı, kadını, erkeği, genci, yerli ve yabancıyı, kısaca her sınıftan ve yaştan insanlarla görüşmüş, konuşmuş, davet etmiş, beraber çalışmıştır.

Şüphesiz insanlar arasında dünya hayatının geçiciliğini en iyi bilen, dünyanın servet ve lüksüne iltifat etmeyen, dünya hayatının bir imtihan olduğunu, ahiret yurdu karşısında oyun ve eğlence, geçici bir an olduğunu en iyi bilen Rasulullah'ın kendisidir. İnsanlar arasında Rabbi'ne en çok ibadet eden, en çok istiğfar eden, Rabbi'nden en çok korkan yine kendisidir.

Buna rağmen, Rasulullah hiçbir zaman meşru kazancın aleyhine konuşmamış, insanları meşru kazanmaktan soğutmamış veya nefret ettirmemiştir. Fakirliği hiçbir zaman teşvik etmemiş ve güzel bir şey olduğunu söylememiştir. Fakirliğin her an kişiyi küfre götürebileceğini belirterek uyarıda bulunmuştur. Allah'a en çok sığındığı ve korumasını istediği şeylerden biri de fakir olmak ve borç altında ezilmek olduğunu görüyoruz..

Fakirliğin üstünlüğü ve yoksulluğun fazileti ile ilgili söylenen şeyler Rasulullah'ın değil, hint dinleri gibi İslamdışı inanç ve felsefelerin ürünüdür. Fakirliği övmek ve teşvik etmek bir yana, meşru şekilde çalışıp kazanmanın ve infak etmenin faziletini her vesile ile belirtmiş ve teşvik etmiştir. En büyük ibadetin cihad olduğunu ve cihadın hem mal, hem de can ile yapıldığını söyleyerek cihad edenlere en büyük mükafatların verileceğini söylemiştir.

Kişinin yediği en helal lokmanın el emeği ile kazandığı olduğunu belirtmiştir. Bulduğu zaman yemiş, davetlere gitmiş, yapılan ikramları ve hediyeleri kabul etmiş, bulamadığı zaman da karnına taş bağlamış ve sabretmiştir. Günlerce evinde ateş yanmadığı ve sıcak yemek pişmediği olmuş, ama bulduğu zaman da en güzel ve bol yemekleri yemiş ve şükretmiştir. Allah'ın verdiği güzel rızıkları ve ziyneti kendine haram etmemiş ve rahipler gibi manastır hayatı yaşamamıştır. Zaten yüce Allah kullarına verdiği ziyneti ve güzel rızkı haram etmenin yasak olduğunu belirtmiştir.

Özet olarak; Rasulullah aile reisidir, babadır, öğretmendir, vahiy getiren Cebrail'in karşısında öğrencidir, arkadaşları gibi oturup kalkan ve kendini onlardan ayırmayan bir vatandaştır, savaşlarda komutandır, mescitte imamdır, vaizdir, çarşı pazarda müşteridir, mescidin yapımında işçidir, insanlar arasında halktan biridir ve nihayet Allah'ın peygamberidir. Rasulullah'ın örnek hayatı böyle olduğu gibi ashabı da bu şekildedir.

Bir tarafta İslam'ın bu dengeli ve insanın fıtratına uygun yapısı, Rasulullah'ın bütün insanlara örnek yaşayışı ve ashabının buna uygun davranışı, diğer tarafta insanların kötülükleri bana bulaşmasın, eziyetleri bana dokunmasın, ibadetimden alıkoymasın diyerek uzlet hayatını tercih ve tavsiye eden tasavvufun söyledikleri. Bir tarafta toplumu ıslah etmek ve Allah'ın dinini üstün kılarak egemenliğini sağlamakla görevli İslam anlayışı, diğer tarafta uzlette Allah'ı daha çok zikretmek, daha çok namaz kılmak, daha çok düşünmek ve insanların kötülüklerinden uzak durmak bahanesiyle müslümanlara uzlet ve halvet halinde ömür tüketmeyi öğütleyen tasavvuf zihniyeti!

Tasavvufun bu zihniyetine örnek olmak üzere toplumda en çok beğenilen Gazali'nin İhyau Ulumiddin kitabından uzlet bölümünün bir kısmını kısaltarak tercüme etmek istiyoruz. Gazali, uzletin lehinde ve aleyhinde söylenenlerin bir değerlendirmesini yaptıktan sonra aile fertlerinden ve toplumdan ayrı kendi başına uzlet hayatı yaşamanın faziletlerinden sözetmekte, tasavvuf meşhurlarının sözlerinden örnekler vererek bu faziletleri şöyle sıralamaktadır:

"Uzletin yararları dini ve dünyevi olarak iki kısma ayrılır. Dini yararları da halvette yapılacak itaat ve ibadetler, düşünmek, ilim öğrenmek, insanlar arasında yaşadığı zaman karşılaşacağı riya, gıybet, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevini yapamama, iyi olmayan arkadaşların kötü ahlakından ve çirkin davranışlarından etkilenmekten kurtulma olarak sayılabilir.

Dünyevi yararları ise, sanatkarın dünya süsüne bakma ve insanların dünya hayatına yönelmesinden kurtulma, insanlardan beklentisinin olması veya onların kendisinden beklentilerinin olması, insanlarla beraber olması sonucu kişiliğinin açığa çıkması, gösteriş, kötü zan, dedikodu, kıskanma gibi oturup kalktığı kişilerin kötü ahlakından etkilenme, insanların şişmanlığından veya bedeni anormalliğinden rahatsız olmanın zararlarından kurtulma olarak sayılabilir. Uzletin yararları bunlardır. Onları altı maddede toplayabiliriz.

a-Kendini ibadete, düşünmeğe, insanlara seslenmek yerine Allah'a seslenmeğe vermek, dünya ve ahiret işlerinde, yer ve göklerin melekutunda Allah'ın sırlarını keşfetmekle uğraşmak. Bunlar kişinin boş kalmasını gerektirir. Halbuki başkaları arasında olunca boş kalmak mümkün olmaz. Bunun yolu uzlettir. Onun için bilginlerden bazıları şöyle demiştir: kişi, ancak Allah'ın kitabına sarılmakla halvet imkanı bulabilir. Allah'ın kitabına sarılanlar, alahın zikri ile dünyadan rahat etmişlerdir. Allah'ı zikredenler Allah'ın zikri ile yaşamış ve onun zikri ile ölmüşlerdir. Allah'a yine onun zikriyle kavuşmuşlardır.

Şüphe yok ki insanlar arasında olmak böylelerini Allah'ın zikrinden alıkoyar. Onlar

için uzlet daha iyidir.[485] Onun için Rasulullah işin başında Hira mağarasına çekilip Allah'a ibadet ve niyaz ediyordu. Böylece kendisinde nübüvvet nuru güçlendi.[486] İnsanlar kendisini Allah'tan alıkoymazlardı. Vucuduyla insanlar arasında, kalbi ile Allah'a yönelirdi. Nitekim halk Ebubekir'in onun dostu olduğunu sanırlardı. Ama Rasulullah kendini Allah'a verdiğini ve onunla meşgul olduğunu söyleyerek şöyle dedi:"Bir dost edinseydim, Ebu Bekr'i dost edinirdim. Fakat arkadaşınız (ben) Allah'ın dostudur."[487]

Zahirde insanlarla, gizlide Allah'la beraber olmağa ancak nübüvvetin gücü yetebilir. Her zayıfın kendi kendine aldanarak buna heves etmesi doğru değildir. Ancak bazı velilerin derecesi de buna varabilir. Cuneyd'in şöyle dediği nakledilir: "Otuz senedir Allah'la konuştuğum halde, insanlar benim kendileriyle konuştuğumu sanıyorlar."

Bu da kendini tamamen Allah'a vermek ve insanlardan tümüyle sıyrılmakla mümkündür. O da inkar edilmeyen bir şeydir. Kişileri sevmekle meşhur olanlar arasında öyleleri var ki bedeni ile insanlar arasında olduğu halde, sevgilisine olan aşırı sevgisinden dolayı ne söylediğinin farkına varır, ne de kendisine söylenenlerin farkında olur. Hatta dünya işlerinden birini bozan bir musibetle karşılaşan kişi öyle bir kedere düşer ki insanlar arasında olduğu halde onları farketmez, aşırı dalgınlığından onların seslerini işitmez. Akıl sahiplerinin yanında ahiret işi bundan çok daha büyüktür. Onlar için de böyle birşey imkansız olmaz.

Fakat birçokları için uzletten yararlanmak daha iyidir. Onun için bilgin (hekim)lerden birine "Onlar niçin halvet ve uzleti seçtiler?" diye sorulmuş, o da şöyle demiştir:bununla düşüncelerinin devamını sağlıyor, güzel bir hayat sürmek ve marifetin zevkini tatmak için kalblerinde bilgilerin yerleşmesini sağlıyorlar.

Rahiplerden birine, tek başına kalmaya ne kadar sabrediyorsun! demişler. O da, ben yalnız değilim, Allah'la beraber oturuyorum, benimle konuşmasını istediğim zaman onun kitabını okurum, ona seslenmek istediğim zaman namaz kılarım.

Hekimlerden birine sormuşlar; Halvet ve zühdle hangi sonuca vardınız. O da, Allah'la ünsiyet bulduk, demiştir.

Süfyan ibn Uyeyne şöyle demiştir: Şam bölgesinde İbrahim İbn Edhem'le karşılaştım. Ona, Horasan'ı bıraktın, dedim. Şöyle dedi: Ancak burada mutlu bir hayat sürdüm, dinimi korumak için dağdan dağa kaçıyorum, beni gören vesveseli, hamal veya denizci sanıyor.

485-Rasulullah ve ashabı sanki Allah'ı zikretmiyor ve Allah'ın zikri ile yaşamıyordu!

486-Peygamberlikten önce Rasulullahın Hira mağarasına çekilmesi örnek olmaz.Nitekim peygamber olduktan sonra böyle bir uzlete çekilmesi olmamıştır.Bir süre için kendini ibadete vermeyi sağlamak amacıyla itikafa çekilme uygulaması teşri edilmiştir.

487-Muslim,

Gazvan er-Rekkaşi'ye, hadi gülmediğini anlıyoruz, niçin kardeşlerinle oturup kalkmıyorsun? denildi. Ben muhtaç olduğum kişi ile oturmaktan hoşlanıyorum, dedi. Hasan'a da; Ey Ebu Said! Şurada bir adam var, her zaman bir sütunun arkasında tek başına oturuyor, dediler. Hasan, onu gördüğünüz zaman bana haber verin, dedi. Bir gün gelip oturduğunu gördüler ve söylediğimiz adam budur, dediler ve gösterdiler. Hasan adamın yanına gitti. Ey Allah'ın kulu! Uzleti sevdiğini görüyorum, niçin insanlarla beraber oturmuyorsun? Bir şey beni Hasan'la ve insanlarla beraber olmaktan alıkoydu, dedi. Nedir bu şey? dedi. Adam şöyle dedi; Ben sabahlar ve akşamlarken nimet ve günah içindeyim. Nimetten dolayı Allah'a şükretmek ve günahtan dolayı ona istiğfar etmekle meşgul olmak istiyorum. Hasan ona, Ey Allah'ın kulu! Sen Hasan'dan da daha kavrayışlısın, aynı şeyi yapmağa devam et, dedi(...)

Şöyle de denilmiştir: İnsanlarla beraber olmak iflasın alametidir. Evet, bu büyük bir fazilettir. Ancak bu, bazı kişiler ve zikrederek Allah'la ünsiyeti sürdürebilen yahut devamlı düşünerek Allah'ın marifeti konusunda tahakkuk sahibi olanlar içindir. Böyleleri için insanlardan soyutlanmak, onlarla beraber olmanın sağlayacağı bütün şeylerden daha iyidir. Çünkü ibadetlerin gayesi ve muamelelerin meyvesi, kişinin Allah'ı severek ve onu bilerek ölmesidir. Sürekli zikirle sağlanan ünsiyet olmadan Allah sevgisi olmaz, sürekli düşünme olmadan da marifet olmaz. Her ikisi için de kalbin başka şeylerden boş olması şarttır. İnsanlarla beraber oldukça da kalb boş olmaz.

b- Uzlet ve halvetin ikinci yararı da, insanlara beraber yaşamanın yolaçtığı günahlardan kurtulmaktır. Bu günahlar dört tanedir; Gıybet, dedikodu, riya, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamayı terketmek, kötü ahlaktan ve dünya hırsının gerektirdiği çirkin işlerden etkilenme.

Kitabın Helak Eden Şeyler bölümünden Dilin Afetlerini öğrenmişsen, insanların arasında yaşarken gıybetten korunmanın ne kadar zor olduğunu ve ancak sıddık kişilerin ondan kurtulduğunu anlarsın. Çünkü halkın iffetini dillerine dolamak ve sakız gibi çiğnemek genelde insanların adetidir. Yedikleri ve zevk aldıkları bir şeydir. Yalnızlığın sıkıntısını gıybetle giderirler. Onlara karışır ve söylediklerine muvafakat edersen, günaha girer ve Allah'ın nefretine maruz kalırsın. Söylediklerine karşı ses çıkarmazsan, onlara ortak olursun. Onları dinleyen de onlardan biri olur. Karşı çıkarsan, sana kızarlar ve gıybet ettikleri kişiyi bırakıp senin gıybetini yapmaya başlarlar. Böylece gıybet üstüne gıybet yaparlar. Hatta gıybet sınırını da geçerek horlamaya ve sövmeğe kadar giderler.

İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamağa gelince; Şüphesiz bu dinin temellerindendir. Bu kısmın sonunda belirtileceği gibi, dinin emridir. İnsanlarla beraber yaşayan

kişi, mutlaka münker birtakım şeyler görür. Ses çıkarmazsa, Allah'a isyan etmiş olur. Karşı çıkarsa, türlü zararlara maruz kalır. Nitekim münker şeyleri önlemeye çalışırken, yasakladığı şeylerden daha büyük günahlara düşebilir.

Uzlette bütün bunlardan kurtuluş vardır.Çünkü iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak önemli bir iştir ve yerine getirilmesi de zordur. Hz. Ebu Bekir halka konuşarak şöyle demiştir:"Ey insanlar! Sizler 'Ey iman edenler! Siz kendinize bakınız,Hidayette olursanız dalalette olanlar size zarar vermez'[488] ayetini okuyorsunuz, ama yanlış anlıyorsunuz. Rasulullah'ın şöyle dediğini işittim:İnsanlar münkeri görüp değiştirmezlerse, Allah hepsine ceza verir."[489] Rasulullah yine şöyle demiştir: "Yüce Allah kula, dünyada münkeri gördüğün halde neden önlemeye çalışmadın, diye sorar. Allah aklına bir gerekçe getirirse,"Allah'ım, insanlardan korktum ve umudumu sana bağladım."[490]

Bu da dayaktan veya güç yetiremeyeceği bir şeyden korkması durumundadır. Bunun sınırlarını bilmek zordur. Üstelik tehlikelidir. Halbuki uzlette kurtuluş vardır. İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak (emri bilmaruf ve nehyi anilmünker)de kin ve düşmanlıklara yol açma vardır. Nitekim şöyle demişlerdir: Sizden sonra ne kadar nasihat ettim, nasihat eden bazan düşmanlık kazanıyor.

İyiliği emredenler çok zaman pişman olmuşlardır.Çünkü bu iş yıkılmak üzere olan bir duvara benziyor, insan onu doğrultmak isteyince üzerine yıkılıyor. Üzerine yıkılınca da "Keşke onu eğilmiş bıraksaydım" diyor. Evet, duvar doğruluncaya kadar onu bir destekle tutan yardımcılar bulursan, duvar doğrulur. Fakat bugün yardımcılar bulamıyorsun. Onun için olduğu gibi bırak ve kendi selametine bak!

Riyaya gelince; Şüphesiz bu, ebdal ve evtadın bile kendisinden sakınmakta zorlandığı amansız bir hastalıktır. Kim insanların arasında yaşarsa onlara mudara yapar (eyvallah der), onlara mudara ve riya yapan da içine düştükleri duruma düşer ve kendileri helak olduğu gibi o da helak olur.

c- Fitne ve düşmanlıklardan kurtulmak, dini ve nefsi onlara dalmaktan ve tehlikelerine düşmekten korumak. Ülkelerin bağnazlık, fitne ve düşmanlıklardan hali olduğu çok azdır. İnsanlardan uzlete çekilen kişi bunlardan kurtulmuş olur.(...)

d- İnsanların şerrinden kurtulmak. İnsanlar bazan gıybetle, bazan kötü zan ve suçlama ile, bazan teklifler ve yerine getirilmesi zor yalancı tamahlarla, bazan da koğuculuk ve yalanla sana eziyet ederler. Hatta senin akıllarının almadığı birtakım

---

488-Maide,105

489-Sunen sahipleri rivayet etmiştir.

490-İbn Mace rivayet etmiş ve senedinin iyi olduğunu söylemiştir.

söz ve davranışlarını görebilir ve aleyhine kullanmak için bunu yanlarında bir koz olarak saklayabilirler. Onlardan uzlette olursan bütün bunlardan kendini korumuş olursun.(...),

Şüphe yok ki insanlarla beraber yaşayan ve yaşayışlarına ortak olan kişiyi kıskananlar, hakkında kötü düşünenler, kendilerine düşmanlık beslediğini ve komplo peşinde olduğunu sananlar olacaktır. İnsanlar bir konuda ne kadar hırslı olursa, o kadar her seslenmeyi aleyhlerinde sanırlar. İşte onlar düşmanlardır. Onlardan sakın. Onların dünya hırsları şiddetli olup herkesi de kendileri gibi dünya için hırslı sanırlar.(....)

e-İnsanlardan umudunu yitirmek, onların da senden umutlarını kesmeleri. İnsanların senden umut kesmelerinin birtakım yararları vardır. Bir kere, insanları memnun etmek, elde edilmeyen bir amaçtır. Kişinin kendini ıslah etmekle meşgul etmesi daha iyidir. Hakların en kolay ve basit olanı cenaze töreninde bulunmak, hastayı ziyaret etmek, davetlere ve taksimatlara gitmektir. Hepsinde vakit kaybetme ve afetlere maruz kalma vardır. Üstelik birtakım engeller de çıkabilir ve hepsi için özür beyan etmek mümkün olmaz. O zaman falancanın hakkını yerine getirdin, niçin hakkımızda kusur ettin? derler. Bu da düşmanlığa sebep olur. Derler ki, bir hastayı hastalığında ziyaret etmemiş kişi, iyileştiği zaman kusurunu yüzüne vurmasın diye çabuk ölmesini ister. Hiçbir kimseye gitmezse, herkes ondan razı olur. Ama bazılarına giderse, diğerleri kendisine kızar. Herkesin haklarını gözetmek, gece gündüz buna kendini adamış kişi yerine getiremiyorsa, din ve dünya işlerinde kendisini meşğul eden kişi bunu nasıl yerine getirebilir! (....)

f- Ahmak ve şişman kişilerin ahlak ve şişmanlıklarından kurtulmak.Çünkü şişman kişileri görmek küçük körlüğün kendisidir. A'meş'e, neden gözlerin bozulmuş? denildiğinde, şişmanlara bakmaktan, demiştir. Yine Ebu Hanife yanına girip "Allah kimin iki gözünü kör ederse, onun yerine daha hayırlısını verir" sözünü hatırlatarak kendisine ne verildiğini sorması üzerine, Ameş, şaka yollu "Şişmanlara bakmaktan korudu, sen de onlardansın" demiştir.

İbn Sirin şöyle demiştir: Bir defasında bir şişmana baktım, düşüp bayıldım. Calinos,"Her şeyin bir korusu vardır, ruhun korusu da şişmanlara bakmaktır" demiştir. Şafii de şöyle demiştir: Ne zaman bir şişmanın yanına otursam, ona bakan tarafımın daha ağırlaştığını görürüm.

İlk ikisi dışındaki bu yararlar dünyaya yöneliktir. Bununla beraber dinle de ilgilidir.Çünkü insan bir şişman görünce, onun dedikodusunu yapmaktan ve Allah'ın yaptığını yadırgamaktan kendini alamaz.Ğiybet, kötü zan, kıskanma, koğuculuk gi-

bi şeylerle başkasından rahatsız olan kişi bunun mükafatına sabretmez. Bu da dinin bozulmasına sebep olur. Uzlette ise, bütün bunlardan kurtuluş vardır. Anla! "[491]

Gazali, acaba uzlet hayatını bu şekilde kurtuluş yolu Dr. Zeki Mubarek'in şu sözlerini haklı çıkarmıyor mu?

"Tasavvufçuların dünyadan ve dünya ehlinden kaçmaları üç şeye delalet eder:

a- Ahlaki sorumluluk taşımaya yanaşmamaları,

b- Sosyal bozukluklara karşı koymaktan aciz olmaları,

c- Yaşadıkları ekonomik ve dini çevrelerin bozukluğu.

Okuyucu, bunun ahlak üzerinde etkilerini soracak olursa, şu cevabı verebiliriz: Tasavvufçuların yenilginin sebeplerini örtbas etmeleri, dünyadan kaçışlarını kendilerine makbul bir amel suretinde göstermiş ve bu yolla kendilerini tatmin etmişlerdir. Bunun neticesi olarak onlara insanlardan çok kişi uymuş, dünyanın güzellikleri ve nimetlerine iltifat etmeme, onları hor görme biçimindeki zühd anlayışı yayılmış, uygarlık ve ekonomik refahın temsil ettiği manevi ve maddi refahın büyük kısmı böylece kaybolmuştur.

Tasavvufçular, dünyayı kötülemede çok aşırı gitmiş ve ondan kurtulma çağrılarında da haddi aşmışlardır. Bu konuda itidal üzere olmaktan uzaklaşmışlardır."[492]

Yukarıda da belirtildiği gibi, insanları Allah'ın yoluna davet etmeyi, kötülükleri önlemek ve iyilikleri yaymak için çalışmayı, Allah'ın dinini egemen kılmak için mal ve canla cihad etmeyi, zillet ve meskenet yerine izzet ve şerefle yaşamayı, sadece Allah'a kulluğun yapıldığı bir hayatı gerçekleştirmeyi, toplumda faziletleri egemen kılmayı öngören İslamın öğretileri ve bu öğretilerin canlı örnekleri olarak Allah'ın Rasulü ve ashabının yaşayışları gözler önünde dururken, bir yanda da Gazali ve benzeri tasavvuf felsefesini insanlara kurtuluş yolu olarak sunmağa çalışan ve izzetle cihad etmek yerine, uzlette ömür tüketmeyi fazilet sayan tasavvufçuların anlayışları!

Allah'ın öğretileri ve Rasulullah'ın uygulamalarına göre ideal İslam toplumu kurmak, kötülükleri asgariye indirmek, toplumu mümkün olduğu kadar kötülüklerden temizlemek, bunun için görülen kötülükleri elle, dille ve kaple değiştirmeğe çalışmak, iyiliği, hakkı ve sabrı tavsiye etmek ve burada sayamayacağımız İslam'ın bütün öğretilerini gerçekleştirmek varken, toplumdan kaçmak, ıslah etme faziletini kazanma yerine pasif bir ahlak ve felsefeyi benimsemek, toplumun sorunları karşısında acizlik ve korkaklık gös-

491-Gazali, İhya,2/226-235, el-Halebi,1939,

492-Dr.Zeki Mubarek, et-Tasavvufu'l-İslami fi'l-Edebi ve'l-Ahlak,135-140, Kahire,

termek, kendimiz için sevdiğimiz şeyleri müminler için de sevmek ve kamu yararını önde tutma ahlakını benimsemek varken, tenhalarda, insanları kötülük ve sıkıntılarıyla başbaşa bırakmak, toplumu kötü kişilere ve ahlaksızlara teslim etmek, neme lazımcılık, suya sabuna dokunmamak gibi bencil ve egoist bir ahlak anlayışı! Tasavvufun pasif, karamsar, bencil, ürkek ve ferdiyetçi dünya görüşü budur. Tasavvufçuların en meşhuru, hatta hücceti sayılan Gazali'nin öğütlediği hayat budur. Kur'an ve Sünnetin İslam anlayışı ile tasavvufun İslam anlayışını bu kısa karşılaştırmadan anlamak mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMELİ TASAVVUF

I. ZÜHD MESELESİ

Tasavvufun bugünkü anlamı ve şekliyle Rasulullah ve ashabı zamanında mevcut olmadığı bilinen bir gerçektir. Tasavvufun en hararetli savunucuları da bu gerçeği kabul etmektedir. Süleyman Ateş bu konuda şöyle demektedir:

"Tarikatlar, kendilerini dini bir mesnede bağlamak için tarikat şeyhini tâ Hz. Peygambere bağlayan bir silsile ileri sürmüşlerdir. Ancak bu zincirlerde kesinlik yoktur... Bu zincir şüphelidir. Çünkü Maruf'un Davud et-Tâî ile, Davud et-Tâî'nin de Habib el-Acemi ile görüşmesi hususunda kesinlik yoktur. Gerçi kaynaklar görüştüğünü söylüyorsa da, ondan tasavvuf usulünü alacak şekilde görüşmesi ispat edilemez. Hasan el-Basri de çocuk iken Hz. Ali vefat etmiştir. Bir çocuğun Hz. Ali'den esrar öğrenmiş olması pek kabule şayan görülmüyor."[1]

İbn el-Cevzi de Rasulullah'ın ve ashabın hayatında tasavvufa mesned bulmak ve oraya dayandırmak için tasavvufçuların olmadık şeyler söylediklerini belirterek, mesela Hilyetu'l-Evliya sahibi Ebu Nuaym'ın şu sözlerini örnek vermektedir:

"Sonra Ebu Nuaym el-Isbahani gelerek el-Hilye kitabını yazdı. Tasavvuf kapsamın-

1-Doç. Dr. Süleyman Ateş, İslam Tasavvufu, 49, Pars Matbaası, Ankara, trs.

da çok çirkin ve münker şeyler söyledi. Utanmadan Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'yi sufiler arasında göstererek onlarla ilgili acaip şeyler söyledi. Kadı Şureyh, Hasan'ı Basri, Sufyanı Sevri[2] ve Ahmed İbn Hanbel'i de sofular arasında saydı...."[3]

Özellikle hicri ikinci asırdan itibaren boy veren tasavvufi zühd anlayışına temel ve mesned olabilecek şeyler bulma çabaları görülmektedir. Sufi eğilimli kişiler başta Raşid halifeler olmak üzere neredeyse bütün ashabı sufi ve zahid göstermeye çok hevesli görünmektedirler. Klasik meşhur sufilerin yaptığı gibi, mesela Dr. Hüseyin Atvan da benzer bir çabanın içinde bulunarak Emeviler devri Şam bölgesinde ashap ve tabiinden kendisine göre çok sayıda zahid ve abid isim saymakta,[4] zahid olarak nitelediği bu insanların zühdünü de şöyle anlatmaktadır:

"Bunların zühdü farzları ve itaatları ihlasla yapmağa ve muamelede doğru olmaya dayanıyordu. Çünkü bu zahid ve abidler amel eden muttaki ve cihad eden salih kişilerdi.İdeal ve mükemmel müslüman örneğini sergilemeye çalışırlardı.İman ile amelin beraberliğinde ısrar ederlerdi. Allah'a gerçek anlamda ibadet eder, ahireti dünyaya tercih eder, Allah'ın hoşnutluğunu ve lutfunu ararlardı. Allah'ın rahmet ve bağışlamasını dilerlerdi. Net bir İslam'ın hayata hakim olmasını isterlerdi.İnsanlar arasında adaletin gerçekleşmesi için çalışırlardı. İnsanlara Kur'an okutur, hadis rivayet eder, fıkıh öğretirlerdi. Valilik, komutanlık ve hakimlik gibi görevler üstlenirlerdi.İslam'ı yer yüzünde yaymaya çalışırlardı. Sınır bölgelerinde Bizans'a karşı savaşırlardı."[5]

"Bu zahid ve abidler zühdü, sadece namaz ve oruç gibi görevleri yapmak ve çoğaltmak, nefsin arzu ve isteklerini öldürmek, dünya lezzetlerinden yüz çevirip onlardan nefret ettirmek, cehennem azabının dehşetinden korkutmak, ahiretin cennet ve nimetlerine teşvik etmekten ibaret görmezlerdi.

Bunlar zühdü aynı zamanda amel ve cihad, hayata katılmak, onu yönlendirmek, İs-

---

2-Bilindiği gibi, İslam coğrafyasında tasavvuf akımı ilk olarak Arabistan, İran ve Hindistan kültürlerinin kavşak noktası olan Kufe şehrinde ortaya çıkmış ve oradan yayılmıştır. Kufe şehri aşırı şiilerin,peygamberlik sevdalılarının, imamları tanrılaştıranların cirit attığı bir fitne ve anarşi ortamı olmuştur. Hilafet anlayışında Zeydiyye mezhebinin görüşünü benimsemiş görünen Süfyanı Sevri'nin de kendini ilim tahsiline vermeden önce zahid olarak burada ortaya çıktığı ve toplumda zahid olarak adlandırıldığı,fitne ve iç savaşlardan uzak durarak uzlet hayatını tercih ettiği kaydedilmektedir. Bkz.eş-Şeybi,a.g.e.1/293-297

3-İbn el-Cevzi,Telbisu İblis,165,Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye,Beyrut,

4-Mesela, Ebu Ubeyde İbn el-Cerrah,Muaz İbn Cebel,Suheyl İbn Amr,bilal İbn Rabah,Said İbn Amir,Umeyr İbn sa'd el-Ensari,Ebu zer el-Ğıgari,Ebu'd-Derda el-Ensari,Ubade ibn es-Samit,Şurahbil İbn es-Simt el-Kindi,Temim İbn Evs ed-Dari,Amr İbn Esved el-Ansi,Sehl İbn Hanzala el-Ensari,Haris İbn Abdillah İbn Vehb el-Ezdi,Fadala ibn Ubeyd el-Ensari,Sevban İbn bucdud el-Himyeri,Şeddad İbn Evs el-Ensari,Farva İbn Mucalid, Ebu Reyhani Şem'un ibn Yezid el-Ezdi,Ebu Sa'lebe el-Huşeni,Abdurrah ibn Ğanem el-Eşari,Irbad İbn Sariye es-Sulemi,Ebu Ubey İbn Abdullah es-Sulemi,Abdullah ibn Busr el-Mazini gibi zahid ve abid kişilerin yaşadığı belirtilmektedir.Dr.Hüseyin Atvan,el-Firaku'l-İslamiyye fi Biladi'ş-Şam fi'l-Asri'l-Emevi,109-129, Darulcil,1 986,

5-Dr.Hüseyin atvan,a.g.e. 129.

lam'ın ruhunu kökleştirmek ve güçlendirmek olarak da görürlerdi. Bundan dolayıdır ki onların çoğu amil ve müçtehid olarak nitelenmişlerdir. Amelleri de çeşitli olmuştur. Onlardan kurra ve müfessir, muhaddis, müftü ve fakih, vali, hakim ve komutan, sınır boylarında nöbet tutan ve Bizans'a karşı savaşan ve İslam'a davet edenler olmuştur."[6]

Yazar, Emeviler devri zühd anlayışının da nasıl bir zühd olduğunu şöyle belirtmektedir:

"Bazı metinler ve haberler Emeviler devri Şam bölgesinde zühdün devrimci bir karaktere sahip olduğunu tercih etmektedir. Şam bölgesi zahidleri akidenin sağlamlığı ve hükmün istikameti üzerinde titizlik gösterirlerdi. Akide selametinin de sünnete sarılmak, imamlardan salih selefin yolunu izlemekle gerçekleşebileceğine inanırlardı. Bunun en açık örneği Evzai'nin şu sözleridir:

Rasulullah'ın ashabı ve onların yolundan gidenler şu beş şeye bağlıydılar; Cemaattan ayrılmama, sünnete sarılma, mescide devam etme, Kur'an okuma ve Allah yolunda cihad etme.

Sünnete sarıl, onların söylediklerini söyle, söylemediklerini söyleme, salih selefinin yolundan git, onlara yeten sana da yeter.İman ancak söz ile, söz ancak amel ile, iman, söz ve amel de ancak niyet ve sünnete uymakla müstakim olur."[7]

Yazar, Emeviler devrinde zühd anlayışının nasıl oluştuğunu da az çok ele vererek şöyle demektedir:

" Ama Şam bölgesindeki zahid ashap ve tabiinden bazı kıssacı ve vaizler Tevrat ve İncil'e ve onların şerhlerine ve onlarla ilgili anlatılan haberlere muttali olmuş, onlardan aldıklarını vaizlerine katmışlardır. Bu kişilere ve Tevrat ile İncil'den okudukları yahut ehli kitaptan rivayet ettikleri şeylerin etkisiyle yaptıkları vaazlara daha önce işaret etmiştik. Ancak bu, Emeviler devrinde Şam bölgesindeki zühdün kaynağının Yahudi veya Hristiyan olduğunu göstermekten çok, Yahudi ve Hıristiyan dini ve edebi bir unsurun Emeviler devrinde Tevrat'ı ve İncil'i okuyan zahidlerden vaiz ve kıssacıların vaazlarına karıştığını, Tevrat ve incil'den nakiller yaptıklarını, sahipleriyle haşir neşir olduklarını, onlardan iktibaslar yaparak naklettiklerini göstermektedir..."[8]

Ashabın ve onların yolundan giden tabiinin her amel ve davranışını utanmasa zühd olarak takdim edecek olan bu insanlar, acaba, istisnalar dışında, ashaptan kaç tanesinin yaşayış ve davranışlarında bunları görmemektedir? Acaba zahid ve abid olarak seçilen yukarıdaki insanlar için sayı-

6-Dr.Hüseyin Atvan,a.g.e.165
7-Dr.Hüseyin Atvan,a.g.e.174-175
8-Dr.Hüseyin Atvan,a.g.e.173-174

lan bu özellikler Allah'ın ermiş has kulları olarak sayılan tasavvufun zahidlerinden kaç tanesine benzemektedir?

Diğer taraftan, özellikleri sayılan bu insanların, toplumdan uzak tekke ve zaviyelerde ömür tüketen, ilim ve cihad yerine halvet ve mükaşefeyi tercih eden, Allah'la ittihad etmenin felsefesini yapan, çalışıp kazanma ve hayatta üstün olma anlayışı yerine, bir lokma bir hırka felsefesiyle fakirliği ve açlığı yeğleyen, kuruntu ve hayallerle makamdan makama geçtiğini sanan ve Hint mistikleri gibi dünyayı zindan gören tasavvufun zahidleriyle ne ilgileri vardır!?

İslam'ın altın nesli olan ashabın zamanında ve Rasulullahın hayatında tasavvuf zühdünün hiçbir yeri olmamıştır. Rasulullah zamanında ve ashabın hayatında Kur'an ve sünnetin öngördüğü dengeli ve bölünmemiş bir İslam vardı.İslam'ın vasat yapısından bir nevi sapma olarak bazı kişilerin davranışında kendini gösteren ve Rasulullah'ın karşı çıkıp tashih ettiği, daha sonra zühd olarak adlandırılan kimi şaz davranışların dışında tasavvuf zühdü adına birşey görmemiz mümkün değildir.. Yukarıda belirtildiği gibi Rasulullah bu davranışların birer sapma ve karşı çıkılması gereken şeyler olduğunu belirtmiş ve doğru yolu göstererek düzeltmiştir. Tasavvuf Zühdü olarak o döneme ait başka bir kaynak ve dayanak da yoktur.

Tasavvufçular, ermenin ve Allah'ın sevgili kulu olmanın yolu olarak tasavvufu savunurlar. Kendilerinin zahid ve mukaddes ruhani kişiler olduklarını iddia ederek ruhlarıyla mele-i a'lâ'ya yükseldiklerini ileri sürerler. Halbuki onlara şunu sormak lazımdır: Acaba İslam'da nefsin kemaline ereceği, parlak mutluluğu elde edebileceği, ruhun aydınlanacağı, iman semalarında kanatlanacağı ve berrak nura bürüneceği malum zühd anlayışından başka bir yol yok mudur? Kalbin arınıp iman, hayır, rahmet ve sevgi ile dolacağı başka bir metod yok mudur? İslam'ın dengeli ve vasat yolundan sapmadan insanların kamil birer mü'min ve nezih birer müslüman olmaları mümkün değil midir? Kur'an'da mü'minlerin özelliklerini bildiren ayetler, takva sahibi bir mü'mini Kur'an ahlakı üzerinde eğitmeye yeterli değil midir?

Yüce Allah'ı alabildiğine anmak, sürekli onun gözetimi altında yaşamak, nimetlerine şükretmek ve şerî sınırlar içinde o nimetlerden yararlanmak, hakkını vermek, Allah için cihad etmek, iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak, dünyaya sonsuz yaşayacakmış gibi bel bağlamak, en büyük amacı ve hedefi dünyalık sahibi olmamak veya dünyayı tanrılaştırmamak, emredilen türlü ibadet şekilleriyle sürekli Allah'la muhatap olmak, kısaca Allah'ın belirlediği sınırlar ve ölçüler içinde bir ömür sürmek, insanın ruhunu yücelten, nefsini tezkiye eden ve her türlü olgunluğa kavuşturan şeyler de-

ğil midir?

Bütün bunlar Allah yolunda insanı sürekli cihada ve mücahedeye, sadece Allah'ın hoşnutluğunun gözetildiği salih amel işlemeye, insanlık için umumi iyiliği gerçekleştirmeye, tasavvufçuların iddia ettiği gibi ittihad veya karışma yahut katılma şeklinde değil, sadece ve sadece Allah'ı tesbih ve takdis etmeye sevkeden unsurlar ve öğretiler değil midir? Nefis tezkiyesi veya ruhun saflaşmasına götüren İslam'ın öğretileri yahut uygulamalarından bazılarıdır bunlar. Acaba tasavvufçularda bunu sağlayacak ne vardır? Şimdiye kadar anlattıklarımız herhalde onlar adına cevap vermeye yeterlidir!.

Hemen belirtelim ki, tasavvufçuların iddia ettikleri anlamdaki bir zühdün İslam şeriatında hiçbir yeri yoktur. Onların savundukları veya yaşadıklarını iddia ettikleri bir zühd ne İslam'ın öğretilerinden, ne de uygulamalarındandır. Dini bir karakter vermek ve İslam'dan göstermek için ne kadar boya vururlarsa vursunlar, böyle bir zühd anlayışının İslam'la hiçbir ilişkisi yoktur.

Kur'an-ı Kerim dili olan Arapça'da zühd bir şeyin değerini küçümsemek ve hor görmek demektir. Zühd kelimesi Kur'an'da bu anlamda geçmektedir. Nitekim bütün türevleriyle zühd kelimesi Kur'an'da sadece bir defa geçmektedir. Hz. Yusuf'u başkalarına satan kervan sahipleri olayını anlatırken Kur'an-ı Kerim bu ifadeyi kullanmakta ve şöyle buyurmaktadır: "Onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar, onlar zaten ona karşı isteksizdiler."[9]

Değersiz birkaç dirhem, sayılı, kelimelerini düşünün. Sonra isteksiz kelimesinin gelişini düşünün. Bütün bunlar düşünüldüğünde zühd kelimesinin anlamı daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu anlamıyla zühd, Allah ve Rasulünün sevmediği, Allah'a ve ahiret gününe iman eden her mü'minin ondan berî olacağı bir şeydir. Çünkü zühdün anlamı, Allah'ın nimetlerini hor görmek, küçümsemek ve hakkını vermemektir.

Gazali, bu ayetin anlamını tahrif niteliğinde açıklamalar yaparak zühdü tanımlamaya çalışmaktadır. Ona göre zühd, sevilen bir şeye daha çok sevilen bir şeyi tercih etmektir. Mesela ahiret nimetini para, kadın, mal, ev gibi dünya malına tercih etmek gibi. Nitekim Yusuf'un kardeşleri babaları Hz. Yakub'u, Yusuf'u sevdiklerinden daha çok sevdikleri için Yusuf'u az bir para ile satmış ve Yakub'a sahip olmayı Yusuf'a sahip olmaya tercih etmişlerdir,

9-Yusuf, 20,Tasavvuftaki anlamıyla Buhari ve Muslim'de zühd hakkında birşey yoktur.Ebu Davud, Tirmizi,İbn Hanbel,İbn Mace ve Darimi'de ona uygun veya zıt anlamda bazı rivayetler bulunmaktadır.Ne olursa olsun,İslam'ın genel anlayışıyla tasavvufun zühd anlayışı birbirinden tamamen farklıdır.

demektedir.[10] Halbuki Yusuf'u Mısır'da satanlar onun kardeşleri değil, kuyuda bulup çıkaran kervan sahipleridir. Onu başkasına veya başkasını ona tercih etmeleri sözkonusu değildir. Böyle bir açıklama, Gazali'nin tasavvuf zühdüne kılıf bulma çabasından başka bir şey değildir.

Gazali'ye göre, tercih edilen şey açısından zühdün üç derecesi bulunmaktadır. En aşağı derecesi, cehennem ateşinden, kabir azabı, hesabın zorluğu, sıratın tehlikesi ve haberlerde kişinin karşılaşacağı bildirilen diğer zorluklardan kurtuluşu istemektir. (Burada bu anlamı vurgulamak için uydurma bir hadis nakleder). Bu, korkanların zühdüdür. Bunlar sanki yok edilselerdi, yok olmaya razı olacaklardı. Çünkü ızdıraptan kurtuluş yok olmakla sağlanmaktadır.

İkinci derecesi, Allah'ın sevap ve nimetini, cennette vadettiği saraylar, huriler ve başka mükafatları arzu ederek dünya şeylerine karşı zahid olmaktır. Bu da nimetleri arzu edenlerin zühdüdür. Bunlar ızdıraptan kurtulmak için yok olmaya razı olarak dünyayı terketmemişler, aksine sonu olmayan devamlı bir nimeti arzu etmişlerdir.

Üçüncü ve en üstün derecesi de, Allah'la buluşma arzusundan başka arzunun bulunmamasıdır. Kurtulmak için zahidin kalbi ızdırapları düşünmediği gibi, elde etmek için nimetleri de düşünmemektedir. Tek düşüncesi Allah'la beraber olmaktır. Allah'tan başka birşey istemeyen gerçek muvahhid budur. Çünkü Allah'tan başkasını isteyen kişi ona tapmış olur.İstenen her şey, mabud (tapılan)dır. İsteyen herkes de isteği açısından bir kul (tapan)dır. Allah'tan başkasını istemek ise, gizli şirktir. İşte bu, sevenlerin zühdüdür. Bunlar ariflerdir. Çünkü ancak Allah'ı bilenler sadece onu severler.[11]

Gazali, daha sonra hangi şeylerde zühdün yapılacağını belirtmekte ve zühdün üçüncü derecesi olarak mal, makam ve bunlara götüren şeylerde zühd olduğunu belirtmektedir. Çünkü nefsin bütün zevkleri bu ikisine raci bulunmaktadır. Dördüncü derecede de ilim, kudret, para ve makamda zühd olduğunu belirtmektedir. Çünkü çok çeşitli de olsa malların tümü para demektir. Sebepleri çok da olsa, netice olarak makam da ilim ve kudret demektir. Bundan maksat, başkalarına tahakkumu amaçlayan her ilim ve kudrettir. Zira makam, başkalarına hakim olmak, mal da eşyaya hakim ve sahip olmak demektir.[12]

10-İhya,4/211-212,el-Halebi, Kahire,1939

11-İhya,4/221,el-Halebi,1939,Görüldüğü gibi Gazali,cennet nimetlerini ve cehennem azabını takmayan Rabiatu'l-Adeviyye,Yunus Emre ve benzerleriyle aynı anlayışı paylaşmakta,daha da ileri giderek Allah'tan başka bir şeyi istemenin gizli şirk olduğunu söylemektedir.

12-Gazali,İhya,4/222,el-Halebi,1939

Ebu Süleyman ed-Darani'nin zühdü genel olarak "Allah'tan alıkoyan herşeyin terkedilmesi" şeklinde tanımladığını ve "Kim evlenir, geçimi sağlamak veya hadis yazmak için yolculuk yaparsa, dünyaya meyletmiş olur" görüşünü de naklederek bu işleri zühde aykırı saydığını belirtmektedir.[13]

Tasavvufçuların iddiasını yaptığı zühd, gerçekte bireyi ve İslam cemaatinin gücünü mahvetmekten başka bir işe yaramamıştır. Çünkü ferd ve toplumun iyiliği yolunda gayret ve çaba göstermekten kişileri alıkoymak, himmetleri bu amaçtan uzaklaştırmaktır. Geçmişte olduğu gibi, çağımızda da emperyalizm İslam aleminde bu hurafeyi yaymaya çalışmakta ve insanları ona inanmaya sevketmektedir. Çünkü bunu sağladığı taktirde, müslüman fertler güçsüz, zelil olarak yaşayacak, emperyalistlerin lutfettikleri sofra artıklarına razı olacak, onların ellerine bakacak ve ellerinden zilletle meskeneti yudumlayacaklardır. Bu gerçekleştiği taktirde müslümanlar bir deri bir kemik olarak, ceset yığınları halinde düşmanın kapıkulları olmaktan başka ellerinden birşey gelmeyen sefiller olmaya mecbur kalacaklardır.

"Maalesef İslam alemi tarihinin birçok dönemlerinde bu tasavvuf hurafesiyle yaşamış; kuvvet, şeref ve izzet zirvesinden, hürriyet ve hakimiyet zirvesinden kölelik ve aşağılık derecesine düşmüştür. Haçlı seferlerinin İslam alemini kasıp kavurduğu, Moğol sürülerinin İslam alemini ayaklar altında ezdiği ve son iki asırda Batı dünyasının İslam alemini boyunduğu altına aldığı dönemlerde müslümanların hayatında tasavvufun ahtapot gibi kök saldığı, hurafeleriyle insanları uyuşturduğu, zühd ve inziva safsatalarıyla insanları hayat meydanlarından uzaklaştırdığı görülmektedir. Haçlı saldırıları ve Moğol istilaları meydana geldiği dönemlerde, İslam düşüncesini vahdet-i vücud, hulul ve ittihad, egnostizm ve işrak felsefelerinin bastırdığı, bunlara karşı çıkan alimlerin zindanlarda çürüdüğü, yahut kılıçlar altında can verdiği bilinmektedir. Son iki asırda da batı emperyalizmi İslam alemini boyunduğu altına alırken, İslam topraklarının hemen her köşesinde tarikatların yaban otları gibi bittiği, müslümanların başındaki yöneticilerin bu tarikatlarda günah çıkarmaya çalıştığı, cihad görevi terkedilerek insanların askerlik yapmamak ve savaşa katılmamak için tekkelere dolduğu bilinen bir gerçektir. Bu durumu farkedip eleştiren aydınların bir nevi aforoz edildiği ve toplumun gözünde emperyalistlerden daha korkunç gösterildiği herke-

13-Gazali,İhya,223,el-Halebi,1939,

Gazali,hayatta zaruri şeylerde zühdü anlatırken, zahidin en kalitesiz ve adi ekmek yiyeceği,üç ve yedi gün kadar aralıksız oruç tutabileceği, güzel kadının kendisini meşgul etmekten endişe eden kişinin çirkin bir kadın veya yetim bir kızla evlenebileceğini belirtmekte ve güya Hz.İsa'ya nisbet edilen şu sözü naklet-mektedir:"Firdevs cennetine gitmek isteyenler için arpa ekmeği,çöplüklerde köpeklerle beraber yatmak bile çoktur." İhya,4/224-236,el-Halebi,1939,Hayatta zaruri şeylerde zühd,konusu. Beğenir veya beğenmezsiniz,tasavvufçuların müslümanlara uygun gördükleri dünya hayatı budur.

sin malumudur. Tarikat ve tekkelerin sahip olduğu imkanlar ve insanlar üzerinde kurdukları hegemonyalarla yönetcileri kıskaçları içine aldığı ve muhalifleri bertaraf ettiğini tarihi okuyan herkes bilir."[14]

Durum böyle iken, söyler misiniz, her müslüman sadece bu rivayetleri kendine din edinirse, müslümanların hali nice olur? Azgın ve zalim her saldırgana, her tağuta müslümanlar kolay yutulan bir lokma ve rahat ezilen bir sürü olmazlar mı? Zelil ve perişan oldukları, bugüne kadar emperyalist ve tağutlara yem oldukları açık bir gerçek! Emperyalizmin ve onların güdümündeki azgınların en büyük hedefi ve tatlı rüyaları bu değil mi?

Yüce Allah'ın kullarına nimetini tamamladığı ve dini ikmal ettiği İslam'da "takva" terimi bulunmaktadır. Müslümanlar buna sarılırsa kalpleri ve yaşayışlarıyla sadece Allah'a boyun eğen birer kul olacakları gibi, fedakarlık, sevgi ve mertlik duygularıyla ruhen diğer müslüman kardeşlerinin de yanında olacaklardır.

"Takva"! Ne yüce bir ideal! Allah'tan korkmak, kutsal bir itaatla ona itaat etmek, Rasulüne uymak! Senin olmayan bir şeyi gasbetmemek, nefsini tezkiye edecek işler yapmak, hem kendinin hem de başkalarının mutluluğu için çalışmak, hem senin hem de başkalarının hayatını gözetecek davranışlarda bulunmak! Kısaca İslam'a samimi bir imanla inanmak ve samimi bir kalple amel etmek!

"O halde siz gerçek mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasulüne itaat edin"[15]

Bu kavramın önemi ve büyüklüğü sebebiyledir ki, Yüce Allah ona şu büyük karşılığı vermiştir:

"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse, o kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir. Allah herşey için bir ölçü koymuştur... Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir... Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükafatını büyütür."[16]

"Ey Ademoğulları! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendisini islah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."[17]

"O ülkelerin insanları inansalardı ve takva sahibi olsalardı, elbette onların üs-

14-Geniş bilgi için bkz. Muhammed Fihr Şakfe, et-Tasavvuf Beyne'l-Hakki ve'l-Halk, 108-123. Bugün de müslüman gençliği tarikat kapılarında pasifize etmekle acaba emperyalizme hizmet etmiyorlar mı?

15-Enfal, 1

16-Talak, 2-5

17-A'raf, 35

tüne gökten ve yerden nice bereket (ve bolluk kapılarını) açardık."[18]

"Her kim sözünü yerine getirir ve muttaki olursa, bilsin ki Allah muttaki olanları sever."[19]

"Çünkü Allah muttaki olanlar ve güzel amel işleyenlerle beraberdir."[20]

Şimdi soruyoruz, acaba tasavvufçular neden takvadan yüz çevirmekte, içeriği diğer dinlerin uygulamalarını çağrıştıran bir kavramı seçmektedirler? Şaşkın insanlığın hidayeti için sanki yegane yol imiş gibi neden tasavvufçular zühde bu kadar sarılmaktadırlar? Yoksa Kur'an'da zühdün üstünlüğünü veya mükafatını mı gördüler?

Tasavvufçular, zühd bid'atında en fazla, hayır ve şer tanrısına inanan, ahlak değerlerinde aşırı zühdü ve evlenmemeyi esas alan Mani dininin öğretilerinden etkilenmiştir, denilebilir. İki tabiatlı olan bu tanrı "Mani"nin zatını ayakta tutan şerden ancak alemin fena bulmasıyla kurtuluşun mümkün olduğuna inanılır. Onun için hızla yokluğa karışmayı sağlamak amacıyla zühdü ve evlenmemeyi öğütler. İşte bu mecusi Mani dininin tasavvvufçuların zühdünde büyük etkileri olduğu söylenebilir. Bunun yanında Hristiyanlıktan Hint nirvanasına kadar tasavvuf zühdünün oluşmasında daha başka yabancı unsurlar da vardır."[21] Buna örnek olarak Rabah bin Amr el-Kaysi'nin şu sözünü nakletmek istiyoruz;

"Kişi eşini dul, çocuklarını yetim gibi bıraktığı ve köpeklerin yuvalarında barındığı taktirde ancak sadıkların derecelerine ulaşabilir."[22]

Tasavvufçular, Mani dini yanında bu bid'atı bir de Agnostizm'den[23] almışlardır. Agnostizm'e göre insanın en büyük hedefi, tanrı ile bütünleşmektir. Heveslerin oluşturduğu ve masalların efsanevi bir varlık şeklinde sunduğu tanrının varlığıyla kaynaşmaktır.

Tasavvuf zühdünün esası ve hedefi budur. Bu esasa dayanmış ve bugün de ona dayanmaktadır. Görüldüğü gibi, bu algılayış biçiminin İslam'ın tak-

---

19-Al-i İmran, 76

20-Nahl, 128

21-Mani dini, eski İranlı yalancı bir peygamber olan Mani ibn Fenik'in dinidir. Mensuplarına aşırı zühdü ve evlenmemeyi tavsiye etmiş ve ancak alemin fena bulmasıyla tanrısının içinde bulunan gizli şer tabiatından kurtuluşun olabileceğini söylemiştir. Tasavvufu hazırlayan sebepler bölümünde belirtmeye çalıştığımız gibi, İslam aleminde tasavvuf sapmasının önce zühd şeklinde başladığı ve bunun da fetihlerden sonra meydana geldiği hatırlanırsa, Mani zühdünün bunda ne büyük rol oynadığı daha iyi anlaşılır.

22-Nicholson,Fi't-Tasavvufi'l-İslami,56

23-Agnostizm, keşf, işrak ve irfan yolu ile rabbani sırları idrak etmek demektir. Eski Yunan felsefesinin ürünüdür. Miladi dördüncü asırda yaşamış kimi hıristiyan, kimi yahudi, kimi de putperest olan bir grup düşünür onu bu şekilde tanımlamıştır. İnançlarının en öemli ilkesi, ilahi zat ile madde arasındaki ikiliği aşmak ve bir dizi çaba vasıtasıyla bu ikisi arasındaki mesafeyi geçmektir.Onlara göre madde asıldır ve insan tabiatı bu madde sebebiyle alçalmaktadır. Bununla beraber, insan kurtuluş yolu olarak zühdle ilahi zata ve ilk kaynağa dönebilir. Bkz. Abdurrahman Bedevi, et-Turasu'l-Yunani fi'l-Hadarati'l-İslamiyye, 7.

va anlayışı ve kavramıyla bir ilişkisi yoktur. Manada, ruhta, nesep ve amaçta takva anlayışından tamamen farklıdır.

II. DÜNYADAN NEFRET ETMEK

Ahiret hayatı karşısında dünya hayatının geçici ve değersiz olduğunu bildiren yahut dünya hayatı için can atmayı ve ona üşüşmeyi nehyeden bazı ayet ve hadisler vardır. Tasavvufçular bunlara bakarak İslam'ın dünya hayatını mutlak olarak kötülediği ve terkedilmesini istediğini sanmış, bunun neticesi olarak tembelliğe ve dünyadan el-etek çekmeye gitmiş, tekke ve zaviyelere kapanmışlardır. Bununla da yetinmeyerek dünyadan nefret ettirmek için hadisler uydurmuş ve insanları ondan soğutma yoluna gitmişlerdir.[24]

Mesela "Dünyayı terketmek, sabretmekten daha zor ve Allah yolunda kılıç darbesinden daha çetindir. Kim dünyayı terkederse, Allah ona şehitlere verdiğinin aynısını verir. Dünyayı terketmek ise, az yemek ve az doymak, insanların övgülerinden nefret etmektir." "Dünyada iyilerin en büyük süsü, dünyaya iltifat etmemeleridir". "Dünya sevgisi her günahın başıdır." "Rasulullah bir çöplüğün başında durmuş ve şöyle buyurmuştur: Gelin, dünyaya bakın! Sonra çöplükte çürümüş bir bez parçası ve çürümüş kemikler eline almış ve "Dünya işte budur" demiştir." "Yüce Allah, yarattıkları arasında en fazla dünyadan nefret eder. Yarattığı günden beri ona bakmamıştır", "En büyük gayesi dünya olan kimsenin Allah'la bir ilişkisi yoktur."[25]

Ne üzücüdür ki, tasavvufçuların hücceti olarak Gazali, *İhyau Ulumiddin* kitabını dünyadan soğutan ve onu kötüleyen haber, hikaye ve bu türden uydurma hadislerle doldurmuş ve müslümanların dünyalarını ihmal ederek emperyalizme yem olmalarına, hayatta gerileyip ayaklar altında ezilmelerine bir nevi destek olmuştur. *Avarifu'l-Maarif, Kutubu'l-Kulub* gibi kitaplar da ondan geri kalmamışlardır.

"Tasavvufçuların Anlayışında Dünya" konulu bir araştırmasında Dr. Zeki Mubarek şöyle demektedir:

"Tasavvufçuların dünyadan ve dünya ehlinden kaçmaları üç şeye delalet eder:

24-Tasavvufçuların dünya hayatından nefret etmeleri ve fakirliği din gibi benimsemeleri konusunda bkz. Gazali, İhyau Ulumiddin, 3/196-214, Gazali,İhya kitabında " Fakirliğin Övülmesi ve Zenginliğin Yerilmesi","Dünyanın Kötülenmesi" gibi bölümler açmıştır.el-Babi el-Halebi,1939, Mısır; Ebu Talib el-Mekki, Kutu'l-Kulub, 2/344-400; el-Babi el-Halebi, Kahire 1961.

25-Bu uydurma hadislerin bazısını Suyuti, bazısını el-Heysemi, bazısını da Gazali kitaplarında zikretmiştir. Hepsinin asılsız ve zayıf olduğunu muhaddisler belirtmişlerdir. Dinin prensiplerini ve bakış açısını yeterince önemsemeyen tasavvufçular, anlayışlarını tervic etmek için bu türden çok hadisler uydurmuşlardır.

a- Ahlaki sorumluluk taşımaya yanaşmamaları,

b- Sosyal bozukluklara karşı koymaktan aciz olmaları,

c- Yaşadıkları ekonomik ve dini çevrelerin bozukluğu.

Okuyucu, bunun ahlak üzerinde etkilerini soracak olursa, şu cevabı verebiliriz: Tasavvufçuların yenilginin sebeplerini örtbas etmeleri, dünyadan kaçışlarını kendilerine makbul bir amel suretinde göstermiş ve bu yolla kendilerini tatmin etmişlerdir. Bunun neticesi olarak onlara insanlardan çok kişi uymuş, dünyanın güzellikleri ve nimetlerine iltifat etmeme, onları hor görme biçimindeki zühd anlayışı yayılmış, uygarlık ve ekonomik refahın temsil ettiği manevi ve maddi refahın büyük kısmı böylece kaybolmuştur.

Tasavvufçular, dünyayı kötülemede çok aşırı gitmiş ve ondan kurtulma çağrılarında da haddi aşmışlardır. Bu konuda itidal üzere kalmaktan uzak durmuşlardır."[26]

İnsanlar arasında yaydıkları dünya düşmanlığı ve kötülüğü sebebiyle müslümanların başına gelen felaket ve sıkıntıların büyük çoğundan tasavvufçular sorumludur. Çünkü insanlara sürekli dünyayı kötülemiş ve ihmal edilmesine öncülük etmişlerdir. Nitekim bazı tasavvufçular rızkı kazanmak ve geçimi sağlamak için çalışmanın gerekliliğine bile inanmamaktadır. İnsanlardan dilenmeyi, sadaka ve bağış almayı, asalak olarak yaşamayı ona tercih etmektedirler."[27]

Tasavvufun bu yapısını aynı zamanda tasavvufu savunan bir yazar olan Prof. Dr. Erol Güngör şöyle dile getirmektedir:

"Elbette sosyal reform yapmak isteyen bir kimse cemaatın bütününü ilgilendiren ve üzerinde ittifak edilmesi mümkün olan objektif esaslar bulmak, bunlara dayanmak zorundadır. Tasavvufta böyle şeyler bulunmaz. O yola gidenler cemiyetten çok, kendi manevi selametleri ile uğraşan, ferdi kurtuluşu ön plana alan kimselerdir. Hiçbir reformcu (müceddit) "Bin kere tövbeni bozmuş olsan da, mecusi veya putperest olsan da gel" diyemez. Çünkü bu sözleri söyleyebilmek için dünya hayatının sosyal mesuliyet şuurundan sıyrılmak lazımdır. Sosyal reformcu, insanlara "müslüman olun, doğru

26-Dr. Zeki Mubarek, et-Tasavvufu'l-İslami fi'l-Edebi ve'l-Ahlak, 135-140, Kahire.

27-Ezher Üniversitesi Darululum Fakültesi eski dekanlarından Dr. Mahmud Kasım da, İbn Rüşd'ün "Minhacu'l-Edille fi Akaidi'l-Mille" kitabına yazdığı mukaddimede şöyle diyor: "Diğer taraftan, bazı tasavvufçuların İslam medeniyetinin çökmesinde oynadıkları büyük rolü unutmamak lazımdır. Bilginin çaba ve çalışma ile değil, kalbe damlayan feyiz, ilham ve bir nevi mucizelerle elde edildiğini iddia ederek insanları çalışma ve ilim tahsilinden uzaklaştırmışlardır. Süluk yollarından nasıl geçileceğini bilenlerin kalblerini marifetin feyiz yolu ile dolduracağını iddia ederek insanları ilimden alıkoymuşlardır." a.g.e., 7, Kahire, 3. baskı, Benzer kanaat için bkz. Dr. Ahmed Emin, Duha'l-İslam, 1/131-133, onuncu baskı. Bunu bizzat görmek isteyenler Gazali'nin İhya, 3/19,kitabına bakabilirler.

yoldan ayrılmayın"der. Mutasavvıfın sözü çok güzel olabilir, ama sosyal planda fazla işe yaramayacağı muhakkaktır."[28]

Tembelliğe, işsizliğe ve malı har vurup harman savurmaya yahut malı Allah'ı anmaktan alıkoyan bir engel görmeye çağrı, toplumda çok tehlikeli bir çağrıdır. Çünkü böyle bir çağrı çalışıp kazanmaya, yeryüzünü imar etmeye, kısaca İslam'ın ruhuna ve Rasulullah'ın sünnetine açıkça aykırıdır. Çünkü İslam'i diğer dinlerden ayıran en büyük özelliklerden biri, dünya işlerini ve sosyal ilişkileri düzenlemesi ve bunun için hüküm ve kurallar koymasıdır. Bu ilişkilerin büyük çoğunluğu da çalışma, kazanma ve harcama ile ilgilidir. İslam çalışma, kazanma ve insanlara yararlı olma dinidir. Hiçbir zaman tembellik, işsizlik ve asalaklık dini olmamıştır. Çalışmamaya, tembelliğe, maldan kaçmaya ve onu kötü görmeye çağrının neticesi fakirlik, yoksulluk ve geriliktir. Başka milletlere avuç açmak ve boyundurukları altına girmektir. İslam ise bundan şiddetle sakındırmış ve insanlara ancak amellerinin karşılığını göreceklerini açık bir şekilde belirtmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Rasulullah'ın sünnetinde çalışmaya, kazanmaya ve başkalarına yük olmamaya çağıran naslar ve örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Bunları burada zikretmeyi bile zaid görüyoruz.

Şezeratu'z-Zeheb sahibi şöyle diyor:

"Alauddin İbn Ali İbn es-Sıyrafi'nin, Zadu's-Salikin adlı kitabında, kadı Ebubekr İbn el-Arabi'nin şöyle dediğini nakleder."

"Gazali'yi halk arasında gördüm. Elinde bir baston, sırtında yamalı bir hırka, omuzunda bir su kırbası vardı. Halbuki Bağdat'ta gördüğüm zaman halkın ileri gelenlerinden sarıklı dörtyüz kişi dersini dinliyordu. Hepsi de ondan ilim öğreniyordu. Kendisine yaklaştım, selam verdim ve "Ey imam, Bağdat'ta ilim okutmak bundan daha iyi değil mi?" dedim. Bana gözünün ucu ile baktı ve şöyle dedi: "İrade semasında (feleğinde) saadet dolunayı doğunca ve usul akşamlarında vuslat güneşi batınca, Leyla ve Su'da aşkını evde bıraktım ve ilk menzili tashihe döndüm. Arzular bana "Yavaş ol, bunlar arzu ettiklerinin menzilleridir, yavaş ol ve in" diye seslendi. Onlara çok ince ipler eğirdim, ama iplerimi dokuyacak kimse bulamadığım için tezgahımı kırdım."[29] Hüccetu'l-İslam olarak anılan Gazali insanlara bu şekilde örnek olmaktadır.

Tasavvufçular insanları çalışmaktan, mal kazanmak ve mala sahip olmaktan, dünyadan ve dünyadakilerden soğutup uzaklaştırdıkları gibi, Al-

28-Prof.Dr.Erol Güngör,İslam'ın Bugünkü Meseleleri,41-42,Ötüken yayınları,İstanbul,1983
29-İbn el-İmad, Şezeratu'z-Zeheb, 4/13, Daru'l Fikr, birinci baskı 1979.

lah'ın mü'minlere farz kıldığı cihaddan da alıkoymuşlardır. Kur'an ayetlerini çok tuhaf ve batını bir şekilde tefsir ederek birçokları insanları düşmana karşı cihad etmek ve İslam yurdunu savunmaktan alıkoymuştur. Halbuki yaptıkları bu tefsirlerin, ayetlerin mana ve maksatlarıyla yakından uzaktan bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Mesela Davud ibn Salih'ten şöyle rivayet edilir: "Ebu Seleme İbn Abdirrahman bana şöyle dedi: Yeğenim, "Ey iman edenler, sabredin, sebat gösterin, hazırlıklı ve uyanık bulunun..."[30] ayetinin hangi konuda indirildiğini biliyor musun? Hayır, dedim. Şöyle dedi: Yeğenim, Rasulullah zamanında atların savaş için bağlanması yoktu. Onun yerine, namazdan sonra gelecek namazı bekleme vardı. Ribat, nefse karşı cihad içindir. Ribatta bekleyen de nefsine karşı cihad eden murabıttır."[31]

Avarifu'l-Maarif sahibi şu olayları da kaydediyor: "Salihlerden biri, bir arkadaşına mektup yazarak cihada davet etti. O da şu cevabı verdi: Arkadaşım, bütün cepheler benim için bir evde toplanmıştır. Kapım da kapalıdır. Arkadaşı ona şöyle yazdı: Herkes senin gibi kapanıp kalırsa müslümanların işleri bozulur ve kafirler onları yenerler. Cihad etmek ve savaşmak gerekir. Ona şu cevabı yazdı: İnsanlar benim yaptığımı yapar ve zaviyelerinde seccadeleri üzerinde "Allahu Ekber" derse, Kostantiniyye'nin surları yıkılır."[32]

Seri es-Sakati de yukarıdaki ayeti şöyle tefsir etmektedir: "Kurtulmak için dünyaya iltifat etmemekte sabredin. Savaş anında sebat ederek ve istikamette kalarak aranızda sabrı tavsiye edin. Nefsi levvamenin heveslerine karşı nöbet tutun."[33]

"Allah yolunda hakkıyla cihad ediniz."[34] ayetini de tasavvufçular "Nefse ve hevaya karşı mücahededir ve hakkıyla cihad budur, cihadı ekber de budur, zira Rasulullah savaşlarından birinden dönerken 'Küçük cihaddan büyük cihada döndük' buyurmuştur."[35] şeklinde tevil etmişlerdir. Halbuki,

---

30-Al-i İmran, 200

31-Suhreverdi, Avarifu'l-Maarif, 82, İhya Mulhakı,

32-Suhreverdi, a.g.e., 82.

33-Suhreverdi. a.g.e., 82.

34-Hac, 78

35-İbn Hacer el-Askalani "Tesdidu'l-Kavs" kitabında bu rivayetle ilgili olarak şöyle der: "Dillerde dolaşan bir hadis olarak geçen bu söz, gerçekte İbrahim ibn Able'nin sözüdür." Zeynuddin el-Iraki de "el-Beyhaki, Cabir'den zayıf bir senedle rivayet etmiştir,Hatib el-Bağdadi de Tarih'inde değişik bir lafızla riayet etmiştir" demektedir.Keşfu'l-Hafa,1/424-425,Racaa maddesi. Keşfu'l-Hafa sahibi her zaman yaptığı gibi hakla batılı karıştırmak ve mideyi bulandırmak için burada da hünerini göstermekten geri kalmamıştır.

Hadis diye anlatılan bu söz, yukarıda nakledilen ayetlere aykırı olduğu gibi, Rasulullah'ın kavli ve fiili sünetine de aykırıdır. Cihadın üstünlüğünü anlatan ayet ve hadisler pek çoktur.Mesela,Buhari ve Muslim'de şu hadis rivayet edilmektedir: "Bir adam Rasulullah'a: Ey Allah'ın Rasulü, bana Allah yolunda cihada denk bir amel söyle, dedi. Rasulullah; Ona gücün yetmez, dedi. Yine de söyle deyince Rasulullah

böyle birşey, cihad şeriatını insalara tebliğ eden Rasulullah'a açıkca iftira ve yalandan başka birşey değildir. Bununla ilgili olarak mücahit İbn Teymiyye şöyle demektedir:

"Tebük Gazvesinde Rasulullah'ın 'Küçük cihaddan büyük cihada döndük' anlamında buyurduğu söylenen hadisin aslı yoktur ve Rasulullah'ın sözlerini, fiillerini bilenlerden kimse rivayet etmemiştir. Kafirlere karşı cihad amellerin en büyüğüdür. İnsanın Allah için yaptığı en büyük ameldir. Yüce Allah buyuruyor: "Mü'minlerden özür sahibi olanlardan başka, oturanlar ile malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik vadetmiştir. Ama mücahidleri oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır."[36] "Siz hacılara su veren ve Mescid-i Haram'ı onaran kimseyi Allah'a ve ahiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerle bir mi tutuyorsunuz? Halbuki onlar Allah katında eşit değildirler. Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda, canlarıyla cihad edenler derece bakımından Allah katında daha üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır."[37]

Tasavvufçuların cihaddan kaçmalarını ve ondan nefret etmelerini göstermek için uzaklara gitmeye ne gerek var! İşte Mescid-i Aksa! Hicri 492 yılında Haçlıların eline düşüyor. Tasavvufun hücceti Gazali ise, hayatta olmasına rağmen belki de haberi bile olmuyor ve bu büyük olay karşısında harekete geçmiyor. Bırakın harekete geçmesini, kitaplarında bir satırla da olsa, buna temas bile etmiyor. Bu olaydan sonra Gazali onüç sene daha yaşamış, buna rağmen bu olay kalemini bile harekete geçirmemiştir.

Nasıl geçirsin ki?! Çünkü Gazali o yıllarda kitapları üzerine kapanmış ve cansızların evliya ile, ruhlarla nasıl konuştuklarını anlatmaya, kalbi cilalıyarak levhi mahfuz'dan direkt bilgi almanın yollarını keşfetmeğe çalışıyordu. Cihada çıkmadan veya başkalarını cihada davet etmeden önce tasavvufçuların sahv ve mahvinin felsefesini yapıyordu.

Aynı şekilde, tasavvufun kutupları sayılan Muhyiddin İbn Arabi ve İbn el-Farıd da haçlı seferleri zamanında yaşamış olmalarına rağmen, birinin bir savaşa katıldığı yahut teşvik ettiği yahut müslümanların başına gelen felaketlerden kopan feryatlar veya iniltilerden birini şiir veya nesirlerinde

---

Mücahid cihada çıktığı zaman bir mescide girip (dönünceye kadar) aralıksız oruç tutar ve namaz kılabilir misin?" dedi." (Buhari, cihad, 1; Nesai, cihad, 17; İbn Hanbel, 2/344. Benzer rivayetler için bakınız. Muslim, İmara, 110, Cihad, 1, İbn Hanbel, 2/424, 438, 459, 465, Tirmizi, cihad, 1. Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Teymiyye, el-Furkan, 44-48; el-Mektebeu'l-İslami, Beyrut, 1390 hicri;

36-Nisa, 95

37-Tevbe, 19-22.İbn Teymiyye,el-Furkan Beyne Evliyai'r-Rahman ve Evliyai'ş-Şeytan,44-48,el-Mektebu'l-İslami, Beyrut,1390 h.

tescil ettiğini görmüyoruz. Çünkü ikisi de insanlara Allah'ın kulların aynısı olduğundan sözetmekle meşguldüler. Onun için müslümanlar haçlılarla niçin savaşacaktı?! Zira ikisine göre Haçlılar da o suretlerde tecessüd eden Allah'ın zatından başka şeyler değildi.

Ne acıdır ki, Gazali *el-Munkizu Mine'd-Dalâl* kitabında haçlıların Kudüs'ü işgalleri sırasında bazan Şam minaresinde, bazan da Kudüs kubbesinde halvette olduğunu ve iki yıldan fazla kapısını kilitleyip dışarı çıkmadığını "Tarikatu't-Tasavvuf" bölümünde kendisi kaydetmektedir.

Gazali'nin mücahede diyerek hayallere nasıl daldığı ve vücudu pasifize etmek için nasıl reçeteler düşündüğünü kendisinden dinleyelim:

"Sevgili arkadaşım, gözlerini kapat ve bak, neyi görüyorsun! Birşey görmüyorum, dersen yanlış olur. Çünkü sen görüyorsun. Ama vücut karanlığının basiretine olan aşırı yakınlığı sebebiyle onu göremiyorsun. Gözlerin kapalı olduğu halde onu görüp önünde hazır bulmak istersen biraz vücudundan eksilt yahut vücudundan birşeyler uzak tut. Onu eksiltmenin ve ondan uzaklaştırmanın yolu da mücahededir. Mücahedenin anlamı, yabancıyı defetmek veya abancıyı öldürmek için çaba göstermektir. Yabancılar ise vücut (beden), nefis ve şeytandır. Çaba göstermenin yolları da şunlardır:

1- Tedrici olarak gıdayı azaltmak. Vücudun, nefsin ve şeytanın gördüğü destek gıdadandır. Gıda (beslenme) azalırsa, vücudun hakimiyeti de zayıflar.

2- İhtiyarı (iradeyi) terketmek ve vücudu ıslah edecek şeyleri seçmesi için güvenilir bir şeyhin iradesinde fena bulmak. Çünkü vücut, henüz erginlik çağına gelmemiş çocuk veya malını nasıl kullanacağını bilmeyen sefih (akılsız) kişi gibidir. Bütün bunlar için bir vasi yahut veli yahut kadı yahut yetkili lazımdır ki işlerini idare etsin.

3- Tarikatlardan el-Cuneyd'in tarikatı. Bunda da sekiz şart vardır. Bunlar sürekli abdest, sürekli oruç, sürekli susmak, sürekli halvet, sürekli la ilahe illallah zikri, kalbi sürekli şeyhe bağlı tutmak ve olacak şeylerin bilgisini ondan almak. Bu da tasarrufunu şeyhin tasarrufunda fani kılmakla olur. Sürekli hatıra şeylerin gelmesini reddetmek, fayda veya zarar olarak Allah'tan kendisine gelen şeylerden dolayı Allah'a itirazı daima terketmek, ondan cennet istemeyi yahut ateşten sakındırmasını istemeyi reddetmek."[38]

Bir de çalışmayı ve sebeplere sarılmayı terketme ile ilgili şu sözlerine bakınız:

"Allah'ın hükmü ile yaratıklarından, Allah'ın emri ile hevadan ve Allah'ın fiili ile iradenden fani ol. İşte o zaman Allah'ın ilmine bir kap olmaya elverişli olursun. Yara-

38-Gazali, Ravdatu'l-Talibin ve Umdetu's-Salikin, 27-28, Daru'n-Nahdati'l- Hadise, Beyrut, trs.

tıklardan fani olmanın alameti, onlardan ilgiyi kesmen, onlara gidip gelmeyi bırakman ve sahip oldukları şeylerden ümidini kesmendir. Kendinden ve hevandan fani olmanın alameti de kazanmayı, fayda sağlamak ve zararı önlemek için sebeplere sarılmayı bırakmandır. Kendin için kendinle hareket etme, kendini savunma ve kendine zarar verme. Fakat bütün bunları başlangıçta üzerine aldığı gibi sonunda da üzerine alacak olan (Allah)'a bırak. Nitekim sen, henüz annenin rahminde iken bütün bunlar ona bırakılmıştı. Beşikte süt emdiğin zaman da bunlar ona bırakılmıştı.

Allah'ın fiili ile iradenden fani olman (iradeni bırakman)'ın alameti de hiçbir istekte bulunmamandır. Çünkü Allah'ın iradesi yanında o ikisi (O'nun irade ve fiilin)'den başka birşey istemiş olmuyorsun. Daha doğrusu, onun fiilini üzerinde icra ediyorsun. Böylece sen, Allah'ın iradesi ve fiili oluyorsun."[39]

Tasavvuf insanları bu şekilde hem anlayış bakımından hem de yaşayış bakımından pasifleştirmekte ve hayatta sebeplere sarılıp çalışmaktan uzaklaştırmaktadır. Tasavvufçulardan çok kimse evlenmeyi, kendilerini Allah'a ibadetten ve zikirden alıkoyan bir ayak bağı olarak görür. Onu arzulara karşı mücadele, şehvet ve lezzetleri terketme çabalarına aykırı dünyevi lezzetlerden biri olarak sayarlar. İbrahim İbn Edhem "Kadın bacaklarına alışan kişi felah bulmaz"[40] Ebu Süleyman ed-Darani de "Kim evlenirse, dünyaya yönelmiş olur."[41] derdi.

Tasavvufçuların pîri olarak adlandırdıkları Cüneyd el-Bağdadi de şöyle der: "Yeni başlayan (mürid) kişinin şu üç şeyle kalbini meşgul etmemesi iyi olur. Aksi halde durumu değişir: Bunlar mal kazanmak, hadis öğrenmek ve evlenmektir. Sofunun okuyup yazmaması gerekir. Çünkü bu, himmetini toplamak için daha iyidir."[42]

Bişr ibn el-Hars'a "Halk senin hakkında konuşuyor, denildiğinde, "Benim için ne diyorlar?" diye sormuş: "Sünneti, yani evlenmeyi terkediyor" diyorlar, cevabını alınca şöyle dedi: "Onlara söyleyin, ben sünnet yerine farzla meşgulüm."[43]

III. TASAVVUF VE İLİM TAHSİLİ

İlim tahsiline gelince; tasavvufçular öğrenerek ve çalışarak ilim tahsil etmenin uzun ve yorucu bir yol olduğunu, bu yolla kazanılan ilmin derecesi ne

39-Gazali,a.g.e. 24
40-Suhreverdi, a.g.e., 27-28.
41-İmam Gazali, İhyau Ulumiddin, 3/87
42-Ebu Talib el-Mekki, Kutu'l-Kulub, 3/130
43-Suhreverdi, a.g.e., 105.

kadar olursa olsun yetersiz, şüpheli ve zahir bir ilim olduğunu söylerler. Onlara göre kamil ve tam ilim, keşf ve ilham yolu ile kişinin kalbinde meydana gelen ilimdir.

Ebu Yezid şöyle diyor: "Alim, bir kitaptan ezberleyen ve unuttuğu zaman cahil olan kişi değildir. Alim, ancak ilmini rabbinden alan kişidir. Yani ezbersiz ve ders okumadan dilediği zaman Rabbinden alan kişidir. İşte Rabbani alim budur."[44]

Sühreverdi de şöyle diyor: "Zahidler, tasavvuf şeyhleri ve istikamet hakkı gereği ikram gören mukarreblere, öncekilerin işaret ettikleri bütün ilimler verilmiştir."[45]

Gazali de şöyle diyor: "Kalbin iki kapısı vardır: Bunlardan biri melekut alemine açıktır. Bu da Levh-i Mahfuz ve melekler alemidir. Diğeri de mülk ve şehadet (dünya) alemine bağlı beş duyu alemlerine açılan kapıdır.

Mülk ve şehadet alemi aynı zamanda bir bakıma melekut alemine benziyor. Kalbin duyulardan almak için açılmasını da biliyorsun. İç kapısının melekut alemine açılması ve levhi mahfuzu etüd etmesini ise, rüyanın acaipliklerini derin düşünmek, kalbin geçmişte olan veya gelecekte olacaklara, duyulardan iktibas etmeksizin, uykuda muttali olmasıyla olacağını kesin olarak bilirsin. Bu kapı da ancak kendini Allah'ın zikrine veren kişiye açılır."

Sonra şöyle devam ediyor: "Peygamberlerle velilerin ilimlerle, alim hakîmlerin ilimleri arasındaki fark budur. Şöyleki: Öncekilerin ilimleri melekut alemine açılan kapıdan kalbin içinden gelirken, hikmet ilmi mülk alemine açık olan duyuların kapılarından gelir."[46]

Kendilerine vahiy gelen peygamberler için bile vahiy dışında, müyesser olmayan bir yol göstererek tasavvufçulara bu sözlerinden sonra, ilmi terketme ve cehalete dalma kapısını Gazali'nin açtığından okuyucunun bir şüphesi kalır mı dersiniz? Gazali'nin açtığı bu yoldan tasavvufçular halvetlerde dolanıp durmuş, katmerli karanlıklara sığınmış, böylece sapıklıkları gittikçe katlanmıştır. Bu yoldan giderek İslam alemine pekçok vesveseler ve kuruntular sokmuş, müslümanların zayıflamalarına, çöküş ve zilletlerine, nihayet emperyalizmin boyunduruğu altına girmelerine yol açmışlardır.

İlmi terketme çağrısı toplum için korkunç tehlikeli ibir çağrıdır. İslam toplumunu temelden yıkan ve yerle bir olmasına yolaçan bir çağrıdır. Tarihte İslam toplumu medeniyette ilerlemiş ve egemenlik sahibi olmuşsa, ancak ilimle ve alimlere saygısıyla bunu gerçekleştirmiştir.

44-İhyau Ulumiddin, 3/21

45-İhya kitabının hamişinde Avarifu'l-Maarif, 3/243

46-İhyau Ulumiddin, 3/18,Tasavvufta iyileştirme çabaları bölümünde Gazali'nin görüşlerine bakınız.

Bir de şu acıklı durumumuza ve geri kalmış halimize baktığımızda acaba sonraki hakkımız olmuyor mu? Levhi mahfuzu okuduklarını,[47] kainatın sırlarını anladıklarını, maddenin künhünü kavradıklarını, havada uçtuklarını, sular üzerinde yürüdüklerini, denizlerin dibinde balıklar, taşlar ve cansızlarla konuştuklarını iddia edenler, acaba bize ne kazandırmışlardır?

Halbuki İslam, aklı evham boyunduruğundan kurtarmak ve düşünceyi azad etmek için gelmemiş miydi?

Yüce Allah peygamberler dışındaki insanların ilim kazanma yollarının duyular, araştırma ve düşünme yolları olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur: "İnsanlar acaba deveye bakıp nasıl yaratıldığını hiç düşünmezler mi? Göğün nasıl yükseltildiğini görmezler mi? Dağların nasıl dikildiğine bakmazlar mı? Yeryüzünün nasıl döşendiğini görmezler mi?"[48]

Bakmanın ve görmenin yolu gözdür. Bakmak da düşünmenin yoludur. Yüce Allah buyuruyor: "Musa'nın haberi sana ulaştı mı? Hani o, bir ateş görmüş ve ailesine: 'Bekleyin, eminim ki bir ateş gördüm. Belki ondan size bir parça kor getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum' demişti."[49]

Sözü işitmenin yolu da kulaktır. İşitmek de aynı şekilde düşünme ve ders almanın yoludur. Yüce Allah buyuruyor: "Onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. Çünkü onlar geri dönmezler."[50] Yani hidayete dönmezler.

Yüce Allah sağır, kör ve dilsizlerin anlama ve hidayetten uzak olduklarını belirtmektedir. Muhalif manada alındığı taktirde ayetin işitme, görme ve konuşmanın ilim ve hidayete vesile olduğuna delalet ettiğini de söyleyebiliriz. Bütün bunlar ve daha burada sayamayacağımız kadar sayısız ayet ve hadisler insanların ilim öğrenme ve bunun için her yola başvurması gerektiğini ifade etmektedir. Bu meseleyi İbn el-Cevzi'nin şu güzel tesbitiyle bitirmek istiyoruz.

"Alemde ilimden daha şerefli bir şey yoktur. Nasıl olsun ki?! İlim delildir. Yok olursa, dalalet olur. Şeytanın en gizli tuzaklarından biri de en üstün ibadet olan ilimden alıkoymak için insanın nefsinde taabbudu süslemesidir. Hatta öncekilerden bir cemaat için bunu süslü göstermiş, onlar da kitaplarını toplayıp denize atmışlardır. Bunu bir cemaat haber vermiştir. Onlar için hüsnüzan besleyerek diyoruz ki, herhalde o kitaplarda beğenmedikleri bir

47-es-Sülemi'nin Risaleleri'ne yazdığı mukaddimede Prof. Dr. Süleyman Ateş'in şu sözlerine bakınız: "İşte salik bu adab ile edeplenir, bu ahlak ile ahlaklanırsa, Allah ona zühd, vera... müşahade, (nurları görme, Hakkı görme), muhadese ve mükaleme (Allah ile konuşma, O'nun tarafından ilham olunma), bilinmeyen ilimlere vakıf olma, yazılmış kitabı (Allah'ın gayb bilgisini) görme.. lutfeder." Prof. Dr. Süleyman Ateş, Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemi'nin Risaleleri, 22. Ankara, 1982

48-Gaşiye, 17-20

49-Taha, 10.

50-Bakara, 18.

takım sözler vardı ve bu sözlerde insanlara yararlı bilgiler bulunduğu ve bu bilgilerin sonuçlarından korkulmadığı taktirde onları telef etmek veya denize atmak, malı yok etmek olup caiz değildir.

Şeytanın tasavvufçulara oyunu o kadar büyük olmuş ki, onlardan bir cemaat talebe ve müridlerinin mürekkep hokkası bile taşımalarını yasaklamışlardır. Mesela Cafer el-Halidi şöyle der: "Tasavvufçular bana müsaade etselerdi, dünyanın hocasını size getirirdim. Ebu'l-Abbas ed-Dırdırî'nin yanında oturuyordum. Tasavvufçulardan biri geldi ve bana "Yaprakların ilmini bırak, çaputların ilmine bak" dedi. Tasavvufçulardan birinin yanında bir mürekkep hokkası görülünce, içlerinden biri ona "Avretini ört" dedi. Nitekim eş-Şibli'nin şöyle dediğini naklederler: "Benden yaprak ilmini isterlerse, onlara çaput ilmini gösteririm."

İşte bu İblis'in en gizli oyunlarından biridir. Zaten onlar hakkındaki zannını doğrulamış bulunmaktadır. Tasavvufçularda bunu yapması ve onlara süslü göstermesinin iki sebebi vardır:

a- Onların karanlıkta yürümelerini istemesi,

b- Rasulullah'ın ve ashabının yolundan alıkoyması. Rasulullah'ın ve ashabının sünnetini araştıran bir kimse hergün birşeyler okudukça ve öğrendikçe ilmi artar, daha önce bilmediği çok şeyler öğrenir, iman ve marifetini artırır. Gittiği yolların birçok hatalarını kendisine gösterir. İblis, en gizli bir hile ile bu yollarını kapatmak istemiş ve amacının bizzat ilim değil, amel olduğunu onlara söylemiştir. Bu hileye aldanan zavallı da ilmin ne büyük bir amel olduğunu anlayamamıştır.

Bu gizli oyundan ve aldanmadan sakın! Çünkü ilim en büyük asıl ve en büyük nurdur. Hatta ilim tahsili için yaprak çevirmek oruç, namaz, hac ve cihaddan büyük olabilir. İlimden yüz çeviren nice kişi taabbudunda (ibadete kapanmasında) heva ve heves azabı içine dalmakta, nafilelerle birçok farzları yoketmekte ve daha üstün olduğunu sandığı şeylere dalıp vacibi ihmal etmektedir. Böylelerinin elinde ilimden bir meşale olsaydı, doğruyu bulurlardı. Sana söylediklerimi iyice düşün, Allah'ın izniyle aydınlanırsın."[51]

Tekrar vurguluyoruz ki, müslümanları ilimden soğutan tasavvufçular onların gerileme, çökme ve İslam düşmanlarının boyunduruğu altına düşme sorumluluğunu büyük ölçüde taşımaktadırlar. Çünkü onları hurafe ve cehaletleriyle uyuşturmuş, ilim öğrenmelerini engellemişlerdir. Diğer tarafta batı, ilim alanında alabildiğine ilerlemiş ve istediği gibi cirit atmış, güçlü dar-

51-İbn el-Cevzi, Saydu'l-Hatır, 1/144-146, Tah. Ali Tantavi-Naci Tantavi, Daru'l-Fikr, Beyrut, Trs.

beleriyle İslam alemini ezmiş, nimetlerini elinden almış ve istediği gibi kullanmıştır.

IV. TASAVVUFÇULARIN ZİKİRLERİ

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini çokça zikretmemizi emretmektedir. Bu ayetlerde geçen zikretmenin hem kalple hem dil ile Yüce Allah'ı anmak ve hatırlamak anlamlarını içerdiği bilinmektedir. Ama tasavvufçuların yapageldikleri bağırarak, çağırarak, bir şef eşliğinde koro halinde tekrarlayarak ayin şeklinde zikir şeklini ifade etmediği bir gerçektir. Yüce Allah'ı anmanın nasıl olması gerektiğini Kur'an-ı Kerim bize şu şekilde öğretmektedir:

"Rabbini içinden, yalvararak ve ondan korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam zikret (an). Gafillerden olma."[52]

"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilmelisiniz ki haddi aşanları o sevmez."[53]

"Namazında yüksek sesle okuma, onda sesini fazla da kısma. İkisinin arasında bir yol tut."[54]

Tasavvufçular, bir kişinin öncülüğünde toplu olarak zikir yapma şeklini Rasulullah'a nisbet edilen zayıf bir hadise dayandırmağa çalışmaktadırlar. Bu zayıf hadiste anlatıldığına göre, Rasulullah mü'minlere şöyle buyurmuştur:

"Rasulullah'ın yanında bulunuyorduk. Ehli kitabı kastederek "Aranızda yabancı var mıdır?" dedi. Hayır, ey Allah'ın Rasulü, dedik. Kapının kapatılmasını emretti ve "Ellerinizi kaldırın,lailahe illallah söyleyin" dedi. Bir saat ellerimizi kaldırdık. Sonra Rasulullah elini indirdi ve şöyle dedi: Allah'a hamdolsun. Allah'ım! Beni bu kelime ile gönderdin, onu bana emrettin, karşılığında bana cenneti vadettin, sen sözünden caymazsın. Size müjde, Allah günahlarınızı bağışladı, dedi."[55]

Her şeyden önce, bu rivayet bütün hadis kitapları arasından sadece İbn Hanbel'in *Müsned*'inde yeralmakta, diğer sahih hadis kitaplarında bulunmamaktadır. Aynı şekilde rivayete göre bu zikre katılanlar bir topluluk olmasına rağmen sadece bir kişiden rivayet edilmektedir. Bu kişi de güvenilirliği şüpheli olan bir ravidir. Mesela el-Heysemi, rivayet eden Raşid İbn

52-A'raf,205.
53-A'raf,55.
54-İsra,110.
55-İbn Hanbel,4/124

Davud'un zayıf bir kişi olduğunu söylemektedir.[56] Ayrıca bu türden sadece bu olay rivayet edilmektedir. Biraz da "piyango" havası taşımaktadır. Bütün bunlar sözkonusu rivayetin sağlam bir rivayet olmadığını göstermektedir.

Hz. Peygamberin davetinin herkese açık ve genel olması açısından da bu rivayetin doğru olması mümkün değildir. Çünkü Rasulullah dini insanlara açıkça tebliğ etmiş ve ibadetlerini kimseden gizlememiştir. Hatta davetinin insanlara ulaşması için kendisi gayri müslimlere Kur'an okumuş ve yeri geldiğinde herkesin görebileceği açık yerlerde namaz kılmıştır. Nitekim Necran'dan gelen hıristiyanlara okunan Kur'an'ı dinlemeleri, İslam'ın öğretilerini duymaları ve uygulamalarına tanık olmaları için Mescid-i Nebevi'nin yanında onlara çadır kurdurarak ağırlanmalarını emretmiş ve mescidin içinde kendilerine ikram edilmiştir. Onların da okunan Kur'an'ı dinledikleri, kılınan namazları izledikleri ve Rasulullah'ın tebliğatına şahit oldukları bilinen bir olaydır. Durum böyle iken, Rasulullah'ın yahudi ve hristiyanları mescidin dışına çıkararak uzaklaştırması ve bir ibadete tanık olmalarını engellemesi makul değildir.

Abdurrahman el-Vekil, Mısır'da tarikat çevrelerinin mevlid bayramlarındaki zikirlerini şöyle anlatır:

"Doğum yıldönümleri (mevlidler) dedikleri bayramlarda, tapınaklar haline getirilen yatır türbeleri yanında ve midelerini başkalarının mallarıyla doldurdukları derviş tekkelerinde tasavvufçular, zikir dedikleri partiler düzenlerler. Şeyh efendi, bazı tarikatlarda, faziletin tiksindiği kadın-erkek dervişlerden iki saf arasında oturur, orkestra şefi gibi iki eliyle işaret ederek ayini başlatır. Kendisi de Allah'ın adını tuhaf seslerle tekrar etmeye başlar. Alnının iki tarafı hayayı gammazlar ve takvayı jurnal etmeye başlar. Gazelcileri de Leyla ve Suad faslından coşkun sesiyle coşturur. Davulcuları yahut tef ve neycileri de elleriyle davulu yahut tefi, nefesiyle de neyi çalarak cinleri etrafa toplar. Bu cûşuhuruş içinde şeyh efendi kendinden geçer ve dervişler de ritme uyarak göbek atmaya başlarlar. Sağa sola kırıtarak nağmelere katılırlar. Çok geçmeden bastırılmış olan şehvetler alevlenir ve "dem bu debdir" diyerek alevlenen şehvetini tatmin yollarına koyulur. Edepden uzak sallanmalar ve şeytanca iniltiler yahut yüksek perdeden naralardan kısılmış seslerle Seyyide Zeyneb yahut Seyyide Nefise'den[57] istigase (yardım dileme) naraları yükselir. Bunların

56-el-Heysemi,Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid,10/81,Beyrut,1967

57-Bu iki isim, Mısır'da sözkonusu çevrelerin kutsallaştırdığ iki yatırdır. Guya Hz. Ali'nin torunlarından olup,Mısır'a gömülmüşlerdir. Halbuki bu nevi yatırları ve türbeleri Mısır'da Fatımiler bile bile uydurup çoğaltmışlardır.

Mısır'da bunlar var da İslam aleminde ve bizde yok mudur? Yılın belirli dönemlerinde Mevlana,Hacı Bektaş vb.kişileri için düzenlenen anma törenleri ve diğer zamanlarda yapılanlar bunlardan çok mu farklıdır! Yatırların ruhaniyetinden yardım isteyenler, onlara yalvaranlar ve mezar taşları karşısında dururken

kastettikleri ne temiz Zeyneb, ne de temiz Nefise'dir. Çağırdıkları, bunlardan başkadır. Çünkü her biri kendi sevgilisinin şarkısını söylemektedir. Bu şekilde ayini uzun müddet sürdürürler."[58]

Türkiye'de de birtakım tarikatların düzenlediği zikir ayinleri bundan pek farklı değildir. Şişlerin batırıldığı, karınların yarıldığı ve boyunların kesildiği zikir ayininde olsun, bir şef yönetiminde "Allah", "illallah", "Hu", "Ya hu" naraları ve göbekten çıkarılan bıçkı sesleriyle yapılan zikir ayinlerinde olsun, kadın-erkek karışıp insanların nağmeler eşliğinde kendilerinden geçtiği ayinlerde olsun, çevremizde yapılanların yukarıda anlatılanlardan farklı olmadığını hepimiz görüyoruz, okuyoruz.

Dansla geçen bu saatlerin ilahi tecelli saatleri olduğunu söylemeleri de bir başka garabet! Bir de bakarsınız ki, yetiminin azığını satan anne, eşinin başörtüsünü satan erkek ve borç altında beli kırılan zavallı borçlu, şeyhin batıracağı bir şiş veya vereceği bir bez parçası yahut dervişlerin bir nazarı için kilometrelerce yol almışlar ve şeyhin huzurunda kuyruğa girmişler! Yahut bu ayinleri seyredebilmek için günler öncesinden biletler ayrılmış, uzak diyarlardan, hatta sınır ötesinden yollara düşülmüş ve kafileler düzenlenmiştir. Hatta bu ayinlere rağbetin çok olması için özel ses sanatkarları çağrılmış, özel dans ekipleri yetiştirilmiş ve özel müzikler bestelenmiştir.

Söyler misiniz, Rasulullah Rabbi'ni böyle mi zikretti? Ondan sonra ashabı Allah'ı böyle mi zikretti? Müfred ismiyle zikrettiklerini, ah vah'larla, inilti ve tempolarla, dans ve nağmelerle Allah'ı zikrettikleri var mıdır? Birisi alkış tutarak ve diğerleri ona uyarak koro halinde zikrettiklerini kim söyleyebilir? Leyla gazelleri okuyan bir gazelhan eşliğinde, çığlık ve naralarıyla vahşi hayvanları yuvalarında ürküten seslerle, bir lokma et yahut batacak bir şiş için Allah'ı zikrettiklerini nasıl söyleyebiliriz? Neylerle, keman ve rebaplarla, tef ve nakkaralarla zikrettiklerini kim iddia edebilir? Şüphesiz Rasulullahı en iyi bilen ve tanıyan insanlar olarak ashap Rasulullah'ın öğrettiği gibi Allah'ı zikrettiler. Huşû ve teslimiyet içinde, sessiz ve müziksiz, korku ve ümit arasında, münferiden ve Rasulullah'ın öğrettiği dualarla Allah'ı andılar. Ona yalvardılar. Nimetini istediler ve azabından kendisine sığındı-

---

Allah'ın huzurunda duyduğu huşu ve heybetten daha fazla heybet ve korku duyup titreyenler az mıdır? Falan velinin anma törenlerinde halk oyunları veya halk dansları adı altında yapılanlar bundan çok mu farklıdır?

Guya anılan kişiler, o mahut zikirlerini Allah'a bir ibadet ve yakınlık için değil de, insanlara tören düzenlemek ve gösteri yapmak için yapmışlar gibi, ibadet ve Allah'a itaat atmosferinden tümüyle uzak bir ortamda bu işler düzenlenmektedir. Her yıl bir hafta süren sema ayinlerinde atılan naralar, çalınan müzik ve dans eden semazenlerin yaptıkları hepimizin bildiği şeylerdir. Ayin salonlarında saatlerce debelenen ve seyreden bu insanlar, sıra beş vakit namaza gelince bin dereden bahane getirerek kılmamak için bahane üstüne bahane uydururlar.

58-Abdurrahman el-Vekil, Hazihi Hiye's-Sufiyye, 141-142.

lar. Korkarak, yalvararak, bağırıp çağırmadan ve seslerini yükseltmeden Allah'ı andılar. Bunun aksi olarak tasavvufçuların yaptıkları bu nevi zikirler, cahiliyye Araplarının yaptıkları zikirden başka birşey değildir. Yüce Allah müşriklerin Kabe etrafında tapınmalarını şöyle anlatmaktadır: "Onların Kabe'nin yanında tapınmaları ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka birşey değildir."[59] Bu uygulamalar İslam'ın öngördüğü zikirden çok, yahudi ve hıristiyanların ayinlerine daha yakın görünmektedir.

Tasavvufçuların naralar atarak, bağırıp çağırarak ve dans ederek zikretmelerini meşhur Kurtubi tefsirinde şöyle eleştirmektedir:

"Allah, ayetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitab'ı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. Rableri'nden korkanların bu Kitap'tan tüyleri ürperir, sonra hem derileri ve hem de kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar ve yatışır..."[60] Allah'tan korkmalarına rağmen Allah hakkında sahip oldukları yakin açısından kalpleri sükunet bulur. İşte bu, arif billah olan, onun satvet ve cezasından korkanların halidir. Yoksa avam cahillerin, bidatçı ve rezillerin yaptıkları gibi naralar atmaz, çığlıklar basmaz ve eşeklerin anırmasına benzer anırmalar yapmazlar. Böyle yapan ve bunun vecd ve huşu' olduğunu sanan kişilere şöyle denilir: Allah'ı bilme (Marifetullah), ondan korkma ve yüceliğini tazim etme konusunda ne Rasulullah'ın, ne de ashabının derecesine ulaşmışsın. Buna rağmen va'z sırasında onların hali, Allah'ın sözlerini anlamak, Allah korkusundan ağlamak olmuştur. Onun için Yüce Allah, anılması anında ve Kitabı'nın okunması sırasında marifet ehlinin halini tavsif ederek şöyle buyurmuştur:

"Peygamber'e indirilen Kur'an'ı işittiklerinde, gerçeği öğrenmelerinden gözlerinin yaşla dolarak "Rabbimiz, inandık, bizi de şahitlerden yaz, Rabbimiz'in bizi iyi milletle birlikte bulundurmasını umarken niçin Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım!" dediklerini görürsün"[61] Onların durumu ve söyledikleri budur. Böyle olmayanlar ne onların yolundadır, ne de hidayet yolunu izlemektedir. Sünnetin yolunu izlemek isteyenler için yol budur. Ama delirip delilerin yolundan gidenlerin durumu, en aşağı deliliktir. Denildiği gibi, delilik çeşitlidir...."[62]

Tasavvufçular zikir esnasında müridin şeyhini zihninde canlandırmasını, "Meded ya Gavs" (Ey kurtarıcı, yardım et) diyerek zikre başlarken, ondan yardım istemesini ve ondan yardım istemenin tıpkı Rasulullah'tan yardım istemek gibi olduğuna inanmasını şart koşarlar. Çünkü kendisini Rasulullah'a ulaştıracak şeyhidir. Kalbiyle de şeyhinden izin isteyerek "Destur

59-Enfal,35
60-Zumer,23
61-Maide,83-84
62-Kurtubi,el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an,4/366, Daru ihyai't-Turasi'l-Arabi,Beyrut 1965

ey şeyhim" demesi yanında, tarikat mensupları ve ileri gelenlerinden de izin istemesi yahut onlara rabıta yapması gerekir. Tarikatta ileri gelenler, silsile olarak okunur. "Ey tarikat sahipleri ve ileri gelenler, destûr" demeyi bir prensip olarak kabul ederler.[63]

Bu şekilde tasavvufçular, Allah'ı güya zikretmeye başlamadan önce dervişin bu şirk pisliklerine bulaşmasını ve Allah'ın zikrini kabul edip hoşnutluğunu bağışlaması için bütün bu zatlardan izin almasını zorunlu kılmaktadırlar.

Zikreden kişinin tepeden tırnağa kadar sallanması, önce sağa "lâ" ile başlayıp sola "ilâ" ile dönmesi ve doğrulması gerekir. Sola doğru öne eğilerek "illallah" demesi ile bu işi tamamlar. Allah, hû gibi tek isimle zikrediyorsa, çenesini göğsüne vurması, koro halinde ve yüksek sesle yapması gerekir. Kelimeyi göbeğinden başlayarak kalbinin derinliklerinden çıkarması icabeder. İşte bu eşsiz pehlivanlık tasavvufçuların zikir şeklidir.[64]

Allah için söyleyiniz, Rasulullah rabbini zikrederken böyle tepeden tırnağa kadar sallanıp dans mı ediyordu? Sakalını göğsüne vurup sağa sola mı sallanıyordu? Şüphesiz hayır. Hiçbir zaman böyle yapmamıştır. Çünkü O, Allah'ın peygamberidir ve Allah'ın huzurunda edeple nasıl ibadet edileceğini bilir ve insanlara bildirir. Kör testerenin ağaç keserken çıkardığı sesler gibi de sesler çıkarmamış ve naralar atmamıştır.

Enes İbn Malik, halkın Rasulullah'a ısrarla soru sorduklarını, bunun üzerine Rasulullah'ın minbere çıkarak şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: "Ne soracaksanız sorun. Burada olduğum sürece bana ne sorarsanız cevaplandırırım. "Israrla soranlar ses çıkarmadılar ve çok yakında başlarına bir şeyin gelmesinden korktular.

Enes şöyle devam ediyor; sağıma soluma baktım. Herkesin başını elbisesiyle örterek ağladığını gördüm."[65]

Yine, Hz. Peygamberin ashaba çok dokunaklı bir konuşma yaptığı ve gözlerinin yaşardığı ve kalplerinin ürperdiği belirtilmektedir.[66] Görüldüğü gibi ashap naralar atmıyor, çığlıklar basmıyor, kendinden geçmiyor ve üstünü başını yırtmıyor, ayağa kalkıp dans etmiyor ve sufilerin vecd hali dedikleri sarhoşluk haline gelip şatahatları gibi şatahatlar söylemiyorlar.

63-Ahmed Abdulmunim el-Hulvani, Risale, 28 vd. Ahmed ibn Abdurrahman er-Ratbi, Risaletu Minhati'l-Ashab, 86'dan naklen Abdurrahman el-Vekil, a.g.e., 144.

64-Zikir çeşitleri ve sözleri değişik olmakla beraber tarikatlarda bu esaslar ortak bir özellik arzetmektedir. Büyük çoğunluğun zikri bu şekildedir. Tarikatlarda ayin ve sema hakkında bakınız. Mahir İz, Tasavvuf, 168-173,Med Yayınları, İstanbul, 1981.

65-Buhari,Fiten 15, Muslim,Fadail,137,İbn Hanbel,3/177

66-Tirmizi,İlim,16 Ebu davud,Sunne,5 İbn mace,Mukaddime,6

Namazda sesin fazla yükseltilmemesi ve tamamen kısılmaması, belki ikisi arasında bir yol tutulması esas iken, tasavvufçular güya bir nevi ibadet veya dua olarak yaptıkları zikirlerinde nakarat tutturmak, avazları çıktığı kadar bağırmak, testere sesleri gibi hançerelerden sesler çıkarmak suretiyle tepeden tırnağa kadar ter içinde kalacak şekilde tepinmektedirler.

Halvetiyye tarikatının meşhur şeyhlerinden Ali İbn Hicazi ibn Muhammed el-Beyyumi'nin müridleriyle beraber (Kahire) el-Hüseyin camisi içinde tepinerek nasıl zikrettiğini el-Cıbırtî'den dinleyelim:

"Haftada sadece bir defa Hz. Hüseyin'in makamı (kabri)'ni ziyaret etmek için evinden çıkardı. Bir katıra biner, müridleri de arkasında onun peşinde tekbir ve tevhid sesleriyle yürürlerdi. Her salı günü Mescidu'l-Hüseyin'de cemaatiyle beraber belirtilen zikir halkası düzenler ve kuşluk namazına kadar devam ederlerdi. Bu durumu gören alimler, kendilerini protesto ettiler ve camiyi pislikleriyle batırdıklarını söylediler. Çünkü çokları yalınayak gelirlerdi. Zikirde avazları çıktığı kadar bağırırlardı. Alimler bazı yöneticilerin yardımıyla az kala camide bu işi yapmalarını önleyeceklerdi. Ama meczuplara ve cezbelerine son derece düşkün olan şeyh Şebravi karşı çıktı ve bazı yöneticilerin yardımıyla alimlerin engelleme çabalarına engel oldu."[67]

Zikirde kullanılan sözlere gelince; Müridin şeyhine karşı edeplerinden biri, şeyhinin kendisine telkin ettiği kelimeleri zikirde kullanması ve başkalarının sözlerini kullanmamasıdır.[68] Bu sebepten her tarikatın zikirde kullandığı sözler değişik olmuş ve tasavvufta zikir lafızları çoğalmıştır. Kimileri Allah'ın tek ismi ile, kimileri hû, hû diyerek, kimileri de ıh, ıh sesleriyle zikretmektedir. Tasavvufta her şeyh, müridlerine başka tarikatların zikirde kullandıkları kelimeleri kullanmayı yasaklamakta ve kendisinin öğrettiği kelimelerle zikredilmesini istemektedir. Çünkü Yüce Allah'ın isimlerini şu veya bu şekilde söyledikleri zaman fayda, başka şekillerde söylediklerinde de zarar vereceğine inanırlar. Bu bakımdan derviş "La ilahe illallah" sözü ile ancak şeyhi kendisine izin verdiği taktirde zikredebilir. Rabbine de yâ Latîf diye seslenmelidir. Aksi halde ona bir uyuşukluk gelir veya çarpılır. İbn Ataullah el-İskenderi'nin şu sözlerine bakınız:

"Allah'ın Afuv (bağışlayan) ismi, avamın zikrine yaraşır. Çünkü onları ıslah eder. Allah'a süluk edenlerin ise onu bu isimle zikretmesi yakışmaz. Bâis (dirilten) ismi ile de gafiller zikreder. Fenayi isteyenler onu bu isimle zikretmez. Gafir (bağışlayan) ismi ile de avam öğrencilere telkin yapılır (onlara bu isim öğretilir). Zira güna-

67-Abdurrahman el-Cıbırtî, Acaibi'l-Asar fi't-Teracumi ve'l-Ahbar, 1/380, Darulcil, Beyrut, Ali İbn Hicazi el-Beyyumi Kahire'nin el-Hüseyniyye semti yakınındaki ez-Zahir mescidinde de aynı şekilde zikir ayinleri yapardı. İbn Ata el-İskenderi'nin Hikem'i, el-Cili'nin el-İnsanu'l-Kamil'ini şerhetmiş ve tasavvufa dair birtakım kitaplar da yazmıştır. Bakınız, el-Cıbırtî, a.g.e., 1/377.

68-el-Hulvani, Risale, 30.

hın cezasından korkan onlardır. Ama Allah'ın huzuruna çıkmaya layık olanların, günahları bağışlayanı zikretmeleri onlarda vahşeti (uzaklığı ve yabancılığı) meydana getirir. Allah'ın "Metin" ismi ise, halvet sahiplerine zarar verir, dinle alay edenlere yarar sağlar."[69]

İbn Ataullah bu iftirayı serdetmeye devam etmekte ve Allah'ın isimlerinin çoğuna bu şekilde iftira etmektedir. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"De ki, ister Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz olur. Çünkü en güzel isimler ona mahsustur."[70]

"En güzel isimler (Esmau'l-Husna) Allah'ındır. O halde ona o güzel isimlerle dua edin (veya onu o güzel isimlerle çağırın) O'nun isimleri hakkında eğri yolda gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır."[71]

Şu saçmalığa bakınız. Allah'ın Gafir ismi güya sadece avama yaraşır. Sanki bu adamlar günahlardan masum ve ilahtırlar. Halbuki Hz. Peygamber günde yetmiş defa Rabbine istiğfar ederdi.[72] Şimdi söyler misiniz, Kur'an'ın hidayeti ve gerçekliğiyle tasavvufçuların sapıklık ve dalaleti arasında bir ilişki var mıdır?

Gerçek şu ki, tasavvufçuların müzikli ve ayinli yaptıkları bu zikirle İslam'ın öğrettiği zikirden çok, yahudilerin zikrini andırmaktadır. Mesela, 149. Mezmur'da şunları okuyoruz:

"Siyonoğulları hükümdarlıklarına sevindiler. Tef ve ud ile dans ederek adını tesbih etsinler, terennüm etsinler. Tehlil getirin, kutsallığında (Kudub'de) Allah' tesbih edin, Rebab ve ud ile tesbih edin. Tef ve dans ile tesbih edin. Sazlar ve zurnalarla tesbih edin, türlü naralarla tesbih edin."[73]

Tasavvufçuların birçok kolları da tıpkı bu şekilde zikir yaparlar. Yahudi bid'atı ile tasavvufçuların zikri arasındaki benzerlikleri görmek için bir zikir meclisini müşahade etmek yeterlidir. Bu, apaçık bir gerçek iken, Abdulaziz ed-Debbağ'ın şu sözlerini görüyoruz:

69-İbn Ataullah el-İskenderi, Miftahu'l-Felah, 23 vd. Basım, hicri 1332.

Hulagu'nun vezirliğini yapan Nasıruddin et-Tusi de Kur'an'ın yerine İbn Sina'nın el-İşarat kitabını koymaya çalışmış, ama tutmayınca, Kur'an'ın sadece avam halkın kitabı olduğunu iftira etmiştir. Bakınız, ibn Kayyim el-Cevziyye, İğasetu'l-Lehfan min Masayidi'ş-Şeytan, 2/267, Daru'l-Marife, Beyrut, 1975.

70-İsra,110.

71-A'raf,180.

72-Buhari, Daavat, 3, Tefsiru Surah, 47, Buhari'de Hz. Peygamberin günde yetmiş defadan fazla istiğfar ettiği kaydedilirken, Muslim'de yüz defa istiğfar ettiği kaydedilmektedir. Muslim, Zikir, 41 Ebu Davud'da yetmiş (vitir 26), ve yüz (rikak 15) defa istiğfar ettiği kaydedilmektedir.

73-Ahdi Kadim-Mezmurlar, 641.

"Zikredenler, sağa sola sallanırlar. Çünkü Kutuplar meleklerin böyle yaptığını görmüşlerdir."[74]

Tasavvufçuların bu şekildeki zikirleri yahudilerin zikrine benzediği gibi, cahiliyye devrinde müşrik Araplar'ın Kabe'yi tavaf ederken yaptıkları dua ve sergiledikleri hareketlere de çokça benzemektedir. Yüce Allah buyuruyor: "Onların (müşriklerin) Beytullah'ın yanında namazları (duaları) da el çırpmak ve ıslık çalmaktan başka birşey değildir."[75]

Yüce Allah, Peygamberi'ne kendisini nasıl zikredeceğini öğreterek şöyle buyurmuştur: "Rabbini, içinden, yalvararak ve ondan korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam zikret (an). Gafillerden olma."[76] "Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilmelisiniz ki, haddi aşanları o sevmez."[77]

İbn Arabi, keramet çeşitlerini sayarak şöyle diyor: "Kerametlerden biri de, konuşma derecelerine göre cansızların konuşmalarını işitmektir."[78]

Yüce Allah: "Onların tesbihlerini anlamazsınız."[79] buyuruyor. İbn Arabi ise tasavvufçuların işittiklerini söylüyor. Şimdi İbn Arabi'ye inanmak için Allah'ın ayetlerini mi yalanlayalım?

Yine şöyle diyor: "Kerametlerden biri de, mele-i a'la (Yüce alem) ile konuşmaktır."[80]

Acaba Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer mele-i ala ile konuştular mı? Hatta peygamberlikten önce yahut vahiy zamanları dışında peygamberler mele-i ala ile konuştular mı? Ama diyeceksiniz, onlar kim, tasavvufçular kim? Tasavvuf meşhurlarından el-Bistami'nin "Allah'a yemin ederim ki sancağım Muhammed'in sancağından üstündür."[81] iftirasını okumadınız mı? Yine "Beni bir defa görmen, Rabbini bin defa görmekten daha hayırlıdır"[82] iftirasını duymadınız mı?

74-Abdulaziz ed-Debbağ, el-İbriz, 2/72, Karanlık üstüne karanlıklar gibi tasavvufçular bid'at üstüne bid'at işlemekten sanki zevk alırlar. Kutupların melekleri [illegible]sını iddia etmek gibi.

75-Enfal,35.

76-A'raf,205.

77-A'raf,55.

78-İbn Arabi, Mevakiu'n-Nucum, 75, basım 1325 hicri,

79-İsra, 17.

80-İbn Arabi, a.g.e., 81, İbn Arabi bunu üstadı el-Gazali'den almış ve "Veliye, Musa'ya seslenildiği gibi ilahi meclislerden seslenilir" kısmını eklemiştir.

81-Dr. Abdurrahman Bedevi, Şatahatu's-Sufiyye, 35, Vekaletu'l-Matbuat, Kuveyt.

82-Dr. Abdurrahman Bedevi, a.g.e. 38.

V. TASAVVUFÇULARIN AHLAKÇILIĞI

Bazıları tasavvufun ideal ahlaki bir davet olduğunu söylemektedir. Buna delil olarak da kitaplarında gördükleri birtakım ahlaki sözleri ve bu davet için kullandıkları yaldızlı ifadeleri göstermektedirler. Diğer taraftan tasavvufçuların kendileri de "tasavvufu ahlak" olarak tanımlamakta ve ideal bir ahlak sahibi olmak için çalıştıklarını söylemektedir.

Bu iddiaların ifade ettiği gibi tasavvufun ahlaki öğretileri olduğu ve mensuplarının da kendilerine göre bir ahlak örneği sergilemeye çalıştıkları doğrudur. Bu ahlakın adına da tasavvufi ahlak demektedirler. Hatta tasavvufu baştan başa edep ve ahlak olarak tanımlamaya çalışırlar.

Bununla beraber şunu da hemen belirtelim ki, faziletli ahlaka davet, ister vahyin getirdiği dinlerde olsun, ister insanların uydurduğu ve hurafelerin oluşturduğu dinlerde olsun, bütün dinlerde ortak olan bir şeydir. İsterseniz Budizm, Brahmanizm, Zerdüşt, Mani, İhvan-ı Safa ve Agnostizm kitaplarına bakınız. Hatta çoğu uydurma ve muharref olan yahudilik ve diğer sapık inançların[83] kitaplarına bakınız. Göreceksiniz ki ahlakça yükselmek ve ideal örneklerini gerçekleştirmek için hummalı bir davet mevcuttur. Onun için, ahlaka davet ettiğini kabul etsek bile, bu davette tasavvufçular yalnız değildir. Aksine, saydığımız sapık ve küfür davetler de mutlak hayır peşinde olduğunu, faziletin ruhu ve özü olduğunu propaganda etmekte, peygamberlerin inancı olduğunu hayal ederek halka kurtuluş yolu olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Şu bir gerçek ki, hak ile batılı birbirinden ayıran yegane ölçü ahlaki davet değildir. Davetleri birbirinden ayırdeden tek ölçü de davetin kendisi değildir. Çünkü bu davet her dinde ve ideolojide mevcuttur. Dinler ve ideolojiler arasında ölçü ve hak mı batıl mı, hayır mı şer mi olduğunun kıstası, o ahlaki davetin kaynaklandığı inançtır. Yahut davranışın arkasında saklı bulunan niyettir. Hedefe yönelik olan ve beklenen gayedir. Önemli olan, bu davetlerin ve amellerin hangi inanç ve niyetle yapıldığıdır.

Müslümanın ameli, cihadı ve ahlaki daveti ise, uluhiyet ve rububiyetinde Allah'a halis bir tevhid ile inanan halis bir inanca dayanmakta, sadece Allah'ın rızasını kazanmak gibi tertemiz bir gayeye yönelik bulunmaktadır.

83-Mesela Bahailik, Kur'an, İncil ve Tevrat dahil semavi bütün kitaplara inandığını iddia etmekte ve bunu kitaplarına yazmaktadır. Evrensel İslam'a ve insani kardeşliğe çağırdığını iddia etmektedir. Buna bakarak Bahailiğin müslüman bir din veya inanç olduğuna mı hükmedeceğiz? Küfür bir akım olduğunu bütün müslümanlar bilmektedir.

Böyle bir inanç ve gayeye dayanmayan amel İslam anlayışında Allah yanında makbul değildir.

Tasavvufçuların yücelmeye, ruhaniyete, kainatın sırları, insanın nefsi ve hayat hakkındaki teemmülleri ve alemin yaratıcısının mutlak teslimiyete dair yazdıklarını görmüyor musunuz? diyenler oluyor. Bunlara diyoruz ki, tasavvufçuların Allah ve Rasulü hakkında taşıdıkları inanç hakkında yazdıklarını okursanız herhalde daha iyi olur. Böylelerine diyoruz ki; ey tasavvufun tutsakları, ahlakı kontrol etmeden önce akaidi kontrol ediniz. Çünkü ahlak ancak bir neticedir. Kaldı ki, bizzat tasavvufçular ahlaktan önce dinin ve akidenin olduğunu kararlaştırıyorlar. Onun için ahlaki davetinden sorguya çekmeden önce din ve inancından dolayı sorguya çekilmesi gerekmez mi? İbn el-Kayyım tefsirinde ne güzel söylemektedir:

"Yapılan amel ihlas ile de yapılsa, doğru (şeriata uygun) değilse kabul edilmez. Doğru olduğu halde ihlasla yapılmazsa, yine kabul edilmez. Halis ve iyi niyetle olması lazımdır. Halis amel, Allah için yapılandır. Doğru olan da şeriata uygun olandır. Yüce Allah'ın şu ayetinde bunlar belirtilmiştir: "Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, salih amel işlesin ve ibadette rabbine hiçbir kimseyi ortak koşmasın."[84]

İnsanın mü'min veya kafir oluşunu ölçtüğümüz tek ölçü ahlaki davet olsaydı, lanete uğramış şu yahudilerin mukaddes mihraplarda Allah'a yalvaran mü'min kişiler olduklarına hükmederdik. İnsanın müslüman olup olmadığına tek başına ahlaki çağrı ölçü olsaydı, o zaman her zındık, mühit ve kafir, İslam hükmü kapsamına girer ve müslüman sayılırdı. Çünkü bunların tümünde kendilerine göre bir ahlak çağrısı ve fazilet anlayışı bulunmaktadır.

Ama herşeyin ölçüsü ve dinin ruhu inançtır. İslam anlayışında bir amelin veya ahlakın iyi yahut kötü, hayır veya şer olduğunu belirleyen bu inançtır. Yüce Allah'ın yanında en büyük makam ve birinci derecede itibar yine inancındır. Bu tertemiz ve net inanç mevcut olduktan sonra hayatımızda ahlak, amel, sülûk, davet ve Allah'ın dinine bağlılık olarak ortaya çıkar.

Onun için kişinin taşıdığı ahlak veya söylediği sözler değil, hepsinden önce önemli olan onun inandığıdır. Yüce Allah'ın bu gerçeği kararlaştırdığı şu ayeti tekrar tekrar hatırlamak lazımdır. "Allah'a ortak koşacak olursan amelin boşa gider"[85] Şüphesiz boşa gidecek olan amel, bizzat hayır ve iyi olarak görülen ameldir. Zira hayır ve iyi olmayan amel zaten boştur.

84-Kehf,110.

85-Zümer.64.

Bu konuda Hz. Peygamber'den yapılan rivayetler önemlidir: "Şüphesiz Allah vücutlarınıza ve yüzlerinize bakmaz, fakat kalplerinize bakar."[86] Başka bir rivayette "Şüphesiz Allah yüzlerinize ve mallarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar."[87] buyurmaktadır.

Yukarıdan beri gördüğümüz gibi kimi tasavvufçular batıl bir yolu izlemişlerdir. Bu yolun en çirkin yanı da, insanları aldatması ve tevhidin zirvesi olduğuna zavallı kitleleri inandırmış olmasıdır. Onların ahlaki daveti insanları aldatmakta, böylece ahlak alanında söylediklerini haksız olarak heva ile hareket eden ve aldatma ile beraber duygusal davranan ölçüleriyle ölçmektedirler. Halbuki onun yerine adalet ve hak ölçüsüyle, Allah'ın kitabıyla ölçmeleri, halis tevhid ölçüsüyle ölçmeleri gerekir. İşte o zaman tasavvufun ve mensuplarının ahlak çağrısının ne korkunç bir tuzak ve öldürücü bir fitne olduğu görülecektir. Ahlak çağrılarının şirk ve ilhad olan birtakım inançlara dayandığını göreceklerdir. İbn Arabi'nin Allah hakkında şu söylediklerine bakınız:

"Ey nefsinde eşyayı yaratan, Sen yarattıklarını benliğinde topluyorsun. Oluşumu tükenmeyenleri Sen de yaratıyorsun, Sen dar ve genişsin."[88]

Allah'ın yaratan ve yaratılan olduğunu, zatının bütün yaratıkların zatı olduğunu ve yaratık çeşitlerinden tükenmeyen şeyleri nefsinde yaratmaya devam ettiğini, hak oluşu itibariyle dar, yani vasıflardan soyut, ama türlü, çok ve tükenmeyen yaratıklar oluşu itibariyle de geniş olduğunu söylemektedir.

Yine şu sözlerine bakınız: "O bana hamd eder, ben de O'na hamd ederim. O bana ibadet eder, ben de O'na ibadet ederim. Bir durumda O'nu kabul ederim, ama ayan (eşya)'da onu inkar ederim. O beni bilir, ben O'nu inkar ederim. O'nu bilir ve müşahade ederim..."[89]

Yine şöyle diyor: "Delillerimiz sabit olduğu şekilde biz hem O'yuz, hem biziz. Benim varlığımdan onun bir varlığı yoktur. Biz, biz olduğumz gibi, O'yuz da. Benim iki yüzüm vardır. O ve ben. Ama O'nun ben ve benimlesi yoktur. Sadece bende görünüyor. Onun için biz ona bir kab mesabesindeyiz."[90]

Yine şöyle diyor: "O, bütün kainattır. O, vücudum vücudu ile kaim olan tektir. Onun için 'besliyor' dedim."[91]

Yine şöyle söylüyor: "İnsan dediğimiz zaman, bil ki biz onun kendisiyiz.

86-Müslim,Birr,33.
87-Müslim,Birr,34.
88-İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 88, Afifi neşri.
89-İbn Arabi, a.g.e., 83.
90-İbn Arabi, a.g.e., 84
91-İbn Arabi, a.g.e., 111.

İnsan olmak seni perdelemesin. O sana bir delil vermiştir. Hem hak, hem de halk ol, o zaman Allah ile rahman olursun... Biz, ona bizde görünecek şeyi verdik. O da bize verdi. Böylece iş bize ve ona bölündü."[92]

İbn Arabi'nin sözlerindeki dindışılık herhalde açık bir şekilde görülmektedir. Önce Allah'ın İbn Arabi'ye hamd ettiğini, sonra İbn Arabi'nin ona hamd ettiğini, birbirlerine ibadet ettiğini söylemektedir. İbn Arabi onu bazan kabul edip, bazan inkar etmektedir. Diğer sözlerindeki dindışılık da izaha ihtiyaç bırakmayacak kadar açık görülmektedir.

Sonra Hakk'ın göz, kulak, el, ayak ve dilin, kısaca duyuların aynısı olduğunu bildirerek hepsini benliğinde toplayan Muhammed, bunu tamamlamıştır, diyerek sözlerine şöyle devam etmektedir:

"Mefhum ile, sahih haberle kesin olarak anladık ki, Hak (Allah) eşyanın aynısıdır. Hududu (tarifleri) farklı da olsa, eşya mahduttur. Allah da her mahdudun haddi ile mahduttur (her sınırlının sınırı ile sınırlı yahut tarif edilen her varlığın tarifi ile tarif edilmiştir)"[93]

Görüldüğü gibi, İbn Arabi'nin inancında Allah her şeydir. Herşeyin de bilindiği ve anlaşıldığı bir haddi vardır. Böylece her tarif ilahi zatın mahiyetinin tarifi olmaktadır. Çünkü İbn Arabi'ye göre herşey Allah'ın kendisidir. Hayalinizden ebedleri, ezelleri ve bütün anları geçirin, mümkün ve mustahil bütün şekilleri ve suretleri gözünüzün önüne getirin, aklınıza getirebildiğiniz kadar herşeyi getirmeye çalışın, işte hayalinizden geçen, gözünüzün gördüğü ve aklınızın düşündüğü herşey İbn Arabiye göre Allah'ın kendisidir.

Bir de şu ifadelerine bakınız: "Allah latiftir, Lütuf ve letafetinden dolayıdır ki, isimlendirilen şeydedir. Aynı şekilde şu şekilde tarif edilen de o şeyin aynısıdır. Ta ki benzerlik ve terim yolu ile isminin kendisine delalet ettiğinden başkası hakkında söylenmesin. Yani gök, yer, kaya, ağaç, hayvan, melek, rızık, yiyecek gibi isimlerle isimlendirilmesin. Çünkü pınar herşeyden birdir ve ondadır."[94] Yani Allah'ın bütün bu şeylerin aynısı ve gayrısı olduğunu, bunlardan birini tarif ile bilecek olursak, bu tarifin Allah için de geçerli olduğunu, yani cins ve tür olarak Allah'ın tarifinin aynısı olduğunu söylemektedir.

Gördüğünüz gibi bütün varlıkların Allah'ın kendisi olduğunu söylemektedir. Cansız varlıkların kendisi olduğu gibi, Moğollardan Haçlılara ve siyonistlere kadar, ahlaklı ve ahlaksız bütün insanlara kadar, hepsinin Allah'ın

92-İbn Arabi, a.g.e., 143.
93-İbn Arabi, a.g.e., 107 vd.
94-İbn Arabi, a.g.e., 188.

kendisi olduğu pervasızca söylenmektedir. Bütün bunlar birer varlık ve şey olduklarına göre, İbn Arabi ve çömezlerine göre hepsi de Allah'ın kendisidir.

Tasavvuf meşhurlarından İbn Arabi'nin inancı böyle de diğer meşhurların inancı bundan daha mı temizdir? Kaşani, Şarani, Nablusi, el-Cili, İbn el-Farıd, İbn Acibe, et-Tilmisani, Hallac, Ebu Yezid, ed-Demirtaş ve bunların yolunu benimseyenlerin inancı daha mı İslam'a göredir? Ve eskisinden yenisine kadar tasavvufu benimseyenlerden acaba kaç kişi bu inancın İslamdışı olduğunu söylemiş veya söylemektedir? Aksine bunun ilahi irfan ve melekut aleminin bilgileri olduğunu söylerler.

Geçmişte olduğu gibi, çağımızda da tasavvufçular İbn Arabi'yi kutsallaştırmakta, hatemu'l-evliya, gavs-ı a'zam, kutbu'l-aktab, şeyh-i ekber gibi ünvanlarla anmakta ve toz kondurmayacak şekilde sevmektedir. Kendisine nerdeyse insanüstü bir konum vermekte ve gökler aleminden haber getiren masum bir melek gibi takdis edilmektedir. Sözlerinde sapıklık bu kadar açık olmasına rağmen, tasavvuf hayranları aleyhinde bir tek söz söylemeye, sözlerinin küfür, dindışı olduğunu söylemeye dilleri varmamaktadır. Şirk ve küfür ifade eden sözlerini reddetmeye yanaşmamaktadırlar. Bunu yapar ve insanlara açıklarlarsa, onun yolunda olmadıklarına, söylediklerini kabul etmediklerine insanlar inanır ve ahlak iddialarını kabul ederler. Bugüne kadar haklarında söylenenlerden vazgeçer ve samimi mü'minler olduklarını itiraf ederler.

Tasavvufçuların gavs-ı a'zamından bazı alıntılar yaptık. O ve benzerleri bu inançla oturup kalktıktan sonra bütün alemi ahlaka davetle doldursa bile, bu onlara bir yarar sağlar mı? Allah'tan kork, denildiği zaman kendi inançlarında ve bid'atlarında canlandırdıkları Allah'ı anlayan, tanrılaştırdıkları sağır taşları ve kokuşmuş leşleri akıllarına getirenler, Allah'ı eşyanın kendisi ve aynısı bilenlere ahlakçılık iddiaları bir yarar sağlayabilir mi?

Bunlar, Allah yolunda cihad et denildiği zaman, her yaratıkta taayyun eden (ortaya çıkan) ve Rab olarak taptığı bir vehmi (kuruntuyu) gözünün önünde canlandıranlar, meşhurlarına Allah'ın sıfatlarını verenlere ahlak ne sağlayacaktır? Bütün bu gerçeklere rağmen, hala tasavvufun ahlak çağrısı büyüsüyle büyülenen ve onun sevgisiyle tutsak düşen kişilerin iddialarına nasıl itibar edilebilir? Bütün bunlara rağmen hala tasavvufçuların sırat-ı mustakim üzere olduklarına nasıl hükmedilebilir.[95]

95-İbn Arabi'nin (veya Kaşani'nin) Hristiyanların baba-oğul inancını nasıl paylaştığına bakınız: "Ayetin uygulaması şudur: Bil ki kalb olan Musa lisanı hal ile Allah'tan, akıl olan ve babası Ruhu'l-Kudüs'ten büyük kardeşi bulunan Harun'u kendisine vezir yapmasını istiyor." İbn Arabi,Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, 2/40, Daru'l-Yakzati'l-Arabiyye, Beyrut, 1968.

Tasavvufçuların ahlak iddialarının boş olduğu ve ahlak diye insanlara sundukları şeylerin İslam ahlakıyla bağdaşmadığını görmek için kutuplarından Celaleddin Rumi ve ibn Arabi'den bazı örnekler verelim:

Mesnevi'nin sadece beşinci cildinden şu örneklere bakalım:

"... Elçi, kızı getirince o yiğit er, derhal aşık oldu... O yatıp uyuyan rüyada bir hayal görür, onunla buluşur, düşü azar. Uyanıp kendine gelince görür ki o oyunbazlık, uyanıkken olmamış. Vah der, beyhude yere erlik suyumu zayi ettim, o işveli hayalin işvesine kapıldım.

O yiğit er de beden yiğidi idi, asıl erliği yoktu. O yüzden erlik tohumunu öyle bir kuma saçtı gitti....

Aşk ateşi öyle bir parlamıştı ki yerle göğü farketmiyordu. Çadır içinde o ay parçasına kasdetti. Akıl nerde, halifeden korku nerde? Şehvet, bu ovada davul döndü mü akıl dediğin ne oluyor ki a turp oğlu turp! Yüzlerce Halife o anda o erin ateşli gözüne bir sinekten aşağı görünür.

O kadına tapan er şalvarını çıkarıp cariyenin ayak ucuna oturdu. .... dosdoğru gideceği yere giderken orduda bir gürültü, bir kızılca kıyamettir koptu.

Er sıçradı, ... açık bir halde ateş gibi Zülfikar elinde dışarı çıktı. Bir de ne görsün, ormandan kara bir erkek arslan, kendisini ordunun içine kapmış koyvermiş. Atlar ürküp köpürmüşler, her çadır ve ahır yeri yıkılmış, herkes birbirine girmiş...

Er pek yiğitti, aldırış bile etmeden sarhoş bir erkek aslan gibi aslanın önünü kesti. Kılıçla bir vurdu, başını ikiye böldü. Derhal o ay yüzlü dilberin bulunduğu çadıra koştu.

O hurinin yanına gelince, ... Öyle bir arslanla savaştı da erliği yine sönmedi, hala ayaktaydı. O tatlı ve ay yüzlü güzel onun erliğine şaşıp kaldı. İstekle ona kendisini teslim etti. O anda o iki can birleştiler..."[96]

Ayrıca halayığı ile zina yapan zahidin[97] erkek homoseksüellerin[98] camide kadın kılığına giren tacizci erkeğin[99] Halife'nin koynundaki cariyenin hatırladığı erkeklerin[100] eşekle çiftleşme rezaletinin[101] halayıkla, hanımının eşekle cinsel ilişkisinin[102] edepsizce hikaye edilmesini Mesnevi'den okumak mümkündür.

96-Mevlana,Mesnevi,v/313-316,Ter.Veled İzbudak,M.E.Basımevi,İstanbul 1974

97-Mevlana,Mesnevi,v/178-181,Ter.Veled İzbudak.

98-Mevlana,mesnevi,v/205-206,Ter.Veled İzbudak

99-Mevlana,mesnevi,v/272-273,Ter.Veled İzbudak.

100-Mevlana,Mesnevi,v/320-321,Ter.Veled İzbudak.

101-Mevlana,Mesnevi,v/277,Ter.Veled İzbudak. Hikayede ister istemez, piyasadaki müslümanlar kadınların kocalarına,Ebu Yezid el-Bistami de kadına parmak ısırtan eşeğe benzetilmiş olmaktadır.

102-Mevlana,Mesnevi ve Şerhi, v/235-240- Tercüme ve şerh, Abdulbaki Gölpınarlı Kültür Bakanlığı yayınları, 1989

Kur'an-ı Kerim, kadın erkek ilişkilerini ayrıntılarına kadar anlatırken bile hiçbir zaman hayasızlık ve müstehçenliğe kaçmamakta, yerine göre mecaz ve kinaye uslubunu kullanmaktadır. Mesela Hz. Yusuf kıssasında kullanılan uslup bunun en güzel örneğidir:

"Evinde bulunduğu kadın onu kendine çağırdı, kapıları sıkı sıkı kapattı ve "Gel sene!" dedi. Yusuf; "Günah işlemekten Allah'a sığınırım, doğrusu, senin kocan benim efendimdir[103], bana iyi baktı. Haksızlık yapanlar şüphesiz başarıya ulaşamazlar" dedi.

Andolsun ki kadın Yusuf'a karşı istekliydi. Rabbinden bir işaret görmeseydi Yusuf da onu isteyecekti.İşte ondan kötülüğü ve fenalığı böylece engelledik. Doğrusu o, bizim çok samimi kullarımızdandır.

İkisi de kapıya koştu, kadın arkadan Yusuf'un gömleğini yırttı, kapının önünde kocasına rasladılar. kadın kocasına "Ailene fenalık etmek isteyen bir kimsenin cezası ya hapis, ya da can yakıcı bır azap olmalıdır"dedi.

Yusuf: "Beni kendine o çağırdı" dedi. kadın tarafından bir şahit, "Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiş, erkek yalancılardandır, şayet gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir, erkek doğrulardandır" diye şahitlik etti.

Kocası gömleğin arkadan yırtıldığını görünce, karısına hitaben "Doğrusu, bu sizin hilenizdir, siz kadınların fendi büyüktür" dedi. Yusuf'a dönerek: "Yusuf! Sen bundan kimseye bahsetme", kadına dönerek: "Sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü suçlulardansın" dedi.

Şehirde birtakım kadınlar: "Vezirin karısı kölesinin olmak istiyormuş sevgisi bağrını yakmış, doğrusu onun besbelli sapıtmış olduğunu görüyoruz" dediler.

Kadınların kendisini yermesini işitince onları davet etti. Koltuklar hazırladı. Geldiklerinde herbirine birer bıçak verdi. Yusuf'a: "Yanlarına çık" dedi.

Kadınlar Yusuf'u görünce şaşıp ellerini kestiler ve "Allah'ı tenzih ederiz, ama bu insan değil, ancak çok güzel bir melektir" dediler.

Vezirin karısı: "İşte sözünü edip beni yerdiğiniz budur. And olsun ki onun olmak istedim, fakat o iffetinden dolayı çekindi. Emrimi yine yapmazsa, and olsun ki hapse tıkılacak ve kahre uğrayanlardan olacak" dedi.

Yusuf: "Rabbim! Hapis benim için, bunların istediklerini yapmaktan daha iyidir. Eğer tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi. Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağı-

103-Tercüme," O rabbimdir,bana güzel yer verdi" şeklinde de olabilir.

na engel oldu. Zira o işitir ve bilir."[104]

Hz. Peygamber, müslümanın hayasız ve dili ile başkalarını rahatsız eden olmaması gerektiğini, hayasızlığın ve müstehçenliğin mümine yakışmadığını belirterek müminleri böyle şeylerden sakındırmıştır.[105]

İbn Arabi'ye gelince; O da Allah'ın en güzel görünümünün kadın olduğunu belirterek şöyle demektedir :

"Erkek kadını sevdiği zaman onunla yatmak istemiştir. Yani sevginin sonunda meydana gelen şey. Nikah (kadın erkek münasebeti)nden daha büyük bir kavuşma yoktur. Onun için şehvet kişinin bütün vucudunu kaplar. Bu sebepten kişinin yıkanması emredilmiştir... Şüphesiz Allah, kulunun kendisinden başka bir şeyle lezzet bulduğuna inanmasını çok kıskanır. Onun için kendisinde fena bulduğu kadın suretine girerek tekrar kendisine dönmesi için yıkanma (ğusul) ile onu temizlemiştir. Çünkü başka şekilde olmaz. Erkek, Allah'ı kadında müşahade ederse, buna münfailde müşahade denir... Allah'ı kadında müşahade etmesi tam ve en mükemmel müşahadedir. Çünkü Allah'ı fail ve münfail olarak, özellikle kendisi de münfail olarak müşahede etmektedir. Onunu için Rasulullah kadınları sevmiştir. Çünkü Allah onlarda çok mükemmel müşahade edilmektedir. Zira Allah maddelerden soyut olarak hiçbir zaman müşahade edilmez. Allah'ın kadınlarda müşahade edilmesi en büyük ve en mükemmeldir. Kavuşmanın en büyüğü de nikah (münasebet)dir."[106]

İbn Arabi'nin *Tercümanu'l-Eşvak* kitabındaki şiirleri hocasının kızına yazdığı aşk şiirleri olduğunu tercüme eden kişi şöyle belirtmektedir:

"Bu önsözden anlaşıldığına göre, bu şiirler, İbn Arabi'nin dostu, aynı zamanda hocası durumunda olan Mekinuddin... el-Isbahani'nin sevimli ve güzel kızı Aynuşşems ve'l-Baha için söylenmiştir..."[107]

İbn Arabi'nin kendisi de hocasının kızına karşı aşkını şöyle ifade etmektedir:

"Allah kendisinden razı olsun, bu şeyhin bekar bir kızı vardı. Boylu poslu genç ve güzel bir kızdı. Onu görenler hemen ona tutulurdu. Bulunduğu ortamı bir çiçek gibi süslerdi. Çevresinde bulunanları sevindirirdi. Kendisini seyredenleri hayran bırakırdı. Bu kızın adı Nizam, lakabı ise, Aynuşşems ve'l-Baha idi...

104-Yusuf,23-34

105-Ebu davud,Tahara,56,Tirmizi,Birr,48,61,64,78 İbn Hanbel, 1/405,416,2/501,4/ 145,158, 211,5/269

106-İbn Arabi,Fususu'l-Hikem,1/212,el-Halebi baskısı, Kaşani şerhi,437, İstanbul;İbn Arabinin bu ahlaksızlığı için ayrıca bakınız,Şeyhulislam Mustafa Sabri, Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Alem,3/187-188, İbn Arabinin kadın aşkı ve kadınlara düşkünlüğü hakkında bilgi için Tercumanu'l-Eşvak, 75-77.kitabına bakınız, ter. Mahmut Kanık, İz Yayıncılık,İstanbul,1991

107-Mahmud kanık,Fena risalesi-Arzuların Tercümanı,71, İz yayıncılık,İstabul 1991

Eğer nefisleri çabucak ve kolayca kötülüğe kayan ve zayıf, hasta ruhlu, bozuk, kötü düşünceli, namus duygusu körelmiş insanlar mevcut olmasaydı, Allah'ın yaratılış sırasında ona bağışladığı fiziki ve ruhi güzellikleri, ahlak ve huy güzelliklerini birbir açıklardım. O, gökteki bembeyaz yağmur bulutu gibi güzeldi, bir çiçek gibiydi. Alimlerin güneşiydi, gözbebeğiydi. Edebiyatçıların çiçek tarhıydı, gülbahçesiydi. Ağzı açılmamış mühürlü bir hokkaydı. İnci gerdanlığın bir parçasıydı. Zamanın eşsiz örneğiydi. Çağının en değerli kızıydı....

Ona layık ifadelerle ğazeller yazdık. Fakat gene de onun sevgisinin büyüklüğüyle, söylediği o kadim sözlerle, iç dünyasının zenginliğiyle, iffetinin temizliğiyle ilgili olarak gönlümden geçenlerin ve ona duyduğum sevgi, ilgi ve duyguların hepsini anlatamadım. Çünkü o benim tek dileğim ve biricik özlemimdi. O tertemiz, o el değmemiş güzel kız!...!"[108]

Tasavvufun ahlak daveti sadece selbi (negatif) bir davettir.[109] Çünkü Mani dininin zühd anlayışına dayalı bir davettir. Hayır olduğu iddiasına rağmen ve taşıdığı inanç bir yana bırakılsa bile, hayatı umumi hayır, adalet ve hakkın kuvvetiyle idare etmek isteyen, emniyet ve selamet içinde aleme liderliğe soyunan bir ümmetin ahlakı olmaya elverişli değildir. İnançlı ve yüce değerlerini gerçekleştirmek için Allah'ın mübah kıldığı ve yeri geldiğince emrettiği herşeyi kullanmak mecburiyetinde olan girişken ve cesur atılımı gerçekleştirmeye mecbur olan bir ümmetin ahlakı olmaya layık olamaz. Okumamayı, cehaleti, çalışmamayı ve geçimini sağlamamayı kendisine ilke yapan, bir lokma bir hırka anlayışını düstur edinip karanlık hücrelerde çile doldurmayı cihad sayan, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınmayı din olarak belliyeceği ve gereğini yapacağı yerde, şeyhlerinin emri ile oturup kalkan ve dediklerini yerine getirmeyi din olarak belleyen zihniyetin toplumda egemen olması sonucu ümmetin içine düştüğü maddi ve manevi, ahlaki ve insani bataklıktan kurtulmak isteyen insanlar için tasavvuf ahlakı ahlak olamaz. İnsanın içinde karşı konulmaz ve sırtı yere gelmez bir nefis düşmanı yerleştirerek hayatı ondan başkasını görmeyen, bütün mesaisini ve enerjisini onu altetmek için sarfeden, ama bir türlü fobisinden

---

108-İbn Arabi,Tercumanu'l-Eşvak,77,Ter.Mahmut Kanık, İz yayıncılık,İstanbul 1991

109-İslam'ın ahlak ve çağrısı en yüce ve en mükemmel pozitif ahlaka çağırmakla temayüz eder. İnsandan sadece kötülüğü işlememeyi istemekle kalmıyor, belki hayrı işlemeyi de istiyor. Mesela bütün haramlardan uzak durmayı emrederken, diğer tarafta geçimi kazanmayı ve cihadı emretmektedir. Üstün olmayı ve çalışıp kazanmayı isterken ruhbanlığı ve hırsızlığı yasaklamaktadır. Bu iki yönünü ayet-i kerimeler açık bir şekilde ifade etmektedir: "İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız." (Al-i İmran, 110) Yine "İyiliği işleyin ki kurtuluşa eresiniz" (Hac, 77) buyurmaktadır. "O halde pislikten, putlardan sakının, yalan sözden sakının. Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri olun" (Hac, 30-31). İslam'ın ahlak çağrısında denge ve hayır tevhid inancında çok daha açık bir şekildedir Yüce Allah buyuruyor: "Allah'a ibadet ediniz ve ona hiçir şeyi ortak koşmayınız." (Nisa, 36) Bir yanı ile Allah'a ibadeti emrederken, diğer yanı ile de ona ortak koşmayı yasaklamaktadır. Görüldüğü gibi İslam'ın ahlak anlayışında emir ve yasak beraberdir. Bu ahlakta denge esastır.

kurtulamayan bir ahlak, İslam ahlakı olamaz. Dünyayı Allah düşmanlarının cirit attığı ve sadece kafirlerin cenneti sayan, müslümanlara da bir lokma bir hırka, pasif bir tevekkül, mağara ve dehlizlerde bir çile hayatını öğütleyen bir ahlak, İslam'ın ahlakı olamaz. Allah'ın direktifleri ve Rasulullah'ın öğretileri ile insanların oturup kalkmalarını öğütleyeceği, onlara göre hayatlarını düzenlemelerini isteyeceği yerde, ölülerle oturup kalkmayı, ruhlar aleminde dolaşmayı, oturduğu yerden keramet ve keşiflerle dünyayı idare etmeyi, cinler ve şeytanlarla dost olmayı, zevkleri için her türlü uygunsuzluğu meşru görmeyi öğütleyen bir ahlak İslam ahlakı olamaz. Hristiyan ve yahudilerin Allah'ın vahyini değiştirdikleri gibi Allah'ın dinini her türlü batını ve şirk anlayışlarla oyuncağa çeviren, tahrif ve tebdil edecek anlayışlara kapıyı ardına kadar açan felsefelere bağrını açan bir ahlak, İslam ahlakı olamaz.

Olsa olsa tasavvuf ahlakı, mağaralarda ve dehlizlerde, dağlarda ve çöllerde, ölü bir his ve donuk bir şuur ile yaşayan insanların ahlakı olabilir. Olsa olsa, herkesin nefsinden gözünün önüne bir düşman diktiği ve hayatı boyunca ondan başkasını görmeden bütün ömrünü ona düşmanlıkla geçiren münzevi insanların ahlakı olabilir. Birbirleriyle bağları kesilen, gerçekler dünyasına ayakları basmayan ve gece-gündüz sadece kendini düşünüp bir türlü başkasını görmeyen dervişlerin ahlakı olabilir. Gizli, dar ve öldürücü bencillikle dolup taşan, dünyayı sadece kendisi için gören ve her şeyin sadece kendisine olması için çalışan bencil insanların ahlakı olabilir.

Bu ahlak, hayattan duyduğu korkularla tüyleri ürperen ve toplumdan kaçmakla ancak bu korkudan kurtulabileceğine inanan bir ruh halidir. Bu ahlak, insan vücudunun arkasında son derece uyuşuk ve pısırık bir hayat süren, insan vücudunu pasifize eden bir haldir. Bu ahlak, yapısı ve değer yargılarıyla, karakteri ve ayakta tutan temelleriyle canlı, dinamik ve enerji dolu bir hayat için değil, olsa olsa ölü yokluk için yaşayan bir topluluk için elverişli olabilir. Her insanın hem kendisi hem başkaları için çalıştığı, başkalarını kendine tercih etmeyi seçkin bir karakteri ve Allah'ın rızasını kazanmayı hayatın ekseni, hedefi ve gayesi yapan kişilerin bulunduğu toplum için değil, bedbin, sönük, deri-kemik ve can çekişen insanların ahlakı olabilir.

Tasavvufun ahlakçılığı hayattan korkakça kaçış ve zilletle teslimiyet ahlakçılığıdır. Öldürücü ve uyuşturucu yalnızlık çöllerinde berduş ve çılgın yaşayan insanların ahlakçılığıdır. Hayatın ilerlemesi yolunda sürekli çabalayan insanlığın güçlerini öldüren zalim anlayışın ahlakçılığıdır. Kendisi için yaptığını Allah için yapması ve burçlarını zirvelere kadar yükseltmesi için

toplumu da Allah için yükseltmesi amacıyla insana verilen kuvvetleri ve nimetleri ve haksızca reddeden zalim insanların ahlakçılığıdır.

Tasavvufçuların dünyanın birçok yerinde İslam'ın yayılması için çalıştıklarını iddia edenler oluyor. Bu iddialar olsa olsa tasavvuf dininin yayılması amacıyla gösterdikleri çabalar için doğru olabilir. Çünkü tasavvuf dininin ne olduğunu hepimiz gördük. Onun için yaymaya çalıştıkları Allah'ın dini olan İslam değil, ancak gülünç hurafeler, saçma mitolojiler ve çirkin bid'atlardır. Ancak İslam bunlar içinde bir aksesuardır.

Dünyanın bazı bölgelerinde tasavvufa bulaşmış birtakım kitlelerin cihad ve fetihlerinden sözedenler olmaktadır. Hemen belirtelim ki, bu kitleler tasavvufi birtakım çevrelerle ilişkiler içinde olabilir, ama hiçbir zaman tasavvufun ne felsefesini, ne de yukarıda anlattığımız ahlakını benimsememişlerdir. Başka bir deyişle, tasavvuf henüz bu insanların tevhid, cihad, ibadet ve İslam anlayışlarını köreltmemiş ve pasifize etmemiştir. Allah'a ve müslümanlara karşı sorumluluk bilinçlerini henüz köreltmemiştir. Bunlar tasavvufun İslam'dan aldığı ve haksız bir şekilde yapısına monte ettiği İslami birtakım unsurlara sahiplenmekte, onları yerine getirmektedir. Bundan dolayı da belki tasavvufa nisbet edilmekte veya tasavvufçular arasında sayılmaktadır. Kuzey Afrika ve başka yerlerdeki kurtuluş hareketlerine katılan cemaatlar gibi.

Tasavvufçular Rasulullah'ı bile tasavvufçu gösteriyorlar. Raşid halifeler başta olmak üzere müslüman her kahramanı da tasavvufçu saymaktadırlar. Amaçları da bunlar aracılığıyla müslümanları aldatmak ve asıl liderlerini gözlerden uzak tutmaktır. Amaçları, Raşid halifelerin ve müslüman kahramanların tasavvufçu olduklarını söyleyerek müslümanları ağlarına çekmek ve gelecek itirazları önlemektir. Birtakım tarikatların Hz. Ebubekir'e ve Hz. Ali'ye isnad edilmesi de bu şekildedir. Halbuki Hz. Yusuf kurdun kanından beri olduğu gibi, başta Rasulullah ve Raşid halifeler olmak üzere ashab sufilerin tasavvufundan tamamen beridirler. Nitekim sofu lakabının ancak hicri ikinci asrın ortalarında ortaya çıktığını tarih kaydetmektedir.[110] Bu lakabı ilk defa alan kişinin de sofu Ebu Haşim olduğunu kaynaklar belirtmektedir.

Tasavvufun akıllarını büyülediği kişilere tavsiyemiz şudur: Ahlak konusundaki sözlerini değil, onların akaidini getirin ve bu akaidi Kur'an ve sünnet ölçüsüyle ölçün. Onların inançlarını Kur'an ölçüleriyle tartın ve hükmünüzü verin. Falan tasavvufçu ahlak konusunda şöyle demiş, dış görünüş güzel görünen birtakım ahlaki nasihatlarını göstererek şöyle buyurmuş, deme-

110-Eskilerinden es-Suhreverdi şöyle der: "Bu isim (sofu, tasavvuf) hicri ikinci asra kadar bilinmezdi." Avarifu'l-Maarif, 66, İhya mulhakı,

yiniz. Herşeyden önce onun inancı şudur, şöyle inanmaktadır, deyiniz.

Tasavvufçular hakiki müslümanlar olduklarını ve tasavvufun İslam'ın ruhu olduğunu iddia ediyorlar. Halbuki ahlak ancak inancın ürünü ve neticesidir. İslam da her şeyden önce inancı veya niyetleri kontrol eder. Şayet inanç yahut niyet İslam'ın sevdiği ve doğru saydığı bir şekilde ise, ondan doğan ve ürünü olan güzel amelleri hayır kabul eder ve mükafatlandırır. Şayet inanç sahih değilse veya niyet bozuksa, o zaman yapılan bütün amelleri hiçe sayar. Dış görünüşü en büyük hayır gibi görünse bile, onu yok gibi kabul eder.[111]

Yüce Allah'ın şu ayetlerine bakınız: "Allah hiçbir şekilde kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları dilediği kişiler için bağışlar."[112] Diğerleri de günahlarını itiraf ettiler. İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar. Bunlar tevbe ederlerse, umulur ki, Allah onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."[113] Yüce Alah akidenin ancak halis ve net olmasını ister. Amelde ise, kötü amel işleyenlerin tevbe etmeleri durumunda tevbelerini dilediği takdirde kabul edeceğini belirtmektedir. Kısaca inançta şirk koşanları bağışlamayacağı, kötü bir amel işleyenleri ise dilediği taktirde bağışlayacağını buyurmaktadır.

Bu hüküm ışığında düşünelim. Tasavvufçular daha önceki zındıkların yapmadıkları iftiraları Allah'a yaptılar. Onun yaratıkların aynısı olduğunu söylediler. İsterseniz İbn Arabi'nin şu sözlerine bakın: "Hak her had ile mahduttur (Hakk'ın her yönden tarifi vardır). Alemin suretleri ise sayılamayacak ve ihata edilemeyecek kadar çoktur. Alemin suretlerinden her birinin hududu ancak her alemin onun suretlerinden aldığı miktarda bilinir. Onun için Hakk'ın haddi (tarifi) meçhul kalır (bilinmez). Onun haddi ancak her suretin haddinin bilinmesiyle bilinir."[114]

Allah'ın tarifinin mümkün olmadığını söylüyor. Niçin? Çünkü Allah her şeyin aynı (kendisi)'dir. Onu tarif edebilmek için alemdeki bütün suretlerin tarifini bilmemiz lazımdır. Çünkü Allah o suretlerin aynısıdır. Alemlerin suretlerinin haddi hesabı da yoktur. Onun için buna bağlı olarak Allah'ın tarifinin de haddi hesabı yoktur.

Yine kavmini hakikate değil de şeriata çağırdığı için Hz. Nuh'un görevi-

111-"Allah'a ortak koşacak olursan, amelini boşa götürür ve sen de zarar edenlerden olursun" (Zümer, 65), Humanist ve zengin İngiliz tasavvufçunun yaptığı gibi. Mısır'da fakirlerin tedavi görmeleri için büyük bir bina yapmıştı. İngiliz yüksek komiseri her sene elçilik görevlileri ile beraber kutsal tirittên yemek için gidiyordu. Bakınız, Abdurrahman el-Vekil, Hazihi Hiye's-Sufiyye, 173.

112-Nisa,48.

113-Tevbe,102.

114-İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 1/68, Afifi neşri.

ni yapmadığını iftira ettiler. Çünkü onlara göre batına değil, zahire davet etmiştir. Hz. Nuh'a inanmayan müşrik kavminin de Allah'ın davetine fiilen icabet ettiklerini ve Nuh'un onlardan gizlediği hakkı kavrayıp gizlenenle amel ettiklerini ve böylece kurtulanlardan olduklarını iftira ediyorlar. Bizzat Hz. Nuh'un da putlara taptıkları için o müşrikleri övdüğünü söylüyorlar.[115] İsterseniz İbn Arabi'nin şu sözlerini okuyunuz: "Gözetleme! Çünkü kainatta birtek ayn (varlık)'tan başkası yok. O, alemin aynıdır. Bir durumda ilah olarak adlandırılırken, bir durumda kul diye adlandırılır."[116]

İbn Arabi, Hallac, et-Tilimsani, İbn Sebin gibilerin Allah ve alem hakkındaki inançlarını el-Bedevi şöyle belirtmektedir:

"Bunlar üç gruba ayrılmışlardır: Birinci grup, bütün varlıkların ezelde zat olarak mevcut olduğunu söyler. Allah'ın varlığı onlara feyezan etmiş,

onların vücudu Allah'ın vücudu, ama zatları onun zatı değildir demektedir.

İkinci grup, muhdesatın varlığı Allah'ın varlığının aynısıdır, gayrısı veya başkası değildir, demektedir.

Üçüncü grup ise, hiçbir şekilde başkalık ve gayrılık yoktur, bunu kul mahcup olduğu (gerçeği gördüğü) zaman iddia eder, perdesi kalkınca başkalık ve gayrilik olmadığını görür ve gerçeği anlar, demektedirler."

Bütün bu açık gerçeklere rağmen, hala tasavvufun ahlaki bir davet olduğunu söyleyebilir miyiz? Biliyoruz ki, küfür bir tek söz üzerinde ısrar etmek, insanın mü'min bütün amellerini boşa götürür. İbn Arabi ve benzerlerinin şimdiye kadar gördüğümüz bu düşünceleri üzerinde ısrar ettiklerini, başkalarının da bunların dindışı olduklarını söylemediklerini biliyoruz. Bu düşüncelerin küfür olduğunu ve yüce Allah'ın bunlardan münezzeh bulunduğunu söylemeyen ve onları reddetmeyenler de aynı hükmün akibetine mahkum değiller midir?

Bu küfür ve şirk sözleri ve inançları bilmeyenler, bunlardan haberdar olmayanlar elbette burada söylenenlerin muhatabı değildir. Ancak bunlar kendilerine açıklandığı ve küfür ile şirk olduklarını belirtildiği halde, hala bunlar üzerinde ısrar eder, yahut karşı çıkmazlarsa, o zaman başkalarını değil, kendilerini suçlasınlar. Böylece yaşayan delil ile yaşamış ve ölen de delil üzere ölmüş olur.

115-Fususu'l-Hikem, 1/68-74, Afifi neşri

116-İbn Arabi, Futuhat-ı Mekkiyye, 129.

VI. TASAVVUFUN KUR'AN VE SÜNNETE BAĞLI OLDUĞU İDDİASI

Tasavvufçuların sözleriyle büyülenmiş olanlar, onların "Bu sözlerimiz, Kur'an ve sünnetle kayıtlıdır" türünden ifadelerine bakarak şeriattan kılpayı sapmadıklarını düşünebilirler. Tasavvuf kitaplarında yer alan "şeriata bağlı olmayan kişilerin havada uçtuğunu veya su üstünde yürüdüğünü görseniz bile, o veli olamaz" gibi sözleri tasavvufun Kur'an ve sünnet çerçevesi içinde olduğuna delil gösterenler olabilir.

Gerçek şu ki, acıklı pratiği kamufle eden tatlı sözlere aldanan bilgisiz ve gerçeklerden habersiz yığınlardan kendisine taraftar bulmak için İslam toplumunda ortaya çıkan her fırka ve hizip bu gibi iddialarda bulunmuş, şeriatın ölçülerine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu etrafına propaganda etmiştir. İmamlarını tanrılaştıran gulat-ı şia bunu söylemiş, Allah'ın kitaplarını işlevsiz kılan Muattıla söylemiş, Allah'ı insan gibi cisim yapan Mücessime bunu söylemiş, sapıklıkları gün gibi açık olan Kadiyanilik ve Bahailik bunu iddia etmiştir. Bütün bu sapık fırkalar aynı şeyi iddia ettiği gibi, tasavvufçular da iddia etmişlerdir. Tasavvufun meşhurlarından en-Nablusi'nin vahdet-i vücudun Kur'an ve sünnetten alındığını söylediği sözlerini daha önce nakletmiştik. Yeryüzünde ve alemdeki bütün varlıkların Allah'ın kendisi veya görünen şekli olduğunu söyleyen putperest bir anlayışın bile Kur'an ve sünnetten alındığını iddia edecek kadar yüzsüzlük yapan bir topluluk, sözlerinin Kur'an ve Sünnete bağlı olduğunu nasıl iddia etmesin?!

Hiçbir insanı dilediğini iddia etmekten alıkoyamazsınız. Ancak yapılabilecek birşey varsa, o da söylediği veya iddia ettiği şeyin doğru olup olmadığını test etmek, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in hak terazisi ile ölçmektir. O zaman iddia ettiği şeyin doğru olup olmadığına delil ve hüccet ile hükmetmek mümkündür. Şu ana kadar tasavvufçuların gerek nazari inançlarını ve gerekse ameli yanlarını sergilemeye çalıştık. Acaba bunların şeriata veya salim bir akla bağlı olduklarını söylemek mümkün müdür? Tasavvufçuların tanrı ve liderleri hakkındaki inançlarının şeriat veya akılla bağdaşan bir yanı olduğunu söyleyebilir miyiz?

İşin gerçeğinin tasavvufçuların iddia ettiği gibi olmadığını bir örnekle göstermeye çalışalım: Gümüşhanevi'nin şu sözlerine bakalım:

"Şeriata muhalif olan tarikat, dalalettir, felakettir ve hatta küfürdür. Herhangi bir hakikat ki Kitap ve Sünnete uymazsa, fasıklık ve zındıklıktan

başka birşey değildir."[117]

Bu ifadenin hemen üstünde Marifet'i anlatırken söylediği şu sözlerle yukarıdaki ölçünün nasıl kaybolduğu ve şeriatın belirlediği hükümlerden nasıl ayrı hükümler koyduğunu görelim. Şöyle diyor:

"Ramazanda oruç tutan bir kimsenin orucu, şeriata göre yemek ve içmekle hükümsüz olur. Tarikata göre gıybet orucu bozar. Hakikatte ise, oruçlunun kalbine Allah'tan başka birşeyin gelmesiyle orucu bozulmuş olur."[118]

Bu sözler dinde teşri yapmak, şeriatın hükümleri dışında hüküm belirlemekten başka neyi ifade etmektedir? Şeriatın helal ve haramı ile yetinmeyip kendinden hükümler koymaktan başka nedir?

Herşeyden önce İslam şeriata, tarikata ve hakikate göre oruç, diye birşey belirlemiş değildir. Şeriatın hükmü dışında tarikata ve hakikata göre oruç da olmaz. Orucun nasıl, ne zaman tutulacağını, nelerle bozulup bozulmayacağını şeriat belirlemiştir. Sofulara ayrı, sofu olmayanlara ayrı bir orucu da şeriat getirmemiştir.

"Oruçlunun kalbine Allah'tan başka birşeyin gelmesi ile orucu bozulmuş olur" sözünü İslam'ın hangi hükmü ve ölçüsüyle bağdaştırmak mümkündür? Rasulullah da dahil, oruç tutan hangi müslümanın kalbine Allah'tan başka birşey gelmiyor? Bununla orucun bozulacağını şeriatın hangi hükmü söylemektedir? Şeriata göre, tarikata göre, hakikata göre oruç ayırımı dinde yapılan bir bid'attan başka nedir? Kur'an-ı Kerim ve Rasulullah'ın sünnetinde tarikata ve hakikata göre oruç var mıdır?

"Şeriata bağlılık" kaydını kimi tasavvufçular, "Kişinin ermesiyle kendisinden şer'i teklif kalkar ve artık şeriatın hükümleriyle mükellef olmaz" diyen birtakım sapık tasavvufçulara karşı belirtme zaruretini gördükleri bir kayıttır. Şüphesiz böyle bir duyarlılığı ve tepkiyi takdirle karşılamamak mümkün değildir. Ama bu duyarlılığı gösteren ve sözkonusu sapıklıklara karşı böyle bir tepkiyi gösteren tasavvufçuların da kendilerini tasavvufun bid'atlarından nasıl kurtaramadıklarını görüyoruz. Bunun misalleri tasavvuf kitaplarının hemen hepsinde görmek mümkündür. Onun için "şeriata bağlılık ve onun sınırları yanında durmak" gibi sözleri veya kayıtları bir yerde işlevsiz kalmakta ve iddiadan öteye geçememektedir.

Bir sonraki sayfada yer alan şu sözlerin şeriatla bağdaştığını nasıl söyleyeceğiz: "Şeriat sözler, tarikat fiiller, hakikat haller, marifet de servetin ba-

117-Gümüşhanevi, Veliler ve Tarikatlarda Usul (Camiu'l-Usul), 267, Pamuk Yayınları, İstanbul 1977.
118-Gümüşhanevi, a.g.e., aynı sayfa

şıdır." Acaba şeriatı bu şekilde parselleyip bir kısmına tarikat, bir kısmına hakikat, bir kısmına da marifet diyen İslam mıdır, yoksa tasavvufçular mıdır? Sonra, şeriatın hangi hükmü hakikat değildir ki, diğer hükümlerine bu isim verilmiş olsun? Yine, Rasulullah zamanında tasavvufçuların tarikatı mı vardı ki, şeriatı bu şekilde kısımlara ayırsın ve değişik isimlerle isimlendirsin? Çünkü yukarıda naklettiğimiz sözü tasavvufçular Rasulullah'ın bir hadisi olarak nakletmektedirler.

Yine şu sözlerine bakalım: "Şeriatın temizliği su ve toprak ile, tarikatın temizliği heva ve hevesi gönülden çıkarmak ile, hakikatın temizliği de kalpte Allah'tan başkasına yer vermemekle yapılır."

Düşünün, müslümanlar su ile abdest almakta ve gusletmektedir. Şeriata göre bu insanlar temiz olmakta ve Yüce Allah'ın huzuruna ibadet için çıkmaktadır. Tarikat ve hakikata göre bu temizlik değildir ve müslümanlar temizlenmeden Allah'ın huzuruna çıkmaktadır. Sonra, kişinin heva ve hevesi peşinde gitmemesi ve mümkün olduğu kadar Yüce Allah ile beraber olmasını şeriat öngörmemiş midir ki, bu marifet tarikata ve hakikata mal edilmektedir? Şeriatın belirlediği hükümler dışında hükümler koyan ve dini Allah ve Rasulünün tasvip etmediği şekilde parselleyen kişilerin şeriatın ölçülerine bağlı kaldıklarını söyleyebilir miyiz? Kitaplarına yazsalar ve dilleriyle söyleseler bile, bu onların iddialarından öte bir değer ifade etmez.

Hemen belirtelim ki, bu kayıt ve ölçülerine rağmen tasavvuf meşhurlarının birçoğu İslam inancında ilk gerçeği, şeriatın kararlaştırdığı ve aklın hükmettiği ilk hakikati inkar etmişlerdir. O da Yüce Allah'ın zatında, sıfat ve fiillerinde bütün yaratıklarından ayrı olduğu gerçeğidir. Şimdiye kadar gördüklerimizden sonra tasavvufçuların bu gerçeğe İslam'ın istediği şekilde inandıklarını nasıl söyleyebiliriz?

Bazı mutasavvıfların iddia ettiği gibi, tasavvufçular gerçekten Kur'an ve sünnete bağlı kalarak onlarla mı amel ediyor? Söyedikleriyle yaptıkları birbirini tutuyor mu? Tasavvuf büyüsünden kurtulamayanlar, eleştirilen tasavvufçular için Rabia'nın şu sözünü cevap olarak getiriyorlar:

"Ateşinden korktuğum, yahut cennetini umduğum için sana ibadet etmedim. Sana sadece zatın için ibadet ettim."[119]

Tasavvufçuları savunanlar bunu getirir ve "ilahi aşkın şehidi Rabia" için

119-Rabiatu'l-Adeviyye, h.195 yılında ölmüştür. Basralıdır. Önceleri şehvet düşkünü çalgıcı iken, sonra tasavvufçu olmuş bir kadındır. Allah sevgisine dair şiirler söylemiştir. Tasavvufta aşk, sevgi terimlerini ilk defa onun kullandığı söylenir. Dr. Abdulkadir Mahmud, el-Felsefetü's-Sufiyye fi'l-İslam, 163-170. Onun bu görüşünü veya bid'atını daha sonra Ali ibn el-Muvaffak (öl. 265/878) ve tasavvuf şairi Yunus Emre şöyle tekrarlayacaktır:

"Cennet cennet dedikleri/Birkaç köşkle birkaç huri/İsteyene ver onları/Bana seni gerek seni."

Görüldüğü gibi, Rabia olsun, Yunus Emre olsun, Allah'ın mü'minlere salih amelleri için vaadettiği cen-

gözyaşı dökerler. Her türlü arzudan, sevgi ve rağbetten, korku ve istekten soyutlandığını iddia eden Rabia için esas duruşta dururlar! Ama diğer taraftan hiçbir peygamberin böyle bir sözü söylemediği veya böyle bir yolu izlemediğini akıllarına bile getirmezler. Hatta böyle bir sözün, salih amellere karşılık Yüce Allah'ın mü'minlere cenneti vaadettiği gerçeğiyle çatıştığını ve dine aykırı düştüğünü anlamaya çalışmazlar.

"Bizim ayetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki bu ayetlerle kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Onların yanları yataklarından kalkarak korkuyla, umutla rabblerine yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar."[120] Allah'ı zikretmek ve anmak için gece karanlıklarında yataklarından kalkan, Allah'a korku ve umut içinde dua eden, vereceği nimetleri isteyerek ve azaptan kurtarmasını umarak yalvaranlardan Allah'ı daha çok kim sevebilir?! Durum böyle olunca acaba Rabia'nın iddiasını yaptığı sevgi de ne oluyor?

Birer insan olarak peygamberler de dahil insanın en belirgin özelliklerinden biri, korkması ve umut beslemesidir. Allah'tan korkması, insanlığın en yüce makamıdır. Egemen olan ve bütün varlığı kaplayan sevginin en açık delili, sevilen hakkında kalbin korku ve umutla dolmasıdır. Hoşnutluğunu kazanma arzusu ve cezasından kurtulma umudu ile kalbin dolup taşmasıdır.

Ama gelin görün ki, Rabia ve onun eğri çizgisinde gidenler o tertemiz beşeriyetten, korku ve ümit içinde Allah'a dua etmek için geceleri yataklarını terkeden azim sahibi peygamberlerin insanlığından sıyrılmış olduğunu iddia ediyorlar. Acaba böyle bir iddianın ardında ne var?

Böyle bir iddianın ardında yatan şudur: Allah'ın seçkin peygamberleri bile bu zirveye ulaşamaz. İddia sahibi, bir beşer değil, bir ilahtır. Çünkü meleklerin kendileri bile Allah'ın azabından korkar ve mükafatını umarlar. Böyle bir iddianın altında yatan düşünce, Rabia'nın, Kur'an-ı Kerim'i indirirken kendisine korkarak ve umarak dua etmemizi emrettiği için Yüce Al-

---

neti beğenmiyor veya yeterli görmüyor, onun yerine İsrailoğullarının Hz. Musa'ya "Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız" (Bakara, 55) dedikleri gibi Allah'ın zatını görmek istiyor. Halbuki hiçbir peygamber ahiret için böyle bir istekte bulunmamış ve ümmetine böyle bir şeyi vadetmemiştir. Kaldı ki hayır ameller için mükafat olarak Kur'an ve Sünnet cenneti vadederken, onları istememek veya Allah'ın zatını istemek Kur'an ve Sünneti takmamak anlamına gelir. Bid'at ve sapıklıklara dalan kimi tasavvufçuların Allah'ın dininden nasıl uzaklaştıkları açıkça görülüyor. Bu uzaklıktan dolayıdır ki, Şeyhu'l-İslam Ebussuud Efendi, Yunus Emre'nin cennet ve nimetlerini hem istemiyen, hem küçümseyen sözleri için "küfür" demektedir. Şüphesiz bu hüküm, aynı görüşü daha önce ve sonra söyleyenler için de geçerlidir. Bakınız, Ebussuud Efendi, Fetvalar, 87, Mesele, 353, İstanbul 1972, Aynı hükmü M. Zahid Kotku'nun da verdiğini görüyoruz. Bakınız, Ehli Sünnet Akaidi, 137, madde, 23 İstanbul, 1984.

120-Secde,15-16.

lah'ın yanlışlık yaptığı, bizi cennete teşvik etmek ve cehennemden sakındırmakla haksızlık ettiği iftirasıdır. Bunları bizden isteyen Allah'ın bizi yanlış yollara sevkederek bizi aldattığı iftirasıdır. En büyük mükafat ve ihsan olarak cennet ümidi ve cehennem korkusu ile değil, de Allah'ın kendi zatı için çalışmak olduğu halde, Allah'ın bunu bizden gizlemesi ve peygamberin bizlere tebliğ etmemesi iftirası bunun altında yatmaktadır. Çünkü bütün bunlar yerine sadece zatını isteyecekmişiz! Cennetini istemeyecek ve cehenneminden korkmayacakmışız!

Cennet ümidi ve cehennem korkusu ile insanların kendisine yönelip ibadet ettiği ve madde boyutundan soyutlanmadıkları gerekçesiyle müslümanların yöneldikleri Kabe'yi Rabia "put" diye nitelemekte ve "yeryüzünde ibadet edilen şu put"[121] demektedir. Çünkü kendisini cenneti istemeyecek ve cehennemden korkmayacak kadar madde boyutundan soyutlanmış kabul etmektedir.

Şu ayeti okuyunuz: "Allah, inananlara da Firavn'ın karısını misal gösterdi. O, "Rabbim, bana katında, cennette bir ev yap, beni Firavn'dan ve onun yaptıklarından koru, beni zalimler topluluğundan kurtar" demişti."[122]

Yüce Allah'ın takdirle andığı ve Kur'an'ında zikrettiği, sonra mü'minlere bir örnek olarak verdiği şu tertemiz yüce saliha kadın, cennette kendisine bir ev yapması için Allah'a yalvarıyor ve dua ediyor. Firavn'ın eşi yanında adı bile anılmaya değmeyecek olan Rabia ise, cenneti istemiyor.

Şu ayet-i kerimeyi de okuyunuz: "Allah mü'minlerden mallarını ve canlarını onlara verilecek cennet karşılığında satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürür ve öldürülürler. Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir bu."[123]

Tasavvufçuları savunan ve eleştirilmelerine tahammül edemiyenler, Kur'an-ı Kerim ve Rasulullah'ın sünnetinden alınmış birtakım dualarını da eleştirenlere karşı bir delil olarak gösterirler. Kimi tasavvufçuların gönülden ve tam bir yakarış ifadesi olan duaları olduğunu inkar etmek mümkün olmamakla beraber, bunun kişilerin iyi veya kötülüğünü ifade etmek için yeterli olmadığı bir gerçektir. Bunun açığa çıkması için başka din mensuplarından bazı dualarla bir karşılaştırma yapmak yeterli olacaktır.

Tasavvufçuların eleştirilmelerine tahammül edemiyenler onların birtakım dualarını eleştirenlere karşı delil olarak gösteredursunlar, kendilerine

121-Dr. Abdurrahman Bedevi, a.g.e., 26, Şehidetu'l-Işki'l-İlahi, 38, Yukarıdaki sözün devamı şöyledir: "Şüphesiz Allah ona (Kabe'ye) ne girmiş, ne odan hâlî olmuştur."

122-Tahrim, 11.

123-Tevbe, 111.

Brahmanların[124] veya Budistlerin[125] ruhları esir eden, aşkın cilvelendirdiği ve sırılsıklam ettiği bir nefisten yankılanan şeffaf terennümlerle yaptıkları dua ve getirdikleri salavatları hatırlatmak istiyoruz.

Zerdüştiler[126], Manihaistler, Firavncılar, Yahudiler, Hristiyanlar, Bahailer,[127] Kadiyaniler[128] de benzer şeyleri yapmışlardır. Onların duaları olduğunu bilmeden yaptıkları yalvarma ve yakarmaları okuduğunuz zaman göğün kendilerinden hoşnut olduğunu müjdelediği kıddislerin duaları olduğundan şüphe bile etmezsiniz. Acaba bu dualardan dolayı onları hakkın erleri ve İslam'ın askerleri mi sayacağız? Dua eden kişiye, rabbine ne ile ve nasıl dua ettiğini değil, dua ettiği rabbinin kim olduğunu ve sıfatlarını sorunuz önce! Onun için tasavvufçuların aşk ve gözyaşları içinde yaptıkları dualarından önce, nasıl bir Allah'a inandıklarına ve hangi ilaha yalvardıklarına bakmak lazımdır.

Örnek olarak İbn Arabi'nin şu tasavvufi duasına bakalım:

"Allah'ım!, Bütünümü kendi bütünlüğünde yok et. Evveliyetimi evveliyetinle destekle ki evveliyetini evveliyetimde, sonunculuğunu sonunculuğumda, zahirliğini zahirliğimde, batınlığını batınlığımda, hüviyetini hüviyetimde, inniliğini inniliğimde ve kabiliyetini kabiliyetimde müşahade edeyim. Zahir vücudun vücudumda, hüviyetin hüviyetimde ve beraberliğin beraber-

---

124-Hinduların eski kutsal kitabı Vedalar'da adlandırıldığı gibi tek kişi olan Brahma'ya nisbettir. Bu din üç tanrılı bir inancı benimser. En üstünü Brahma, diğeri Vişnu olup hayat tanrısıdır. Üçüncüsü de Şiva olup felaket tanrısıdır. Bu din mensupları din kahinlerinin kutsallığına inanırlar. Çünkü onlara göre bunlar tanrıların yanında kendilerine şefaat etme ve tanrıları etkileme gücüne sahiptirler. Şeyhleri kutsallaştırmayı ve kurtarıcılıklarına inanmayı tasavvufçular bunlardan mı almışlardır dersiniz?

125-Buda'ya nisbettir. Peygamber olduğunu iddia eden bir Hindistanlıdır. Milattan önce altıncı asırda doğmuştur. Daha sonra Budizm, Buda'nın insanların günahlarını yüklenmek üzere onları kurtarmak için vücut kazanmış bir ilah olduğuna inanacak kadar değişikliğe uğramıştır. (Hristiyanların teslis inancı ve Hz. İsa'nın insanların (güya) doğuştan getirdikleri günaha kefaret olmak üzere çarmıha gerildiği inancını Budizm'in bu şeklinden aldıklarına inanılmaktadır.

126-Zerdüşt'e nisbettir. Farisilerin yalancı peygamberidir. Milattan önce yaşamıştır. Mensuplarına Avesta adında bir kitap bırakmıştır. Daha sonra yapılan şerhlerle beraber Zend Avesta adını almıştır. Bu din, dualist bir inanca sahiptir. Tanrılardan biri hayır tanrısı olup adı Hürmüz, diğeri şer tanrısı olup Ehrimen'dir. Zerdüşt, hayrın şerre galip geleceğine inanır. Optimist bir düşünce sahibidir. Mani dininde olduğu gibi Pesimist (kötümser) değildir.

127-Baha lakabıyla anılan Mirza Hüseyin Ali'ye nisbettir. Dini inançlarına göre Allah zaman zaman peygamberler suretinde görünür ve Mirza Hüseyin Ali ilahi tecessüdün en mükemmel suretidir. Nuh Peygamberden Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerin vahiylerini aldığı ve kaynaklandığı kaynak olarak tanıtılır. Günümüzde Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkan ve Sun Myung Moon adıyla yayılan Moon tarikatı bu inancın son şeklini yansıtıyor olsa gerektir. Çünkü bu tarikat inancına göre Moon, tanrının en son tecessüd ettiği peygamberdir.

128-Mirza Gulam Ahmed, el-Kadiyani'ye nisbettir. Mirza Gulam Ahmed 1908 yılında ölmüştür. Kıyamete yakin geleceği söylenen Hz. İsa veya Mehdi olduğunu iddia etmiş ve Allah'ın kendisine vahiy indirdiğini söylemiştir. Taraftarları daha sonra ikiye ayrılmışlardır. Bir kolu Ahmediyye, diğer kolu Kadıyaniyye adıyla anılır. Ahmediler, Kadiyanilerden daha mutedildir. İkisi de Gulam Ahmed'in Mesih'in kendisi olduğuna inanmıyanları kafir sayar. Hindistanı işgal eden İngilizlerle işbirliği yapmış ve Müslümanların aleyhine ellerinden gelen bütün yollara başvurmuşlardır. Bugün de İslam aleminin değişik yerlerinde İslam'ın aleyhine çalışmaktadırlar.

liğimde olsun ki o sırrın tüm ünvanı olayım, belki şekli ve sureti olayım."[129]

Vücut, zat ve hakikat olarak Allah'ın aynısı olması için Allah'a dua etmektedir. Acaba bu duaya müslümanca bir dua diyebilir miyiz?

Bir de Hz. Peygambere getirdiği salata bakalım: "Allah'ım, zatın tılsımlı görünümü, derya yağmuru, cemal (güzel)liğin lahutu (ilahiliği) ve visal (kavuşma)'nın nasutu (insaniliği), hakkın yüzü, ezel insanın hüviyeti, süregelen mahlukatın kaynağı, fark nasutlarını hak yoluna ilettiği kişiye selat ve selam olsun. Allah'ım! Onunla ondan ve onun içinde ona selat kıl."[130]

İbn Arabi demek istiyor ki: "Allah'ım!, kendisinde Allah'ın tecessüd ettiği (maddi vücut kazandığı) Muhammed'e selat kıl. Allah'ım! Kainatın suretlerinden zahir olmuş ve olmaya devam eden kendine selat kıl." Hakkın karşısında bu tasavvufi duanın İslam'ın ilk hakikati olan tevhid hakikatine tamamen aykırı olduğunu görümüyor mu?

Tasavvufçular dua eder ve selat getirirken bunları Allah'a değil, Allah'ın ve Rasulünün reddettiği ve kendilerinin tasarladığı bir tanrıya yapmaktadırlar. Tasavvufçuların dua veya selat esnasında döktükleri gözyaşlarına müslümanların aldanacaklarını sanmıyoruz. Onların "Allah'ım" deyişleri sizleri aldatabilir. Ne var ki bu lafzı Budist, Yahudi, Hristiyan, Bahai ve diğer her türlü din sahibi insanlar da kullanmaktadır. Ama her biri inandığı tanrıya veya hevesinden uydurduğu ilaha seslenmektedir. Her din mensubu kendi dilinde bu kelimeyi kullanmakta ve mitolojisindeki tanrıya yalvarmaktadır. Onun için tasavvufçuların "Allah" demelerine aldanmamak lazımdır.

Yine onların "Allah'ım, Muhammed'e selat kıl" demelerine de aldanmamak gerekir. Çünkü aynı kelimeleri Bahailer de kullanmaktadır. Zira tasavvufçuların selat ve selam getirdikleri Muhammed, peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed değil, belki insanları aldatmak ve sempatilerini kazanmak için heva ve heveslerinden uydurdukları bir Muhammed'dir. Çünkü tasavvufçuların Muhammed'i, beşeri bir vücutta tecessüd eden ve tasavvufi ilahların ilahı olan Muhammed'dir. Nitekim tasavvvufçular bunu Hakikat-i Muhammediyye adıyla anarlar. Bununla da Allah'ın Muhammed

---

129-İbn Arabi, Mecmuatu'l-Ahzab, 15 hicri 1298, İstanbul.

Gerçeğin bizzat müşahade edilmesi için ibn Arabi'nin duasını kendi lafızlarıyla aşağıya alıyoruz: "İlahi, istehlik kulliyeti fi kulliyyetike ve emidde evveliyyeti bi evveliyyetike hatta eşhede evveliyyeteke fi evveliyyeti ve ahiriyyeteke fi ahiriyyeti ve zahiriyyeteke fi zahiriyyeti ve batıniyyeteke fi batıniyyeti ve kabiliyyeteke fi kabiliyyeti ve inniyyeteke fi inniyyeti ve hüviyyeteke fi hüviyeti ve maiyyeteke fi maiyyeti hetta ekune unvane zalike's-Sırri kullihi, bel şeklehu ve suretehu".

130-İbn Arabi.a.g.e.14

suretinde tecessüd eden muayyen bir hakikat olduğunu ifade ederler.

Yüce Allah, Hz. Muhammed'e hitap ederek: "De ki, Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun" demektedir. Allah'ı sevmek Hz. Muhammed'e uymayı gerektirir. Şimdi söyler misiniz, Hz. Muhammed'in dininde bu saçmalıklardan hangisi mevcuttur? Hz. Muhammed'in dualarında, selat ve tesbihlerinde, ibadet ve taatlarında bu şirk ve küfürlerin hangisi vardır? Hz. Muhammed'in insanlığa tebliğ ettiği dini değiştirenler, onun sünnetini ve yolunu çiğneyenler, Allah inancını tahrif edenler, helal ve haram olarak belirttiklerini altüst edenler, şirk ve küfür diye nitelediği şeyleri din ve iman olarak insanlara sunanlar hangi yüzle ona uyduklarını, ona selat ve selam okuduklarını, onu sevdiklerini ve örnek aldıklarını iddia edebilirler? İnanç olarak Grek felsefesini, takva olarak Hristiyan ve Hint mistisizmini, hayat tarzı olarak Sasani şirkini, şeriat ve nizam olarak ihvan-ı safa ve batıniyye mezhebini kendilerine din yapan bu insanların Hz. Muhammed'i sevdiklerini ve onun yoluna bağlı bulunduklarını hangi akl-ı evvel iddia edebilir? "Onlar zandan başka bir şeye tabi olmaz ve yalandan başka söz de söylemezler."[131] "Hevasını (kötü duygularını) kendine tanrı edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hala ibret almayacak mısınız?"[132]

Tasavvufçular Allah'ın sevgili kulları olduklarını yahut Allah ve Rasulünü çok sevdiklerini iddia ederler. Bunu zarif ve latif bir sesle söyler, tevazu maskesine bürünürler ki görenler yeryüzünde yürüyen nurani melekler olduğunu sanır. Ama yahudi ve hristiyanların da aynı şeyi iddia ettiklerini, fakat yüce Allah'ın onları yalanladığını unutmamak lazımdır. Yüce Allah, buyuruyor: "Yahudiler ve hristiyanlar 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz' dediler. De ki, öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor? Gerçek şu ki siz de onun yarattığı insanlardansınız."[133] "Onun sebebi, onların Allah'ı gazaplandıran şeylerin ardınca gitmeleri ve onu razı edecek şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır."[134]

Şüphesiz Allah'ı sevmenin delili, ona itaat etmek, ondan korkmak ve bütün getirdiklerinde peygamberi Hz. Muhammed'e tabi olmaktır."De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sever."[135]

131-En'am,116.
132-Casiye,22.
133-Maide,18.
134-Muhammed,28.
135-Al-i İmran,31.

Kitaplarında bulunduğu şekliyle tasavvufçuların din anlayışlarını gözler önüne sermeye çalıştık. Acaba bu anlayışlarında onların Allah'ın sevgilileri ve Rasulünün dostları oldukları görülüyor mu? Gerçek şu ki onlar yahudi ve hristiyanların yaptıkları gibi, meşhurlarını Allah'tan başka tanrılar edinmiş ve Allah'ın dinine sırtlarını çevirmişlerdir. Böyleyken, onların Allah'ın sevgilileri ve Rasülünün dostları olduğuna nasıl inanılabilir?

Tekrar vurguluyoruz, bunların Rasulullah'ı ve ehl-i beytini sevdiklerinin delili, türlü türlü bid'atlarla süsledikleri ve hurafelerle doldurdukları iftiralar ve bilmecemsi dualardan başka nedir? bu sözler size tuhaf geliyorsa, Ticanilerin şeyhinin şu sözlerini dinleyiniz:

"Hz. Peygambere salatu'l-Fatihi sordum. Selâtu'l-Fatihi bir defa söylemenin altı defa Kur'an'a denk olduğunu söyledi. Sonra her defasının kainatta meydana gelen bütün tesbihlere, bütün zikirlere, büyük küçük bütün dualara ve Kur'an'ın altı bin defasına denk olduğunu bildirdi."

Tasavvufçuların insanları Kur'an-ı Kerim'den uzaklaştırmak ve soğutmak için nasıl çalıştıkları görülüyor değil mi?

Salatu'l-Fatih, sözleri ve anlamı son derece bozuk kısa bir duadır. Lafızlarını buraya alıyoruz: "Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin el-Fatih li ma uğluka ve'l-hâtim li mâ sebeka, nasıru'l-hakki bi'l-hakki, el-hâdî ilâ sırâtike'l-Mustakim, ve alâ âlihi hakka kadrihi ve mikdarihi'l-azîm."[136]

Kitabın başında belirttiğimiz gibi kişinin yaptığı güzel amellerin geçerli ve yararlı olabilmesi için sahip olduğu inancın İslam'ın belirlediği bir inanç olması lazımdır. Bu sağlam inanca sahip olan kişilerin aynı şekilde salih amel olarak İslam'ın belirlediği şekilde ameller işlemesi gerekir. İşte bu sağlam inanç ve İslam'ın öngördüğü şekilde amel sahibi olan insanlar ancak İslam'ın tasvip ettiği mü'min ve muttaki insan olabilirler.

Bildiğimiz gibi Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de kendini kutsal sıfatlarla tavsif etmiş ve Esma-i Hüsna olarak bilinen güzel isimlerle adlandırmıştır.

136-Ahzab ve Evradu't-Ticani, tah. Muhammed el-Hafız, kitabından naklen.

Abdurrahman Abdulhalik, el-Fikru's-Sufi fi Davi'l-Kitab ve's-Sünne, 353. Salatu'l-Fatih'in anlamı da şudur: "Allah'ım! Hz. Muhammed'e selat olsun, o kapalı olanı açmış, geçmişi sona erdirmiş, hakkı hakla desteklemiş, sırat-ı mustakime iletmiştir. Kadri ve büyük mikdarı kadar alinede selat olsun" Kapatılıp da Rasulullah'ın açtığı nedir? Önce geçen nedir? Görüldüğü gibi bir araya getirimiş tekerlemelerden ibaret bir dua. Bu iki satırlık bir dua nasıl Kur'an-ı Kerim'e denk veya üstün olabilir? Bunun da cevabını kendileri veriyorlar. Zira, Rimahu Hizbi'r-Rahim kitabının yazarı el-futi, bunun Allah'ın kelamı olduğuna inanmak gerekir, demiştir. A.g.e., 2/139, ed-Durretu'l-Haride'nin yazarı da aynı şeyi söylemektedir. a.g.e., 4/128. Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Abdulhalik, a.g.e., 352-354, eş-Şarani de velilere vahyin yazılı bir kağıt içinde geldiği ve ne taraftan okunursa değişmediğini söylememiş miydi? Bakınız, el-Yevakit ve'l-Cevahir, 2/85,. Mısır, 1307 h.

Müslümanlar da onu kendini tanıttığı sıfatlar ve adlandırdığı isimlerle tanıtmış ve adlandırmıştır. Onun için sıfatlar uydurmamış ve isimler iftira etmemişlerdir. İsim ve sıfatları için Kur'an'da belirtilen ve Arap dilinde kullanılan manalardan başka manalar uydurmamış ve çerçevesinden çıkarmamıştır. Bütün bunlar Allah'ın buyurmadığı bir şeyi ona söyletmemek yahut sevmediği bir şeyle onu tavsif etmemek veya hoşlanmadığı bir isimle adlandırmamak içindir.

Aynı şekilde yüce Allah, bize hidayete ileten ve doğruyu gösteren yüce bir şeriat göndermiş ve onunla bütün şeriatları sona erdirmiştir. Allah'ın emin Rasulü de onu insanlara tebliğ etmiştir. Müslümanlar Allah'ın şeriatına ondan olmayan şeyleri katmamış, şeriatını eksiklik veya noksanlıkla itham etmemiştir. Çünkü o, şeriatın sahibi ve onu tebliğ eden Rasulün maliki olarak her zaman ve her yer için neyin elverişli olacağını bilir. Zamanı ve onun içinde yaşayanları, kendileri için en hayırlı şeyin ne olduğunu sonsuz bilgisiyle bilir. Rasulüne indirdiği şeriat da kıyamete kadar insanlar için yeterli ve elverişlidir. Müslümanlar buna kesin olarak inanmakta ve yerine getirilmesinin farz olduğunu kabul etmektedir. Belirlediği çerçevenin dışına çıkmayı bid'at ve dini değiştirmek olarak kabul etmektedir.

Ama tasavvufçular, Allah'ın kendini nitelediği şeylerle nitelemekle yetinmemekte, kendine verdiği isimleri değiştirmeye çalışmakta, böylece vahyi tahrif etmeye çalışmaktadırlar. Onun yerine, parçaları, gözün gördüğü ve aklın sezdiği bütün varlıklara bölünmüş bir ilaha inanmaya çağırmaktadırlar. Bildirdiklerinin yerine kuruntuları ve hurafeleri yaymakta, her meşhurdan bir yol gösterici ve her mezardan neredeyse bir tapınak edinmekte ve ondan medet ummaktadırlar. Allah'ın güzel isimlerini ve mukaddes sıfatlarını tahrif ederek zevklerine uydurmakta ve hurafelerden oluşturdukları bir inanca uydurmaya çalışmaktadırlar. "O gibilere "Allah'tan kork" denildiği zaman, işlediği günahlar sebebiyle benlik ve gurura kapılır (ve daha çok günah işler). Ceza ve azap olarak ona cehennem yeter. Ne kötü yataktır o!"[137]

VII. TASAVVUFA YÖNELİŞİN NEDENLERİ

İnsanların tasavvufa yönelmelerinin birçok sebepleri vardır. Hepsini burada saymak belki mümkün değildir. Bize göre bunların önemlileri şunlar-

137-Bakara, 206.

dır:

a. Yönetimlerin İslam'dan Sapmaları ve İslami Hayatı Engellemeleri

İnsanların tasavvufa yönelmelerinin sebeplerinden biri, belki de en önemlisi, müslümanların başında bulunan yöneticilerin ve uyguladıkları yönetimlerin İslam'dan sapması ve İslam'ın öngördüğü şekilde kapsamlı bir İslami hayata meydan vermemeleridir. Hz. Ali ile Muaviye arasında başlayan anlaşmazlık ve savaşlar İslam toplumunda büyük tedirginliklere yolaçmış ve birtakım insanlar bu savaşlardan uzak kalmak, bunları izleyen fitnelerden uzak durmak için toplumdan soyutlanmış ve kendilerini ferdi planda İslam'ı yaşamaya vermişlerdir. İslam toplumunda ilk sapmaların bu anormal şartlar altında başladığı ve fitnelerin birbirini kovaladığı söylenebilir. Tasavvufun da bu dönemden başlamak üzere toplumda meydana gelen fitnelerden ve hayatın zamanla beraber başka mecralara sürüklenmesinden tedirgin olan birtakım insanların hayatında bir sapma olarak başladığını, müslümanlara dinin özü imiş gibi yutturulmaya çalışılan zühdün de bu şartlar altında ve her türlü kargaşanın kol gezdiği Kufe ortamında ortaya çıktığını biliyoruz. Bu insanlar toplumu kaplayan fitnelerden ve fetihlerle sağlanan ganimetler sonunda toplumda artan maddi refahın baskılarından uzak kalmak için gayret etmiş, Hindistan ve İran'dan sızan zühd hayatını taklid ederek yaşamaya başlamışlardır. Ancak çok geçmeden bu hayatın yabancı birtakım unsurlarla boyandığı veya bütünleştiği, bu sapmanın alabildiğine büyüdüğü bilinen bir gerçektir.

Bunu izleyen dönemlerde de alimlerle yönetimlerin karşı karşıya geldikleri, hakkı ve Allah'ın dinini açıkça ve korkusuzca açıkladıkları, fitne ve sapmalara cesaretle karşı koydukları için yönetimler tarafından alimlerin türlü baskı ve işkencelere maruz kaldıklarını biliyoruz. Toplum fertleriyle yönetimler arasında bir nevi sözcülük ve temsilcilik görevini yapan alimlerin yönetimler tarafından cezalandırıldıkları, işkencelere maruz kaldıkları, sürüldükleri ve hapsedildikleri, hatta şehid edildiklerini gören halkın gözü yılmış, tabir caizse, meydanı zorba yönetimlere bırakmak zorunda kalmıştır. Kimileri artık bu işlerin düzelemeyeceğini, elden birşey gelmediğini, insanların yoldan çıktıklarını, ahir zaman fitnesi diyerek kıyameti beklediğini yahut Allah'ın vereceği azabın her an gelip çatabileceğini, onun için Mehdi'nin gelişini beklemekten başka çare kalmadığını düşünerek köşelere çekilmiş, saatlerini münzevi ibadet ve zikirlerle geçirmeye koyulmuştur. Toplumda emri bilmaruf ve nehyi anilmünker (iyiliği emretme ve kötülüğü ya-

saklama), gittikçe ihmal edildiği için de kötülükler alabildiğine yayılmış ve iyilikler gittikçe işlenemez olmuştur. Böylece toplumda içki, kumar, fuhuş, hile, yaltaklanma, dalkavukluk, jurnalcılık, fırkacılık, milliyetçilik, hırsızlık, haksızlık, zorbalık, aldatma ve yalan gibi İslam'ın tasvip etmediği kötülükler yayılmış ve samimi dindarları tedirgin etmiştir. Sultanların sarayları bu kötülüklerde öncülük yapmıştır. Artık insanların dinlerini yaşamalarının zorlaşacağı, elde ateş tutmak kadar güçleşeceği, oturanların yürüyenlerden hayırlı olacağı, evlerine kapananların sahnede görünenlerden daha emin kalacakları, gibi telkinler insanları yönlendirici rolü oynamıştır.

Bütün bunlar insanların sahneden çekilmelerini, başlarının çaresine bakmalarını, kendilerini ibadete ve zikre vererek mücadele zemininden inzivaya çekilmelerini doğurmuş ve toplumda bu uygulamaların alabildiğine yayılmasını sağlamıştır. Tasavvufun bu şartlar altında bir nevi zühd hayatı olarak başladığını daha önce kaydetmiştik. Bu da İslam toplumunda Emevi Hanedanı ile birlikte hilafetin saltanata dönüşmesinden sonra meydana gelen en büyük sapma olmuştur.

Bugün de insanlar İslam'ın öngördüğü şekilde parçalanmamış bir İslami hayat sürmek istiyorlar. Bütün emir ve yasakların yerine getirildiği, helal ve haramların gözetildiği, Kur'an ve sünnet eğitiminin eksiksiz ve doğru bir şekilde verildiği, insanların meşru bütün şekil ve yerlerde bir araya gelebildiği, Allah'ın dinini korkusuzca ve eksiksiz söyleyebildiği bir İslami hayatı yaşamak istiyorlar. Oysa şeytanların musallat olduğu, nefislerin azgınlaştığı, kötülüklerin kol gezdiği, ahlaksızlığın caddeleri doldurduğu, yasakların aleni bir şekilde işlendiği, emirlerin yerine getirilemediği, İslam'ın şiarı olan birçok şeylerin yasaklandığı, horlandığı veya suç unsuru sayıldığı bir ortamla muhatap olmaktadırlar.

Haramlardan koruyacak, emirlerin yaşanış ve uygulanışını öğretecek, ahlaksızlıklardan tutup çekecek ve kötülüğe götüren sebepleri ortadan kaldıracak İslami otoriteye ve yetkili insanlara meydan verilmediği, İslam'ı bütün kapsam ve organlarıyla takdim etmenin önünde engeller dikildiği, faziletli bir İslam toplumunun oluşması ve yaşaması için çabaların kısıtlandığı bir ortamda insanlar dinlerini yaşamak ve kötülüklerden kurtulmak için sahnede boygösteren tarikat temsilcilerine gitmekten başka yol bulamamaktadır. Biraz imkanı olan birtakım alimler de ya bu imkanı kullanmasını bilmiyor, yahut kullanacak cesareti bulamıyor ya da böyle bir şeyin gerekliliğine doğru dürüst bir şekilde inanmıyor yahut rahatı, makamı, maaşı ve şöhreti emri bilmaruf, nehyi anilmünker yapmaya, bunun getireceği sıkıntılara, talim ve irşada, davet ve cihada tercih etmektedir. Zaten İslam'ı par-

selleyerek ancak bir kısmına hayat hakkı tanıyan, en yetkili ağızlardan "bize İslam'ın inanç, ibadet ve ahlakı yeter, şeriatını istemiyoruz" diyen, laiklik, ilkeler ve devrimler, çağdaşlık, modernizm ve pozitivizm gibi isimler arkasına sığınarak İslam'a karşı açık ve örtülü bir savaş ilan eden bir zihniyetin müsaade ettiği laik ve kişiliksiz bir eğitim sistemi ile yetişen bu aydınların büyük çoğunluğunda zaten İslami duyarlılık ve hamiyet körelmiş, başkalarına karşı sorumluluk duygusu ölmüş, dünyada işlenen amellerle ahiret hayatının şekilleneceği bilginin ötesine geçmemiş, neme lazımcı bir kafa yapısıyla yetişmekte ve görev yapmaktadır. Milli Eğitim sisteminin yönlendirdiği üniversite hiyerarşisinde, istisnalar dışında, aydınların ve akademisyenlerin böyle bir yetişme tarzı ile yetiştikleri ve ileride elde etmesi gereken bir ünvan yahut yarar uğruna o günkü İslami sorumluluktan uzak iç dünyasına kapandığı yahut olduğundan farklı göründüğü, bunun da zamanla aydınların kalıcı kişiliği haline geldiği bilinen bir gerçektir. Zaten ilahiyat aydınlarının büyük bir kısmı tasavvuf kültürünü tasdik etmekte, meşhurlarını selat ve selam ile anmakta, hatta şehirleri yerin altından idare ettiğine ve bin yıl sonra olacak şeyleri bildiklerine inanmaktadır.

Onun için, bir alimin dediği gibi, bugün gençlik taşkınlık ve anormal davranışlar gösteriyorsa bunda onlar kadar onların elinden tutmayan ve İslam'ın öngördüğü şekilde yönlendirmeyen alimlerin de sorumluluğu vardır. Bunu tarikat ve tasavvuf çevrelerine insanların kapağı atmaları meselesine uygulayacak olursak, insanlar ve özellikle gençlik tarikat kapılarında ve şeyhlerin dizi dibinde yaşamaya yöneliyorsa, bunda onlara gereği gibi rehberlik yapmayan ve İslam'ı kapsamıyla takdim etmeyen alimlerin sorumluluğu vardır. Burada İslam şehidi, büyük davetçi merhum Hasan el-Benna'nın iki hatırasını nakletmek istiyorum. Onlardan biri, çevrelerinde İslam alimi olarak bilinen insanların İslam davetinden ve sorumluluktan ne kadar uzak yaşadıklarıyla ilgilidir. Diğeri davet sorumluluğunu kavrayan ve yerine getirmeye çalışan el-Benna'nın hayatından bir kesittir. Abdulmuteal el-Cabri anlatıyor:

"Daru'l-Ulum Fakültesinde öğrenci idi. Allah kendisine zeka ve yetenek vermişti. Onun için sorumlulukları olduğuna inanıyordu. Bu sorumlulukların başında da İslamla ilgilenen büyük şahsiyetleri uyandırmanın geldiğini düşünüyordu. Bir Ramazan günü iftardan sonra,"İslami Uyanış" derneğinin kurucusu ve Yüksek Alimler Birliği'nin üyesi (Ezher hocalarından) Yusuf ed-Decevi'nin evine gitti. Evinde tanınmış alimlerden ve kişilerden bir grup olduğunu gördü. Müslümanların içinde bulundukları acıklı durumu ve hem müslümanları, hem de İslam'ı kurtarmak için birşeyler yapmanın gerektiği-

ni anlattı. Alim Decevi, müslümanların çok zayıf ve güçsüz olduklarını, İslam düşmanlarının ise çok güçlü olduğunu, gösterilecek bütün çabaların boşa gideceğini, herkesin kendini kurtarmaya ve kendisi için çalışmaya bakması gerektiğini söyledi ve "Kendim kurtulacaksam, ölen veya helak olanlara aldırmam" beytini de ekledi. Genç yaşta olan Hasan el-Benna kızdı ve şöyle dedi:

"Beyefendi, bu söylediklerinizin hiçbirisine katılmıyorum.İnanıyorum ki bütün mesele, zayıflık, çalışmaktan korkmak ve sorumluluklardan kaçmaktan ibarettir. Neden korkuyorsunuz? wDevletten mi, Ezher'den mi?

Maaşınız size yeter. Evinizde oturun ve İslam için çalışın.İnsanlarla yüzyüze gelirseniz, bu halk sizinle beraberdir. Çünkü halk müslümandır. Bu halkı mescitlerde, kahvehanelerde ve sokaklarda tanıdım.İçinde iman közünün yanmakta olduğunu gördüm. Fakat bu din düşmanları ve ahlaksızlar tarafından, onların basın ve yayını tarafından ihmal edilmiş bir potansiyel olarak durmaktadır. Bu yıkıcı ve öldürücü güçler ancak ğafletinizden dolayı işlevini yürütebilmektedir. Sizler uyanırsanız hepsi deliklerine girer ve yönlendirici olmaktan uzaklaşırlar.

Beyefendi, Allah için çalışmak istemiyorsanız, dünya için, yediğiniz ekmek için çalışınız. Çünkü bu ümmette İslam yok olursa Ezher de yok olacak, alimler de yok olacaktır. O zaman sizler yiyecek ve harcayacak bir şey bulamıyacaksınız.İslam'ı savunmuyorsanız, varlığınızı savunun, ahiret için çalışmak istemiyorsaniz dünya için çalışınız. Aksi halde hem dünyanızı, hem ahiretinizi kaybedersiniz."

Orada bulunan ve alim geçinen bazı kişiler Decevi hazretlerine hakaret etmekle suçlayarak kendisine tepki gösterdiler. Fakat aralarından Ahmed Kamil Bey diye andıkları bir adam ortaya atıldı ve "Genç çok doğru söylüyor, çalışmak için evim emrinizdedir" dedi.

Decevi ekibi ile beraber oradan kalkıp Şeyh Muhammed Sa'd adında bir komşunun evine geçti.el-Benna da onlarla beraber gitti ve Decevi'nin yanına oturdu. Decevi onu görünce, bir daha mı geldin? dedi ve bir şeyler vererek, bunları al, inşaallah düşünelim, dedi.

el-Benna, "Evet geldim. Mesele bir şeyler almak olsaydı, onları birkaç kuruşa satın alırdım. Bir sonuca varıncaya kadar sizi bırakmayacağım. Konunun düşünmek için ertelenmeye tahammülü yoktur. Hemen ve ciddi bir çalışmayı gerektirmektedir. Sizler İslam'ın hamilerisiniz. Sizden başka imamlar ve İslam'ın hamilerini biliyorsanız, bana söyleyin ki onlara gideyim. Belki sizde bulamadığımı onlarda bulurum.

Beyefendi, kaybolmakta olan İslam'ı tekrar hakim kılmak için olumlu bir adım atmanızı istiyorum.İslam hilafeti kayboldu, İslam hukuku kayboldu, müslümanlar kayboluyor " dedi.

Bir an için sessizlik hakim oldu. Decevinin ve hazır olanlardan bazıların gözleri yaşardı. Arkasında Decevi ,"Hasan! Ne yapabilirim?İngiliz işgali bütün ağırlığıyla, düşünce ve terörü ile ülkenin üzerine çökmüş, kalplere korku salıyor" dedi.

el-Benna,"Efendim, konuyu görüşmek ve düşünüp taşınmak için hamiyet sahibi düşünürleri toplayabilirsiniz, konuşma ve konferanslarla halkı uyadırmak, dinsizliğe ve ahlaksızlığa karşı koymak için bir gazete çıkarabilirsiniz, gençlerin toplandığı bir cemaat oluşturabilirsiniz, va'z ve irşadla halkı aydınlatabilirsiniz" dedi.

Gerçekten orada bulunanlar halk arasındaki meşhurları ve alimleri tesbit etmeye, el-Benna'nın davet ettiği işleri yapmak için isimlerini bir kağıda yazmaya başladılar.ed-Decevi, Ehram gazetesinde İslami yönetimin gerekliliği konusunda bir makale yayınladı. Nuru'l-İslam dergisi de aynı makaleyi yayınladı. Arkasından İslam davetini bayraklaştıran, edebi yazıları yanında İslam'ın üstünlüklerini anlatan Muhibbuddin el-Hatib'in el-Feth dergisi yayınlandı."[138]

"el-Benna 1927 yılında Haziran ayında Daru'l-Ulum Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Eylul ayında İsmaliyye şehrinde öğretmen oldu. Bu ilk resmi görevi idi. Eylul yında İsmiliyye şehrine gitti. Orada yolu belirlemeye başladı. Camiye gitti. Cami kendisi gibilerin doğal yeridir. Camide zikir halkaları ve taraftan tasavvuf cemaatları arasında, diğer taraftan tasavvufçularla başkaları arasında çatışmalar olduğunu gördü.şehir halkı ikiye bölünmüş, bir taraf Şeyh Musa'nın taraftarları, diğer taraf da Şeyh Abdussemi'in taraftarları olmuş.İnsanları yerli ve yabancı emperyalizme karşı mücadele etmekten alıkoyan birtakım tali meseler üzerinde amansız bir bölünme olduğunu gördü. Mesela tevessül meseleleri, ezandan sonra Rasulullaha selat ve selam okuma, cuma günü camide Kehf suresini okuma, teşehhütte rasulullah için "Seyyidina" kelimesini kullanma, ahirette Hz. Peygamberin anne ve babasının yeri, okunan kuranın sevabının ölülere gidip gitmeyeceği, tarikat mensuplarının yaptıkları zikir halkalarının günah veya sevap olduğu gibi konular.

Caminin bir köşesinde kendilerine dini sevdirmek için bazı kişilerle konuşma yapmak istedi. Ama yaklaşık henüz yirmi üç yaşlarında olan

138-Abdulmuteal el-Cabri,Limaza Uğtuyile el-İmam eş-Şehid Hasan el-Benna,19-21,Daru'l-Ensar,ikinci baskı, kahire 1978

bir gencin yaptığı ögütlere karşı büyük şeyhler ayaklandılar ve aralarında düşman olanlar onu camiden çıkarma konusunda anlaştılar.

Kahvehaneye gitti. Kahvehanede bir adamın elindeki sazı ile Arslan Salim veya Antera İbn Şeddad hikayesini anlattığını gördü. Hayret bir şey! Kahvehanede adam saz çalıp şarkı söylüyor, dansöz kadınlar da dans ediyor!

Kahvehanede oturacak bir sandalye buldu. Oturup halkın durumunu düşünmeye ve ne mizaçlarını kavramaya koyuldu. Adam konserini tamamlayınca, yeni öğretmen el-Benna halka konuşma yapmak için izin istedi. Okuduğu Cahiliyye edebiyatından o dönemin kahramanlarını hiç alışık olmadıkları bir şekilde anlattı, sonra yavaş yavaş İslam'a gelerek bu kahramanlardan İslam'ın nasıl daha büyük kahramanlar meydana getirdiğini, Halid İbn Velid, Amr İbn Ma'dikerib ve benzerlerini İslam'ın nasıl tarihin en büyük kahramanları yaptığını anlattı.

Bu şekilde İslam fetihlerinin kahramanlarından anlatmaya devam etti. O anlattıkça halk daha çok anlatmasını istedi. Saz sahibi adamın oturduğu sandalyeye Efendi'nin oturmasını istediler. Sonra ona da bir sandalye getirdiler. Böylece kahvehanede iki ders vermiş oldu.

Gün geçtikçe bu kahvehaneye gelenlerin sayısı arttı. Genç öğretmen çok ilginç bir şeyin farkına vardı. Kitlelerin kalplerinde gizli saklı bir imanın bulunduğunu ve bu imanı araştırabileceğini anladı. Önünde umut belirmişti. Bu kahvehanede konuşmalara devam etti.

Başka bir kahvehane müşterilerinin azaldığını ve el-Benna'nın konuştuğu kahvehaneye gittiklerini farketti. Orada yaptığı konuşmalar gibi kahvehanelerinde de konuşmalar yapması için ona ücret teklif ettiler.el-Benna, ücret tekliflerini red ederek konuşma yapma isteklerini kabul etti. Çünkü onları da hoşnut etmek istiyordu. Böylece halktan binlerce kişinin geldiği üç kahvehanede üç konuşması oldu.

Yavaş yavaş konunun seviyesini yükseltti.İnsanlara iman, siyer ve ahlak konularında konuşmaya başladı. Felsefi nazariyeler ve mantık kıyaslamalarına girmeden, önce Yüce Allah'tan, onun varlık ve niteliklerinden söz ederek akideyi tashih etmek, güçlendirmek ve yerleştirmek istedi. Hz. Peygamberden, onun yüce ahlak ve sebatından söz etti. Dine sempati duyduklarını ve ahirete inandıklarını gördükten sonra onlara İslam ahlak ve öğretilerini açıkladı.

Onlara namazdan söz ediyor ama Ezher hocalarının başladığı gibi suların yedi türünden başlayarak anlatmıyordu. Aksine, Rasulullahın abdest

alanlara verilecek sevabı anlatan hadisini,"Kim güzelce abdest alırsa, günahları tırnaklarının altından çıkarak döküldüğünü" ,"Güzelce abdest alıp vucudu ve kalbi ile yönelerek iki rekat namaz kılan bir kişi için cennetin vacip olduğunu" anlatan hadislerinden başlayarak anlatıyordu.

Nihayet dini seven ve konuşmalarını dinleyenleri kahvehaneler almaz oldu. Onlara nerede namaz kılalım? Namaz kılmamız lazım, dedi. Ona yıkılmış bir mescidin yerini gösterdiler. Cübbesini çıkarıp işçilerle beraber o mescidi yeniden yaptılar"[139]

Bunlar yakın tarihimizden iki örnek. Biri toplumda hoca ve alim olarak bilinen, ama çarpık bir din anlayışına sahip olan hoca efendileri anlatmakta ve istisnalar dışında, din adamları yahut ilahiyat alimlerinin neden toplumu yönlendirmekten, insanlara rehberlik yapmaktan, tarikat şeyhleri gibi cemaat oluşturmaktan aciz yahut başarısız kaldıklarını gözler önüne sererken, diğeri inancında samimi, azminde kararlı, İslam'ın davet metodunu ve Rasulullahın izlediği yolu bilen, ahiret cennetlerini dünya rahatına tercih eden, müminlere karşı sorumluluğunu kavrayan, kısaca Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmenin bilincinde olan davetçi bir müslümanın örneği.

Devletin ve tarikat çevrelerinin topluma sunduğu din anlayışına gelince;

Çarpık bir din eğitimi ve yönetimler tarafından maksatlı olarak İslam'ın birçok unsurunun öcü gibi gösterilmesi, tarikatlar tarafından manastır dini gibi bir dinin öğretilmesi neticesinde zaten insanların din anlayışları gün geçtikçe bozulmakta ve artık İslam'ın nefis ıslahından ibaret ve toplumla ilgisi bulunmayan bir din olduğu kanaati zihinlere yerleşmektedir. bu çarpık ve şirke götüren sakıncalı eğitim neticesinde kimi insanlar şeriata inanmadan yahut şeriatı red ederken de müslüman olunabileceğine inanır hale gelmiştir. Batı taklitçiliği gereği, topluma hristiyanvari bir din anlayışı sunulması ve dinin bunlardan ibaret olduğunun sürekli işlenmesi sonucu insanlar artık dinin bu olduğuna inanmaktadır. Yaklaşık yüz yıla yakın bir zamandan beri topluma sunulan bu manastır din anlayışı dinin yanlış anlaşılmasına yol açmıştır.

Radyo ve televizyonlarda yayınlanan din programlarında telkin edilen din anlayışı bu çarpıklığın oluşmasında çok önemli rol oynamıştır. Kur'an-ı Kerim'den okunan pasajların bile bu anlayışla seçildiği ve güya suya sabuna dokunmayan ayetlerin okunduğu gözönünde bulundurulursa, bu anlayışın oluşması için ne kadar çaba gösterildiği daha iyi anlaşılır. Okullarda okutulan 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi' gibi dini bilgiler veren kitaplarda dinin ancak bazı yönleri belirtilip anlatıldığı, İslam'ın laikçi, şucu bucu gösterile-

139-Abdulmuteal el-Cabri,a.g.e.29-31,

rek tahrif edilmesine çalışıldığı ve yayın organlarında din adına konuşan kimi ilahiyat aydınlarının çıkar ve şöhretleri için dini kitlelerin zevkine göre pazarlamaktan çekinmemesi dikkate alınırsa, bu anlayışın yerleşmesi için nasıl gayret gösterildiği daha iyi idrak edilir.

Kültür emperyalizminden ve uygarlık adına saldırılardan kurtulmak için zaman zaman çaba gösteren birtakım insanların elleri ve kolları bağlanarak toplumda birtakım çevreler ve güçler tarafından nasıl aforoz edildiği gözönüne getirilirse, özlenen hedef daha iyi seçilir.

Bütün bunlarla insanlar din konusunda cahil bırakılmakta, yanlış bilgilendirilmekte ve hurafe de olsa dindışı birtakım şeylere sarılmasına mecbur etmektedir. Dini bir hayat sürmek isteyen insanlar, kötülük ve haramlardan uzak yaşamak isteyen vatandaşlar, ister istemez soluğu tarikat ve tekke çevrelerinde almakta, bütün çarpıklıkları ve yanlışlıklarıyla oralarda dini yaşayışı aramaktadırlar. Çünkü kötülüklerin ve haramların alabildiğine serbest ve ortalığı doldurduğu bir ortamda insanlar kendilerini bu kötülüklerden ancak buralara sığınmakla koruyabileceklerine, ibadetlerini ancak bu gibi yerlerde yapabileceklerine inanmaktadırlar. Daha doğrusu, bilerek veya bilmeyerek ister istemez buna inandırılmaktadırlar. İslam'ın bütünü için çalışacak birkaç kişi bir araya gelecek olsa, enselerinde statükonun nefesini hissettiği ve her türlü hiyanet ve suçlamalarla suçlandığı bir ortamda, ülkenin her tarafında tarikat ve tekke çevrelerinin mantar gibi bitmesine, türlü kılıklar ve biçimlerle ortalıkta görünmesine, insanların otobüslerle ve uzak diyarlardan akın akın tekkelere ve ayinlere gitmelerine göz yumulması, mukaddes çorbadan (!) içerek, şeyhlerin el ve ayaklarını öperek, eşiklerine yüz sürerek, hatta münferid olaylar da olsa, kimilerin iffetlerini ve namuslarını feda ederek bereketlenmelerine ses çıkarılmaması acaba bu maksatlı yönlendirmenin ürünü değil midir?

Sahih ve bütüncül bir İslam'ın önüne her türlü engeller çıkarılırken, sadece nefis ıslahı ve ayin için yapılan çabalara göz yumulması tasavvufa yönelişin en büyük etkenlerinden değil midir? İslam'ın egemenliğini amaçlayan bütün faliyetlere ve kuruluşlara statüko dünyayı zindan etmeye çalışırken, belirli ayinler için devletin başındaki kişilerin özellikle çaba göstermesi bu gerçeği anlatmıyor mu? En son örneğini Cezayir'de gördüğümüz bu uygulamalar bu hakikati ifade etmeye yeterli değil midir? Cezayir'de İslam devletini kurmaya çalışan müslümanları toplu halde zindanlara dolduran despot yöneticilerle tarikat şeyhlerinin işbirliği acaba neyin ifadesidir?

Din eğitiminin üretken ve ülkenin ekonomisine maddi bir katkısı olmayan bir eğitim olduğu iddiasını sürekli sakız gibi çiğneyen, ülkenin din ada-

mına bu kadar ihtiyacı yoktur diyerek din eğitimi verilen kurumların varlığına bile tahammül edemeyen bir zihniyetin radyo ve televizyonunda insanları uyuşturan, miskinleştiren ve bir lokma bir hırka felsefesini yansıtan tasavvuf müziğine ve tasavvufi motiflere bağrını açması, acaba insanları bu gibi yerlere yöneltmek amacına yönelik değil midir? İnanıyoruz ki, İslam'ın tam olarak yaşanabildiği ve insanların bundan dolayı birtakım yasaklar ve engellerle karşılaşmadığı bir ortamda kişiler tasavvufa bu kadar yönelmeyecek, dinin yaşanabildiği ve haramlardan korunduğu tek yerler tarikat ve tekkeler olmayacak, ülkenin her yerinde mantar gibi şeyhler ve müridler bitmeyecektir.

Toplumu bir moda gibi saran ve sürekli revaçta tutulan tasavvuf akımının biteceğini ve insanların ona kaymayacaklarını elbette söylemek mümkün değildir. Çünkü her zaman ve her toplumda dengeli ve eğri insanlar bulunacak, hak üzere olanlar ve ondan sapanlar olacaktır. Ama İslam'ın net ve tam olarak anlatıldığı, serbestçe yaşandığı ve eğitiminin doğru bir şekilde verildiği bir ortamda elbette tasavvuf modası bu kadar revaçta olmayacak ve mensupları küçük azınlıklardan öteye geçemiyecektir.

Tasavvufa insanların yönelmelerinin önemli sebeplerinden biri olarak bizlere intikal eden tarihi kültür mirasını ve din anlayışını da belirtmeden geçemeyeceğiz. Kur'an ve Sünnet eğitiminin insanları mezhepsiz yapacağı, evliyayı inkar etmeye götüreceği, kerametleri ve şefaati tanımamaya sevkedeceği, kabir ziyaretini yasaklayacağı, şeklinde oluşmuş bir kültür ve anlayışın tasavvufun yayılmasında çok büyük rolü olduğu muhakkaktır. Kabirleri kutsallaştıran, ölülerle oturup kalkan, fetihlerin ve zaferlerin rüyalarla tesbit edildiğini söyleyen, hayat gerçeklerinden çok keramet ve olağanüstülüklere inanan toplumda, birtakım insanlara din adına imtiyazlar ve dokunulmazlık tanıyan, imamlarını masum saydığı için Şia'yı eleştirdiği halde, tasavvuf meşhurlarına masumiyet giydiren, sultanından[140] vatandaşına kadar tarikata bağlı bulunan, Hakikat-ı Muhammediyye, dinlerin birliği, gavs, aktab, ebdal, evtad, nukeba ve nuceba gibi gizli ülke hiyerarşisine inanan,

---

140-Otuzaltı Osmanlı padişahının tarikata ve tekkeye nasıl bağlı olduğunu görmek isteyenler Yaşar Nuri Öztürk'ün "Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar" 249-250, kitabına bakabilirler. Ancak merak edenler için son dönemlerin padişahlarından bazılarının tarikatını belirtelim:

Sultan 1. Mahmud (öl.1745)-Halvetiyye, Sultan III. Osman (öl. 1757)-Halvetiyye-i Raufiyye, Sultan III. Mustafa (öl. 1774)-Halvetiyye-i Cerrahiyye,Sultan I. Abdulhamid (öl.1807)-Nakşibendiyye, Sultan III. Selim (öl. 1807)-Mevleviyye, Sultan IV. Mustafa (öl. 1808)-Nakşibendiyye, Sultan II. Mahmud (öl.1839)-Halvetiyye-i Cerrahiyye ve Mevleviyye, Sultan Abdulmecid (öl.1861)-Halvetiyye-i Cerrahiyye, Sultan Abdulaziz (öl.1876)-Bektaşiyye, V. Murad (öl.1876)-Bahaiyye ve Masonluk, Sultan II. Abdulhamid (öl.1909)-Şazeliyye, Sultan Mehmed Reşad (öl.1918)-Mevleviyye, Türkiye Cumhuriyetinin de başta Hacı Bayram olmak üzere diğer birtakım şeyhlerin himmetiyle nasıl kurulduğu ve başkentin onların keşfiyle nasıl belirlendiği hakkında bakınız: a.g.e., 250.

dini keşf ve feyizlere bağlayan, dinin naslarına apaçık aykırı olduğu halde bir tasavvuf ulusunun hatasını eleştirmeyi dine karşı gelmek veya çarpılmaya sebep olarak gören bir din anlayışının egemen olduğu bir toplumda tasavvufa yönelmeyi önlemek elbette güçtür. İnsanlar Kur'an eğitiminden ve sahih bir şekilde sünnet eğitiminden geçirilmedikçe, onlara dinin kapsamlılığı ve bütünlüğü anlatılmadıkça, aradaki bu engelleyici ve uyuşturucu telkinler bir yana bırakılmadıkça bu moda daha çok sürecek gibi görünüyor. Çünkü insanların atalarından miras aldıkları şeyleri bir çırpıda bırakmaları mümkün olmadığı gibi, eğitime tabi tutmadan bunu onlardan istemek de haksızlıktır. Uzun çabalar ve sahih bir Kur'an eğitimi neticesinde ancak zamanla değişiklikler olabilir ve insanlar gün geçtikçe gerçekleri görebilirler. Bütün müslümanlar bu eğitimi sağlamak ve insanlara Allah'ın dinini net olarak sunmak için çaba göstermek zorundadır.

b. Bağnaz Fıkhî Mezhepçilik

Fıkhî mezhepçilik Müslümanların birliğinin çözülmesinde, aralarında ihtilaf edip çatışmaya girmelerinde oynadığı olumsuz rolün yanında, bağnaz fıkhi mezhepçilik, duyguların donuklaşması, vicdani şuurun yitirilmesi ve manevi duyarlılığın köreltilmesinde de büyük rol oynamıştır. Ruhsuz ve faraziyelerle dolan kimi fıkhi mezhep kitapları, duyguları harekete geçirmeyen, vicdanı okşamayan, ruhun susuzluğunu gidermeyen, nefsi tehzip ve tezkiye etmeyen, heva ateşini söndürmeyen kuru bilgilerle dolup taşmıştır. Bu arada alabildiğine genişlemiş ve ucu bucağı görünmez bir umman halini almıştır. Hatta mesela bir mezhep fıkhının en az yirmi sene içinde öğrenilebileceği yaygın bir kanaat haline gelmiştir. Halbuki Rasulullah İslam fıkhını ümmete öğretmiş, davetini yaymış, ordular donatmış ve savaşlar yapmış, fethedeceği yerleri fethetmiş ve Arap müşriklerinin elinden her türlü mukavemet ve eziyet görmüş olmasına rağmen bu süre ancak buna yakın olmuştur. Kısaca Rasulullah bütün bunları yirmiüç sene gibi buna yakın bir zamanda gerçekleştirmiştir.

Sahih İslam kültürü ve hayatından uzak insanların tasavvufçuların kucağına atılmalarında bu bağnaz fıkhi mezhepçiliğin büyük rolü olduğu muhakkaktır. Çünkü bu insanlar keşf ve riyazat, halvet ve fuyuzat yolu ile bu ilimlerin kendilerine en kısa zamanda öğreteceklerini vaadeden, kabuk mesabesinde saydıkları şerî ilimlerle uğraşmak yerine, dinin özü ve hakikati dedikleri şeffaf, duyarlı hayati ve ruhani zevki gerçekleştireceklerini söyleyen tasavvufçulara can kurtaran simidi gibi sarılmışlardır. Tıpkı ızdırap çekilen bir hastalıktan çok pahalıya patlayan ve uzun zaman doktor tedavisi

yerine, işportacıların zaman zaman halk arasında reklamını yaptıkları ve her derde deva diyerek tanıttıkları birtakım ilaçlara ve yollara insanların meyletmesi ve ilgi duyması gibi... Zavallı cahil halk, dizginlerini bunların eline verir, onlar da bunları umman şeklini almış bağnaz fıkhi mezhepçilikten daha geniş ve ucu karanlık olan tasavvufa götürürler.

Fıkhi mezhepçiliğin donukluğundan, maneviyattan uzaklığından usanmış ve ruhaniyete susamış bu insanlar kendilerini tasavvufun kucağına atacakları yerde, Kur'an ve Sünnet fıkhına yönelselerdi bu ruhani hayatın lezzetini farkeder, ilim zevkini tadar, iman ve ihsan atmosferiyle ruhları dolardı. Her biri rabbini görürcesine ibadet ederek ihsan derecesine yükselmenin yolunu öğrenir ve bunun zevkine ererdi. Kur'an atmosferine girselerdi, Rasulullah ve ashabının nasıl iman ve ihsan derecelerinin zirvesinde bir hayat sürdüklerini öğrenir ve onların yolundan giderlerdi.[141]

c. Kelam Tartışmaları

Müslümanın vicdan ve duyarlılığını ihya etmede bağnaz fıkhi mezhepçilik başarısız olduğu gibi, haksız bir şekilde tevhid ilmi diye isimlendirilen kelam ilmi de aynı şekilde başarısız kalmıştır. Çünkü kelam müslüman fertlerde ruhi duyarlılığı dondurmuş, duyguları öldürmüş, ruhi atmosferin dışına çıkarmış ve zaman zaman akidenin sapmasına, hatta inançsızlığa kadar götürmüştür. Başlangıçta İslam'ı savunmak amacıyla ortaya çıktığı söylenen kelam, zamanla kendini İslam'ın yerine koymuş, kurumlaşmış ve ekoller artık kendilerini savunmuşlardır. İslam'la uzaktan yakından ilgisi bulunmayan Hint felsefeleri, Yunan cedel ve safsataları bu ilmi manevi yapıdan uzaklaştırmıştır.[142]

Aynı şekilde sonu gelmeyen diyalektiklere çevirmiştir. Halbuki Kur'an'ın bu aleme bakıp teemmül etme yolu dışında, tevhidin ne bir kaynağı vardır ne de olması mümkündür. Zira Yüce Allah ancak, kitabında kendisini tavsif ettiği ve Kur'an'da bildirilen gayb haberlerine inanıp Kelam ilminde olduğu gibi gaybin bilgisine muttali olmadıkları konularda zanlarıyla hükmediyorlar, mevcut nasslarla yetinmiyorlardı.

Onların zamanında ne bağnaz mezhepçi fıkıh, ne de kültürlerin kompozisyonu haline gelmiş ve diyalektik metodu izlemiş kelam ilmi mevcuttur.

141-Bağnaz fıkhi mezhepçiliği hazırlayan ve doğuran sebepler ve bunların kötü sonuçları hakkında geniş bilgi için bakınız. Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, 2/53-56, Kahire, 1963,üçüncü baskı; Celaleddin Vatandaş, Vahiyden Kültüre, 304-309, Pınar Yayınları, İst, 1992.

142-Meşhur İslam alimlerinden Takiyuddin İbn Dakikiiyd "Felsefenin İslam aleminde üstünlük sağlaması Moğollara karşı müslümanların hezimetini hazırlamıştır." demektedir. Bkz. İbn Teymiyye, Hakikatu Mezhebi'l-İttihadiyyin, 76, İdaretu't-Terceme ve't-Telif, Faysalabad, Pakistan.

Buna rağmen, bu insanların herbirinin manevi hayatın ve ruhi cevvaliyetin en mükemmel şeklini yaşadığı ve tasavvuf denilen çıkmazlara hiçbir zaman ihtiyaç duymadıkları bir gerçektir. Çünkü bu insanlar Kur'an ve Sünnet atmosferi içinde yaşıyor, onu teneffüs ediyor, ruhi ve manevi bütün gıdalarını onlardan alıyor, teorik ve pratik bütün ilimlerini de onlardan elde ediyordu. Bunların dışında ne bir şeyhin elinde çile doldurma, ne de bir başkasının elçabukluğuyla kısa bir zamanda bütün ilimleri elde etme gibi bir temayülleri olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, cahiliyye müşriklerinin müşrik atalarını taklid edip Allah'ın vahyine kulak vermemelerini şiddetle kınamış ve bu davranıştan sakındırmıştır. Yüce Allah buyuruyor:

"Onlara, Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, 'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız' dediler."[143]

"Onlara, Allah'ın indirdiğine ve Rasule gelin, denildiği zaman 'Babalarımızı üzerinde bulduğumuz bize yeter' derler."[144]

"Onlara, Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, 'Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' derler."[145]

"Hayır, sadece "biz babalarımızı bu din üzerinde bulduk. Biz de onların izinden gidiyoruz.' dediler."[146] vd.

Biraz mantıklı ve naslara uygun düşündüğümüz zaman, şeriatı ve müslümanları tehdit eden en büyük tehlikenin insanları Allah'ın kitabından ve Rasulullah'ın yolundan alıkoymak, dinlerini onlardan öğrenip yaşamalarını engellemek ve müctehid insanları Kur'an ve sünnetin yerine koyup onların sözlerini taklit etmeyi Kur'an ve sünnete sarılmak gibi vacip görmek yahut onları Kur'an'ın önüne engel yapmak değil midir? Şeriatı tehdit eden en büyük tehlike, "Biz Kur'an'ı anlamak ve uygulamak için değil, teberruken okuyoruz" diyen zihniyet değil midir? Bu zihniyet değil midir ki, müslümanların gerileyip bugünkü acıklı duruma düşmelerine yol açmıştır? Bu anlayış değil midir ki, müslümanların hem din hem dünya ilimlerinde gerileyip emperyalizmin boyunduruğu altına girmelerini hazırlamıştır? Dinin yasakladığı ve kötülediği taklidin dinin yerine konulması değil midir müslümanları Kur'an'ın yabancısı yapan ve hayatlarını Allah'ın dini ile değil, beşeri kurallar ve kanunlarla düzenlemeye mecbur bırakan? Birtakım insanların kitaplarını okuyup ezberlediği, okuttuğu, şerh ve haşiyeler yazdığı ve ömrünü

143-Bakara,170.
144-Maide,104.
145-Lokman,21.
146-Zuhruf,22.

bunlarla geçirdiği halde, Kur'an'ın baştan sona kadar anlamını bir defa olsun okunmamasının sebebi bu çarpık anlayış ve öldürücü taklid değil midir?

Bunları söylerken, hiçbir zaman alimleri küçümsemek veya bir tarafa bırakmak, söylediklerini yabana atmak, basit bilgilerle içtihad etmek gibi bir düşünce taşımadığımızı belirtmek isteriz. Aksine bütün alimlere ve müçtehidlere sonsuz saygı ve takdirimiz yanında onların gittikleri ve izledikleri yolu izlemeye davet ettiğimizi belirtmemiz lazımdır. Zira onların hiçbiri insanların kendilerini körü körüne taklit etmelerini istememiştir.

İnsanlara, sınırlarını Kur'an'ın çizdiği Kur'an ve sünnet eğitimi verildiği ve gerçekleştiği zaman, insanlar bağnaz taklitçilikten, bid'at ve hurafeler içinde yüzmekten, insanları putlaştırmaktan, tasavvuf ve benzeri sapmalardan kurtulabilecek, doğrudan doğruya ilhamını Kur'an'dan alacak ve asrın idrakine İslam'ı sunacaktır. Bu eğitim esnasında alimlerin içtihad ve görüşlerinden yararlanılacak, örnek ahlak ve çalışmaları anlatılacak, ama hiçbir zaman insanlarla Allah'ın dini arasında bir set yahut bir engel telakki edilmeyecektir. Onların da rolü, insanları Allah'ın dini ile yüzyüze getirmek ve onu kavramaları için yardımcı olmaktan ibaret değil midir?

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE TASAVVUF

I. TASAVVUFÇULARIN YENİLERİ DE ESKİLERİN YOLUNDA

Tasavvuf mensuplarından birileri çıkıp diyebilirler ki, bize ne İbn Arabi'den, Hallac veya el-Bistami'den? Onlar gelip geçmiş ve ömürlerini doldurmuş insanlardır. Biz yenilerine ve yaşayanlara bakalım, geçmişi niye kurcalayalım? Bazı kişiler sözü edilen bu nevi şeylere inanmadıklarını ve gündeme getirmenin gereksiz olduğunu iddia edebilir.

Hemen belirtelim ki, İslam tarihi boyunca ortaya çıkan veya meşhur olan tasavvufçuların yolunda olmadığını ve onların gerek düşünce sistemlerini, gerekse din anlayışlarını tasvip etmediğini ifade eden tasavvufçu yok gibidir. Belki kimilerin şu yönünü benimsemediklerini söyleyenler olabilir. Ama tasavvuf meşhurlarının sergiledikleri ve İslam'dan alınan unsurların dışında kalan tasavvufu tümden reddeden bir tasavvufçu görülmüş değildir. Hatta tasavvuftaki aşırı sapmaları ve İslam inançlarının dışına çıkışları görüp bunları eleştiren kimi tasavvufçular bile, bu sapmaları sergileyen ve inanç olarak işleyen meşhurları reddettikleri vaki değildir. Mesela tasavvufta yenilik yapmaya çalışan ve İbn Arabi gibi kimi tasavvufçuları Risale'sine almayan el-Kuşeyri gibi kişiler bile, onların anlayış ve düşünce sistemlerini tümden reddetmemişlerdir. Yenilerin tutumu da bundan farklı değildir.

Devirlerin meydana getirdiği değişiklikler ve yenilikler sebebiyle belki

zaman zaman tasavvufi çevrelerde birtakım değişiklikler ve anlayış farklılığı meydana gelmektedir. Nitekim bu çevrelerden kimileri daha önce malum bazı kitapları okumakla yetindiği ve onların dışında kitaplara iltifat etmediği halde toplumda meydana gelen değişme ve oluşan yeni şartlar sebebiyle başka kitapları da okumaya başladıkları görülmüştür. Mesela daha önce sadece tasavvufi nitelikli kitapları okurken, artık tefsir gibi, yeni yayınlar gibi başka kitapları da okudukları müşahade edilmektedir.

Ancak bunun, o çevreleri malum çerçevenin dışına çıkarıp tasavvuf kültürünü oluşturan ve İslam'a yabancı unsurları tamamen reddedecek şekilde kapsayıcı ve köklü olduğunu söylemek zordur. Birtakım yenilikler ve gelişmeler olmakla beraber yine de bu çevreler tasavvuf meşhurlarının adı anıldığında tüyleri ürpermekte ve onları binbir türlü takdis ve tazim ile anmaktadırlar. İbn Arabi, Hallac, el-Bistami, İbn el-Farıd ve başkalarını tazim ve tebcil etmekte, en büyük kutup ve ermişlerin en yüceleri saymaktadırlar.

Hatta bu kadarla da kalmayıp tasavvufun İslamdışı kültürü ve anlayışlarını eleştirip sapıklıklarını insanların gözü önüne sermeye ve halkı bu mitolojik anlayışlardan sakındırmaya çalışan kişilere yıkıcı ve zararlı gözü ile bakmaktadırlar. Tasavvufun bid'at ve hurafelerini, İslamdışı yabancı unsurlarını ortaya koyan kişilere İslam'ın düşmanı gözü ile bakılmakta; velayet, keramet, kabir ziyareti, tevbe ve istiğfar, nafile gibi konularda ıslah edici davrananları sanki İslam'ın unsurlarını ve ibadetlerini inkar ediyormuş gibi gösterilmekte ve aleyhlerinde toplumda kamuoyu oluşturulmaktadır. Dinin sarih ve sahih nasslarına aykırılığı apaçık olan ve ne aklın ne de naklin kabul etmediği anlayışları eleştiren insanlar, dinin özünden ve ruhundan uzaklıkla, kabuk ve zahir ehlinden olmakla suçlanmakta ve saldırılara hedef yapılmaktadır.

İslam'ın kesin nasslarına aykırılığı açık olan kimi tasavvuf meşhurlarının sözlerini ve uygulamalarını eleştiren ve bunu yaparken müslümanlara hizmet etmekten başka bir endişe taşımayan insanlara kendileri teşekkür edecekleri ve yardımcı olacakları yerde, onları türlü sıfatlarla karalamaya ve kötülemeye çalışmaktadırlar. Bütün bunları yaparken seleflerinin yanlışını bile kabul etmeyen ve dindışı şeylerine karşı çıkmayan bu insanların eskilerin yolunda olmadığını söyleyebilir miyiz?

Hemen belirtelim ki bütün arzumuz ve temennimiz, gerçekten şartların değişmiş olması, daha doğrusu, insanların bu gibi şeylere bakış açılarının değişmiş olmasıdır. Keşke tüm insanlar bu gibi şeylerin İslam'dan olmadığı ve tevhid inancıyla bağdaşmadığını görüp anlamış ve reddetmiş olsalar! Keşke bütün müslümanlar elele verip bid'at ve hurafelere, yanlışlık ve sap-

malara topyekün karşı koysalar. Zaten bu çalışmanın ve bu çarpıklık ve sapmaların eleştirisini yapan insanların da bundan başka ne amaçları olabilir?! Hepimizin dileği, İslam'a inananların İslami hayatın bütün alanlarında meydana gelmiş olan her türlü sapma ve yanlışları görüp onlardan kurtulmak için topyekün bir seferberlik içinde olmaları ve sahih İslam'a dönmeleridir. Bütün bu çabalar ve çalışmalar bunun için değil mi?

Ama şimdi realite böyle midir? Şimdi genel olarak böyle bir durumdan sözedilebilir mi? Geçmişten gelen ve tasavvufçuların bıraktıkları İslamdışı inanç ve anlayışlar, bid'at ve hurafeleri yeni tasavvufçuların reddettiği veya karşı çıktığı söylenebilir mi? Yoksa, bu kültüre kutsal inanç olarak, en mükemmel İslami hayat olarak mı sarılmakta ve devam ettirmektedirler. Vahdet-i vücut, vahdet-i şuhud, keşf ile dinin ve inançların belirlenmesi, dinin belirlemediği şekillerde ibadetler, dualar, şeyh-mürid ilişkileri, şeyhlere atfedilen sıfatlar ve ünvanlar, hakikati muhammediyye yahut nur-u muhamedi, tasavvuf ülkesinin kurmayları olan gavs-ı azamdan recebiyyun'a kadar uzayan silsile, rabıta, tevessül, istiğase, ölülerden yardım isteme ve ruhaniyetlerle oturup kalkma, ölülerin hayat işlerinde tasarrufu, silsile-i şerife, zahir-batın ayırımı, şeriat, hakikat, marifet ve tarikat ayırımı, tasavvufun dinin özü ve işe yarayana, sayılıp diğer ilimlerin kabuk ve zevahir sayılması, tasavvufun dayanakları vb. konularda yeni tasavvufçuların eskilerden farklı düşündüğü veya tasvip etmediği söylenebilir mi?

Yaşadığımız toplumda İbn Arabi'nin herşeyi Allah sayan felsefesini, Hallac'ın hulul ve ittihad inancını, el-Bistami'nin kendini en yüce tanrı ilan edişini, kitabını levh-i mahfuzda ve Kur'an-ı Kerim'in niteliklerine sahip sayan tasavvuf meşhurlarının anlayışını, Rabia'dan Yunus Emre'ye kadar kişilerin cennet ve cehennemi önemsemeyen tavırlarına, ve burada sayamayacağımız kadar tasavvufi bid'at ve sapık anlayışı yeni tasavvufçuların tevilleri dışında reddettiği yahut karşı çıktığı var mıdır? İslam aleminin hemen her yerine dağılmış bulunan yatır ve türbeleri yeni tasavvufçulardan kutsallaştırmayan, onların himmet ve yardımlarını istemeyen, kutsal dergahlar olarak çürümüş kemiklerine sığınmayan var mıdır? Meded ey tasarruf sahipleri, meded ey gavs, meded ey kutup, meded ey hazret, meded ey sultan, nidalarını eleştiren bunlardan kaç kişi vardır? İşrakisinden hululcusuna kadar, virdinden ayinlerine kadar tasavvuf kültürünün çarpıklıklarını kitap veya makalelerinde eleştiren kaç tasavvufçu vardır?

Ne yazık ki, bütün bu soruların cevapları olumsuz olmaktadır. Tasavvufçuların bu ve benzeri şeyleri reddetmeleri bir yana, o yolun yolcusu olduklarını ve aynı şeylere iman esasları gibi bağlı bulunduklarını her vesile ile ifa-

de etmektedirler. Eleştiren ve karşı çıkanları da her türlü suçlama ile kara listeye almaktadırlar. Bu sapma ve yanlışlarla dolu kitaplarına hala dört elle sarılmaları, nesilleri bu kültür ile beslemeye devam etmeleri, sohbetlerinde ve diğer zamanlarda bunu birbirlerine tavsiye etmeleri, kendilerinin eleştiriye tabi tutmamaları bu kültürü tasvip ettiklerinin açık ifadesidir. Hatta şeyhin dizi dibinde oturup saltanatına boyun eğmeyi reddedenleri mürted mürid ilan etmeleri bunun açık ifadesi değil mi? Kitap, gazete ve dergilerinde olsun, sohbetlerinde olsun, bu kültürle oturup kalkmaları aynı yolun yolcusu olduklarının açık delilidir. Bunlardan verdiğimiz örnekler incelendiğinde söylediklerimizin gerçek olduğu ve kuru bir iddiadan ibaret bulunmadığı görülecektir.

Nazari ve ameli tasavvuf hakkında söylediklerimize itiraz edip şu gerekçeyi ileri sürenler olabilir:

"Tasavvuf kitaplarının pek çoğunda İslam'a uymayan bir tasavvufun tasvip edilmediği ve İslam inançlarına bağlı olmayan kişilerin reddedildiği kayıtları yer almaktadır. Tasavvufta kimi şahıs ve grupların anlayış ve inanç olarak, yaşayış ve davranış olarak İslam'dan açıkça sapmalarına karşı Suhreverdi, et-Tusi, es-Sulemi, el-Kuşeyri ve el-Gazali gibi kişilerin kaleme aldıkları kitaplarda bu kayıt özellikle yer almakta ve bu nokta üzerinde ısrarla durulmaktadır. Bu böyle iken, gerek nazari ve gerekse ameli tasavvuf hakkında nasıl böyle bir şey söyleyebilirsiniz?" diyecek kişiler bulunacaktır. "Tasavvuf kitaplarında bu kayıtlara rağmen, İslam'a aykırı şeylerin olduğunu nasıl söyleyebilir ve bunu bu kayıtlarla nasıl bağdaştırabilirsiniz?" diye soranlar olacaktır.

Hemen belirtelim ki, teori ile uygulama çok zaman birbirine uymamaktadır. Başka bir deyişle, uygulama teoriyi bazan yalanlamakta ve birbirinden farklı olmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi tasavvuf alanında da durum aynıdır. Tasavvuf kitaplarının pekçoğunda bu nevi kayıtlar ve ifadeler bulunmasına rağmen, bu kitapların hemen hepsinde ilerleyen sayfalarda bu kayıtların unutulduğu yahut yokmuş gibi davranıldığı müşahade edilmektedir. Tasavvuf kitapları incelendiğinde bu durum açıkça görülür. Din ilimleri ihya etmek üzere paçaları sıvayan ve tasavvufta bir nevi tecdit yapan Gazali'nin İslam'la bağdaştırılması mümkün olmayan birtakım görüşlerini yukarıda ele almış ve eleştirisini yapmıştık. Aynı şekilde es-Sulemi'nin ve el-Kuşeyri'nin eserlerinden de örnekler vererek tasvip edilemeyecek birtakım görüşleri olduğunu ifade etmeye çalışmıştık. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu eserler tasavvuftaki sapmaları ve yanlışları ayıklayıp yenilemek üzere kaleme alındığı söylenen kitaplardır. Ama bütün bunlara rağmen yine tasavvuf

gözlüğüyle meselelere baktıklarını belirtmiştik. Yeni tasavvufçuların çalışmalarında durum aynı şekildedir. Bunu göstermek için mesela akademik kariyeri bulunan ve çağdaşımız olan bir şeyhin sözlerinden bir örnek vermek istiyoruz.

"Yol peygamber efendimizin yoludur. Sünnet-i Seniyye'ye uyma yoludur. Bid'atlara saparsanız amelleriniz heba olur. Allah bid'at ehlinin farzını, nafilesini, haccını, umresini, namazını, niyazını, sadakasını, zekatını reddeder, yüzüne çalar, kabul etmez. Sen bid'atçısın, sen dini bozdun, sen dine ilave veya ekleme veya çıkarma yaptın, sen işin aslını dejenere etmek yolundasın, diye Allah ibadetlerini yüzüne çalar, kabul etmez."[1]

Bu sözler Kur'an-ı Kerim'e ve Rasulullah'ın sünnetine tam uygun sözlerdir. Alkışlanacak ve okutulacak sözlerdir. Dine bağlılık ve prensiplerine riayet konusunda belki de bundan sarih ve cesur söz bulmak nadirdir.

Ama madalyonun diğer yüzünü çevirdiğimiz zaman bu kaydın varlığı ile yokluğu arasında fark bırakmayan manzara ile karşılaşıyoruz. Mesela, zikrin sevabının 4.900.000 (dört milyon dokuzüz bin) olduğu (s.9), tasavvufun ilimlerin en şereflisi ve en önemlisi olduğu (s.5) mürşid denilen şeyhi Hz. Peygamber'i sever gibi sevmenin gerekliliği, bunun imanın şartı olduğunun belirtildiği ve ona rabıta yapmak gerektiği (s.14, 20, 21), evliyaullahın ruhaniyetinden istimdad edilmesi gerektiği (s.14), şeyhi değiştirip başka bir şeyhe bağlanmanın yasaklığı (s.14), ölülerin hayatta tasarruf ettiği (s.13), cihadın kimin için yapıldığının belirtildiği belli olmadığı söylendiği halde zikrin Allah için (s.11), yüz defa estağfirullah, yüz defa la ilahe illallah, bin defa Allah Allah, yüz, hatta bin defa selatu selam okuyup ibadet etmeyi ve bunu başkaların ruhlarına göndermeyi (s.23-28), (Yüce Allah Hz. Peygamber'e salat ve selam getirmemizi istemiştir, rivayetlere göre de Rasulullah tesbih, tehlil ve istiğfarda bulunmuş, ama başkalarının ruhlarına göndermemiş ve bu şekilde bol keseden sınır belirtmemiştir), duanın ibadet olduğu (s.22) belirtildiği halde bir ibadet olan zikir esnasında (mürşidinize, hocalarınıza gönlünüzü bağlayın) diyerek rabıta tavsiye edildiği (s.21) görülmektedir. Bütün bunların din dediğimiz Kur'an ve sahih sünnette yer almadığı bir gerçektir. Yukarıda bid'atlara karşı çıkan ve bid'atçıların amellerinin kabul edilmeyeceğini söyleyen şeyh efendinin bu sözlerini sıralanan bu aykırılıklarla nasıl bağdaştırabilirsiniz?

Bunun dışında tasavvuf kitaplarında yer alan kerametlerden menkıbelere, tasavvuf ülkesi yöneticileri diyebileceğimiz gavsı azam, gavs, ebdal, evtad, aktab, urefa, nukeba, nuceba, hatemu'l-evliya'sına, sonra şeyh-mürid

1-Prof. Dr. Esad Coşan, Tasavvufa Giriş, 29 Gümüş Yayınevi, Konya, 1990.

ilişkilerine, Allah-alem yahut halık-mahluk statüsüne kadar, ameli alanda da şunu şu kadar bin defa söylemek, uyumamak, yememek, uzun yılları hücrede ve çilede geçirmek, makamdan makama geçmek, fenadan fenaya atlamak gibi aşırılıklara varıncaya kadar hemen bütün alanlarda bu kayıtlar unutulmakta veya bile bile terkedilmektedir.

Belki buna genelleme veya aşırılık denilecektir. Aşırı bir suçlama gözü ile bakılacaktır. Ama tasavvufun büyüsünden kurtulup İslam'ın ölçüleriyle kişi bakacak olursa, aynı sonuçlara varacağı muhakkaktır. Çünkü gerçekleri ne kadar görmezlikten gelirsek gelelim, bu mızrak o kadar büyüktür ki, hiçbir çuvala sığmaz. Yoksa dinin özü, ruhu, canı, tuzu, biberi, edebi, ahlakı, fazilet ve takvası olduğu iddia edilen[2] birşeye müslümanların karşı çıkacak ve tepecek kadar kendi çıkarını düşünmeyen ahmaklar olduğunu mu söyleyeceksiniz? Yukarıda söylenenler için bir suçlama veya genelleme diyorsanız, müslümanları bu şekilde ahmak ve dine karşı lakayd olmakla suçlamak daha büyük bir suçlama ve genelleme olmaz mı? Dinin özü, işe yarayanı, ihlas ve ihsanı, iman ve takvası olduğu söylenen tasavvufa bağlılıkları bulunmayan müslümanlar için "dinden nasipsiz ve ihlas ile ihsandan habersiz, takvadan yoksun" diyeceksiniz?! Bunların dinin özünden, ruhundan, işe yarayanından, zikir, tevbe, istiğfar, dua ve niyazdan yoksun olup cehennemi boylayacaklarını mı iddia edeceksiniz?!

Halbuki tasavvufun İslam'dan almış bulunduğu unsurlar dışında iddia ettiği bu şeylerin yanlış ve İslam'a aykırı olduğu delilleriyle açık bir şekilde kitaplarda sergilenmektedir. Bunları teslim edecek ve hakka boyun eğecek bir anlayışla meseleye yaklaşıldığı taktirde söylediklerimizin bir gerçek olduğu anlaşılacaktır. Yeter ki dine bağlılığı bir siyasi partiye bağlılık, milliyetçilik ve takım tutma bağnazlığı durumuna düşürmeyelim. Allah için gerçekleri kabul edelim ve rekabet havasına girmeyelim. Gerçeklerin şu veya bu kişiler tarafından söylenmiş olması onları değiştirmez. Hikmet mü'minin malıdır, onu nerede bulursa herkesten önce kendisi almaya layıktır.

Tasavvuf kitaplarında kişilerin bu kayıtlara bağlı kalmamalarını da her zaman kötü niyetle açıklamaktan yana değiliz. Zira insan tabiatı her zaman sapmalara ve aşırılıklara meyyaldir. Doğruluktan saptıracak değişik etkilere maruzdur. Bunu diğer alanlarda da görüyoruz. Mesela kimi tefsir kitaplarında Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb binti Cahş'la evlenmek için onu Hz. Zeyd'den boşattırdığı iftirası yer alırken, kimi İslam Tarihi kitaplarında da Hz. Peygamber'in müşriklerle beraber onların putları anıldığı zaman secdeye kapandığı anlatılmıyor mu? Bazı kelam kitaplarında Yüce Allah'ın bazı

2-Prof.Dr.Esat Coşan, a.g.e.5,35.

sıfatları çarpıtılarak veya devre dışı bırakılarak açıklanırken, Kur'an-ı Kerim'in yüce Allah için kabul ettiği bir takım şeyler kimi mülahazalarla yok sayılmıyor mu? Bunların da ötesinde Hz. Peygamber'in cehennem azabıyla tehdit etmesine rağmen dine ve insanlara hizmet düşüncesiyle kimileri onun adına hadis uydurmamış mıdır? Kimileri de bunları vaaz ve nasihatlarda kullanmaya fetva vermemiş midir?

Müçtehid imamların içtihadlarında yanılabileceklerini kabul ediyoruz da, Firavun'ı muhakkik mü'minlerden, buzağıya tapanları halis muslimlerden ve Arap putperestlerini mü'min ariflerden sayan Muhyiddin ibn Arabi'nin ve buna benzer yanlışları olan tasavvuf meşhurlarının yanlış yolda olabileceğini neden kabul etmiyoruz? Bunların İslam inancıyla bağdaşmayan görüş ve düşünceleri gözler önüne serildiği ve nasslara aykırılığı gösterildiği zaman neden bu sözlerin İslam'la bağdaşmadığını söylemiyoruz? Bu nevi sözlerin İslam'a aykırı olduğunu söyleyip müslümanları bu gibi şeylerden sakındıran ve emri bilmaruf nehyi anilmünker yapan insanları neden hep bozguncu, şunun bunun münkiri veya şucu bucu olarak niteliyor ve düşman ilan ediyoruz? Tasavvuf meşhurlarının yanlışlarını tasavvufçu olmayanlar söyleyemez, diye dinde bir kural mı vardır? Yoksa birtakım çevreler tarafından kutsallık halesiyle kuşatılan tasavvuf meşhurlarının şeriat karşısıda dokunulmazlıkları mı sözkonusudur? Kimi insanların düşünce ve görüşleri sarahaten İslam'a aykırı olduğu halde, sahibini temize çıkarmak gayretiyle binbir dereden tevillerle neden dini sulandırıp hükümlerin canına okuyoruz? Bizzat tasavvuf şeyhi kişilerin "Emri maruf, nehyi münker yapmayan kavimlere Allah'ın cezası balyoz gibi iner, balyoz gibi kafasında patlar... Bir toplantıda bulunduğunuz zaman yanlış birşey söylendiyse, tek başınıza bile olsanız, kalkın 'Bu yanlıştır, katılmıyorum' deyin"[3] dediği halde, bu görevi tasavvuf yanlışlarına, hatta bid'at ve hurafelerine, dindışı şeylerine karşı kimi müslümanlar yaptığı zaman neden onlara toptan savaş ilan ediyoruz?

Adam yazdığı kitabın levh-i mahfuzda olduğunu, ona ancak temiz olanların dokunabileceğini, onun alemlerin Rabbinden indirildiğini, batılın önünden veya ardından ona erişemeyeceğini söyleyip kitabına Kur'an'ın vasıflarını veriyor, daha doğrusu, yazdığı kitabı Kur'an-ı Kerim'e nazire gibi sunuyor.[4] Bunu da birileri eleştirdiği zaman sanki suçu o işlemiş gibi oklara hedef oluyor.

3-Prof.Dr.Esat Coşan, a.g.e. 33.

4-Bunu isterseniz kendi sözlerinden dinleyelim: "Canibi ilahiden vahyi münzel olan Kur'an-ı Kerim nasıl avni samedanide ise, onun evvelinden de, sonundan da batılın zuhuruna imkan ve ihtimal yoksa, Mesnevi de öyledir. İlhamı Rabbani eseridir. Kendisinden sapıklık zuhuruna imkan yokkur. Hatta iptali ve tahrifi de kabil değildir." Tarihu'l-Mevlevi, Şerhi Mesnevi, 1/38-39. Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1971.

Yine dine aykırılıklarla dolu *Fususu'l-Hikem* kitabını İbn Arabi Rasulullah'ın talimatı ve göğün vahyi ile yazdığını söylemekte[5] ve bilgilerini doğrudan Allah'tan aldığını belirterek şöyle demektedir:

"Allah beni gizli olarak (sırrımda) bu en büyük baba imam (Adem)'e verdiklerine muttali kılınca (bildirince), ondan benim vakıf olduğum değil, bana tanıtılanı bu kitaba yerleştirdim (yazdım). Çünkü hepsini ne bir kitap, ne de şimdi mevcut olan alem ihata edebilir. Şunlar Rasulullah'ın bana bildirdiği ve bu kitaba aldıklarımdır."[6]

Acaba bu sözleri kitabı için bir tasavvuf meşhuru değil de, başka bir insan kullanmış olsaydı, ona da büyük veli, büyük sultan, şeyh-i ekber diyecek miydiniz? Yoksa küfrünü değil sadece müslümanlara, dinsizlere kadar bütün insanlara yaymayacak mıydınız? Hani dinde özel imtiyazı olan veya dokunulmazlığı bulunan kişiler yoktu?!

Deniliyor ki, te'vili mümkün olduğu sürece insanları iyi gözle görmemiz ve hakkında kötü hüküm vermekten kaçınarak sözlerini tevil etmemiz lazımdır. Böylelerine hemen belirtelim ki, insanları tekfir etmek veya dinin dışına çıkarmaktan yana değiliz. Ama bağrını küfre açmış olanlar olursa, onlara da dinin gösterdiği yerlerini hatırlatmak da bir görevdir. Bununla beraber, dinin nasslarına aykırılığı, hatta edep ve ahlaka aykırılığı açık olan şeyleri hangi hak ve yetkiyle tevil ederek dinin hükümlerini oyuncağa çeviriyorsunuz, demezler mi? "Alemde ne varsa, hepsi Allah'ın görünümleridir" gibi apaçık küfür bir sözü hangi dini mantık ve yetkiyle tevil edebilirsiniz? Şeri ıstılahda tevil dediğiniz olayın bir ölçüsü ve sınırı yok mudur?

Sonra, bu alemde sizin mantığınızla tevil edilemeyecek hangi söz bulunur? Dinin ölçüleriyle kayıtlı kalınmadığı ve mantığı ile hareket edilmediği taktirde tevil edilemeyecek kaç tane söz olabilir? "Onun bir bildiği vardır, siz onu anlayamazsınız" gibi savunmalarla hem yüce Allah'ı, hem müslümanları anlayışsızlıkla itham ettiğinizin farkında mısınız? Allah dinin ölçülerini koyar ve hükümlerini belirlerken, hangi şeylerin iman, hangilerinin de küfür olacağını bilmeden mi koymuştur? Bu kadar insan bir sözün İslam inançlarıyla bağdaşmadığını söylerken bunların hiç mi dinden haberleri yoktur?

Şüphe yok ki İslam'da hak ile batıl, doğru ile yanlış tamamen belirlenmiştir. Bunların ölçüsünü yüce Allah koymuş ve insanların heva ve heveslerine bırakmamıştır. Rahmetinin bir eseri olarak insanoğlunun elinden tutmuş ve gideceği yolu göstermiştir. Hz. Adem, Allah'tan kendisine uyarı gel-

5- İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, 1/46, Afif neşri.

6- İbn Arabi, a.g.e., 1/56, Afifi neşri. Bunun örnekleri çoktur. İbn Arabi ve Mevlana'da kötü teviller için bkz. Dr. Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 330-335, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.

diği halde yasak ağaçtan yeme gibi bir hataya düşebildiği gibi, onun nesli olan insanlar da hatalara düşebilirler. Durum böyleyken, tasavvuf meşhurlarının aklının Hz. Adem'in aklından ve bilgisinin onun bilgisinden daha büyük olduğunu kim söyleyebilir?

Onun için İslam, hak ile batılın ölçüsünü ve sınırını göstermiştir. Biz insanlar kendimizden hak ve batıl ölçüsü koyamayız. Bir şeyi tevil edebiliriz ama yaptığımız bu tevilin hak olduğuna dair elimizde dinin koyduğu ölçüler dışında kesin bir delil yoktur. Onun doğru olup olmaması, dinin bu ölçülerine uygun olup olmamasıyla ancak anlaşılır. Birşey dinin ölçü ve hükümlerine aykırı ise, bütün dünya tevil etse bile o hak olmaz ve batıl olmaktan onu çıkarmaz.

Sonra, hak ve batıl İslam'da çoğunluk veya azınlıkla belirlenen bir şey değildir. Çünkü hakkı ve batılı belirleyen Yüce Allah'tır:

"Hak batıldan ayrılmıştır. Kim tağutu inkar eder ve Allah'a iman ederse, sağlam kulpa sarılmış olur ve o hiçbir zaman kopmaz."[7]

"De ki, hak Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman eder, dileyen inkar eder."[8]

"Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka birşeye tabi olmaz, yalandan başka söz söylemezler."[9]

"Din konusunda sana bir şeriat verdik. Sen ona uy, bilmeyenlerin heveslerine uyma."[10]

"Eğer hak onların arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunlarda bulunan kimseler bozulur giderdi."[11]

Yahudiler kelimeleri üç şekilde tahrif etmişlerdir. Birincisi, kelimeleri başka kelimelerle değiştirmek şeklindedir. İkincisi, kelimelerin yapılarını, terkibini değiştirmek, şeklindedir. Üçüncüsü de gerçek manalarından başka manalarla yorumlamak (tevil etmek) ve manalarından uzaklaştırmak şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'de her üç durumda da Yahudilerin bu davranışlarıyla haktan saptıkları ve batıla yöneldikleri belirtilmektedir.

Bunlar Tevratın kelimelerini başkalarıyla değiştirmiş, kelimelerin terkip ve yapısını bozmuş yahut delalet ettikleri manalardan başka manalara çekmiş ve manalarını bozmuşlardır. Böylece Allah'ın kitabı Tevrat'ı tahrif ettikleri ve sapıklığa düştükleri açık bir şekilde anlatılmıştır. Bu yollardan en çok başvurdukları da Tevrat'ın kelimelerini tevil etmek ve manalarını sap-

7- Bakara,256.
8- Kehf,29.
9- En'am,116.
10- Casiye,18.
11- Mü'minun,71.

tırmak olmuştur. Bunu bile bile yapmış ve batılı hakka tercih ederek felaketlerini hazırlamışlardır.

Kur'an-ı Kerim bizi Yahudilerin yolunu izlemekten şiddetle sakındırırken, onların yaptıkları gibi Kur'an'ın ayetlerini bu şekilde tevil etmekten de elbette sakındırmakta ve dikkatlerimizi çekmektedir. Kur'an ayetlerini heva ve heveslerimize uydurmak, onların anlamlarını değiştirmek ve yanlış birtakım anlayışlara uydurmak yahut paravan yapmak elbette insanı yahudilerin durumuna düşürür ve haktan uzaklaştırır. Bu bakımdan tevillerle hakkı batıla yahut batılı hakka çevirmekten sakınmak ve bu fitnenin kapısını çalmaktan son derece sakınmamız gerekir.

Tasavvuf yolunu meslek ve kurtuluş yolu olarak seçen Gazali, tevilin kötülüğüne ve haramlığına dikkati çekerek batınilerin şeriatı bozmak için izlediği yol olduğunu söylemekte ve bundan sakındırarak şöyle demektedir:

"Diğer bir mesele de, şeriatın lafızlarının, zahir (açık) anlamlarından akla gelmeyen batını başka anlamlara çekilmesidir. Batınilerin yaptıkları teviller gibi bu da haram ve zararı büyüktür. Çünkü lafızların şariden gelen bir nakil ve zaruretin gerektirdiği akli bir delil olmadan zahir anlamlarından başka manalara çekilmesi kelimelere güveni yok eder ve hem Allah'ın hem, Rasulullah'ın kelamının yararı kalmaz. Bu da zararı büyük yaygın bid'atlardandır. Böyle yapanlar garip şeyler söylemek ve nakletmek hevesiyle yapar. Zira garip şeylere halkın meylinin çok olduğunu biliyorlar. Batıniyye mensupları bu yolla, zahir anlamlarını kendi görüşleriyle tevil ederek şeriatın tamamını yıkmaya çalışmışlardır."[12]

Birtakım insanları kurtaralım derken, dinin canına okumaktan v hükümlerini heveslerimize uydurmaktan şiddetle sakınmamız gerekir. Belirttiğimiz gibi, bu şekilde tevillere ancak kalplerinde hastalık olanlar başvurur. Bu konuda bütün tefsir kitaplarında yeterli bilgiler vardır.

Ameli tasavvufa gelince, şüphe yok ki, İslam, iman esaslarını gösterip nasıl inanılacağını belirlediği gibi, Allah'a nasıl ibadet edileceğini de belirlemiş ve göstermiştir. Bunu kesin sınırlar ve hükümlerle sınırlandırmıştır. Bu sınırları aşmanın ve şeklini değiştirmenin haram olduğunu söylemiştir. Böyle yapanların cehennemlik olduğunu ve getirdikleri değişikliklerle beraber cehenneme gideceklerini haber vermiştir.

Birileri bu sınırları aşacak ve şeklini değiştirecek olursa, müslümanların bunun yanlış olduğunu söylemeleri ve faili uyarmaları gerekir. Bu konuda bir tasavvuf şeyhinin söylediği şu sözlere hak vermemek mümkün değildir.

"Bid'atlara saparsanız, amelleriniz heba olur. Allah bid'at ehlinin farzını, nafilesini,

12- el-Gazali, İhyau Ulumiddin, 1/43, el-Halebi, Kahire, 1939

haccını, umresini, namazını, niyazını, sadakasını, zekatını reddeder, yüzüne çalar, kabul etmez. Sen bid'atçısın, sen dini bozdun, sen dine ilave veya ekleme veya çıkarma yaptın, sen işin aslını dejenere etmek yolundasın, diye Allah ibadetlerini yüzüne çalar, kabul etmez."[13]

Bu ölçüyü aşan kişinin Ali veya Veli olması durumu değiştirmez. Bir topluluk inanç diyerek tevhide aykırı her türlü düşünceyi sergiliyor, ibadet diyerek sazlı sözlü, neyli kavallı, kudüm ve tefli, danslı gazelli, bağırıp çağırarak, kadınlı erkekli aşk ve şarap kasideleri okuyarak, gözbağcılık ve şamatalarla asıp keserek, şişler batırıp karınlar yararak ibadet ediyorsa, buna bütün müslümanların karşı çıkması ve uyarması gerekir. Aynı şekilde ucu bucağı görünmeyen tesbihlerle, sonu gelmeyen zikir ve ayinlerle, sayısı tükenmeyen virdlerle, karanlık hücrelerde gözü yumup başı örterek çile doldurmalarla ibadet ettiğini söylüyorsa, ona da karşı çıkmak ve uyarmak lazımdır. Yine vücuduna eziyet ederek, aç susuz kalarak, güneş altında eziyet çekerek, helal dünya nimetlerinden yüz çevirerek, eşinin ve çocuklarının üzerindeki haklarını gözetmeyerek, başkalarının sırtından asalak geçinerek, bir lokma bir hırka deyip hayattan el-etek çekerek ibadet ediyorsa, kısaca Hristiyanlığın ruhban hayatını İslam'ın ibadeti olarak biliyorsa, ona da karşı çıkmamız ve uyarmamız lazımdır. Yine bütün ibadet şekillerinde Rasulullah'ın, ashabının ve ondan sonra gelen salih selefin yapmadığı şeyhe rabıta, efendi ve üstadları kalbde ve gözönünde hazır tutma yolu ile ibadet ediyorsa, dileklerinin yerine gelmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi için Allah yerine ölülere, şeyhlere, yatırlara, velilere ve başka şeylere yalvarıp istimdat ediyorsa, ona da karşı çıkmak ve uyarmak lazımdır. Bunların yanlış olduğunu söyleyen ve "emri bilmaruf nehyi anilmünker" görevini yerine getiren insanlara köstek değil, destek olmamız lazımdır. Bunu yapan insanları "uydum kalabalığa" deyip aforoz etmek yahut linç edilmesi için ferman çıkarmak elbette İslam diniyle bağdaşmaz. Hatalarımı bana gösteren kişiden Allah razı olsun, diyerek bütün müslümanların her türlü bid'ata karşı çıkmaları ve uyarı görevlerini yerine getirmeleri kaçınılmaz bir zorunluluktur. Yeni tasavvufçuların eskilerin yolunda olduklarını görmek için bazı örnekler verelim:

a. Günümüzde Hakikat-ı Muhammediyye veya Nur-u Muhammedi

Allah'ın dinine yapılan en büyük haksızlıklardan ve insanların zihnine sokulan en büyük bid'atlardan biri olan Hakikat-ı Muhammediyye yahut

13- Prof.Dr.Esat Coşan, a.g.e.,29.

Nur-u Muhammedi hurafesinden başlamak istiyoruz. Bu inancı yahut bid'atın değişik şekillerde ifadesini çağdaş tasavvuf meşhurlarının hemen hepsinde görüyoruz. Mesela Ramazanoğlu Mahmud Sami'den başlayarak örnekler verelim:

Abdurrezzak'ın Musannef'inden nakledildiği söylenen batıl bir rivayete dayanarak R. M. Sami bunu ifade etmekte ve şu rivayeti aktarmaktadır:

"Ya Cabir! Tahkiken Allah tebareke ve teala hazretleri cemi eşyadan evvel senin peygamberinin nurunu kendi nurundan yarattı. Dahi şöyle eyledi ki: O nur Allah tealanın kudretiyle dilediği yerlerde devredip gezerdi. O zaman ne levh, ne kalem, ne cennet, ne cehennem, ne melek, ne gök, ne yer, ne güneş, ne ay, ne cin, ne de ins vardı. Hasılı, mahlukattan bir nesne yaratılmamıştı.[14]

Ondan sonra buyurdular ki, Hak Teala hazretleri mahlukatı yaratmak dilediği zamanda o nuru taksim edip dört cüz kıldı. Evvelki cüzden kalemi halketti. İkinci cüzden levhi halketti. Üçüncü cüzden arşı halketti. Dördüncü cüzü taksim edip dört cüz kıldı. Onun dahi evvelki cüzünden arşı yüklenen melekleri halketti. İkincisinden kürsiyi halketti. Üçüncüsünden geri kalan melekleri halketti. Dördüncü cüzünü yine taksim edip dört cüz kıldı. Evvelkisinden gökleri halketti. İkincisinden yerleri halketti. Üçüncüsünden cennet ile cehennemi halketti. Dördüncü cüzünü yine taksim edip dört cüz kıldı. Evvelkisiden mü'minlerin gözlerinin nurunu halketti ki İkincisinden kalplerin nurunu halketti ki o, marifetullahdır. Üçüncüsünden dillerin nurun halketkti ki o dahi tevhid olup la ilahe illallah demektir."[15]

Görüldüğü gibi R. M. Sami, "Musahabeler" adlı kitaplarının dördüncüsüne bu batıl sözlerle başlamakta ve insanların zihinlerine bu inancı, yani Hakikat-ı Muhammediyye yahut Nur-u Muhammedi inancını yerleştirmektedir. Halbuki sözkonusu ettiği rivayetin gerçekle hiçbir ilgisi olmadığı gibi, bu konuda varid olan sahih rivayetlere aykırılığı da açıktır.

Yine çağdaş bir başka tasavvuf meşhuru güya Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye nasihatını naklederek bu inancı şöyle dile getirmektedir:

"Ey Allah'ın arslanı olan Ali! Şecaat ve kuvvetine sığınma, seni yoldan şaşırtmayacak bir akl-ı kamil'in eteğine sarıl. Onun gölgesi altında yürümekle peygamberlere varis ol. Kıyamete kadar o akl-ı kamil'in evsafını sana söylesem bitmez. Çünkü O'nun vasfı, namütenahi olan Allah'ın vasfı demektir.

14- Bu uydurma hadis Haydar Baş'ın İslam'da Zikir kitabında da aynı amaçla kullanılmaktadır.s,244, İkmal Yayınları, İstanbul 1995

15- Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 4/7-8, (4, 5, 6 mecmuası içinde), Bu inancın temeli olan rivayetin batıl olduğuna dair bakınız, M. Nasıruddin el-Elbani Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahiha 1/741. el-Mektebetu'l-İslami, 1985. Aynı inanç için bkz. Muhammed Nazım Kıbrısî, Tasavvufi sohbetler, 17, 63, 92 Nush Yayınları, İstanbul 1986.

Ey Ali! Akl-ı Kamil'in gösterdiği yoldan sakın dışarı çıkma. Çünkü onun yolu, Allah'a vuslat yoludur. Her kim ki akl-ı Kamil'in gösterdiği yoldan sapar, kendince yaptığı taata itimad gösterirse, Allah'ın kahr ve gazabına kendini teslim etmiş olur.

Ey Ali! Sen kendine, kendi ilmine, kendi büyüklüğüne güvenmeyip koca ululazm Musa aleyhisselamın Hızır aleyhisselama tabi olduğu gibi, akl-ı Kamil'e himmet ve itaatla ondan istifadeye çalış.

Ey Ali! Zatını, zat-ı Hak'ta, sıfatını sıfat-ı Hakta, ef'alini ef'ali Hakta fani kılmak üzere akl-ı Kamil'e sarıl. Ona mübayaa eden kimse Allah'a mübayaa etmiş olacağına dair Fetih suresinde "Ey Rasulüm, gerçekten sana biat edenler (ölünceye kadar emrine bağlılık ve teslimiyet sözü verenler) ancak Allah'a biat etmiş olurlar..." denmektedir.

Ey kardeş! Bu vasiyetlerden anlaşıldığı veçhile, uyulması tavsiye edilen Akl-ı Kamil, bizzat Rasulullah'ın gösterdiği yol, yani (sünnet-i seniyye)'den ibarettir."[16]

Bu uzun lafın arkasından uyulması tavsiye edilen yolun sünneti seniyye olduğu ifadesi eklenmesine rağmen, gerçekte bunun Hz. Muhammed'in kendisi, yani Hakikat-ı Muhammediyye olduğu açıktır. Çünkü onun vasfı namütenahi Allah'ın vasfı olduğu yukarıda açıkça belirtilmektedir.

M. Nusret Tura ise Hakikati Muhammediyye inancını özet olarak şöyle dile getirmektedir :

"Hz. Allah, alemi insan için, yani Habibin zuhuru için yaratmıştır. Nitekim Habibi de kendisi için yaratmıştır."[17]

Günümüzde Tasavvufun kutuplarından biri olarak şöhret bulan Haydar Baş'ın İslam'da Zikir kitabından da bir alıntı yapalım:

"Tabakat kitapları Hz. Peygamber'in ana rahmine düştüğünde bu nurun Hz. Amine'ye intikal ettiğini, bu tecellinin daha sonra sahabi olacak birçokları tarafından müşahade edildiğini bildirirler.

O halde nerede bir güzel ve güzellik kırıntısı var ise, orada Hz. Muhammed'in nurundan bir iz mevcuttur.

Onun peygamberliği bütün peygamberlerden önce, gelişi ise, kemalatı temsilen hepsinden sonra olmuştur. Nitekim buyurur ki: "Adem su ile çamur arasında bir

16- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/264-265, Seha Neşriyat, İstanbul.

Akl-ı Evvel tabirini Rasulullah'ın kullandığı hiç olmamıştır. Bu tabir Eski Yunan felsefesinde ve İslam felsefesi dedikleri bilim dalında kullanılmaktadır. İslam inancıyla bir ilgisi yoktur.

17- M.Nusret Tura, Rah-ı Aşk,111, İnsan yayınları, İstanbul 1995, Allah'ın alemi insan için, insanı da kendisi için yarattığı anlayışının dinden bir dayanağı yoktur."Sen olmasaydın, alemleri yaratmazdım" sözünün uydurma bir hadis olduğu bilinmektedir.Yüce Allah "Cinleri ve insanları ancak bana kulluk yapsınlar diye yarattım" (Zariyat,56) derken, sufiler bunun aksini söylemek için bir yarış içindedirler.

halde iken ben yine peygamberdim".

İlk nur ve ilk peygamber olarak yaratılan alemlerin efendisi, en temiz soylardan süzülerek ve seçilerek gelmiştir. Ondan dinleyelim:

"Ben insan oğlunun geride bıraktığı en seçkin devirlerden çağlar boyu seçile seçile geldim ve içinde bulunduğum çağda ortaya çıkarıldım."

"Ben Adem'den beri hep tertemiz nikahlı analardan geliyorum. Benim geçmişimin hiçbirinde bir yüz karası yoktur."

"Cebrail bana geldi ve dedi ki: Allah sana selam gönderiyor ve şöyle buyuruyor; Ben seni dölleyen soya, taşıyan rahme, kucağa cehennemi haram kıldım."

Beşerin en hayırlısı olan Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi esnasında annesi Hz. Amine'nin kendisinden bir nurun çıkışını ve Şam binalarının bu nurla aydınlanışını gördüğünü kaydeden tarihçiler, aynı zamanda Muhammedi nurun arzı kuşatacağına işaret etmekteydiler."[18]

Hakikat-ı Muhammediyye yahut Nur-u Muhammedi inancının başka dinlerden alınmış batıl bir inanç olduğuna dair Arif Erkan'ın şu sözlerine kulak verelim:

"İslam mutasavvıfları, Hristiyanlara bir rekabet olarak Nur-u Muhammediyye hikayesini uydurmuşlardır. Bu hikaye tasavvuf kitaplarının pekçoğunda bulunmaktadır. Şöyleki: 'Miladi dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda milyonlarca Hristiyan Hz. İsa'ya Allah diye taparken, müslümanların Hz. Muhammedî Ademîler (insanlar) sırasında tutmuş olması, bu iki şahsiyete gösterilen sevgi ve saygı derecesinde bir denksizlik doğurabilirdi. Dolayısıyla İslam mutasavvıfları, iki rasulün arasındaki bu farkı kaldıracak bir nazariyye kabul ettiler. Hz. Muhammed, insan olmakla beraber, ondan hilkatten önce yaratılmış bir nübüvvet nuru vardır. Hz. Adem'de parlayan bu nur, kendi evlad ve ahfadına geçerek nihayet Hz. Muhammed'de karar kılmıştır. Bu esasa göre Hz. Muhammed, bütün insanlardan önce yaratılmış ve bütün peygamberlerden sonra gönderilmitir. O, Allah yaratıklarının ilki ve Allah elçilerinin sonuncusudur. Adem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'dan önce yaratılmış olan Nur-u Muhammedi'nin mertebesine erişmiş hiçbir peygamber yoktur...'

Bu fikirler ya Yeni Eflatunculuktan veya Sasani hükümdarları zamanında yazılmış bir kitaptan alınmış ve yukarıda zikrettiğimiz gibi Hristiyanlara rekabet olarak bir Nur-u Muhammediyye hikayesi uydurulmuştur. Hürmüz'ün bu dünyayı, bütün yaratıkları ve melekleri kendi nurundan yarattığı zikrolunur. Fakat bu nur masalı daha çok zaman önce Acemistan'da ve acemlerin kitaplarında da vardır... Bu fikirler

18- Haydar Baş, İslam'da Zikir, 244-245, İcmal Yayınları, İstanbul 1995

Esatir-i Asumânî (Semavi Düsturlar) adlı eski bir acem kitabında vardı. Bu nur hikayesi Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine de girmiştir."[19]

b. Günümüzde Vahdet-i Vücud

İslam kültürüne ve müslümanların zihnine sokulan şirk inançlarından biri şüphesiz vahdet-i vücud inancıdır. İster sözlük anlamıyla olsun, ister terim anlamıyla olsun, manası varlığın birliğidir. Yani alemde Allah'ın varlığından başka bir varlık mevcut değildir. Görülen bütün varlıklar Allah'ın birer tezahürü, görünümü veya tecellisidir. Manası bu kadar açık olmasına rağmen bu bid'atı ortaya atan tasavvuf meşhurlarının şeyhi ekberi olan İbn Arabi'yi kurtarmak amacıyla birçokları bunu evirip çevirerek tevil etmiş ve şirk bir inanç olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Ne olursa olsun, yenilerin de eskiler gibi vahdet-i vücud inancını yadırgamadıkları ve gönül huzuru içinde benimsediklerini göstermek için bazı örnekler verelim:

Said Nursi, vahdet-i vücudun çok yüce bir meşreb olduğunu söylemekte, ancak halka anlatılmasının birtakım fitnelere sebep olacağını belirtmektedir. Yüce Allah hesabına diğer varlıkların varlığını inkar etmek iken, halka anlatıldığında diğer varlıkların hesabına bu sefer Yüce Allah'ı inkar etmeye sebep olur, dedikten sonra şöyle söyler:

> "Vahdet-i vücud meşrebi masivayı ilahinin (Allah'tan başkasının) rububiyyetini o derece şiddetle reddeder ki, masivayı inkar ve ikiliği reddediyor. Değil nefsi emmarenin, belki herbir şeyin müstakil vücudunu görmemek iken, bu zamanda fikr-i tabiatın istilasıyla ve gurur ve enaniyetin nefsi emmareyi şişirmesiyle ve ahireti ve halkı bir derece unutmak cihetiyle bazı nüfusu emmare küçük birer Firavn ittihaz etmek istidadında bulunan insanlara vahdet-i vücudu telkin etmek nefs-i emmareyi (eliyazubillah) öyle şımartır ki, ele avuca sığmaz."[20]

Said Nursi, Mustafa Sabri ile Musa Bekuf'un vahdet-i vücud konusundaki görüşlerine değinmiştir. Mustafa Sabri'nin vahdet-i vücudu reddeden görüşlerine katılmadığını ifade ederken, Musa Bekuf'u da modernist olarak ni-

---

19- Arif Erkan, İslam'da Zühd ve Tasavvuf, 203-204, Eskin Matbaası, İst. 1972.

Arif Erkan, kitabındaki bu bilgileri başka kaynaklardan nakletmiştir. Hakikat-ı Muhamediyye hakkında eskilerden yanlış bilgi için bkz. İmam Rabbani, Mektubat, 4. mektup, Nur-u Muhammedi'nin Şia kültürü ve inancındaki yeri ve tasavvuf kültürü ile benzerliği için bkz. Ali Şeriati, Ali Şiası Safevi Şiası, 153-154, Yöneliş, İstanbul 1990. Bir paragrafını aktaralım.

"Allah vahdaniyyetinde yalnızdı. Sonra Muhammed, Ali ve Fatıma'yı yarattı. Sonra bin asır beklediler. Sonradan şeylerin tümünü yarattı." (s.143, Cevahiru'l-Velaye, 114. sayfadan nakil.

20- Bediuzzaman Said Nursi, Lem'alar, 255-256. Doğuş Lmt. Şirketi Matbaası, Ankara, 1957.Said Nursi İbn Arabi'yi kurtarmak düşüncesiyle olaya ters açıdan bakmaktadır. Zira vahdeti vucutçular, Allah'tan başka varlıkların da Allah olduğunu söyleyerek varlığı bire indirdiklerini söylüyorlar. Yani Allah-alem ikileminin olmadığına inanıyorlar. Bkz.Mustafa sabri, Mevkifu'l-Akl ve'l-İlmi ve'l-Alem,3/150-151.

telemekte ve görüşlerini paylaşmadığını belirterek şöyle demektedir:

"Mustafa Sabri, gerçi müdafaasında Musa Bekuf'a nisbetle (o konuda) haklıdır. Fakat Muhyiddin (İbn Arabi) gibi ulum-u İslamiyyenin bir mucizesi bulunan bir zatı tezyifte haksızdır. Evet, Muhyiddin kendisi hadi ve makbuldur. Fakat her kitabında muhdi ve mürşid olamıyor. Hakaikte çok zaman mizansız gittiğinden, kavaidi Ehli Sünnete muhalefet ediyor ve bazı kelamları (sözleri)nin zahiri dalalet ifade ediyor. Fakat sahibi kafir olmaz. Mustafa Sabri bu noktaları nazara almamış, kavaidi Ehli Sünnete taassup cihetiyle bazı noktalarda tefrit etmiştir."[21]

Mektubat kitabında da vahdet-i vücudu şöyle tevil etmektedir: "Vacibul vücudun vücudunu, iman kuvvetiyle ve yüksek bir velayetin hakkelyakin derecesinde inkişafıyla, vücudu mümkinat o derece aşağıya düşer ki, hayal ve ademden başka onun nazarında makamları kalmaz, adeta vacibul vücudun hesabına kainatı inkar eder."[22]

Vahdet-i Vücudun İslam prensiplerine aykırı bazı yönlerine temas ettikten sonra Nokta Risalesinde bunun ayrıntılarını belirttiğini söylemekte ve İbn Arabi'nin velilerüstü (Hatemu'l-Evliya) bir velayete sahip olduğunu belirtmektedir. İbn Arabi'nin aykırı ifadelerini istiğrak ve sekr hallerinde söylediği halde sahv halinde bunları söylememesi gerektiğini belirtmektedir."[23]

İsterseniz İbn Arabi'nin yanılmazlığını ve gaybı kesin olarak bildiğini Said Nursi'nin izleyicilerinden olan meşhur bir "Hocaefendi"den de dinleyelim:

"Muhyiddin İbn Arabi gibi hakikatbîn (gerçeği gören) bir göz, eğer birşey gördüğünü söylüyorsa, bu doğrudur, muhakkaktır. Bizlerin hilafıvaki (gerçek dışı) beyanda bulunması ihtimal dahilinde olsa bile, Allah'a bu denli merbut (bağlı) bulunan ruh insanları için bunu düşünmek mümkün değildir. Evet, bizim gibi zayıf ve hakikata pamuk ipliğiyle bağlı kimselerden arasıra hilafı vaki beyanlar sudur edebilir. Fakat Muhyiddin İbn Arabi gibi daima Rabbin azametini, mehabetini üstünde hisseden ve her zaman kesret cehennemlerinin (Allah'ın dışında ve Allah olmayan varlıkların

---

21- Bediuzzaman Said Nursi, a.g.e., 256.

22- Bediuzzaman Said Nursi, Mektubat, 420, Sözler Yayınevi, İstanbul 1979.

23- Bediuzzaman Said Nursi, a.g.e., 420-421.

Bu şekilde Said Nursi bazı tezahürleriyle vahdet-i vücudu tasvip etmez görünürken, temelde İslam'ın ve Allah sevgisinin en üst zirvesi olduğu ve İbn Arabi'nin İslam ilimlerinin mucizesi olduğunu söylemektedir. Doğrusu, böyle bir kanaat Said Nursi için beklenen bir şeydir. Çünkü Risale-i Nur Külliyatı keşf, ruhaniyetten istimdat, ebced ve cifir, sır ve ilham gibi tasavvuf ve şia kültürü ile doludur. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri de Süryanice-Arapça karışımı Celcelütiyye kasidesinin (Güya Hz. Ali'nindir) asırlar önce Risale-i Nur'a delalet ettiğine dair uzun izahları gösterilebilir. Tasavvuf kitapları da bu nevi keşf ve gelecegi haber verme kültürü ile doludur.Geniş bilgi için Bkz.Şualar,228-230,611-632. Çeltut Matbaası, İstanbul 1960.Risale-i Nur'da Cifir ve Ebced hesabının ne kadar geniş yer tuttuğu ve buna dayanarak Said Nursi'nin gayb ve gelecekle ilgili nasıl haberler verdiği konusunda bakınız; Abdulkadir Badıllı, Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları,743-796, Envar Neşriyat, İstanbul 1992,

bulunmasının) dehşetini ruhunda duyan, vahdet (vahdet-i vücud) cennetlerinin büyüleyici güzellikleri karşısında mestu mahmur dolaşan birisinin haktan hakikattan ayrılıp hilafı vaki beyanlarda bulunması muhaldir. Binaenaleyh, ne demişlerse doğrudur. Ancak söyledikleri sözler için de, Kur'an ve Hadis'in müteşabihatı olduğu gibi, yani bizler tarafından asıl maksadının anlaşılması imkansız veya çok zor bir kısım beyanlar bulunduğu gibi, manasını hiç anlayamadığımız ifadeler de bulunmaktadır."[24]

"Şeceratu'n-Numaniyye gibi hemen çok eserlerinde Hz. Muhyiddin, o gaybbîn (gaybı gören) gözü ile bazı hakikatları keşfedebilmesi, bazı gaybi haberler verebilmesi, Allah'ın ihsanı olan ilham esintileriyle, halihazırdaki durumu apaydınlık gördüğü gibi, Allah'ın lütfu ile geçmişi, geleceği de önündeki kitabın sayfaları gibi görüp okuyan, açık kapalı tevillerde bulunan bir meşrebin kutbu ve harika bir zattır."[25]

"Şimdi O, Cenab-ı Hak'tan gelen esintiler ve ilahi tayflara dayanarak bunları söylüyor. Kendinden değil. Zira et ve kemikten ibaret bir varlık bunları söyleyemez. O bütün benliğiyle Allah'a yönelmiş, mahiyetiyle melekleşmiş, Rabbimiz de onun melekleşen mahiyetine bir lütuf olarak, ona ruhlar ve ruhaniler seviyesinde bir letafet vermiş. Bu letafet sayesinde eşyanın hakikatine, hatta geçmiş ve gelecek zamanlara nüfuz ile geçmişteki müphem vakalardan gelecekteki meçhul hadiselerden... bahsetmektedir."[26]

Şimdi de diğer tasavvuf meşhurlarından örnekler verelim ve nasıl aynı yolun yolcuları olduklarını görelim:

"Vahdet-i vücudun manası: Salik ne zaman mertebe-i tabiatı, nefsi, ruhu ve sırrı kateylese (aşsa) ve cümleyi fani eylese, ancak zatının vücudundan olan vacibul vücud kalır. Bütün mümkinat, hatta nefsi bile yok olur, cümlesi mün'adim (yok) olunca, vücudu zatından olan vacibul vücud kalır. İşte vahdet-i vücudun manası

24- M. Abdulfettah Şahin, Şüpheler ve Çıkış Yolları, 3/112-118, Gaye Matbaası, Mart 1990, Ankara.

25- M. Abdulfettah Şahin, a.g.e., 4/5

26- M. Abdulfettah Şahin, a.g.e., 4/9.

Dikkat ettiyseniz, İbn Arabi'nin tevhide aykırı sözlerini temize çıkarmak ve İslam olarak göstermek için Allah'tan başkasının gaybı bilmediğini ifade eden Kur'an-ı Kerim ve Sahih sünnete rağmen, her türlü yola başvurulmaktadır. Ona yanılmazlık sıfatı giydirilmekte, geçmişi ve geleceğiyle gaybi bildiği söylenmekte, insanüstü melekleştiği ve velayetin üstünde zirvede olduğu anlatılmaktadır. Hatta sözleri Kur'an ve Hadis gibi müteşabih olabileceği anlatılmakta ve sözlerini ancak mülhem gönüllerin, yani tasavvuf meşhurlarının anlayabileceği kaydedilmektedir. Dikkat edilirse, bu imtiyaz başka hiçbir İslam alimine tanınmamakta ve ona bu kudsiyet halesi giydirilmemektedir. Çünkü hiçbirisi İslam inancının canına bu kadar okumamıştır.

Diğer tarafta aynı meşrebin kutupları gaybı bildiğini söyleyen ve kehanette bulunanları tasdik eden kişinin kafir olacağını söylemektedir. Allah'ın sırrını biliyorum, ve şeyhlerin ruhları benim yanımdadır, diyen kişinin de kafir olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, Camiu'l-Mütun (Ehli Sünnet İtikadı), 76-77, Bedir Yayınevi, 3. baskı, İstanbul 1983; M. Zahid Kotku, Ehli Sünnet Akaidi, 134, Seha Neşriyat.

budur. Ben dedim ki: Salikde vücud kalmasa, Hakk'ın cemaline ne ile görür? Buyurdular ki: İnsanda bir vücudu manevi vardır, onunla görür, asıl vücut fena bulsa, nutfe-i imkan kalır, o gitmez."[27]

"Allah'ın Abdulkadir Geylani'ye seslenişi şöyle anlatılır: "Ya Gavsul azam, insanın cisminde, kalbinde, nefsinde, ruh ve işitmesinde, el ve gözünde, hülasa insanlığında bir kelime ile bütün beşeri sıfatların tümünde zahir olan Benim, o yoktur, illaki Ben varım. Ve Benden gayrısı da yoktur?"[28]

Muhyiddin ibn Arabi'nin Hakkı tesbih cihetinden mevcudatı dört kısma ayırdığı ve en çok tesbih edenlerin cemadat olduğunu Ramazanoğlu Mahmud Sami naklederken,[29] Mehmed Zahid Kotku da Aziz Mahmud Hudai'nin şu sözlerini nakletmektedir: "Tevhid ettikçe, masiva (Allah'tan başka şeyler) nazarımdan kaybolurdu. İştigal zamanımda her eşyanın tesbihini işitirdim. Hatta bevlimi hapsederdim ki, tesbih edenlerin üzerine vaki olmasın."[30] Yüce Allah "onların tesbihlerini anlayamazsınız"[31] diyedursun, ermişlerimiz cansızların tesbihlerini anlamakta ve üzerlerine düşmesin diye de bevlini hapsetmektedir.

Tasavvufu savunanlardan biri de vahdeti vucud inancı ve İbn Arabi için şöyle demektedir:

"Esasen vahdeti vucud görüşünü ortaya atan sadece Muhiddin Arabi hazretleri değildir. İmamı Gazali de özellikle Mişkatu'l-Envar isimli eserinde bu konuya oldukça değinmiştir. Bırakınız Muhiddin Arabi veya İmamı Gazali'yi, bugün maalesef zahir ehlinin büyük bir ayıpla inkar ettiği veliler, tüm peygamberler Allah'ın tek oluşunu ve tekten başka hiçbir şeyin mevcudiyetinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Vahdeti vucud konusunu, belki size tuhaf gelecek ama en iyi şekilde Kur'an ve hadislerde bulabilirsiniz. Hatta Hz. Muhammed'in vahdeti vucud görüşünün üstünde olan vahdeti şuhud görüşüne sahip olduğunu bilmekte fayda vardır. Muhyiddin Arabi zamanının dörtlerinden bir veli idi....

Bir başka yön de, İbn Arabi'ye bazı tasavvuf ehlinin de aşırı tepki göstermesi ve tenkit etmesidir. Biz, İslam'ın neredeyse anayasasını hazırlayan İbn Arabi'ye yapılan saldırı ve eleştirileri boynu bükük bir şekilde karşılıyoruz. Ancak unutulmamalı ki Galileo'yu "Dünya dönüyor" dediği için Engizisyon mahkemelerinde süründüren zihniyet aynen Arabi'yi de mahkum ediyor."[32]

27- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/15.

28- Melih Yuluğ, el-Bazu'l-Eşheb, Mukaddime, 46, İstanbul 1976.

29- Musahabe, 6/144, Erkam Yayınları, İstanbul 1982.

30- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/7

31- İsra,44

32- Ahmet Fevzi Yüksel, Yeni Dünya,30-31, yıl 3, sayı 35, Ağustos 1996

Kur'an'ı temel ölçü edindiğini iddia ettiği halde Muhyiddin Arabi'nin yaklaşımlarını çağdaş bir üslupla tekrarlamaktan ve gayba taş atmaktan çekinmeyen Yaşar Nuri Öztürk ise şöyle diyor:

"Temelde iki varlığın mevcut olduğunu kabul, şirktir. Yaratıcı kudret ve yaratıcı oluş eşsizdir. O halde birtek şey aynı anda kendi kendinin zıttı nasıl olur? Kur'an "Evvel ve ahir, gizli ve açık hep Allah'tır" demiyor mu? Zuhur ve tecellinin, bizim gözümüzle görülmesi ve yine bizim idrakimiz tarafından kavranması, tek olanı parçalar halinde görmeyi, göstermeyi zorunlu kılıyor.(...)

Bunun içindir ki tevhidin özünü veren formül cümle (kelime-i tevhid)de olumsuz ve olumlu olmak üzere iki ifade (la ve illa) vardır ve tevhidi gerçekleştirmek, la ve illa'nın üstüne çıkmak, yani çamaşırı yıkayanlara değil, çamaşırı yıkatanın ardında olduğu hedefe bakmaktır.[33] Hz. İsa, insan oğlunun yaratılış gayesi olan bu tevhidi gerçekleştirme espirisine şu sözü ile işaret etmektedir: "İkiyi bir yapınca insanoğlu olursunuz". Yani iki gibi görünenin, esasta bir ve aynı olduğunu farkedince insan olursunuz. Zıtlar ve çokluk "görüntü"sünün arkasındaki gerçeği önce farkederiz ve birlik esastır, deriz."[34]

"Bir tek vücut, böyle parçalamalara, böyle derecelendirmelere ne imkan verir, ne de ihtiyaç gösterir. İbn Arabi'nin tesbitiyle Zeyd, şahsı itibariyle tek bir hakikat ve keyfiyettir. O elinin, ayağının, gözünün... bir toplamı değildir. Hak da böyledir. O, bize tecelli anında suretlerle çoğalıyorsa da, hakikati ve zatıyla tektir. Aynen bunun gibi, Bir (şahıs) zat, sıfat ve fiiller halinde görülürse de esasta birdir. Bir'in sıfat ve fiillerine biz kainat, tabiat vs.diyoruz. Bu isimlerin, bu suretlerde görünen Bir'den başkası olmadığını bilmek gerekir. İbn Arabi, bu görüntüye "Rahmani nefis" diyor. Rahmani nefis veya çokluk halindeki "görüntü", esası ve hakikati ile tek olan denizin dalgalarına benzer. Dalgalar, denizin dışında ikinci bir varlık değildir...."

"Bu dalgalar yerine Mevlana'nın "Bez üstünde rüzgar tarafından sallanan arslanlar" veya İbn Arabi'nin "Gölge" benzetmesini kullanabiliriz. Bez üstüne çizilen arslan suretlerinin sallanışına bakan insan, onların hareketlerini kendilerinden bilir. Oysaki onların hepsini hareket ettiren birtek kuvvet vardır:Rüzgar. Eğer çokluğu Bir'in gölgesi olarak alırsanız durum daha iyi anlaşılır...."

"Suret (görüntü) gölge veya dalga... çokluk alemi için hangisini kullanırsanız kullanın, onun Bir dışında gerçekten varlığı yoktur. O, Bir'in değişik şekil ve renklerle görünüşüdür ki olabilir de, olmayabilir de. Ama deniz, gölgeyi bırakan varlık veya bezlerin arkasındaki rüzgar hep vardır. O, bugün bu surette, yarın bir başka surette görünebilir. O halde kainattaki bütün değişmeler, yok olmalar- var olmalar Bir bün-

33- Çamaşır yıkama olayı ile Celaleddin Rumi'nin bir benzetmesine işaret etmektedir.

34- Yaşar Nuri Öztürk, Din ve Fıtrat,187-188, Yeni Boyut, İstanbul 1995

yesinde değil, görüntü bünyesindedir...."

"Ancak varlığın birliği bahsinde Bir olanla, bu Bir olanın esası konusunda Kur'andan kaynaklanan hakim düşünceye çok kısa bir göz atmak durumundayız. Bu nokta, özellikle Einstein'ın atomu parçalayan ve maddeyi, enerjinin yoğunlaşması olarak gösteren tesbitinden sonra iyice dikkat çekici hali geldi, kanısındayız. Kur'an, onbeş asır gibi uzun bir zaman önceden "Allah'ın göklerin ve yerin nuru (ışığı) olduğunu açıkça söylemiştir"[35] Göklerin ve yerin nuru olmak, varlığın tamamı olmaktan başka nedir ki? Vahdeti vucudun, Allah'ı, varlığın esası ve tümü sayan anlayışıyla, andığımız ayetin beyanını birlikte düşünürsek, Bir olanı, yani tek vücudu ışık olarak değerlendirebilir miyiz?

Tasavvufi düşünce "Allah, varlığın aslıdır ve madde değildir" kanaatini taşıyor. Bu düşünceye göre: "Asl-ı alem vahiddir ki Allah Teaala hazretleridir ve kezalik aslı alem vahiddir ki cisim değildir". Yine bu düşünce, varlıklar alemini, alemin aslı olan Bir'in yani Allah'ın tecelli ve zuhurları olarak görür. Bu görüşü, Einstein düşüncesinin tesbiti ile birlikte düşününce, şöyle diyebilir miyiz: Göklerin ve yerin, yani varlığın esası olan yaratıcı veya Bir, sui jeneris bir enerji gibi, iradesi yönünde yoğunlaşmakta ve yüzbinlerce şekil halinde bu çokluk alemini ortaya koymaktadır. Fakat bu alem, o asli enerjiye bağlı olarak vardır. Her an yok olabilir, fakat vechullah olan asıl yok olmaz ve daha başka biçimlerde bir başka çokluk alemine vücut verebilir...."[36]

"Mevsuf (bir) yeni yeni tecelli ve zuhurlarla sürekli olarak yeni çokluk alemleri ortaya çıkarmaktadır. Bir'in sürekli zuhuru halk, bizzat kendi zatı veya vechi Hak olunca, varlıkta bizim için iki yüz veya iki yön sözkonusu olmaktadır. Değişmeze, mutlaka, vechullaha bakan yüz ve yön. Değişkene, izafiye, zuhur ve tecelliye bakan yüz ve yön. Bunların ilkinde tenzih (noksanlık, sayı, benzetmeden arı tutmak), ikincisinde teşbih (çoklama, benzetme konusu yapmak) esastır. İbn Arabi'nin dediği gibi, ilahi isimlerin her biri- ki alem onların görünümünden ibarettir- mutlaka izafetiyle tenzihin, surete izafetiyle teşbihin konusudur. Aynı şekilde, varlık tenzihe konu olan yanı, yani aslı bakımından kadîm (ezeli), teşbihe konu olan yanı, yani zuhuru bakımından hâdis (soradan olma)dır."[37]

İbn Arabi'nin Hz. Nuh'un halkına daveti tenzih yönü ile tek yanlı olarak götürdüğü için halkının kendisine inanmadığını, halbuki biraz tenzih, biraz teşbihle götürmesi gerektiğini belirten sözlerini yerinde nakletmiştik. Görüldüğü gibi, Yaşar Nuri Öztürk de İbn Arabi'nin ağzıyla konuşmakta ve

35- Nur,35

36- Yüce Allah'ın enerji ve alemdeki varlıkların bu enerjinin yoğunlaşan şekli olarak nasıl takdim edildiğini herhalde görüyorsunuz.

37- Yaşar Nuri Öztürk, Din ve Fıtrat,192-196

Yüce Allah'ı tanıtırken hem teşbih, hem tenzih anlayışını sürdürmektedir. Yaşar Nuri'nin ağzına kadar tasavvuf dolu bilgi küpünden sızan anlayışından bu kadar alıntı ile yetiniyoruz.

Prof. Dr. Erol Güngör de Hallac'ı İslam'ın şehidi ve İbn Arabi'yi İslam ezoterizminin kurucusu olan adam diye niteleyerek göklere çıkarmakta, "gizli bir hazine idim" diye başlayan uydurma hadise dayanarak insanın Allah'ın aynası ve görünümü olduğunu şöyle belirtmektedir:

"Ama insan, işaretten de öte, ilahi ihtişamın kendini aksettirdiği ve kendi mükemmel şeklini temaşa ettiği bir aynadır. Peygamber'in ifadesiyle:

"Ben bir gizli hazine (kenzi mahfi) idim, bilinmek istedim, bu sebeple insanı yarattım ve onunla tanındım" (....)

Tanınmak, bilinmek isteyen ilahi varlığı sembolize eden bu gizli hazine, mutlak varlığı bütün giriftliğiyle ifade etmektedir. Bu varlık bir yandan kendi parlaklığına zıt gelen yalnızlıkta kalamaz, tıpkı güzelliğin tabiatın icabı, kendini göstermek istemesi gibi; Öbür yandan da bu hazine ancak kendisini seyredebelir. Zira böyle bir aşk yine sadece aşk tarafından bilinebilir. Peygamber'in çok yüksek metafizik mana taşıyan bu tebliği İslam mutasavvıflarının gerek tanrıya, gerek insana bakışlarında tükenmez bir kaynak olmuştur.

Bu tebliğin şehid İslam mutasavvıfı Hallac tarafından nasıl hissedildiğine ve yaşandığına bakalım.

"Her şeyden önce, yaratılıştan önce, Tanrının yaratma ilminden de önce, Tanrı kendi birliği içinde yine kendisiyle karşı karşıya geldi ve ifadesi imkansız bir muhavere ile, kendinde kendi özünün ihtişamını seyretti.

Ve onun kendine hayranlığının köklü sadeliği aşktır ki bu aşk özü itibariyle özün özüdür, her türlü sıfatın üstündedir. Tanrı mükemmel yalnızlığı içinde kendi kendini sevdi, aşkla kendini beğendi ve aşk saçtı. Aşkın ilahi varlıktaki bu ilk parıldayışıdır ki onun isimlerinin ve sıfatlarının çokluğunu sağlamıştır.

Tanrı böylece, özü vasıtasıyla kendi özü içinde sonsuz neşesini görmek için kendi dışına yansımak istedi, kendisiyle konuşmak için aşkı yalnızlıktan çıkarmak istedi.

Sonsuzluk öncesinde düşünceye daldı ve yoktan bir suret (imaj) yarattı; bu onun bütün isimlerini, bütün sıfatlarını taşıyan kendi suretiydi.

Onu selamladı, şereflendirdi, seçti ve onunla, onda parıldadığı için (yarattığı bu suret kendinden başka bir şey değildir).

Hallac, aynı fikri bir üçlüsünde şöyle terennüm ediyor:

"Övgüler olsun ona ki, insanlığını gösteriyor.

Parlak uluhiyetindeki ihtişamın sırrını

Ve ona yarattığının görünür suretinde ortaya çıkıyor

Yiyen ve içen bir varlık şeklinde.[38]

Hallac'ın olağanüstü bir sezgi ile kavradığı bu noktayı daha sonra İbn Arabi (İslam ezoterizminin sistemini kuran adam) bize şerhetmiş ve semavi insanın esrarına nüfuz etmemizi mümkün kılmıştır.

Üstad İbn Arabi kendi kozmogoni sisteminde, yaratılmış alemlerin Tanrı tarafından birer ayna gibi görüldüğünü belirtiyor, bu aynalar onun ilahi ihtişamını aksettiren vasıtalardır. Tanrı kendi görüntüsünün billur gibi saf ve şeffaf olması için bu aynaların mükemmel olmasını diledi ve bu maksatla insanı yarattı. İnsanın evrende görünüşü, onu varlığın esrarı ile birleştirmek isteyen ilahi iradenin bir sonucudur. Bu yüzdendir ki alemlerde evrensel mükemmelliğin ayrı ayrı görüntüleri halinde ortaya çıkan her şey bir bütün halinde insanda mevcuttur. Vasat insanda potansiyel olarak, mükemmel insanda gerçek olarak...."[39]

Eskilerden olsun, yenilerden olsun, tasavvuf mensuplarından İbn Arabi ve vahdet-i vücud inancını tenkid eden yahut İslam inancıyla bağdaşmadığını söyleyenler çok azdır. Bunlardan eskilerden Alauddin Simnani ve yenilerden Said Havva örnek olarak belirtilebilir. Bunun dışında yöneltilen bütün eleştiriler, sözlerinin anlayışımızın çok üstünde olduğu veya müteşabih kabilinden bulunduğu, tevil edilmesi gerektiği, müçtehidlerin hatası gibi bir keşf hatası olduğu ve bundan dolayı kınanamayacağı, aslında vahdet-i vücud makamından daha ileri olan vahdet-i şuhud makamına geçmesi gerektiğinden öteye gitmemektedir. Bunun felsefe olarak tevhid inancına aykırı olduğu ve reddedilmesi gerektiğini söyleyen tasavvufçu hemen hemen yok gibidir. Onun için rahatlıkla tasavvufçuların halefinin selefi yolunda olduğunu söyleyebiliriz.

Nakşibendi tarikatının kurucusu olan Bahaeddin Nakşibend, vahdet-i vücud hakkında bir risale yazmış ve vahdet-i vücudu savunmuştur. Aşağı yukarı İbn Arabi'nin fikirlerini benimsemiş görünmektedir. Risalesinde özetle şöyle diyor:

"Varlık Allah'a aittir. Allah'a ait varlık mertebelere inerek çoğalmak suretiyle kainatı teşkil etmiştir. Taahhüd ve çoğalmaya rağmen bütün mertebelerde yalnız mutlak varlık vardır. Ondan başka bütün mahiyetler o mutlak varlığın şekillere girmesi, örtülere bürünmesidir. Çoğalma ve taahhüd hakikatte değil, sadece görünüşlerdedir."[40]

38- Yüce Allah bu saçmalıklardan münezzehtir. Bütün bunlar Allah hakkında dinden hiçbir bilgi ve delile dayanmadan konuşan ve onu insana benzeten Hallac ve İbn Arabi gibi azgınların başının altından çıkmaktadır.

39- Prof.Dr.Erol Güngör, İslam'ın Bugünkü Meseleleri,263-265, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983.

40- Doç. Dr. Süleyman Ateş, (İslam Tasavvufu, 123. Ve Bahaeddin Nakşibend', "Risale fi Vahdeti'l-Vücud", varak 60 a, No. 55 Süleymaniye Kütüphanesi). Vahdet-i Vücud felsefesi ve onun temsilcilerini çöğ-

c. Hak Şehidi Hallac ve Dinsel Sosyalist Karmatiler

Mutedil tasavvufi çevrelerin pek itibar etmediği Hallac konusuna kitabımızda yer vermeyi düşünmüştük. Ancak bir yüzü ile Kur'an'a diğer yüzü ile tasavvufa bakan "Kur'an'daki İslam" kitabının yazarı Yaşar Nuri Öztürk bu kitabı için "Kur'an'daki İslam, her şeyden önce benim hatalarımı tashih eden bir kitaptır. Bugüne kadar yazdıklarımda ve konuştuklarımda, bu kitaba uymayan ne varsa yanlıştır, bu kitaptaki veriler esas alınarak düzeltilecektir"[41] demektedir. Y. Nuri Öztürk bu ifadelerine rağmen Hallac-ı Mansur'u savunmak için "Kur'an'daki İslam" kitabını yayınladıktan çok sonra 1996 yılında "Hallac-ı Mansur ve Eseri" kitabını yeniden yazmıştır. Y. Nuri Öztürk'ün "Hallac ve Tavasin" kitabı üzerinde daha önce çalıştığını ve bu çalışmasını yayınladığını biliyoruz. Ama "Kur'an'daki İslam" kitabındaki mülahazaları dalayısıyla bu eski çalışma ve görüşlerini terkettiğine hüsnü zan etmiştik. Öztürk'ün tasavvuf kültüründen yüz çevirdiği ve Kur'an İslam'ına yöneldiğini ifadelendirmesi bizleri memnun etmişti. Ama gördük ki huylu huyundan vazgeçmemiş, batıni tasavvvuf anlayışının taşıyıcısı Hallac-ı Mansur'u ve mensup olduğu Karmatiler örgütünü müslümanlara örnek insanlar olarak sunmak için oturup kitabını yeniden yazmış. Onun için Hallac'ın ve Karmatiler'in kimliğini ve Öztürk'ün sakim tasavvuf kültürünü nasıl savunduğunu ortaya koymak düşüncesiyle bu konuyu da ele almayı uygun gördük.

Bütün İslam tarihçileri Hallac'ın -iyi veya kötü- mevcut olan İslam devletini yıkıp yerine Mecusi-Sasani imparatorluğunu tekrar kurmak için çalışan, Kabe'ye ve Haceri Esved'e kadar saldırılarını ilerletip suçlu-suçsuz yüzbinlerce müslümanın kanını döken Karmatiler örgütüne mensup olduğunu belirtmektedir.

Ekranlarda Kur'an İslamına çağıran, ama tasavvuf kültürünü de sır küpü gibi içinde saklamaya devam eden Yaşar Nuri Öztürk, sırf Hallac'ı temize çıkarmak için Karmatileri göklere çıkartmakta, hürriyet, adalet ve şeriat ehli müslüman sosyal damokratlar olarak göstermekte, hatta sırf Hallaç övdüğü için İblis'i bile hürriyet, cesaret ve fazilet önderi olarak göstermektedir. Buna karşılık Karmatileri ve aktif propagandacılarından biri olduğu için Hallac'ı cezalandıran O günün İslami yönetimini, toplumun bağlı olduğu Ehli sünnet mezhebini ve bu mezhebe mensup müslüman tarihçileri her türlü alçaklıkla tavsif etmekte, satılmışlık ve hainlikle nitelemektedir. Kar-

---

daş bir tasavvufçunun nasıl savunduğunu görmek için bkz. Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, 117-152, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.

41- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'daki İslam, Yeni Boyut İstanbul 10. Baskı.

matiler'i vatan kurtaran kahramanlar ve Hallac'ı aşk ve Hak şehidi ilan ederken, sünni yönetimi ve tarihçileri sahtekar birer hain ve müfteri olarak göstermektedir. İşte bu konuda söylediklerinden bazıları:

"Bu yüzdendir ki biz, Karmatilik konusunun ilk ciddi tesbiti olarak şunu kaydetmek istiyoruz; Sünni kaynakların Karmatiliği mahkum edip dışlayan tüm beyanları "güvenilmez" olarak tescil edilmelidir. Ve bu nokta bugün objektif tüm araştırıcıların ortak kanaat noktasıdır.

Sünni çevreler, Karmatiliği, bir fikir ve siyaset hareketi olarak değil, dinlerinin temsilcisi olan bir devletin yıkılmasını amaçlayan "acımasız bir düşman" olarak gördüler.(....) Hareketi sosyo-politik bir karşı hareket olarak ele alan yazarlar ise, Karmatiliğe saldırmayı bir ibadet edasına büründürerek akıl almaz iftiraları peşpeşe sıralarlar. Bu iftira sahiplerinin üsluplarındaki sadizm ve kin gerçekten şaşırtıcıdır. Kendisi dışındaki tüm gruplara firak-ı dalle (sapık gruplar) damgası vuran sünni çevreler, hasımlarını çürütmek için iftiraya genelde iman ve ahlakla ilgili noktalardan başlarlar. Bu geleneksel sünni iftiracılığının kahrına uğrayan ekiplerin başında Karmatilik gelir. Bu saldırıların tutarsızlığı ve insafsızlığı, Fransız bilgin Massingnon tarafından tesbit edilmiştir.[42] Ne ilginçtir ki, bu insaf dışı saldırılarda Gazali (öl. 1115) gibi, sufi tarzı esas almış bir düşünür de vardır.(....)

Kısacası, sünni çevreler ilk günden itibaren Karmatiliği küfür ve iftira hedefi yapmakla kalmamış, kendi eksiklerinin hıncını almada bir tür "günah keçisi" olarak da kullanmışlardır.

Günümüz araştırmaları şunu da ispatlamış bulunuyor: Karmatiler, iftira ordularının söylediklerinin aksine, "Baldırı çıplaklar taifesi" değil, ileri boyutta bir İslami düşünce ekolüdür. Karmati düşünürlerce yazıldığı tartışılmaz kabul edilen İhvan'us-Safa Risaleleri (Resailu İhvani's-Safa) Kur'an kaynaklı bir düşünce faaliyetinin ölümsüz ürünleri olarak elimizde bulunmaktadır.[43]

Karmatiler'in bir asır boyu müslümanları nasıl uğraştırdığını da yine ondan dinleyelim: "Abbasi İslam Devleti yüzyılı aşkın bir zaman rahatsız eden bu hareket, bir başlık koymak gerekirse, gizli-mistik sosyalist[44] bir düşünce ve siyaset hareketidir. Temel amacı, İslam'ın saparak zulüm ve eşitsizliği kitlelerin kaderi haline getiren bir yönetimi iktidardan uzaklaştırıp İslami bir adalet ve eşitlik düzeni getirmektir.

42- Öztürk, müslüman âlimler ve tarihçilere hücum oklarını yöneltirken, İslam düşmanı oryantalist Massingnon'u "Rahmetli Masingnon" (s. 157) diyerek rahmetle anmaktadır?!

43- Yaşar Nuri Öztürk, Hallac-ı Mansur ve Eseri, 30-32, Yeni Boyut, İstanbul, 1996

44- Yaşar Nuri Öztürk Marksist ideolojinin terminolojisine çok düşkün görünmektedir. Mesela proleter çocuğu, (s, 29), dine dayalı demokratik sosyalizm (s, 24, 33) sosyalist vurucu tim (s, 44) gibi.

Karmatilik, bu nitelikleriyle kendinden sonraki İslami ayaklanmalara öncülük ettiği gibi, gizliliği esas alan tavrıyla da, başta Masonluk olmak üzere, bir çok harekette etkili olmuştur. Türk-İslam tarihinde Karmatilik etkisini Babai ve Simavnalı Şeyh Bedriddin isyanlarında görmek mümkün olabilmektedir...[45]

Karmatiler'in mücadele hayatları, eşine henüz rastlanamayan bir gizli antlaşma ve haberleşme sistemi ile yürürdü. Bu, her şeyden önce gizli bir istihbarat olarak algılanmıştır. Burada şu noktaların altını öncelikle çizelim;

Tüm dailer (davetçiler, Karmat mübelliğler) halk arasında sadece kod adlarıyla bilinirdi. Haberleşme ve genel mekanlardaki anlaşmalar cifir ile, yani harflere verilen özel numaralar kullanılmak suretiyle yapılırdı. Günümüzde kullanılan şifre (cifir) sistemi Karmatiler'in eseridir.[46]

"Karmatiliğin siyasal insan unsuru, Şii-Alevi, Arap ve Nabati işçi-esnaf takımıdır. Sünni iftiranın aksine, hedefleri Arapları yok etmek değildi. İrinleşmiş bir sosyal düzeni yıkmak ve hilafeti esas hak sahibi olarak gördükleri Ali soyuna teslim etmekti.[47]

"Ebu Tahir'in[48] tarihe adını tescil ettiren en dikkat çekici hareketi, Haceru'l-Esved'i yerinden söküp Aksâ'ya götürmesiyle sonuçlanan ünlü Kabe baskınıdır. İslam tarihinin en dikkat çekici ve ürpertici olaylarından biri olan bu baskın, Ebu Tahir komutasında 317/930'da gerçekleşti. Kabe'de toplanan pek çok hacı adayı kılıçtan geçirildi. Kabe'nin örtüsü yırtıldı. Zemzem kuyusu tahrip edildi ve Haceru'l-Esved sökülüp götürüldü.

Haceru'l-Esved'in sökülmesi sadece İslam beldelerinde nefret ve öfke yaratmakla kalmamış, bizzat Karmatiler arasında çekişme ve parçalanmalara vucut vermiştir. Bu parçalanmaların, Karmatiliğin siyasal anlamda çöküşünü hazırladığını da eklemek zorundayız. Haceru'l-Esved, sökülüşünden tam yirmi iki yıl iki ay ondört gün sonra Fatımi halifesi el-Mehdi'nin emriyle 339/950'de tekrar yerine kondu.

Haceru'l-Esved'i neden, hangi gerekçeyle söküp götürdüler? Kendileri dışındakilerin ittifakla bir eşkiyalık ve küfür olayı olarak gördükleri bu hareket, Karmati liderlere göre "Tevhide Hizmet" hareketi idi. Bizzat hareketin komutanı Ebu Tahir, Abbasi halifesine bir mektup yazarak yaptığı işi savundu. Halife Muktedir Billah'a yazdığı cevabi mektupta diyor ki Ebu Tahir:

45- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 33-34

46- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 35-36

47- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 38

48- Karmatiler'in ikinci başkanı.

"Eğer bu Allah'ın evi dediğiniz yer, gerçekten öyle olsaydı hiç kuşkusuz gökten üstümüze ateş yağardı. Ama durum hiç de öyle değil. Biz o Kabe'de hiç aralıksız cahiliyye haccı yapmaktayız. Gerçek şu ki, Arşın rabbi olan Allah ne ev edinir, ne de sığınak.(...)[49]

Yaşar Nuri, Karmatiler'in Kâbe'ye ve Haceru'l-Esved'e karşı işledikleri barbarca cinayetin müslümanlar üzerindeki büyük etkiyi ve yol açacağı büyük nefreti hafifletmek için Kabe'yi küçümseyen ve insanın kalbini Allah'ın evi olarak ön plana çıkaran malum tasavvufi safsataları bir araç olarak kullanmakta ve yardımcılarını imdada çağırmaktadır:

"Sufi ekoller içinde hac ibadetini bile bu perspektiften değerlediren ve Kabe'yi esas Beytullah (Allah'ın evi) olan insan kalbinin sadece bir sembolü olarak görenler de vardır. İbn Arabi (öl. 638/1240) ve Celaleddin Rumi (öl. 672/1273) Hac ve Kabe'yi bu bakışla değerlendirenlerin en büyükleri olarak dikkat çekerler. (...)

Bir şeyhin, hacca gitmekte olan Bayazid Bistami (öl. 26/874)ye: "Kabe benim. Çevremde yedi kez dön ve memleketine git. Beyhude zahmet çekip Hicaz'a gitme. Kabe kuruldu kurulalı Allah oraya bir kez bile girmedi. Oysa ki benim varlığım vucut bulalı Allah bu evden hiç çıkmadı." demesinden ibaret olan bu hikayeyi Mesnevi'sine alan Mevlana, hacca gidenlere de şöyle seslenmektedir: "Ey hacca gidenler! Nereye gidiyorsunuz? Neredesiniz? Sevgili burada gelin, buraya gelin! Sevgiliniz duvar duvara bitişik komşunuzdur. İş böyle iken siz, çöllerde ne akılla dolaşır durursunuz? Sevgilinin suretsiz suretini gördünüzse, hacı da sizsiniz, Beytullah da sizsiniz, Beytullah'ın sahibi de. Kaç defadır bu evden kalktınız, o eve gittiniz. Bir kerecik de şu evden kalkıp şu dama çıkın bakalım.[50] Rabiatu'l-Adeviyye'in Kabe'ye put dediği ve Hallac'ın hacca gitmek yerine kişilerin kendi evlerinde temiz bir şeyin etrafını yedi kez tavaf etmelerini ve hac parasını fakirlere dağıtmasını tavsiye ettiği ve insanları hacca gitmekten alıkoyduğu bilinmektedir.

Kabe ve Haceru'l-Esved'e karşı Karmatiler'in tavırlarını gördükten sonra, bir de Kur'an'a karşı tavırlarını yine Yaşar Nuri'den dinleyelim:

"Karmati düşünce Kur'an'a bağlı bir sistem geliştirmiştir. Ancak bu düşüncede Kur'an, alabildiğine subjektif bir yoruma tabi tutulmuş bulunuyor. "Karmati Tevil" diyebileceğimiz bu yorum, yer yer Kur'an'ı tanınmaz hale sokabilmektedir. Karmati veliliğin peygamberliğe feda edildiği bir gerçek ol-

49- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 39 Karmatiler'in bu olayı hakkında fazla bilgi için ayrıca bkz. İbnu'l-Esir, el-Kamil, 7/493-495, 511-512, Beyrut, 1965, el-Kazvini, Asaru'l-Bilad, 180, Beyrut, 1969, İbn Hallikan, Vefeyatu'l-Ayan, 1/409-410, Kahire, 1948.

50- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 41-42

makla birlikte, üstünlük kendisine verilen nübüvvetin tebliğ ettiği vahyi veriler, teviller sonunda tanınmaz hale gelmekte ve Kur'an, tüm insanlığa hitap eden bir kitap olmaktan çıkıp Karmati elitlerin sırrî-sembolik idrakler dünyasının tatmin aracı durumuna düşürülmektedir.

İhvan-ı Safa risalelerinde batını tefsir ve te'vili esas almanın gerekçeleri gösterilirse de, bunların Karmati tevilin ortaya koyduğu tablodan kaynaklanan rahatsızlığı bertaraf etmesi bizce mümkün değildir.

Tevil tablosunun sergilediği çarpıklıktan daha beteri, Karmatilerin "Kur'an'ın gerçek manasını ancak batını imamlar bilir" yolundaki iddialarıdır. Bu iddia, Kur'an'ın evrenselliğini ve genelliğini inkar olduğu için Kur'an'ın inkarına benzer tehlikede sonuçlar doğurabilmektedir.

Kısaca, tevili bir tür "İkinci Kur'an" halinde baştacı etmeleri, Karmatiler'in en rahatsız edici yanlarıdır. Hep Kur'an'a atıf yaparlar ama sonuçta yolu Kur'an'ın dışına çıkaran bir tavır içine girerler.[51]

Yaşar Nuri Öztürk kahramanlaştırdığı Karmatiler ve onların ele başlarından Hallac'ın reenkarnasyon inancında olduğunu da görebiliriz:

"Karmatiler'in fikir dünyalarını önümüze koyan İhvan-ı Safa risalelerindeki felsefi ağırlıklı insan ve kainat anlayışını, metodolojiyi Evladı Rasul imamlarına onaylatmak son derece zordur. Karmati sistemde yer aldığı görülen reenkarnasyon (hatta bir ölçüde tenasüh) da Ehli Beyt nesli imamların karşı çıktıkları görüşlerden biridir.[52]

"Ancak burada Massingnon'un şu tesbitine katılamıyoruz; Massignon, Hallac'ın ölüm sırasında "Ben tekrar geri geleceğim" sözünü bir mehdi inancının ifadesi kabul ediyor ve bunu Hallac'ın Şii-İsmaili fikirlerle iç içeliğine delil sayıyor. Bizce durum hiç de öyle değildir. Hallac'ın "Ben yine geleceğim" sözü, mehdilikten çok, bir reenkarnasyonu gösterir. Ve bu onu, şiilikteki mehdi inancına değil, Karmati düşüncedeki reenkarnasyon görüşüne bağlar.[53]

Hallac'ın Türk ırkına büyük iyiliğini, onlara nasıl hidayet öncüsü olduğunu da şu ifadelerden okuyoruz:

"Hallac, Türk ırkının İslam'a girmesini hazırlayan bir numaralı misyonun sahibi olmanın yanında, bu ırkın, müslümanlığı tasavvuf penceresinden seyretmesinde de tartışmasız liderdir. O, patika yolları yıllarca adımlayarak ribat ribat dolaşarak bu ırkın, Kur'an dinine kazandırılması için ade-

51- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 49

52- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 44

53- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 56 bu zatın reenkarnasyon inancını savunmasını sebebi şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

ta kozmik bir hizmet verdi. Ve başarılı oldu. (...)

Biz müslüman Türkler, İslam'la mutluluk duyduğumuz her nefeste, Allah'a şükran yanında Hallac ve onun gök muştusu iman arkadaşlarına da teşekkür etmeliyiz. Hallac, Türk insanının adeta sonsuzluk öğretmenidir.[54]

Türk toplumunda İslam'ın neden tasavvuf boyası taşıdığı veya tasavvuf olarak algılandığı, Türk İslam'ında(!) din anlayışının dokusunu neden tasavvufun oluşturduğunu Hallac ve Y. Nuri Öztürk sayesinde şimdi daha iyi öğrenmiş bulunuyoruz.

Yaşar Nuri'nin hak ve aşk şehidi ilan ettiği Hallac'ın fikirlerine de bir göz atalım. Hallac'la ilgili değerlendirmeleri Yaşar Nuri'nin çok sevdiği anlaşılan oryantalistlerden Nicholson'dan dinleyelim:

"Hallac, dualist karakterli tanrı anlayışıyla tasavvufa damgasını vuran bir sufidir. Hallac'ın hulul inancına göre Allah lahuti (ilah) ve nasuti (insan) bir yapıya sahiptir.[55] Hallac'ın anlayışına göre, önce Allah vardı. Allah zatına baktı ve kendini sevdi. Bu bakış ve sevgi zatının bütün sıfat ve isimleriyle Adem şeklinde bir suret olarak ortaya çıktı. Bu suret, Allah'ın bütün sıfatlarına sahiptir. Bu inancını şöyle dile getirmektedir:

"Nasutu, lahutu'nun sırrının delici ışığını açığa çıkaran münezzeh olsun!

Sonra yarattıklarına yiyen ve içen suretinde göründü.

Öyle ki yarattıkları, kendisini gözün gözü gördüğü gibi gördü.

Hallac'ın bu nazariyesinden açıkça Allah'ın ilahi ve insani olmak üzere çift tabiatlı olduğu ve bunu da hıristiyan Süryanilerden aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Süryaniler İsa'nın ilah ve insan tabiatlı olduğunu anlatmak için bunu kullanmışlardır.

Ayrıca Hallac, insan ruhunun ilahın ruhuyla, yani nasutilikle lahutiliğin karışımını hulûl olarak nitelemektedir. Hallac'dan gelen bazı beyitlerde kendi ruhu ile ilahi ruhun tam bir kaynaşma içinde birbiriyle konuşan iki arkadaş olarak nitelediğini görüyoruz. Şöyle demektedir:

Ruhun ruhuma karışmış, içkinin suya karıştığı gibi,

Sana bir şey dokunursa, bana dokunur, çünkü her durumda sen benim

O seven ben, o sevilen de benim. Bir bedene girmiş iki ruhuz biz.

Beni seyredersin o'na baktıkça. Onu bende görüyorsun açıkça[56].

54- Yaşar Nuri Öztürk, a. g. e. 73-74.

55- Hallac'ın etkilendiği önemli kişilerden birinin Hurufiliğin başı olan Fazlullah el-Hurufi el-Esterabadi (öl. 804/1401) olduğunu belirttikten sonra Yaşar Nuri, Hallac'ın bu dualist inancını şöyle belirtmektedir:"Hurufiliğin, insanı Allah'ın en ileri tecellisi sayan görüşü, Hallac'ın lahut-nasut ilişkisinin "Enel Hak" olarak sonuçlanışını değişik bir tarzda ifadeden başka bir şey değildir." Bkz. a.g.e. 180.

56- Nicholson, Fi't-Tasavvufi'l-İslami ve Tarihih, 133-134.

Hallac'ın hulûl nazariyesinin özeti budur.

Hallac'ı temize çıkarmak için "Enel Hak" sözünü tevil eden Yaşar Nuri, bu konuda her türlü muğalata ve tevile başvurmaktadır. Varabildiği sonuç ise, bunun "Allah'ın zat ismi olan hak değil, sıfat ismi (esmau'l-hüsna) olan hakkım" şeklinde olmuştur. Bu savunma için bkz, a. g. e. 133-151.

Nitekim Hallac'ın "Benim ölümüm salib (haç) dini üzere olacaktır" (a. g. e. 157) sözünü de tevil etmek için yapmadığı muğalata kalmamaktadır. (a.g.e. 155-159) Halbuki bir batılı savunmak için çaba gösterdiği kadar, hakkı göstermek için çabalasaydı Allah'ın yanında da, kulların yanında da daha makbul ve yararlı olurdu.

Bir de Yaşar Nuri'nin tercüme ettiği "Tavasin" kitabından bazı sözleri aktararak yaygınlaştırdığı inancın niteliğini göstermek istiyoruz:

"Sanki ben, sanki ben. Ben sanki O'yum, yahut O sanki ben'din.

Benden çekinme, eğer sen ben'sen[57]

"Görünce Rabbimi gönül gözü ile,

Sordum: Kimsin ey sen? dedi. Senim ben.

Bulaşmamışsın hiç "Nerde" sözü ile... "Nerde" ile ilgili olmamışsın sen! [58]

Hallac, İblis'i masum ve mazlum göstermek için elinden geldiği kadar gayret göstermekte ve onun için şöyle demektedir:

"Hak ona: "Secde et!" demişti. "Senden gayrıya secde etmem!" diye karşılık verdi.

Hak dedi: "O halde lanetim üzerine dökülecek." O yine: "Senden başkasına secde etmem" diye tekrarladı.

İnkarlarım seni takdis

Aklım, önünde tehvis (şaşırma)

Senden ayrı bir şey mi Adem?

Orta yerde kimmiş İblis?

Senden başkasına yok benim yolum,

Seni seven boynu bükük bir kulum.

Hak sordu: Kibirlendin mi?" Cevap verdi: "Seninle sadece bir lahzalık beraberliğim bulunsaydı, o halde bile kibirlenmek ve cebbarlık bana pek ala yakışırdı. Halbuki ben, seni ezelden beri tanıyan biriyim!

Ondan üstünüm ben! Hizmetim ondan kıdemli. Şu alemlerde seni ben-

57- Yaşar Nuri Öztürk, Hallac-ı Mansur ve Eseri, 306, Yeni Boyut, İstanbul 1996.

58- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 324

den iyi tanıyan var mı ki? Benim sende muradım, senin de bende muradın var. Ve senin beni isteyişin daha eski. Ya senden başkasına secde etseydim?!

Secde etmeyince, aslıma dönmem gerekti. Çünkü sen beni ateşten yaratmışsın. Bu bir gerçek. Ve ateşe dönecek...

Ey tevfiki veren, sana hamd, sana

Seçkin bir kul eğilmez başkasına"[59]

Hallac'ın, Allah'ın lanetlediği ve kıyamete kadar müminlerin düşmanı olacağını söylediği İblis'i takdis eden ve masum gösteren sözleri bu şekildedir. Bu sözlerin tasavvuf tarihinde birçok kişiyi etkilediğini belirten Yaşar Nuri Öztürk, bunların başında da şair Muhammed İkbal'in geldiğini söylemekte ve şöyle demektedir:

"İkbal'in, İblis'e bakışı da Hallacî bir perspektif sergilemektedir. Hallac'ın tarih boyunca en büyük etkisi, denebilir ki, İblis'le ilgili düşünceleri yolu ile olmuştur. İkbal üzerindeki hakim etkilerden biri de İblis konusundadır...

İkbal, üstadı (Hallac)ın yolunu aynen izleyerek İblis konusuna eserinde büyük bir yer vermiş ve bu tekamül kuvvetini hasret, hürriyet, ayrılık, atılganlık, ısrar ve isyan gibi temel yaratıcı ögelerin temsilcisi olarak devreye sokmuş, savunmuştur.(...)

"Hıristiyan muhitte, buna benzer bir fikir, orta çağda ileri sürülmüştür. "O felix culpa" (Ey mutluluk getiren suç) ki bize böyle bir kurtarıcı kazandırdın! Çünkü Hıristiyan telakkisine göre Adem'in işlediği o ilk suç, hastalık gibi bütün sonraki insanlara sirayet edip onların hepsini takdis eden ilahi inayetten mahrum etmiş, yalnız İsa'nın ölümü sayesinde kendisine inananlar bu suçun neticelerinden kurtulabilmiştir. O suç olmasaydı, bu kurtarıcı Mesih'in zuhuruna lüzum kalmazdı. İki dindeki farklara rağmen, ikisinde de Adem'in ilk serbest hareketine atfedilen önem gayet büyüktür."[60]

"Schimmel'in bu tesbitleri kadar doğru olan bir nokta da şudur: Doğu ve Batı'dan alınan tüm örnekler, Hallac'dan çok sonraki yüzyılların isimleridir. Bunun anlamı ise şudur: Bugün, dinden sanata, felsefeden psikolojiye ka-

59- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 336-337

60- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 261-263, Bilindiği gibi A. M. Schimmel daha çok tasavvuf konusunda çalışmalar yapan bir oryantalisttir. Tasavvuf İslam'ına girmiş, diğer muhtediler gibi müslümanlara tasavvuf dinini öğretmeye çalışmaktadır. Söz konusu çalışmasında Celaleddin Rumi, Şemsi Tebrizi gibi tasavvufçuların yanında batılı birçok ismin de Hallac'ın bu anlayışını benimsediği ve İblis'i öncü bir hürriyet ve iyilik kahramanı ilan ettiklerini de anlatmaktadır. Bkz. Y. N. Öztürk a.g.e. 262-267. Kitapta gösterildiği gibi İblis'i takdis eden İbn Arabi ve Abdulkerim el-Cili de bu inançlarını Hallac'dan almışlardır. (Bkz. a.g.e. 192) Schimmel'in tasavvufi çalışmalarını göklere çıkaran ve İslam'ı öğrenmeye çalışanlara tavsiye eden kişilere yukarıda bir kısmını verdiğimiz ve devam eden görüşlerini ithaf ediyoruz.

dar, İblis denen negatif kuvvetle ilgili olarak paylaşılan kabulün tarih içinde ilk fikir babası Hallac'tır"[61]

Yaşar Nuri'nin kitabında Hallac'ın müslüman ve gayri müslim araştırmacılar tarafından ortaya konan düşünceleri bunlardır.

Hallac'ın kişiliğini ve sözlerini bir çok alim değerlendirmiştir. Lehinde ve aleyhinde konuşanlar olmuştur. Lehinde söz söyleyenleri bir yana bırakarak, aleyhinde hüküm veren ve toplumumuzun az çok şöhretlerini bildiği ve güvenerek kitaplarını okuduğu bazı kişilerin söylediklerinden örnekler vermekle yetineceğiz. Yaşar Nuri Öztürk'ün kitabına aldığı bu kişilerin değerlendirmelerinden bazıları şöyledir:

el-Fihrist sahibi İbnu'n-Nedim (öl. 385/995) Hallac için şöyle demektedir:

"Hileci, hokkabaz, illüzyoncu bir adamdı. Sahip olduğunu iddia ettiği bilgilerin tümünde sıfır idi... Cahil olduğu için cesurdu. İlahlık iddia ederdi... Krallar yanında şii, halk nezdinde sufi geçinirdi..."[62]

"Eşari ekolünün en büyük imamlarından Bakıllani (öl. 403/1013), Hallac'ı bazen tanrılık, bazen peygamberlik ilan eden hilekar, hokkabaz bir adam olarak gösterir. Ona göre Hallac, Firavn'ın sihirbazlarına benzer. Bakıllani, Hallac'ın Bağdad'da hazırladığı ve adına Beytu'l-Azamet dediği bir evi bulunduğunu ve illüzyon gösterilerine uygun biçimde özel hazırlanan bu evin, Hallac'a isnad edilen kerametlerin imal yeri olduğunu söyler."[63]

"Hallac hakkında en ağır fetvalardan birkaçının sahibi de Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye'dir. (öl. 728/1328).

İbn Teymiyye, Hallac'ın hulûl fikrinde olduğunu onun şiirlerinden hareketle iddia etmekte ve bunun laneti gerektiren bir küfür olduğunu söylemektedir.[64]

61- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 267

62- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 118

63- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 118

64- Hallac'ın hulûl inancını ve başka tasavvufçuları nasıl etkilediğini Prof. Dr. Mikail Bayram yayınlanmamış bir yazısında şöyle anlatmaktadır:

"Hulûl felsefesi eskiden beri mutasavvıflar arasında büyük bir ilgi görmüştür. Birçok ünlü mutasavvıfın Hululiyye mezhebine mensup olduğu görülmektedir. (bkz. Hucviri, Keşfu'l-Mahcub, 334-338, Tahran, 1373 h.) En etkileyici hululiyeci Hüseyin İbn Mansur el-Hallac (309/921)dır.

Bu felsefe Allah'ın varlıkların ve insanın suretine girdiği inancına dayanmaktadır. Bazı Hristiyan mezheplerde Cenabı Allah'ın Hz. İsa'ya hulûl ettiği, yani Hz. İsa suretine girdiği kabul edilmektedir. Hz. İsa hakkındaki ilahlık iddiası da buradan gelmektedir. Hallac ve Bayezidi Bistami gibi mutasavvıfların bu inançta oldukları görülmektedir. Hallac'ın o meşhur olan "Ene'l-Hak" sözü bu felsefenin bir ifadesidir. Yani Allah'ın kendisine hulul etmiş olduğunu ifade etmektedir. Bistami de "Ma fi cubbeti Siva Allah" (Cübbemde Allah'tan başka birşey yoktur) sözü de bu inancı ifade etmektedir.

Celaleddin Rumi'nin hocası olan Şemsi Tebrizi'nin de hulûliyye mezhebinden bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır. (Burada Menakibu'l-Arifin (s; 2/637-638, ter. Tahsin Yazıcı, Ankara, 1980) kitabından nakledilen ve Allah'ın Kimya Hatun suretinde Şems'e göründüğünü anlatan olay nakledilmektedir.)

Hallac'daki emir ve irade ayrımı da İbn Teymiyye tarafından bir küfür sebebi sayılmıştır. Bilindiği gibi Hallac, İblis'in durumunu değerlendirirken "Allah'ın emri başka iradesi başka. Allah İblis'e secde et emrini verdi, ama iradesi İblis'in secde etmesi yönünde değildi" yolunda bir fikir sergilemektedir. İbn-i Teymiyye'ye göre bu ayırım bir küfürdür.

İbn Teymiyye, fikir babalığını Hallac'ın yaptığı Nuru Muhammedi anlayışını da İslam dışı görmektedir. "Derecesi ve kıymeti ne olursa olsun, hiçbir beşer nurdan yaratılmamıştır" diye düşünmektedir.[65]

Enel Hak sözünü mazur görenlerin, bu sözün tam fena fillah halinde, Hallac aracılığıyla bizzat Cenabı Hak tarafından söylendiğini iddia ettiklerini görmekteyiz. Onlara göre, Hallac'ın Enel Hak demesiyle Eymen vadisindeki ağacın Hz. Musa'ya hitaben "Enellah" diye ses vermesi arasında hiçbir fark yoktur. İki halde de konuşan Allah'tır.

İbn Teymiyye'nin, Hallac'ı küfürle itham eden daha birçok beyanı vardır."[66] İbn Hacer el-Askalani (öl. 852/1448) Hallac için şunları söyler: "Zındık olarak öldürüldü. Allah'a hamd olsun ki hiçbir hadis rivayet etmemiştir. İlk zamanlarda hali iyi idi. Sonra dinden çıktı. Sihirbazlık öğrendi. Bazı harikalar gösterdi. Ulema, katline fetva verdi ve (hicri) 359 yılında idam edildi."[67] "Hallac'a geniş yer veren ve çok ağır bir dille hakaret eden İbn Kesir (öl. 774/1372), onu Mekke putperestlerine benzetir ve "Bozduğu yaptığından fazladır" diyerek eleştirir."[68]

Şemsi Tebrizi'nin "O senin gördüğün Cenabı Allah beni ne kadar çok seviyor ki hangi surette dilersem, öylece bana gelir. Bu defa da Kimya suretinde geldi" sözü, onun hulûl inancında olduğunu göstermektedir. Bu sözü ile, Yüce Allah'ın Kimya hatun suretine girmiş olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Şems, bu hulûl felsefesiyle Mevlana'yı etkilemiş ve onu kendisine bağlamıştır. Şemsi Tebrizi de hulûl felsefesi ile ilgili derin bir birikim bulunduğu söylenebilir. Muhammed İkbal da, Mevlana'nın hululi görüşlere sahip olduğunu örnekler vererek açıklamaktadır. (Bkz. M. İkbal, Seyr-i Felsefe der İran, 88-89, Tahran, 1354)

Hululi fikirlere sahip olan şeyh ve dervişler Şemsi Tebrizi'den sonra Anadolu da faaliyet göstermekteydiler. Ebu Bekri Niksari, Şam'dan gelen Şeyh Osman-ı Rumi bunlardandı. Mevlana'nın bunlarla da ilgisi devam etmiştir. 15. ve 16. yızyıllarda Şemsi Tebrizi'ye bağlı olmalarından dolayı kendilerine "Şemsi" denilen dervişler yaygın idiler. Abdulvahid Çelebi "Menakıbı Hace-i cihan ve netice-i can" adlı eserinde onları anlatmaktadır"

65- Hallac'ın Nuru Muhammedi inancını Nicholson şöyle özetlemektedir: "Hallac, nübüvvet nurlarının kendisinden doğduğunu söylediği Nuru Muhammed'in kadimliğini savunmaktadır. Ne var ki Allah'a en yakın makama ulaşan ve Allah'ın ruhunun kendisine hulul ettiği ideal kamil kişi olarak Muhammed'i değil, İsa'yı görmektedir. Bu anlayışa göre İsa'da iki ruh vardır; biri değişme ve yok olmaya uğramayan kadim ilahi ruh, diğeri bozulma ve yok olmaya tabi olan hadis beşeri ruh... Şüphe yok ki bu nazariye, bir müslümandan sadır olması açısından benzeri olmayan eşsiz bir nazariyedir..." Fi't-Tasavvufi'l-İslami, 134. Hallac'ın "Haç dini üzerine öleceğim", dediğini yukarıda Yaşar Nuri'nin kitabından vermiştik.

66- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 121

67- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 121

68- Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e. 121 Yaşar Nuri Öztürk'ün müfteriler olarak ilan ettiği ve Hallac olayına ver veren kaynaklardan bazıları da şunlardır: İbn Hallikan, Vefeyatu'l-Ayan, 1/407, el-Bağdadi, Tarihu Bağdad, 8/139, el-Yafii, Mir'atu'l-Cinan, 2/259, el-Hansari, Ravzatu'l-Cennat, 235, İbu'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih, 8/40, İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/141, İbnu'l-İmad, Sezeratu'z-Zeheb, 2/253-258, İbnu'l-Muntazam fi't-Tarih, 6/161, Ali İbnu'l-Ecneb es-Sai, Ahbaru'l-Hallac, 38, el-Makrizi, el-Hutat, 2/239, ez-Zehebi, el-İber, 2/140, İbn Hacer, Lisanu'l-Mizan, 2/314, vb.

Çağdaş bir tasavvufçu olarak Yaşar Nuri Öztürk, Hallac'ı bilinen kötü imajından kurtarmak, Hak ve aşk şehidi ilan etmek ve tasavvuf kültürünü savunmak için bu şekilde yoğun çaba sarfetmekte ve binbir su akıntısını her dereden toplayarak getirdiği suların aktığı bir bataklık halini andıran tasavvuf kültürünün yayıncılığını yapmaktadır.[69]

d. Günümüzde Rabıta

Rabıta konusuna yine Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün sözleriyle başlayacağız. Şöyle diyor:

"Her an Allah'ı karşısında görüyormuşsun gibi yaşamak hemen hemen imkansızdır. Çünkü Allah müşahhas bir varlık değildir. Mekandan münezzehtir.[70] O halde O'nun yerini alacak[71] ve konsantrasyonumuzu muhafazada bize rehberlik edecek muşahhas bir obje[72] lazımdır. Tasavvufta bu obje şeyhin, yani Allah'ın en mükemmel tecellisi olan insan-ı kamilin[73] suretidir. Allah'ın en mükemmel tecellisi ve O'nun tasarrufularına iştirak halinde olan[74] insan-ı kamilin yüzünü gözönünde tutmak kainatın ruhu[75] ile temas halinde olmak manası taşır ki, işte bu zikri daim dediğimiz sürekli birliğin en ileri mertebesidir. Zira mürşid bir silsile ile peygamberimize, o da Allah'a bağlı olduklarından şeyhin suretine sığınmak,[76] yani kendini onda kaybetmek, Allah'a bağlanmaktır."[77]

Rabıtanın, zihni dünyevi meşguliyetlerden uzak tutup ibadet esnasında kendini Allah'a vermek ve başka şeylerle meşgul olmamak yahut ölümü sürekli hatırlamak ve bu dünyanın faniliğini unutmamak şeklinde anlamları varsa da mürid ile şeyh arasında yapılan rabıta yukarıda anlatıldığı şekildedir. İbadette mümkün olduğu kadar kendini Allah'a vermek ve ölümü hatırlayıp dünyanın faniliğini düşünmek zaten İslam'ın prensibidir. Tasavvufi

69- Hallac konusu, çağdaş olduğunu ve İslam'ı orjinal olarak kavradığını iddia eden Yaşar Nuri tarafından temcid pilavı gibi müslümanların gündemine yeniden sokulduğu için biraz uzunca ele alınmıştır.

70- "Allah mekandan münezzehtir" inancı Kur'an veSünnetin söylediklerine aykırıdır. Çünkü Allah Arşın üzerine istiva etmiştir.(Araf,54, Yunus,3, Rad,2, Taha,5, Furkan,59, Secde,4, Fussilet,11, Hadid,4)gibi ayetler bunu anlatmaktadır. Yüce Allah'ın mekanı vardır, ama o mekan hakkında bildirilenlerin dışında kulların bilgisi yoktur.

71- Şeyh, Allah'ın yerini alıyor.

72- Mekke müşrikleri muşahhas obje olan putların şahsında Allah'a ibadet ediyor, kendileri ile Allah arasında onları aracı sayıyorlardı.

73- Abdulkerim el-Cili gibi sufiler insani kamil'in Hz.Muhammed olduğunu söylerken, başka sufiler insanı kamilin şeyhleri olduğunu söylüyorlar.İnsanı kamil teorisinin dinden hiçbir delili yoktur.

74- Allah'ın tasarrufularına iştirak halinde olmak acaba Mekke müşriklerinin inancından başka bir şey midir?

75- Yüce Allahı kainatın ruhu olarak bilmek Hallac'ın hulul ve panteistlerin panteizm inancı değil midir?

76- Halbuki Fatiha suresinde "Sadece senden yardım isteriz" diyerek sadece Allah'a sığınmamız gerektiği öğretilmektedir.

77- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf, 265.

çevrelerde rabıta dedikleri uygulama ile bunun bir ilgisi yoktur. İsterseniz bunu kendi ifadelerinden dinleyelim: Abdullah Develioğlu şöyle ifade ediyor:

"Rabıtanın üçüncüsü, mürşide rabıtadır. Mürid mürşidini hayaline alıp iki kaşı mukabilinde bulunmaktır ve bu suretle mürşidin manevi huzurunda olduğunu bilerek daima onun feyzini beklemektir. Bu rabıtanın devamında feyiz ziyade olacağı cihetle sofiyye taifesi rabıtayı müstakil bir vuslat yolu saymışlardır. Mürid rabıtaya devam ettikçe, mürşidin hali kendisine kabiliyeti nisbetinde intikal eder."[78]

Aynı tanımlamayı şurada görüyoruz:

"Zati sıfatlarla mutehakkik olmuş,[79] müşahade makamına ulaşmış olan mürşide kalbi bağlamaktır, suretini hayal ederek unatmamak.... Şeyh oluk gibidir. Rahmet denizinden gelen feyzi, rabıta yapan müridin kalbine aktarır."[80]

"Rabıta sebebiyle şeyhler sıbyanı kamilden feyz alırlar. Velinin velayetinde ilmi şart değildir."[81]

"Zikrullahı beraber yaptığımızı düşünün, hocalarımızla beraber şöyle bir mübarek latif mescidde oturmuşuz, onlarla beraber zikrediyoruz, diye düşünün. Mürşidinize gönlünüzü bağlayın. Çünkü Allah-u Teala hazretleri fuyuzatını evliyaullahından kullarına gönderir... Onun için mürşidinize irtibatı güzel yapın. Bu irtibatın aslı muhabbettir, sevgidir, saygıdır. O sevgi, saygı olmadan müridin terakkisi mümkün olmaz."[82]

Dirilerle rabıtanın yanında ölülerle de rabıta yapılmaktadır. Onun ruhaniyyetinden istimdat edilmektedir. Üstelik müridin kalbini her türlü ilim ve dünya düşüncesinden boşaltması gerekir. Yoksa ölü feyzini ona vermez.

"Mürid nefsini dünya alakalarından sıyırıp, kuyudatı tabiiyyeden içini boşaltır ve kalbini ulum ve nukuştan ve havatırı kevniyyeden temizler, sonra meyyitin ruhaniyyetinden feyz alıncaya kadar o nuru kalbinde saklar, muhafaza eder. Eğer rabıta meyyitin kabrinin yanında olursa, o kabrin sahibine selam vermek lazımdır. Kabrin sağ ayak tarafına yakın durur, bir fatiha, üç ihlas ve bir ayetel kürsi okuyup sevabını o mevtanın ruhuna hediye eder. Sonra ruhaniyetine teveccüh edip istifaze eder."[83]

78- Abdullah Develioğlu, Gülzarı Sofiyye, 311-312. Ahmed Saim Matbaası, İst.

79- Allah'ın ayetlerini varlıklar üzerinde müşahade ederek imanı kuvvetlendirmek değil, zati sıfatlarla mütehakkik olmak, acaba tanrılaşmanın başka bir ifadesi midir? Değilse, Allah'ın zati sıfatlarıyla kulların tahakkuk etmesinin ne ilgisi vardır?

80- el-Arif Billah Zilcenaheyn Şeyh İzzeddin el-Haznevî Hazretleri,76, Temmuz 1996, yazarı ve basım yeri belli değil,

81- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/240.

82- Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, Tasavvufa Giriş, 20.

83- Mehmet Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/240.

Tasavvufi çevrelerden kimileri de şeyhin fotoğrafı ile rabıta yapmaktadır. Dua veya ibadet esnasında şeyhin fotoğrafına bakıp onunla konsantre olmakta ve böylece feyzin gelmesini beklemektedir.

Nakşibendi tarikatının temellerinden biri rabıtadır. Bu tarikatın mensupları rabıtayı dinin bir temeli gibi savunurlar. Bunlardan Mahmud Ustaosmanoğlu (Efendi) tefsirinde rabıtayı gereğini ve dayanaklarını anlatmak için sayfalarca açıklamalar yapmaktadır. Mesela şöyle demektedir:

"Rabıta, bir müridin , mürşidi kamilinin ruhaniyetiyle beraber, suretini kalb gözünün önüne getirerek hayal etmesi ve kalbi ile ondan yardım istemesinden ibarettir. Çünkü mürşid, yetiştirme, yardım etme, feyiz verme, kemale erdirme ve tebliğ (duyurma)da Efendimiz (s)'in vekilidir...."[84]

"Şu bilinsin ki, aslında rabıta, Efendimiz (s)'e yapılmakta ise de, ona uyarak, Allah'u Tealanın dostlarına ve kamil meşayıha yapılmasının caiz olmasında da hiç şüphe yoktur. Çünkü onlar, Efendimizin ali (yakınları), etbaı (adamları), vekilleri ve kendilerini sevmek ve onlara iyilikte bulunmakla emrolunduğumuz varisleridir. Efendimize uyarak onlara selat ve selam okumak caiz olduğu gibi, Efendimize tebaan onlara rabıta yapmak da caizdir. Bu rabıta, şeriat ve tarikat ehli katında ve kalb erbabı indinde matluba (aranılan mevla Tealaya) ulaştırıcıdır."[85]

"Üçüncü yol, müşahade(Allahu teala Hazretlerini görür gibi olma) makamına ulaşmış ve sıfatı zatla tahakkuk etmiş (Allahu Teala hazretlerinin öz zatına ait sıfatların mazharı, tecelli ettiği, parladığı bir yer haline gelmiş) olan bir şeyhe rabıta etmektir. Çünkü onu görmek Allah'ı hatırlatır."[86]

"Kalble beraber şeyhe rabıta yapmak, ondan feyiz almak hususunda büyük bir temeldir. Hatta kalb aynası, şeyhe rabıta yapmadan saflaşmaz (masiva tozlarından paklanmaz)"[87]

Mahmud Ustaosmanoğlu, rabıtanın gerekliliğini ve delillerini göstermek için kendisi gibi düşünen insanlardan onlarca sayfa nakiller yapmakta ve rabıtayı, ölülerden yardım istemeyi ve tevessülü savunmaktadır. Hatta bundan dolayı kınayanları yahut eleştirenleri de sert bir şekilde kınamaktadır.

Halbuki İslam kişileri şirke götürecek her türlü yoldan sakındırmış ve şirk kokusu taşıyan bütün davranışlar yasaklanmıştır. Nitekim tasavvufçuların bugün yapmakta olduğu rabıtanın İslam'a aykırı olduğunu ve önceki tasavvufçuların başka şekilde rabıta yaptığını Süleyman Ateş şöyle ifade etmektedir:

"İlk sufiler, mürşidin lüzumuna kani olmakla beraber bugünkü manada onu rabıta etmiyorlardı. Çünkü ilk kaynaklarda katiyyen bugünkü manada tefsir edilmez... Bugünkü gibi şeyhi karşısına alıp gözetlemek ve adeta onu uluhiyet derecesine çıkarırcasına Hakkı bırakıp şeyhle meşgul olmak, İslam'ın ruhuna aykırıdır." İslam Tasavvufu, 50-51, Pars Matbaası, Ankara, trs.

Nakşibendi tarikatının çağdaş bir kolunun el kitabı mahiyetinde olan Adab kitabında rabıta ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Konunun uzamaması için ondan iktibas yapmadık. İsteyenler rabıta için şeyhe Allah'ın sıfatlarının nasıl giydirildiğini ve insanların kalblerinde ona nasıl bir mevki verdiklerini okuyabilirler. Rabıta inancının hararetle savunulması ve tavsiye edilmesi hakkında yine bakınız. Muhammed Nazım Kıbrısi, Tasavvufi Sohbetler, 83-84, Nush Yayınları, İstanbul 1986.

84- Mahmud Ustaosmanoğlu, Ruhu'l-Furkan,2/64, Sirac Kitabevi, İstanbul 1991

85- Mahmud Ustaosmanoğlu, a.g.e.2/65

86- Mahmud Ustaosmanoğlu, a.g.e.2/67

87- Mahmud Ustaosmanoğlu, a.g.e.2/68

Rabıta konusunda bir de Haydar Baş'tan bir alıntı yapalım. Haydar Baş, hurafelerle dolu *İslam'da Zikir* kitabında şöyle demektedir:

"Rabıta ile insan, Allah'ın ismini en güzel lisan ve en samimi gönül ile zikretme imkanı elde eder. Zira dillerin ve gönüllerin en güzeli, Allah dostlarınınkidir. İnsan kendi dili ve gönlü ile değil de, rabıta etmek suretiyle lisanı ve gönlü mürşidinin lisanı ve gönlü imiş gibi zikrederse, bahşedilen nurdan istifade eder. Kamil bir tevhid zikrinin bereketi hasıl olur.(...)

Rabıta ile kul, zikrinde mürşidinin hali, gönlü ve dili ile özdeşleştiği için nefsine paye çıkarmaz. Hatta bu hal bütün fiillerine yansıdığı nisbette yaptığı işlerden nefsine pay çıkaramaz. Başarılı olursa, muvaffakiyet ve bereketin Hakka ait olduğunu ikrar eder. Başarısız olursa, nefsinin gerçekten daha kamil bir gayrete girmesi gerektiğine kanaat eder."[88]

"Kalbin gıdası durumunda olan feyz, muhabbet gibi kavramlar Allah'ın yaratığıdır, mahluktur. Nasıl ki Cenabı Hakkın maddi nimetlerinden olan ekmek, para ve mal gibi maddi yaratıkları sahiplerinden istemek, bunları elde etmek için çalışmak, adetullah gereği ise, aynen bunun gibi, feyz ve muhabbet cihetiyle şereflenen, zengin olan bir insan-ı kamilden, şartlarına ve edep kurallarına uygun olarak himmet (yardım) istemek de adetullahın bir gereğidir."[89]

"O halde rabıta, adetullah gereği, hidayet ve rahmete ulaşmanın yolu ve metodudur. Rabıtaya şirktir mantığı ile karşı çıkanlar, bilmeden feyz ve muhabbeti Cenabı hakkın zatına izafe etmek suretiyle kendileri şirke düşmektedirler. Demek istiyorlar ki feyz ve muhabbet Vacibu'l-Vucut'tur."[90]

"Rabıta, insanı kamilin etine, kemiğine, yani kalıbına değil, Allah'ın tecellisine, yani o üflenen ruhadır. Çünkü insanı kamil, Cenabı Hakkın zat tecellisine mazhar olarak kendi çamur kalıbını yırtmış, içindeki hazineyi açığa çıkarmış, yani aslına, öz cevherine dönmüştür. Rabıtadan maksat, aynı tecellilere mazhar olmaya çalışmaktır."[91]

"Rabıta" hakkında daha geniş bilgi edinmek isteyenler eski bir Nakşi Şeyhi olan Ferid Aydın'ın rabıta konusunu ilk defa detaylı olarak incelediği ve tevhidi ilkeler çerçevesinde kuşatıcı bir kritiğini yaptığı "Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik" kitabına bakabilirler.[92]

88- Haydar Baş, İslam'da Zikir,266-267, İcmal Yayınları, İstanbul 1995

89- Haydar Baş, a.g.e.275

90- Haydar Baş, a.g.e.276, Nasıl mantık ama (!).Bir rabıtacının mantığı ancak bu kadar olur.

91- Haydar Baş, a.g.e.278,

Bu arada Haydar Baş'ın insanı kamil anlayışının da Abdulkerim el-Cili anlayış olduğunu şöyle belirtmektedir: "Bilelim ki kamil insan, Abdulkerim Ciyli'nin dediği gibi, hem Hak'kın, hem de halkın mukabilidir. Kamil insan, bütün alemleri kendinde toplayan alemdir.Kamil insan, bu alemin ruhu, alem de onun cesedidir. Özetle diyebiliriz ki, kamil insan, her iki alemi de seyreden, keşfeden, bilen ve bildiren bir aynadır." Haydar Baş, a.g.e.269

92- Ferit Aydın, Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik, Ekin Yayınları, 1996, İstanbul.

e. Günümüzde Zikir:

Tasavvufçuların nasıl zikir yaptıklarını ve zikir anlayışlarını yukarıda belirtmiştik. Bilindiği gibi hemen her tarikatın kendine mahsus bir zikir şekli bulunmaktadır. Kimi sessiz, kimi sesli ve danslı zikir yaparken, kimileri de birtakım cimnastik gösterilerinde bulunmakta, şişler bıtırıp kızgın demirlerle kendilerini dağlamakta ve naralar atmaktadırlar.

Sessiz ve sesli zikrin gûya şerî delillerini anlatan Haydar Baş, bir lise öğrencisini bile tatmin edemiyecek deliller göstererek şöyle demektedir:

"Beş vakit namazın üç vaktinin cehri kılınması, ezanın cehri okunması, hac esnasında zikirlerin cehri yapılması, cuma namazının kıraatinin cehren okunması, Kur'an'ın ekseriya cehri okunması, ölüm anında kelime-i tevhidin, kelime-i şehadetin mevtaya cehren telkin edilmesi, definden sonra telkinin cehren yapılması, cihad esnasında düşman karşısında Lafza-i Celalin (Allah isminin) cehren zikredilmesi ve buna benzer pek çok delil, cehri zikrin İslam'daki yeri ve önemini haber vermektedir. Adeta cehri zikir, İslam'ın bir yaşam tarzıdır. Nitekim Allah Rasulü, "Yemeğinizi Allah'ın zikri ile, namazla eritin. Bundan gafil olmayın ki kalpleriniz katılaşır." buyurmuştur.[93] Bu hadis, cehri zikre teşvik eden birçok delilden yalnız birisidir. Zira hazmın kolay olması için enerjinin yakılması ve hareket şarttır.

Hafi zikir de, aynı cehri zikir gibi Rasulullah efendimizden günümüze ulaşmaktadır. Rasulullah Mekke'den Medine'ye hicretleri sırasında mübarek uylukları üstüne oturmuş oldukları halde, bağdaş kurmuş olan yol arkadaşı Hz. Ebu Bekir'in kulağına hafi zikri üç kere telkin buyurmuştur.[94] Bu yol, Sıddikiyye ve Bekriyye adlarıyla anılır ki bu yolu esas alan dört tasavvufi meşrep vardır.

Başta izah ettiğimiz gibi, Hz. Ebu Bekir kanalıyla gelen hafi (gizli) yol, kişinin ancak kendi duyabileceği bir sesle Allah'ı zikretmesi kuralını esas alır."[95]

Zikir esnasında dans etmek ve sallanmanın da Rasulullah'ın onayından geçen bir zikir şekli olduğunu anlatan Haydar Baş, zikir esnasında dans etmenin delillerini de aklınca şöyle anlatmaktadır:

"Zikirde özellikle cehri zikirde zikrin temposuna uygun olarak sallanmak, asrı saadetten beri gelen yaygın bir adet halinde icra edilen bir hususdur.

Hareket, zikir esnasında kulun rabbine olan yakınlığının verdiği bir muhabbet ve neşeden doğar. İnsan hoşuna giden bir şeyle karşılaştığında kendiliğinden sallanır

---

93- Herhalde tasavvufçular, ashabın kendileri gibi mükellef sofralarda tıka basa yediklerini ve yemeği hazmetmek için danslı zikir yaptıklarını hayal etmektedirler.Haydar Baş, ashabı da kendisi gibi yaptığını sanmakta ve yemekten sonra cehri zikrin yapılmasını tavsiye etmektedir.Bkz.a.g.e.203,219

94- Hafi zikri Hz.Ebu Bekr'in kulağına Rasulullah fısıldarken, herhalde Haydar Baş onların üçüncüleriydi ki Rasulullahın gizli yaptığı bir şeyden haber vermektedir (!)

95- Haydar Baş, İslam'da Zikir,203-204,216, İcmal Yayınları, İstanbul 1995

ve çeşitli hareketlerde bulunur. Bu yönü ile zikirde hareket, asrı saadette yaşanmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Hz. Peygamber, Caferi Tayyar'a,"Ya Cafer! senin siman, ahlak ve davranışın bana benziyor" diye iltifatta bulununca, Caferi Tayyar hemen ayağa kalkmış ve Hz. Peygamber'in huzurunda sevincinden raksetmeye ve dönmeğe başlamıştır. Efendimiz de onun bu halini gördüğünde sukut ederek Caferi Tayyar'ın coşkusundan kaynaklanan bu davranışını onaylamıştır.

Allame İbn Hacer, bu hususta sahih ve sağlam rivayetlerin varlığını ileri sürerek bu hadisi nakletmiş ve şöyle demiştir: "Bu rivayetler, sufilerin zikir ve sema meclislerinde kendinden geçme ve vecd halinin tesiriyle ayakta ve dönerek zikretmelerinin cevazına kesin ve sarih dini birer delildir."

Bu husuta İmam Ahmed'in Müsned'inde, ricali sahih zatlar tarafından ve hafız Makdisi'nin Enes'ten rivayet ettikleri şu hadis de bu konuda delildir:

"Habeşiler, Rasulü Ekremin önünde rakseder ve kendi dillerince bir şeyler söylerlerdi. Rasulü Ekrem, "Ne diyorlar?" diye sordu? "Muhammed salih bir kuldur" diyorlar, dediler. Rasulü Ekrem onları yasaklamadı ve hatta seyretti." (...)

Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Cenabı Hak, Hz. Adem'i yer yüzüne indirdiği zaman, elem ve kederin etkisiyle üçyüz sene ağladı. Hz. Adem'in gözyaşlarıyla neslinin göz yaşları tartılsa, onun neslinin göz yaşları kadar, hatta onlardan daha fazla ağladığının görüleceği rivayet edilmiştir. Cenabı Hak tarafından kendisine, niçin bu kadar ağladığı sorulduğunda, Hz. Adem şöyle cevap vermiştir: "Allah'ın ne cennetini istediğim, ne de cehenneminden korktuğum için değil, yalnızca yetmiş bin saf halinde Arşın etrafında tavaf etmekte olan meleklerinden ayrı düştüğüm için ağlıyorum. Onlar orada dönerek zikrediyor ve kendilerinden geçerek vecd halinde bulunuyorlar. Her biri diğerinin elinden tutarak yüksek sesle,"Sen bizim rabbimizsin, bizim gibi kim olabilir? Sen bizim habibimizsin, bizim gibi kim olabilir?" diyorlar. Onların gıptaya değer olan bu halleri kıyamete dek devam edecektir."

Bu cevap üzerine Cenabı Hak, Hz. Adem'e, "Ey Adem! Başını kaldır da gök yüzüne bak." buyurdu. O, gökyüzüne baktığı zaman, Arşın etrafında uçmakta olan melekleri gördü. Yaşarken de Arşın ahvalini seyredebilmenin verdiği sevinç, Hz. Adem'in endişesini hafifletti.

Sufiler bu hadisi şerifi dikkate alarak vecd konusunda meleklerin arş etrafında zikrederek dönüşlerini örnek almışlar, müridlerin vecd ve tevacüd halinde kendinden geçercesine zikretmelerini benimsemiş ve uygun görmüşlerdir...."[96]

96- Haydar Baş, İslam'da Zikir, 228-230

f. Günümüzde Keşf ve İlham:

Müslümanlar için dinin temeli Kur'an'dır. Kur'an korunmuş bir kitaptır. Kur'an'ın hayata tatbik edilmesinde Hz. Muhammed'i örnek alınması ise sened ve rivayetin doğruluğu yolu iledir. Tasavvufçular sistemlerinin gizliliğe ve sırlara dayandığını söyleyerek sened ve rivayet sistemine alternatif olarak keşf ve ilham sistemini geliştirmişlerdir. Bununla da dinin sabit olacağını ve direkt Hz. Peygamberle diyalog kurulacağını iddia etmişlerdir. Amaç da, söyledikleri batıl ve geçersiz olduğundan, bilgilerini bu gizli yola dayandırmak ve bunu keşf yahut ilham yolu ile aldıklarını söyleyerek kendilerini savunmaktır. Tıpkı tarikat ve tasavvufun gizli yolla Hz. Ebubekir veya Hz. Ali'ye dayandığını iddia ettikleri gibi. Bunun için birtakım rivayetler ve hadis dedikleri haberler de uydurmuşlardır. Tasavvufçuların izledikleri bu esrarengiz yolun tipik bir izahı ve savunması için İsmail Hakkı Bursevi'nin *Kenzi Mahfi* kitabının mukaddimesine bakalım:

"Keşf ehline göre bu hadisi şerif (Ben gizli bir hazine idim. Bilinmemi istedim. Halkı bilinmem için yarattım) sahihtir. İsterse hadis ezbercilerine göre sahih olmasın. Zira keşf ehli olanlar bizzat peygamber efendimizden alır söylerler. Hadis ezbercileri ise, nakil yolu ile rivayet ederler.

Sonra bir şeyin belli bir senedi olmayınca (olmaması) sabit olmadığını icabettirmez.

Şu da katidir: Keşf itibariyle sahih olan bir şey nakil yolu ile gelenden daha sahihtir. Zira keşf halinde vehim ve hayal olmaz. Onda tam bir açıklık ve hakkelyakin hali vardır."[97]

"Şunu unutmamalı ki varidat ve ilhamlar itikat sahiplerine göre hüccet olma yönünden yeterlidir. İsterse münkirlere göre bir hüccet ve bürhan sayılmasın. Zira münkir huffaş gibidir."[98]

"Aslına bakılırsa, vahyolunan Kur'an manevidir. Hakka kemal ehlinin ilhamları da böyledir. Durum bu olunca, sen ona ister vahiy de, ister ilham. Zira evliya katında ikisi de bir manadadır. Şu var ki, anlaşılması için bir ayırma yapıp peygamberlere gelene vahiy, evliyaya gelene de ilham adı verilir."[99]

Zaten tasavvufçular arasında "Kalbim bana rabbimden nakletti", "Siz di-

97- İsmail Hakkı Bursevi, Kenzi Mahfi, Mukaddime, 10-11, İstanbul 1988.

98- İsmail Hakkı Bursevi, a.g.e., Mukaddime, 11. Münkir diyerek yarasaya benzettiği kişiler de bütün kesimleriyle İslam alimleridir.

99- İsmail Hakkı Bursevi, a.g.e., Mukaddime, 14.

ninizi ölülerden alıyorsunuz, biz ise hiç ölmeyen (Allah)'dan alıyoruz."[100] sözleri meşhurdur. Çünkü Allah'ın dinine yapacakları iftiraları ancak böyle savunup bir dayanağa yaslandığını iddia edebilirler.

Diğer taraftan şeyhin keşf yolu ile gaybı bildiğini, uzak mesafelere kadar bütün meçhulleri gördüğünü ve kendisine gizli birşey kalmadığını da iddia etmektedirler. Bakınız Mehmed Zahid Kotku bunu nasıl dile getiriyor:

"Nice günler beni bir halet ihata etti ki, gözümden eşya kalktı. Etrafı alemden her ne varsa cümlesini görür oldum. Yani bu alemdeki eşya kalktı. Diğer alemlerde her ne varsa cümlesini gördüm. Herşeyi ki haber verseydim, vakıaya mutabık bulunurdu. Lakin gördüm ki, onun arkasında, onun gibi yetmiş makam daha var. En büyük mertebe ve makam fena fillahtır."[101]

Keşfi de ikiye ayırmışlardır. İyani ve vicdani diye.. "Selefi salihin zamanında erzak şüpheli olmadığından keşf iyani olurdu. Halihazırda ise, ekseriyetle rızık şüpheli olduğundan keşf vicdanidir."[102]

Tasavvufçuların rüyalarla nasıl oturup kalktıklarına bakınız: "Akşam rüyamda Efendimizi gördüm: Size selam söyledi ve "Evlendiği gün ölür ve cenazesine de gelmem" buyurdu."[103]

Akademik kariyeri bulunan bir tasavvuf hocası, tasavvufçuların rüya yolu ile hadis naklini ve Hz. Peygamber yahut Allah ile görüşmelerini kitabında şöyle anlatır:

"Ebu Ali Şebevi bir gece Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve "Ya Rasulullah: "Benim saçlarımı Hud suresi ağarttı" sözünün senden rivayet edildiği doğru mudur? Bu doğru ise, Hud suresinin hangi ayeti seni ihtiyarlattı? Nebilerin kıssaları mı, geçmiş milletlerin mahvolmaları mı?" Rasulullah bunun üzerine: "Bunların hiçbiri değil, sadece o surede geçen "Emrolunduğun gibi istikamet üzere ol" (Hud, 112) sözü beni ihtiyarlattı" dedi.

Taarruf sahibi Kelebâzî (öl.380/990) ikiyüz yirmi üç hadisin ahlaki ve tasavvufi izahını yaptığı *Bahru'l-Fevaid* adlı eseri için Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve kendisine "Bu yolda bulunduğun müddetçe hadislerimi şerhetme işine devam et" denmiş ve eline kalem kağıt verilmiştir. Kelebazi, uykudan uyanınca, elinde hadisler ihtiva eden bir evrak görmüş, hayatının so-

---

100- Bkz.İbn el-Cevzi, Telbisu İblis, 311; Ahmed Eflaki, Menakibu'l-Arifin, 2/66. İ. Hakkı Bursevi, Kenzi Mahfi, 106-107. B.Bistami'nin sözü olarak nakledilmektedir..

101- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/15-16.

102- Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 6/163.

İbn Arabi ve evliyanın keşfini yenilerin nasıl savunduklarına dair bkz. M. Abdulfettah Şahin, Şüpheler ve Çıkış Yolları, 3/112-118, 4/5-10. Ahmed Şahin, Zaman Gazetesi, 16 Mayıs 1990.

103- Fethullah Gülen, Zaman, 12.3.1992.

nuna kadar bunları şerhetmişti. Rüya konusuna ileride temas edilecektir. Daha önce, bazı ayetlerin sufilerce nasıl şerhedildiğine dair bilgi verilmişti."[104]

"Sufiler sürekli olarak Hz. Peygamber'den rüya yolu ile bilgiler alırlar. Müşkillerini ona danışırlar. Hatta mevzu ve uydurma olduğu iddia edilen bazı hadis ve davranışların doğruluk derecesi de rüya yolu ile çözülür... Tasavvufla ilgili birçok eserin yazılışında rüya sözkonusu edilir. Mesela Fususu'l-Hikem'i çok müsbet bir eser olarak değerlendirenlerin delillerinden biri de kitabın girişindeki şu ifadeleridir: (Yazar burada İbn Arabi'nin Fususu'l-Hikem girişindeki sözlerini verir) Vahdet-i vücud düşüncesinin en büyük temsilcilerinden olan sufi şair İbn Farıd'ın (öl.633/1235) meşhur kasidesine Nazmu's-Suluk adını veren yine Hz. Peygamber'dir. (Yazar bazı rüya ve rüyada peygamberle görüşme örneklerini naklettikten sonra şöyle devam ediyor):

Böylece sufiler, gerek rüya yolu ile Hz. Peygamber'den ve diğer sufilerden aldıkları, gerekse ilham yolu ile Allah'tan aldıkları marifetle İslam düşüncesine —daha önceden söylenmemiş— yeni taptaze yorumlar getirmişler, yeni manalarla Kur'an'ı açıklamışlardır. Bu konuda tasavvufun yerini tutabilecek bir başka ilim yoktur..."[105] Ne büyük bir ilim değil mi!? Müslümanlar herhalde bu ilme gereği gibi değer vermedikleri için geri kalmış ve bugünkü sömürge durumuna düşmüşlerdir (!)

g. Günümüzde Şeyh-Mürid İlişkisi

Tasavvuf geleneğinin yenilerde belirgin olarak devam ettiği yerlerden biri de şeyh-mürid ilişkisi konusudur. Bilindiği gibi, tasavvufta mürid şeyhin elinde cenazeden farksızdır. Hatta şeyh-mürid için ibadet bile belirlemekte ve mürid ona itaat etmek zorundadır.

"Sohbetin üç şartı vardır;Birincisi, mürid, mürşidin sohbetini madem seçti, o halde ona hizmet edecek, intisab edecek, onunla iftihar edecek ve ona yönelecek.

İkincisi, şeyhe asla itiraz etmeyecek, yaptığı bir işe ne açıktan ne de gizliden asla hoşnutsuzluk duymayacak. Şayet kalbinden beğenmemezlik gibi düşünceler geçerse, bunu günah addedip istiğfarda bulunacak. Zira şeyh Allah'ın tasarrufundadır. Allah ise asla kötülüğü emretmez, münkeri emretmez. Fakat Allah kullarından istediğini şeyhin vasıtasıyla imtihana çeker.

Üçüncüsü, mürid, ölmüş birisi yıkayanın elinde itiraz edemediği gibi mürşide itiraz

104- Dr. Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 82.

105- Dr. Mustafa Kara a.g.e., 135-137. Sufilerin Allah ve peygamberle rüyada görüşmeleri, onlarla konuşmaları, onlardan bilgiler ve emir yahut yasaklar almaları, kitaplarını onların isteği üzerine yazdıklarına dair bilgi için adıgeçen eserin devam eden sayfalarına bakınız.

etmeyecek. Asla muhalefet etmeyecek. Şeyhe karşı kendini müdafaa etmeyecek."[106]

"Mürid şeyhinin terbiyesinde, gassalın elindeki ölü gibi olmalıdır ki o şeyh müride istediği gibi hareket edebilsin.

Kalbinde şeyhin efali üzerine itiraz etmemelidir. Şeyhe itiraz çok çirkindir. Mu'teriz mazur olamaz."[107]

"Şeyhin efalinden birine zahiren veya batınen itiraz ve inkar etmemek lazımdır. Olabilir ki, şeyh o fiilini bir hikmet tahtında veya imtihan maksadıyla yapmıştır."[108]

"Şeyhin ihtiyar ve tercih ettiği miktardan fazla veya başka zikirlerle meşgul olunmamalıdır."[109]

"Babası, oğlu ve bütün insanlardan kendisine daha sevimli olmadıkça hiçbiriniz iman etmiş olmaz" buyurduğu gibi Peygamber Efendimiz, mürşid-i hakiki peygamber efendimizin varisi olduğundan onun makamında oturduğundan o zamanın o mü'mini de onu o tarzda sevmesi lazımdır. O tarzda sevmezse hava alır. Rasulullah'ı sevmeyenin amelleri heba olduğu gibi, o mürşide Allah'ın rızası için bağlanmayan da kendisi bilir. Onun için bu sevgi bağını, saygı bağını, o ruhani irtibatı güzelce yapın."[110]

"Onlar bilmelidirler ki, bu taifeyi (mürşidleri) inkar, öldürücü bir zehirdir, onların yaptıklarına ve sözlerine itiraz ve engerek yılanı zehridir. Bu şekilde davranmak, ebedi ölüme ve helake götürür. Böyle bir itiraz ve inkar şeyhe nasıl yöneltilir ve bu ona eza sebebi yapılırsa, durum ne olur? Bu taifeyi inkar eden, onların bereketlerinden mahrum olur, itiraz eden ise daimi surette perişanlık ve hüsran içinde kalmaya mahkum olur. Şeyhin bütün hareketleri müridin gözünde güzel olmadıkça, onun kemalinden hiçbir şeye nail olamaz. Nail olsa bile, istidrac (yalancı bir kemal)dır. Akibeti ise, rüsvaylıktır ve helak olmaktır. Eğer mürid şeyhine karşı kendinden kıl kadar itiraz gücü buluyorsa, ona muhabbeti ve ihlası tam olsa dahi bilmelidir ki, bu gerçekte şeyhin kemalinden mahrum olmasıdır."[111]

Şeyhe itiraz yasak olduğu gibi, şeyh değiştirmek de yasaktır. Aksi halde şeyhler uyanık iken olmasa bile rüyada şeyh değiştiren kişileri cezalandırır ve pişman ederler. M. Esad Coşan'ı dinleyelim:

106- el-Arif Billah Zilcenaheyn Şeyh izzeddin el-Haznevi Hazretleri,74, Temmuz 1996, yazarı ve basım yeri belli değil.

107- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/218-263. Aynı mana için bkz. Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 6/188.

108- Mehmed Zahid Kotku, a.g.e., 2/239. Yaşar Nuri Öztürk, A.g.e., 1/9.

109- Mehmed Zahid Kotku, a.g.e., 2/246.

110- Prof. Dr. M.Esad coşan, Tasavvufa Giriş, 21.

111- İslam Dergisi, s.24, sayı 82. Haziran 1990. s.54, sayı: 86, Ekim 1990. Mektubat'ın 13. mektubundan tercüme.

"Birisi hocasını değiştirmiş, rüyada değiştirdiği hocasını görmüş, bir tokat patlatmış buna, sen de amma gezinti adammışsın be! Ordan oraya, ordan oraya geziyorsun, diye bir tokat patlatmış. Gelmiş bana ağlayarak söylüyor. Onun için o tokatı atar, o tokat ikaz olur, iltifat olur, sen onun ruhuna bir hatim indirirsin, rüyada sana teşekkür eder. Ya, hani bu ölmüştü, cesettir ölen, ruh ölmüyor... Can ölür mü, ruh ölür mü? Ölmez. İşte tasarrufatı oluyor. Onun için o büyüklerimize bir fatiha üç ihlas okuyun, gönderin ruhaniyetlerine..."[112]

h. Günümüzde Kutupluk (Ricalu'l-Gayb)

İslam inancında ricalu'l-gayb inancı olmadığı halde tasavvufçular Batınıyye-İsmailiyye fırkasından ve başka batıl dinlerden bu inancı almış ve İslam inancı gibi benimseyerek hayatın ve kainatın tasarruf yetkisini ricalu'l-gayb dedikleri kişilerin eline vermişlerdir. Şimdi tasavvuf hocalığı yapan bir kişiden bu masalı dinleyelim:

"Abdal, Allah'ın yeryüzünü kendilerine musahhar kıldığı kimselerdir. Onlar alemin intizam sebebidir. İnsanların işlerini tanzim ederler. Abdal kırkı Şam'da[113] otuzu diğer memleketlerde olmak üzere yetmiş kişidir.

Diğer bir rivayete göre Abdal, Gavs, İmaman ve evtad olmak üzere yedi kişiden ibarettir. İç alemleri Hakka yöneliktir. Vaaz ve nasihatlarıyla insanları ıslaha çalışırlar.

Kutb, değirmen taşının miline benzer. Değirmen taşı, milinin çevresinde döndüğü gibi, alem de onun etrafında döner. Her işin, her ülkenin, her yerin bir kutbu vardır. Asıl kutub, kutbu'l-aktab'dır. Kendisinden yardım dileyene manen yardım elini uzattığı için "Gavs" ismi ile de anılmıştır. Bu zat, Muhammedi hakikatin varisidir.

Kutuptan sonra gelen iki kişiye imaman ismi verilmiştir. Bunlardan birine, sağ yanındaki imam (imamı yemin), diğerine sol yanındaki (imamı yesar) derler...

Bunlardan başka yeryüzünün dört yönünü idare eden ve "Dört direk" (Evtad-ı Erbaa) denen erler vardır. Doğuda olana Abdulhay, batıdakine Abdulalim, kuzeydekine Abdulmürid, güneydekine Abdulkadir denilmiştir. Bu topluluğun içinde kadınlar da bulunabilir. Maddelerini manaya, nefislerini ruha, mevhum varlıklarını gerçek varlığa tebdil ettiklerinden abdal diye anılmışlardır. (Ayrıca Nuceba ve nukebayı anlatır).

112- Prof. Dr. M. Esad Coşan, a.g.e., 14.

113- Şam'daki bu kırk kişi herhalde İslam şeriatına ve müslümanlara düşmanlığı, onları toplu halde öldürmesiyle meşhur olan diktatör Hafız Esad'ın emrinde çalışmakta veya ona yardım etmektedirler. Hafız Esad'ın yaptıklarını görüp müslümanların yardımına koşmuyorlarsa, bu kişiler Şamda ne haltediyorlar?!

Şam'ın kuzeyinde bulunduğu söylenen Kasyun dağında yüzyirmi üç bin peygamberin bulunduğu, o dağın evliya ve enbiya yatağı olduğu, onun için ışık olmadığı halde geceleyin nur yalımlar halinde parladığı iftirasını da isterseniz Muhammed Nazım Kıbrısî (Şeyh Nazım)'ın sohbetlerinden okuyun. Tasavvufi Sohbetler, 59.

Kutup ölünce her dereceye aşağı derecelerdeki biri yükseltilmek ve sonra, velilerden eksilenin yerine de alttan birini seçip yüceltmek suretiyle bu erenlerin sayıları tamamlanır..."[114]

Tasavvufun bid'atlarından olan ricalu'l-gayb ve tasavvufun divanı inancını çağdaş tasavvufçulardan dinlemeye devam edelim:

"Her hafta divanı salihin, tensib edilen bir gecede kurulur. Rasulullah teşrif ederse, reis odur. Teşrif etmezlerse, varis-i rasul riyaset eder. Ve ahval-i aleme ait kararlar alınır. Hükümler verilir. Cari hadisatın ekserisi bu hükümlere bağlıdır."[115]

"Divanı salihinde Rasulullah bulunursa, Arapça konuşulur. Bulunmazsa Süryanice."[116]

Muhyiddin İbn Arabi kendisini hatemu'l-Evliya ilan ettiği gibi, Ali Erol da şeyhini zamanın kutbu olarak ilan etmektedir. Şöyle diyor:

"Varisi Muhammedi ve sahibi zamanın sonuncusu sadat-ı kiramdan olup bu devlet Türkiye'ye ihsan olunmuştur. İmam Rabbani, Hindistan'da; Şahı Nakşibend ve Mevlana Selahaddin Siracuddin İbn Mevlevi, Buhara'da, son sahibi zaman ise Türkiye'de zuhur etmiştir... Irk ve milliyet gözetmeden Hindistan ve Buhara'dan emaneti kübra, ilahi irade icabı, Türkiye'ye intikal etmiştir."[117]

Ahmet Hulusi de klasik tasavvuf kitaplarında anlatıldığı şekliyle tasavvufun divanını ve ricali gayb masalını savunmakta, bunların alemin idaresi ve alem hakkında alınan kararlarda söz sahibi olduklarını söylemektedir. Onları karar organı ve icra organı olarak iki sınıfa ayırır ve meydana gelen olayların onların onayından geçtiğini belirtir. Divanın işleyiş tarzını da ayrıntılı olarak anlatır.[118] Bu misalleri başka çağdaş yazarların kitaplarından daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak tarikat çevrelerinde ve özellikle tasavvufçular arasında görülen Gavs, Kutup, Baz (Doğan), hatemul evliya gibi isimlerle istigasede bulunma, üçler, yediler, kırklar, aktab ve ebdal gibi isimler bu inancın halk arasında bile ne kadar yaygın olduğunu göstermeye yeterlidir. Tarikatçıların şeyhlerine bu isimlerden biriyle seslenmeleri yahut onu bu isimle anmaları çok yaygındır. Bütün bunlar yeni tasavvufçuların eskilerin yolunda olduklarını göstermektedir.

1- Günümüzde Kabirlerle Tevessül ve Ruhlardan Yardım İstemek

Tasavvufçuların bid'atlarından biri de kabirlere tevessül ve ruhaniyetten istimdat inancıdır. Kur'an ve Sünnette böyle bir inanç ve uygulama olmadı-

114- Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, 48-49. Marifet Yayınları, İstanbul 1981.

115- Ali Erol, Hatıratım, 53.

116- Ali Erol, a.g.e., 61.

117- Ali Erol, a.g.e., 33.

118- Ahmed Hulusi, Din-Bilim Işığında İnsan ve Fiilleri, 359-361, Ferşat Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, trs.

ğı gibi salih selefin de böyle birşey yaptığı vaki değildir. Bu inanç tamamen batıl İslamdışı inançlara dayanmaktadır. Tasavvufçular bir İslam inancıymış gibi buna sarılmış ve insanları böyle yapmaya teşvik etmişlerdir. Yeni tasavvufçuların bu konuda söylediklerinden bazı örnekler verelim:

"İşlerinizde bir çıkmazla karşılaşırsanız, kabir ehlinden yardım isteyiniz" mevzu hadisi naklettikten sonra izahı kabilinden Ramazanoğlu Mahmud Sami şöyle demektedir: "Ey benim ümmetim, size bir müşkilat, bir gam ve keder teveccüh edince evliyaullahın ziyaretine koşunuz ki onların berekatiyle müşkilatınız hal, gam ve kederiniz zail olsun. Bunun tasavvufi izahı, kuburdan murad evliayullahtır." "Mescidler Allah'ındır." ayetini açıklarken de şöyle diyor: "Evliyaullah'ın verdiği bir manaya göre mescidden murad kalbtir."[119]

"Onun için o büyüklerimize bir fatiha üç ihlas okuyun, gönderin ruhaniyetlerine. İstimdat edin. Şirk olmaz mı? Olmaz. Çünkü Allah'ın sevgili kullarını Allah için sevmek sevaptır. Rasulullah efendimiz buyuruyorlar: "Sizden biriniz beni.... sevmedikçe..."[120] Sanki şeyhler ve ölüler Allah'ın Rasulü!

"Evliyaullah Allah'ın sevgili kulları, Allah'ın rızasını kazanmış kullar, vefatlarından sonra da insanlara müessirdirler. Yani tasarruf sahibidirler. Yani sizinle münasebetleri vardır, alakaları vardır. Rüyamıza girerler, nasihat ederler, ikaz ederler."[121]

"Bir de zikirden önce mürid, mürşidin ruhaniyetine teveccüh eder ve huşu içinde olabilmesi için o ruhaniyetin Allah ile kendi arasında tavassut etmesini diler. Buna istimdadi rabıta denir."[122]

"(Zikirde) dördüncü edeb, ruhaniyetten istimdattır."[123]

"Bazı mürid de şeyh vefat ettikten sonra kendisine rabıta yaptırmıştır. Bazısı da meyyit ahirete intikal ettikten sonra dünyaya iltifatı kalmaz, demiştir. Bu kanaat, nefsinde kemal iddia edenlerin hatasından da büyüktür. Bu söz evliyaullah indinde tasarrufatı inkardır. Bunda ittifak vardır. Evliyaullahın tasarrufatı ahirete intikal ettiklerinde de bakidir. Onun için Hazreti İmam tarikat el-Maruf Şah Nakşibend, Şeyh Abdulhalik Gücdüvani'nin ruhaniyetinden feyz almıştır. Halbuki bu ikisi arasında beş adet vasıta vardır."[124]

119- Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 6/152.

120- Prof. Dr. M. Esad Coşan, Tasavvufa Giriş, 14.

121- Prof. Dr. M. Esad Coşan, a.g.e.13.

122- el-Arif Billah Zilcenaheyn Şeyh İzzeddin el-Haznevi Haretleri,76. temmuz 1996

123- Mehmed Zahid Kotku, a.g.e. 2/246.

124- Mehmed Zahid Kotku, a.g.e. 2/241-242.

Tasavvufun veya Şeyhliğin insandan insana nasıl bir yolla geçtiği anlaşılıyor değil mi? Çünkü Bahauddin Muhammed Nakşibend hicri 791 yılında ölmüş, Abdulhalik Gucduvani ise hicri 585 yılında ölmüştür.

"Cenabı Hak kulunun yükü ağırlaşınca, anasırdan tecrid eder de ruhen mutasarrıf kılar. Zira ruhta telsiz sürati vardır. Onun için tasarruf daha süratli, ihatalı ve kolay olur."[125]

Biraz da Mahmud Ustaosmanoğlu(Efendi)nin tefsirinden ölülerin nasıl tasarruf ettiklerini görelim. Mahmud Efendi ölülerle nasıl görüşme yapıldığı ve rabıtanın meşruluğunu savunmak için kendisine göre birtakım kişilerin söylediklerini delil getirmektedir. Biz de sahiplerinin isimlerini geçerek belirtilen bu görüşlerden bazılarını nakledelim;

"Seyyid Curcani, evliyaullahın suretlerinin, müridlerine zahir olabileceğini, öldükten sonra bile müridlerin kendilerinden feyiz aldıklarını açıklamıştır."[126]

"Bunlardan daha üstün derecelerde olan bir kısım vardır ki onlar özellikle zikir vakitlerinde açıkça başlarının gözü ile Efendimiz (s)'in kıymetli suretini görürler. Çünkü Efendimiz (s) çok selatu selam okumakla ruhları efendimizin ruhu ile kaynaştığından, Efendimizin ruhu kerimesi, cesedi şerifinin şeklini alarak onlara gözükmekte de bu makamda ona selatu selam okuyanlar, ruhlarının Efendimiz'le olan yakınlığının kuvvetine göre bazan gözleriyle açıkça, bazen kalbleriyle olan anlayışla ona bakarlar. bununla beraber kalb görüşü, kafa görüşünden daha kuvvetlidir."[127]

"Şüphesiz ölülerin ruhaniyetleri cismaniyetlerine galip oldukları için değişik şekillerde gözükürler. Hayatlarında da, ölümlerinden sonra da, kendilerinden tasarruf (ruhaniyetleriyle alakalı tesirler ve iş görmeler) vuku bulur (meydana gelir)"[128]

"Dünyada bulunan ruh, kının (muhafazasın)daki kılıç gibidir. Ölümünden sonra ise, cismani alakalardan soyulduğu için kınından çıkmış kılıç gibidir."[129]

"Bedenlerden ayrılan ruhlar bazı yönlerden bedenlerle alakalı ruhlardan daha kuvvetlidir."[130]

Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak sözkonusu tefsir bu anlayış ve kültürle yazıldığını düşünerek okuyucuları meşgul etmemek için bu kadarla yetiniyoruz.

Tasavvufçular ölülerden yardım isteme ve ruhaniyetten istimdadı o dereceye vardırmışlardır ki, bu konuda ölüleri Allah derecesine bile vardıranlar olmaktadır. Mesela tevessül ve istimdad konusunda bunlardan biri Allah ile

---

İkisi arasında iki asır vardır. Ama iş ruhaniyyete ve sırlara dökülünce, zaten zaman ve mekan mefhumları da anlamlarını yitirir. Hesap veya mantık da işlemez. Çükü herşey sır, ruhaniyet ve ölüler dünyasına dönüşür.

125- Ali Erol,, Hatıratım,41.

126- Mahmud Ustaosmanoğlu, Ruhu'l-Furkan,2/66, Sirac Kitabevi, İstanbul 1991

127- Mahmud Ustaosmanoğlu, Ruhu'l-Furkan,2)73

128- Mahmud Ustaosmanoğlu, a.g.e.2/67

129- Mahmud Ustaosmanoğlu, a.g.e.2/67

130- Mahmud Ustaosmanoğlu, a.g.e.2/69

Rasulullah'tan isteme arasında bir fark olmadığını bile söylemektedir. Şu ifadeye bakınız:

"Ya Rabbi! Rasulü Ekremin kadir ve kıymeti için benim ihtiyacımı gider", "Ya Rasulullah, benim ihtiyacımı gider", "Allah'ım! Onunla ihtiyacımı gider" sözleri arasında fark yoktur. Doğrusu, Peygamber'in zatından istemek ile zatı ile Allah'tan istemek arasında fark yoktur."[131]

i- Dinin Hükümleri Karşısında Marifet ve Hakikat İddiası

Tasavvufçular dinin özü ve cevherine ulaşma iddiaları yanında onun hükümlerini küçümsemeyi ve onlara muhalefeti bayraklaştırmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu hükümleri zahir, kabuk, şekil ve benzeri sıfatlarla niteleyerek bunlara muhalefetin çok önemli olmadığı, önemli olanın cevher ve öz dedikleri marifet ve hakikat olduğu havasını estirmişlerdir. Onun için bunlar arasında kemale erdiğini tasavvur eden yahut erdiğini düşünenler artık teklifin kendilerinden kalktığını ve bu hükümlerin avam insanlar için olduğunu söylemekten kendilerini alamamaktadır. Nitekim günümüzde de aşk, sevgi, marifet, hakikat, hümanizm ve hoşgörü, sloganları arkasına sığınan ve dinin hükümlerini gözardı eden, hatta onlara inanmayan sayısız tarikat çevreleri bulunmaktadır.

Yazılarında ve kitaplarında da bunu telkin ve teşvik etmekten de geri durmamaktadır. Bunlardan bazı örnekler vermekte yarar vardır:

"Zahiri ibadetler, yani bedeni ibadetler, mucib-i kemalat ve derecat ve musil-i kadiye'l-Hacat olmayıp belki bunların siyreti Muhammediyye ile süslenmeye ve ahlakı güzelleştirmeye belli başlı bir sebep olur.

Namaz (sıtmaya yakalanmış bir hastanın) sağ elini, oruç sol elini, zekat ve sadaka sağ ayağını ve hac ile zikirler de sol ayağını tutsalar kalbi kötü ahlaklarından ileri gelen hastalıklarla malul olduğunda asla fayda vermez. Bir hazik hekim demek olan mürşid-i kamilin ilacına muhtaçtır."[132]

"Buyurmuşlardır ki, ibadetlerin yükte ağır, pahada hafifi ve pahada ağır, yükte hafifi

131- İsmail Çetin, Gözyaşı, s.4, sayı 14, Temmuz-Ağustos 1988.

Bu konuda Muhammed Nazım Kıbrısî şöyle diyor: "Bu meclise Berzahta bulunan evliyaullahtan olsun, hayattakilerden olsun, ruhani olarak birisi geldi mi bu meclisteki kimselere asli olan saadet mührünü vurur ki, bu mecliste şaki otursa said olur. Cehennemlik kimse otururşa cennetlik sıfata döndürecek mühürle onu mühürlerler."

Tasavvufi Sohbetler, 49; İstanbul'u evliyanın idare ettiği, İngiliz milletinin tümüyle müslüman olacağı, kıyamet alametlerini evliyanın durdurabildiği, insanların bütün günahlarını temizleyip ahirete günahsız gönderdikleri konusunda bkz. a.g.e., 87-96.

132- el-Hac Mehmed Nuri Şemsuddin en-Nakşibendi, Tam Miftahu'l-Kulub, 229, Özal Matbaası, İstanbul 1976.

vardır. Abdest, namaz, oruç, hasenat ve her ne kadar zahiri ibadet ve taat varsa, bunların hepsi yükte ağır, pahada hafiftir. Allah-u Teala'nın rızası, Rasulullah (s)'in sünnetleri ve mürşidin sözleri de, eski bakır gibi yükte hafif ve pahada ağırdır."[133]

"Abdulhakim Arvasi'den nakledıliyor: "Cennet ve cehennem ehli kimlerdir? Cennet ehli şunlardır ki, kalbinin en iç noktasında Allah'ın razı olduğu şeyleri sevmek ve buğzettiklerini sevmemek keyfiyyeti vardır. Hatta bu insan, fiil ve hareket bakımından düşüncesine aykırı işler yapsa bile. Böyle kimselerin muhasebesini mahşer günü bizzat Allah görür ve öbür insanlarla bu gibilerin arasına perde çeker. Muhasebeden sonra da meleklere bu kullarını cennete koymalarını emreder. Melekler, Allah'a:

— Yarabbi! derler. Biz bu kullarında cennetlik olmaya layık bir iş görmedik. Dünyadaki bütün fiil ve hareketleri şeriata aykırıydı. Onlara cenneti ihsan etmendeki hikmet nedir? Allah cevap verir:

— Meleklerim! Gerçi dedikleriniz doğrudur. Lakin onların kalbinde benim sevgim yer tutmuştu. Beni sevdikleri gibi sevdiklerimi sever ve sevmediklerimi de sevmezlerdi. Cennetimi bu yüzden ihsan ediyorum.

Cehennem ehli ise bunların aksidir. Kalblerinde ilahi sevginin zıddı bir kalabalık, bir kasvet, bir buğz ve adavat vardır. Hatta bunlar zahirleri bakımından iyi işler ve şeriat ölçüleri çerçevesinde hareket etmiş olsalar bile..."[134]

Toplumda birtakım insanların "Kalbim temizdir, kalbime bak, önemli olan kalp temizliğidir, gibi sözlerin kullanılmasının kaynağı bu nevi tasavvufi hikmetler olsa gerek!

Muhammed Nazım Kıbrısî İlmi ve alimi şu şekilde horlamaktadır: "Ali başka, Veli başka. Dünyada ne kadar alim varsa, o alimlerin hepsinin ilmini bir velinin ilim denizine atarsan kaybolur... Öteki ulemaların okuduğu ilimleri onların okudukları kitapları, Avrupanın papazları da okur. Bizden fazla okurlar onlar. ... İlmi dilinde olan kimselerin bildiğini onlar (oryantalistler) bizden fazla biliyor. Lakin ilmi kalbinde olanların ilminden onlar bihaberdir. Kalpte olan ilim ledunni ilimdir. Ledunni ilmi papazlar alamaz..."[135]

j. Dinlerin Birliği

"Dinlerin birliği prensibinin bir uzantısı olarak Kur'an, her topluluğa bir peygamber, yani ışık ve aydınlığa çağıran ilahi bir haberci geldiğini söyler. Ve peygamberlerin sayısını sınırlamaz. İsimleri, hatıra ve hikayeleri anlatılan nebiler yanında, adlarından söz edilmeyen nebiler de vardır. Adı anılan ve anılmayan bütün nebiler, bir tek

133- el-Hac Mehmed Nuri Şemsuddin en-Nakşibendi, a.g.e., 300.

134- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf, 484.

135- Tasavvufi Sohbetler, 90. Aynı tarzda horlama için bkz. 24-25.

arzuya, fıtratın coşup kabaran özlemine cevap aramışlardır. Ve bu yüzden bütün dinler aynı esasa dayanır. Çünkü "Tek varlık, bir ayna gibidir. O aynaya bakan herkes onda Allah hakkındaki inancının hayaline bakar ve onu görür, bilir, gerçekleştirir." "Her nereye bakarsanız orada Allah'ın yüzü vardır."

Çirkinlik ve kötülük izafidir. Bir şeye kötü demek, onun derinliğinde (batınında)ki iyiliği görmemekten kaynaklanır. Mevlana, bu noktaya temas ederken şunları söylüyor: "Küfür, yaratana nisbetle bir hikmettir, onun bela olması bize nisbetledir." ve " Eğer renksizliğe (ayırım ve ikiliğin olmadığı idrak seviyesi)ne ulaşabilirsen, anlarsın ki Musa ile Firavn iki dava arkadaşından başka şey değillerdir." Neden böyledir? "Çünkü küfür de Allah'ın bir sıfatıdır ki zuhur eder. Kafir, küfrün ne olduğunu bilseydi, Allah birdir, der ve küfür içinde kalmazdı."

O halde, bunca cenk ve cidal, bunca hayu huy neden ve ne için? Daha önce de tesbit ettiğimiz gibi, birlikten çıkan oluş, değişiklik ve çokluk halinde zuhur ve tecelliden sonra tekrar aslına döner ve yine bir olur. Varlığın seyri, hürriyet üzere değil, meşiet (ilahi istek ve takdir) üzere yürür. Hallac ve İbn Arabi de temel fikirlerden biri olan, meşiet yönünde yürüme düşüncesi hiçbir davranışa çarpık, hiçbir düşünceye bozuk nazarıyla bakmaz. Ayrılık, emre isyan, günah vs. dediklerinız aslında tekamülün kanunları içindedir. Bu fıtrat kanunu ifade için olacak ki Peygamber: "Hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyen bir topluluk getirirdi..." buyurmuştur. Madem ki varlık Allah'a doğru bir gidiş içindedir ve madem ki bu gidişte ışık kadar karanlığın da rolü vardır, o halde İblis'le Adem aynı gerçeğe hizmet eden elemanlardır. Ve o halde "İnkarın içinde ikrar, ikrarın içinde inkar mevcuttur". Bu mevcudiyet, oluş diyalektiğinin fıtri yapısından kaynaklanmakta ve motor güç olarak kainat bünyesinde sürekli rol oynamaktadır. Işık-karanlık, cemal-celal tecellileri, Bir'in kendisi olduğundan bu tecellilerin, yani bu isim- sıfatların hangisiyle çağırırsak çağıralım, cevap verecek olan aynı sestir, Bir'dir. Burada bir tür, değişik adlarla anılan, fakat gerçek sahibi tek olan şirketler vardır ki bunların hangisine girseniz aynı zatın malı olursunuz. Bu gerçeği idrak edemeyenler, varlıkta çokluğun görüntü değil, esas olduğunu zannederek Allah'a ortak koştular. Onlar, yani çok tanrıcılar tevhidin ortak noktası olan teşbih ve tenzih arası yerine, yalnız teşbihe (Allah'ı eşyaya benzetmeye) saplandılar. Allah'ı varlığın dışında gören tek tanrıcılar ise, yalnız tenzihe saplandılar. Bunların biri bir yüze, öteki öteki yüze takılan, fakat gerçek birliği ve bütünlüğü göremeyenlerdir. İki yüzü birden görenler ise, Rabbin rahmeti üzere olanlardır ki Kur'an onlara şu ayetinde işaret etmiştir: "Eğer rabbin isteseydi, insanları birtek ümmet yapardı. Oysaki, onlar rabbinin rahmetine mazhar olanlar müstesna, sürekli ihtilaf halindedirler. Ve rabbin onları zaten bunun için yaratmıştır da..."[136] Rabbin rahmetine mazhar olanlar, yani müstesna ve seç-

kin kullar, iki yüzü birden gören ve tartışma ve didişmenin üstüne çıkanlardır ki, onlar varlığın, sahibinin istediği yönde ahenk içinde yürüdüğünü iyice gördüklerinden, idraki noksan olanların dedikodularına bulaşmazlar."[137]

Görüldüğü gibi Yaşar Nuri Öztürk, Muhyiddin İbn Arabi ve Abdulkerim Cili'nin düşüncelerinin pazarlayıcısı durumundadır. Bütün dinlere mensup insanların aslında aynı dinin değişik yansımalarının mensubu olduklarını, hepsi de aynı dine bağlı oldukları halde kafasızlık yaptıklarından dolayı aralarında kavga ettiklerini, Allah'ı teşbih ve tenzih ederek algılasalardı hak üzere olacaklarını açıkça belirtmektedir. Kısaca, İbn Arabi ve el-Cili'nin dinlerin birliği ile ilgili görüşlerini kendi uslubu ile insanlara sunmaktadır.

II. ESKİ TASAVVUF ANLAYIŞINDAN DEVAM EDEN BAŞKA ÖRNEKLER

Bütün bunların dışında eski tasavvufçuların dile getirdikleri ve kitaplarına aldıkları pekçok konuda yenileri onları izlemiş ve aynı şeyleri değişik şekillerde dile getirmişlerdir.

Cehalete ve Dünyayı Terketmeye Davet mi İstersiniz:

"Kalbi havatırdan muhafaza etmenin yolu (tarîkı): Salik mahsusata havassını taalluktan menetmelidir. Zira havatırın ekserisi, kulak ve göz tarikiyle duhul eder. Aklını da makulata taalluktan hıfzedip mütalaa gibi şeyleri terketmelidir. Daimi zikr-i kalbi ile meşgul olup havatır geldikte istiğfar edip Cenab-ı Hakka teveccüh ile iltica etmek ve halktan uzlet edip kelam söylemekten dilini tutmak ve amal-i dünyeviyeyi terkedip ayrıca kalbi işgal eden işlerden ihtiraz etmelidir."[138]

Hz. Peygamber'e Bile Sekiz Cenneti İstetmemek mi dersiniz:

"Hz. Peygamber Efendimiz, sekiz cenneti bir habbeye almazdı. Zira sekiz cennet dahi masiva-ı Haktandır."[139] Yani Hz. Peygamber sekiz cenneti istemiyor ve Rabiatu'l-Adeviyye yahut Yunus Emre gibi sadece Allah'ı istiyor!

Hz. Peygamber'in Kıyamet Saatini Bilmesini mi İstersiniz:

"Hz. Peygamber efendimiz, Mirac'da Cenab-ı Halik'tan haber verdi. Mahluku olan ruhu niçin bilmesin? Binaenaleyh ruhu ve saatin ne zaman kopacağını da bilirdi."[140] Halbuki Yüce Allah ruhun Allah'ın emriden olduğunu ve kıyamet saatini kendisinden başka kimsenin bilmedi-

136- Hud,118-119

137- Yaşar Nuri Öztürk, Din ve Fıtrat, 209-211, Yeni Boyut, İstanbul, 1995,

138- Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 6/164-165.

139- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/17.

140- Mehmed Zahid Kotku, a.g.e., 2/11, Ali Erol, a.g.e., 67.

ğini açık bir şekilde Kur'an'da ifade etmektedir.[141]

Köpeği Kendilerine İdeal Örnek Seçmelerini mi İstersiniz:

"Bektaş Hoca sabah vakti hocasını ziyarete gelir. Hocası kapıyı ona açar. Hocasının köpeği Bektaş Hoca'ya saldırır ve saldırısı devam eder. Bektaş Hoca köpeğe:

— Sus be! Ne oluyorsun? Beş sene evvel ben de bu kapının köpeği idim. Senden eskiyim, demesi üzerine, hocası orada secdeye kapanıp üç defa "Beni ilmimi de ona ver", der ve Bektaş Hoca imtiyazlı alimlerden olur ve icazet alır."[142]

Hızır'ı Allah Yerine Koymak mı Dersiniz:

"Hızır aleyhisselamı görmek de herkese müyesser değildir. Her camide ve her duada hazır bulunur ve olup bitenleri görüp işitir. Fakat onu gören pek enderdir. Gören de ekseriya teşhis edemez."[143]

Marifetin Tevhidden Üstün Tutulmasını mı İstersiniz:

"Bütün kemaller makam-ı marifettir, makamı-ı tevhidde değildir. Tevhid makamının muktezası, orada gayri görünmeye. Zira muvahhid muvahhide vasıl olsa, o mahalde meratip fena bulur.

Bir kimse Regaip namazı kılsa, kabirde o kimseye güzel insan suretinde gelirler. Tevhide sa'yetmek gerektir. Bir veçhiyle ki, o tevhidi sahibinden işi de: La ilahe illa ene. (Ya Allah insana la ilahe illa ene, diyecek, yani insanla konuşacak)."[144]

Sûrî ve Manevi Hac mı İstersiniz:

"Bize surî hac müyesser olmadı, manevi haccı Hak'tan umarız. Ka'be'nin şerefi Hz. Peygamber'in şerefiyledir. Zira o sultan o topraktan gelmiştir."[145]

Yirmibeş Yıl Nefis Mücadelesi mi Dersiniz:

"Gavs-ı A'zam Abdulkadir Geylani'nin oğlu halka vazetmiş, ama halkın üzerinde hiç tesir etmediğini görünce, sebebini babasına sormuş, o da şöyle demiştir: Oğlum! Eğer sen de Bağdad çöllerinde yirmibeş sene nefsinle mücadele etseydin, semeresini görürdün."[146] "Nefisle bir kere mücahede, on yıl gündüz

141- Yüce Allah buyuruyor: "Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini Ondan başkası açıklayamaz..." (A'raf, 187), "İnsanlar sana kıyametin zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır." (Ahzab, 63). "Sana kıyametten sorarlar. Gelip çatması ne zamandır? derler. Onu hatırlamak, ne zaman geleceğini bilmek nerede sen nerede? En son vaktine kadar onun ilmi Rabbine aittir." (Naziat, 42/43), Ruhla ilgili olarak da şöyle buyurmaktadır: "Sana ruh hakkında sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin işlerindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir." (İsra, 85).

142- Ali Erol, Hatıratım, 100. Şeyh Halid Nakşibend'in de birilerine yazmış olduğu bir mektupta kendisine "Kıtmir" adını vererek bunu büyük bir iftiharla takdim ediyor. Bkz. M. Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/241.

143- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/17

144- Mehmed Zahid Kotku, A.g.e., 2/19.

145- Mehmed Zahid Kotku, A.g.e., 2/19.

146- Mehmed Zahid Kotku, A.g.e., 2/119.

saim, gece kaim olmaktan ve nafile ibadetten efdaldir."[147]

Büyük Cihad, Küçük Cihad mı Dersiniz:

"İslam düşüncesi, müminin iç dünyasında verdiği mücadeleye, iç cihad (batını cihad), dış dünyada verdiği mücadeleye dış cihad (zahiri cihad) demektedir. Buna bağlı olarak iç dünyada gerçekleştirilen fetihlere de "Dış fetih" denmektedir. İç alemdeki cihad, insan ruhunu yüceltme, insan nefsini arıtma ameliyesidir. Bu ameliye gerçekleşince, insan varlığın özünü ilahi bir görüşle kavrama imkanını bulur. Bu imkan, insanı mükemmelleştirdiği için diğer bütün cihad ve fetihlerin mükemmelliğine kaynaklık edecektir. Bunun içindir ki, İslam düşüncesi iç cihadın zafere ulaşmadığı yerde, dış cihadın bir anlam ifade etmeyeceğini belirtir. "Allah bir topluluğu, o topluluk iç dünyalarında olup bitenleri değiştirmedikçe, asla değiştirmez" Bu yüzdendir ki tasavvuf düşüncesi iç cihada "En büyük cihad", dış cihada ise, "En küçük cihad" adını vermektedir. Tasavvuf, insanı iç dünyasından hareketle yüceltmeyi esas alan bir kurum olarak en büyük cihadı şöyle değerlendirmektedir; Tasavvuf tarihinde bir dönüm noktası olan Türk düşünürü Kuşadalı İbrahim (öl.1845)den dinleyelim:

"Allah'tan bir nefha olan insan ruhu, insanın iç dünyasındaki İslam padişahıdır. İç dünyamızdaki süfli ve şehevi kuvvetler bu İslam padişahının çevresini saran düşman kuvvetleridir. Cihadı ekber odur ki, bu kuvvetlere karşı verilir ve İslam padişahının çevresindeki güçlerin onun emrine girmesini sağlar..."[148]

Zahir İlmi horlayıp batıniliği teşvik mi istersiniz:

"Zahiri ilim, melekler arasında bulunup cennet ve cehennemi bilfiil gören şeytanı dahi kurtarmadı. Zira ilmi gırtlaktan yukarı kafasında kalmış, kalbine inmemişti. (Fasid kıyası yaptı ve cennetten kovuldu)"[149] "Bilmiyorsanız ehl-i zikir (alimler)'den sorunuz (Nahl, 43) ayetindeki ehl-i zikirden maksat evliyaullah hazeratıdır."[150]

Veli Dedikleri Şeyhleri Peygamber'den Üstün ve Allah'ın Sıfatlarına Sahip Kılmak mı Dersiniz:

"İşte kendilerine hizmet, nafile ibadetlerden efdal tutulan evliyaullah, yukarıdan beri birer vesile ile zikredilen Yüce Allah dostlarıdır. Onların en yüce mevkiinde bulunanlardan birisi de el-Bazu'l-Eşheb (akdoğan) lakabıyla tevkif edilen gavsu'l-Azam (kendisinden yardım istenen en büyük kişi) Abdulkadir Geylani hazretleridir. Onun yüce kerameti nasıl nübüvvet mucizatının bir cüzü sayılmasın ki, Risale-i Gavsiyye'lerinde görüldüğü veçhiyle Kelimullah'a vaki ilahi sohbet kendilerine de nasip olmuştur. "Len terânî'den terânî" sırrı bu yüce velide zahir olmuştur. (Yani Hz. Musa

147- Mehmed Zahid Kotku, A.g.e., 2/16.

148- Yaşar Nuri Öztürk, Din ve Fıtrat,255-256,

149- Ali Erol, Hatıratım, 66.

150- Ramazanoğlu Mahmud Sami, Musahabe, 6/145.

Allah'ı göremedi ama bu yüce veli görmüştür). Yukarıda bir vesile ile ehlullahın beşeri sıfatlardan tecerrüdle melekiyyet sıfatını iktisap ettiklerini arzetmiştik. el-Bazu'l-Eşheb olan gavsı azamın yüce kanaatları cihanı muhit olduğu gibi, kendisine iltica eden bendeganını (kullarını) daima bir siyanet meleği gibi o yüce kanatların altında hıfz buyurmuşlardır. Burada Cebrail denilen ulu meleğe gavsu'l-azam da meleklik sırrı itibariyle yoldaştır, denirse, hakikatin ta kendisi ifade edilmiş olur."[151]

"Hz. Mevlana için Molla Cami'nin "Peygamber değildir ama kitap sahibidir" arifane kelamı, elbet Sultanu'l-Evliya Abdulkadir Geylani hazretleri için de evleviyetle variddir. Gavsu'l-Azam hazretlerinin kutsal kitabı ise Risale-i Gavsiyye'dir. "Kelimullahlık" payesine erişti, denilmesinde hiçbir mahzur görmemekteyiz. Şu manada ki, elbet kendileri nebi değildir. Ama "Kelimullah" Hak Teala ile mükaleme mazhariyetine ermişlerdir."[152]

"Aslında yüce veliler, Hak Teala'nın tam ve kamil mazharlarıdır. Ol ayinede görünen Hakk'tır. Esasen nasıl Tur vadisinde bir ağaçtan yüce Mevla, Kelimullah'a "İnni enellah" demişse, el-Bazu'l-Eşheb (Abdulkadir Geylani) mazharında da görünen O'dur. Yani Hû'dur."[153]

İnsanların Uçurulması ve Ölümsüzleştirilmesi mi dersiniz;

"Bir adam hacca niyet ettiği halde müteaddit seneler bir türlü gitmek nasip olmamış. Bu halden üzülen hanımı, adamcağıza: "Her sene böyle niyet edersin, bir türlü gidemezsin. Ben de konu komşuya mahcup olurum. Eğer bu sene de gidemezsen ben seni artık eve almam, başının çaresine bak" diye çıkışmış. Bütün hacılar gidipde adamcağız yine kalınca, kadın dediğini yapmış, eve sokmamış. Sokakta kalan zavallı adam bir tavsiye ile Hz. Uftade'ye halini anlatmış, o da derviş Eskici Baba'ya havale etmiş. Her ne ise, Eskici Baba'nın himmetiyle adam kendini Mekke'de bulmuş. Bütün Bursalılarla birlikte adam haccını yapmış. Dönüş başlayınca yine Eskici Baba vasıtasıyla Bursa'ya dönmüş. Evine gidip "Hanım, ben hacdan geldim, hacı oldum. Artık aç kapıyı" demişse de bir türlü inanmamış.

Çünkü o devirde hacdan gelmek birkaç aylık meseledir. Kadın kapıyı açmayınca, adamcağız kadı olan Hüdai efendiye gidip vakayı anlatır. Bu harikulade durum karşısında kadı efendi düşünmeye başlar ve adama: "Sen benim misafirim ol, hacılar gelince davanı ispat için şahitler getirirsin, ben de hükmümü veririm," dedi. Vaktaki hacılar gelir. Adam hacda görüştükleri kimseleri toplayıp kadı efendinin huzuruna getirir. Kadı efendi hacılara sorar:

151- Melih Yuluğ, el-Bazu'l-Eşheb, tercümesine yazdığı mukaddime, 37, İstanbul 1976, Uluçınar yayınları, Aynı alayış için bkz. Muhammed Nazım Kıbrısî, Tasavvufi Sohbetler, 42, 89, 92.

152- Bekir Uluçınar, el-Bazu'l-Eşheb, Önsöz, 11 Uluçınar yayınları, İst. 1976.

153- Bekir Uluçınar, a.g.e., Önsöz, 10, İstanbul, 1976.

Sizler bu adamı hac esnasında tavafta, sa'yda, Arafat'ta veya şeytan taşlarken gördünüz mü?

Şahit hacıların hepsi de: "Efendim, bütün hac merasimini beraberce yaptık. İşte şu zemzemi, hurmayı ve tesbihleri de bize Bursa'ya getirmemiz için emanet etmişti. Bunlar onundur" deyince, Hüdai efendi şahitleri salıverir. Derin derin düşünmeye başlar. Biraz sonra adamı çağırır:

"Senden çok rica ederim, bu iş nasıl oldu, lutfet bana anlat" diye çok ısrar eder. Hacı efendi de mecburine Hz. Uftade vasıtasıyla Eskici Baba'nın bu işi başardığını anlatır. Bunun üzerine kadı Hüdai efendinin aklı hakikatlere erişir, böyle kadılık yapmaktansa, Hz. Uftade'ye mürid olmak daha iyidir, hükmüne varır ve Hazret'e müracaat eder.. Eğer Hüdai efendi bir kadı olarak kalsaydı, şimdiye kadar çoktan unutulmuş gitmişti..."[154]

Görüldüğü gibi, halk arasında Allah'ın hükümlerini uygulama ve adaleti yerine getirme insanı uçurmadığı gibi ölümsüzleşmesini de sağlamıyor. Bunun için ya eskici, ya boyacı, ya kapıcı bir baba yahut üstü başı perişan, temizlik ve ibadetten yoksun bir deli olmak gerekiyor. Çünkü Allah'ın şeriatını ikame eden ve adaleti gerçekleştirmeye çalışan şeriatın kadısı olmak irfan ilmine sahip olmak ve keramet göstermek için yeterli olmuyor. Bunların gerçekleşmesi için cahil olup derviş olmak ve tekkede şeyhlere mürid kalmak gerekiyor. Acaba, babalarda bu güç ve kuvvet olduktan sonra müridleri de dahil olmak üzere bu insanlar neden bu kadar sıkıntılara katlanıp hac ibadetini yapmak için zaman öldürüp sıkıntı ve masraflara katlanıyorlar? Halbuki bu babalardan bazıları onları Ebabil kuşları gibi göklerde uçursa ve hac ibadetlerini yaptıktan sonra tekrar evlerine getirseler olmaz mı? Hatta, dini mukaddesatı, namusu ve malı mülkü zalim emperyalistlerin ayakları altında yerle bir edilen zavallı müslümanları onların zulmünden kurtarmak için bu babalar ve ermişler neden o zalim emperyalistlerin üstüne taş veya ateş gibi bir şeyler yağdırmıyor ve müslümanları kurtarmıyorlar? Yoksa güçleri sadece müridleri uçurmaya veya eleştiren müslümanları çarpmaya (!) mı yetiyor?!

Kafirlere Cehennem Azabının Ebedi Olmadığını mı İstersiniz;

Başta İbn Arabi ve Abdulkerim el-Cili'nin yüksek seslerle seslendirdiği "kafirlere cehennem azabının tatlı geleceği ve ebedi olmayacağı" düşüncesini Said Nursi'nin de seslendirdiğini görüyoruz. Yüce Allah'ın herkese adaletiyle davranması halinde kafirlerin ebedi olarak cehennemde kalmalarının doğru olduğunu söyledikten sonra Allah'ın rahmet ve şefkatinin ise bunun aksi yönde olacağı ve kafirlere dünyada işledikleri iyiliklerin karşılığı olarak cehennemin tatlı geleceğini şöyle ifade etmektedir:

154- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/156-157.

"Pekala, o ebedi ceza hikmete muvafıktır, kabul ettik. Amma merhamet ve şefkati ilahiyyeye ne diyorsun?

Azizim! O kafir hakkında iki ihtimal vardır; O kafir, ya ademe (yokluğa) gidecektir veya daimi bir azap içinde mevcut kalacaktır. Vucudun, velev cehennemde olsun, ademden daha hayırlı olduğu vicdani bir hükümdür. Zira adem şerr-i mahz olduğu gibi, bütün musibet ve masiyetlerin de merciidir. Vucut ise, velev cehennem de olsa, hayrı mahzdır.[155] Bununla beraber kafirin meskeni cehennemdir ve ebedi olarak orada kalacaktır.

Fakat kafir, kendi ameliyle bu duruma kesbi istihkak etmiş ise de amelinin cezasını çektikten sonra, ateş ile bir nevi ülfet peyda eder ve evvelki şiddetlerden azade olur. O kafirlerin dünyada yaptıkları amali hayriyelerine mükafeten, şu merhameti ilahiyyeye mazhar oldularına dair işarati hadisiyye vardır."[156]

Öldürüp Diriltmek mi İstersiniz;

"Birisi talebelik zamanında bir fırından ekmek alırmış. Bir kıtlık gününde cemaat fırının önünde pek kalabalıkmış. Fırıncı bu talebeye hiç kulak asmamış, talebe de kızmış, yerden aldığı bir taşı atmak istemiş. Fakat taşa uzandığı zaman taş kendiliğinden bunun avucuna gelmiş. Bundan ürken talebe, bunun bir sebebi vardır, diyerek taşı bir kenara bırakmış. Talebe sonrasını şöyle anlatıyor: Biraz sabırla bekleyip ekmeği aldım, odama döndüm. Bir müddet sonra yine ekmek almak için fırına gittim. Baktım ki, fırıncı başka bir adam. Sordum. Hasta ama bir türlü ölemiyor (dediler). Hemen taş aklıma geldi. Koyduğum yerden alıp evine gittik. Taşı usulca göğsüne koydum. Adam derhal öldü."[157]

Velilerin Olağanüstülüklerini mi İstersiniz;

"Bazı evliya, şarabı ağızlarına alsa, bal şerbeti olurmuş derler, amma büyük veliler bu, zayıfların halidir, diyorlar. Kamil olan insanlar herşeyi yerli yerinde yaparlar."[158] Küçük veliler şarabı bal şerbeti yaparlarmış ama büyük veliler bunu tasvip etmezlermiş! Sanki helal ve haramın ölçüsü küçük-büyük veliler! Sonra bu büyüklük küçüklük tasnifi acaba ölçü veya tartı ile mi yapılıyor?

"İmam Rabbani hazretlerini, müridlerinden on ikisi akşam iftara davet etmişler ve aynı zamanda on iki kişinin iftar sofrasında da hazır bulunmuşlardır."[159]

Şeyhin Kalpleri Okuması ve Gaybı Bilmesini mi İstersiniz;

155- Cehennemde var olmanın yok olmaktan daha iyi olduğu anlayışı Kur'anın söylediklerine tamamen aykırıdır."Kafir keşke toprak olaydım"(Nebe',40) der.Toprak olmayı istemek, yok olmayı istemektir. Yoksa cehennem azabı da olsa, var olmaya razı olmak demek değildir.

156- Bediuzzaman Said Nursi, İşârâtu'l-İ'caz,82-83, Sinan Matbaası, 1959, İstanbul.

157- Mehmed Zahid Kotku, Ehl-i Sünnet Akaidi Dersler, 288, Seha Neşriat, İstanbul 1980.

158- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/3.

159- Mehmed Zahid Kotku, a.g.e., 2/243.

Yüce Allah "Allah'tan başka, yerde ve göklerde olanlar gaybı bilmezler"[160] dediği halde, müslümanlar arasında özel bir evliya sınıfı türetmek için özel bir çaba gösteren birtakım yazarlar evliyanın gaybı bildiğini ve gelecekten de haber verdiklerini söylemektedir. Özellikle de üstad ve şeyhlerinin söylediği dine aykırı şeyleri kılıfına uydurmak ve onların bir bakıma yanılmazlıklarını göstermek için özel bir gayret gösterdiklerini görüyoruz. Üstadlarının evliyanın gaybı bilmesi, gelecekten haber vermesi ve insanların kalplerini okuması konusunda söylediklerini savunan akademisyen bir yazar şöyle demektedir:

"Veliler Allah'ın sevgili kullarıdır. "Allah dostu" denilen bu insanlar "Gayb bilgisi" açısından alelade insanlardan farklıdırlar. Evliya menkibelerini anlatan kitaplar bu farklılığın örnekleriyle doludur. Biz örnek olarak şu menkibeye bakalım:

"Hayru'n-Nessac (öl.322 h.) anlatıyor; Birgün evimde otururken Cüneydi Bağdadi kapıda durmaktadır, diye içime bir fikir doğdu. Bu düşünceyi kalbimden attım. Fakat aynı düşünce tekrar içime doğdu. Dışarı çıktım. Baktım ki Cüneyd kapıda beklemekte. Cüneyd bana dedi: İlk defa hatırladığında neden dışarı çıkmadın?"[161]

Velinin kalbine gelen ilham, adeta özgün bir mors alfabesidir. Bir kısım şeyler o kalbe dikte edilir. O da bunlardan bir kısım manalar çıkarır. "Falan şu anda kapıya geldi" şeklinde söyleyebilir ve söylediği de çıkar.[162] Veya o veli, muhatabın zihninden geçen sorulara teker teker cevap verebilir. Bu mana halk arasında da yaygın bir kanaat halindedir. "Allah dostu" denilen zatların insanın içini okuduğunu söylerler.

"Bir velinin insanın içinden geçenleri söylemesine şu noktadan bakılabilir: Kalp, etrafa bazı ışınlar neşrettiği gibi, beyin de bazı ışınlar neşreder. Bu ışınlar, insanın içinden geçen düşünceleri etrafa yansıtırlar, ya da bu ışınlar içten düşüncelere göre dalgalanır, şekillenirler. Tıpkı radyo ve TV. dalgaları gibi, bu ışınları da tesbit eden bir göz olursa, karşıdaki insanın düşüncelerini o söylemeden görüp öğrenebilir. İşte, insanda bilkuvve mevcut olan görünmez göz (basiret) bu görünmez ışınları tesbit gücüne sahiptir. Böyle basiret gözü açık olan kimse, karşıdakinin içinden geçen düşünceleri sezebilir, anlayabilir."[163]

160- Neml, 65

161- el-Kuşeyri, er-Risale,403, Ter.Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul. Kuşeyri'nin tasavvufta yaptığı yenilik konusunu işlerken kendisinin tasavvufun sistem ve bidatlarından kurtulamadığı ve olaylara bu gözlükle baktığı için aynı fasit daire içinde döndüğünü belirtmiştik.Onun yanlışlarını başkaların malzeme olarak nasıl kullandığını görüyoruz.

162- Bunu da Abdulfettah şahin, Şüpheler ve çıkış Yolları, Zaman, 1990, II,122, den nakletmiştir.

163- Yrd .Doç. Şadi Eren, Kur'an'da Gayb Bilgisi, 84-85, Işık Yayınları, İzmir 1995, Süleyman Ateş, İslam Tasavvufu,127, den nakletmektedir.Yazar, kitabında rüya ve ilhamla da bu işlerin meydana geldiğini uzun uzadıye anlatmaktadır.

Bu anlatılanların kesin bir ölçüsü yoktur. Salih insanlar için sözkonusu olduğu gibi, fasık ve zalim insanlar için de sözkonusudur.Sezgi ve ilhamın kendisiyle amel edilecek sağlam bir bilgi olmadığını herkes bilmektedir. Yukarıda anlatılan olay gibi insanlar sayısız olaylar yaşabilirler. Bu, kişinin aklına damlayan bir düşünce veya vesvesedir. Bilgi ile yahut kalp okuyarak veya gelecekten haber vermekle bir ilgisi yoktur.Kalbe damlayan bu düşünceler doğru çıkabildiği gibi yanlış da çıkabilirler. Ayrıca hangisinin şeytanın vesvesesi olup olmadığı da belli değildir. Onun için uygulanabilir bir bilgi kaynağı olmaları mümkün değildir.Vesvese ve kuruntulardan öteye geçmez.

"İnsanın kalbinden geçirdiğini bilir, gelenin sormadan cevabını verir, istemeden ihtiyaç sahibinin muhtaç olduğu şeyi bağışlardı. Gönüllere ve rüyalara tasarrufu vardı. Bereket gittiği yere yağar, bolluk onunla beraber gezer, en hücra (ücra), en kıtlık yerlerde o gelince nimet dolardı. Beraberinde seyahat edenler tevafuklara, tecellilere, maddi ve manevi hallere ve ikramlara şaşar, hayretlere düşerler, parmaklarını ısırırlardı."[164]

Halbuki bu sözlerle ölen şeyhin kendi kitabında gaybı bildiğini iddia eden, çalınan malları bildiğini ve dinlerin kendisine haber verdiğini söyleyen kişilerin kafir olacağı belirtilmektedir. Gaybı sadece Yüce Allah'ın bildiği de açık bir şekilde ifade edilmektedir.[165]

Makamlar ve Fenalar mı Dersiniz;

Bunların anlatıldığı ve din olarak savunulduğu bir yazıdan özetler vererek nakletmek istiyoruz:

"Nefsi inkarla başlayan bu yolculuk, kemal noktasına kadar bazı basamaklardan tırmanır: Fena fi'ş-Şeyh: Mürşidin muhabbetinde yok olma, erime ve kaybolma demektir. Onda yok olma ile başlayan bu hal sonsuz teslimiyeti gerektirir. Yaptığı işlerde hikmetler aranır. Kusurlar "ene"ye mal edilir. Bu zatın hali, Allah tarafından bir elbise gibi ona giydirilir. Bu zatın, mülkün sahibinden "irşad et" emrini alması zaruridir. O bakımdan bir insanın bir cemaat tarafından mürşid olarak seçilmesi yanlıştır... Karganın bülbül olması nasıl muhal ise, Hak tarafından böyle bir emre muhatap olmadan irşad makamında görünmek de muhaldir."[166]

Alimlerin peygamberlerin varisleri olduklarını biliyorduk. Meğer şeyhler bu görevlerini direkt Hak'tan alıyorlar. Hem de bir elbise gibi bu görev onlara giydiriliyor. İmamlarının Allah tarafından tayin edildiğini ve masum olduklarını iddia eden Şia'ya tepki gösterenlere ithaf olunur. Şeyhliğin padişahlık sistemi gibi seleften halefe nasıl geçtiği herhalde şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

İslam'ın ilk emri okumak ve Allah'ın kitabını öğrenmek olduğu halde makam ve mertebeler katedecek salikin İslam'ın zahiri düsturlarını bilmemesi, hatta ümmi kalması bakınız nasıl bayraklaştırılmaktadır:

"Seyri sülukta bulunan insanın İslam'ın zahiri düsturlarını tam bilmesi mümkün değildir. Seyri süluk için esas, teslimiyet, mahviyat ve hizmettir. İslam'ın zahir düsturlarının öğrenilmesi bu yolculukta hal iledir. Yani burada kâl'in (sözün) değeri yoktur... Geçmiş devirlerde Kurbiyet makamına kadem basmış insanı kamillerin birçoklarının dahi ümmi olduğunu görmekteyiz. (Uveysu'l-Karani, intibasından evvel

164- Halil Necatioğlu (M. Esad Coşan) Ehl-i Sünnet Akaidi Dersler, Önsöz, XV, İstanbul 1980, Seha Neşriyat.

165- Mehmed Zahid Kotku, Ehl-i Sünnet Akaidi Dersler, 134, Seha Neşriyat, 1980.

166- İcmal Dergisi, 1. yıl, 1. sayı, 5 Ocak 1984.

eşkiya olan Fudayl İbn İyad, Çoban Şeyban'ı Râî, Yunus Emre, Kuyumcu Selahaddin vs. isimleri ümmi kamiller olarak sayılıyor)."[167]

"Fena fi'r-Rasul: Fena fi'ş-Şeyh'ten sonra bu makam başlıyor ve şöyle anlatılıyor: Nefsi mülhimden nazar-ı Hak kamil insan vasıtasıyla zuhur edince, Salik beşeri sıfatlardan kurtulup ilahi sıfatlardan kurtulup ilahi sıfatları hal edinmeye başlar. Bu dönemde esma-i ilahinin ve efali ilahinin tecellileri zuhur eder. Muhabbeti gittikçe artar, teslimiyeti, mahviyyeti ve hizmeti intisap ettiği kamil insana karşı doruk noktasına varır... Bu durumda nefis mutmain olmuş, gönül de Huzur-u Rasulullah'a varmıştır. Her an peygamber aşkı artar, gittikçe korlaşan bu sevda saliki Peygamber huzurundan ayırmaz."[168]

Zaten Şeyh-Mürid sisteminden gaye insanların şeyhlere tam teslim olması ve onların elinde bir cenaze gibi olması değil miydi? Böylece şeyhler de halis muhlis uşaklara kavuşmuş ve egosu tatmin olmuş olur. İslam ölçülerine göre insanlara Allah sevgisi ve itaati önce öğretildiği halde, tasavvufta önce şeyh sevgisi, itaat ve ona teslimiyetle hizmet öğretilmektedir. Böylece müridin onun hakkında İslam'ın tasvip etmediği birçok hususiyetlere inanmasına yol açılmaktadır.

"Fena fillah: Nefsin bu halinden sonra tecelli-i zat zuhur eder. Bu, seyri sülukta kemal noktasıdır. Bu halde salikte fena fillah zuhur eder. İkilik ortadan kalkmıştır.

Görünen kendi zatıdır, "değil sanmak gayrullah" ölçüsünde yok olunmuş, nefis aradan çekilmiştir. Ene unutulur, Halik ile olunur. Bu halin izahı zor ve mahzurludur. Şu kadar bilinmeli ki, bu haller bu yolun tabii bir neticesidir... Zira bu haller hususi hallerdir. Halbuki mü'min hususi hallerden değil, umumi kaidelerden, yani İslam'ın zahiri düsturlarından sorumludur."[169]

Vahdet-i vücudun nasıl dile getirildiği herhalde müşahade ediliyor. Allah'ın zat olarak tecelli etmesi demek, salikin Allah olması demektir. Tevilsiz bu ibarenin anlamı budur. Bu değildir, deyip tevil yapılacaksa, o zaman bu anlama gelmeyen ifadeler kullanılmalıdır ki, bu da özledikleri makamı ifade etmez. Çünkü bu hal veya makamın anlamı budur. Nitekim ikilik ortadan kalkmış ve halik ile mahluk birleşmiştir, diyorlar. Başka bir deyişle, insan Allah'ın sıfatlarına sahip olmuştur. Yani insani sıfatlardan çıkmış ve tanrılaşmıştır. Derginin de ifade ettiği gibi, bu haller bu yolun tabii bir neticesidir. Tasavvufçular bunu tevil ederek ve kelimeleri tahrif ederek gizlemeye çalışacakları yerde, açıkça bunu demek istediklerini söylerlerse, herhalde kendileri de rahat etmiş olurlar.

Diğer taraftan az yukarıda salik için İslam'ın zahiri düsturlarının önemli

167- İcmal, Aynı sayı.

168- İcmal , aynı sayı

169- İcmal , aynı sayı.

olmadığı, önemli olanın yaşamak olduğu ifade edildiği halde, burada mü'minin hususi hallerden değil, umumi kaidelerden, yani İslam'ın zahiri düsturlarından sorumlu olduğu kaydedilmektedir. Sanki salik, mü'min bir insan değilmiş gibi bir mana çıkmaktadır. Doğrusu, mürşide de, salike de İslam'ın bu zahiri düsturları öğretilmediği yahut bu zahiri düsturlara her iki taraf bağlı kalmadığı ve kendilerini bunlarla sınırlı bilmedikleri için bütün bu olumsuzluklar ve yanlışlar meydana gelmektedir. Bu mukaddimenin de, bütünüyle kitabın da söylemek istediği budur.

"Bu hallerden sonra Beka billah, Beka ender halleri zuhur eder ki, bunlar çok yüce hallerdir."[170] Acaba bu söylenenlerle önceki tasavvufçuların söyledikleri birbirinden farklı şeyler midir? Halefin de selefin yolunda olduğu açıkça görülmüyor mu? Onun için yukarıda söylediklerimizi tekrar edersek, yeni tasavvufçular şu veya bu şekilde eski tasavvufçuların izinden ve yolundan ayrılmamaktadırlar.

Zikirde Bid'at mı İstersiniz?

Tasavvufi Ahlak kitabında zikrin nefyu ispat şeklinde nasıl yapılacağı şöyle tarif edilir. "Nefyu isbatın şartı dokuzdur: Habe-i nefs, la ilahe illallah zikri, Nakşi mülahaza, manayı mülahaza, cümlesiyle vukuf-u kalbi, vukuf-u adedi (tek olmak şartıyla), zikr-i Muhammedi, Rasulullah, rucu' illallah (ilahi ente maksudi ve rıdake matlubi).

Evvela dilini damağına yapıştırır ve nefesini toplayarak göbeğinde hapseder. Lâ kelimesini göbeğinden itibaren dimağına kadar uzanır. (İlahe) kelimesi, sağ omuzunun küreği üzerine yazar. (İllallah) kelimesini de kalbe şiddetle indirir. Mana itibariyle de kelime-i tevhidin şıkkı evveli ile muhdesatı nefyeder. İkinci şıkkıyla da beka nazarıyla Cenab-ı Hakkın zatını ispat eder. Mahalli letaifin hepsini mülahaza eder. Merkezi de kalb olur. Nefes daraldığında son aded tek olmak üzere yirmi bir kadar söyleye. Fakat bazan da 17, 11, 15 gibi tek adette de kalabilir. Nefesini yenilemeden evvel, Muhammed Rasulullah lafzının nakşını ve manasını da mülahaza eder. İki nefes arasında gaflete fırsat vermemek için (İlahi ente maksudi ve rıdake matlubi) der. Tekrar nefes alarak yeniden nefyu isbata başlar. (Yani la ilahe illallah) der. Yalnız bu halde adede riayet etmek işi, tefekkür ile olmak lazımdır. Yoksa parmak veya tesbihle saymak doğru değildir."[171]

Tarif edilen bu zikir şekli yanında toplumda Kadirilerin, Rufailerin, Aczmendilerin ve diğer birtakım tarikat mensuplarının hay huylarla, cinnet nöbeti tutmuş gibi üst başlarını dağıtarak çırpınma ve tepinmelerle, şişler batırarak ve kızgın demirlerle dağlayarak keramet adı altında insanların gözlerini büyüleyen sihirbazlık veya cambazlıklarla nasıl zikir yaptıklarını bütün

170- İcmal , aynı sayı.

171- Mehmed Zahid Kotku, Tasavvufi Ahlak, 2/248.

vatandaşlar bilmekte ve ekranlardan seyretmektedir. Müzik eşliğinde ve bir şef yönetiminde koro halinde yapılan bu seansların, cinnet nöbetlerinin, perişanlık manzaralarının İslam ibadetiyle hiçbir ilişkisi yoktur. İslam'ın kötü gösterilmesinde ve topluma ürkütücü olarak sunulmasında bu bidat zikirlerin ve mensuplarının etkisi misyonerlerin yıkıcı etkilerinden az değildir. Yine, saf ve cahil vatandaşlara İslam'ı bu şekilde ürkütücü ve meczupların dini şeklinde gösteren bu seansların zararı, İslam'a azılı düşmanlık yapan her türlü küfür cephesi mensuplarının zararından hiç de az değildir.

Şüphesiz bu bidat zikirlerin veya ayinlerin toplumda revaç bulmasında Allah'ın dinine düşmanlık üzere kurulmuş statükonun rolü olduğu kadar, Allah'ın dinini bütün açıklık ve mükemmeliğiyle kitlelere ulaştırmayan, Kur'an ve Sünnetle yüz yüze getirmeyip ataların kültürel miraslarıyla oyalayan, yahut Türk İslam'ı, Arap İslam'ı, İran İslam'ı diye milli İslamlar türeten resmi ve gayri resmi hocaların da rolü büyüktür. Bu olumsuz manzaranın oluşmasında tasavvufun toplum hayatına soktuğu bidat ve hurafelere sarılmakta direnen ve bu bidatları tervic eden bütün ilahiyatçı aydınların rolü bulunmaktadır. Umarız insanlar Allah'ın kitabıyla ve Peygamber'in sahih sünnetiyle yüz yüze gelir ve bu çirkin imajdan kurtuluş imkanı bulurlar.

Görüldüğü gibi, hurafesinden bid'atına varıncaya kadar yeni tasavvufçular eski tasavvufçuların yolunda ve izinde bulunmaktadır. Bu bağlılık ve devamlarını şu veya bu şekilde konuşma ve yazılarında dile getirmekte, eskilerin içine düştükleri yanlışları değişik şekillerde devam ettirmektedirler. Onun için eskisi ve yenisiyle tasavvufun bid'at ve hurafeleri reddedilmedikçe İslam'ın safiyeti ve bütünlüğüne ulaşmamız mümkün görülmemektedir. Bid'at ve hurafeleri atıldıktan sonra da geriye kalan kısımların İslam'ın kendisi olduğunu ve bunlara tasavvuf demenin artık anlamsız olacağını daha önce belirtmiştik. Umarız ki bu gerçekler birtakım insanların hakikati görmesine ve hurafe ile bid'atlardan uzak İslam'a sarılmalarına vesile olur.

SONSÖZ

Tasavvuf kültürünü Kur'an, Sünnet ve salih selefin uygulamaları ışığında değerlendirip eleştiriye tabi tuttuk. Bu kültürü ve meşhur tasavvufçuların düşüncelerini gözler önüne sermeye çalıştık. Başlangıç olarak İslam'ın bütününden meydana gelmiş bir sapma olduğunu ve zamanla yabancı kültürlerle beslenip nasıl "din içinde din" denilebilecek kadar İslam'a yabancı bir sistem haline geldiğini gördük. Kaynaktan uzaklaştıkça etraftan aldığı pisliklerle hergün biraz daha kirlenen bir su akıntısı gibi, tasavvufun gün geçtikçe İslam'dan biraz daha uzaklaştığı ve yabancı kültürlerin cirit attığı bir sistem haline geldiğini anlatmaya çalıştık.

İslam tarihinde İslam ümmetinin belini büken önemli iki bozulma olmuştur. Biri, Hz. Osman zamanında başlayan ve günümüze kadar devam eden siyasi bozulma yahut yönetim bozukluğudur. Diğeri de müslümanları İslam'ın bütününden uzaklaştıran ve beyinlerini dumura uğratan tasavvuf kültürünün meydana getirdiği bozulmadır. Bu iki bozukluktan kurtulmadıkça ümmetin belini doğrultması imkansız gibidir.

Şüphesiz kelam, fıkıh, tefsir, İslam tarihi gibi İslami disiplinlerde de zamanla birtakım yozlaşmalar ve yabancılaşmalar meydana gelmiştir. Her disipline birtakım yabancı kültür unsurları, yabancı düşünceler ve anlayışlar sirayet etmiştir. Dünya kültür ve düşüncesine açık olan bir dinin bilimsel disiplinleri için bu hem kaçınılmaz, hem de olağan bir durumdur. Çünkü dünya kültür ve düşünceleriyle yüz yüze gelen bir medeniyet elbette başkasına bir çok şeyler verdiği gibi, ister istemez birtakım şeyler de kendisine sızacaktır. Ancak bütün bunlara rağmen sözkonusu İslami disiplinlerin hiçbiri tasavvuf kadar İslam'ın tabiatına yabancılaşmamış ve İslam'dan bu ka-

dar uzaklaşmamıştır. İslami hiçbir disiplin tasavvuf kadar tevhid inancını bozmamış, Kur'an ve Sünnetin koyduğu değer yargılarını bu ölçüde tahrip etmemiş, hatta İslam'ın temel yapılarına bu kadar zarar vermemiştir.

Bilindiği gibi "tevhid" İslam'ın ayırıcı özelliği ve belkemiğidir. Bütün İslami temel ve öğretilerin eksenidir. Tevhid inancına gölge düşmemesi için İslam her türlü tedbiri almış ve uyarılarda bulunmuştur. İlahlık, rablık, egemenlik, yasama, kulluk ve itaat gibi, hayatı düzenleme ve kulluk yapma ile ilgili bütün alanlarda tevhidin egemen olmasını ısrarla vurgulamıştır. İnancın, ibadetin ve itaatin, her türlü beşeri ilişkinin bu tevhid çerçevesi içinde olmasını istemiştir.

Durum böyle iken, tasavvuf, vahdeti vucud, vahdeti şuhud, hulul, fena fillah gibi teorilerle, dua ve ibadetlerde aracılar ve kurtarıcılar koymakla İslam'ın tevhid inancını bozmuştur. Yüce Allah'a ait olan ilahlık, rablık, egemenlik inancını bozmuştur. Yaratan ile yaratılan arasındaki ilişkileri tahrif ederek, Adem'in Allah'ın suretinde yaratıldığını söyleyerek, insanın Allah'tan geldiğini ve onunla bütünleşeceğini iddia ederek tevhid inancını bozmuştur. İbadetlerde birtakım aracılar koyarak yahut birtakım kişilere ilahlık niteliklerini vererek bu tevhid inancını bozmuştur.

İslam, Hz. Muhammed'in bir insan olduğunu, topraktan yaratılan Hz. Adem'in soyundan ve Abdullah ile Amine'den dünyaya geldiğini, görevinin vahyi insanlara bildirmek ve açıklamak olduğunu,gaybı bilmediğini, insanlara hayır ve şer sağlama yetkisinin bulunmadığını, kızı Fatıma da olsa Allah'ın huzurunda kimseye yarar sağlamayacağını, diğer insanlar gibi ölümlü olduğunu, yüce bir ahlak sahibi bulunduğunu ve müminler için en güzel örnek olduğunu söylemiştir.

Tasavvuf ise, Hz. Muhammed'i insanüstü göstererek, bütün alemin kendisi için yaratıldığını, herkesten ve her şeyden önce var olduğunu, Hz. Adem henüz su ve çamur halinde iken onun var olduğunu, nuru Muhammedi yahut hakikati muhammediyye inancıyla herşeyin onun nurundan yaratıldığını söyleyerek bu inancı bozmuştur.

Diğer taraftan, tasavvuf kimi peygamberleri küçümseyerek, cehaletle niteleyerek, peygamberler gibi Allah'tan vahiy ve ilham aldığını söyleyerek peygamber inancını bozmuştur. Kainatın işlerini idare ettiklerini söylediği gavs, kutup, ebdal, evtad, nukeba, nuceba ve hatemu'l-evliya gibi anlayışlarla müslümanların peygamber ve vahiy inancını bozmuştur. Peygamber adına bir sürü hadis uydurarak ve bunların keşf yahut ilham yolu ile sabit olduğunu, tasavvufçuların peygamberle görüşüp konuştuklarını, kitaplarını onun isteği ve tavsiyesi üzerine yazdıklarını söyleyerek bu inancı bozmuştur.

Tasavvuf, müslümanların Kur'an anlayışını da bozmuştur. Kur'anın zahir ve batını olduğunu, zahir anlamlarının kabuk, batın dedikleri tevillerin ise öz olduğunu ve bunu ancak ledunni ilimlere sahip tasavvufçuların bildiğini söyleyerek Kur'an anlayışlarını bozmuştur. Sapık anlayışlarına uydurmak, batıl düşüncelerine payanda yapmak ve hakla batılı karıştırmak için ayetlerini tevil ederek anlamlarını saptırmış ve tahrif etmiştir. Batını tefsir yahut işari tevillerle, ebced ve cifir hesaplarıyla Kur'anın anlamlarını başka alanlara çekmiş ve çığırından çıkarmışlardır. İnsanların yaşantısını düzenlemesi ve toplumun belirleyici nizamı olması gereken Kur'anı ölülerle ilişkilendirerek sosyal hayatta işlevinden saptırmış ve sanki ölüler kitabı haline getirmiştir.

Peygamberlere Allah'tan vahiy geldiği gibi kendilerine de meleğin Allah'tan velayet vahyi ve ilham getirdiğini, levhi mahfuzu okuduklarını ve bilgilerini direkt oradan aldıklarını, bilgilerinin ledünni yahut vehbi olduğunu, kitaplarının Allah tarafından ilham edildiğini, onlara önünden ve arkadan batıl şeylerin giremiyeceğini, Kur'anın hidayet kitabı olduğu gibi kitaplarının da hidayete erdirdiğini söyleyerek müslümanların Kur'an hakkında sahip oldukları inancı bozmuştur.

Ne tuhaftır ki tasavvuf boyası taşıyan yahut tasavvuf kültürünü benimseyen ve savunan çevreler ve cemaatlar sohbet ve toplantılarında Kur'anın anlamını öğrenmek ve ne söylediğini kavramak için Kur'an ayetlerini açıklamak yahut herhangi bir tefsir okumak yerine, hep kendi şeyh ve üstadlarının kitaplarını okur ve dinlerler yahut büyüklerinin sohbetleriyle vakit geçirirler. Halbuki Kur'anın müslümanlara ilk emri Allah'ın kitabını okumak olmuştur. Başta bu çevreler olmak üzere genel olarak müslümanlar başka kitaplar okudukları ve sohbetler dinledikleri kadar Allah'ın kitabı Kur'anın tercüme ve tefsirlerini okusalardı ve her türlü anlayışlarını önce onunla oluştursalardı, inanıyoruz ki bugünkü acıklı duruma düşmez ve ilk nesil müslümanlarda olduğu gibi üstün ve izzet sahibi toplum olurlardı. Fakat ne yazık ki gelenekselleşmiş din anlayışı bunun önüne geçmekte ve müslümanların kendilerine gelmelerine imkan vermemektedir.

Tasavvuf, müslümanların din anlayışını da bozmuştur. İslam anlayışında din bir bütündür. İnançlarıyla, emir ve yasaklarıyla, amelleriyle, ahlakıyla, hükümleriyle bir bütündür. Böyle iken, tasavvufçular dini şeriat, tarikat, hakikat, marifet parsellerine ayırmakta, şeriatın kabukta kalanlar ve dinin özünden nasibi olmayanlar için olduğunu söylerken, kendilerinin tarikat yolu ile marifet ve hakikate erdiklerini, böylece Yüce Allah'ın has kulları ve evliyası kesildiklerini iddia ederler. Bütün müminleri Allah'ın velileri

görmeyerek ancak tarikat çevrelerinde bulunanların bu dereceye yükselebileceklerini, bu dereceye yükselmek için de tarikat kültürü ile yoğrulmak gerektiğini söylerler.

Cihad yerine nefis tezkiyesini, çalışıp kazanmak, İslam ümmetinin yükselmesi ve Allah'ın dininin egemen olması için çalışmak yerine nefis terbiyesi adı altında fakirliği överek, bid'at birtakım zikirlerle avunarak, uzlet ve halvet hayatını tervic ederek, ferdiyetçi ve asosyal kişiliği ideal göstererek, çoğu zaman sultanlara ve İslam düşmanlarına boyun eğerek, hatta zaman zaman onlarla işbirliği yaparak yahut bozuk düzenlerinin değiştirilmesi için varlık göstermeyerek, İslam'ın müminlerden sahip olmalarını istediği izzet ve şeref yerine zillet ve meskenet ruhunu aşılayarak dengeli din anlayışını bozmuştur. Kitaplarında ve sohbetlerinde İslam'ı bütün halinde nizam olarak ele almak yerine, yazı ve konuşmalarını genellikle ahlak ve nefis tezkiyesi üzerinde yoğunlaştırarak müslümanların zihinlerinde tek boyutlu, başka bir deyişle, hristiyanvari bir din anlayışının yerleşmesine yolaçmıştır.

Dinin bütünlüğünü savunan ve hükümlerinin yer yüzünde egemen olması için çalışmayı dini görev bilen, dinden sapmaları ve dini kavramların sulandırılmasını eleştiren İslam alimlerini zahir ehli Molla Kasım, sevgiden yoksun kaba softa diye niteleyerek, diğer taraftan bu fakire şeriat kalın geliyor, diyenleri, ne olursan ol gel, diyenleri, bütün dinlerin birliğini ve şeriatın yerine sevgi dinine çağıranları ideal örnek kişiler göstererek dinin imajını ve bakış açısını bozmuştur.

İslam, ibadetin şeklini Kur'an ve Sünnetle belirlemiştir. Belirlenen bu ibadet şeklinde biçim veya içerik olarak yapılacak her türlü değişikliğin bid'at olduğunu ve bidat sahiplerinin cehenneme gideceklerini söylemiştir. Bu konuda bütün tedbirlerini almış ve sınırlarını koymuştur.

Tasavvuf ise, Kur'an ve sünnetin belirlediği ibadet şeklini beğenmeyerek yahut azımsayarak değiştirmiş ve kendine bir ibadet şekli uydurmuştur. Sonu gelmeyen vird ve nafileler, müzik eşliğinde raks ve dans ederek yüksek seslerle koro halinde çılgınca yapılan zikirler, keramet gösterileri adı altında vucuda şişler batırarak, meczuplar gibi naralar atarak düzenlenen ayinler, İslam'ın tevhid inancıyla bağdaşmayan rabıta ve tevessüller, yatır ve ölülerden yardım istemeler, Allah'tan başkasına yapılan dualarla İslam'ın ibadet şeklini bozmuştur. İslam, dinin güzel ahlak olduğunu, Hz. Peygamber'in yüce bir ahlak sahibi olduğunu ve güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini, en iyi müslümanların ahlakları en iyi olan kişiler olduğunu, bütün emir ve yasaklarıyla en güzel ahlaka sahip bireyleri ve toplumu oluşturmaya çalıştığını belirtmiştir.

Tasavvuf ise, müslümanların ahlakını bozmuştur. Tasavvuf, İslam'ın güzel ahlakından unsurlar sunduğu gibi, İslam'ın kesinlikle tasvip etmediği manastır ahlakı, hint yogilerinin, hıristiyan rahiplerinin ve hayattan nefret ederek zaviyelerde yaşayıp çile dolduran insanların ahlakını aşılamaktadır. Dünya hayatını kötüleyerek, müslümanlar arasında fırka bilincini aşılayarak, fakirliği överek, aile hayatından nefret ettirerek ve müstehcen hikayelerle kitaplarını süsleyerek halkın ahlakını bozmuştur. İbn Arabi, İbn Farıd, ed-Debbağ, Celaleddin Rumi, Şemsi Tebrizi, Molla Cami, Ahmed Eflaki, Şa'rani gibit asavvuf meşhurları müstehçen hikayeler anlatarak ve insan ile Allah arasında cinselliğe dayalı ilişkiler kurdurarak müslümanların hem inancını, hem ahlakını bozmuştur.

İlahi aşk, mecazi aşk, aşk şarabı, manevi sarhoşluk, şarap, kadeh, meyhane, şarap sunan dilberler gibi meyhane edebiyatı terminolojisi kullanarak İslam'ın kesinlikle haram kıldığı içkiyi süslü göstermesi, sarhoşluğu dillendirmesi ve Yüce Allah'ı kadın suretinde canlandırmasıyla müslümanların inancını ve ahlakını bozmuştur. Halvet köşelerinde hayaller görmeleri, aile hayatından uzak yıllar geçirmeleri ve şeytanların musallat olmaları sonucu zaman zaman İslam ahlakının nefret ettiği birtakım ilişkilerin meydana gelmesine sebebiyet vererek kötü ahlaka örnek olmuştur. Tasavvuf kitaplarında bunların çok örnekleri bulunmaktadır. Son zamanlarda tekke ve tarikat çevrelerinde meydana gelen ve haksız bir şekilde müslümanlara mal edilmesine çalışılan üzücü olaylar bunun yakın örnekleridir.

Tasavvuf, İslam'ın insana bakışını da bozmuştur. İslam anlayışında insan, Yüce Allah'ın en güzel şekilde yarattığı, mükerrem kıldığı, emanetini yüklediği, yer yüzünde halife yaptığı ve buyruklarına göre hareket ettiği taktirde cenneti vadettiği şerefli bir varlıktır. Yüce Allah'ın buyruklarını dinlemeyip şeytanın peşinden gittiği taktirde de aşağıların aşağısına ve azapların acıklısına layık olan bir yaratıktır. İslam'a göre insan, iyilik ve kötülük işleme yeteneğine sahiptir. Ne iflah ve ıslah olmaz bir şeytan, ne de yeryüzünde gezen bir melektir.

İslam'ın anlayışında anahatlarıyla insan bu şekilde iken, tasavvuf onun bu beşeri ve dengeli yapısını altüst etmiş, ruhunun Allah'tan kopan bir parça olduğunu ve zindan saydığı vucut kafesinden kurtulmak için ömür boyu çırpındığını, kurtulduğu gecenin de şebi arus (zifaf gecesi) olduğunu söyleyerek İslam'ın insan anlayışını bozmuştur. İnsanın içinde insandan ayrı ıslah olmaz bir nefsin varlığını iddia ederek ömür boyu insanı onunla kavga ettirmiş, uydurduğu bu mücadeleye de en büyük cihad adını vermiştir.

Bir taraftan, vahdeti vucud, vahdeti şuhud, çok tanrılı putperest eski Yu-

nan mitolojisindeki inancın kopyası ve batını İsmailiyye fırkasının gizli kurmayları olan gavs ve kutupluk, evtad, aktab, ebdal gibi isimlerle, hatemu'l-evliya ve ermişlik anlayışlarıyla, yaratıkların kaderlerinde tasarruf eden, gayb bilgisine sahip ve kalplerden geçenleri okuyan, gelecekten haber veren, keramet adı altında öldürüp dirilten bir konuma çıkararak insanı Allah'la bütünleştirmiş, ona ilahi birtakım sıfatlar vermiş ve fonksiyonlar yüklemiştir.

Diğer taraftan insanı bu kadar yüceltirken, bir taraftan da mürid adı altında şeyhlerin kapı kulu, hizmetçisi, eşiğinde kölesi, düşman ilan ettiği nefsini öldürmesi için tuvalet temizleyicisi, halk pazarında palyaço, şeyhin elinde oyuncak ve geleceği onun himmetine bağlı bir zavallı yapmıştır. Müridin yaptığı ibadetlerin kabul olması için onunla Allah arasında şeyhi aracı yapmıştır. Ahirette müridin kurtuluşunu şeyhin himmetine bağlamıştır. Şeyhin odasında oturamaz, eşyasını kullanamaz, hakkında aklından kötü hiçbir şey geçiremez, sevdiği kız ve boşadığı hanımla evlenemez, izni olmadan çalışıp kazanamaz, bir yere gidemez, evlenemez, boşanamaz, kısaca bağımsız ve sorumlu bir insanın yapabileceği hiçbir işi yapma hürriyetine sahip olamaz, cenaze yıkayıcısının elindeki cenazedir, diyerek insanın onurlu ve sorumlu kişiliğini yok etmiştir. Hatta itaat ve teslimiyette mürid için ideal örneğin köpek olduğunu söyleyerek hayvanlardan da aşağı duruma düşürmüştür. Tasavvufun insana bakışı, İslam'ın bakış açısından çok, Hint, İslam'dan önceki İran ve hristiyan bakış açısıdır.

Şüphesiz müslümanlar arasında tasavvufi çevrelerin bağnazlıkları diğer çevrelere oranla daha fazladır. Bunu hayatta açıkça görüyoruz. Kitaplarında da başkalarına "yabancılar" diye hitap etmeleri ve kendi aralarında özel bir topluluk oluşturmaları bunu açıkça göstermektedir. Diğer taraftan eleştiriye kapalı oldukları ve bundan hoşnutsuzluk duydukları da bir gerçektir. Zaten bilgilerini eleştiriye tabi tutmaya yanaşmaksızın keşf ve ilham gibi şeylere dayandırmaya çalışmaları, sonra şeyhlerine bir nevi dokunulmazlık giydirmeye çalımaları da bunun ifadesidir.

Bütün bunlar gözönünde bulundurulduğunda tasavvufçuların haklı eleştirilerden tedirginlik duyacakları ve belki de eleştiri sahiplerine ağızlarına kadar kin ve nefretle dolacakları söylenebilir. Belki de aralarından eleştiri sahiplerine Allah'ın havasını, suyunu ve ışığını çok görecek kişiler çıkacaktır. Belki de bu işe cesaret edip düşüncelerini söylediği için eleştiri sahiplerini bir kaşık suda boğmak isteyenler olacaktır. Hatta bu insanlara dünyayı dar etmek için, seleflerinden kimilerin yaptığı gibi, onlar aleyhine müslüman olmayan unsurlar yahut İslam düşmanlarıyla işbirliği yapacaklar bu-

lunacaktır. "O gibilere "Allah'tan kork!" denilince, işlediği günahlar sebebiyle benlik ve gurur kendisini yakalar"[1] karakterinde bulunanlar olacaktır.

Ama bütün bunlara rağmen, şu iman ve hikmet dolu söze bütün varlığımızla inanıyoruz: "Dünyada bütün insanların bana düşman olması, ahirette Allah'ın bana düşman olmasından iyidir". Şu ayet-i kerimeyi de hayatımızın ölçüsü kabul ediyoruz:

"Peygamberler tam ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çağırdıklarını sandıkları anda onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir. Fakat suçlular topluluğundan azabımız asla geri çevrilmez."[2]

Allah'ın peygamberlerine va'di budur. Peygamberlerinin yolundan gidenlere de va'di budur. Artık insanlar bunu iyice düşünüp anlasınlar.

Tasavvufun cazibesine kapılmış ve büyüsüyle büyülenmiş olan samimi müslümanlara içten gelen şu temennilerimizi ifade etmekten de kendimizi alamıyoruz; Bugüne kadar kafalarını dolduran tasavvuf bilgilerini, içlerini kaplayan tasavvuf sevgisini ve meşhurları için besledikleri o sonsuz sevgi ve bağlılıkları, haklarında taşıdıkları kanaatleri Kur'an ve sünnet ölçüleriyle ölçsünler, öncü sahabenin anlayış ve uygulamaları ışığında değerlendirsinler. Müslümanlar için kaçınılmaz bir zorunluluk olan yeniden İslam'a dönüş kervanına katılsınlar. Çünkü bütün müslümanların ve onların kurtuluşu kendilerini ıslah edebilmelerine inanç, düşünce ve amellerine bağlıdır. Çünkü din budur. Sorumluluk ve hesap da bundan olacaktır.

Şüphesiz tasavvuf ve tasavvufçularla ilgili bütün söylediklerimiz, onlara karşı duyduğumuz sorumluluk ve ödev bilincinden kaynaklanmaktadır. İslam'ın emri bilmaruf ve nehyi anilmünker vecibesinden ileri gelmektedir. Müslümanların birbirleri üzerindeki haklarından kaynaklanmaktadır. Kendi kurtuluşumuzu istediğimiz kadar onların da kurtuluşlarını istediğimiz ve bunu imanın bir gereği bildiğimiz içindir. Ortak amacımız ve hedefimiz olan toplumda İslam'ın egemen olması içindir. İslam nurunun bütün aydınlığıyla toplumu aydınlatması içindir. Önünde bir engel gibi duran ve insanlara ulaşmasını engelleyen bütün birikimlerin bertaraf edilmesi içindir. Allah'ın dini üstün olup insanların sadece ona kul olmaları içindir.

Bütün bunlardan sonra şunu belirtmeliyiz ki, kitapta sözkonusu edilen bid'at ve hurafeler, sapık inanç ve anlayışlar, İslam aleminin değişik yerlerinde ve muhtelif kitaplarda bulunmaktadır. Zira tasavvuf ve mensupları İslam aleminin değişik yerlerinde muhtelif suretlerde ve düşüncelerle tezahür etmektedir.

1- Bakara, 206.
2- Yusuf, 110.

Kitapta üzerinde durulan ve eleştirilen düşünceler ve uygulamaların kimileri içinde yaşadığımız toplumda veya çevrede mevcut olmayabilir. Bu düşüncelere ve uygulamalara sahip olmayan insanların da söylenenlere kendilerini muhatap yaparak alınmalarına ve tepki göstermelerine hiç gerek yoktur. Zira söylenen şeyler ve yöneltilen eleştiriler bu düşünceleri taşıyan ve sözkonusu uygulamaları bulunan insanlara yöneliktir. Çevremizde ve şahsımızda bu bozukluklar bulunmayabilir. Buna bakarak bu gibi şeylerin meydana gelmediğini veya mevcut olmadığını savunmaya yahut karşı taarruza geçmeye de kalkışmamak gerekir. Çünkü bu kötülükler İslam aleminin bir yerinde yoksa, başka yerlerinde mevcut ve devam etmekte olduğu bir gerçektir. Mesela Mısır, Irak ve diğer bazı İslam ülkelerinde bulunanlar bu gerçeği bizzat müşahade etmişlerdir.

Yine vurgulayarak belirtmek isteriz ki, söylenen bütün şeyler kalbimizde kin ve nefret tohumları ekmemeli, gurur ve benlik duygusuyla hareket etmemeli, şeytanın yolundan gitmemeliyiz. Allah'ın yardım ve korumasına sığınmalıyız. Ellerimizi ve kalplerimizi sonsuz bir tevazu ve yakarış içinde Allah'a açarak bizlere ve muhatabımız olan insanlara gerçek imanı bağışlaması ve hepimizi kurtuluş yoluna iletmesi için dua edeceğiz. Hak yolda kalplerimizi birleştirmesi ve sırat-ı müstakim üzerinde tutması için yalvaracağız.

"Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma, bize tarafından rahmet ver, inanıyoruz ki lütfu en bol olan Sensin."[3]

3- Al-i İmran,8.

KAYNAKLAR

Kur'an-ı Kerim,

Hadis Kitapları,

Abdulaziz ed-Debbağ, *el-İbriz*, 1293 h. Çev. Celal Yıldırım, Demir Kitabevi, İstanbul, 1979

Abdulaziz el-Mecdub, *er-Razi min Hilali Tefsirih*, ed-Daru'l-Arabiyye li'l-Kitab, Libya trs.

Abdulaziz Dûrî, *İlk Dönem İslam Tarihi*, Çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İst. 1991.

Dr. Abdulhalim Mahmud, Ebu'l-Hasan eş-Şazeli, *Silsiletu A'lami'l-Arab*, Mısır trs.

Abdulgani en-Nablusi, *Hukmu Şathi'l-Veli*, Şam Zahiriyye Kütüp. No. 4008, elyazması,

Prof. Dr. Abdulhak Ensari, *Şeriat ve Tasavuf*, Çev. Yusuf Yapar, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1991.

Abdulhakim Arvasi, *Rabıta-i Şerife*, Büyük Doğu Yayınları,İstanbul, 1994

Dr. Abdulhalim Lahmud, *el-Munkizu Mine'd-Dalal Şerhi ve Tasavvufi İncelemeler*, Çev. Salih Uçan, Kayıhan Yayınları, İst. 1990

Dr. Abdulkadir Mahmud, *el-Felsefetu's-Sufiyye fi'l-İslam*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1966

Abdullah Develioğlu, *Gülzarı Sofiyye*, A.Said Matbaası, İst. Trs.

Abdulkerim el-Cili, *el-İnsanu'l-Kamil fi Marifeti'l-Evail ve'l-Evahir*, el-Matbaatü'l-Ezheriyye, Kahire, 1316 h.

Abdulmecid Ebu'l Futuh Bedevi, *et-Tarihu's-Siyasi ve'l-Fikri*, Darul-Veb, 1988

Dr. Abdurrahman Abdulhalik, *el-Fikru's-Sufi fi Dav'il-Kitab ve's-Sunne*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kuveyt, 1986.

Abdulmuteal el-Cabri, *Limaza Uğtuyile Hasan el-Benna*, Daru'l-Ensar, Kahire 1978

Dr. Abdurrahman Bedevi, *Şatahatu's-Sufiyye*, Vekaletu'l-Matbuat, Kuveyt, 1978

Dr. Abdurrahman Bedevi, *et-Turasu'l-Yunani fi'l-Hadarati'l-İslamiyye*, Daru'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire, 1940

Abdurrahman el-Cıbırti, *Acaibu'l-Asar fi't-Teracimi ve'l-Ahbar*, Daru'l-Cil, Beyrut, trs.

Abdurrahman Dımaşkiyye, *en-Nakşibendiyye Arz ve Tahlil*, Daru Taybe, Riyad, 1984.

Abdurrauf el-Munavi, *el-Kevakibu'd-Durriye fi Tabakati's-Sufiyye*, Kahire 1938 ve tarihsiz baskı

Abdurrahman el-Vekil, *Hazihi Hiye's-Sufiyye, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1984.

Abdulvahhab eş-Şaranî, *el-Kibrîtu'l-Ahmer*, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısriyye, Mısır 1307 h.

Abdulvahhab eş-Şaranî, *et-Tabakatu'l-Kubra (Levakihu'l-Envar fi Tabakati'l-Ahyar)*. Bulak, 1277 ve Mısır 1315 h. ve Çev. Abdulkadir Akçiçek,Cümle Yayınevi, İstabul 1985.

Abdulvahhab eş-Şaranî, *Kavaidu's-Sufiyye*

Abdulvahhab eş-Şaranî, *el-Yevakit ve'l-Cevahir*, el-Matbaatu'l-Ezheriyye el-Mısriyye, Mısır 1307 h.

Abdulvahhab eş-Şaranî, *Letaifu'l-Minen,* Mısır 1913.

Adam Metz, *el-Hadaratu'l-İslamiyye fi'l-Karni'r-Rabi 'il-Hicri,* Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Çev. Dr. Abdulhadi Ebu Ride, Beyrut, trs.

A. Faruk Meyan, *M. Bahaeddin Buhari,* Çile Yayınları, İstanbul 1970

Ahmed Avni konuk, *Fususu'l-Hikem, Tercüme ve Şerhi,* Hazırlayanlar; Dr.Mustafa Kara- Dr.Selçuk Eraydın, Dergah yayınları,1987

Ahmed Dede, *et-Tuhfetu'l-Behiyye fi't-Tarikati'l-Mevleviyye,* İstanbul Ü. Kütüphanesi, A.Y.No. 3905.

Ahmed Eflaki, *Menakibu'l-Arifin. Çev.* Tahsin Yazıcı, İst. 1973.

Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam,* 3. baskı, Mısır.Trs.

Ahmed Emin, *Duha'l-İslam,* Beyrut, 10. baskı. Trs.

Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslam,* Kahire 1962.

Ahmed Hulusi, *Din-Bilim Işığında İnsan ve Fiilleri,* Ferşad Yayınları, İst. trs.

Ahmed İbn Abdulaziz, *el-Huseyin, el-Hıdır ve Asaruhu Beyne'l-Hakikati ve'l-Hurafe,* Mektebetu'l-Buhari, Suudi Arabistan, 1980.

Ahmed İbn Acibe, *İkazu'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem,* Kahire, 1331.

Ahmed kabaklı,*Türk Edebiyatı,*Türkiye Yayınevi, İstanbul 1968

Ahmed Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri,* Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.

Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, *Camiu'l-Mütun (Ehli Sünnet İtikadı),* Çev. ter. Abdulkadir Kabakçı-Fuad Günal, Bedir Yayınevi, İst. 1983.

Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi, *Camiu'l-Usul,* Kahire, 1920; Veliler ve Tarikatlarda usul, Çev. Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İst. 1977.

Ali Erol, *Hatıratım,* Basın Yeri ve yılı yok.

Ahmed et-Ticani, *Cevahiru'l-Maani.*

Ali el-Karî, *el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua,* Beyrut, 1986.

Ali Ömer Furayc, *eş-Şia fi't-Tasavvuri'l-İslami,* Daru Ammar, Amman, 1985.

Dr. Ali Safi Hüseyin, *el-Edebu's-Sufi fi Mısr, fi'l-Karni's-Sebii'l-Hicri,* Darulmaarif, Kahire 1964.

Alûsî, *Ruhu'l-Maani,* Daru'l-Fikr, Beyrut, 1396.

Ali Şeriati, *Ali Şiası-Safevi Şiası,* Çev. Feyzullah Artinli, Yöneliş, İst. 1990.

Amiran Kurtkan, *Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik,* Kutsun Yayınevi, İstanbul 1977.

A. Palacios, *İbn Arabi Hayatuhu ve Mezhebuh,* Çev. A. Bedevi, Beyrut, 1979.

Arif Erkan, *İslam'da Zühd ve Tasavvuf,* Eskin Matbaası, İst. 1972.

Azizuddin Nesefi, *Tasavvufta İnsan Meselesi,* İnsan-ı Kamil, Çev. Mehmed Kenar, Dergah Yayınları, İst 1990.

Bekir Uluçınar, *el-Bazu'l-Eşheb,* Tercümesinin önsözü, Uluçınar Yay. İst. 1976.

Bediuzzaman Said Nursi, *Mektubat,* Sözler Yayınevi, İst. 1979.

Şualar, Çeltut Matbaası, İst. 1960.

Lemalar, Doğuş Lmt. Şirketi Matbaası, Ankara, 1957.

İşaratu'l-İ'caz, Sinan matbaası,1959, İstanbul,

Sikke-i Tasdik-i Ğaybi, Risale-i Nur Külliyatı içinde, Nesil, İst.1996

Beyhaki, *Delaliu'n-Nubuvve,* Tah. Abdulmut'i Kal'aci, Beyrut, 1985.

Burhaneddin el-Bikaî, *Masrau't-Tasavvuf ev Tenbihu'l-Gabî ila Tekfiri İbn Arabi,* tah. Abdurrahman el-Vekil, *Daru İhyai's-Sunneti'n-Nebeviyye,* İskenderiyye, trs.

Busiri, *Kaside-i Burde Şerhi ve Tercümesi,* Çev. Abidin Paşa, Sad. Ömer Faruk Harman, İst. 1977.

Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe,* A.Ü. Basımevi, 1974.

Celaleddi Vatandaş, *Vahiyden Kültüre,* Pınar Yayınları, İst. 1991.

De Lacy O'Leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri,* Çev. Hüseyin Yurdaydın-Yaşar Kutluay, Ankara, 1971.

Ebu Abdirrahman es-Sulemi, *Tabakatu's-Sufiyye,* tah. Nureddin Şeribe, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1969.

Ebubekir el-Cassas, *Ahkamu'l-Kur'an,* Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, trs.

Ebu Cafer Muhammed İbn Yakub el-Kuleyni, *el-Kafî fi'l-Usul,* Daru'l-Kütübi'l-İslamiyye, Tahran, 1388 h.

Ebu'l-A'la Afifi, *Muhyiddin ibn Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi,* Çev. Mehed Dağ, Ank. Ün. İlah Fk. Yayınları No. 127.

Ebu Ala Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat,* Hilal Yayınları, İst. 1974.

Ebu'l-Farac İbn el-Cevzi, *Telbisu İblis,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Ebu'l-Farac İbn el-Cevzi, *Saydu'l-Hatır,* tah .Ali Tantavi-NaciTantavi,Daru'l-Fikr, h.1368

Ebu Mansur el-Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Firak,* Kahire, 1328 h.

Ebussuud Efendi, *Fetvalar,* İstanbul-1972.

Ebu Talib el-Mekki, *Kutu'l-Kulub,* el-Halebi, Kahire, 1961.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Din Kur'an Dili,* Eser Neşriyat, İstanbul, trs.

Emin el-Hori, *Celau'l-Ğamid fi Şerhi Divani İbni'l-Farıd,Mektebetu'l-Adab,* Beyrut,1910

Enver el-Cundi, *Muallimetu'l-İslam,* el-Mektebetu'l-İslami, Beyrut, 1986.

Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri,* Ötüken Yayınları, İst. 1984.

İslam'ın Bugünkü Meseleleri ,Ötüken Yayınları, İstanbul 1983

Feriduddin Attar, *Tezkiratu'l-Evliya,* Neşr, Nicholson, 1905-1907.

Gazali, İhyau Ulumiddin, *el-Halebi,* Kahire 1939

Ravdatu'l-Talibin ve Umdetu's -Salikin, Daru'n-Nahdati'l-Hadise, Beyrut.

Mişkatu'l-Envar, Mısır ,trs.

Hace Muhammed Parsa, *Tevhide Giriş, (Faslu'l-Hitab li Vasli'l-Ahbab tercümesi)* Çev. Ali Hüsrevoğlu Ekrem Yayınları. İst. No. 45.

Hakim et-Tirmizi, *Hatmu'l-Velaye,* Beyrut, 1965.

Hallac, *et-Tavasin.*

Hak Söz Dergisi, *Kur'an'ın Amacı,* S. 3, İstanbul 1991.

H. İbrahim Hasan, *İslam Tarihi,* Çev. Komisyon, Kayıhan Yay. İst. 1985.

Hasan Küçük, *Tarikatlar,* İst. 1980.

Hasan Rıdvan, *Ravdu'l-Kulub el-Mustetab,* Mısır 1322 h.

Hasan eş-Şerkavi, *Mucemu Elfaz'is-Sufiyye,* Kahire, 1987.

Hatib el-Bağdadi, *Tarihu Bağdad,* Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut.

Haydar Baş, *İslamda Zikir,* İcmal Yayınları,İstanbul 1995

Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad,* DİB. Yayınları, Ankara,

Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid,* Beyrut,1967

Hüseyin G. Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri,* AÜİF. Yay. Ank. 1982.

Hüseyin İbn Mehdi el-Ğuneymi, *Mearicu'l-Elbab fi Menahici'l-Hakki ve's-Savab,* Daru'l-Erkam, Birmingham,1988

Hucviri (Ali Osman İbn Cullahi), *Keşfu'l-Mahcub Hakikat Bilgisi,* Çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul 1982.

İbn Acibe, *İkazu'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem,* Beyrut 1331 h.

İbn Abir el-Basri, *Taiyyetu İbn Amir, tah.,* eş-Şeyh el-Mağribi, Dımeşk, 1948.

İbn Ataullah el-İskenderi, *Miftahu'l-Felah ve Misbahu'l-Ervan,* 1332 h.

İbn Ata, *Tasavvufi Hikmetler,* Çev. Mustafa Kara, Dergah Yayınları, İst. 1990.

İbn el-Cevzi, *Saydu'l-Hatır tah:* Ali Tantavi-Naci Tantavi, Daru'l-Fikr, Beyrut trs.

İbn el-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih,* Beyrut, 1966.

İbn el-Esir, *Usdu'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe Tah. M. İbrahim el-Benna,* Kahire 1970.

İbn Hacer, *ez-Zahru'n-Nadir fi Nebei'l-Hadir, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye,* Beyrut, 1988.

İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe;* Kahire, 1328 h.

İbn Haldun, *Mukaddime,* Müessesetu'l-A'lemi, Beyrut, trs.

Tasavvufun Mahiyeti, Çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İst.1984.

Şifau's-Sail li Tahzibi'l-Mesail, Neşr, Muhammed İbn Tavit et-Tanci,Osman Yalçın Matbaası, İst.1988

İbn Hamza el-Hüseyni, *el-Beyan ve't-Tarif fi Esbabi Vurudi'l-Hadis'i-Şerif,* Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1981.

İbn el-İmad, *Şezeratu'z-Zeheb,* Daru'l-Fikr, 1979.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-Lehfan min Masayid'iş-Şeytan,* Daru'l-Maarife, Beyrut, 1975.

İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye,* Mektebetu'l-Maarif, Beyrut, 1966.

İbn en-Nedim, *el-Fihrist,* Kahire, 1348 h.

İbn Receb el-Hanbeli, *Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem,* Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1988.

İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri (Faslu'l-Makal),* Çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İst. 1985.

İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal,* Çev. Dr. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İst. 1986.

İbn Teymiyye, *Külliyat,* Çev. Komisyon, Tevhid Yayınevi, İstanbul 1986. vd.

el-Furkan Beyne Evliyai'r-Rahman ve Evliyai'ş-Şeytan, el-Mektebu'l, İslami, Beyrut, 1390 h.

Hakikatu Mezhebi'l-İttihadiyyin ev Vahdetu'l-Vücud, İdaretu't-Terceme ve't-Telif, Faysalabad, Pakistan, trs.

Mecmu'ul-Fetava, 1399 h.ve Daru Alemi'l-Kütüb,Riyad,1991

İmam Humeyni, *İslam'da Devlet,* Çev. Objektif Yayınları, 1991.

Gorbaçov'a Mektup, Çev. Prof. H.Hatemi, Şehadet Dergisi, İstanbul Ocak 1989.

Ignaz Goldziher, *el-Akide ve'ş-Şeria fi'l-İslam,* Çev. M. Yusuf Musa Daru'l-Kitabi'l-Mısri, Kahire, 1946.

Ignaz Goldziher, *Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami,* ter. Abdulhalim en-Neccar, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1955.

İhsan Süreyya Sırma, *Emeviler Dönemi Hilafetten Saltanata,* Beyan Yayınları, İst.1990.

İmam Rabbani, *Mektubat,* Çev. Hüseyin Hilmi Işık, Hakikat Kitabevi, İst. 1966.

İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri,* Seha Neşr. İstanbul 1984

İsmail Hakkı Bursevi, *Kenzi Mahfi,* İst. 1988.

İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlana,* Ötüken,İstanbul 1993

Kalkaşandi, Nihayetu'l-Erab, Beyrut, 1982.

Kamil Mustafa eş-Şeybi, *es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu,* Kuveyt, 1982.

Kaşani, *Keşfu'l-Vucuhi'l-Gur,* 1320 h. Divan Şerhi hamisinde,

Kemal Muhammed İsa, *Nazarat fi Mu'tekadat İbn Arabi,* Daru'l-Muctema' li'n-Neşr ve't-Tevzi, Cidde, 1986, Beyrut.

Kelabazi, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf,* Beyrut 1980.

Kuleyni, *el-Kafi fi'l-Usul,* İran basım h. 1278.

Kuşeyri, *el-Risaletu'l-Kuşeyriyye,* Tah. Dr. Abdulhalim Mahmud-Muhammed İbn eş-Şerif, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, trs. Matbaatu'l-Daru't-Telif, Mısır, 1966. (Çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İst. 19...)

Louis Massignon, *Ahbaru'l-Hallac,* Paris, 1936.

M. Abdulfettah Şahin, *Şüpheler ve Çıkış Yolları,* Gaye Matbaası, Ankara, 1990.

Mahir İz, *Tasavvuf,* Türdav Neşriyat, İstanbul, 3. baskı ve Med Yayınevi, İstanbul 1981.

Mahmud Esad Coşan, *Tasavvufa Giriş,* Gümüş Yayınevi, Konya, 1990.

Mahmud Ustaosmanoğlu, *Ruhu'l-Furkan Tefsiri,* Sirac kitabevi, İstanbul,1991

Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* Sad. Mehmet Bayyiğit, Erzurum, 1979.

İslam Tasavvufu Tarihi, Sad. H.R. Yananlı, Akabe Yay. İst. 1985.

Muhammed Ali, *Ondört Masumdan Kırk Hadis,* Sena Organizasyon Yayınları, Konya 1992.

Muhammed el-Bendari, *et-Teşeyyu' Beyne Mefhumi'l-Eimme ve'l-Mefhumi'l-Farısi,* Daru Ammar, Ürdün, 1988.

M. Ertuğrul Düzdağ, *Ebussuud Efendinin Fetvaları,* İstanbul 1972.

Melih Yuluğ, el-Bazu'l-Eşheb, *Tercümesinin mukaddimesi,* İst. 1976.

Mehmed Nuri Şemseddin en-Nakşibendi, *Tam Miftahu'l-Kulub,* Salah Bilici Kitabevi, İst. 1976.

M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele,* Yöneliş Yay. , İst. 1991.

M. Zahid Kotku, *Tasavvufi Ahlak,* Seha Neşriyat, İst.

Ehli Sünnet Akaidi, Seha Neşriyat, İst. 1984.

Doç. Dr. Mikail Bayram, *EvhadiyyeTarikatı,* Konya 1993

Molla Cami, *Nefahatu'l-Üns min Hadarati'l-Kuds,* Çev. K. Gündoğan, Bedir Yayınevi, İst. 1971.

Muhammed Abdurrahman es-Sehavi, *el-Makasidu'l-Hasene,* Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1985.

Muhammed ed-Demirtaş, *el-Kavlu'l-Ferid,* 1348 h.

Muhammed Ebu Zehra, *İbn Teymiyye, Daru'l-Fikri'l-Arabi,* Kahire, trs.; İmam İbn Teymiyye, Çev. (Komisyon) İslamoğlu Yayınları, İst. 1988.

Muhammed Emin el-Kurdi, *Tenviru'l-Kulub fi Muameleti Allami'l-Guyub,* 1384 Mısır.

Tenviru'l-Kulub, Çev. I.Bölüm- (Fıkıh) Eser Neşriyat İst. II. Bölüm (Tasavvuf) Konya Trs

Muhammed el-Fadıl İbn Aşur, *et-Tefsir ve Ricaluhu,* Daru'l-Kütübi'ş-Şarkiyye, Tunus, 1966.

Muhammed Fahr Şakfe, *et-Tasavvuf Beyne'l-Hakki ve'l-Halk,* Daru's-Selefiyye, 1983.

Muhammed el-Gazali, *es-Sunnetu'n-Nebeviyye Beyne Ehli'l-Fıkhi ve Ehli'l-Hadis,* Daru'ş-Şuruk, 4. baskı.

M. Hamdi Yazır (Elmalılı), *Hak Dini Kur'an Dili,* Eser Neşriyat, İst. trs.

Muhammed Hay Ramazan Yusuf, *el-Hıdr Beyne'l-Vakii ve't-Tehvil,* Daru'l-Mushaf, Dımeşk, 1984.

Muhammed el-Hudari Bek, *Muhadarat fi Tarihi'l-Umemi'l-İslamiyye,* Mısır, 1969.

Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, *el-İtticahatu'l-Munharif fi't-Tefsir,* Mektebetu Vehbe, Kahire, 1986.

Muhammed İbn Ali eş-Şevkani, *Şerhu's-Sudur fi Tahrimi Raf'i'l-Kubur ve ed-Durru'n-Nadîd fi İhlasi Kelimeti't-Tevhid,* er-Resailu's-Selefiyye içinde, Beyrut, 1930.

Muhammed İbn Cerir et-Taberi, *Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk,* Daru Suveydan, Beyrut, trs.

Muhammed Nasıruddin el-Elbani, *Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahiha,* Mektebetu'l-İslami, Riyad, 1988.

Muhammed Nazım Kıbrısi, *Tasavvufi Sohbetler,* Nush Yayınları, İst. 1986.

Muhib et-Taberi, *er-Riyadü'n-Nadıra,* Beyrut, 1984.

Muhyiddin ibn Arabi, *Fususu'l-Hikem,* Şevki Bey Matbaası, İstanbul,1287 h.ve tah. Ebu'l-Ala Afif, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Kahire, 1980; Bali Şerhi, Dersaadet, İst.1309 h. Kaşani şerhi, el-Halebi, Kahire, 1321 h.

Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, Daru'l-Yakzati'l-Arabiyye, Beyrut 1968.

Fena Risalesi, Çev. Mahmud Kanık, İz Yayıncılık, İst. 1991.

Zehairu'l-A'lak Şerhu Tercümani'l-Eşvak, Beyrut, 1312 h.

el-Futuhatu'l-Mekkiyye, Mısır 1329 h.

Mecmuatu'l-Ahzab, İstanbul 1298 h.

Tercümanu'l-Eşvak, Çev. Mahmud Kanık, İz Yayıncılık, İst. 1991.

Mevakiu'n-Nucum, 1325 h. Kahire

Mustafa Galveş, *et-Tasavvuf fi'l-Mizan,* Daru Nahdati Mısr li't-Tab'un-Neşr Kahire, trs.

Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi,* Dergah Yayınları, İst. 1990.

Mustafa Sabri, *Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Alem min Rabbi'l-Alemin* ,el-Mektebetu'l-İslamiyye,1950

Necmuddin Kubra, *Tasavvufi Hayat,* Çev. Mustafa Kara, Dergah Yayınları, İst. 1980.

Nesefi, Tefsiru'n-Nesefi, İst. 1984.

Nevevi, *Şerhu'n-Nevevi ala Sahih-i Muslim,* el-Matbaatu'l-Mısriyye, Mısır trs.

Tehzibu'l-Esma' ve'l-Lugat, Darulbaz li'n-Neşr ve't-Tevzi', Mekke, trs.

Prf. Dr. Nihat Keklik, *Muhyiddin İbn el-Arabi Hayatı ve Çevresi,* Çığır Yayınları, İst. trs.

Niyazi Mısri, *Niyazi Divanı,* Maarif Kütüphanesi İst. 1963.

Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi,* Remzi Kitabevi, İst. 1976.

Osman Nuri Ergin, *Sadreddin el-Konevi ve Eserleri,* Şarkiyat Mecmuası, II. İst. 1958.

Prof.Dr.Osman Türer, *Tasavvuf Tarihi,* Seha Neşriyat,İstanbul 1995

Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi,* Çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, Boğaziçi yayınları, İst. 1980.

Ramazoğlu Mahmud Sami, *Musahabe,* Erkam Yayınları, İst. 1982.

R.A. Nicholson, *fi't-Tasavufi'l-İslami,* Çev. Ebu'l-Ala Afifi, Mektebetu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme, Kahire, 1956.

İslam Sufileri, Çev. Komisyon, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst. 1978.

Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* Tahran,trs.

Reşid er-Raşid, *ed-Dureru'n-Nakiyye fi'l-Metalibi'l-Fıkhiyye,* 1389 h.

Sadreddin el-Konevi, *Meratibu'l-Vücud,* Şam Zahriiyye Kütüphanesi no. 5895 elyazması.

Salah Abdulfettah el-Halidi, *Maa Kısasi's-Sabıkin fi'l-Kur'an,* Daru'l-Kalem, Beyrut, 1989.

Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar,* Marifet Yayınları, İst. 1981.

Sarrac Ebu Nasr et-Tusi, *el-Luma' Fi't-Tasavvuf,* Tah. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulbaki surur, Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Mısır,1960

Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an,* Daru'l-Arabiyye Beyrut, 4. baskı.

Suad el-Hakim, *el-Mucemu's-Sufi,* Beyrut 1981.

Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu,* Pars Matbaası, Ankara, trs.

Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri, Sönmez Neşriyat, İst. 1969.

Tasavvufun Ana İlkeleri Süleminin Risaleleri, Ankara 1981.

İşari Tefsir Okulu, AÜİF Yayınları, Ankara, 1974.

Sülemi, *Tabakatu's-Sufiyye,* Tah.Nurettin Şeribe, Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1969.

Şadi Eren, *Kur'anda Ğayb Bilgisi,* Işık Yayınları, İzmir 1995

Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, İst. 1989.

Şihabuddin es-Suhreverdi, *Avarifu'l-Maarif,* İhyau Ulumiddin mulhakı, el-Mektebetu't-Ticariyye el-Kubra, Mısır trs.

Taberi, *Tarihu't-Taberi,* tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 1967.

Tahiru'l-Mevlevi, *Şerhi Mesnevi,* Ahmed Said Matbaası, İst. 1971.

Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf,* İst. 1989.

Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut, İst.1990.

Hallac-ı Mansur ve Eseri Kitabu't-Tavasin, İst.1976.ve Yeni Boyut, ikinci baskı, İst.1996

Din ve Fıtrat, Yeni Boyut, İstanbul 1995

Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı,* Haz. Abdulbaki Gölpınarlı, Altın Kitaplar Yayınevi, İst. 1971.

Yusuf Işıcık, *Kur'an'ı Anlamada Temel Bir Problem,* Basılmamış doçentlik çalışması.

Yusuf el-Uş, *Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye,* Daru'l-Fikr, Dımeşk, 1982.

Zeki Mübarek, *et-Tasavvufu'l-İslami fi'l-Edebi ve'l-Ahlak,* Mısır, 1954.

Zemahşeri, *el-Keşşaf, Daru'l-Kitabi'l-Arabi,* Beyrut, trs.

Zehebi, *el-İber fi Haberi Men Ğaber,* Tah. Ebu Hacer İbn Besyuni Zağlul, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

Yakut el-Hamevi, Mucemu'l-Buldan, tah. Ferid Abdulaziz el-Cundi, Beyrut 1990.

İ N D E K S

A

Abbasi (ler) 45, 46, 48, 136, 310, 424, 425
Abduk es-Sufi 54, 55
Abdulaziz ed-Debbağ 283, 319, 320, 362
Abdulhakim Arvasi 290
Abrülhak Ensari 256
Abdulhalim Mahmud 253, 300
Abdulkadir Mahmud 323
Abdulkerim el-Cili 155, 159, 160, 165, 166, 179, 192-196, 213, 220, 222, 236, 237, 240, 260-262, 268, 269, 326, 368, 450, 455
Abdulkerim el-Kuşeyri bkz. Kuşeyri
Abdullah Develioğlu 300, 434
Abdullah ibn Amr ibn el-As 31
Abdullah ibn-i Mes'ud 33,
Abdullah ibn-i Ömer 96, 306
Abdulmuteal el-Cabri 389
Abdurrahman Abdülhalik 134,
Abdurrahman el-Vekil 357
Abdurrauf el-Münavi 282
Abdurrezzak 412
Abdülaziz ed-Debbağ 227
Abdülbaki Gölpınarlı 66
Abdülkadir Geylani 199, 452, 453
Abdülmelik 45
Acmi 298
Adem (a) 64, 95, 173, 181, 227, 238, 261, 408, 409, 414
Afşin 48
Agnostizm 172, 345, 364
Ağani 46
Ahmed Eflaki 467
Ahmed Emin (Dr) 141
Ahmed el-Bedevi 284
Ahmed et-Ticani 312, 324, 338, 356
ed Hulusi 444
imed İbn Hanbel 125
Ahmed ibn Harezm 142
Ahmed ibn Havkal 99
Ahmet Kabaklı 68
Ahmed Şarabası 222
Ahmet Yaşar Ocak 275,
Aişe (r)
Alfred Won Cromer 53
Ali (r) 9, 33, 43, 44, 55, 56, 76, 99, 127, 134-143, 193, 223, 235, 285, 305, 311, 320,
Ali Erol 444
Ali el-Kari 188
Ali ibn el-Muvaffak 116
Ali ibn Hicazi ibn Muhammed el-Beyyumi 361
Ali ibn Musa er-Rıza 143
Alkame ibn Kays en-Nehai 51
Alusi 90
A'meş 333
Amine 464
Ammar İbn Yasir 139
Amr bin Dinar 95
Antik Mısır 39
Antik Yunan 25, 37, 42, 75
Arabistan 10, 11
Arafat 454
Arap (lar) 21, 24, 26, 31, 43, 51, 53, 75, 407, 424
Arap Yarımadası 11,18,43,44
Arif Erkan 414
Aristo 42
Ashab-ı Kiram 11, 18, 27, 28, 33, 74, 280
Ashab-ı Kehf 280
Asr-ı Saadet 55, 60
Ata ibn Ebi Rebah 51
Attar 54
Ayetullah Humeyni 130, 143
Azazil 261
Aziz Mahmud Hüdayi 361
Aziz Pavlos bkz. Paulus
Azizuddin Nesefi 239

B

Baba İlyas 278
Babek 48
Bağdadi bkz. Cüneyd Bağdadi
Bağdat 49, 55, 99, 308,
Bahaeddin Nakşibent bkz. Nakşibend
Bahailer 382, 383
Bakıllani 431
Blacios 173
Balkanlar 278
Basra 10, 11
Batıniyye 99, 103, 130, 142, 443
Bedevi 376
Bedir 306, 307, 321, 322,
Bektaşi 141
Beşşar 46, 48
Beyazidi Bistami 54, 86, 101, 118, 129, 142, 197-199, 205, 283, 297, 323, 353, 363, 368, 401, 402
Bişr el-Hafi 55, 94,
Bişr ibn el-Hars 352
Bizans 18, 42, 43, 47, 339
Bosna 286
Brahman(izm) 38-41, 75, 187, 252, 364
Budizm 39, 75, 187, 275, 292, 364, 383
Buhari 32, 97, 305, 307,

C

Cabir ibn Hayyam 54
Cafer el-Halidi 355
Cafer-i Sadık 54,127,137,146
Cafer-i Tayyar 438
Cahş (r) 406
Carl Bockr 172
Cavit Sunar 40
Cebrail 65, 225, 300,
Celaleddin er-Rumi 65, 69, 134, 155, 199, 234, 237, 238, 277, 369, 426, 453, 467
Cemel Günü 285
Cezayir 394
Cili bkz. Abdülkerim el-Cili
Cübbirti 236, 361

Corci Zeydan 52
Cüneyd Bağdadi 53, 67, 68, 94, 119, 139, 140, 143, 157, 352, 456

D

Davud (a) 31, 283, 315
Davud et-Tai 337
Davud ibn Salih 349
Dede Korkut 277
Denys l' Areopagite 41
Dı'bıl 48
Dimyat 284
Dobruca 279
Doğu Türkistan 286
Dozi 53

E

Ebu Abdurrahman es-Sulemi 101, 144
Ebu Bekr (r) 56, 75,203, 235, 285, 320, 321, 330, 338, 363, 374, 437
Ebu Bekr el- Cassas 94,
Ebu Bekir Muhammed el-Vasati bkz. Vasati
Ebu Cehil 307
Ebu Cendel (r) 120
Ebu Hamza Muhammed b. İbrahim es-Sadri 99
Ebu Hanife 51, 90, 333
Ebu Haşim 374
Ebu İdris el-Havlani 51
Ebu İshak Ahmed Salebi 145
Ebu'l Abbas ed-Dırdırı 355
Ebu'l Ala Afifi 183, 184, 186, 234
Ebu'l Ala el- Maani 48,
Ebu'l Ferec ibn el- Cevzi 96
Ebu'l Hayr et-Tinani 109
Ebu'l Heyyac el-Esedi 136
Ebu'l Kasım Kuşeyri bkz. Kuşeyri
Ebu Müslim el-Horasani 48
Ebu Nasr Abdullah ibn Ali es-Sirrac et-Tusi 101
Ebu Nuvas 46-48
Ebu Saib 28
Ebu Said el Harraz 99,109,177
Ebu Salih el-Kassar 99
Ebu Seleme b. Abdirrahman 349
Ebu Süleyman ed-Dareni 118, 343, 352
Ebu Talib el-KMekki 425Ebu Talib el-Mekki 94
Ebu Yezid el-Bistani 53, 99, 109, 114-118, 128
Ebu Zer el-Gıfari 60, 61
Eflaki 300
Eflatun(culuk) 37, 87, 173,414
Einstein 420
Elvan Çelebi 279
Emevi(ler) 43-47, 50, 338, 339, 387
Emin 47
Endülüs 176, 186
Enes (r) 285, 360
Ergenekon 111
Erol Güngör 216, 347, 421
Esa Zaviyesi 320
Eski Mısır bkz. Antik Mısır
Eski Yunan bkz. Antik Yunan
Esmaü'l Hüsna
Eş'ari 176, 431
Eşrefoğlu Rumi 299
Evzai 339
Eyyüb (a) 315

F

Fadala ibn Ubeyd 306
Fahrattin Razi 86, 91, 129,
Fakih er Remli 90,
Farabi 213, 217
Fatıma 127, 132, 134, 285, 300, 320,
Fatimilik 210, 211, 425
Ferid Aydın 294, 436
Filistin 286
Firavun(culuk) 72, 179, 259, 260, 261, 280, 381, 407
Fisagor 37, 38, 42
Fransa 424
Frithjof Schon 12
Fudayl İbn İyad 458

G

Ganj Nehri 38
Gazali bkz. Muhammed Ebu Hamid el-Gazali
Gnostikler 40
Goldziher 53, 134
Gorbaçov 143
Gulat Şiilik 130, 193
Gümüşhanevi 217, 218, 377

H

Habbab İbn Eret 120
Habeşistan 305
Habib el- Acemi 337
Hacer-i Esved 423, 425, 426
Hacı Bektaş-ı Veli 277, 279
Haçlı (Seferleri) 343, 350
Hafız 55
Hakim et-Tirmizi 95, 321
Halid el- Bağdadi 290
Halid ed-Derviş 49
Halid Zülcanahayn 290
Hallac-ı Mansur 48,54,87,99, 101, 124, 140, 142, 170-173, 184, 187, 368, 376, 401,402, 423, 424, 427-433
Halvetiye 361
Hamza ibn Abdullah 109
Hanefi 90
Harice ibn Zeyd 51
Hariciler 44
Haris el-Muhasibi 53, 54
Harisi 284
Harun (a) 188
Harun Reşid 47
Hasan (r) 134, 320
Hasan el-Basri 99, 140, 338
Hasan el-Benna 389-392
Hasan Rıdvan 165, 211, 213, 283
Hasluck 278
Hatm-i Hacegan 289
Haşimiyye 130
Hattabiye 129,
Havva 181
Haydar Baş 413, 436, 437

Haydarilik 277
Hayrun Nessac 456
Hegel 12
Hendek 327
Hermes Toth 39
Hevazin 29
Heysemi 356
Hızır bkz. Salih Kul
Hindistan 11, 24, 38, 53, 290, 292, 387
Hint(li) 10, 11, 37-39, 50-53, 75, 98, 187, 252, 345, 384
Hint Budizmi 53
Hint Felsefesi 397
Hira Mağarası 10, 76, 319, 320
Hişam ibn el-Hakem 137
Hoca Muhammed Parsa 90
Horasan 330
Hristiyan(lar) 17, 24, 26, 29, 37, 40-42, 47, 53, 54, 65, 75, 339, 357, 382, 384
Hristiyanlık 40, 60, 65, 310, 345, 411
Hucviri 54
Hud (a) 188, 315
Hulvani 227
Huneyn 327
Hüseyin (r) 134, 136, 141, 286, 311, 320, 361
Hüseyin Atvan 338

I - İ

Irak 313
İblis 111, 260, 261, 262, 423, 429
İbn Abbas 304
İbn Acibe 210, 211
İbn Amir el-Basri 206
İbn Arabi bkz. Muhyiddin ibn Arabi
İbn Ataullah 144, 145, 210, 361, 362
İbn el-Cevzi 14, 337, 354, 365
İbn Davud 356
İbn el-Eş'as 51
İbn el-Farıd 165, 166, 182, 185, 202-204, 270, 271, 300, 326, 350, 368, 402, 441, 467
İbn es-Salah 90
İbn ez-Zübeyr 51
İbn Hacer 95, 432
İbn Haldun 53, 142
İbn Hanbel bkz. Ahmed ibn Hanbel
İbn Kesir 96,432
İbn Nedim 235, 431
İbn Ömer 34
İbn Rüşd 176
İbn Sebin 376
İbn Sina 215, 217
İbn Teymiyye 118, 321-324, 350, 431, 432
İbrahim (a) 315, 414
İbrahim el-Halil 89
İbrahim el-Havvas 110
İbrahim ibn Edhem 95, 283, 330, 352
İhvan-ı Safa 136, 186, 187, 364, 424, 427
İlyas (a) 89, 90, 97, 315
İmam Rabbani 166, 249, 254-256, 298, 456
İmam Şafi bkz. Şafii
İncil 185, 339, 381
İngiliz (ler) 391
İran(lılar) 10, 11, 18, 24, 51-53, 75, 98, 275, 292, 387
İsa (a) 14, 19, 24, 41, 42, 54, 63-65, 90, 173, 185, 196, 224, 231, 271, 280, 283, 315, 414
İshak ibn İbrahim el-Mevsili 46
İskenderiyye 55
İsmail Hakkı Bursevi 95, 439
İsmail Yakıt 237
İsmailiyye 99, 129-132, 142, 184-187, 443
İsrail (oğulları) 29, 52, 188,
İsrailiyyat 95
İşrakiyyun 131

K

Kabe 145, 146, 359, 363, 425, 426, 450
Kadı Şureyh 338
Kadirilik 277
Kadiyanilik 382
Kahire 284
Kalanderilik 277
Kamil Mustafa Şeybi 54, 132
Karmatiler 87, 423-427
Karmatiyye 129
Kaşani 16, 312, 368
Kelabezi 54, 138, 283, 440
Keşmir 286
Keysaniyye 129
Konovi bkz. Sadreddin Konovi
Korkut Ata 277
Kostantiniyye 349
Kudüs 350
Kureyş 144
Kurtubi 91, 98, 350
Kuşadalı İbrahim 452
Kuşeyri 101, 101, 114-125, 138, 149-151, 199, 298, 401, 404
Kuyumcu Selahattin 458
Kuzey Afrika 374
Kübrevilik 277
Küfe (li) 10, 11, 47, 55, 137
Küfe Mescidi 33

L

Levh-i Mahfuz 79, 85, 106-108
Lut (a) 91, 314

M

Macid Fahri 197, 198, 223
Mahmud Esat Coşan 442, 457
Mahmut Ustaoğlu 435, 446
Malik ibn Enes 319
Mani Dini 65, 75, 292, 345, 364, 372
Manihaistler 275, 382
Mansur 45
Martin Lings 12
Maruf el-Kerhi 95, 137, 143, 308, 337

Masonluk 425
Massingnon 424, 427
Mecitözü 279, 423
Mecusi (lik) 48, 257,
Medine 11, 319, 437
Mehdi 425
Meditasyon 292
Mehet Ali Ayni 38
Mehmed Zaid Kotku 418, 440, 442, 457
Mekke 11,21,29,146,432,437
Melamilik 99
Mervan 45
Mervan ibn Muhammed 45
Meryem 63, 64, 196, 280
Meryem Oğlu İsa bkz. İsa
Merve 145
Mescid-i Aksa 230
Mescid-i Haram 109, 230
Mescid-i Nebavi 357
Mevlana bkz. Celaleddin er-Rumi
Mısır 37,39,42, 211, 284, 313
Moğol (lar) 207, 343
Molla Camii 467
Molla Sadra 13
Molla Sadrettin eş-Şirazi 99
Muaviye 9, 44, 45, 387
Muhammed (s) 9, 10, 18, 23-34, 44, 47, 52, 58, 62, 71-79, 82-89, 96, 97, 102, 103, 109, 119, 120, 132-138, 145, 156-161, 185-188, 203, 208, 218-239, 243-248, 272, 276-288, 294, 296, 297, 300, 305-312, 320-323, 327, 337, 340, 349, 350, 356-367, 371, 374-379, 383-386, 391, 396, 397, 405-408, 412-414, 418, 437-441, 450, 464
Muhammed Bakır 139
Muhammed b. Ali et-Tirmizi 83
Muhammed Demirtaş 209, 218, 368
Muhammed Ebu Hamidel-Gazali 54, 56, 79-82, 101-119, 127, 152, 168-176, 216, 217, 329, 333, 334, 342, 346, 348, 350-353, 404, 410, 418, 424
Muhammed Emin el-Kürdiel-Erbili 290, 299
Muhammed ibn Abduh 55
Muhammed İkbal 430
Muhasibi 54
Muhibbuddin el-Hatib 391
Muhyiddin Arabi 12, 56, 79, 82-87, 90, 129, 138-144, 154-158, 165, 166, 171, 176-188, 206, 207, 211, 216, 222-226, 234, 235, 240, 248-262, 300, 315-317, 322-324, 326, 30, 363, 366-371, 375, 376, 382, 383, 401-408, 416-422, 441, 444, 450, 455, 467
Muktedir Billah 425
Musa (a) 27, 29, 42, 87-98, 111, 118, 119, 128, 142, 147, 149, 152, 183, 208, 258-261, 270, 280, 299, 315, 354, 413, 414, 432
Musa Bekuf 415, 416
Mustafa Sabri 248, 415, 416
Mutezili 291
Mücahid ibn Cebr 51
Mürcie 44
Müslim 96, 303, 306
Müslim ibn el-Velid 46

N

Nablusi 208, 218, 368
Nakşibendi 158, 290, 300,422
Nakşi (ler) 291, 435
Nazım Kıbrisi 448
Necran 357
Nefise (r) 357, 358
Nesr 158, 304
Nevevi 95
Nevruz 46
Nicholson 171, 173, 234, 237
Nirvana 39
Nuh (a) 111, 188, 243, 244, 247, 248, 268, 304, 376, 414
Nuh Kavmi 188
Numan bin Sabit bkz. Ebu Hanife
Nuseyriyye 130, 142

O - Ö

Oğuzlar 277
Orta Asya 275, 277
Ortadoğu 75, 275, 290
Osman (r) 43, 44, 285, 320, 338, 463
Osman ibn Maz'un 28, 32,300
Ömer (r) 27, 203, 281, 285, 307, 311, 320-322,308, 363
Ömir ibn Abdulaziz 50, 51

P

Paskal 87
Patankalizm 291, 292
Paulus 41
Philo 42, 183, 184,
Plotinus 216

R

Rabah bin Amr el-Kaysi 345
Rabiatu'l Adeviyye 115, 380, 403, 426, 450
Rafizi 45
Ramazanoğlu Mahmud Sami 298, 412
Rasulullah bkz. Muhammed (s)
Raşid Halifeler 10, 50, 55, 60
Reenkarnasyon 427
Remle 54
Renè Guenon 12
Rıfailik 277
Rodos 306
Roger Garaudy 12
Roma 42
Rum 306
Rumi 54
Ruveym 118

S

Sabii 179
Sadreddin Konevi 206-209
Safa 145
Saffah 45
Said Havva 422
Said ibn el-Müseyyeb 50
Said-i Nursi 309, 415, 416
Saint Charalambus 279
Saint Georges 279
Saint Nicolas 279
Salih (a) 315
Salih Akdemir 180
Salih ibn Abdilkudus
Salih Kul 87-98, 110, 123, 129, 141, 283, 299, 315, 413, 450
Samiri 183
Sarı Saltık 279
Sar'i el- Gavani 46
Sasani(ler) 42, 43, 50, 51, 414, 423
ScHimmel 430
Sehl ibn Abdullah et Tusteri 54, 146-149,
Sehl ibn Selame Ensari 49
Selçuklu 277
Selman-ı Farisi 138
Seri es-Sakafi 55, 94, 99, 349
Seyyid Hüseyin Nasr 13
Sırrı Paşa (Giritli) 38
Sokrat 37, 42,
St. John 185
Stoacılar 183
Sudan 320
Sufyan-i Sevri 132, 338
Suluca Karahöyük 279
Sus 320
Suva' 188, 304
Sühreverdi 13, 54, 87, 99, 140, 142, 187, 300,404
Sühreverdilik 300
Sülemi 145, 404
Süleyman (a) 315
Süleyman Ateş 143,145, 151, 158, 237, 252, 337
Süleyman Çelebi 415
Sünni 291, 424
Süryani (ce) 319, 428

Ş

Şah Veliyullah 255
Şafii 89, 90, 124, 313
Şam 46, 47, 157
Şaman(izm) 75, 275-277, 292
Şar'ani 80, 84, 140, 166, 211, 284, 297, 298, 308, 309, 368, 467
Şemseddin Hanefi 284, 309,
Şemsi Tebrizi 432, 467
Şeybe ibn Rabia 307
Şeyban er-Rai 124, 391
Şeyh Muhammed Sa'd 390
Şeyh Musa 391
Şia (Şiilit) 45,99,132-136, 142, 143, 291, 395, 425
Şibli 140, 236
Şinnavi 284
Şuayb (a) 315

T

Tabiin 11
Tağut 148
Tahir Mevlevi 66
Taif 327
Takiyuddin Abdurrahman 141
Tavus ibn keysan 51
Tebük 350
Tevrat 27, 339, 381, 409
Ticani bkz. Ahmet et-Ticani
Ticanler 142, 165, 227, 312, 324
Tilmisani 368, 376
Tirmizi 89
Tur 453
Tusi 199, 200, 404
Türk(ler) 11, 75, 234, 248, 275, 427, 428
Türkistan 292
Türkiye 358
Türkmen Kolonisi 279

U - Ü

Umm Huvend Medresesi 284
Urve ibn ez- Zübeyr 50
Utbe ibn Rabia 307
Üzeyr (a) 65
Ümmü'l A'la 28

V

Vasiti 119, 151,
Ved 188, 304
Veda Hutbesi 78
Vefailik 277
Vehb ibn Münebbih 95
Velid (I) 45
Velid (II) 46

Y

Yafii 95
Yahudi(ler) 17, 24, 26, 29, 37, 40, 42, 47, 60, 75, 196, 310, 339, 357, 382-383, 409, 467
Yakub (a) 341, 342
Yaşar Nuri Öztürk 68,419,420, 423, 426-433, 450
Yeğus 188, 304
Yemen 136, 176,
Yeni Eflatunculuk 183, 187, 414
Yeuk 188, 304
Yezid ibn Abdülmelik 46,
Yunan 11, 37, 50, 51, 98, 166, 209, 225, 235, 240, 252, 275, 276, 279, 397
Yunus Emre 116, 403, 450, 458
Yusuf (a) 341, 342, 370, 374
Yusuf ed--Decevi 389-391

Z

Zekeriyya (a) 30, 111,
Zekeriyye ibn Davud 109
Zeki Mübarek 334
Zerdüşt 75, 275, 292, 364, 382
Zeyd (r) 406
Zeydiyye 235
Zeyneb (r) 357, 358, 406
Zinnun el-Mısri 53, 99
Zülkarneyn 89

İBRAHİM SARMIŞ

TEORİK ve PRATİK AÇIDAN

Tasavvuf ve İslam

İslam ümmetinin Kur'an'la ilişkisindeki kopukluk, asırlar öncesine uzanıyor. Kur'an'a gösterilen ilgi onun şeklini tazimden öteye geçmiyor.

İslam'a olan duygusal yönelim, vahyi ilkelerin kılavuzluğuna muhtaçken; bu yönelim, vahiy dışı kaygılarla üretilen beşeri kültürlerin çekim alanınca kuşatılıyor ve kitlelerin dini kimliği bulanıklıktan kurtulamıyor. Bu bulanıklıkla, net bir Kur'anî bilincin ve bağımsız müslüman kimliğin oluşumu mümkün olmuyor. Toplumsal yaşamımız da tevhid ve adaletin hakim olduğu bir zindelikten yoksun bulunuyor.

O halde nefsimizi arındırmamız, kollektif bilinç ve tutumumuzu vahiy dışı kabul ve alışkanlıklardan tasfiye etmemiz gerekli. Aydınlığı arzulayan sahih bir toplumsal dönüşüm için bu görev, Rabbimizin belirlediği ve bildirdiği temel bir yasadır. "Tasavvuf ve İslam" kitabı da bu amaçla kaleme alındı.

İbrahim Sarmış, yeniden gözden geçirdiği ve genişlettiği bu çalışmasında, İslami disiplinlerin içine sızan tasavvuf literatürünün müslümanlara teorik ve pratik alanda ne denli ilahi vahye uygun veya karşıt bir kültür aşıladığını nasslar ışığında irdeledi. Özellikle muhkem nassları örten ve tevhidi bilinci bulandıran teorik/nazari tasavvufun önemli bir tahrif kaynağı olduğunu göstermeye çalıştı.